

Klasszikus Regénytár
Szerkesztik
Ambrus Zoltán és dr. Voinovich Géza

Háború és béke

I.

Irta Tolsztoj

Fordította Ambrozovics Dezső

BUDAPEST
RÉVAI TESTVÉREK IROD. INT. R.-T.
1907

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2013
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5292-59-0 (online)
MEK-10873

ELSŐ RÉSZ.

I.

- Nos, herczeg, Genua és Lucca immár nem egyebek, mint a Bonaparte-család jószágai. Nem, előre is figyelmeztetem, ha nem azzal a hírrel jön, hogy háborúnk lesz, ha még mindig megengedi magának azt, hogy ennek az antikrisztusnak (igazán már magam is kezdem hinni, hogy csakugyan az), minden alávalóságát és rémtetteit védelmezze, - többé nem ismerem önt, és ön nekem többé nem hűséges rabom, mint a hogy' mondani szokta. No, de azért Isten hozta, Isten hozta. Látom, hogy szinte megijedt tőlem, foglaljon helyet és beszéljen.

Így szólott az 1805. év júliusában Scherer Pavlovna Anna, Fedorovna Mária császárnő ösmert udvarhölgye és bizalmasa, a mint az előkelő és tekintélyes Vaszilij herczeget, a ki elsőnek érkezett az estélyre, üdvözölte. Pavlovna Anna pár nap óta köhögött, vagy mint ő mondotta, - grippeje volt (a grippe még új szó volt akkor, a melyet csak kevesen használtak). A délelőtt folyamán egy inas által szétküldött meghívók, minden megkülönböztetés nélkül, mind így szóltak:

„Ha önnek, gróf (vagy herczeg), nem akad okosabb dolga, s ha nem ijeszti meg nagyon is az a kilátás, hogy egy szegény betegnél töltse az estét, úgy nagyon fogok örülni, ha ma este hét és kilencz óra közt magamnál láthatom. Scherer Anna.”

- Oh! Milyen kegyetlen megrohanás, - felelt széles ábrázatának derült kifejezésével a belépő herczeg, a ki hímzett és érdemkeresztekkel díszített udvari egyenruhát és harisnyába bujtatott lábain félcipőt viselt, s a kit ez a fogadtatás legkevésbé sem hozott zavarba.

A herczeg azon a mesterkélt francia nyelven beszélt, a melyen nagyapáink nemcsak beszéltek, hanem gondolkoztak is, és még hozzá a halk és vállveregető hanghordozással, a melylyel az előkelő világ és az udvar körében megvénült, tekintélyes emberek szoktak beszélni. Odament Pavlovna Annához, illatszerekkel behintett fényes és kopasz fejét odadugván az orra alá, kezet csókolt neki és nyugodtan leült a pamlagra.

- Mindenekelőtt mondja meg, hogy' szolgál az egészsége? Nyugtassa meg barátját, - szólalt meg a nélkül, hogy a hangját megváltoztatta volna és olyan modorban, a melyben a köteles udvariasság és részvét mögül nyíltan kikandikált az egykedvűség, sőt a gúny is.

- Hogy' lehessen az ember egészséges, mikor a lelke szenved? Lehetséges-e mostanság nyugodtnak lenni, ha csak egy mákszemnyi érzés van is az emberben? - szólott Pavlovna Anna. - Remélem, egész este nálam marad?

- És az angol nagykövet ünnepe? Ma szerda van. Legalább meg kell mutatnom magamat ott is, - felelt a herczeg. - Eljön értem a leányom és elvisz magával.

- Azt hittem, hogy a mai ünnepet elhalasztották. Igazán mondom, ezek az örökös ünnepélyek és tűzijátékok kezdenek már kiállhatatlanok lenni.

- Ha tudták volna, hogy ön úgy akarja, bizonyára elhalasztották volna, - szólott a herczeg, a ki, mint a felhúzott óra, immár pusztá megszokásból csupa olyat mondott, a mit nem is akart, hogy elhiggyenek neki.

- Jaj! Ne kínozzon már. Nos, hogy' itélik meg Novoszylczov táviratát? Ön mindent tud.

- Hogy' is mondjam csak? - szólott a herczeg hideg és unatkozó hangon. - Hogy' ítélik meg? Azt mondják, hogy Bonaparte fölégette a hajóit, mi pedig, úgy tetszik, most kezdjük fölégetni a magunkéit.

Vaszilij herczeg mindig lomhán beszélt, mint a hogy' a színész szokta valami ócska darabban a szerepét ledarálni. Scherer Pavlovna Anna, ellenkezőleg, negyven éve ellenére is, tele volt elevenséggel és fölbuzdulással.

A rajongás szinte jellemző sajátosságává lett társadalmi állásának, s néha, olyankor is, a mikor nem akart, rajongóvá lett, pusztán csak azért, hogy azoknak az embereknek a várakozását, a kik őt ismerték, kielégítse. Az a tartózkodó mosoly, mely állandóan ott játszadozott Pavlovna Anna arczán, bárha nem illett is fonnyadó arczvonásaihoz, mégis, mint az elkényeztetett gyermekeknél tapasztalható, tanuságot tett róla, hogy állandóan tudatában van annak a kedves fogyatkozásnak, a melytől nem akar, nem tud és nem is tartja szükségesnek megjavulni.

A politikai eseményekről folytatott beszélgetés közepett Pavlovna Anna egyszerre fölpattant.

- Eh, ne beszéljen nekem Ausztriáról! Lehet, hogy nem értek hozzá, de Ausztria soha sem akarta és most sem akarja a háborút. Ausztria elárul bennünket. Oroszországnak egyedül kell Európa megmentőjének lenni. A mi jóltevőnk ismeri az ő magasztos hivatását és hű is marad hozzá. Ime, ez az egyetlen, a miben én hiszek. A mi jó és csodálatos uralkodónkra a világ legnagyobb szerepe vár, s őt, a ki olyan erényes és olyan derék, nem fogja elhagyni az Isten, s így meg is fog tudni felelni annak a hivatásának, hogy a forradalom hydráját, mely ennek a gyilkosnak és gonosztevőnek a személyében most még szörnyűségebbnek látszik, elpusztítsa. Nekünk egyedül kell ezt a vértanút a vérünkkel megváltani. Ugyan kire másra számíthatnánk, azt kérдем öntől? Anglia, az ő üzleti szellemével nem érti és nem is értheti meg Alexander császár lelkének a fennkölségét. Megtagadta azt, hogy Máltát kiürítse. Minden áron valami hátsó gondolatot keres és akar felfödözni a mi cselekedeteinkben. Mit mondtak az angolok Novoszylczovnak?... Semmit. Nem értették meg, képtelenek voltak megérteni a mi császáruk önmehtagadását, a ki semmit sem akar magamagáért, hanem mindent csak a világ jóvoltáért. És vajjon mit ígértek? Semmit. Még a mit megígértek, azt sem fogják megtartani! Poroszország már kijelentette, hogy Napoleon legyőzhetetlen, s hogy egész Európa sem tehet ellene semmit... És én se Hardenberg, se Haugvitz egyetlen szavában sem hiszek. Poroszországnak ez a hírhedt semlegessége nem egyéb, mint kelepce. Én egyedül csak az Istenben, és a mi császáruk magasztos hivatásában hiszek. Ő fogja Európát megmenteni!... - Egyszerre elhallgatott és gúnyosan mosolygott a heveségén.

- Én azt hiszem, - szólott a herczeg mosolyogva, - ha a mi kedves Vinczengerodénk helyett önt küldték volna ki, ön egy csapásra megszerezte volna a porosz király hozzájárulását, ön olyan ékesszóló. Nem adna egy csésze teát?

- Tüstént adok. Igaz, - tette hozzá, ismét lecsillapodván, - ma két nagyon érdekes ember lesz nálam: Mortemare vicomte, a ki a Rohan-ok révén rokonságban van a Montmorency-akkal, Franciaország egyik legelőkelőbb családjával. Ez is egy a derék és igazi emigránsok közül. Azután Morieau abbé, hiszen ismeri ezt a mélységes elmét? Az uralkodó is fogadta. Hiszen tudja?

- Áá! Nagyon fogok örülni, - mondotta a herczeg. - Mondja csak, - tette hozzá hanyagul s mintha csak most jutott volna az eszébe, pedig az, a mit kérdezett, látogatásának voltaképpen legfőbb célja volt; - igaz-e, hogy az özvegy császárné azt kívánja, hogy Funke bárót nevezzék ki Bécsbe, első titkárnak? Ez a báró, a mint hallom, valami teljesen jelentéktelen egyéniség. - Vaszilij herczeg ugyanis ezt az állást, a melyet Fedorovna Mária császárné közvetítésével a báró számára iparkodtak megszerezni, a fiának szánta.

Pavlovna Anna, mintegy annak jeléül, hogy azt, hogy a császárné mit akar, hogy mit szándékozik tenni, sem ő, se más nem tudhatja, szinte egészen behunyta a szemét.

- Funke bárót, - mondotta szomorú és száraz hangon, - a húga ajánlotta az anya-császárnénak.
- Mikor Pavlovna Anna a császárné nevet kiejtette, a szomorúsággal vegyes odaadásnak és tiszteletnek mély és őszinte kifejezése ült ki az arcára, a mi mindannyiszor ismétlődött, valahányszor beszédközben fejedelmi pártfogóját említette. Hozzátette, hogy Ő Fensége nagy tiszteletet kegyeskedett mutatni Funke báró iránt, s megint a szomorúság fátyola borult a tekintetére.

A herceg egykedvűen elhallgatott. Pavlovna Anna veleszületett udvari és női ügyességével és tapintatával egyrészt fricskát akart adni a hercegnek azért, hogy egy a császárné által ajánlott egyéniségről így merészkedett nyilatkozni, másrészt pedig meg is akarta őt nyugtatni.

- Igaz ni, a családjáról szólva, - mondotta, - tudja-e, hogy az ön leányától, azóta, hogy a világba jár, az egész társaság el van ragadtatva. Olyan gyönyörűnek találják, mint a napot.

A herceg tisztelete és elismerése jeléül meghajtotta magát.

- Sokszor elgondolom, - folytatta Pavlovna Anna, pillanatnyi hallgatás után, s közelebb húzódván a herceghez, szelíden rámosolygott, ezzel akarván jelezni, hogy a politikai és világi beszélgetéseknek vége, s most a bizalmas természetűek kezdődnek: - sokszor elgondolom, hogy milyen igazságtalanul oszlik meg olykor az élet boldogsága. Miért adott önnek a sors két ilyen pompás (Anatole, a legfiatalabbat kivéve, a kit nem szeretek, - vetette közbe határozottan, a szemöldökeit fölrántva), ilyen bájos gyermeket? Mikor ön, igazán, a legkevesbbé becsüli meg, s így nem is érdemli meg őket.

Ezzel az elragadtatás mosolyára nyíltak az ajkai.

- Mitévő legyek? Lavater azt mondta volna, hogy hiányzik az arczomról a szülői szeretet vonala, - mondotta a herceg.

- Hagyjuk a tréfát. Én komolyan akartam önnel beszélni. Tudja, én éppenséggel nem vagyok meglegedve a kisebbik fiával. Köztünk maradjon (az arcza szomorú kifejezést öltött) szóba került a minap Ő Fensége előtt, s mindenki csak sajnálta önt...

A herceg nem felelt, de Pavlovna Anna néma és jelentőségteljes pillantást vetett rá, és várta a választ. Vaszilij herceg összeránczolta a homlokát.

- De hát mit gondol, hogy tennem kellene! - szólalt meg végre. - Hiszen tudja, hogy a nevelésük terén megtettem mindent, a mit egy apa csak tehet és mind a ketten rosszul sikerültek. Hyppolit legalább csöndes bolond, de Anatole még hozzá vad is. Ez az egy különbség van köztük, - mondotta, s a szokottnál természetellenesebben és mesterkéltbben mosolygott, miközben az ajkai körül támadt ráncokban különösen élesen kidomborodott valami váratlanul nyers és kellemetlen vonás.

- Miért is születnek az olyan embernek gyermekei, mint ön? Ha nem volna az apjuk, most semmiféle szemrehányást se tehetnék önnek, - szólott Pavlovna Anna, s eltűnődve felemelte a szemeit.

- Én az ön hűséges rabszolgája vagyok, s ön előtt nyíltan bevallhatom: a gyermekeim csak terhei az életnek. Nem mondhatok mást, mint hogy ez rajtam keresztt. De hát mitévő legyek?... - Elhallgatott s egy kézmozdulattal fejezte ki kegyetlen sorsában való megnyugvását. Pavlovna Anna gondolatokba merült.

- Ön még soha se gondolt arra, hogy eltévelyedett fiát, Anatole-t megházasítsa. Azt szokták mondani, - folytatta, - hogy a vénlányoknak rögeszméje a házasítás. Én ugyan még nem érzem magamban ezt a gyöngeséget, de azért van készletben egy kicsikém, a ki nagyon

boldogtalanul él az apjával, a mi kis rokonunk... Bolkonszkája hercegnő. - Vaszilij herceg nem felelt, bár a felfogásnak és az ítéletnek, a világfiaknál szokásos gyorsaságával, fejének egyetlen biczczentésével elárulta, hogy megfontolás tárgyává tette ezt a közlést.

- De, tudja-e, hogy ez az Anatole nekem évente 40.000 rúbelembe kerül, - mondotta, szemlátomást nem lévén képes szomorú gondolatmenetét feltartóztatni. Elhallgatott. - Mi lesz öt esztendő múlva, ha ez továbbra is így tart? Ime az apaság előnyei. És aztán gazdag ez az ön hercegnője?

- Az apja nagyon gazdag és fukar. Falun lakik. Tudja, az az ösmert Bolkonszkij herceg, a ki még a megboldogult császár idejében nyugalomba vonult, s a kit általában csak „porosz király”-nak hívtak. Rendkívül okos ember, de kissé nehézkes, teli furcsaságokkal. Szegény kis hercegnő, nagyon boldogtalan. Van egy bátyja, az, a ki nemrég Meinen Lizát nőül vette, s a ki most Kutuzov segédtsíztje. Itt lesz ma ő is.

- Hallgasson ide, kedves Anette, - szólott a herceg, s egyszerre megfogván Pavlovna Anna kezét, valahogyan elkezdte lefelé szorítani. - Üsse nyélbe ezt a dolgot, s én örökre az ön leghűségesebb rabszolgája maradok, örökre (*rapszolgája*, mint a hogy az én sztarosztám a jelentéseket aláírja: legásztosabb rapszolgája). Jó családból való és gazdag. Ez minden, a mire nekem szükségem van.

És azokkal a szabad, bizalmas és kecses mozdulatokkal, a melyek őt másoktól megkülönböztették, megfogta, megcsókolta és megrázta az udvarhölgy kezét, a levegőbe intett vele és félrepillantva belevetette magát egy karosszékre.

- Várjon csak, - szólott Pavlovna Anna eltűnődve. - Még ma beszélek Lizával, (a fiatal Bolkonszkij feleségével). És lehet, hogy nyélbe is ütöm a dolgot. Az ön családjában kezdek el beletanulni a vénlányok mesterségébe.

II.

Lassankint kezdett megtelni Pavlovna Anna fogadó-szobája. Ott volt Pétervár legelőkelőbb világa, csupán jellemre és korra nézve különböző, de a társaság szempontjából, a melyben valamennyien éltek, hasonlórú emberek; ott volt Vaszilij herceg leánya, a szépséges Elen, a ki az apjáért jött, hogy vele együtt elmenjen a nagykövet ünnepélyére. Báli ruhában és udvarhölgyeket megillető díszben volt. Ott volt a kis Bolkonszkij hercegné, a kit Pétervár legbájosabb asszonyának ösmertek. Csak a múlt télen ment férjhez, s mostanában áldott állapotára való tekintettel nem járt a nagy világba, de kisebb estélyeken azért megjelent. Ott volt Vaszilij herceg fia, Hyppolit herceg Mortemare-al, a kit ő mutatott be a társaságnak, Morieau abbé és még sokan mások is.

- Nem látta, de tán nem is ösmerti még a nénémet? - szólott Pavlovna Anna az érkező vendégekhez és nagy komolyan odavezette őket egy takaros szalagokkal ékes, alacsony-termetű öregasszonyhoz, a ki, a mint a vendégek érkezni kezdtek, legott kibiczegett a szomszéd szobából, bemutatta őket neki, majd szemeit a vendégekről lassan a nénjére emelvén, tovább ment. A vendégek valamennyien végig csinálták a nénike üdvözlésének a szertartását, a kit senki sem ismert, a ki iránt senki sem érdeklődött, s a ki voltaképpen senkinek se kellett. Pavlovna Anna szomorú és ünnepélyes érdeklődéssel figyelte az üdvözléseket, s úgy magában meg volt velük elégedve. A nagynéni ugyanazokkal a kifejezésekkel beszélt minden vendégnek az ő és a maga, nemkülönben Ő Fensége egészségéről, a mely, istennek hála, ma sokkal jobb, mint volt eddig. Mindazok, a kik elébe járultak, a nélkül, hogy - pusztá illedelemből, - valami nagy sietséget árultak volna el, a teljesített súlyos kötelesség

okozta megkönnyebbülés érzésével mentek el az öreg asszony mellől, hogy azután egész este többé feléje sem nézzenek.

A fiatal Bolkonszkája hercegné, egy arannyal kivarrott bársonyzacskóban kézimunkát is hozott magával. Csinos, alig észrevehetően feketéllő pehelylyel szegélyezett felső ajka valamivel kurtább volt a fogainál, de annál kedvesebb volt, mikor kinyílt, s tán még kedvesebb, mikor széthúzódott és ráborult az alsóra. Mint a minden tekintetben elragadó nőknél rendszeren lenni szokott, éppen ez a kis fogyatkozása, - felső ajkának kurtasága és félig nyitott szája, - volt az, a mi legfőbb és különleges szépségének látszott. Mindenki örömmel nézte az elevenségtől és egészségtől duzzadó fiatal anyát, a ki oly könnyedén viselte az állapotát. Az öregeknek s a komoran unatkozó fiataloknak is, ha ránéztek, úgy tetszett, hogy a mint egy darabig körülötte vannak és vele beszélgetnek, legott hozzá hasonlókká lesznek. A ki csak beszélt vele, és minden szavánál látta derült mosolyát és csillogó fehér fogait, melyek szüntelenül láthatók voltak, azt hitte magáról, hogy ma különösen szeretetreméltó. És nem volt ott senki, a ki ne ezt hitte volna magáról.

A kis hercegné, kezében a munka-zacskójával, mosolyogva, apró és gyors léptekkel megkerülte az asztalt, s vidáman megigazítván a ruháját, leült a pamlagra, az ezüst számovár mellé, mintha csak mindaz, a mit cselekedett, neki és mindazoknak, a kik körülötte vannak, mulatság volna.

- A kézimunkámat is elhoztam, - mondotta egyszerre valamennyiüknek, miközben a reticule-jét bontogatta. - Vigyázzon, Anette, ne csináljon rossz tréfákat velem, - fordult oda a ház úrnőjéhez. - Azt írta nekem, hogy ma egészen szűkkörű estély lesz önnél. Láthatja, milyen egyszerűen vagyok öltözve.

És széttárta a karjait, hogy csipkéekkel díszített, választékos, szürke ruháját megmutassa, mely a keble alatt széles szalaggal volt átkötve.

- Legyen nyugodt, azért valamennyiünk között még mindig maga lesz a legszebb, - felelt Pavlovna Anna.

- Azt tudja, hogy az uram elhagy engem, - folytatta ugyanolyan hangon egy tábornokhoz fordulva, - s egyenesen megy neki a halálnak. Mondja csak, mire való ez a gyalázatos háború, - szólt oda Vaszilij hercegnek s be se várván a válaszát, odafordult a herceg leányához, a szép Elenhez.

- Milyen bájos egy teremtés ez a kis hercegné! - jegyezte meg Vaszilij herceg halkan Pavlovna Annának.

Kevéssel a kis hercegné után, kurtára nyírt hajjal, szemüveggel, az akkori divat szerint világos nadrágban, magas ingfodorral és fahéjszínű frakkban egy jól megtermett és köpczös fiatal ember lépett a terembe. Ez a köpczös fiatal ember egy Jekaterina korabeli híres mág-násnak, Bezuchij grófnak, a ki most Moszkvában halálos ágyán feküdt, volt a törvénytelen fia. Még nem volt állása sehol, csak nemrég érkezett vissza külföldről, a hol nevelkedett, s most először volt társaságban. Pavlovna Anna olyan meghajlással üdvözölte őt, a minővel szalonjának a legalsóbb rangfokozathoz tartozó látogatóit szokta. De ennek a legalacsonyabb fokú üdvözlésnek ellenére is, a belépő Pierre láttára valami olyan nyugtalanság és rémület ült ki Pavlovna Anna arcára, a minő akkor szokott az ember arczán megjelenni, ha valami iromba, vagy a helyhez éppenséggel nem illő dolgot lát. Bár Pierre csakugyan nagyobb volt valamivel a szobában levő többi férfiaknál, ez a rémület mégis csak arra az okos és egyúttal félénk, fürkésző és természetes pillantásra vonatkozhatott, a mely őt ebben a szalonban mindenki mástól megkülönböztette.

- Nagyon kedves öntől, monsieur Pierre, hogy eljött egy szegény beteget meglátogatni, - mondotta neki Pavlovna Anna s egy pillantást váltott a nénjével, a kihez őt is odavezette. Pierre pár érthetetlen szót mormogott, majd tovább fürkészett valamit a szemeivel, örömteljesen és vidáman mosolyogva, mint valami bizalmas ismerőst üdvözölte a kis hercegnét és odalépett a nagynénihez. Pavlovna Anna rémülete nem volt alaptalan, mert Pierre a nélkül, hogy a néninek Ő Fensége egészségi állapotáról szóló mondókáját végighallgatta volna, a faképnél hagyta őt. Pavlovna Anna megrémült, s a következő szavakkal állta útját: - Nem ösmeri Morieau abbét? Rendkívül érdekes ember... - tette hozzá.

- Igen, hallottam valamit az örök békére vonatkozó tervéről, s ez igazán rendkívül érdekes, de aligha megvalósítható...

- Azt hiszi? - kérdezte Pavlovna Anna, csak hogy éppen mondjon valamit, s megint visszatérjen háziasszonyi teendőihez, de Pierre ekkorra már egy újabb illetlenséget követett el. Az imént otthagya a nagynénit, a nélkül, hogy őt végighallgatta volna, most meg a fecsegésével tartóztatta a ház úrnőjét, a kinek máshova kellett volna mennie. Lehorgasztotta a fejét és hatalmas lábait szétterpesztve, elkezdte Pavlovna Anna előtt kifejtetni, hogy miért gondolja, hogy az abbé terve pusztá chimaera.

- Majd később beszélünk róla, - mondotta Pavlovna Anna mosolyogva.

Miután a fiatal embert, a kiben oly kevés volt a savoir vivre, a nyakáról lerázta, visszatért háziasszonyi teendőihez s búzgón hallgatózott és nézegetett idestova, mindenkor készen állván arra, hogy segínyt nyújtson azon a ponton, a hol a társalgás fönnakadt. Valamint egy szövőműhely tulajdonosa, miután a munkásait elhelyezte, körüljárja a műhelyt, s ha valahol egy mozdulatlan orsót lát, vagy valami szokatlan, nyikorgó, vagy nagyon is hangos hangot hall, legott odasiet, hogy az orsót megindítsa, vagy megállítsa: úgy Pavlovna Anna is a szalonjában sétálgatván, legott odasietett egy-egy elnémult, vagy nagyon is sokat beszélő csoporthoz, s egy-egy szóval vagy egy-egy helycserével megint visszazökkentette a rakoncátlan beszélő-gépet egyenletes és illedelmes menetébe. De még eme gondok közepett is észrevehető volt rajta az a rémület, melyet Pierre támasztott benne. Aggodalmasan nézett rá, a mint odament, hogy hallja, mit beszélnek Mortemare körül, majd meg egy másik csoporthoz csatlakozott, a hol az abbé beszélt. Pierre-re nézve, a ki külföldön nevelkedett, Pavlovna Annának ez az estélye volt az első, a melyet Oroszországban látott. Tudta, hogy itt együtt van Pétervár egész értelmisége, s mint a gyermeknek a játékosboltban, szinte elkápráztak a szemei. Folyton attól tartott, hogy elszalaszt valami okos beszédet, a mit pedig hallhatott volna. A mint az itt egybegyűltek önbizalommal teljes és előkelő arczkifejezését nézte, állandóan valami rendkívüli bölcseséget várt tőlük. Végre odalépett Morieau-hoz. A társalgás érdekesnek látszott előtte, s megállt, csak alkalomra várván, hogy, mint ezt a fiatal emberek szeretik, a maga véleményét is elmondhassa.

III.

Pavlovna Anna estélye elérte a tetőpontot. Minden oldalról egyenletesen és szünet nélkül peregetek az orsók. A nagynénin kívül, a ki mellett csak egy sovány és kisírt arcú és ebből a fényes társaságból kissé kirívó, éltesebb hölgy ült, az egész társaság három csoportra szakadt. Az egyik, jobbra férfiakból álló csoportnak az abbé volt a központja; a másik, fiatalokból álló csoport Vaszilij herczeg leánya, a szépséges Elen herczegnő, meg a piros-pozsgás és fiatalságához képest nagyon is telt, kedves kis Bolkonszkája herczegnő körül verődött össze. A harmadiknak pedig Mortemare és Pavlovna Anna voltak a központjai.

A vicomte kellemes külsejű, szelíd arcú és modorú fiatal ember volt, a ki bár szemlátomást notabilitásnak tartotta magát, de jó nevelésénél fogva szerényen mégis ki engedte magát aknázni ama társaság által, a melyben volt. Pavlovna Anna ma nyilván ő vele kedveskedett a vendégeinek. Mint a jó maitre d'hôtel, a ki, mint valami természetfölöttit tálalja föl azt a darab húst, a melyhez, ha ott a piszkos konyhában látná, hozzá se nyúlna senki: úgy Pavlovna Anna is ezen az estén, mint valami rendkívül finomat tálalta föl a vendégeinek előbb a vicomte-ot, azután az abbét. Mortemare csoportjában legott Enghien herczeg meggyilkoltatásáról kezdtek beszélni. A vicomte elmondta, hogy Enghien herczeg tisztára nagylelkűségének lett az áldozata, s hogy Bonaparte iránta való haragjának egészen különös okai voltak.

- Jaj igen! Mondja el ezt nekünk, vicomte, - mondotta Pavlovna Anna örömmel, s valami à la Louis XV. ízt érzett ki ebből a mondásból: - contez-nous cela, vicomte.

A vicomte, engedelmessége jeléül meghajtotta magát és udvariasan elmosolyodott. Pavlovna Anna egy egész csoportot gyűjtött össze a vicomte körül, s mindenkit odacsódtatott, hogy elbeszélését meghallgassák.

- A vicomte személyesen ismerte a herczeget, - súgta oda Pavlovna Anna valakinek. - A vicomte csodálatos elbeszélő, - mondotta egy másiknak. - Hogy' kirí belőle mindjárt a jó társaságbeli ember, - figyelmeztetett egy harmadikat, s ezzel a vicomte, mint a zöltséggel meghintett rostbeef a forró tálon, a legelőnyösebb világításban át volt adva a társaságnak.

A vicomte már bele akart kezdeni az elbeszélésébe és finoman elmosolyodott.

- Jöjjön át ide, kedves Elen, - mondotta Pavlovna Anna a szép herczegnőnek, a ki valamivel távolabb ült s egy másik csoportnak volt a központja.

Elen herczegnő elmosolyodott; a tökéletesen szép hölgyeknek ugyanazzal a változhatatlan mosolyával, a melylyel a terembe lépett, fölkelt. Borostyánnal és mohával díszített fehér bál ruhájával halkán suhogva s vállainak a fehérségével, hajának és gyémántjainak a fényével csillogva végigment a férfiak előtte szétváló sorfala közt s anélkül, hogy bárkire is ránézett volna, de valamennyiükre rámosolyogva, és szeretetreméltóan megadván mindenkinek a jogot arra, hogy természetnek, telt vállainak, és az akkori divat szerint nagyon is kivágott keblének és hátának a szépségében gyönyörködjék, mintha csak a bál ragyogását vitte volna magával, egyenesen Pavlovna Anna felé tartott. Elen olyan szép volt, hogy nemcsak hogy nem volt benne a kaczérságnak még csak árnyéka se felfedezhető, de sőt ellenkezőleg, minden kétséget kizáró, s nagyon is erőteljesen és meggyőzően ható szépsége mintha bántotta volna. Olyan benyomást tett, mintha szerette, de nem tudta volna szépségének a hatását csökkenteni.

- Micsoda gyönyörű teremtés! - mondotta mindenki, a ki csak látta. A vicomte, mikor Elen odaült elé, s ő rá is rávilágított változatlan mosolyával, vállat vont és lesütötte a szemét, mintha valami rendkívüli érte volna.

- Igazán, szinte aggodalom fog el ilyen közönség előtt, - jelentette ki s mosolyogva lehorgasztotta a fejét.

A herczegnő meztelen és telt karjaival rátámaszkodott az asztalkára, és nem találta szükségesnek, hogy bármit is mondjon. Csak mosolygott és várt. Az elbeszélés egész ideje alatt egyenesen ült, és néha, nagy ritkán, hol szép és telt karját nézte, melynek azzal, hogy az asztalra nyomta, egészen elváltozott a formája, hol pedig még sokkalta szebb keblére pislogott, a melyen megigazította a briliáns-ékszert; néhányszor a ruháján is igazított valamit, s mikor az elbeszélés mélyebb benyomást tett rá, rápillantott Pavlovna Annára s

legott ugyanazt a kifejezést öltötte föl, mely az udvarhölgy arczán látható volt, majd ismét derült mosolyában lecsillapodott. Elen után a kis hercegné is átjött a tea-asztaltól.

- Várjon csak, elhozom a kézimunkámat, - szólalt meg. - Hát maga mit csinál? Min tűnődik?
- fordult oda Hyppolit herceghez. - Hozza el a reticule-ömet.

A hercegné, a ki mosolyogva beszélt mindenkivel egyszerre, egy kis szünetet idézett elő, majd ismét leült és vidáman elhelyezkedett.

- No most jól ülök, - mondotta, s kérve a vicomte-ot, hogy kezdje el, munkához látott. Hyppolit herceg elhozta a reticule-t, hátulról megkerülte őt, s egészen a közelébe húzván egy karosszéket, odaült mellé.

„A kedves Hyppolit” mindenkit meglepett szépséges hűgához való hasonlatosságával, de leginkább azzal, hogy e hasonlatosság ellenére is megdöbbenően csúnya volt. Az arcvonásai ugyanazok voltak, mint a hűgáiéi, de míg ennél káprázatos fénybe burkolt mindent az eleven élet önelégült, életkedvvel teljes, fiatal és változatlan mosolya s a test szokatlan, szinte antik szépsége, addig nála, ellenkezőleg, ugyanazt az arcot, mely önhitt mogorvaságot árult el, ködbe burkolta az idiótaság, a teste meg vézna volt és gyöngé. A szemei, az orra, az ajkai, minden, szinte valami határozatlan és unalmas torzképpé tömörültek, a kezei meg a lábai pedig mindig valami elkényszeredett állásban voltak.

- Remélem, ez nem valami szellem-história? - szólalt meg, mikor odaült a hercegné mellé, és szaporán a szemeihez illesztette a lorgnette-jét, mintha e nélkül az eszköz nélkül még csak beszélni se tudna.

- Éppenséggel nem, - szólt meglepetve a vicomte és vállat vont.

- A dolog ugyanis úgy áll, hogy én a szellem-históriákat nem szenvedhetem - mondotta Hyppolit herceg olyan hangon, a melyből nyilvánvaló volt, hogy előbb kimondta ezeket a szavakat s csak azután jött rá, hogy mit is jelentenek voltaképpen.

Annak az önhittségnek a következtében, a melylyel beszélt, senki se tudta eldönteni, vajjon nagyon okos vagy nagyon ostoba dolog volt-e az, a mit mondott. Sötétzöld frakk, - mint ő mondta, - *a megijedt nimfa csípőjéhez* hasonló színű nadrág, harisnya és félcipő volt rajta. A vicomte nagyon kedvesen beszélte el azt az akkoriban szájról-szájra járó adomát, a mely szerint Enghien herceg titokban járogatott be Párisba, hogy ott egy George nevű színész-nővel találkozzék, s ott akadt össze Bonapartéval is, a ki szintén részese volt a híres művész nő kegyeinek. Napoleont, mikor a herceggel találkozott, véletlenül elfogta az az ájulás, mely gyakorta ismétlődött nála s így teljesen hatalmában volt a hercegnék, a ki azonban nem élt vissza vele, de Bonaparte később éppen ezért a nagylelkűségért boszulta meg magát halállal a hercegen.

Az elbeszélés nagyon kedves és érdekes volt, különösen az a része, mikor a vetélytársak kölcsönösen megismerik egymást, - s a hölgyek egészen izgatottaknak látszottak. - Remek, - suttozta a kis hercegné, s mintegy annak a jeléül, hogy az elbeszélés érdekessége és gyönyörűsége még abban is akadályozza őt, hogy a munkáját folytassa, beleszurkálta a tűit a munkájába. A vicomte méltányolta is ezt a néma elismerést, és hálás mosolylyal folytatta; de ekkor Pavlovna Anna, a ki folyton szemmel tartotta az ő rémes fiatal emberét, észrevette, hogy ez nagyon is nagy tűzzel és túl hangosan vitatkozik az abbéval, és legott segítségül sietett a veszélyes pontra. Pierre-nek csakugyan sikerült a politikai egyensúlyról vitába bocsátkozni az abbéval, és az abbé, a kinek a fiatal ember őszinte lelkesedése szemlátomást fölkeltszített az érdeklődését, kifejtette előtte kedvencz eszméjét. Mind a ketten nagyon is élénken és természetesen hallgattak és beszéltek, s éppen ez volt az, a mi Pavlovna Annának nem tetszett.

- Ennek a módja az európai egyensúly és a népjog, - mondotta az abbé. - Csak az kell, hogy egy oly hatalmas állam, mint Oroszország, mely a barbárság hírében áll, teljesen önzetlenül az élére álljon annak a szövetségnek, melynek célja az európai egyensúly, - s megmenti a világot!

- De hogy találja meg ön azt az egyensúlyt? - akarta Pierre éppen kérdezni, de ekkor odalépett Pavlovna Anna, és szigorú pillantást vetve Pierre-re, megkérdezte az olasztól, hogy bírja az itteni éghajlatot. Az olasz arcza egyszerre elváltozott, s valami bántóan mesterkéltséges édeskés kifejezést öltött, mely, úgylátszik, nőkkel való társalgás közben mindig meg szokott jelenni rajta. - „Engem annyira elbűvölt annak a - különösen női - társaságnak a szellemessége és műveltsége, a melybe szerencsém volt bejuthatni, hogy még nem volt időm az éghajlatra gondolni,” - mondotta. Pavlovna Anna, hogy könnyebben szemeltarthassa őket, sem az abbét, sem Pierre-t nem bocsátotta el többé, hanem odavezette őket egy nagyobb társasághoz.

Ekkor új alak lépett a fogadó-szobába. Ez az új alak a fiatal Bolkonszkij Andrej herceg, a kis hercegné ura volt. Bolkonszkij herceg középtermetű, rendkívül szép fiatal ember volt, arcvonásai határozottak és szárazak. Megjelenésében minden, kezdve bágyadt és unatkozó tekintetétől, csöndes és kimért járásáig, a legélesebb ellentétben állott eleven kis feleségével. Látszott rajta, hogy mindazokat, a kik a szobában együtt voltak, nemcsak hogy ösmerte, de torkig is volt velük, úgyannyira, hogy őket nézni és hallgatni is unalmas volt neki. De, úgy látszott, hogy az összes unalmas arcok közt is, szép kis feleségének az arcza volt neki a legunalmasabb. Szép arczát eltorzító fintorral fordult el tőle. Miután Pavlovna Annának kezét csókolt, összehunyorított szemekkel nézett végig az egész társaságon.

- Ön tehát csakugyan a háborúba készül, herceg? - szólalt meg Pavlovna Anna.

- Kutuzov tábornoknak úgy tetszett, - felelt Bolkonszkij, - hogy engem vegyen magához segédtisztnek.

- És Liza, a felesége?

- Ő falura megy.

- Hogy van lelke az ön bájos kis feleségétől megfosztani bennünket?

- Andrej, - szólalt meg a felesége, ugyanazzal a kacérsággal fordulván az urához, a melyet idegenekkel szemben is használni szokott, - micsoda érdekes históriát mesélt nekünk a vicomte m.-elle Georgeról és Bonaparté-ról!

Andrej herceg összeránczolta a homlokát és elfordult. Pierre, a ki azóta, hogy Andrej herceg a szobába lépett, le nem vette róla örömteljes és barátságos tekintetét, odament hozzá és megfogta a kezét. Andrej herceg, a nélkül, hogy megfordúlt volna, elfintorította az arczát s bosszankodott arra, a ki a kezét megérintette, de Pierre mosolygó arczát megpillantván, egész váratlanul jóságos és kellemes mosolyra derült az ajka.

- No tessék!... Te is itt vagy, a nagy világban! - mondotta Pierre-nek.

- Tudtam, hogy ön is itt lesz, - felelt Pierre. - Eljövök ma önökhöz vacsorára, - tette hozzá halkan, hogy ne zavarja a vicomte-ot, a ki folytatta az elbeszélését. - Lehet?

- Nem, nem lehet, - szólott Andrej herceg mosolyogva, egy kézszorítással adván tudtára Pierre-nek, hogy ezt nem is kell kérdeznie. Még valamit akart mondani, de ekkor Vaszilij herceg a leányával együtt fölkelt, mire a két fiatal ember is fölállott, hogy helyet engedjen nekik.

- Ugy-e megbocsát, kedves vicomte, - szólott a herceg a francziához, a szék alatt gyöngéden meghúzván a kabátja ujját, nehogy fölkeljen. - A nagykövetnek ez a szerencsétlen ünnepe

egy nagy élvezettől foszt meg engem, önt pedig félbeszakítja. Roppantul nehezemre esik itthagyni az ön elragadó estélyét, - mondotta Pavlovna Annának.

A leánya, Elen hercegnő a ruháját könnyedén megemelve, ellépkedett a székek között s gyönyörű arcán még derültebben ragyogott a mosoly, Pierre szinte ijedten és elbűvölt szemekkel nézett erre a gyönyörű teremtésre, a mint elhaladt előtte.

- Nagyon szép, - jegyezte meg Andrej herceg.

- Nagyon, - szólott Pierre.

Vaszilij herceg, mikor Pierre mellett elment, megfogta a kezét és Pavlovna Annához fordult:

- Csizolja ki nekem ezt a medvét, - mondotta. - Lám, már egy hónapja, hogy nálam van és ma látom először a világban. Pedig a fiatal embernek semmire sincs annyira szüksége, mint okos nők társaságára.

IV.

Pavlovna Anna elmosolyodott s megígérte, hogy majd foglalkozik Pierre-rel, a kiről tudja, hogy az apja révén rokona Vaszilij hercegnek. Az az életes hölgy, a ki azelőtt a nagynéni mellett ült, sietve fölkel és az előszobában utólérte Vaszilij herceget. Egyszeriben eltűnt az arczáról az addigi mesterkélt érdeklődés. Jóságos, kisírt ábrázata csak nyugalanságot és rémületet árult el.

- Vajjon mi hírt mondhat nekem, herceg, az én Boriszomról? - kérdezte, miután az előszobában utólérte őt (a Borisz nevet az o betű különös hangsúlyozásával ejtette ki). - Én tovább nem maradhatok Péterváron. Mondja, milyen híreket vihetek az én szegény fiacskámnak?

Annak ellenére, hogy Vaszilij herceg kelletlenül, sőt udvariatlanul hallgatta az életes hölgyet, sőt még türelmetlenségének is jelét adta, a hölgy gyöngéden és meghatóan mosolygott rá, s hogy el ne menjen, megfogta a kezét.

- Mi az önnek, egy szót szólni az uralkodónak, s legott áthelyezik a testőrséghez, - mondotta kérő hangon.

- Higyje el, hercegné, hogy én minden lehetőt elkövetek, - felelt Vaszilij herceg, - de az már bajos dolog, hogy az uralkodót megkérjem; inkább azt tanácsolom, hogy Goliczyn herceg útján forduljon Rumjanczovhoz: ez okosabb volna.

Az életes hölgy Oroszország legelőkelőbb családjából származott és Drubeczkája hercegnő nevét viselte, de szegény volt, régen visszavonult a társaságból és azelőtti összeköttetéseit mind elvesztette. Most azért jött, hogy kijárja azt, hogy egyetlen fiát áthelyezzék a testőrséghez. Csak azért volt meghíva és jött el Pavlovna Anna estélyére is, hogy Vaszilij herceggel találkozassék s a vicomte elbeszélését is csak azért hallgatta végig. Vaszilij herceg szavaitól megrémült, valamikor szép arcza elkeseredést árult el, de ez csak egy perczig tartott. Csakhamar újra elmosolyodott és még erősebben megfogta Vaszilij herceg kezét.

- Hallgasson ide, herceg, - mondotta, - én soha se kértem s nem is fogok kérni öntől semmit, és soha sem emlékeztettem még önt édes apámmal való barátságára. De most, az Istenre kérem, tegye meg ezt a fiamért, s én mindig jótevőmként fogom önt tisztelni, - tette hozzá szaporán. - Nem, ne haragudjék, hanem ígérje meg ezt nekem. Goliczynt már kértem, elutasított. Legyen megint az a jóságos ember, a ki annakelőtte volt, - tette hozzá, s bár könnyek csillogtak a szemében, megpróbált mosolyogni.

- Papa, elkésünk, - szólalt meg az ajtóból Elen hercegnő, miközben antik szépségű vállain megfordította gyönyörű fejét.

De a világban való befolyás olyan tőke, a melyet ne hogy elfogyjon, kímélni kell. Ezt Vaszilij herceg is tudta, s elgondolván, hogy ha mindazokért közbevetné magát, a kik a pártfogását kérik, csakhamar lehetetlenné válnék a maga számára bármit is kérnie, nagyon ritkán használta a befolyását. De Drubeczkája hercegnő ügyében, most, hogy újra hozzáfordult, valami lelkiösmeret-furdalás félét érzett. A hercegnő az igazságra emlékeztette őt: pályáján az első lépésekért az ő apjának volt a lekötelezettje. Ezenkívül a modorából is látta rajta, hogy ő egyike azoknak a nőknek, és különösen anyáknak, a kik ha valamit a fejükbe vettek, mindaddig nem tágítanak, míg kívánságaikat nem teljesítik, s ellenkező esetben képesek rá, hogy nap-nap után, minden perczen betolakodnak, sőt még jeleneteket is csinálnak. Ez az utóbbi gondolat megingatta őt.

- Kedves Mihajlovna Anna, - mondotta szokott bizalmaskodó, de egyúttal közönyös hangján, - nekem azt, a mit ön kér tőlem, szinte lehetetlen megtennem, de hogy megmutassam, mennyire szeretem önt és milyen nagyra becsülöm boldogult édes apjának az emlékét, még a lehetetlent is meg fogom tenni: az ön fiát át fogják helyezni a testőrséghez, itt a kezem rá. Nos, meg van velem elégedve?

- Oh én kedves jótevőm! Nem is vártam öntől egyebet, tudtam, hogy ön milyen jó. - A herceg távozni akart.

- Várjon még, csak két szót. De ha már áthelyezik a testőrséghez... - itt zavarba jött. - Ön jól van Kutuzov Ilarionovics Mihaillal, ajánlja neki Boriszt segédtsíznak. Akkor legalább nyugodt volnék, s akkor...

Vaszilij herceg elmosolyodott. - Ezt nem ígérem. Fogalma nincs, hogy mennyire ostromolják Kutuzovot azóta, hogy főparancsnokká kinevezték. Ő maga úgy nyilatkozott előttem, hogy a moszkvai úriasszonyok úgy látszik valamennyien összebeszéltek, hogy a gyermekeiket mind átengedik neki segédtsízeknek.

- Nem, ígérje meg, addig nem eresztem el, édes lelkem, jóltevőm...

- Papa, - ismételte a szép hercegnő ugyanolyan hangon, - elkésünk.

- Nos hát, a viszontlátásra, Isten vele. Hiszen látja...

- Tehát holnap szól az uralkodónak?

- Föltétlenül, de hogy Kutuzovnak is szólok-e, azt nem ígérem.

- Ugyan, ígérje meg Basile, - szólt utána Mihajlovna Anna, azzal a kacér mosolylyal, mely valamikor alkalmasint sajátja volt, de most éppenséggel nem illett kiaszott ábrázatához. Szemlátomást megfélemedezett az éveiről és pusztá szokásból szabadjára engedte összes egykori asszonyi képességeit. De alig hogy a herceg kiment, újra megjelent az arczán az a mesterkélt és hideg kifejezés, mely annakelőtte ott ült rajta. Visszatért ahhoz a társasághoz, a melyben a vicomte folytatta az elbeszélését, s megint úgy tett, mintha odafigyelne, pedig csak a távozás idejét leste, mert hiszen a dolgát elvégezte.

- De mit szól ehhez az utolsó koronázási komédiához ott Milanoban? - kérdezte Pavlovna Anna. - És ime, egy még újabb komédia: Genua és Lucca népe kifejezi az óhaját Buonaparte úr előtt, Buonaparte úr pedig ott ül a trónuson és teljesíti a nép kívánságait. Oh! Ez pompás valami! Na, ettől az ember akár meg is bolondulhat. Mintha csak az egész világ elvesztette volna a fejét.

Andrej herceg elmosolyodott és egyenesen belenézett Pavlovna Anna arczába.

- Az Isten koronát adott nekem; jaj annak, a ki hozzá mer nyúlni, - mondotta (ezek Bonaparte szavai voltak, melyeket akkor mondott, mikor a koronát a fejére tették.) - Azt mondják rendkívül szép volt, mikor ezeket a szavakat mondta, - tette hozzá, s még egyszer ismételte ezeket a szavakat olaszul: - „Dio me la dona, guai a qui la tocca”.

- Remélem, - folytatta Pavlovna Anna, - hogy ez volt az a csepp, a melytől a pohár kicsordul. Az uralkodók nem tűrhetik tovább ezt az embert, a ki mindenkit megfenyeget.

- Az uralkodók! Nem beszélek Oroszországról, - mondotta a vicomte udvariasan és váratlanul. - Az uralkodók! De vajjon mit tettek XVIII. Lajosért, a királynéért, Jelizavetáért? Semmit, - folytatta nekihevülve. - És higgyék meg nekem, hogy el fogják venni büntetésüket azért, hogy a Bourbonok ügyét cserben hagyták. Az uralkodók! Követeket küldenek majd, hogy a trónbitorlót üdvözljék.

S megvetően felsóhajtva, megint megváltoztatta a helyzetét. Hyppolit herceg, a ki lorgnette-jével felé fordult, s elkérven tőle egyik tűjét, elkezdte vele az asztalra rajzolni a Condé-k címérét. Olyan fontoskodó arcczal magyarázgatta neki ezt a címet, mintha csak a hercegné fölkérte volna rá.

A hercegné mosolyogva hallgatta.

- Ha Bonaparte még egy évig a francia trónon marad, - folytatta a vicomte a megkezdett beszélgetést, egy olyan embernek az ábrázatával, a ki nem hallgat a többiekre, hanem ebben a dologban, melyet mindenki másnál jobban ismer, csak a maga gondolatmenetét követi, - akkor nagyon is messzire találnak menni a dolgok. A fondorkodások, az erőszakoskodások, a számkivetések és a kivégzések örök időkre megsemmisítik a francia társaságot, - értem a jó társaságot, - és akkor...

Vállat vont s a kezeivel hadonászott. Pierre, a kit ez a beszélgetés érdekelt, akart valamit mondani, de Pavlovna Anna, a ki ott örködött felette, közbevágott:

- Sándor cár, - mondotta azzal a szomorúsággal, a melylyel a császári családra vonatkozó nyilatkozatait mindig kísérni szokta, - kijelentette, hogy ő teljesen a francziákra bízta kormányformájuknak a megválasztását. S én azt hiszem, semmi kétség az iránt, hogy a bitorló alól felszabadulva, az egész nemzet törvényes királya karjaiba veti magát, - mondotta Pavlovna Anna, iparkodván az emigránssal és a royalistával szemben szeretetreméltó lenni.

- Ez még kétséges, - szólott Andrej herceg. - A vicomte úr joggal mondja, hogy a dolgok már nagyon is messzire jutottak. Én azt hiszem, hogy nehéz lesz visszatérni a régihez.

- A mennyire én hallottam, - szólt bele ismét Pierre elpirulva, - már csaknem az egész nemesség Bonaparte pártjára állott.

- Ezt a bonapartisták mondják, - szólott a vicomte a nélkül, hogy Pierre-re nézett volna. - Mostanában nagyon bajos ám Franciaország közvéleményét megösmerni.

- Ezt Bonaparte mondotta, - jegyezte meg Andrej herceg gúnyosan. (Nyilvánvaló volt, hogy a vicomte nem tetszett neki, s hogy bárha nem nézett is rá, ő ellene irányozta a szavait.)

- „Én megmutattam nekik a dicsőség útját; nem kellett nekik, - mondotta rövid hallgatás után, Napoleon szavait ismételvén: - megnyitottam előttük a termeimet; tömegesen özlöltek...” Nem tudom, mennyiben volt joga így beszélni.

- Semennyiben! - felelt a vicomte. - A herceg meggyilkoltatása után még a legelfajultabb emberek is megszűntek hőst látni benne. Ha hős volt is egyes emberek szemében, - szólott a vicomte Pavlovna Annához fordulva, - a herceg megöletése után egy vértanúval több lett az égben és egy hőssel kevesebb a földön.

Pavlovna Annának és másoknak még arra se volt idejük, hogy egy mosolylyal jutalmazza a vicomtenak ezeket a szavait, mikor Pierre megint beleszólt a beszélgetésbe és Pavlovna Anna, bár megérezte, hogy valami illetlenséget fog mondani, már nem tudta őt ebben megakadályozni.

- Enghien herceg kivégeztetése, - mondotta monsieur Pierre, - állami szükségesség volt, s én határozottan lelki nagyságot látok abban, hogy Napoleon nem félt ezért a cselekedetért egymaga elvállalni a felelőséget.

- Istenem! Oh Istenem! - szólott Pavlovna Anna rémült suttogással.

- Ön helyesli a gyilkosságot?... hogyan, monsieur Pierre, ön a gyilkosságban lelki nagyságot lát! - mondotta a kis hercegné mosolyogva és közelebb húzta a kezimunkáját.

- Áá! Óoh! - méltatlankodtak mindenfelé.

- Pompás! - szólott Hyppolit herceg angolul, s a tenyerével elkezdte csapdosni a térdét. A vicomte csak vállat vont.

Pierre a szemüvege fölött diadalmasan nézett végig a hallgatóin.

- Én azért beszélek így, - folytatta elszántan, - mert a Bourbonok megszöktek a forradalom elől és átengedték a népet az anarchiának; s egyedül Napoleon volt az, a ki meg tudta érteni és le tudta győzni a forradalmat, s azért a közjó érdekében nem állhatott meg egyetlen ember élete előtt.

- Nem volna kedve átmenni ahhoz a másik asztalhoz? - szólt rá Pavlovna Anna. De Pierre, a nélkül, hogy felelt volna, folytatta a monológját.

- Nem, - mondotta mind jobban nekihehvülve: - Napoleon nagy, mert a forradalom fölé tudott emelkedni, elnyomta a visszaélést, s fönttartott mindent, a mi jó - a polgárok egyenlőségét, a szó és a sajtó szabadságát, s csakis ezért szerezte meg magának a hatalmat.

- Igen, ha hatalomra jutván, azt nem gyilkolásra használta volna föl, hanem átadta volna a törvényes királynak, - mondotta a vicomte, - akkor én is nagy embernek ismerném el őt.

- Ezt nem tehette volna meg. A nép csak azért adta az ő kezébe a hatalmat, hogy ő viszont megszabadítsa a népet a Bourbonoktól, és mert nagy embert látott benne. A forradalom nagy dolog volt ám, - folytatta monsieur Pierre, ezzel az elszánt és kihívó vezérgondolattal elárván nagy fiatalságát és azt a vágyát, hogy minél teljesebben kimondjon mindent.

- A forradalom és a királygyilkosság nagy dolog?... Ezek után... De nem akarna átmenni a másik asztalhoz? - ismételte Pavlovna Anna.

- Rousseau „társadalmi szerződése” - mondotta a vicomte szelíd mosolylyal.

- Én nem beszélek a királygyilkosságról. Én az eszméről beszélek.

- Igen, a rablás, az öldöklés és a királygyilkosság eszméjéről, - szólt közbe ismét egy gúnyos hang.

- Ezek természetesen szélsőségek voltak, de nem is ezekben van az egésznek a jelentősége; a dolog jelentősége az emberi jogokban, az előítéletek alól való felszabadulásban, s a polgárok egyenlőségében van, és mindezeket az eszmét Napoleon teljes erejükben fönttartotta.

- Szabadság és egyenlőség, - szólott a vicomte megvetően, mintha csak rászánta volna magát, hogy végre a legkomolyabban bebizonyítja ez ifjoncz beszédének teljes ostobaságát, - csupa nagyhangú szó, mely már rég kompromittálva van. Ki ne szeretné a szabadságot és az egyenlőséget? Már a mi Üdvöztőnk is a szabadságot és az egyenlőséget hirdette. De vajjon a

forradalom után boldogabbak lettek az emberek? Ellenkezőleg. Mi akartuk a szabadságot, de Bonaparte megsemmisítette.

Andrej herceg mosolyogva nézett hol Pierre-re, hol a vicomtera, hol pedig a ház úrnőjére. Pierre első kirohanásának az első pillanatában Pavlovna Anna, a világban való járatossága ellenére is, elszörnyűködött; de mikor látta, hogy a vicomte Pierre istenkáromló szavaira se jött ki a sodrából, s mikor meggyőződött róla, hogy ezeket a szavakat elfojtani már amúgy is lehetetlen, összeszedte magát, és a vicomtehoz csatlakozván, megrohanta a szónokot.

- De kedves monsieur Pierre, - mondotta Pavlovna Anna, - hogy' magyarázza ön azt a nagy embert, a ki minden vád és minden tárgyalás nélkül képes volt egy herceget, vagy egyszerűen egy ártatlan embert kivégeztetni?

- Én meg azt kérdelem, - szólott a vicomte, - hogy' magyarázza monsieur, Brumaire 18-ikát? Hát ez tán' nem volt árulás? Ez gazság volt, mely éppenséggel nem hasonlít egy nagy ember eljárásához.

- Hát az afrikai foglyok, a kiket felkoncizoltatott? - jegyezte meg a kis hercegné, - ez rettenetes! - S vállat vont.

- Parvenu, akármit mondjanak is, - tódította Hyppolit herceg.

Monsieur Pierre nem tudta kinek feleljen, végignézett mindannyiukon és elmosolyodott. Az ő mosolya nem volt olyan, mint másoké, mely összeolvad a komolysággal, ő nála, ellenkezőleg, mikor a mosoly megjelent, egyszerre, egy pillanat alatt eltűnt arcának a komolysága, sőt valamelyes mogorvasága is, és egy egészen más, gyerekes, jóságos, sőt ostoba és mintegy bocsánatot kérő arc váltotta föl a helyét.

A vicomte előtt, a ki most látta őt először, tisztán állott, hogy ez a jakobinus korántsem olyan félelmes, mint a minők a szavai. Mindannyian elhallgattak.

- Hogy' akarják, hogy mindenkinek egyszerre feleljen? - szólalt meg Andrej herceg. - Azután meg különbséget kell tenni az államférfiú, a magánember, a hadvezér és a császár cselekedetei közt. Nekem legalább úgy tetszik.

- Igen, igen, természetesen, - kapott rajta Pierre, megörülve a váratlan támogatásnak.

- Azt lehetetlen be nem ösmerni, - folytatta Andrej herceg, - Napoleon, mint ember nagy az arcolei hidon, a jaffai kórházban, a hol kezét szorít a pestis-betegekkel, - de... de vannak más cselekedetei, a melyeket bizony bajos igazolni.

Andrej herceg, a ki nyilván enyhíteni akarta Pierre szavainak a kellemetlen hatását, fölkel, hogy távozzék, s intett a feleségének is.

Egyszerre Hyppolit herceg fölkel, s egy kézintéssel valamennyiüket fölkérve, hogy maradjanak és üljenek le, így szólott:

- Ma egy pompás moszkvai adomát hallottam; önöknek is kedveskednem kell vele. Bocsásson meg vicomte, de oroszul fogom az adomát elmondani, mert különben minden sava-borsa kárbavész. - És Hyppolit herceg elkezdett beszélni oroszul, de olyan kiejtéssel, a minővel azok a francziák beszélnek, a kik egy évet töltöttek Oroszországban. Hyppolit herceg olyan szívósan követelte az elbeszéléséhez a jelenvoltak figyelmét, hogy valamennyien megállottak.

- Van Moszkvában egy úrnő, egy előkelő dáma. És ez a dáma nagyon fösvény. Szüksége volt a kocsija mögé két inasra. Még pedig szép, szálas inasra. Már olyan volt az ízlése. S volt neki egy szobaleánya, a ki szintén szép, nyúlánk leány volt. Azt mondotta...

Hyppolit herczeg itt elgondolkozott és szemlátomást valamin törte a fejét.

- Azt mondotta... igen azt mondotta: „leányzó, (már mint a szobaleány) öltö libériát, és jöjj velem, a kocsim után, látogatásokat fogunk tenni”.

Ekkor Hyppolit herczeg nagyot szusszant és sokkal előbb elkaczagta magát, mint a hallgatói, a mi nagyon kedvezőtlen benyomást keltett, az ő hátrányára. De azért néhányan, köztük az értes hölgy és Pavlovna Anna is, elmosolyodtak.

- El is ment. Hirtelen nagy szél támadt. A leány elvesztette a kalapját, s hosszú haja szétbomlott...

Itt már nem tudta magát tovább tartóztatni, és szakgatott kaczagásra fakadt, miközben így szólt:

- És az egész világ megtudta...

Ezzel az adoma véget ért. Bár teljességgel érthetetlen volt, hogy miért mesélte ezt el, s hogy miért kellett ezt föltétlenül oroszul elmondania, de azért Pavlovna Anna és mások is teljes mértékben méltányolták Hyppolit herczeg nagyvilági szeretetreméltóságát, a melylyel monsieur Pierre oly kevésbé szeretetreméltó kirohanását olyan kellemesen fejezte be. Az adoma után a társalgás a legutóbbi és a legközelebbi bálra, a színházra és arra vonatkozó apró és jelentéktelen eszmecserékre foszlott szét, vajjon kik, hol és mikor fogják egymást ismét viszontlátni.

V.

A vendégek köszönetet mondva Pavlovna Annának ezért az elragadó estéért, oszladozni kezdtek.

Pierre nagyon faragatlanul viselkedett. Kövér, a szokottnál jóval magasabb termetű, széles vállú s nagy, vörös kezű ember lévén, mint mondani szokás, nem tudta, hogy' kell egy szalonba belépni, és még kevésbé tudott belőle távozni, vagyis távozása előtt valami nagyon kellemeset mondani. Ezenkívül szórakozott is volt. Mikor fölkel, a kalapja helyett egy tollbokrétával díszített, háromszögletes tábornoki kalapot kapott föl, s a forgóját simogatva mindaddig szorongatta, míg a tábornok vissza nem kérte tőle. De minden szórakozottságáért s a mozgásban és a beszédben való ügyefogyottságért kárpótolt arcának jólelkű, egyszerű és szerény kifejezése. Pavlovna Anna odafordult hozzá és keresztényi szelídséggel tudtára adván, hogy iménti kirohanását megbocsátotta, bólintott felé és így szólt:

- Remélem, hogy még látom, de azt is remélem, hogy meg fogja változtatni a nézeteit, kedves monsieur Pierre, - mondotta.

Mikor ezt megmondta neki, ő semmit se felelt, csak meghajtotta magát, s mindannyiuknak még egyszer megmutatta a mosolyát, mely semmit se mondott, ha csak ezt nem: „Nézetek ide, nézetek oda, de hiszen láthatják, milyen pompás és jó fiú vagyok”. S Pavlovna Annával egyetemben valamennyien önkéntelenül érezték, hogy így is van.

Andrej herczeg kiment az előszobába és odatartván a vállait az inasnak, a ki rádobta a köpenyét, egykedvűen hallgatta a feleségének Hyppolit herczeggel való fecsegését, a ki szintén kijött az előszobába. Hyppolit herczeg közvetlenül ott állott az áldott állapotban lévő, csinos herczegné mellett, s lorgnette-jén keresztül makacsul rászögezte a szeméit.

- Menjen be, Anette, megfázik, - szólt a kis herczegné, Pavlovna Annától búcsúzkodván. - Tehát rendben van, - tette hozzá halkan.

Pavlovna Anna már módját ejtette, hogy Lizával beszéljen arról a házasságról, a melyet Anatole és a kis hercegné sógornője közt tervezett.

- Teljesen megbízom önben, kedves barátnőm, - mondotta Pavlovna Anna szintén halkán, - ön majd ír neki és közli velem is, hogy az apja hogy gondolkozik a dologról. A viszontlátásra, - s ezzel bement az előszobából.

Hyppolit herceg odament a kis hercegnéhez, s egészen közel odahajtván hozzá a fejét, suttogva elkezdett valamit mondani neki.

Két inas állt ott, az egyik a hercegnéé, a másik az övé, s nagykendővel és felöltővel a kezében, várta, mikor fejezik be a mondókájukat, s olyan ábrázattal hallgatta a franczia beszédet, melyhez nem is konyított, mintha mindent, a mit csak mondtak, megértett volna, csak nem akarná ezt elárulni. A hercegné, mint mindig, mosolyogva beszélt és nevetve hallgatott.

- Nagyon örülök, hogy nem mentem el a nagykövethoz, - szólott Hyppolit herceg, - tiszta unalom... Gyönyörű este volt, nemde, gyönyörű volt?

- Azt mondják, hogy az a bál nagyon szép lesz, - felelt a hercegné, elfintorítva pelyhesszélű ajakát. - A társaság szépei mind ott lesznek.

- Nem mind, mert ön nem lesz ott; nem mind, - jegyezte meg Hyppolit herceg örömteljesen mosolyogva s elvette az inastól a nagykendőt, sőt még félre is tolván őt, elkezdte fölsegíteni a hercegnőre. Vajjon ügyetlenségből-e vagy szándékosan (ezt senki se láthatta), de mikor a nagykendő már a helyén volt, még sokáig nem vette le a kezét, s szinte átölelte a fiatal hölgyet.

A hercegné kecsesen, s folyton mosolyogva félrehúzódott, elfordult és az urára nézett. Andrej hercegnek be voltak hunyva a szemei. Olyan álmosnak és kimerültnek látszott.

- Készen van? - kérdezte a feleségétől s egy pillantást vetett rá.

Hyppolit herceg sietve fölvette a redingote-ját, mely a legújabb divat szerint a sarkáig ért, s belegabalyodván kifutott a feljáróra a hercegné után, a kit az inas fölsegített a kocsira.

- Hercegné, a viszontlátásra, - kiáltott rá, miközben a nyelve is épp úgy megbicsaklott, mint a lábai.

A hercegné a ruháját összekapva beült a hintó homályába; az ura meg eligazította a kardját; Hyppolit herceg pedig szolgálatkészség ürügye alatt még mindig ott lábatlankodott körülöttük.

- Bocsásson meg, uram, - fordult oda Andrej herceg szárazon és barátságtalanul Hyppolit herceghez, a ki az útjában állott.

- Pierre, várlak, - szólott ugyancsak Andrej herceg hangja szelíden és lágyan.

A csatlós megindult s a hintó kerekei dübörögve robogtak tova. Hyppolit herceg szakgatott mosolylyal állt a följárón és várta a vicomte-ot, a kinek megígérte volt, hogy hazaviszi.

- Nos, drágám, az ön kis hercegnéje igazán nagyon kedves! - mondotta a vicomte, mikor Hyppolittal beült a hintóba. - Nagyon kedves, - megcsókolta az ujjai hegyét, - és tökéletes franczia asszonyka.

Hyppolit szuszogva elmosolyodott.

- De tudja-e, hogy ön, ártatlan külseje ellenére is, rettenetes ember, - folytatta a vicomte. - Sajnálom a férjet, ezt a tisztetskét, a ki valósággal az uralkodó herceget játszsza.

Hyppolit megint elszusszantotta magát és nevetve így szólt:

- S ön még azt mondta, hogy az orosz hölgyek rosszabbak a francziáknál? Csak bánni kell velük tudni.

Pierre, a ki előre ment volt, mint aféle bennfentes ember bement Andrej herczeg dolgozó-szobájába, s szokása szerint legott ledőlt a pamlagra, levette a polcra az első könyvet, mely a kezébe akadt (Caesar emlékiratait), s nekikönyökölve, a kellő közepén elkezdte olvasni.

- Mit csináltál m-me Shererrel? Még utóbb komolyan belebetegszik, - mondotta Andrej herczeg, a mint a szobába lépett és kis fehér kezeit dörzsölgette.

Pierre egész testével egyet fordult, úgy, hogy megrecscent alatta a pamlag, élénk arcát Andrej herczeg felé fordította, elmosolyodott és legyintett a kezével. - Nem, ez az abbé nagyon érdekes ember, de nem ért a dologhoz... Szerintem az örök béke igen is lehetséges, de... nem is tudom, hogy' mondjam... de nem a politikai egyensúly útján...

Andrej herczeget az ilyen elvont elmélkedések nyilván nem érdekelték.

- Nem lehet ám, mon cher, mindenütt mindazt kimondani, a mit az ember gondol. Nos, tehát elszántad már magadat valamire? Lovas-testőr leszel-e vagy diplomata? - kérdezte Andrej herczeg pillanatnyi hallgatás után.

Pierre felült a pamlagon s maga alá szedte a lábát.

- Képzelve csak, még mindig nem tudom. Sem ez, sem az nincs inyemre.

- De valamire csak el kell szánnod magadat? Az apád vár.

Pierre-t tíz éves korában egy abbé-nevelő társaságában külföldre küldték, s ott volt húsz esztendőskoráig. Mikor visszatért Moszkvába, az apja az abbét elbocsátotta és így szólt a fiatal emberhez: - Most pedig menj el Pétervárra, nézz körül és válassz. Én beleegyezem mindenbe. Ime egy levél Vaszilij herczeghez, és ime, itt van pénz is. Írj mindenről, mindenben kész vagyok segítségére lenni. - Pierre immár három hónap óta válogatott a pályák között és nem csinált semmit. Erről a válogatásról beszélt neki most Andrej herczeg. Pierre megdörzsölte a homlokát.

- De alkalmasint szabadkőműves, - mondotta, az abbét értve alatta, a kivel az estélyen találkozott.

- Eh, badar beszéd, - vágott közbe ismét Andrej herczeg, - térjünk inkább a dologra. Voltál már a lovas testőrségnél?

- Nem, nem voltam, de lám, mi jutott eszembe, már rég akartam mondani. Most háborút viselünk Napoleon ellen. Ha ez a háború a szabadságért folya, azt érteném, s én lennék az első, a ki katonai szolgálatba lépne; de segítségére lenni Angliának és Ausztriának a világ legnagyobb embere ellen... ez nem szép.

Andrej herczeg csak a vállát vonogatta Pierre gyerekes beszédére. Úgy tett, mintha ekkora badarságra nem is lehetne felelni; és csakugyan, erre a naiv kérdésre bajos is lett volna más felelni, mint a mit Andrej herczeg felelt. - Ha az emberek mindig csak a maguk meggyőződéséért háborúskodnának, akkor nem volna háború, - mondotta.

- Lám, ez volna aztán a pompás, - szólott Pierre.

Andrej herczeg elmosolyodott. - Az nagyon meglehet, hogy ez pompás volna, de nem lesz meg soha.

- De hát ön miért megy akkor a háborúba? - kérdezte Pierre.

- Miért? Magam se tudom. Mert kell. Azonkívül, megyek, mert... - Itt megakadt. - Megyek, mert ez az élet, a melyet itt élek, nem nekem való.

VI.

A szomszéd szobából női ruha suhogása hallatszott. Andrej herczeg mintegy fölcsudván, összerezsent s az arcza ugyanolyan kifejezést öltött, mint Pavlovna Anna szalonjában. Pierre leeresztette a lábait a pamlagról. Belépett a herczegné. Már más, otthoni, de épp oly választékos és friss ruha volt rajta. Andrej herczeg fölkel, és előzékenyen széket tolt elé.

- Sokszor elgondolom, mért van az, - szólalt meg, szokása szerint francziául, miközben gondosan elhelyezkedett a karosszékből, - mért van az, hogy Anette nem ment férjhez? Uraim, milyen ostobák is maguk mind, hogy nem vették őt feleségül. Már megbocsássanak, de önök semmit sem értenek az asszonyokhoz. Milyen kötekedő ember maga, monsieur Pierre.

- Az urával is folyton csak kötekedem; nem értem, mért akar háborúba menni, - szólott Pierre s minden tartózkodás nélkül (mely pedig fiatal embereknek hölgyekkel való érintkezésében olyan gyakori) fordult a herczegnéhez.

A herczegné összerezsent. Pierre szavai nyilván az elevenére tapintottak.

- Oh, hiszen én is csak ugyanazt mondom! - szólott. - Nem értem, határozottan nem értem, hogy' nem tudnak meglenni a férfiak háború nélkül? Mért van az, hogy mi, asszonyok, semmit sem akarunk, nekünk semmi se kell? De ime, ítéljen ön maga. Én mindig mondom neki: ő itt segédtsíjtja a nagybácsinak, a lehető legfényesebb állása van. Olyan jól ösmeri, olyan nagyra becsüli mindenki. A napokban Apraxinéknél hallom, a mint egy hölgy kérdezi: - Ez az az ösmert Andrej herczeg? - Becsületszavamra! - Elmosolyodott. - Minden ajtó tárva van előtte. Nagyon könnyen szárnysegéddé is lehetne. A mint bizonyára tudja, az uralkodó is kegyes volt iránta. Éppen Anette-el is beszélünk róla, milyen könnyű volna ezt eligazítani. Mit szól hozzá?

Pierre rápillantott Andrej herczegre, s látván, hogy ez a beszélgetés nincs inyére, semmit se felelt.

- Mikor megy? - kérdezte.

- Oh, ne is beszéljen erről az utazásról. Ne is beszéljen róla. Hallani sem akarok felőle, - szólalt meg a herczegné épp olyan szeszélyesen enyelgő hangon, a minővel a szalonban Hyppolit herczeggel beszélt s a mely annyira nem illett ahhoz a családi körhöz, a melynek Pierre is úgyszólván egyik tagja volt. - Ma, mikor úgy elgondoltam, hogy mindezeket a kedves összeköttetéseket meg kell szakítanom. - Aztán meg, hiszen tudod, Andrej?... - Jelen-tősegteljes pillantást vetett az urára. - Félek! Félek! - suttogta, s megborzongott a háta. Az ura olyan pillantással nézett rá, mintha csodálkozva vette volna észre, hogy ő rajta és Pierren kívül még valaki van a szobában; és hideg udvariassággal kérdőleg fordult a feleségéhez:

- Mitől félsz, Liza? Én nem értelek, - mondotta.

- Lám, milyen önzők a férfiak, mind, egytől-egyig önzők! Holmi szeszélyből itt hagy engem, s zár alá tesz valahol falún, egyedül.

- Az apáddal és a hugoddal, ne feledd, - szólott Andrej herczeg halkan.

- Az mindegy, de azért egyedül, a barátaim nélkül... És még azt akarja, hogy ne féljek.

A hangja immár duzzogóvá vált, az ajka föl húzódott, s valami mogorva, állatias, mókus-kifejezést kölcsönzött az arcának. Elhallgatott, mert nem tartotta illendőnek, hogy Pierre jelenlétében az állapotáról beszéljen, pedig hát voltaképpen csakis erről volt szó.

- De azért mégsem értem, mitől félsz, - szólott Andrej herczeg vontatottan, s le nem vette a szemét a feleségről. A herczegné elpirult és kétségbeesetten legyintett a kezével.

- Nem, Andrej, én csak azt mondom, hogy te annyira, de annyira megváltoztál...

- Az orvosod azt parancsolta, hogy korábban feküdjél le, - mondotta Andrej herceg. - Tán elmennél aludni.

A hercegné nem szólt semmit, s kurta és pelyhesszélű ajka egyszerre megrezzent; Andrej herceg fölkel és vállat vonva elkezdett a szobában föl és alá járni.

Pierre a szemüvege fölött álmélkodva és naivul nézett hol ő rá, hol a hercegnére, s elkezdett fészkelődni, mintha ő is föl akarna kelni, de megint meggondolta magát.

- Bánom is én, hogy monsieur Pierre is itt van, - szólalt meg egyszerre a kis hercegné és csinos arcza hirtelen pityergő kifejezést öltött. - Már rég meg akartam tőled kérdezni, Andrej: mért változtál te meg annyira irántam? Mit vétettem én neked? Te bevonulsz a hadsereghez és nem esik meg a szíved rajtam. Miért?

- Liza! - Andrej herceg csak ennyit mondott, de ebben az egy szóban kérés is volt, meg fenyegetés is, de különösen, mélységes meggyőződés az iránt, hogy a hercegné máris megbánta azt, a mit az imént mondott; de a hercegné szaporán folytatta: - Te úgy bánsz velem, mintha beteg vagy kis gyerek volnék. Látok én mindent. Vajjon félesztendővel ezelőtt, akkor is ilyen voltál?

- Liza, kérlek, hadd el, - szólott Andrej herceg még nyomatékosabban.

Pierre, a kit ez a beszélgetés mind jobban és jobban fölizgatott, fölkel és odament a hercegnéhez. Úgy látszott, mintha nem tudná elviselni a könnyeket és maga is kész volna sírva fakadni.

- Csillapodjék, hercegné. Mindezt csak úgy képzelem, mert, biztosítom róla, magam tapasztaltam... mert... Nem, bocsásson meg, itt fölösleges az idegen ember... Nem, csillapodjék... Isten vele.

Andrej herceg a kezénél fogva tartóztatta.

- Nem, megállj Pierre. A hercegné lesz olyan jó, s nem fog akarni engem attól az élvezettől megfosztani, hogy veled töltssem az estét.

- Igen, mindig csak magával törődik, - szólott a hercegné, boszús könyeit visszafojtva.

- Liza, - mondotta Andrej herceg szárazon, s annyira emelt hangon, mely elárulta, hogy fogytán van a türelme.

A hercegné szép arcocskájának boszús, mókuskifejezését egyszerre a rémület részvétet keltő kifejezése váltotta föl; gyönyörű szemecskéivel lopva pislogott az urára s megjelent az arcán az a félénk és bűnbánó kifejezés, mely a lecsüggő farkát szaporán, de gyöngén csóváló kutyáéra emlékeztet.

- Istenem, istenem! - sóhajtott föl a hercegné, s félkézzel fölfogván a ruháját, odament az urához és megcsókolta a homlokát.

- Isten veled, Liza, - mondotta Andrej herceg, s fölkelvén, mintha csak valami idegen lett volna, udvariasan megcsókolta a kezét.

A két jó barát hallgatott. Sem az egyik, sem a másik nem kezdett el beszélni. Pierre ránézett Andrej hercegre, Andrej herceg pedig kis kezével a homlokát dörzsölte.

- Gyerünk vacsorálni, - mondotta fősóhajtván, miközben fölkel és az ajtó felé indult.

Beléptek az ujonnan, előkelően és gazdagon berendezett ebédlőbe. A szalvétáktól kezdve az ezüstig a fayence-edényekig és a kristály-üveg fölszerelésig minden magán viselte az ujságnak azt a sajátos bélyegét, mely az új házasság háztartását jellemzi. A vacsora kellő közepén Andrej herceg rákönyökölt az asztalra, s mint az olyan ember, a kinek már régóta nyomja valami a lelkét, s most végre rászánta magát, hogy előáll vele, az ideges ingerültség kifejezésével az arcán, melyet Pierre eddig még soha se tapasztalt nála, elkezdett beszélni: - Soha, soha ne nősülj meg, barátom; íme én ezt tanácsolom neked: ne nősülj meg mindaddig, a míg csak el nem mondhatod, hogy minden lehetőt elkövettél, mindaddig, a míg nem szüntél meg azt a nőt szeretni, a kit kiválasztottál, míg nem látod őt egészen tisztán, mert különben csalódotl kegyetlenül és helyrehozhatatlanul. Akkor nősülj meg, mikor megvénültél s már semmire se vagy való... Különben tönkremegy minden, a mi benned jó és magasztos van. Szétforgácsolódik csupa semmiségre. Igen, igen, igen! Ne bámulj rám olyan álmélkodással. Ha a jövőre nézve még vársz magadtól valamit, úgy lépten-nyomon érezni fogod, hogy rád nézve mindennek vége, s el van előled zárva minden, kivéve a szalónokat, a hol egy gyékényen árulsz az udvari lakájokkal és az idiotákkal... Eh, mit!...

Erélyesen legyintett a kezével.

Pierre levette a pápaszemét, a mitől egészen elváltozott, s még több jóságot árult el az arcza, és csodálkozva nézett a barátjára.

- Az én feleségem, - folytatta Andrej herceg, - pompás asszony. Egyike azoknak a ritka asszonyoknak, a kiknél az ember a becsülete miatt teljesen nyugodt lehet; de édes istenem, mit nem adnék én most azért, ha nem volnék feleséges ember! Te vagy az első és az egyetlen ember, a ki előtt ezt kimondom, mert szeretlek téged.

Andrej herceg, a mikor ezt mondta, még kevésbé volt hasonló, mint annakelőtte, ahhoz a Bolkonszkijhoz, a ki kényelmesen elvetette magát Pavlovna Annánál egy karosszékben, és összeránczolt homlokkal, a fogai közt franczia szavakat morzsolgatott. Rideg arcának minden izma ideges élénkséggel remegett; a szemei, a melyekben azelőtt elhamvadtnak látszott az élet tüze, most átható és ragyogó fényben csillogtak. Nyilvánvaló volt, hogy minél élettelenebbnek látszott rendes körülmények közt, annál erélyesebb volt a szinte beteges ingerültségnek ezekben a perczeiben.

- Te persze nem érted, hogy mért beszélek én így, - folytatta. - Lám, ebben egy életnek egész históriája van benne. Te Bonaparteról és a pályafutásáról beszélsz, - mondotta, bár Pierre egy szót se szólt Bonaparteról. - Te felhozod Bonapartét, csak hogy Bonaparte, a mikor dolgozott, és lépésről-lépésre tört a célja felé, szabad volt, nem ismert semmit a célján kívül s így el is érte. De add össze magadat egy asszonynyal, s mint a lelánczolt rab, egyszeriben elveszted minden szabadságodat. S mind az a remény és erő, a mi benned van, csak rádnehezedik és megbánással gyötör. Fogadók, pletykák, bálók, becsvágy, s holmi semmiségek - ime az a bűvös kör, a melyből nem tudok szabadulni. És most elmegyek a háborúba, a legnagyobb háborúba, mely valaha volt, s nem tudok semmit, semmire se vagyok való. Én nagyon szeretetreméltó, és csípősen szellemes vagyok, - folytatta Andrej herceg, - s Pavlovna Annánál szívesen hallgatnak engem. És az a bárgyú társaság, a mely nélkül nem tud meglenni a feleségem, és azok az asszonyok... Ha csak fogalmad volna róla, milyenek ezek a nagyvilági hölgyek és általában az asszonyok! Teljesen igaza van az apámnak. Önzés, becsvágy, korlátoltság, kicsinyesség mindenben - ime az asszonyok, a mikor olyanoknak mutatják magukat, a minők valójában. Ha a világban nézed őket, úgy tetszik, mintha még volna bennük valami, pedig semmi, semmi, semmi! Bizony, ne nősülj lelkem, ne nősülj! - fejezte be Andrej herceg.

- Igazán nevetséges, - szólott Pierre, - hogy *ön, ön, magát* tehetségtelennek, s az életét - elrontott életnek tartja. Hiszen még minden, minden előtte van. És ön...

Azt nem mondta ki, hogy *ön micsoda*, de a hangja elárulta, hogy milyen nagyra tartja a barátját és milyen sokat vár tőle a jövőben.

„Hogy’ is beszélhet így!” - gondolta magában Pierre. Pierre ugyanis éppen azért tartotta Andrej herceget a tökéletesség mintaképének, mert a legnagyobb mértékben egyesítette magában azokat a tulajdonságokat, a melyek ő benne nem voltak meg, s a melyeket legtalálóbban az akaraterő fogalmában lehet összefoglalni. Pierre mindig bámulta Andrej hercegnek azt a tehetségét, hogy mindenféle és fajta emberrel oly nyugodtan tudott elbánni, bámulta szokatlan emlékezőtehetségét, olvasottságát (mindent olvasott, mindent tudott, mindenhez értett) és különösen azt a tulajdonságát, hogy tudott dolgozni és tanulni. És ha Pierre gyakran meg is ütközött azon, hogy Andrejből hiányzik az elmélkedő bölcsekedés adománya (a mire Pierre-nek különös hajlandósága volt), még ebben sem fogyatkozást, hanem erőt látott.

A legjobb, legszívélyesebb és legegyszerűbb viszonyok közt is feltétlenül szükség van a hízélgésre és a magasztalásra, valamint, hogy a kerekének szükségük van a kenőcsre, hogy forogjanak.

- Én már eljátszottam kis játékaimat, - szólt Andrej herceg. - Mit is beszéljünk rólam? Beszéljünk inkább terólad, - tette hozzá rövid hallgatás után s vígasztaló gondolatain elmosolyodott. Ez a mosoly ugyanabban a pillanatban Pierre arcán is visszatükröződött.

- Hát én rólam ugyan mit beszéljünk? - kérdezte Pierre, gondtalan és vidám mosolyra húzván az ajkát. - Mi vagyok én voltaképpen? Egy törvénytelen fiú! - Erre egyszerre mélységesen elpirult. Nyilvánvaló volt, hogy nagy megerőltetésébe került ezt kimondania. - Se nevem, se vagyonom... Aztán meg, igazán... - De azt nem mondta meg, hogy *mit igazán*. - Én egyelőre szabad vagyok és jól érzem magamat. Csak azt nem tudom sehogyan sem, mit kezdjek. Komolyan szeretném kikérni a tanácsát.

Andrej herceg jóságos szemekkel nézett rá. De azért fölényének a tudata szívélyes és gyöngéd pillantásában is kifejezésre jutott.

- Téged különösen azért szeretlek, mert te vagy az egyetlen igazi ember a mi egész világunkban. Könnyű neked. Válassz, a mit akarsz, az tökéletesen mindegy. Te mindenütt be fogsz válni, csak egyet: ne járj többé ezekhez a Kuraginékhoz s ne folytasd tovább ezt az életet. Ez annyira nem illik hozzád: mind azok a duhajkodások és huszáros virtuskodások, mi egy más...

- Mit csináljak, pajtás, - szólt Pierre vállat vonva, - hja az asszonyok, lelkem, az asszonyok!

- Nem értem, - felelt Andrej. - Tisztességes asszonyok, az egészen más, de a Kuragin asszonyai, asszonyok és bor,... ezt nem értem!

Pierre Kuragin Vaszilij hercegnél lakott és résztvett a herceg fiának, Anatole-nak a kicsapongó életében, ugyanazéban, a kit javítás céljából össze akartak házasítani Andrej herceg húgával.

- Tudja mit, - szólt Pierre, mintha egyszerre szerencsés ötlete támadt volna, - komolyan, már rég gondoltam erre. Ilyen élet mellett nem is gondolhatok s nem is szánhatom el magamat semmire. A fejem is fáj, pénzem sincs. Mára is meghítt, de nem megyek el.

- Add becsületszavadat, hogy nem mégy oda többet!?

- Becsületszavamra!

Már két óra volt éjfél után, mikor Pierre a barátjától eltávozott. Valódi júniusi, pétervári fehér éjszaka volt. Pierre beleült egy bérkocsiba, azzal az elhatározással, hogy haza megy. De minél közelebb jutott otthonához, annál inkább érezte annak a lehetetlenségét, hogy ezen az éjszakán, mely inkább alkonyathoz vagy hajnalhoz hasonlított, elaludjék. Messze ellátott az elhagyott utczákon. Útközben eszébe jutott, hogy Kuragin Anatole-nál ma este együtt van a szokott kártyatársaság, mely játék után szokott kezdeni iddogálni, s Pierre egyik kedvenc mulatságával szokta az estét befejezni.

- Jó volna elmenni Kuraginhoz, - gondolta magában. De legott eszébe jutott Andrej herczegnek adott becsületszava, hogy nem megy oda többet.

De, mint ez az úgynevezett gyengejellemű embereknel rendesen lenni szokott, egyszerre olyan szenvedélyes vágy fogta el, hogy ezt az oly jól ismert kicsapongó életet még egyszer megízlelje, hogy végre is rászánta magát, hogy mégis csak elmegy. Egyúttal az is az eszébe ötlött, hogy adott szava semmit sem ér, mert még előbb, mintsem Andrej herczegnek, becsületszavát adta Anatole herczegnek is, hogy elmegy, aztán meg elgondolta, hogy ezek a becsületszóra tett ígéretek mind csak olyan általános és minden határozott tartalom nélkül való dolgok, különösen ha meggondolja az ember, hogy könnyen megeshetik, hogy holnap vagy meghal, vagy valami más olyan rendkívüli dolog éri, hogy se becsületes, se becstelen nem lesz többé. Az ilyen alakoskodások, melyek egyszeriben minden szándékát és elhatározását semmivé tették, gyakran hatalmukba kerítették Pierre-t. Elment tehát Kuraginhoz.

Megérkezvén egy a lovas-testőrség kaszárnája mellett lévő nagy ház feljárójához, a melyben Anatole lakott, Pierre a kivilágított lépcsőn fölsietve, belépett egy nyitott ajtón. Az előszobában nem volt senki; üres palaczkok, köpenyek és sárccipők heverték benne szanaszét, borgőz ütötte meg az orrát, a távolból zaj és kiabálás hallatszott.

A vacsora és a játék már véget ért, de a vendégek még nem oszlottak szét. Pierre ledobta a köpenyét és belépett az első szobába, a hol még ott voltak a vacsora maradványai, s egy inas, abban a hitben, hogy senki se látja, egymásután hajtogatta föl a poharakban maradt borokat. A harmadik szobából lármá, kaczagás, ismerős hangok kurjogatása s egy medve dörögése hallatszott ki. Vagy nyolcz fiatal ember sürgött-forgott nagy buzgalommal a nyitott ablak körül. Hárman egy fiatal medvével bíbelődtek, melyet egyikük lánczra vezetett és ijesztgette vele a többieket.

- Steevens-re teszek százat! - kiáltott az egyik.

- Csak vigyázz, meg ne járjad! - kiáltott a másik.

- Én meg Dolochovra! - kiáltott a harmadik. - Üsd szét, Kuragin.

- Ugyan, hagyjátok már azt a Miskát, mikor itt fogadásokról van szó.

- De egy szuszra, különben vége! - kiáltott a negyedik.

- Jakov, egy palaczkot ide, Jakov! - kiáltott föl maga a házigazda, egy fiatal, szép fiú, a ki a melle közepén szétnyitott egy szál ingben állt ott a csoport közepén. - Megálljunk, urak. Im' itt van Pjotrusa, az én kedves barátom, - fordult oda Pierre-hez. Egy másik derült, kékszemű, alacsony termetű fiatal ember hangja, mely a sok borízú hang között különösen feltűnt józan csengésével, megszólalt az ablak mellől: - gyere ide, üsd szét a fogadást! Ez volt Dolochov, a szemjonovszkij-ezred egyik tisztje, ismert játékos és duhaj vérű ember, a ki együtt lakott Anatole-al. Pierre vidáman nézett körül és elmosolyodott. - Semmit sem értek az egészből. Miről van hát szó?

- Megálljunk, ez még nem részeg. Palaczkot ide, - szólott Anatole, s az asztalról fölkapván egy poharat, odament vele Pierre-hez.

- Mindenekelőtt igyál.

Pierre elkezdett inni, egyik poharat a másik után hajtotta föl s lopva végigmustrálta a részeg vendégeket, a kik megint az ablak felé tódultak, és hallgatta a beszédjüket. Anatole újra töltött neki és elmondta, hogy Dolochov fogadott az angol Steevens-szel, egy tengerésszel, a ki szintén ott volt, hogy ő, már mint Dolochov, kiül a harmadik emelet ablakába s ott kifelé lelógó lábakkal, megiszik egy palaczk rumot.

- No, idd ki hát az egészet! - szólt Anatole, odanyújtván Pierre-nek az utolsó poharat, - különben nem eresztlek el!

- Nem, nem kell, - mondotta Pierre, s Anatole-t félrelökvén odament az ablakhoz. Dolochov a kezénél fogta az angolt, és tisztán, világosan elmondta előtte még egyszer a fogadás föltételeit, miközben főképpen Anatole-hoz és Pierre-hez fordult.

Dolochov középtermetű, göndörhajú, derült és kékszemű ember volt. Lehetett vagy huszonöt éves. Nem viselt bajuszt, mint a gyalogos tisztek általában s így a szája, arcának a legszembeszökőbb része, teljesen látható volt. Ennek a szájnak a vonalai feltűnően finom metszésűek voltak. Felső ajka a közepén hegyes ék módjára erőlyesen ereszkedett le az erőteljes alsóra, s a szája szegleteiben állandóan, mintha valami kettős - minden szegletben egy-egy - mosoly játszott volna; s mindez együttvéve, de különösen elszánt, kihívó és okos tekintetével együtt olyan benyomást tett, hogy lehetetlen volt ezt az arcot észre nem venni. Dolochov szegény és minden összeköttetések nélkül való ember volt és mind a mellett, hogy Anatole tízezreket költött, Dolochov együtt lakott vele és úgy tudta intézni a dolgot, hogy úgy Anatole, mint mindazok, a kik őket ismerték, Dolochovot jobban megbecsülték, mint Anatole-t. Dolochov minden játékot játszott és csaknem mindig nyert. Bármennyit ivott legyen is, soha se vesztette el a fejét. Úgy Kuragin, mint Dolochov is, abban az időben híresek voltak a pétervári korhelyek és jómadarak világában.

Elhozták a palaczk rumot; az ablak-keretet, mely akadálya volt annak, hogy az ablak külső párkányára ki lehessen ülni, két inas is fessegette, a kik szemlátomást siettek, mert megszeppentek a körülöttük álló urak tanácsaitól és kiabálásától.

Anatole az ő diadalmas ábrázatával odalépett az ablakhoz. Kedve kerekedett összetörni valamit. Félrelökte az inasokat és nekifeküdt az ablak-keretnek, mely azonban nem engedett. Erre betörte az ablakot.

- Lássuk hát, te atléta, - fordult oda Pierre-hez. Pierre megmarkolta a keresztgerendát, egyet rántott rajta, s recsegetve kitépte az ablak tölgyfakeretét.

- Csak ki vele, egészen, különben még azt hiszik, hogy fogózkodom, - szólt Dolochov.

- Az angol dicsekszik... hm?... jó lesz így?... - mondotta Anatole.

- Jó, - felelt Pierre s rápillantott Dolochovra, a ki fogta a palaczk rumot s odalépett az ablakhoz, a melyen keresztül belátszott az ég s az esti és hajnali szürkület rajta összeolvadó pirkadása. Dolochov, a palaczk rummal a kezében, felugrott az ablakra. - Csönd legyen! - kiáltott föl az ablakpárkányon állva s a szoba felé fordúlva. Valamennyien elhallgattak.

- Fogadok (franciául beszélt, hogy az angol is megértse, de nem valami jól beszélte ezt a nyelvet) ötven aranyba, vagy ha úgy tetszik százba, - tette hozzá s az angolhoz fordult.

- Nem, csak ötvenbe, - mondotta az angol.

- Jó, tehát ötven aranyba, hogy a nélkül, hogy a szájamtól elvenném, fenéig kiiszom ezt a palaczk rumot, kiiszom itt az ablakon, ezen a helyen ülve (lehajolt s rámutatott a párkánynak az ablakon kívül lévő kiugrására) és nem fogózom meg semmiben...

- Nagyon helyes, - szólott az angol.

Anatole odafordult az angolhoz s megfogván a frakkja gombját s felülről lefelé végignézhén rajta (az angol alacsony termetű ember volt), elkezdte angolul is ismételni előtte a fogadás föltételeit.

- Megállj! - kiáltott Dolochov s odakoppintotta a palaczkot az ablakhoz, hogy a figyelmet magára vonja. - Megállj, Kuragin; ide hallgassatok: ha valaki ezt utánam csinálja, fizetek neki száz aranyat. Megértettétek?

Az angol bólintott a fejével, de semmivel sem árulta el, vajjon hajlandó-e ezt az újabb fogadást is tartani vagy sem. Anatole nem eresztette el az angolt, s bár ez a fejbólintással már tudtul adta, hogy mindent megértett, Anatole mégis lefordította neki Dolochov szavait angolra. Egy fiatal, czingár gyerkőcz, egy testőr-huszár, a ki az este veszített, fölmászott az ablakra és lenézett.

- Juj!... Juj!... Juj!... - mondotta megszeppenve, a mint az ablakból az utca kövezetére lepislantott.

- Csönd legyen! - kiáltott föl Dolochov és elrántotta az ablaktól a tisztet, a ki belebotolván a sarkantyújába, ügynélül támo lygott vissza a szobába.

Dolochov miután a rumos palaczkot odaállította a párkányra, hogy kényelmesen elérje, óvatosan és lassan fölmászott az ablakra. Miután a lábait lelógatta s mindkét kezével az ablak szélére támaszkodva leült, fölemelte a kezeit, megkereste az egyensúlyt, feszengett jobbra-balra, s kezébe vette a palaczkot. Anatole két gyertyát hozott, s bár már egészen világos volt, odaállította az ablakpárkányra. Dolochov fehér inggel takart háta és göndör feje, mindkét oldalról meg volt világítva. Valamennyien az ablakhoz siettek. Legelő l állott az angol. Pierre elmosolyodott és nem szó lt semmit. A jelenlévők egyike, a ki idősebb volt a többieknel, egyszerre bosszús és ijedt arczzal elő retolakodott s meg akarta kapni Dolochovnak az ingű jját.

- Urak, ez ostobaság; halálra zúzhatja magát, - szó lt ez a valamelyest megfontoltabb ember. Anatole feltartóztatta.

- Ne nyúl j hozzá, megijeszted s agyonzúzza magát. Hm?... Mi lesz akkor?... Hm?...

Dolochov megfordult, újra elhelyezkedett s megint kítárta a karjait.

- Ha még egyszer közeledik hozzám valaki, - mondotta ritkásan eregetve összeszorított, finom ajkai közül a szavakat, - tüstént lese gítem oda ni! Nos!

Mikor ezt a szó t: nos! kimondotta, megint elő re fordult, kezét az egyensúly kedvéért fölemelte. Az egyik inas, a ki az ablakű veg darabjait kezdte volt összeszede getni, guggolva megállt s le sem vette a szemeit az ablakról és Dolochov hátáról. Anatole tágra nyitott szemekkel állott ott. Az angol felbiggyesztett ajakkal úgy fél vállról nézett maga elé. Az, a ki Dolochovot vissza akarta tartani, visszavonult a szoba egyik szögletébe s arczzal a fal felé fordulva lefekü dt a pamlagra. Pierre eltakarta az arczát, mely, bár az iménti mosoly fedékenységből ott maradt rajta, most mégis rémületet és szepegést árult el. Valamennyien hallgattak. Pierre elvette a kezét a szemei elő l. Dolochov még mindig ugyanabban a helyzetben volt, csak a feje volt hátraszegve, úgy, hogy a tarkója göndör hajfürtjei odaértek az inge gallérjához, a keze pedig remegve és erő lkö dve mind magasabbra emelkedett. A palaczk szemlátomást ü rült, s Dolochov hátraszegett fejét kö vetve, mind jobban emelkedett. Miért tart a dolog ilyen soká? - gondolta magában Pierre. Úgy tetszett neki, mintha már fél órá nál is több múlt volna el. Egyszerre Dolochov a hátával egy mozdulatot tett hátrafelé s a keze idegesen megrándult; ez a megrándulás elegendő volt hozzá, hogy a rézsútos párkányon

ülő egész testét megbillentse. Egészen eltolódott a helyéről, mire kezei és feje, melyekről lerítt a nagy erőfeszítés, még jobban megrázkódtak. Egyik kezét fölemelte, hogy megkapaszkodjék az ablakfélfában, de csakhamar megint leeresztette. Pierre megint eltakarta a szemeit, s feltette magában, hogy többé soha ki nem nyitja őket. Egyszerre érezni kezdte, hogy mindenki megmozdult körülötte. Fölpillantott. Dolohov ott állott az ablakpárkányon, sápadt és derült volt az arcza.

- Üres!

Odaadta a palaczkot az angolnak, a ki ügyesen elkapta. Dolohov leugrott az ablakról. Erős rum szagot árasztott maga körül.

- Nagyszerű! Fenegyerek! Ez aztán a fogadás! Hogy' vinné el az ördög! - kiabáltak mindenfelől.

Az angol előszedte a bugyellárisát és menten leolvasta a pénzt. Dolohov elkomolyodott és hallgatott. Pierre felugrott az ablakra.

- Urak! Ki tartja velem a fogadást? Én is megcsinálom ugyanezt, - kiáltott föl egyszerre. - Még fogadásra sincs szükség, ime. Ide egy palaczkkal. Megcsinálom... hol az a palaczk!

- Hadd el, hadd el! - szólt Dolohov mosolyogva.

- Mit akarsz? Elment az eszed? Ki eresztene oda téged? Hiszen neked már a lépcsőn is szédül a fejed, - mondták mindenfelől.

- Kiiszom, ide egy palaczk rumot! - kiabált Pierre határozott és részeg taglejtésekkel csapdosva az asztalt és felugrott az ablakra. Megfogták a kezét; de olyan erős volt, hogy jó messzire elröpítette azt, a ki közeledett hozzá.

- Nem, így ugyan nem boldogulsz vele, - szólt Anatole, - megálljatok, majd én elbánok vele. Hallod-e, én tartom a fogadást, de csak holnap, most pedig valamennyien elmegyünk * * *-hez.

- Gyerünk, - kiáltott föl Pierre, - gyerünk!... Miskát is elvisszük magunkkal... Ezzel megkapta a medvét, s miután átkarolta és fölemelte, elkezdett vele a szobában keringőzni.

VII.

Vaszilij herczeg megtartotta azt az ígétét, melyet Pavlovna Anna estélyén Drubeczkája herczegnének tett, a ki egyetlen fia, Borisz érdekében fordult volt hozzá. Jelentést tétetett az ügyről a császárnak és Boriszt, mint zászlótartót soron kívül csakugyan áthelyezték a szemjonovszkij-ezred testőrségébe. De segédtiszté vagy egyáltalában Kutuzov mellé, Mihajlovna Anna minden utánjárása és sürgetése ellenére se nevezték ki. Kevéssel Pavlovna Anna estélye után, Mihajlovna Anna visszatért Moszkvába, egyenesen gazdag rokonaihoz, Rosztovékhoz, a kiknél Moszkvában rendesen lakott, s a kiknél gyermekora óta nevelkedett és évek hosszú sora óta lakott az ő imádott Borenykája, a kit most, alig hogy belépett volt a hadseregbe, tiszthelyettesként áthelyeztek a testőrséghez. A testőrség még augusztus 10-én kivonult Pétervárról, és Borisznak, a ki egyelőre Moszkvában maradt, hogy magát felszerelje, Radzivilov felé útközben kellett csatlakoznia.

Rosztovéknál az anya és a kisebbik leány névnapját, Natálja napját ünnepelték. Reggel óta szünet nélkül jöttek-mentek a fogatok, melyek Rosztov grófnénak a Povárszkáján lévő és egész Moszkvában jól ismert palotájába az üdvözlőket hozták. A grófné, szép idősebb leányával és vendégeivel együtt, a kik szakadatlanul váltakoztak, ott ült a fogadósobában.

A grófné vagy negyvenötéves, sovány és keleties arcú asszony volt, a kit nagyszámú gyermekei - nem kevesebb, mint tizenkettő - szemlátomást megviseltek. Mozdulatainak és beszédének a vontatottsága, mely teste gyöngeségének volt a következése, tiszteletet gerjesztő és tekintélyes külsőt kölcsönzött neki. Drubeczkája Mihajlovna Anna hercegné, mint benfentes, szintén ott ült velük és segédkezett a vendégek fogadásában és szórakoztatásában. A fiatalság a hátulsó szobákban volt együtt, nem tartván szükségesnek, hogy a látogatók fogadásában résztvegyen. A gróf azonban mind azzal a meghívással fogadta és kísérte ki a vendégeket, hogy maradjanak ott ebédre.

- Úgy a magam, mint kedves ünnepeltjeim nevében nagyon hálás vagyok ma chère, vagy mon cher, (minden megkülönböztetés nélkül úgy a magasabb, mint az alacsonyabb rangúakat így szólította). Ígérjék meg, hogy ebédre is eljönnek. Megsért vele, ha nem jön el, kedvesem. Az egész család nevében, szívemből kérem, kedvesem. - Ugyanezeket a szavakat derült és gondosan beretvált, pufók arcának ugyanazzal a kifejezésével, ugyanazzal a meleg kézzorítással és ugyanazzal az untig ismételt előzékeny meghajlással, minden kivétel és megkülönböztetés nélkül elmondta mindenkinek. Mikor egyik vendégét kikísérte, legott visszatért azokhoz, a kik még a szalonban voltak. Széket húzott maga alá, s az élni szerető és tudó ember modorában, peczkesen szétterpesztette a lábait, s kezeivel a térdeire támaszkodva, jelentőségteljesen elkezdett imbolyogni, hol orosz, hol meg gyalázatosan rossz, de azért önérzetes franczia nyelven találgatásokba bocsátkozott az időjárásról, egészségügyi tanácsokat osztogatott, majd ismét a kimerült, de kötelességei teljesítésében szilárd ember modorával, kopasz fejének ritkás, ősz hajszálait rendezgetve kikísért és meghítt ebédre valakit. Olykor, mikor az előszobából visszatért, a virágos-szobán és az inas-szobán keresztül bement a nagy márvány-terembe, a hol nyolczvan emberre terítettek, s a mint az ezüstműt és a porcellánt hordozó, az asztalokat tologató s a damaszt abroszokat bontogató inasokon végignézett, odahívta magához Vasziljevics Dmitrijt, a ki minden dolgának az intézője volt, és odaszólt neki: no, no Mityenka, csak vigyázz, hogy aztán rendben legyen minden. Úgy-úgy, - biztatgatta, a mint a kihúzott óriási asztalon gyönyörűséggel végignézett. - A fődolog a felszolgálás. Úgy ám... S önelégülten felsőhajtvá, megint bement a fogadó-szobába.

- Karagina Lyvovna Marja a leányával! - jelentette mély, basszus hangon egy hórihorgas grófi lakáj a terem ajtajához lépve. A grófné elgondolkodott és szippantott egyet az ura arczképével díszített arany burnótszelenczéből.

- Agyongyötörnek már ezek a látogatások, - jajdult föl. - No de utolsónak még fogadom őt. Amúgy is nagyon kényes. Kéretem, - szólt oda az inasnak szomorú hangon, mintha csak azt mondotta volna: „Ugyan gyertek már no!”

Ruhájával suhogva, kerekarcú, mosolygó leánykájával egy büszke megjelenésű, magas termetű és kövéres hölgy lépett a szalonba.

„Kedves grófné, már oly régóta... beteg volt, szegényke... Bazumovszkijék bálján... és Apraxina grófné... én olyan boldog voltam”, - egymást keresztezve s a ruhák suhogásának s a székek idestova huzogatásának a zajával összeolvadva, egymást félbeszakító, élénk női hangok hallatszottak. Elkezdődött az a társalgás, a melyet éppen csak akkorára szoktak szabni, hogy a legelső szünetet fölhasználva, fölkeljenek, a ruháikat suhogtassák, elmondják, hogy: „nagyon örülök; a mama egészsége... és Apraxina grófné”, azután megint suhogva kimenjenek az előszobába, fölvegyék a bundájukat vagy a köpenyüket s eltávozzanak. A társalgás a város akkori legnagyobb eseményére, az öreg Bezuchij grófnak, a Jekaterina korszakbeli idők ismert milliomosának és férfiszepségének a betegségére s törvénytelen fiára, Pierre-re terelődött, a ki Scherer Pavlovna Anna estélyén olyan illetlenül viselte magát. - Én nagyon sajnálom a grófot, - szólott az ujonnan érkezett vendég; - amúgy is nagyon gyöngelábon áll az egészsége, s most a fia révén ez a keserűség még a sírba viszi!

- De hát, mi történt? - kérdezte a grófné, mintha nem tudta volna, hogy a vendége miről beszél, bár már legalább tizenötször hallotta Bezuchij gróf elkeseredésének az okát.

- Ime, a mai nevelés! Még a külföldön is, - szólott a vendég, - ez a fiatal ember teljesen szabadjára volt hagyva, és most, mint mondják, Péterváron olyan szörnyűségeket mívelt, hogy a rendőrség egyszerűen kiutasította.

- Ugyan! csodálkozott a grófné.

- Rosszúl választotta meg a társaságát, - szólt közbe Mihajlovna Anna hercegné. - Vaszilij herceg fia, ő és valami Dolochov, mint mondják, - Isten a megmondhatója, mi mindent vittek véghez. És ketten már meg is szenvedtek érte. Dolochovot lefokozták közkatonává; Bezuchij fiát pedig elküldték Moszkvába. Kuragin Anatole-t az apja valamiképpen kirántotta. De azért őt is kiutasították Pétervárról.

- De hát vajjon mit követtek el? - kérdezte a grófné.

- Valóságos zsványok, különösen az a Dolochov, - méltatlankodott a vendég. - Egy olyan tiszteletreméltó hölgynek, mint Dolochova Ivanovna Marjának a fia, és mi lett belőle?! Képzeld csak: hárman szert tettek valahol egy medvére, odaültették maguk mellé, s elvitték holmi színésznőcskékhez. Előkerült a rendőrség, hogy elcsípje őket. Csakhogy ők csípték el a rendőrfelügyelőt, rákötötték a medve hátára s belökték a Moikába; a medve persze úszott, s a hátán ott volt a rendőrfelügyelő.

- Pompásan festhetett, kedvesem, az a felügyelő, - kiáltott föl a gróf szinte halálra kaczagva magát.

- Oh, ez szörnyűség! Mi van ezen nevetni való, gróf?

De a hölgyek maguk is önkéntelenül elnevezték magukat.

- Csak nagynehezen tudták megmenteni a boldogtalant, - folytatta a vendég. - S ez Bezuchij Vladimirovics Kirill hercegnek a fia, a ki ilyen elmésen szórakozik! - tette hozzá. - És még azt mondták, hogy milyen okos és milyen jól van nevelve. Tessék, mire vezet ez az egész külföldi nevelés. Remélem, hogy itt gazdagsága ellenére se fogadja őt senki. Nekem is be akarták mutatni. Én határozottan tiltakoztam: nekem leányaim vannak.

- Miért mondja, hogy ez a fiatal ember olyan gazdag? - kérdezte a grófné, félrehajolva a leányoktól, a kik legott úgy tettek, mintha semmit se hallanának. - Hiszen a hercegnek csak törvénytelen gyermekei vannak. Úgy tetszik... Pierre is az.

A vendég legyintett a kezével. - Van ő neki, azt tartom, legalább húsz törvénytelen gyermeke.

Mihajlovna Anna hercegné, nyilván ki akarván mutatni, hogy vannak összeköttetései s hogy ismeri a társaságbeli viszonyokat, megint beleszólt a társalgásba.

- A dolog így áll, - mondotta jelentőségteljesen, de szintén félig suttogva. - Vladimirovics Kirill gróf híre ismeretes... A gyermekeinek már a számát se tudja, de ez a Pierre kedvence neki.

- Milyen szép ember volt az öreg, - szólott a grófné, - még csak a mult esztendőben is! Szébb férfit én soha életemben nem láttam.

- Most nagyon megváltozott, - mondotta Mihajlovna Anna. - Tehát azt akartam mondani, - folytatta: - a felesége révén, összes vagyonának általános örököse Vaszilij herceg; de Pierre-t az apja nagyon szerette, foglalkozott a nevelésével és írt a császárnak... Úgy, hogy most senki se tudja, hogy ha meghal (annyira rosszúl van, hogy ezt minden pillanatban várják, már Lorrain is eljött hozzá Pétervárról), kire marad az a roppant vagyon, Pierre-re, vagy Vaszilij hercegre. Negyvenezer lélek és milliók. Én mindezt nagyon jól tudom, maga

Vaszilij herceg mesélte nekem. Aztán meg Vladimirovics Kirill, anyai ágon másod-nagybátyám. Borját is ő tartotta a keresztvízre, - tette hozzá, úgy, mintha ennek a körülménynek semmi fontosságot se tulajdonítana.

- Vaszilij herceg tegnap érkezett Moszkvába. Úgy hallom, valami revízióra indul, - szólott a vendég.

- Igen, de köztünk maradjon, - szólott a hercegné, - ez csak ürügy; ő egyenesen Vladimirovics Kirill herceghez jött, miután meghallotta, hogy annyira rosszúl van.

- De azért, kedvesem, ez mégis csak pompás tréfa, - mondotta a gróf és látván, hogy az idősebbek nem ügyelnek rá, a fiatalokhoz fordult. - Képzelem, milyen pompás figura volt az a rendőrfelügyelő.

Erre megmutatván, hogy hogy' hadonászhatott a kezével a felügyelő, megint mélyen csengő kacagásra fakadt, melytől egész kövér teste megrázkódott, olyan kacagásra, aminő csak azoktól telik, a kik mindig jól esznek, és különösen isznak. - Tehát, - tette még hozzá, - legyen szerencsénk szintén ebédre.

VIII.

Valamennyien elhallgattak. A grófné szívélyes mosolylyal nézett a vendégére, de egyébként cseppet se titkolta, hogy legkevésbé se fog elkeseredni, ha a vendége fölkel és elmegy. A vendég leánya már igazgatta a ruháját és kérdő pillantással nézett az anyjára, a mikor egyszerre a szomszéd szobából több női- és férfilábnak az ajtó felé való futása, egy feldöntött szék puffanása hallatszott, s kurta karton-szoknyájába valamit rejtegetve, befutott a szobába egy tizenháromesztendő leánya, s a szoba közepén megállt. Nyilvánvaló volt, hogy nem számítván ki jól a futását, véletlenül került be ilyen messzire. Ugyanebben a pillanatban egy málnaszínhajtókás diák, egy testőrtiszt, egy tizenötösetendő leány s egy gyermek-zekébe öltözött köpczös és pirospozsgás fiú is megjelent az ajtóban.

A gróf fölugrott és imbolyogva, szélesen terpeszkedő, tárt karokkal fogadta a befutó leánykát.

- Ah, itt van ő! - kiáltott föl nevetve. - Az ünnepe! Az én kedves kis ünnepelem!

- Kedvesem, mindennek megvan a maga ideje, - szólott a grófné szigorúságot tettetve. - Te mindig csak kényezteted Elie-t, - tette hozzá az urához fordúlva.

- Isten hozta, kedvesem, gratulálok, - szólalt meg a vendég. - Milyen bájos gyermek! - tette hozzá, az anyjához fordúlva.

A nagyszájú, feketeszemű, nem szép, de élénk leánya, az ő gyerekes, meztelen vállaival, melyek a gyors futástól meg-megrándultak a fűzőben, hátracsapott fekete fürteivel, vékonyka meztelen karjaival s csipkés nadrágocskába és kivágott cipőbe bújtatott lábacskaival abban a kedves korban volt, mikor a leánya már nem gyermek s a gyermek még nem hajadon. Az apjától elfordúlva odafutott az anyjához és ügyet se vetve iménti szigorú megjegyzésére, az anyja gallérjának a csipkéibe rejtette kipirult arcát és elnevette magát. Jót kacagott valamin, miközben a babáját emlegette, a melyet a szoknyájából vett elő.

- Nézze csak, látja?... Bala... Mimi... Nézze csak. - És Natasa nem tudott többet mondani (mindent olyan nevetségesnek talált). Rávetette magát az anyjára s olyan hangos és csengő kacagásban tört ki, hogy mindenki, még a fölciczomázott vendég is, önkéntelenül elmosolyodott.

- No menj csak, menj, a te fonákságaiddal! - szólott az anyja, és tettetett haraggal eltolta magától a leányát. - Ez a fiatalabbik, - fordult oda a vendégéhez. Natasa egy pillanatra elkapván az arcát az anyja csipkés kendőjétől, a kaczagás könnyei közt pislogott föl rá úgy alulról, majd ismét elrejtette az arcát.

A vendég, kénytelen lévén a családi jelenetet végigélvezni, szükségesnek tartotta, hogy valami módon részt is vegyen benne.

- Mondja csak, kedvesem, - szólott Natasához fordúlva, - milyen rokonságban van magácskával ez a Mimi? Alkalmasint a leánya?

Natasának nem tetszett a gyerekes társalgáshoz való leereszkedésnek ez a hangja, a melylyel a vendég hozzá fordult. Semmit se felelt, csak komolyan nézett a vendégre.

Eközben ez az egész fiatal sereg, Borisz, a tiszt, Mihajlovna Anna hercegné fia, Nikolaj, a diák, a gróf legidősebb fia, Szonya, a gróf tizenötéves unokahuga és a kis Pjotrusa, a kisebbik fia, mind elhelyezkedtek a szalonban és szemlátomást iparkodtak azt az élénkséget és vidámságot, mely minden porczikájukból szerteáradt, az illem határai közé szorítani. Nyilvánvaló volt, hogy ott a hátsó szobákban, a honnan valamennyien olyan hanyatt-homlok kirohantak, mulatságosabb dolgokról trécseltek, mint itt, a hol a városi pletykák, az időjárás és Apraxina grófné körül forgott a társalgás. Olykor rápillantottak egymásra és alig tudták a kaczagást elfojtani.

A két fiatal ember, a diák és a katonatiszt, gyermekkoruk óta jóbarátok, egykorúak és mindketten szépek voltak, de egymáshoz azért nem hasonlítottak. Borisz szálás, szőke fiatal ember volt, nyugodt és szép arcának a vonásai szabályosak és finomak; Nikolaj alacsony-termetű, göndör fiú volt, s nyílt kifejezés ült az arcán. Felső ajkát már feketés pehely lepte el s egész arcza nagy hevesiséget és lelkesedést árult el. Nikolaj, mikor a szalonba lépett, elpirúlt. Látszott rajta, hogy iparkodott mondani valamit, de nem tudott; Borisz, ellenkezőleg, azonnal föltalálta magát, s nyugodtan és tréfásan elmondotta, hogy ezt a Mimi-babát ő már mint fiatal leánykát ösmerte, a mikor még ép volt az orra, hogy öt év alatt, a mennyire emlékszik, mennyire megöregedett, s hogy egész szélességében hogy' megrepedt a koponyája. A mikor ezt mind elmondta, rápillantott Natasára. Natasa elfordult tőle s legfiatalabb öcscsére nézett, a ki a szemeit hunyorgatta, megrázkódott a csendes nevetéstől, s nem tudván tovább visszatartani magát, fölugrott és olyan gyorsan kifutott a szobából, a milyen gyorsan csak a lábai vitték. De Borisz már nem nevetett.

- Mamuska, úgy tetszik, szintén ki akart kocsizni? kell kocsi? - kérdezte, s mosolyogva az anyjához fordult.

- Igen, menj csak, menj, hadd fogjanak be, - mondotta az anyja mosolyogva. Borisz lassan az ajtóhoz lépett és kiment Natasa után; a kövér fiú bosszúsan szaladt utánuk, mintha csak haragudott volna azért, hogy a foglalkozásában megzavarták.

IX.

A fiatalság közül, a grófné idősebbik leányát, (a ki négy évvel volt idősebb a húgánál, és már mint nagy leány viselkedett) és a vendégkisasszonyt nem számítva, csak Nikolaj és Szonya - az unokahúgocska - maradtak a szobában; Szonya vékonyka, finom kis barna leány volt, szelíd pillantását hosszú szempillák árnyékolták, vastag, fekete hajfonata kétszer is körülérte a fejét, s az arcán, de különösen mezítelen, vékonyka, de kecses és izmos karjain és a nyakán sárgás árnyalatú volt a bőr. Mozdulatainak a símasága, apró tagjainak a lágysága és hajlékonysága valami szép, de még nem eléggé fejlett cziczára emlékeztettek, a kiből

azonban gyönyörű macska lesz valamikor. Nyilván szükségesnek tartotta elárulni mosolyával, hogy résztvesz az általános társalgásban; de a szemei, hosszú és sűrű pilláik alól önkéntelenül is olyan szűziesen szenvedélyes imádatlalt csüggtek a sereghez bevonulandó unokabátyján, hogy a mosolya egy pillanatra sem ejthetett tévedésbe senkit sem és nyilvánvaló volt, hogy a kis czicza csak azért ült le, hogy aztán annál erélyesebben felugorjék és elkezdjen játszani az unokabátyjával, a míg nekik is sikerül, mint Borisznak és Natásának ebből a szalonból kiszabadulni.

- Bizony kedvesem, - szólt az öreg gróf a vendéghez fordulva és rámutatott Nikolajra. - Lám a barátjából, Boriszból tiszt lett s ő most pusztá barátságából nem akar mellőle tágitani, itthagya az egyetemet és engem, öreg embert, s ő is katona lesz. Pedig már készen várta egy állás a levéltárban. Lám, mit nem tesz a barátság! - mondotta a gróf kérdőleg.

- Mondják, hogy már meg is üzenték a háborút, - szólott a vendég.

- Azt már régóta mondják, - jegyezte meg a gróf. - Untig mondják és ismételtetik, s a mellett marad minden a régiben. Lám, kedvesem, a barátság! - ismételte. - Huszárnak megy.

A vendég nem tudván, mit mondjon, megcsóválta a fejét.

- Éppenséggel nem barátságából, - felelt Nikolaj fölpattanva, s iparkodott elutasítani magától ezt a megszegyenítő rágalmat. - Éppenséggel nem barátságából, hanem egyszerűen azért, mert hivatást érek magamban a katonai pályára.

Rápillantott az unokahúgára és a vendégkisasszonyra. Mind a ketten a helyeslés mosolyával néztek rá.

- Ma nálunk ebédel Schubert, a pavlogradi huszárezred ezredese. Itt volt szabadságon, s most viszi őt magával. Mitevők legyünk? - mondotta a gróf vállat vonva és tréfásan beszélván egy olyan dologról, mely nyilván sok keserűséget okozott neki.

- Már megmondtam, apuska, - szólott a fia, - hogy ha nem akar elereszteni, akkor maradok. De tudom, hogy a katonaságon kívül semmire se vagyok való; nem vagyok diplomata, nem vagyok hivatalnok, nem tudom elleplezni azt, a mit érek, - mondotta, s a szép fiatalság kacérágával folyton Szonyára s a vendégkisasszonyra pislogott.

A kis czicza, a ki egészen belemerült a szemeivel, úgy látszott, mintha minden pillanatban kész volna játékot kezdeni s egész macskatermészetét kimutatni.

- No, no, jól van! - szólott az öreg gróf: - mindig csak tüzeskedik. Valamennyiüknek Bonaparte csavarta el a fejét; mind arról álmodoznak, hogy, mint ő is, hadnagyokból majd császárokká lesznek. Ám legyen, adja Isten, - tette hozzá, a nélkül, hogy a vendég gúnyos mosolyát észrevette volna.

A felnőttek Bonapartéről beszéltek. Julie, Karagina leánya odafordult a fiatal Rosztovhoz.

- Milyen kár, hogy csütörtökön nem volt ott Archarovéknál. Úgy unatkoztam maga nélkül, - mondotta szívélyesen mosolyogva. A fiatal ember, a kinek hízelgett ez a nyilatkozat, a fiatalság kacér mosolyával közelebb ült hozzá, s egészen önálló társalgást kezdett a mosolygó Julie-vel, s egyáltalában nem vette észre, hogy ez az önkéntelen mosoly a féltékenység késével hasogatta a mesterkélt mosolygó Szonya szívét. A társalgás kellő közepette ráesett a pillantása. Szonya haragos szenvedélylyel nézett rá s alig tudta a könnyeit visszafojtani, majd erőszakolt mosolylyal az ajkán, fölkelt és kiment. Nikolaj egész élénksége egyszeriben eltűnt. Kileste a társalgás legelső zökkenését és önmagából kikelt arczzal sietett ki a szobából, hogy Szonyát fölkeresse.

- Milyen fehér szálakból vannak szőve ennek az egész fiatalságnak a titkai! - sóhajtott föl Mihajlovna Anna, a kifelé siető Nikolajra mutatva. - Hjah, fiatalok közt kényes dolog ám az ilyen közeli atyafiság, - tette hozzá.

- Bizony, - mondotta a grófné, az után, hogy az a napsugár, mely a fiatalokkal együtt a szalonba bevillant, megint eltűnt, s mintegy válaszolva egy kérdésre, melyet ugyan senki sem intézett hozzá, de a mely őt állandóan foglalkoztatta: - mennyi szenvedésen, mennyi nyugtalanságon kellett keresztül menni azért, hogy most öröme telhessék az embernek bennük! És még most is, igazán több a remegés, mint az öröm. Csupa rettegés, csupa rettegés mindig! Éppen abban a korban vannak, a mikor a leányokat és a fiúkat a legtöbb veszedelem fenyegeti.

- A neveléstől függ minden, - jegyezte meg a vendég.

- Bizony igaza van, - folytatta a grófné. - Eddig, Istennek hála, valósággal barátja voltam a gyermekeimnek, a kik teljes bizalommal vannak irántam, - mondotta a grófné, beleesvén a legtöbb szülőnek abba a tévedésébe, hogy azt hiszik, hogy a gyermekeiknek nincsen titkuk előttük. - Azt az egyet tudom, hogy én mindig első bizalmasa leszek a gyermekeimnek és hogy Nikolenyka, az ő lobbanékony természetével, ha fog is csintalankodni (hiszen a fiúk nem lehetnek meg a nélkül), de úgy, mint ezek a pétervári úrfiak, - soha.

- Bizony pompás, derék fiú, - erősítette a gróf, a ki a bonyolódott kérdéseket mindig azzal szokta elintézni, hogy mindent pompásnak talált. - Lám, huszár akar lenni. Mit akar még többet, ma chère!

- Milyen bájos teremtés az a kisebbik leány, - szólott a vendég. - Akár az eleven kéneső!

- Az ám, - mondotta a gróf. - Reám ütött! És milyen hangja van; bár az én leányom, de azért kimondom azt, a mi igaz, énekesnő lesz belőle, második Salomoni. Egy olasz mestert tartunk, a ki tanítja.

- Nincs még korán? Azt mondják, árt a hangnak, ha ebben a korban tanul.

- Oh, dehogy, hogy' volna korán! - szólott a gróf. - Hát a mi anyáink, a kik tizenkét-tizenhárom éves korukban már férjhez mentek?

- Hiszen már is szerelmes Boriszba! Micsoda leány! - mondotta a grófné, szelíden rámosolyogva Borisz anyjára, és nyilván megint felelvén az őt állandóan foglalkoztató kérdésre, úgy folytatta: - No lám, mert ha szigorú lennék vele, ha szidalmakkal korlátoznám... Isten tudja, még titokban miket csinálnának (a grófné arra gondolt, hogy csókolóznának), így pedig tudom minden szavát. Esténként maga jön oda hozzám és elmond mindent. Lehet, hogy kissé kényeztetem, de igazán mondom, azt hiszem, hogy jobb is így. Az idősebbet, azt szigorúan neveltem.

- Igen, engem egészen másként neveltek, - szólalt meg az idősebbik, a szép Vjera grófnő mosolyogva. De ez a mosoly nem tette szebbé Vjera arcát, mint rendesen lenni szokott; ellenkezőleg, természetellenessé és így kellemetlenné lett tőle az arcza. Az idősebbik, Vjera, szép volt, okos volt, pompásan tanult, jól volt nevelve, kellemes volt a hangja, s a mit csak mondott, mind igaz és talpraesett volt; de különös, hogy a vendég is, a grófné is, szinte csodálkozva néztek rá, mintha csak azt kérdezték volna, miért is mondta azt, és valami kellemetlen érzés támadt bennük.

- Az idősebbekkel mindig mesterkednek, mindig valami rendkívülit akarnak faragni belőlük, - szólott a vendég.

- Mi tagadás benne, ma chère! A grófné is bizony mesterkedett Vjerával, - jegyezte meg a gróf. - No, de sebj! Azért mégis pompásan sikerült, - tette hozzá s meglelégedéssel bólintott Vjera felé.

A vendégek fölkeltek és elmentek, de megígérték, hogy ebédre visszajönnek.

- Micsoda furcsa szokás! Ugyancsak itt felejtették magukat! - jegyezte meg a grófné, miután a vendégeit kikísérte.

X.

Mikor Natasa a szalonból kiment, csak a virágos szobáig futott. Ebben a szobában megállott, s fülelvén a szalonban folyó társalgásra, Boriszt várta. Már-már türelmetlenkedni kezdett, s a lábával toppantva, szinte sírva fakadt azon, hogy nem jött utána tüstént, a mikor egyszerre meghallotta a fiatal ember se nem lassú, se nem gyors, hanem rendes lépteinek a zaját. Natasa szaporán a virágcserepek közé szökött és elbújt.

Borisz a szoba közepén megállt, körülnézett, leverte az egyenruha ujjairól a reájuk hullott virágport és odamenvén a tükörhöz, elkezdte nézni szép arcát. Natasa meg se pissenve leste a rejtekhelyéről, vajjon mit fog csinálni. Egy darabig ott állt a tükör előtt, elmosolyodott, majd az ajtó felé indult. Natasa szólítani akarta, de meggondolta a dolgot. - Csak hadd keressen, - mondotta magában. Alig hogy Borisz kiment, mikor a másik ajtón, egészen kipirulva, belépett Szonya és könyek közt, bosszúsan motyogott valamit. Natasa, a ki az első pillanatban oda akart szaladni hozzá, erőt vett magán, s a búvóhelyén megmaradva, mint a ködsüveg alól leste, a mi körülötte történt. Valami különös és új gyönyörűséget érzett. Szonya valamit suttogott s rápillantott a szalon ajtajára. Az ajtón belépett Nikolaj.

- Szonya! Mi lelt? Hogy' lehet már valaki ilyen? - szólott Nikolaj odasietvén hozzá.

- Semmi, semmi, hagyjon békét! - Szonya sírva fakadt.

- De én tudom mi az.

- No, ha tudja, annál jobb, menjen csak vissza ő hozzá.

- Sz-o-nya! Csak egy szót! Hogy' lehet így gyötörni magát is, engem is, egy fantazmagoria miatt? - mondotta Nikolaj és megfogta a kezét; Szonya nem rántotta vissza a kezét és abban hagyta a sírást.

Natasa mozdulatlanul, visszafojtott lélekzettel és csillogó szemekkel pislogott ki búvóhelyéről. - Mi lesz most, gondolta magában.

- Szonya! Nem törődöm az egész világgal! Te vagy mindenem, - szólott Nikolaj. - Ezt be is fogom neked bizonyítani.

- Nem szeretem, ha ilyeneket beszélsz.

- Nos, hát nem fogok, bocsáss meg Szonya! - Odahúzta őt magához és megcsókolta.

- Oh, milyen szép! - gondolta Natasa, s mikor Szonya és Nikolaj a szobából kimentek, utánuk lopózott és odahívta Boriszt.

- Borisz, jöjjön ide, - mondotta jelentőségteljes és ravasz arczkifejezéssel. - Mondanom kell önnek valamit. Ide, ide, - tette hozzá és bevezette őt a virágos-szobába, a cserepek közé arra a helyre, a hol az imént rejtőzött. Borisz mosolyogva ment utána.

- Mi az a valami? - kérdezte tőle.

Natasa zavarbajött, körülnézett s megpillantván az egyik cserépre odadobott babáját, fölkapta.

- Csókolja meg a babát, - mondotta.

Borisz figyelmes, gyöngéd pillantással nézett élénk arczába és semmit se felelt. - Nem akarja? Nos, akkor jöjjön ide, - szólott és még mélyebben behúzódván a virágok közé, félrelökte a babát. - Közelebb, közelebb! - suttogetta. A tiszteteskét megfogta a hajtokáinál fogva, s diadalmas rémület tükröződött kipirult arczán.

- Hát engem akar-e megcsókolni? - suttogetta alig hallhatóan, s úgy félszemmel pislogva és mosolyogva rá, csaknem sírva fakadt az izgatottságtól.

Borisz elpirult. - Milyen furcsa maga! - szólalt meg, odahajolván hozzá, majd még jobban elpirult, de semmit sem csinált, csak várt.

Natasa a cserepek közt átosont a szoba másik sarkába és lehorgasztott fejjel megállt.

- Natasa, - mondotta, - maga tudja, hogy én szeretem magát, de...

- Maga szerelmes belém? - szakította félbe Natasa.

- Igen, szerelmes vagyok, de arra kérem, ne tegyék azt, a mit az imént... Még négy esztendő... Akkor majd megkérem a kezét. - Natasa gondolatokba merült.

- Tizenhárom, tizennégy, tizenöt, tizenhat... - mondotta, s vékony ujjacskáin kiolvasta. - Jól van! Tehát ez biztos? - S az öröm és a megnyugvás mosolya derítette föl eleven arczát.

- Biztos! - szólt Borisz.

- Örökre? - kérdezte a leányka. - Mind halálíg?

S karon fogva őt, boldog arczczal, szép csendesen bement vele a pamlagos szobába.

XI.

A grófnét annyira kifárasztották a látogatások, hogy nem fogadott többet senkit és kiadta a kapusnak a parancsot, hogy mindazokat, a kik még jönni találnak, föltétlenül hívja meg ebédre. A grófné négyszemközt akart beszélni gyermekkori barátnőjével, Mihajlovna Anna herczegnővel, a kit Pétervárról való megérkezése óta még jóformán alig látott.

- Veled szemben teljesen őszinte leszek, - mondotta Mihajlovna Anna. - Úgyis oly kevesen vagyunk már régi barátnők! Azért is becsülöm oly sokra a te barátságodat.

Mihajlovna Anna rápillantott Vjerára és elhallgatott. A grófné megszorította a barátnője kezét.

- Vjera, - szólott a grófné legidősebb leányához fordulva, a kit talán a többinél kevésbé szeretett. - Hogy' nincs érzéked semmi iránt? Hát nem érzed, hogy fölösleges vagy itt? Menj át a húgodhoz, vagy...

A szép Vjera megvetően elmosolyodott, és úgy látszott, hogy éppenséggel nem érzi sértve magát.

- Ha előbb szólt volna mamácska, már rég kimentem volna, - mondotta, és bement a szobájába. De a mint a pamlagos-szoba mellett elment, észrevette, hogy a szoba mindenik ablakában egy-egy párocska ül. Megállt és megvetően elmosolyodott. Szonya egész közel ott ült Nikolaj mellett, a ki saját szerzeményű versét másolta le neki. Borisz és Natasa a másik

ablaknál ültek, s mikor Vjera belépett, elhallgattak. Szonya és Natasa bűnbánó és boldog arccsal néztek Vjerára.

Kedves és megható volt ezeket a szerelmes leánykákat látni, de Vjerában a látásuk szemlátomást nem keltett valami kellemes érzelmeket.

- Hányszor kértelek már benneteket, - mondotta, - hogy ne vegyétek el az én holmimat, hiszen nektek is meg van a magatok szobája. - Ezzel kivette Nikolaj kezéből a tintatartóját.

- Tüstént, tüstént, - szólt Nikolaj, s még egyszer bemártotta a tollat.

- Semmit se teszten a maga idejében, - folytatta Vjera. - Az imént is úgy berontottatok a szalonba, hogy mindenki elszégyelte magát miattatok.

Mind a mellett, vagy talán éppen azért, mert abban, a mit mondott, teljesen igaza volt, senki se felelt neki, s mind a négyen csak összenéztek. Vjera még habozva állt a szobában, kezében a tintatartóval.

- És ugyan micsoda titkok lehetnek azok a ti korotokban, Natasa és Borisz közt, meg ti köztetek, legföljebb csak holmi ostobaságok!

- De hát neked mi közöd hozzá, Vjera? - szólalt meg Natasa védekező, halk hangon. Ezen a napon még a szokottnál is jobb és gyöngédebb volt mindenki iránt.

- Ostoba kérdés, - szólt Vjera, - szégyelem magamat miattatok. Micsoda nagy titkolózás ez...

- Mindenkinnek megvannak a maga titkai. Mi se bántunk téged azzal a Berggel, - mondotta Natasa nekihevíülve.

- Gondolom is, hogy nem bántotok, - felelt Vjera, - mert az én cselekedeteimben soha sincs és nem is lehet semmi rossz. De a mamának azért majd elmondom, hogy' viselkedel te Boriszszal.

- Ilyen isna Natálja nagyon szépen viselkedik velem, - jelentette ki Borisz. - Semmi okom panaszra, - tette hozzá.

- Hagyja el, Borisz, maga olyan diplomata (a *diplomata* szó nagyon divatban volt a gyerekek közt, abban a különös értelemben, a melyet ők ennek a szónak adtak); már szinte unalmas, - mondotta Natasa sértődött és reszkető hangon. - De hát, ugyan miért is rágja ő mindig a fületem?

- Te ezt soha se fogod megérteni, - szólt Vjerához fordulva, - mert te soha senkit se szerettél; neked nincs szíved, te csak madame de Genlis vagy (ezt a csúfnevet, melyet nagyon sértőnek tartottak, Nikolaj adta Vjerának), s a te legnagyobb gyönyörűséged másoknak kellemetlenséget okozni. Csak kaczerkodikál Berggel, a mennyit akarsz, - tette hozzá szaporán.

- De az már bizonyos, hogy vendégek előtt soha se fogok fiatal emberek után futkosni...

- A mit akart, azt elérte, - szólt Nikolaj: - mindenkinnek mondott valami kellemetlenséget, s megzavart valamennyiünket. Gyerünk a gyerekszobába. - Mind a négyen, mint a megriasztott madarak fölkeltek és kimentek a szobából.

- Nekem, igenis mondtak kellemetlenségeket, de én ugyan senkinek, - mondotta Vjera.

- Madame de Genlis! Madame de Genlis! - kiabálták kívülről a nevető hangok.

A szép Vjera, a ki valamennyiükre ilyen fölháborító és kellemetlen hatást tett, elmosolyodott és szemlátomást rá se hederítvén arra, a mit neki mondtak, odament a tükörhöz és meg-

igazította a szalagját és a haját. Szép arcát látva, szemlátomást még hidegebbé és még nyugodtabbá lett.

A szalonban tovább folyt a társalgás.

- Ah! chère,- mondotta a grófné, - az én életem útja sincs ám mindenütt rózsával behintve. Mintha bizony nem látnám, hogy a mi életmódunk és a mi vagyoni viszonyaink mellett már nem húzhatjuk soká! S mindezt a club, meg az ő jósága teszi. És azt hiszed, ha falun élünk, ott talán pihenünk? Ott is csak műkedvelő előadás, vadászat és a jó Isten tudja mi minden járja. De mit is beszélünk rólam! Mondd inkább, hogy' intézted te mindezt? Sokszor igazán csodálkozom rajtad, Annette, hogy a te korodban hogy' tudsz Moszkvában, Péterváron úgy egymagad idestova kocikázni miniszterekhez, előkelőségekhez járni, és hogy' tudsz mindenkivel bánni, igazán csodálkozom! Hogy' csinálod mindezt? Lám én mindehhez még csak nem is konyítok.

- Oh, lelkem! - felelt Mihajlovna Anna hercegné. - Ne is adja az Isten, hogy megtudd, mit tesz az minden támasz nélkül s egy fiúval, a kit az imádásig szeretsz, özvegyen maradni. Beletanul az ember mindenbe, - folytatta valamelyes büszkeséggel. - A pöröm mindenre megtanított. Ha ezek közül a hepcziás nagyfejúek közül beszélnem kell valakivel, írok egy levelet: „Ez és ez a hercegné, beszélni szeretne ezzel és ezzel”, kocsiba ülök, s elmegyek akár kétszer, háromszor, négyszer is, mindaddig, míg csak meg nem kapom azt, a mire szükségem van. Oh, hogy mit gondolnak felőlem, nekem tökéletesen mindegy.

- De hát Borenyka ügyében vajjon kihez fordultál? - kérdezte a grófné. - Lásd, a tied már testőrtiszt, Nikoluska meg még mindig csak hadapród. Nincs a ki törődjék vele. Kihez fordultál?

- Vaszilij herceghez. Nagyon kedves volt. Tüstént belement mindenbe és jelentést tett az uralkodónak, - mondotta Mihajlovna Anna hercegné elragadtatással, teljesen megfeledkezvén azokról a megaláztatásokról, a melyeken keresztül kellett mennie, míg célzott ér.

- Vaszilij herceg, vajjon megöregedett? - kérdezte a grófné. - Nem láttam őt a Rumjanczovék színielőadása óta. Azt hiszem, már meg is feledkezett rólam. Valamikor pedig udvarolt nekem, - említette a grófné mosolyogva.

- Olyan, mint volt, - felelt Mihajlovna Anna, - a megtestesült szeretetreméltóság. Magas állása legkevésbé se csavarta el a fejét. „Csak azt sajnálom, kedves hercegné, hogy olyan keveset tehetek önért, - úgymond, - parancsoljon velem”. Nem, szó a mi szó, pompás ember és derék rokon. De te, Nathalie, te tudod, mennyire szeretem a fiamat. Nem tudom, mit nem tennék meg az boldogságáért. A körülményeim pedig most olyan rosszak, - folytatta Mihajlovna Anna szomorúan s halkabb hangon, - olyan rosszak, hogy a legrettenetesebb helyzetben vagyok. Az én szerencsétlen pöröm fölemészti mindenemet és még se megy előre. Képzelheted à la lettre, nincs egy garasom se, s azt sem tudom, miből szereljem föl Boriszt. - Elővette a zsebkendőjét és sírva fakadt. - Ötszáz rubelra volna szükségem, s mindössze egy huszonöt rubeles bankó van a zsebemben. Olyan helyzetben vagyok... Egyetlen reményem most Bezuchij Vladimirovics Kirill herceg. Ha nem hajlandó a keresztfiát kissé támogatni, - mert ő tartotta keresztvívze Boriszt, - s valamit hagyni neki, akkor kárbaveszett minden fáradozásom: nincs miből kiruháznom őt.

A grófné könyekre fakadt, s némán fontolgatott valamit.

- Sokszor elgondolom, lehet, hogy ez tán bűn is, - mondotta a hercegné, - de sokszor elgondolom: lám Bezuchij Vladimirovics Kirill egyedül él... ezzel az óriási vagyonnal... s ugyan miért él? Neki már terhére van az élet, Borja pedig csak most kezd élni.

- Bizonyára fog valamit hagyni Borisznak, - jegyezte meg a grófné.

- Isten tudja, chère amie! Ezek a gazdag mágnások olyan önzők. De én azért tüstént elmegyek hozzá Borisz-szal és nyíltan megmondom neki, miről van szó. Ám gondoljanak felőlem, a mit akarnak, nekem igazán, tökéletesen mindegy, a mikor a fiam sorsa függ tőle. - A hercegné fölkel.

- Most két óra, és ti négykor ebédelték. Még lesz időm a dolgot elvégezni.

S mint afféle dolgos pétervári asszony, a ki föl tudja használni az idejét, Mihajlovna Anna elküldött a fiáért, s vele együtt kiment az előszobába.

- Isten veled, édes lelkem, - mondotta a grófnénak, a ki az ajtóig kikísérte, - Kívánj nekem sikert, - tette hozzá suttogva, hogy a fia meg ne hallja.

- Vladimirovics Kirill herceghez megy, ma chère? - kérdezte a gróf az ebédlőből, a honnan ő is kijött az előszobába. - Ha netán jobban van, hívja meg hozzám Pierre-t ebédre. Sokszor el szokott jönni hozzánk, s mindig tánczolt a gyerekekkel. Hívja meg mindenesetre, ma chère. Majd meglássuk, hogy' tesz ki magáért ma Tarasz. Azt mondja, még Orlov grófnál se volt soha olyan ebéd, mint a minő ma a miénk lesz.

XII.

- Kedves Boriszom, - mondotta Mihajlovna Anna hercegné a fiának, mikor Rosztov grófné hintaja, a melyen ültek, a szalmával behintett utcán végiggördült és befordult Bezuchij Vladimirovics Kirill tágas udvarába. - Kedves Boriszom, - szólott az anya, kiszabadítván a kezét ócska gallérja alól s félénk és gyöngéd mozdulattal megfogván a fia kezét, - légy gyöngéd, légy figyelmes. Vladimirovics Kirill herceg mégis csak keresztapád s ő tőle függ egész jövőd sorsod. Ezt ne feledd, mon cher, légy kedves, a mennyire csak tudsz...

- Csak tudnám, hogy a megalázkodáson kívül más eredménye is lesz... - felelt a fiú hidegen. - No de megígértem, s így a kedvéért meg is teszem.

Annak ellenére, hogy valakinek a kocsija ott állott a kapuban, a kapús végignézett az anyán meg a fián (a kik, a nélkül, hogy magukat bejelentették volna, a fülkékben álló két sor szobor közt egyenesen az előcsarnok üvegajtaja felé tartottak), jelentőségteljes pillantást vetett a hercegné lompos gallérjára s megkérdezte, kihez akarnak menni, a hercegnőkhöz, vagy a herceghez és megtudván, hogy a herceghez, kijelentette, hogy ő nagyméltósága ma rosszabbul van és nem fogad senkit.

- Akkor mehetünk, - szólt a fiú francziául.

- Édesem! - mondotta az anya könnyörgő hangon s megint megérintette a kezét, mintha ez az érintés képes lett volna őt lecsillapítani vagy felbúzdítani. Borisz csak hallgatott s a nélkül, hogy a köpenyét levetette volna, kérdő pillantással nézett az anyjára.

- Lelkem, - mondotta Mihajlovna Anna szelíd hangon a kapúshoz fordúlva, - tudom, hogy Vladimirovics Kirill herceg nagyon beteg... De éppen azért jöttem... rokona vagyok... Nem fogom háborgatni, lelkem... Csak Szergejevics Vaszilij herceggel kellene beszélnem; hiszen itt lakik. Jelents be, kérlek.

A kapus mogorván megrántott egy zsinórt és elfordult.

- Drubeczkája hercegné, Szergejevics Vaszilij herceget keresi, - kiáltott oda a felülről lesiető és a lépcső párkánya mögül előrehajló harisnyás, félczipős és frakkos lakájnak.

Az anya eligazította festett bársony-ruhájának a ránczait, megnézte magát a falon függő s egy darabból való nagy venéziai tükörben, és foltozott félczipőiben fűgőn sietett föl a lépcső szőnyegén.

- Édesem, megígérted, - fordult oda megint a fiához, kezének az érintésével iparkodván őt biztatgatni. A fiú lesütött szemekkel, nyugodtan ment utána.

Beléptek egy terembe, a melyből a Vaszilij herczeg lakosztályába nyílt az ajtó.

Éppen mikor az anya és a fiú a szoba közepére értek, s a belépésük zajára elősiető öreg inastól útbaigazítást akartak kérni, megmozdult az egyik ajtó bronzkilincse, s egészen otthoniasan, bársonykabátban, egy csillaggal a mellén, kilépett az ajtón Vaszilij herczeg s kikísért egy feketehajú, szép férfit. Ez a férfi Lorrain, a hírneves pétervári orvos volt.

- Tehát ez biztos? - kérdezte a herczeg.

- Herczeg, „errare humanum est”, - felelt az orvos selypegve, és franczia modorban ejtven ki a latin szavakat.

- Jó, jó...

Mikor Mihajlovna Annát és a fiát észrevette, Vaszilij herczeg meghajlással elbocsátotta az orvost és szótlanul, de kérdő pillantással odalépett hozzájuk. A fiú észrevette, a mint egyszerre mélységes fájdalom borult az anya szemeire, és könnyedén elmosolyodott.

- Lám, herczeg, milyen szomorú körülmények közt kell egymást viszontlátnunk... De mit csinál a mi drága betegünk? - kérdezte, mintha észre se vette volna a herczeg reászegezett hideg és szinte sértő tekintetét. Vaszilij herczeg az álmélkodáshoz közelálló, kérdő pillantással nézett előbb rá, majd Boriszra. Borisz illedelmesen meghajtotta magát. Vaszilij herczeg a nélkül, hogy a meghajlást viszonzta volna, odafordult Mihajlovna Annához, s olyan fej- és ajak-mozdulattal felelt a kérdésére, mely a beteget illetőleg vajmi kevés reménynyel kecsegtetett.

- Lehetséges? - kiáltott föl Mihajlovna Anna. - Oh, ez rettenetes! Borzasztó csak elgondolni is... Ez itt a fiam, - tette hozzá, Boriszra mutatva. - Személyesen is meg akarta önnek köszönni... - Borisz még egyszer meghajtotta magát.

- Higyje el, herczeg, hogy az én anyai szívem soha se fogja elfelejteni azt, a mit ön tett értünk.

- Csak örülök, kedves Mihajlovna Anna, hogy szívességet tehettem önnek, - mondotta Vaszilij herczeg, megigazította a kabátját s itt Moszkvában, az általa pártfogolt Mihajlovna Anna jelenlétében úgy a hangjában, mint a mozdulataiban még sokkal nagyobb méltóságot árult el, mint Péterváron, Scherer Annette estélyén.

- Iparkodjék becsülettel szolgálni és érdemeket szerezni, - tette hozzá szigorúan, Boriszhoz fordulva. - Örülök... Szabadságon van itt? - darálta le egykedvű hangon.

- Várom a parancsot, kegyelmes uram, hogy új állomásomra bevonuljak, - felelt Borisz a nélkül, hogy akár bosszúságot árult volna el a herczeg éles hangján, akár kedvet mutatott volna arra, hogy vele beszédbe eredjen, de olyan nyugodtan és tiszteletteljesen, hogy a herczeg merően a szeme közé nézett.

- Ön az édes anyjával lakik?

- Rosztov grófnénál lakom, - felelt Borisz, és megint hozzátette: - Kegyelmes uram.

- Ez az a Rosztov Ilya, a ki Suszina Nathaliet vette el, - szólott Mihajlovna Anna.

- Tudom, tudom, - mondotta Vaszilij herczeg, színtelen hangján. - Soha sem tudtam megérteni, hogy' volt képes Nathalie hozzámenni ehhez a piszkos medvéhez. Egy teljesen buta és nevetséges figura. S még hozzá mint mondják, kártyás is.

- De jó ember, herczeg, - jegyezte meg Mihajlovna Anna meghatott mosolylyal, mintha ő is tudta volna, hogy Rosztov gróf rászolgált erre a véleményre, de kíméletet kérve a szegény öreg számára.

- Mit mondanak az orvosok? - kérdezte a herczegné rövid hallgatás után, s megint nagy fájdalom tükröződött kisírt arczán.

- Kevés a remény, - felelt a herczeg.

- Pedig úgy szerettem volna még egyszer megköszönni a *bácsinak* azt a sok jót, a mit velem és Borisz-szal tett. Borisz a keresztfia, - tette hozzá olyan hangon, mintha ennek a hírnek nagyon meg kellett volna örvendeztetni Vaszilij herczeget.

Vaszilij herczeg elgondolkozott és összeránczolta a homlokát. Mihajlovna Anna megértette, hogy attól tartott, talán Bezuchij gróf hagyatékát illetőleg vetélytársnőre talál benne. Sietett hát őt megnyugtatni. - Ha nem volna bennem olyan őszinte szeretet és ragaszkodás a *bácsi* iránt, - szólott különös önérzettel és fesztelenséggel mondván ki ezt a szót: - jól ismerem az ő nemes és egyenes jellemét; de lám, csak a herczegnők vannak mellette... Ők meg még fiatalok... - Félrehajtotta a fejét, és suttogva megkérdezte: - vajjon eleget tett-e utolsó kötelességének, herczeg? Milyen becsesek ezek az utolsó pillanatok! Hiszen rosszabbul már alig lehet: föltétlenül elő kellene őt készíteni, ha már annyira van. Mi, asszonyok, herczeg, - szelíden elmosolyodott, - mindig tudjuk, hogy' kell az ilyesmivel előállani. Feltétlenül látnom kellene őt. Bármily nehezemre esett légyen is, de már kénytelen voltam hozzászokni a szenvedéshez.

A herczeg nyilván megértette, s mint Scherer Annette estélyén, úgy most is rájött, hogy Mihajlovna Annától nehéz szabadulni.

- Csak ne volna annyira terhére ez a találkozás, chére Mihajlovna Anna, - mondotta. - Várjunk estig: az orvosok a válságot akkorra helyezték kilátásba.

- De ezekben a pillanatokban, herczeg, nem lehet várni. Csak gondolja meg, a lelke üdvösségéről van szó. Óh! Ez rettenetes, ezek a keresztényi kötelességek...

Kinyílt a belső szobák ajtaja, s komor és hideg arczczal kilépett rajta a gróf egyik herczegnő-unokahúga.

Vaszilij herczeg odalépett hozzá. - Nos, hogy' van?

- Mindíg egyformán. S akárhogy' vesszük is, ez a zaj... - mondotta a herczegnő, s mint valami ismeretlen, úgy nézett végig Mihajlovna Annán.

- Ah, chère, én meg majd hogy meg sem ösmertem, - mondotta Mihajlovna Anna boldog mosolylyal, és könnyed tipegéssel odament a gróf unokahúgához. - Éppen most jöttem, rendelkezzenek velem, majd én is segítek a nagybácsit ápolni. Képzelem, mennyit szenvedtek, - tette hozzá részvétteljes szemforgatással.

A herczegnő semmit sem felelt, még csak el se mosolyodott és azonnal kiment. Mihajlovna Anna levetette a keztyűjét és nagynehezen kivívott hadállásában elhelyezkedett egy karosszékekben és fölszólította Vaszilij herczeget, hogy üljön oda mellé.

- Borisz! - mondotta a fiának mosolyogva, - én bemegyek a grófhöz, a nagybácsihoz, te pedig, mon ami, menj el addig Pierre-hez, és ne feledd el átadni neki Rosztovék meghívását. Ebédre hívják őt. De alig hiszem, hogy elmenjen? - fordult oda a herczeghez.

- Ellenkezőleg, - felelt a herceg, a ki szemlátomást rossz kedvű lett. - Nagyon örülnék, ha megszabadítana ettől a fiatal embertől... Folyton itt ül a nyakamon. A gróf egyetlen egyszer se kérdezősködött felőle.

Vállat vont. Egy inas előbb le-, majd a másik lépcsőn fölvezette a fiatal embert Kirillovics Pjotrhoz.

XIII.

Pierre tehát csakugyan nem tudott magának pályát választani Péterváron, és duhajkodásai miatt csakugyan kiutasították őt - Moszkvába. Az a história, melyet Rosztovéknál beszéltek el róla, csakugyan igaz volt. Pierre is részt vett a rendőrfelügyelő megkötözésében. Pár nappal ezelőtt érkezett meg és szokása szerint az apja házába szállott. Bár el volt rá készülve, hogy a históriáját már Moszkvában is ismerik, és hogy a hölgyek, a kik az apja körül vannak és iránta állandó rosszindulattal viseltetnek, ki is használják majd ezt az esetet arra, hogy a grófot ellene ingereljék, mégis, mindjárt a megérkezés napján átment az apja lakosztályába. A szalonba, a hercegnők rendes tartózkodási helyére lépve, üdvözölte a hölgyeket, a kik himzőpárnáik mellett ültek és egyikük hangosan felolvasott a többinek valami könyvet. Hárman voltak. A legidősebb, egy hosszú derekú, rideg, de takaros leányzó, ugyanaz, a ki Mihajlovna Annához is kijött, olvasott; a fiatalabbak, mind a ketten csinosak és piros arcúak, a kiket csak az különböztetett meg egymástól, hogy az egyiknek egy anyajegy volt az ajka fölött, mely nagyon megszépítette, a hímzőrámán dolgoztak. Pierret úgy fogadták, mintha halott, vagy bélpoklos lett volna. A legidősebb hercegnő abbahagyta az olvasást és szótlanul nézett rá ijedt szemeivel; a fiatalabbik, az, a kinek nem volt anyajegye, ugyanolyan kifejezéssel bámult rá; a legkisebbik, az anyajegyese pedig, a kinek vidám és tréfás volt a természete, ráhajolt a hímzőrámájára, hogy elleplezze azt a mosolyt, melyet nyilván a küszöbön álló jelenet csalt az ajkára, a melynek mulatságos voltával már előre tisztában volt.

- Jónapot cousine, - mondotta Pierre. - Tán meg sem ösmer?

- Nagyon is jól ösmerem, nagyon is jól.

- Hogy' van a gróf? Láthatom őt? - kérdezte Pierre esetlenül, mint mindig, de minden zavar nélkül.

- A gróf testileg is, lelkileg is sokat szenved, s ön úgy tetszik, gondoskodott róla, hogy minél több lelki szenvedést okozzon neki.

- Láthatom a grófot? - ismételte Pierre.

- Hm!... ha meg akarja őt ölni, teljesen meg akarja ölni, akkor láthatja. Olyga, menj, nézd meg, készen van-e a nagybácsi levele, nemsokára itt az ideje, - tette hozzá, ezzel adván értésére Pierre-nek, hogy el vannak foglalva, még pedig az apja ápolásával, míg neki nyilván csak arra van gondja, hogy őt háborgassa.

Olyga kiment. Pierre egy darabig állt, végig nézett a két nővéren és meghajtván magát így szólt:

- Akkor hát visszamegyek a szobámba. Majd ha lehet, szóljanak. - Ezzel kiment s az anyajegyese nővér csengő, de nem éppen hangos kacagása hallatszott utána.

Másnap megjött Vaszilij herceg és a gróf házába szállott. Magához hívatta Pierret és így szólt hozzá:

- Kedvesem, ha itt is úgy fogja magát viselni, mint Pétervárott, akkor rossz véget ér; több mondanivalóm nincsen. A gróf nagyon, nagyon beteg: nincs is rá szükség, hogy bemenjen hozzá.

Attól fogva Pierret nem háborgatták, s így egész napokon át egyedül volt fönn a szobájában.

Akkor, mikor Borisz belépett hozzá, Pierre föl és alá járt a szobájában, olykor megállt a szögletben, fenyegető mozdulatokat tett a fal felé, mintha valami láthatatlan ellenséget akarna a kardjával leszúrni, s a pápaszeme fölött szigorú pillantást vetve maga elé, újra elkezdett járni, miközben érthetetlen szavakat mormogott, a vállait vonogatta s a kezeivel hadonászott.

- Angliának vége... vége! - mondotta komoran és rámutatott valakire az újjával. - Pittet, mint a nemzet és a népjogok árulóját, ezennel elítéljük... - Nem ideje, hogy Pitt ítéletét kihirdesse, s ebben a pillanatban nyilván magának Napoleonnak képzelvén magát, és hőisével együtt már túl lévén a pas de calais-i veszedelmes átkelésen, Londont ostromolta, - mikor megpillantotta a hozzá belépő délczeg és szép katonatisztet. Megállt. Pierre mint tizenévesztendő fiút látta Boriszt utoljára, s éppenséggel nem emlékezett rá, de ennek ellenére is, veleszületett eleven és derült modorával kézenfogta őt és szívélyesen elmosolyodott.

- Emlékszik még rám? - kérdezte Borisz nyugodt és kellemes mosolylyal. - Az anyámmal jöttem a grófhöz, a ki azonban, úgy látszik, nincs egészen jól.

- Igen, úgy látszik, beteg. Folyton izgatják, - felelt Pierre, iparkodván visszaemlékezni arra, vajjon ki ez a fiatal ember.

Borisz érezte, hogy Pierre nem ösmer rá, de nem tartotta szükségesnek, hogy megnevezze magát, s a legcsekélyebb zavar nélkül egyenesen a szemébe nézett.

- Rosztov gróf kéreti, hogy jöjjön el ma hozzá ebédre, - mondotta elég hosszú és Pierre-re nézve kényelmetlen hallgatás után.

- Áá! Rosztov gróf! - szólalt meg Pierre örömmel, - ön tehát a fia, Ilja. Képzelve csak, az első pillanatban nem is ösmertem meg. Emlékszik, a mikor kijártunk a Veréb-hegyekre m-me Jacquot-al... beh rég' volt az.

- Ön téved, - felelt Borisz nyugodtan, elszánt és valamelyes gúnyos mosolylyal. - Én Borisz vagyok, Drubeczkája Mihajlovna Anna hercegnő fia. Iljának az öreg Rosztovot hívják, a fia Nikolaj. És én semmiféle m-me Jacquot-ot nem ismertem.

Pierre elkezdett hadonászni a kezével és felkapta a fejét, mintha csak szúnyogok vagy méhek támadták volna meg.

- Oh, hát micsoda dolog ez! - Össze-vissza zavartam mindent. Moszkvában annyi a rokonom! Ön tehát Borisz... no persze. Persze hogy ismerjük egymást. Hát mit szól a boulogne-i expedícióhoz? Mihelyt Napoleon átkel a csatornán, az angolok ugyancsak rosszul járnak. Én azt tartom, hogy ez az expedíció nagyon könnyen lehetséges. Csak Villeneuve ne lőjjön valami bakot!

Borisz semmit sem tudott a boulognei expedícióról, - lapokat nem olvasott, és a Villeneuve nevét is csak most hallotta először.

- Mi itt Moszkvában sokkal többet foglalkozunk az ebédekkel és a pletykákkal, mint a politikával, - mondotta nyugodt, gúnyos hangján. - Én erről semmit se gondolok és semmit sem tudok. Moszkva mindenk fölött a pletykákkal van elfoglalva, - folytatta. - Mostanában éppen önről és a grófról beszélnek sokat.

Pierre elmosolyodott az ő jóságos mosolyával, s mintha féltette volna a vendégét, nehogy olyan valamit mondjon, a mit később megbánhatna. De Borisz tisztán és világosan beszélt, miközben egyenesen Pierre szemébe nézett.

- Moszkvának nincs egyéb dolga, mint pletykázni, - folytatta. - Mindenki azzal foglalkozik, vajjon kinek hagyta a gróf a vagyonát, bár az is meglehet, hogy túlél valamennyiünket, a mit a magam részéről egész lelkemből kívánok...

- Biz' ez mind nagyon szomorú, - kapta föl Pierre, - nagyon szomorú. - Pierre állandóan attól tartott, hogy ez a tisztecske véletlenül valami saját magára nézve is kellemetlen beszélgetésbe kezd.

- Önnek meg úgy látszhatik, - szólott Borisz könnyedén elpirulva, de a nélkül, hogy a hangján és az állásán változtatott volna, - önnek meg úgy látszhatik, hogy mindenki csak azon mesterkedik, hogy hozzájusson valamihez ettől a nábobtól.

„Úgy is van”, - gondolta magában Pierre.

- De én, félreértések elkerülése végett, meg akarom önnek mondani, hogy nagyon téved, ha anyámmal minket is ezek közé az emberek közé soroz. Mi ugyan nagyon szegények vagyunk, de én, legalább a mi engem illet, éppen mert az ön apja gazdag, én nem számítom magamat a rokonai közé, és sem én, sem az anyám, soha se fogunk tőle semmit kérni vagy elfogadni.

Pierre sokáig nem értette meg ezeknek a szavaknak a jelentőségét, de mikor aztán megértette, felugrott a pamlagról, s vészületett gyorsaságával és esetlenségével megkapta Borisz karját, és sokkal jobban elpirulva, mint Borisz, a szégyen és a bosszúság vegyes érzésével megszólalt:

- No, ez igazán különös! Hát én tán' ... Ugyan kinek jutna eszébe... Én nagyon jól tudom...

De Borisz megint közbevágott:

- Csak annak örülök, hogy elmondtam mindent. Lehet, hogy ez önnek kellemetlen, de meg fog bocsátani, - mondotta, ő csillapítván Pierret, a helyett, hogy Pierre őt csillapította volna, - és remélem, nem veszi sértésnek. Nekem elvem, kereken kimondani mindent... Mit mondjak hát? Eljön ebédre Rosztovékhoz? - És Borisz, miután lerázott magáról egy szemlátomást súlyos kötelességet, s ő maga megszabadulván kényelmetlen helyzetéből, mást sodort bele, megint egészen kellemessé lett.

- Nem, ide hallgasson, - szólott Pierre lecsillapodva. - Ön csodálatos egy ember. Az, a mit ön az imént mondott, nagyon szép, igazán nagyon szép. Persze ön engem nem ösmer, hiszen oly régóta nem találkoztunk... gyermekkorunk óta... Ön tehát fölteheti rólam... Én önt értem, teljesen értem. Én ugyan ezt nem tettem volna, nem lett volna hozzá bátorságom, de azért ez nagyon szép. Nagyon örülök, hogy önnel megismerkedhettem. Különös, - tette hozzá rövid hallgatás után elmosolyodva, - mit föl nem tett ön rólam! - Elnevette magát. - De baj is az! Majd jobban is megismerkedünk, ha úgy tetszik - s kezet fogott Borisz-szal. - Nem tudom, tudja-e, hogy én egyetlen egyszer se voltam a grófnál. Még nem is hívott... Mint embert, nagyon sajnálom őt... De mitévő legyek?

- És ön azt hiszi, hogy Napoleonnak sikerülni fog a seregét átszállítani? - kérdezte Borisz mosolyogva.

Pierre megértette, hogy Borisz másra akarta terelni a szót, s rúdnak állván neki, elkezdte a boulognei vállalkozás előnyeit és hátrányait fejtegetni.

Egy inas lépett be és hívta Boriszt az anyjához. A hercegné menni készült. Pierre megígérte, hogy később majd eljön ebédre, csak azért, hogy Boriszsal közelebbről megismerkedjék, s a

szemüvegén keresztül szívélyes pillantást vetvén rá, erősen megszorította a kezét... Távozása után Pierre még hosszú ideig járt-kelt a szobájában, de most már nem szurkált a kardjával valami láthatatlan ellenség felé, hanem mosolygott, a mint erre a kedves, okos, és elszánt fiatal emberre visszagondolt.

Mint az már a fiatalság zsenge korában, s különösen az ilyen egyedülálló helyzetben lenni szokott, valami teljesen indokolatlan gyöngédséget érzett ez iránt a fiatal ember iránt s megfogadta magában, hogy föltétlenül szíves baráti viszonyba lép vele.

Vaszilij herczeg kikísérte a herczegnét, a ki a szemeit s könnyektől nedves arczát eltakarta a kendőjével.

- Ez rettenetes! Rettenetes! - mondotta: - de bármibe kerüljön is, kötelességemet teljesíteni fogom. Eljövök éjszakára. Lehetetlen őt így hagyni. Minden perc drága. Én nem is értem, mit késlekednek a herczegnők. Lehet, hogy Isten megsegít és találok rá módot, hogy őt előkészítsem!... Isten vele herczeg,... adjon az Isten erőt...

- Adieu, ma bonne; - felelt Vaszilij herczeg, elfordulván tőle.

- Jaj, rettenetes állapotban van, - ujságolta az anya a fiának, mikor megint a kocsiban ültek. - Úgyszólván már nem ösmer meg senkit.

- Csak azt nem értem mama, milyen viszonyban van ő Pierre-el? - kérdezte a fia.

- A végrendelet, lelkem, mindent meg fog magyarázni; ettől függ a mi sorsunk is...

- De honnan gondolja, hogy nekünk is fog valamit hagyni?

- Oh lelkem! Hiszen olyan gazdag, mi pedig olyan szegények vagyunk!

- Jó, de ez még nem elég ok, anyuskám.

- Jaj Istenem! Istenem! Milyen rosszul van! - kiáltott föl az anya.

XIV.

Mikor Mihajlovna Anna a fiával elment Bezuchij Vladimirovics Kirill herczeghez, Rosztova grófné sokáig ült egyedül s a szeméhez szorította a kendőjét. Végre csöngetett.

- Nos, mi az, kedvesem, - szólt oda bosszúsan komornának, a ki pár percet váratott magára, - tán' nincs kedve szolgálni? Akkor majd találom más helyet a számára.

A grófnét fölizzgatta barátnőjének a fájdalma és megalázó szegénysége s ezért rosszkedvű volt, a mi nála mindig abban nyilvánult, hogy a szobaleányt „kedvesem”-nek szólította és magázta.

- Bocsánatot kérek, - szólt a szobaleány.

- Kéretem a grófot.

A gróf imbolyogva, s mint mindig, valamelyest bűnbánó arczczal odalépett a feleségéhez.

- No, grófnécskám! Micsoda fogoly-sauté lesz ma Madeirával, ma chère! Megkóstoltam; nem hiába adtam Taraszért ezer rubelt. Megéri!

Ősz haját fölborzolva, s kezeit a térdeinek legényesen nekifeszítve, odaült a felesége mellé. - Mit parancsol grófnécskám?

- Nézd csak, barátom... Hogy' bemaszatoltad magadat! - mondotta s a mellényére mutatott. - Ez alkalmasint sauté, - tette hozzá mosolyogva. - Nézd csak, gróf: pénzre volna szükségem.

Az arca elsomorodott.

- Oh, grófnécskám!... - És a gróf szaporán elővette a tárczáját.

- De sok kell ám, gróf, ötszáz rúbelre van szükségem. - Ezzel elővette a battiszt-kendőjét s elkezdte vele dörzsölgetni az ura mellényét.

- Tüstént, tüstént. Hé, ki van ott? - kiáltott föl olyan hangon, a milyen csak azok az emberek szoktak kiáltani, a kik meg vannak győződve, hogy azok, a kiket szólítanak, hanyatt-homlok rohannak elő a hívásukra. - Küldjétek hozzám Mityenkát!

Mityenka, az a nemes származású fiú, a ki a grófnál nevelkedett és most összes dolgait intézte, csöndesen belépett a szobába.

- Nézd csak, lelkem, - mondotta a gróf a tiszteletteljesen belépő fiatal embernek. - Hozz ide nekem... - itt elgondolkozott. - Igen, 700 rúbelt, annyit. De vigyázz, olyan rongyos és piszkos bankókat, mint a minap, ne hozzál, hanem szépeket, a grófnénak kell.

- Bizony, Mityenka, kérem, csak tiszták legyenek, - szólott a grófné szomorúan fölsóhajtva.

- Kegyelmes uram, mikorra parancsolja? - kérdezte Mityenka. - Méltóztatik tudni, hogy... Egyébiránt ne méltóztassék nyugtalankodni, - tette hozzá, a mint észrevette, hogy a gróf elkezd nehezen és szaporán zihálni, a mi mindenkor kezdődő haragjának volt az előjele. - Csak emlékeztetni akartam... Most mindjárt parancsolja?

- Igen, igen, hozd el csak azonnal. Add át a grófnénak.

- Aranyat ér ám nekem ez a Mityenka, - tette hozzá a gróf mosolyogva, mikor a fiatal ember kiment. - Nincs semmi, a mi lehetetlen volna. Már szinte türhetetlen. Minden lehetséges.

- Oh a pénz, gróf, a pénz, mennyi fájdalomnak az okozója a világon! - szólott a grófné. - De erre pénzre igazán nagy szükségem van.

- Grófnécskám, ön ismert tékozló, - jegyezte meg a gróf, s miután a feleségének kezét csókolt, megint vissza ment a szobájába.

Mire Mihajlovna Anna megint visszakerült Bezuchijtól, a grófné előtt csupa újdonság bankókban már ott hevert a pénz az asztalon, a kendője alatt, és Mihajlovna Annának feltűnt a grófné valamelyes izgatottsága.

- Nos, mi ujság lelkem? - kérdezte a grófné.

- Oh, milyen rettenetes állapotban van! Nem lehet ráismerni, annyira, de annyira rosszul van; csak egy pillanatig voltam nála, s tán két szót se szólhattam...

- Annette, az Istenre kérlek, ne utasítsd vissza, - szólalt meg egyszerre a grófné elpirulva, a mi olyan furcsán illett immár nem fiatal, sovány és komoly arcához, mikor a kendő alól a pénzt előszedte. Mihajlovna Anna egy pillanat alatt megértette, miről van szó s már lehajolt volt, hogy a kellő pillanatban a grófnét ügyesen megölelje.

- Itt van tőlem Borisznak valamicske, az egyenruhájára...

Ekkorra Mihajlovna Anna már megölelte őt és sírva fakadt. A grófné szintén elsírta magát. Sírtak mind a ketten azon, hogy barátnők, hogy mindketten olyan jók, hogy ők, a gyermek-kori barátnők, ilyen alantas holmival foglalkoznak, mint a pénz, és azon, hogy úgy elröppent a fiatalságuk... De ezek a könnyek jól estek mind a kettőjüknek...

XV.

Rosztova grófné a leányaival s immár nagy sereg vendéggel ott ült a szalonjában. A férfi-vendégeket a gróf bevezette a dolgozószobájába, a hol bemutatta nekik érdekes török-csibukgyűjteményét. Olykor kinézett és megkérdezte: nem jött-e még meg? Achroszimova Dmitrijevna Marját, egy a társaságban le terrible dragon gúnynéven ösmert hölgyet vártak, a ki nem a gazdagsága, sem az előkelősége, hanem a józan esze és viselkedésének nyílt egyszerűsége révén vált híressé. Dmitrijevna Marját ismerte a csári család, ismerte egész Moszkva és Pétervár s mind a két városban bámulattal voltak iránta, s titokban gúnyolódván a gorombaságain, mindenfelé adomákat beszéltek róla; de ennek ellenére is, kivétel nélkül mindenki tisztelte őt és félt tőle.

A gróf szobájában, mely tele volt füsttel, a manifesztum által megüzent háborúról és az újonczozásról folyt a szó. A manifesztumot még senki sem olvasta, de mindenki tudott a közzétételéről. A gróf két dohányzó és nagyban társalgó szomszédja közt az ottománon ült. A gróf maga se nem dohányzott, se nem beszélt, hanem hol az egyik, hol a másik oldalra hajtván a fejét, látható gyönyörűséggel nézte a dohányzókat és hallgatta két szomszédjának a vitatkozását, a kiket ő uszított egymásra.

A vitázók egyike egy ránczos, epés, beretvált és sovány arcú polgárember volt, a ki bár úgy volt öltözve, mint a legdivatosabb fiatal ember, mégis már közeljárt az öregséghez; föl húzott lábakkal, s a házban bennfentes ember bizalmaszkodó ábrázatával ült az ottománon, s jó mélyen beleeresztvén a szájába a csibukszár borostyán szopókáját, szemhunyorgatva, nagyokat szippantva szedte magába a füstöt. Ez egy Sinsin nevű megrögzött agglegény volt, a grófné unokabátyja, s mint a moszkvai szalonokban mondogatták róla, rendkívül rossznyelvű ember. Úgy tetszett, mintha leereszkednék ahhoz, a kivel beszélt. A másik egy kifogástalanul kimosakodott, megfésült és kiöltözött üde és piros arcú testőrtiszt, ajkai közt, a középén tartotta a borostyánt és rózsaszínű ajkaival könnyedén szívta a füstöt, melyet azután karikákban eregetett ki szép száján. Ez volt az a szemjonovszkij ezredbeli Berg hadnagy, a kivel Borisz egyszerre került az ezredhez, s a kivel Natasa Vjerát, a legidősebb grófkisasszonyt bosszantotta, a vőlegényének nevezvén őt. A gróf ott ült kettőjük közt és figyelmesen hallgatta őket. A grófnak a boszton-játékon kívül, a melyet nagyon szeretett, legkedvesebb mulatsága az volt, ha mások vitatkozását hallgatta, különösen ha két bőbeszédű embert sikerült neki egymásra uszítani.

- No persze, batyuska, mon trés honorable Karlycs Alyfonsz, - mondotta Sinsin gúnyolódva, és (ebben volt beszédének a fő különlegessége) a legnépiesebb orosz kifejezéseket a legkeresettebb francia mondásokkal összekeverve: - Ön holmi sáporcsákra számít az államtól, és a századtól is valami kis jövedelemre szeretne szert tenni?

- Nem, Nikolájevics Pjotr, én csak azt akarom bebizonyítani, hogy a gyalogsággal szemben a lovasságnál sokkal csekélyebbek az előnyök. Ime, Nikolájevics Pjotr, képzelje el az én helyzetemet...

Berg mindenkor nagyon szabatosan, nyugodtan és udvariasan beszélt. A mit mondott, az mindig csak ő rá magára vonatkozott; mikor valami olyasról beszéltek, a mi nem volt közvetlenül kapcsolatban ő vele, mindig nyugodtan hallgatott. És akár órák hosszat is képes volt így hallgatni, a nélkül, hogy akár maga csak legkevésbé is zavarba jött, vagy másokat zavarba ejtett volna. De a mint a beszélgetés őt személyesen érintette, legott észrevehető gyönyörűséggel és terjengősen elkezdett beszélni.

- Képzelje el az én helyzetemet, Nikolájics Pjotr, ha a lovasságnál volnék, még hadnagyi rangban sem kapnék többet harmadonként kétszáz rubelnél, így pedig kétszázharminchat kapok, - mondotta örömteljes és kellemes mosolylyal nézván Sinsinre és a grófra, mintha

nyilvánvaló volna előtte, hogy az ő boldogulása mindenkor az összes többi emberek vágyainak legfőbb célja lesz.

- Azonkívül, Nikolájics Pjotr, átlépve a testőrséghez, szem előtt vagyok, - folytatta Berg, - és üresedés is sokkal gyakrabban akad a testőrgyalogságnál. Aztán meg képzelje el, hogy tudtam én kétszázharmincz rubelből berendezkedni. Pedig még félre is teszek és az apámnak is küldözgetek belőle, - folytatta, füstkarikákat eregetve.

- Az egyensúly helyre van állítva... Szegény ember vízzel főz, mint a közmondás mondja, - jegyezte meg Sinsin a szája másik szögletébe tolván át a borostyánt, miközben a gróf felé hunyorgatott.

A gróf elkaczagta magát. A többi vendégek, látván, hogy Sinsin vezeti a társalgást, odajöttek, hogy hallják. Berg, észre se vevén a gúnyolódást vagy az egykedvűséget, tovább beszélt arról, hogy a testőrséghez való áthelyeztetés által már egy fokkal előnybe jutott a társaival szemben, s hogy háborús időben megeshetik, hogy a szakaszparancsnok elesik, s ő levén a szakaszban rangra legidősebb, nagyon könnyen szakaszparancsnokká lehet, s hogy az ezredben mennyire szereti őt mindenki, s hogy az apja is mennyire meg van vele elégedve. Berg szemlátomást nagy élvezettel mondotta mindezt, s úgy látszott, nem is sejtette, hogy más embereknek is meg lehetnek a maguk érdekei. De mindaz, a mit elmondott, olyan kedves és higgadt, fiatalos önzésének a naivsága olyan nyilvánvaló volt, hogy lefegyverezte vele a hallgatóit.

- No, batyuska, maga a gyalogságnál is, a lovasságnál is, mindenütt boldogulni fog, ezt én magának előre megjósolom, - mondotta Sinsin, miközben megveregette a vállát és leeresztette a lábait az ottománról. Berg örömteljesen elmosolyodott. A gróf és nyomában a többi vendégek is átmentek a szalonba.

Az az idő volt, az ebéd előtt, a mikor az egybegyűlt vendégek az asztalhoz való hívást várva, nem kezdenek hosszabb társalgást, de azért föltétlen kötelességüknek tartják, hogy izegjenek-mozogjanak és ne hallgassanak, ezzel is megmutatva, mennyire nem türelmetlenek az asztalhoz ülés dolgában. A háziak az ajtó felé tekintgetnek s olykor összenéznek. A vendégek ezekből a pillantásokból iparkodnak kitalálni, vajjon mire vagy mire várnak még: valami megkésített előkelő rokonra, vagy pedig az ételre, a mely még nem készült el.

Pierre közvetlenül az ebéd előtt jött meg, és esetenül odaült a szalon kellő közepére, az első székre, mely útjába akadt, s elzárta az utat mindenki elől. A grófné szerette volna rábírni, hogy beszéljen, de ő szemüvegén keresztül naivul nézett körül, mintha keresett volna valakit és kurtán felelgetett a grófné kérdéseire. Feszélyezett mindenkit, s ezt egyedül ő nem vette észre. A vendégek nagy része, a kik ösmerték az ő medve-históriáját, kíváncsian nézte ezt a nagy darab, békés és kövér embert, elcsodálkozván rajta, hogy tudott egy ilyen szerény és nehézkes fráter azzal a rendőrfelügyelővel olyan csínyet elkövetni.

- Ön úgy-e csak nemrég jött ide? - kérdezte tőle a grófné.

- Oui, madame, - felelt Pierre körülnézve.

- Nem látta az uramat?

- Non, madame. - Itt minden ok nélkül elmosolyodott.

- Ön, úgy tetszik, nemrég Párisban volt? Azt hiszem ez rendkívül érdekes város.

- Nagyon érdekes.

A grófné összenézett Mihajlovna Annával. Mihajlovna Anna megértette, hogy a grófné arra biztatja őt, hogy szórakoztassa ezt a fiatal embert, s odaülve mellé, elkezdett véle az apjáról beszélni, de neki is, épp úgy, mint a grófnénak, csak kurta feleleteket adott. A vendégek mind

el voltak foglalva egymással. - Razumovszkijék... Roppant kedves volt... Ön nagyon is szíves... Apraxina grófné... - hallatszott mindenfelől. A grófné fölkel és kiment a terembe.

- Dmitrijevna Marja? - hallatszott egy hang a teremből.

- Ő maga, - hallatszott válaszul egy durva női hang, s közvetlenül utána belépett a szobába Dmitrijevna Marja. A kisasszonyok és hölgyek, tán a legidősebbeket kivéve, valamennyien fölkeltek. Dmitrijevna Marja megállt az ajtóban és jól táplált testének egész magasságából, ötvenesztendős, őszfürtös fejét magasra emelve végignézett a vendégeken, s mintha neki akart volna gyürközni, kimért nyugalommal megigazította ruhája bő újjait.

- Gratulálok az ünnepeltnek és kedves gyermekeinek, - mondotta érdes és mély hangján, mely minden más hangot elnyomott. - Hát te hogy' vagy, vén bűnös, - fordult oda a grófhöz, a ki megcsókolta a kezét, - ugy-e, hogy unatkozol Moszkvában? Nincs hol kutyákat hajszolni? De hát mitévők legyünk, batyuska, lám, hogy fölcseperednek ezek a madárkák... - Rámutatott a leányokra. - Akarva nem akarva férjet kell már keresni nekik.

- Nos, mi ujság, te kozákom? (Dmitrijevna Marja Natasát hívta kozáknak) - mondotta Natasát a kezével czirógatva, a ki minden félelem nélkül és derűlten jött oda hozzá. - Tudom, hogy kis csutri még csak, de azért szeretem.

Hatalmas reticule-jéből elővett egy pár körtealakú zaphir fülbevalót, s miután átadta a ragyogó és pirosarcú Natasának, legott elfordult tőle és odaszólt Pierre-nek.

- He, he! Te drágalátos! Gyere csak ide, - mondotta mesterkéltén, halk és vékony hangon. - Gyere csak drágám... - és fenyegetően, még jobban felgyűrte a ruhája újját.

Pierre odajött és a szemüvegén keresztül naivul nézett rá.

- Gyere csak, gyere csak szentem! Én az apádnak is megmondtam az igazat, ha szükség volt rá, Isten akarata az, hogy neked is megmondjam. - Elhallgatott. Mindannyian hallgattak s várták, hogy mi lesz, mert érezték, hogy ez még csak a bevezetés volt.

- Gyönyörű, szó sincs róla! Gyönyörű ficzók!... Az apja a halálos ágyán fekszik, ő meg azzal mulat, hogy medvén lovagoltat rendőrfelügyelőket. Szégyeld magadat, batyuska, szégyeld magadat! Inkább mentél volna háborúba. - Ezzel elfordult tőle és kezét nyújtott a grófnak, a ki majd megpukkadt a nevetéstől.

- Nos, mi lesz, asztalhoz, azt hiszem ideje? - szólott Dmitrijevna Marja.

Elöl ment a gróf Dmitrijevna Mariával, azután a grófné, egy rendkívül fontos személyiség, egy huszárezredes karján, a kivel Nikolajnak utól kellett érni ezredét; Mihajlovna Annát Sinsin vezette. Berg Vjerának nyújtotta a karját. A mosolygó Karagina Julie Nikolajjal ment az asztalhoz. Utánuk, az egész terem hosszában még más párok lépdeltek, és legvégül egyenkint következtek a gyerekek, a nevelők és a nevelőnők. Az inasok sűrögtek-forogtak, a székek csikorogtak, a karzaton megszólalt a zene s a vendégek elhelyezkedtek. Majd a gróf házi zenekarának a hangjait a kések és villák csörömpölése, a vendégek társalgásának a moraja, s az inasok halk lépteinek nesze váltotta föl. Az egyik végén, asztalfőn ült a grófné. Jobbra tőle Dmitrijevna Marja, balra Mihajlovna Anna és a többi vendégek. A másik végén ült a gróf, balra tőle a huszárezredes, jobbra tőle Sinsin és a többi férfitvendégek. A hosszú asztal egyik oldalán a felnőttébb fiatalság: Vjera Berg mellett, Pierre Borisz mellett; a másik oldalon a gyerekek, a nevelők és a nevelőnők. A gróf a kristálypalaczkok és a gyümölcstartók mögül rá-rápillantott a feleségére és magas, lilaszalagos főkötőjére, s buzgón töltögette a szomszédainak a bort, miközben persze magáról se feledkezett meg. A grófné, a ki szintén nem feledkezett meg háziasszonyi kötelességeiről, az ananászok mögül jelentőségteljes pillantásokat vetett az urára, a kinek az arcza és kopasz feje, mint neki tetszett, élesen kivált a

szürke fejek közül a pirosságával. A hölgyek oldalán egyenletesen folyt a csevegés; a férfiakén mind emeltebb hangok hallatszottak, különösen a huszárezredeséi, a ki mind jobban nekipirulva annyit evett és ivott, hogy a gróf őt állította követendő példának a vendégei elé. Berg gyöngéd mosolylyal beszélgetett Vjerával arról, hogy a szerelem nem földi, hanem mennyei érzés. Borisz új barátja, Pierre előtt sorra megnevezte az asztal körül ülő vendégeket és össze-összenézett Natasával, a ki szemben ült vele. Pierre keveset beszélt, inkább az új arczokat mustrálgatta és sokat evett. Kezdve a két levesen, a melyek közül az à la tortue-t választotta, és a pástétomon, a fogolypecsenyéig egyetlen fogást és egyetlen bort se mulasztott el, a melyet az udvarmester szalvétába burkolt palaczkokban nyújtott felé a szomszédja vállai mögül imígyen szólván: „Dry Madeira”, vagy „Tokaji asszú”, vagy „Rajnai”. Odatartotta az előtte álló és a gróf nevének a kezdőbetűivel díszített négy kristály pohár közül a legelsőt, mely a keze ügyébe esett, s nagy élvezettel ivott, mind szívélyesebb ábrázattal nézván a vendégeket. Natasa, a ki vele szemben ült, Boriszt nézte, úgy, mint a hogy’ a tizenháromesztendős leánykák szokták nézni azt a fiút, a kivel csak az imént, életükben először csókolóztak s a kibe szerelmesek. Ugyanez a pillantása olykor Pierre-re is rátévedt, a ki ennek a furcsa, eleven leánykának a pillantásától, maga se tudta miért, de szinte kacagni szeretett volna.

Nikolaj Szonyától messze, Karagina Julie mellett ült, s megint azzal az önkéntelen mosolylyal beszélt neki valamit. Szonya ünnepélyesen mosolygott, de azért szemlátomást gyötörte a féltékenység: hol elsápadt, hol kipirult, de mindenképpen csak arra figyelt, mit beszélnek egymással Nikolaj és Julie. A nevelőnő nyugtalanul nézett körül, mintegy védekezni készülvén az ellen, a kinek esetleg eszébe találna jutni a gyermekeket bántani. A német nevelő azzal a szándékkal, hogy levelében majd teljes részletességgel megír mindent az otthonvalóknak Németországba, iparkodott minden fogásnak, csemegének és bornak a nevét az eszében tartani, és nagyon megsértődött azon, hogy az udvarmester a szalvétába burkolt palaczkokkal egyszerűen elkerülte őt. Összeránczolta a homlokát, iparkodott olyan képet vágni, mintha nem is akart volna abból a borból, de sértve érezte magát, a miért senki sem akarta megérteni azt, hogy neki éppenséggel nem azért lett volna szüksége arra a borra, hogy a szomjúságát csillapítsa, s hogy nem mohóságból, hanem lelkiismeretes tudvágyból áhítózott utána.

XVI.

Az asztalnak a végén, a hol a férfiak ültek, mind élénkebb lett a társalgás. Az ezredes elmondta, hogy a háborút megízenő manifesztum már megjelent Péterváron, s hogy azt a példányt, a melyet ő maga is látott, ma gyorsfutár hozta a főparancsnoknak.

- És ugyan miért visz rá bennünket az ördög arra, hogy Bonapartéval háborúskodjunk? - szólalt meg Sinsin. - Ausztria gögjét már megtörte. Tartok tőle, hogy most majd mi reánk kerül a sor.

Az ezredes szálás, izmos és vérmes német ember s nyilván régi katona és jó hazafi volt. Sinsin szavai megsértették.

- Hát csak azért, kedves jó uram, - mondotta idegenszerű kiejtéssel, - csak azért, mert az uralkodó nagyon jól tudja, mit csinál. A manifesztumban meg is mondja, hogy nem nézheti közönyösen az Oroszországot fenyegető veszedelmeket, és hogy: „a birodalom biztonsága és méltósága, valamint a szövetségek szentsége”, - mondotta, különösen hangsúlyozván a *szövetségek* szót, mintha ebben lett volna a dolog lényege. És vele született csalthatatlan és hivatalos emlékező tehetségével szórúl-szóra ismételte a manifesztum bevezető sorait... „és

az a vágy, mely az uralkodónak egyetlen és föltétlen célja: hogy Európában szilárd alapokon békét teremtsen, arra indították őt, hogy seregének egy részével ma átlépje a határt, és seregét ennek az új helyzetnek az elérésére irányuló szándéka megvalósítására fölhasználja”. Ime, hogy miért, kedves, jó uram, - fejezte be kenetteljesen s felhőrpintvén egy pohár bort, rápillantott a grófra, a kitől további buzdításra számított.

- Ösmeri ezt a közmondást: „Jeroma, Jeroma, maradtál vón odahaza, s pörgetnéd az orsót most is”, - mondotta Sinsin összeránczott homlokkal, de mosolyogva. - Ez ránk illik most nagyon. Mikor még Szuvarovot, még őt is izzé-porrá zúzták, pedig hol vannak most a mi Szuvarovjaink? Mit gondol? - kérdezte minduntalan áttérően az orosz nyelvről a francziára.

- Éppen azért kell utolsó csepp vérünkig küzdenünk, - szólott az ezredes az asztalra csapva, - s meghalnunk a császárukért, akkor aztán rendben lesz minden. De lehetőleg, le-he-e-tőleg (ezen a szón különösen elnyújtotta a hangját) minél kevesebbet okoskodjunk, - fejezte be, megint a grófhoz fordulva.

- Mi, vén huszárok, így gondolkodunk, ennyi az egész. És ön, fiatal ember és fiatal huszár, hogy vélekedik ön? - tette hozzá Nikolajhoz fordulva, a ki hallván, hogy a háborúról van szó, a hölgyét a faképnél hagyta s tágra nyitott szemekkel nézte s mohón hallgatta az ezredest.

- Tökéletesen egyetértek önnel, - felelt Nikolaj egészen nekihevülve, s olyan elszánt és határozott ábrázattal forgatta a tányérját és rakosgatta a poharait, mintha a jelen pillanatban valami nagy veszedelemnek nézne a szemébe, - meg vagyok róla győződve, hogy az oroszoknak vagy halniuk, vagy győzniük kell, - mondotta, de miután már elröppent a szó, a többiekkel együtt ő maga is érezte, hogy az, a mit mondott, az adott esetre alkalmazva, túlságosan ünnepélyesen és nagyképűen, következésképpen félszegen volt mondva.

- Gyönyörű! Gyönyörű az, a mit most mondott, - szólott a mellette ülő Julie, felsóhajtva. Szonya egész testében összereszt, s mialatt Nikolaj beszélt, fülig, a füle mögött, sőt a nyakán és a vállán is elpirult. Pierre figyelemmel hallgatta az ezredes beszédjét és helyeslőleg bólogatott a fejével.

- Lám, ez derék, - mondotta.

- Ez a fiatal ember igazi huszár, - kiáltott föl az ezredes újból rácsapván az asztalra.

- Micsoda lármát csaptok ott? - hallatszott egyszerre az asztalon keresztül Dmitrijevna Marja hangja. - Mit vered az asztalt? - fordult oda a huszárhoz, - ki ellen toporzékolysz? Nyilván azt hiszed, hogy a francziák vannak ott előtted.

- Én csak az igazat mondom, - szólott a huszár mosolyogva.

- Mindíg csak a háborúról, - kiáltott át az asztalon a gróf. - Lám az én fiam is megy, Dmitrijevna Marja, az én fiam is megy.

- Nekem meg négy fiam van a hadseregben, mégse sopánkodom. Isten kezében van minden: a padkán gunnyasztva is meghalhat az ember, s az ütközetben is kegyelmes lehet irántunk az Isten, - hallatszott minden megerőltetés nélkül az asztal másik végéről Dmitrijevna Marja öblös hangja.

- Az biz' úgy van.

A társalgás megint két csoportra szakadt, a hölgyeké az ő oldalukon, a férfiaké a magukén folyt tovább.

- No lásd, hogy nem mered megkérdezni, - szólott Natasához a kis öcscse, - lásd, nem mered.

- De igen, - felelt Natasa.

Egyszerre tűzbejött az arcza s elszánt és derült határozottság ült ki rája. Kissé fölemelkedett s egy pillantással fölszólítván Pierre-t, a ki szemben ült vele, hogy hallgasson oda, az anyjához fordult.

- Mama! - hangzott végig gyerekes mellhangja az egész asztalon.

- Mi kell? - kérdezte a grófné ijedten, de látván a leánya arczáról, hogy csak valami csíntalanságról van szó, szigorúan leintette a kezével s fenyegető és tiltó mozdulatot tett a fejével.

A társalgás elnémult.

- Mama! Milyen sütemény lesz? - csendült meg még határozottabban s minden megszakítás nélkül Natasa hangocskája.

A grófné össze akarta ránczolni a homlokát, de nem tudta. Dmitrijevna Marja köpczös újjával megfenyegette a kis lányt.

- Te kozák, - mondotta a fenyegetéssel együtt.

A vendégek legnagyobb része az idősebbekre nézett, nem tudván, hogy' illik fogadni ezt a jelenetet.

- Majd adok én neked! - szólott a grófné.

- Mama! Milyen sütemény lesz? - kiáltott föl Natasa, most már egészen bátran és vidám szeszélyességgel, előre meg lévén győződve róla, hogy a csínyjét jól fogják fogadni.

Szonya és a kövér Petya nevetve elbújtak.

- No lásd, hogy megkérdeztem, - súgta oda Natasa a kis öcscsének és Pierre-nek, a kire megint rápillantott.

- Fagylalt lesz, csak hogy te nem kapsz belőle, - mondotta Dmitrijevna Marja. Natasa látta, hogy nincs mitől tartania s azért Dmitrijevna Marjától sem ijedt meg.

- Dmitrijevna Marja! Milyen fagylalt lesz? Én a tejszín-fagylaltot nem szeretem.

- Murok-fagylalt.

- De hogy' is, no milyen? Dmitrijevna Marja, - milyen? - kérdezte szinte kiabálva. - Tudni akarom. - Dmitrijevna Marja és a grófné s utánuk a többiek is mind elnevelték magukat. Valamennyien nevettek, de nem Dmitrijevna Marja válaszán, hanem ennek a kis leánynak a megfoghatatlan bátorságán és ügyességén, a ki olyan jól tudott és mert elbánni Dmitrijevna Marjával.

Natasa csak akkor engedett, mikor végre megmondták neki, hogy ananász-fagylalt lesz. A fagylalt előtt a pezsgőt szolgálták föl. Megint megszólalt a zene, a gróf összecsókolózott a grófnécskával s a vendégek fölkelvén, üdvözölték a grófnét s az asztalon keresztül-kasul koczczintottak a gróffal, a gyermekekkel és egymással. Az inasok megint elkezdtek sűrőgni-forogni, nagy zajjal megrecscentek a székek s a vendégek ugyanabban a sorrendben, mint a hogy bevonultak, csak jóval pirosabb ábrázattal, visszavonultak a szalonba és a gróf dolgozó-szobájába.

XVII.

Előhúzták a boszton-asztalokat, összeállították a játszmákat s a gróf vendégei elszéledtek a kis szalonban, a pamlagos- és a billard-szobában.

A gróf legyező módjára kitárván a kártyáit, csak nagy nehezen tudott az ebéd utáni álom megrögzött szokásának ellenállani és mindenben nevetett. A fiatalság a grófné ösztönzésére a zongora és a hárfa körül verődött össze. Közkívánatra elsőnek Julie játszott egy darabot változatokkal a hárfán, s a többi leányokkal együtt elkezdte kérni Natasát és Nikolajt, a kik zenei tehetségükről híresek voltak, hogy énekeljenek valamit. Natasa, a kivel úgy bántak, mintha már felnőtt leány lett volna, szemlátomást nagyon büszke volt erre, de egyúttal meg is szeppent egy csöppet.

- Mit énekeljünk? - kérdezte.

- „A forrás”-t, - felelt Nikolaj.

- Nos akkor csak hamar. Borisz, jöjjön ide, - szólott Natasa. - De hol van Szonya? - Körülnézett és látván, hogy a barátnője nincs a szobában, kiszaladt érte.

Beszaladván Szonya szobájába és nem találván ott a barátnőjét, a gyermekszobába sietett, de Szonya ott se volt. Natasa tüstént rájött, hogy Szonya a folyosón lesz a ládán. Ez a folyosón álló láda volt a Rosztovék házában élő nőnemű fiatalság szomorúságainak a helye. És csakugyan, Szonya az ő légies, rózsaszínű ruhájában, melyet össze-vissza gyűrűt, a dada piszkos, stráfos dunnáján ott feküdt hanyatt a ládán és újjacskaival eltakarván a szemeit, keservesen sírt, miközben meg-megrázkódtak meztelen vállai. Natasa arcza, mely egész nap ünnepélyes és eleven volt, egyszerre megváltozott: kimeredtek a szemei, megrázkódtak széles vállai és félrehúzódtak a szája szögletei.

- Szonya! Mit csinálsz?... Mi az, mi lelt? Bru-hu-hu-hu!... - És Natasa kitátva nagy száját, a mitől egészen csúnyává lett, elkezdett bögni, mint a gyermek, maga se tudta, miért, csak azért, mert Szonya is sírt. Szonya fel akarta emelni a fejét, felelni is akart, de képtelen volt rá, s így még jobban belebújt a dunnába. Natasa leült a kék dunnára s a barátnőjét átölelve zokogott. Kissé összeszedvén magát, Szonya felült, letörölte a könnyeit és elkezdett beszélni.

- Nikolenyka egy hét múlva utazik, már... a behívója is... megjött... ő maga mutatta nekem... De ezért még nem sírnék... (megmutatott egy papírszeletkét, melyet a kezében tartott: a Nikolaj versei voltak rajta) nem sírnék, de te nem is képzeled... senki se képzelheti,... hogy milyen az ő lelke...

S megint elkezdett azon sírni, hogy milyen szép is az ő lelke.

- Könnyű neked... én azért nem irigyellek,... én szeretlek, Boriszt is szeretem, - szólalt meg ismét, mikor kissé összeszedte magát: - ő nagyon kedves... köztetek nincs akadály. De Nikolaj nekem cousin-om... kell, hogy... maga a metropolita... s ez nem megy. Aztán meg, ha a mama (Szonya a grófnét édes anyjának számította s úgy is hívta)... ő azt fogja mondani, hogy tönkreteszem Nikolaj pályáját, hogy nincs szívem, hogy hálátlan vagyok, pedig igazán... Isten engem úgy segítjen... (keresztet vetett magára) én annyira szeretem őt is, meg mindannyitokat, hogy örömmel áldoznék fel érettetek mindent, de mikor semmim sincsen...

Szonya képtelen volt többet mondani, s megint a kezeibe s a dunnába rejtette az arcát. Natasa megpróbálta őt csillapítani, de látszott az arcán, hogy fölfogta barátnője bánatának teljes fontosságát.

- Szonya! - mondotta egyszerre, mintha rájött volna a cousine-ja elkeseredésének az igazi okára - Vjera alkalmasint beszélt veled ebéd után? Ugy-e?

- Igen, ezeket a verseket maga Nikolaj írta, s még én is írtam le másokat; ezeket ő megtalálta az asztalomon és azt mondta, hogy megmutatja a mamuskának, még azt is mondta, hogy én hálátlan vagyok, s hogy a mamuska soha se fog abba beleegyezni, hogy ő engem vegyen feleségül, mert Julie-t fogja elvenni. Hiszen látod, egész nap együtt van vele... Natasa! Miért?

S újra sírva fakadt, még keservesebben, mint az imént. Natasa fölemelte, megölelte és könnyein keresztül mosolyogva kezdte őt csillapítani.

- Szonya, ne higgy neki lelkem, ne higgy neki. Emlékszel, mikor a pamlagos szobában mind a hárman beszélgettünk Nikolenykával, emlékszel, akkor vacsora után? Lám akkor mind elhatároztuk, hogy' és mint lesz. Már nem emlékszem hogyan és miképpen, de emlékszel, hogy minden olyan szépnek és lehetségesnek látszott. Lám, Sinsin bácsi testvérének az unokahúga a felesége, mi pedig csak másodunokatestvérek vagyunk. És Borisz azt mondta, hogy ez nagyon is lehetséges. Hiszen tudod, én mindent elmondtam neki. És ő olyan okos, olyan jó, - mondotta Natasa... - Szonya, ne sírj hát, szívecském, kedvesem, kis tubiczám, Szonya. - És nevetve összecsókolta őt. - Vjera rossz teremtés, ám legyen, Isten nevében! De azért minden jóra fordul, a mamuskának se fog szólni; Nikolenyka maga fogja megmondani, s hidd el, rá se gondolt soha Julie-re.

S újra megcsókolta a fejét. Szonya felocsúdott s a kis czicza megelevenedett, a szemei fölillantak, s úgy látszott, mintha minden pillanatban kész volna a farkán egyet csavarintani, lágy talpascskáira ugrani, s a mint illik, elkezdni a gombolyaggal játszani.

- Azt hiszed? Csakugyan? Isten bizony? - kérdezgette s szaporán összeigazgatta a ruháját és a haját.

- Csakugyan, Isten bizony! - felelt Natasa, és barátnője sűrű hajának egy rakoncátlan kis fürtjét bedugta a varkocsa alá. Mind a ketten elmosolyodtak. - Nos, gyerünk hát a „Forrás”-t elénekelni.

- Gyerünk.

- De tudod-e, hogy ez a potrohos Pierre, a ki velem szemben ült, roppant fura ember! - mondotta egyszerre Natasa és megállt. - Olyan jól mulattam rajta! - És Natasa végigszaladt a folyosón.

Szonya, miután lerázta magáról a pelyhet, a verseket pedig kiálló mellcsontjai fölé a keblébe rejtette, könnyed és vidám léptekkel, kipirult arczczal futott a folyosón Natasa után, a pamlagos szoba felé. A fiatalok a vendégek kérésére elénekelték a „Forrás” című quartettet, mely mindenkinek nagyon tetszett, azután Nikolaj énekelt egy dalt, melyet mostanában tanult volt be:

Bűvös éjjel, holdvilágnál,
Oh mi boldogság, ha érzed,
Hogy van egy lény a világon,
A ki lánggal ég te érted!
És hogy szép fehér kezével
Hogyha zengő hárfát penget,
Szenvedélyes dallamával
Téged szólít, óh csak téged!
Egy-két nap még, s itt az éden,...
Oh de ezt tán meg sem érem!

Még el sem énekelte az utolsó szavakat, mikor a teremben már tánczra készült a fiatalság, s a karzaton elkezdték dobogni és köhécselni a muzsikások.

Pierre a szalonban ült, a hol Sinsin, mint afféle külföldről érkezett emberrel, egy rá nézve unalmas politikai társalgást folytatott vele, a melyhez még mások is csatlakoztak. Mikor

megszólalt a zene, Natasa belépett a szalonba és egyenesen Pierre-hez lépve, mosolyogva és pirulva így szólt: - A mama kéreti, legyen szíves és jöjjön táncolni.

- Attól tartok, hogy összezavarom a figurákat, - szólott Pierre, - de ha kegyed akar a tanítóm lenni... - s ezzel kövér karját mélyen leeresztve, odanyújtotta a madárhúsú leánykának.

Mialatt a párok összeverődtek s a zenészek hangoltak, Pierre leült a hölgyecskéjével. Natasa tökéletesen boldog volt: egy *fel nőttel*, s még hozzá egy *külföldről* érkezettel táncolt. Ott ült valamennyiöknek a szeme előtt és úgy beszélgetett vele, mint egy felnőtt. Legyező volt a kezében, melyet egy kisasszony adott oda neki, hogy tartsa. A legnagyobbvilágiasabb tartásban (a melyet Isten tudja, hol és mikor sajátított el) ült ott, legyezgette magát, s a legyező fölött mosolyogva beszélgetett a gavallérjával.

- Hogy' tetszik, hogy' tetszik? Nézze csak, nézze, - szólott az öreg grófné a termen keresztül menve és Natasára mutatott. Natasa elpirult és elmosolyodott. - Nos, mi az, mama? Ugyan mi jut eszébe? Mi van ezen csodálni való?

A harmadik ecossais közepén a szalonban, a hol a gróf és Dmitrijevna Marja játszottak, megmozdultak a székek, s az előkelőségek nagy része, valamint az öregek is, kinyújtózva a hosszú ülés után, s tárczáikat és bugyellárisaikat zsebre rakva, a terem ajtaja felé indultak. Elöl ment Dmitrijevna Marja a gróffal, mindkettőjüknek vidám volt az arcza. A gróf, mint a ballekben szokás, tréfás udvariassággal nyújtotta oda kigömbölyített karját Dmitrijevna Marjának. Délczegen kihúzta magát, kaczkiasan ravasz mosoly derítette föl az arczát, s alig, hogy az ecossais utolsó figuráját befejezték, a zenészek felé fordulva, összezsapta a tenyereit, s fölkiáltott a karzatra az első hegedűsnek.

- Szemjon! A Danilo Kûpor-t, tudod?

Ez volt a gróf kedves tánca, a melyet már fiatal korában is táncolt. (A Danilo Kûpor voltaképpen csak az *anglais*-nak volt egyik figurája.)

- Nézzék csak a papát, - kiáltott végig Natasa az egész termen (teljesen megfellebbezve róla, hogy felnőtt emberrel táncol), s bodros fejecskéjét szint' a térdéhez hajtva, csengő kacsa-gásba tört ki, melyet mindenütt meghallottak az egész teremben. És csakugyan, a ki csak a teremben volt, az mind, arczán az öröm mosolyával nézte a jókedvű öreget, a ki nálánál jóval magasabb és mutatós hölgyével, Dmitrijevna Marjával együtt kikerekítette, s a táncz ütemére imbolygatta a karjait, kihúzta a vállait, könnyedén topogva, kiforgatta a lábait, s kerek arczán mind szélesebbre nyíló mosolylyal készítette elő a nézőket arra, a mi majd következik. Alig hogy megcsendültek a Danilo Kûpor vidám, kihívó s a szilaj trepákra¹ emlékeztető hangjai, egyszerre megtelt a terem minden ajtaja, az egyik oldalon a férfi-, a másikon a nő-cselédek mosolygó ábrázataival, a kik mind odacsődültek, hogy mulató gazdájukat lássák.

- Ni, a mi batyuskánk! A sas! - szólalt meg hangosan a dada az egyik ajtóból.

A gróf szépen táncolt s tudatában is volt ennek, de a hölgye sehogy' sem tudott és nem is igen akart szépen táncolni. Hatalmas teste mereven állt ott lecsüggő karjaival (a reticule-jét átadta volt a grófnénak); egyedül csak komoly, de szép arcza táncolt. Az, a mi a gróf egész kerek alakjában kifejezésre jutott, Dmitrijevna Marjánál mindössze mind jobban mosolygó arczában és meg-megrezzenő orrában jutott kifejezésre. De viszont, ha a gróf, a ki mind jobban és jobban nekitüzesedett, elragadta a nézőket hajlékony lábainak ügyes fordulataival és fürgé szökkenéseivel, úgy Dmitrijevna Marja a legcsekélyebb bűzgósággal, a melyet a vállai mozgásával, vagy a fordulók és dobantások közben karjainak a kikerekítésében tanusított, nem csekélyebb hatást ért el, mert ezt testessége és állandó komolysága mellett

¹ Trepák = egy kedvelt ²/₄ ütemes orosz paraszt-táncz. A ford.

mindenki méltányolta. Mind tüzezebben és tüzezebben folyt a táncz. A többiek egy pillanatra sem tudták magukra vonni a figyelmet, a mire egyébiránt nem is igen törekedtek. Mindenki a gróffal és Dmitrijevna Marjával volt elfoglalva. Natasa mindazoknak, a kik ott állottak, s a kik amúgy se vették le szemüket a tánczolókról, megránczigálta a ruháját, vagy a kabátja újját, és követelte, hogy a papáját nézzék. A gróf a tánczközökben nehezen zihált, a kezével integetett és biztatta a muzsikusokat, hogy minél gyorsabban játszszanak. A gróf hol a láb-újjai hegyén, hol a sarkán forgolódva Dmitrijevna Marja körül, mind gyorsabban és gyorsabban, mind vesettebbül és vesettebbül kezdett keringeni, majd odapöndörítvén a tánczosnőjét a helyére, hátul fölrántotta hajlékony lábát, mosolygó arczzal meghajtotta előtte verejtékes fejét és jobb kezét kecsesen kikerekítvén, zúgó tapsvihar és hahotázás, különösen pedig Natasa kaczagása közepett, megcsinálta az utolsó pas-t. Zihálva és batiszt kendőikkel az arcukat törölgetve, egyszerre mind a ketten megálltak.

- Lám, így tánczoltak a mi időnkben, ma chère, - lihegte a gróf.

- Hajrá a Danilo Kûpor-t! - kiáltott föl Dmitrijevna Marja, s nagyot fújva, felgyűrte a ruhája újját.

XVIII.

Mialatt Rosztovék táncztermében a kimerültségtől immár hamiskásan játszó muzsikusok zenéjére a hatodik *anglaise*-t járták, s a fáradt inasok és szakácsok a vacsorához készülődtek, Bezuchij gróftot hatodszor is szélütés érte. Az orvosok kijelentették, hogy felgyógyulásához immár semmi remény; a gróft, miután némán meggyónt, megáldoztatták; megtették az előkészületeket a halotti szentségek föladására is, s az egész házban a várakozásnak ilyen alkalmakkor szokásos izgalma és sürgés-forgása volt észlelhető. A ház körül az érkező fogatok elől elrejtőzve, ott settenkedtek már a temetéseket rendező vállalat emberei, s lesték a gróf temetésére vonatkozó pazar megrendelést. Moszkva főparancsnoka, a ki szüntelenül küldözgette a segédtszjtjeit, hogy a gróf hogyléte felől tudakozódjanak, akkor este személyesen jött el, hogy a Jekaterina korabeli idők híres mágnásától, Bezuchij gróftól elbúcsúzzék.

A pompás fogadó terem zsúfolásig tele volt. Mindenki tiszteletteljesen fölkel, mikor a főparancsnok, a ki vagy egy félórát töltött volt négyszemközt a haldoklóval, kijött és a köszöntéseket könnyedén viszonzva iparkodott az uraknak, az egyházi személyiségeknek és a rokonoknak rámeresztett pillantásai közt lehetőleg mielőbb keresztülvergődni. Vaszilij herczeg, a ki ezekben a napokban egészen lesoványodott és meghalványodott, kikísérte a főparancsnokot, s halkan többször ismételt neki valamit.

Vaszilij herczeg, miután a főparancsnokot kikísérte, egymagában leült a teremben egy székre s a lábát keresztberakván, könyökével rátámaszkodott a térdére, s eltakarta a kezével az arcját. Miután egy darabig így ült, fölkel és ijedt szemekkel körülnézve, szokatlanul gyors léptekkel elsietett a hosszú folyosón keresztül a ház hátsó részébe, az idősebb herczegnőhöz.

Azok, a kik a gyéren világított szobában együtt voltak, egyenlőtlenül suttogva beszélgettek egymással, s mindannyiszor elhallgattak s kérdő és várakozásteljes szemekkel néztek a haldokló szobájába vezető ajtóra, valahányszor valaki halk neszszel bement vagy kijött rajta.

- Az emberi kor határa, - szólalt meg egy öreg pap egy mellette ülő s őt naivul hallgató hölgyhöz, - az emberi kor határa meg van szabva, s ezt tullépni lehetetlen.

- Arra gondoltam, nem késtek-e már el az utolsó kenettel? - kérdezte a hölgy, hozzátevén a papot megillető címet, mintha erről neki magának semmi határozott véleménye se lett volna.

- Nagy titok ez, matyuska, - felelt a pap végigsímitván kopasz fejét, a melyen símitására néhány gondosan lefésült ősz fürtöcske lapult meg.

- Hát ez ki? Tán maga a főparancsnok volt? - kérdezgették a szoba másik végén. - Milyen fiatalos a külseje!...

- Pedig már a hetven felé jár! Nos, hát az igaz, hogy a gróf már nem ismer meg senkit? A halotti szentségekkel is el akarják látni?

- Én ismertem valakit, a ki kétszer is fölvette a halotti szentséget.

A második hercegnő kisírt szemekkel éppen akkor jött ki a beteg szobájából és odatelepedett Lorrain doktor mellé, a ki kecsesen az asztalra támaszkodva ült ott Jekaterina császárné arczképe alatt.

- Gyönyörű, - mondotta az orvos egy az időre vonatkozó kérdésre felelve, - gyönyörű az idő, hercegnő, aztán meg Moszkvában igazán úgy érzi magát az ember, akárcsak falún volna.

- Úgy-e bár? - mondotta a hercegnő s felsóhajtott. - Tehát szabad neki inni?

Lorrain elgondolkozott.

- Bevette az orvosságot?

- Igen.

Az orvos ránézett a hercegnőre.

- Vegyen egy pohár forralt vizet, és tegyen bele egy csipet (vékony újjjaival megmutatta, mi az a csipet) cremor-tartari-t...

- *Nem folt még rá eset,* - mondotta egy német orvos, - *hoty a harmatik üdés után éledben maradt volna falaki.*

- Pedig milyen friss ember volt! - jegyezte meg a segédtszt. - S vajjon kire marad ez a rengeteg vagyon? - tette hozzá suttogva.

- Majd csak akad gazdája, - felelt a német mosolyogva.

Megint valamennyien az ajtóra néztek: csikorgás hallatszott és a középső hercegnő, Lorrain utasításai szerint elkészítván az italt, bevitte a betegnek. A német orvos odament Lorrain-hez.

- Elhúzhatja még holnap reggelig? - kérdezte a német, gyalázatosan ejtven ki a francia szót.

Lorrain összeharapta az ajkait s komoran és tagadólag rázta az újját az orra előtt.

- Még ma éjjel, tovább semmi esetre, - mondotta halkan az azon való elégedettség illedelmes mosolyával az ajkán, hogy tisztán fel tudja ismerni és ki tudja fejezni a beteg állapotát, - s elment.

*

E közben Vaszilij herceg benyitott a hercegnő szobájába.

Félhomály derengett a szobában; csak két kis lámpa pislákol a szentképek előtt s kellemes virág- és füstölő illat terjengett benne. Az egész szoba kis butorokkal, almáriomokkal, szekrényekkel, asztalkákkal volt tele. A spanyolfal mögül egy magas, tollas ágy fehér terítője kandikált ki. Egy kis kutya elnyiffantotta magát.

- Oh, ön az, mon cousin?

A hercegnő fölkelt és megigazította a haját, mely, mint mindig, most is olyan szokatlanul síma volt, mintha a fejével egy darabból lett volna és fénymázzal lett volna behúzva.

- Nos, történt talán valami? - kérdezte. - Úgy megijedtem.

- Semmi, még mindig egyformán van, csak azért jöttem, hogy megbeszéljek veled valamit Katis, - mondotta a herceg, s fáradtan beleült abba a karosszékbe a melyből a hercegnő fölkel.

- Azt hittem, hogy történt valami, - szólott a hercegnő, s arcának változatlan, szoborszerűen komoly kifejezésével odaült a herceggel szembe, készen arra, hogy őt meghallgassa; - úgy szerettem volna elaludni, mon cousin, de nem voltam képes rá.

- No, hát hogy' vagyunk, kedvesem? - szólalt meg Vaszilij herceg, s megfogván a hercegnő kezét, szokása szerint leszorította.

Nyilvánvaló volt, hogy ez a „no, hát hogy' vagyunk” sok olyasmire vonatkozott, a mit mind a ketten, a nélkül, hogy kimondtak volna, megértettek.

A hercegnő, a kinek a lábaihoz mérten aránytalanul hosszú sovány és egyenes volt a dereka, kidülledt, szürke szemeivel közömbösen nézett a hercegre. Megcsóválta a fejét s fel-sóhajtván, rápillantott a szentképre. Ezt a mozdulatát a szomorúság és a megadás, de a kimerültség és a közeli pihenő reményének a kifejezése gyanánt is lehetett volna magyarázni. Vaszilij herceg, mint a kimerültség kifejezését fogta föl.

- Azt hiszed tán, - mondotta, - hogy én jól érzem magamat? Úgy ki vagyok merülve, mint egy posta-ló, de azért mégis beszélnem kell veled, Katis, még pedig nagyon komolyan.

Vaszilij herceg elhallgatott s hol az egyik, hol a másik oldalon idegesen elkezdtek rángatózni az orcái, valami olyan kellemetlen kifejezést kölcsönözve az arcának, mely a szalonokban soha se volt rajta tapasztalható. A szemei se voltak olyanok, mint rendesen: hol kihívóan és vidáman bámultak bele a világba, hol meg ijedten néztek körül.

A hercegnő, a ki sovány és ösztövére kezével egy kis kutyát tartott az ölében, figyelmesen nézett Vaszilij herceg szemébe; de nyilvánvaló volt, hogy ő ugyan, még ha reggelig hallgatnia kellene is, semmiféle kérdéssel se fogja megszakítani a csendet.

- Tehát, nézze csak, kedves hercegnő és cousine, Szemjonovna Katerina, - folytatta Vaszilij herceg, szemlátomást nem minden benső küzdelem nélkül látván hozzá mondókájának a folytatásához: - az ilyen pillanatokban gondolnia kell az embernek mindenre. Gondolni kell a jövőre, ti reátok... Én úgy szeretlek benneteket mind, akár csak az én gyermekeim volnátok, ezt te is nagyon jól tudod.

A hercegnő még mindig olyan merev és fátyolozott tekintettel nézett rá.

- Végre már az én családomra is csak kell gondolnom, - folytatta Vaszilij herceg s rá se pillantva a hercegnőre, bosszúsan ellökte magától a kis asztalkát: - te nagyon jól tudod, Katis, hogy ti hárman, Mamontova nővérek és az én feleségem, ti vagytok a gróf egyedüli közvetlen örökösei. Tudom, tudom, hogy milyen nehezedre esik ilyen dolgokról gondolkodni és beszélni. Nekem se esik könnyebben, de, kedvesem, mikor az ember a hatvanadik évében van, mindenre el kell készülnie lennie. Tudod-e, hogy elküldtem Pierre-ért és hogy a gróf, egyenesen rámutatván az arczképére, magához kérette őt?

Vaszilij herceg kérdő pillantást vetett a hercegnőre, de nem tudta eldönteni, vajjon azt fontolgatta-e, a mit most neki mondott, vagy egyszerűen bámult rá...

- Én, mon cousin, folyton csak azért az egyért imádkozom, - felelt a hercegnő, - hogy kegyelmes legyen iránta az Isten és engedje meg, hogy az ő gyönyörű lelke békével hagyja el ezt a...

- Ez bizony úgy van, - folytatta Vaszilij herceg türelmetlenül, s kopasz fejét végigsímítván, megint bosszúsan odahúzta magához az asztalkát, - de végre is, végre is, most arról van szó, hogy, mint te magad is tudod, a gróf a múlt télen végrendeletet csinált, a melyben az egyenes örökösök mellőzésével összes vagyonát Pierre-re hagyta.

- Végrendeletet csinálhatott, - szólott a hercegnő nyugodtan; - de Pierre javára nem végrendelezhetett. Pierre törvénytelen gyermek.

- Kedvesem, - mondotta egyszerre Vaszilij herceg, miközben az asztalkát odaszorítván magához, egészen fölélénkült s szaporábban kezdett beszélni, - de vajjon mi lesz akkor, ha esetleg írt az uralkodónak, azzal a kéréssel, hogy Pierre-t örökbe fogadhassa? Azt csak belátod, hogy a gróf érdemeire való tekintettel, ezt a kérését nem fogják megtagadni.

A hercegnő elmosolyodott, olyanformán, mint a hogy' azok az emberek szoktak mosolyogni, a kik azt hiszik, hogy jobban értik a dolgot annál, a kivel beszélnek.

- Sőt többet mondok, - folytatta Vaszilij herceg, és megfogta a kezét: - a levél meg is volt írva, s bár ha nem küldötték is el, az uralkodó azért tudott róla. A kérdés csak az, meg van-e semmisítve az a levél, vagy nincsen. Ha nincsen, akkor hamarosan *mindennek vége*, - Vaszilij herceg fősóhajtott, ezzel jelezvén, hogy mit ért az alatt, hogy *mindennek vége*, - felbontják a gróf iratait, s a végrendeletet a levelével együtt átadják az uralkodónak, s minden bizonynyal teljesítik a kérését. Pierre, mint törvényes fiú meg fog kapni mindent.

- És a mi részünk? - kérdezte a hercegnő gúnyos mosolylyal, mintha csak minden bekövetkezhett volna, csak éppen ez az egy nem.

- No de kedves Katisom, ez olyan világos, mint a nap. Akkor ő egyetlen törvényes örökös mindennek, s ti nem kaptok még csak ennyit se, ni. Neked tudnod kell kedvesem, vajjon a végrendelet és a levél csakugyan meg van-e írva s meg van-e semmisítve. És ha valahogy' elfeledkeztek róluk, úgy meg kell tudnod, hol vannak, s meg kell azokat keresned, mert...

- No, még csak ez kellene! - szakította félbe a hercegnő erőltetett mosolylyal, a nélkül, hogy a szemei kifejezését megváltoztatta volna. - Én nő vagyok, és ön szerint mi mind ostobák vagyunk; de annyit azért én is csak tudok, hogy törvénytelen fiú nem örökölhét... Un bâlard, - tette hozzá, azt híván, hogy ezzel az átfordítással végleg meggyőzi őt aggodalmainak az alaptalanságáról.

- De végre is, Katis, hogy' nem tudod ezt megérteni! Te olyan okos vagy: hogy' nem érted, hogy ha a gróf levelet írt az uralkodónak, a melyben azt kéri, hogy a fiát törvényesnek ismerje el, akkor Pierre nem lesz többé Pierre, hanem Bezuchij gróf, s akkor a végrendelet alapján meg fog kapni mindent? Ha pedig a végrendelet és a levél nincs megsemmisítve, akkor neked, azon a megnyugváson kívül, hogy erényes voltál, s mindazon kívül, a mi az erényességedből következik, nem marad semmid. Ez bizonyos.

- Azt tudom, hogy a végrendelet meg van, de azt is tudom, hogy érvénytelen, s ön engem, úgy látszik, teljesen hülyének tart, mon cousin, - mondotta a hercegnő olyan kifejezéssel, a minővel azok a nők szoktak beszélni, a kik azt hiszik, hogy valami szellemest és sértőt mondtak.

- Kedves hercegnőm, Szemjonovna Katerina! - szólalt meg Vaszilij herceg türelmetlenül. - Én nem azért jöttem hozzád, hogy torzsalkodjam, hanem hogy mint jó, derék és igazi rokonommal beszéljek veled és a te érdekeidről. Tizedszer is azt mondom neked, hogy ha az uralkodónak szóló levél és a Pierre javára való végrendelet meg van, akkor te galambom, úgyszintén a nővéred is, nem vagytok örökösök. Ha pedig már nekem nem hiszel, hát higgy a hozzáértőnek: éppen most beszéltem Onufrijics Dmitrij-vel (ez volt a család ügyvédje), ő is ugyanazt mondta.

A hercegnő gondolataiban szemlátomást valami változás ment végbe; keskeny ajkai el-sápadtak (a szemei olyanok maradtak, mint voltak), s a hangja, mikor megszólalt, olyanokat csuklott, a milyenekre nyilván maga se volt elkészülve.

- Ez aztán szép volna, - mondotta. - Én nem akartam és most sem akarok semmit. - Ledobta az öléből a kis kutyáját, és eligazította a ruhája ránczait. - Ime a hála, ime az elismerés azok iránt, a kik neki áldozták mindenüket, - mondotta. - Pompás! Gyönyörű szép! Nekem ugyan semmi sem kell, herceg.

- Igen ám, csak hogy nem vagy egyedül: nővéreid is vannak, - felelt Vaszilij herceg. De a hercegnő ügyet sem vetett rá.

- De hiszen én ezzel már rég tisztában voltam, csak megfeledkeztem arról, hogy alávalóság, ámitáson, írigységen, ármánykodáson, hogy hálátlanságon, a legrútabb hálátlanságon kívül ebben a házban ugyan nem is számíthattam semmire...

- Hát tudod-e vagy sem, hogy hol az a végrendelet? - kérdezte ismét Vaszilij herceg még feltűnőbb arczrángatózással, mint az imént.

- Bizony ostoba voltam, még hittem az emberekben, szerettem őket és feláldoztam magamat. Pedig csak azok boldogulnak, a kik aljasak és förtelmesek. Tudom én nagyon jól, kinek a cselszövései ezek.

A hercegnő föl akart kelni, de a herceg megfogta a kezét. A hercegnő olyan benyomást tett, mint az az ember, a ki az egész emberi nemben megcsalatkozott; boszúsan nézett a hercegre.

- Még nem késő, lelkem. Jusson eszedbe, Katis, hogy mindez véletlenül, a harag és a betegség egy pillanatában történt, aztán feledésbe ment. És a mi kötelességünk most édesem, hogy az ő hibáját jóvátegyük, s utolsó perczeit megkönnyítsük azzal, hogy ne engedjük, hogy ezt az igazságtalanságot elkövesse, s ne hagyjuk őt azzal a tudattal meghalni, hogy boldogtalanokká tette azokat az embereket...

- Azokat az embereket, a kik mindenüket föláldozták neki, - kapta föl a hercegnő, megint készülvén fölkelni, de a herceg ismét nem engedte, - a mit ő soha sem tudott méltányolni. Nem, mon cousin, - tette hozzá fölsóhajtva, - arra meg fogok emlékezni, hogy ezen a világon az ember nem számíthat jutalomra, hogy ezen a világon nincs se becsület, sem igazság. Ezen a világon alattomosnak és gonosznak kell lenni az embernek.

- No, no, csillapodjál; hiszen én nagyon ismerem a te nemes szívedet.

- Nem, az én szívem gonosz.

- Én ismerem a szívedet, - ismételte a herceg, - s megbecsülöm a barátságodat és csak azt szeretném, hogy te is ilyen véleménynyel légy felőlem. Nyugodjál meg és beszéljünk okosan, a míg van idő - lehet, hogy egy nap, de az is lehet, hogy csak egy óra; mondj el nekem mindent, a mit a végrendeletéről tudsz, és a mi a fő, azt, hogy hol van: ezt neked tudnod kell. Majd elővesszük és megmutatjuk a grófnak. Nyilván már meg is feledkezett róla, s ő maga is meg fogja akarni semmisíteni. Csak azt értsd meg, hogy nekem az az egyetlen vágyam, hogy szentül teljesítsem az ő akaratát; egyedül ez az oka, a miért ide jöttem. Csakis azért vagyok itt, hogy segítsék rajta és ti rajtatok.

- Most már mindennel tisztában vagyok. Azt is tudom, kinek a cselszövései ezek. Tudom, - mondotta a hercegnő.

- Nem arról van most szó, édes lelkem.

- Nem más az, mint az ön kedves pártfogoltja, Mihajlovna Anna hercegnő,... még komor-
nának sem szeretném ezt az arczátlan, aljas teremtest.

- Ne vesztegessük az időt.

- Óh, ne beszéljen! A múlt télen betolakodott ide, és olyan alávalóságokat, olyan förtelmes dolgokat beszélt rólunk, de különösen Szonyáról, a grófnak, - még csak nem is ismételhetem, - hogy a gróf belebetegedett és két hétig nem is akart bennünket látni. Tudom, hogy akkoriban csinálták ezt a gyalázatos iratot; de én abban voltam, hogy ennek az iratnak semmi jelentősége sincsen.

- Ez éppen a baj, mért nem szóltál nekem előbb?

- Ott van abban a portefeuille-ban, a melyet mindig a párnája alatt tartogat. Most már tudom, - szólt a hercegnő a nélkül, hogy felelt volna. - Igen, ha van valami bűnöm, valami nagy bűnöm, akkor az a gyűlölet az, a melyet ez iránt a szemtelen nő iránt érzek, - mondotta a hercegnő szinte kiabálva, miközben teljesen elváltozott. - S vajjon miért tolakodott be ide? No de megmondok én majd neki mindent, mindent. Majd eljön annak is az ideje.

XIX.

Mialatt a fogadó-teremben és a hercegnők szobáiban ilyesféle beszélgetések folytak, Pierre-rel (a kiért elküldtek) és Mihajlovna Annával (a ki szükségesnek tartotta, hogy vele jöjjön) befordult a hintó Bezuchij gróf udvarába. Mikor a hintó kerekai halkan megzörrentek az ablakok alatt kiterített szalmán, Mihajlovna Anna vígasztaló szavakkal fordult az útitársához és e közben meggyőződve róla, hogy az a hintó szögletében alszik, felköltötte őt. Pierre felocsúdván, Mihajlovna Anna után kiszállt a kocsiból, s csak akkor jutott eszébe a haldokló apjával leendő és küszöbön álló viszontlátás. Feltűnt neki, hogy nem a parádés, hanem a hátulsó lépcsőnél álltak meg. Mikor a kocs felhágójáról lelépett, gyorsan két polgáris ruhába öltözött ember suhant el sietve a lépcsőtől és meghúzódott a fal árnyékában. Pierre mikor megállt, a ház két oldalán még néhány ilyen embert pillantott meg az árnyékban. De sem Mihajlovna Anna, sem az inas, sem a kocsis, a kik pedig lehetetlen, hogy ne látták legyen ezeket az embereket, nem vették őket figyelembe. „Ennek, úgy látszik, így kell lenni”, - döntötte el magában Pierre és csak ballagott Mihajlovna Anna után. Mihajlovna Anna gyors léptekkel sietett föl a gyéren világított, keskeny kőlépcsőn, és szólígtatta a mögötte elmaradozó Pierre-t, a ki bár nem értette, hogy miért kellett neki általában a grófhöz mennie, s még kevésbé azt, miért kellett a hátulsó lépcsőn fölmennie, Mihajlovna Anna önbizalmából és sietségéből úgy ítélte, hogy erre föltétlenül szükség volt. A lépcső derekán majd leütötte őket a lábaikról néhány ember, a kik vödörrel a kezükben, kopogós léptekkel jöttek lefelé velük szemben. Ezek az emberek a falhoz lapultak, hogy Mihajlovna Annának és Pierre-nek utat engedjenek s legkevésbé sem voltak általuk meglepve.

- Itt van a hercegnők lakosztálya? - kérdezte Mihajlovna Anna egyiküktől.

- Itt, - felelt az egyik inas hangos és bátor szóval, mintha most már minden szabad volna; - balra az első ajtó, matyuska.

- Lehet, hogy a gróf nem is hivatott, - mondotta Pierre, mikor fölért az emeletre: - Talán jobb volna, ha a szobámba mennék. - Mihajlovna Anna megállt, hogy Pierre utólérje.

- Óh, kedvesem, - mondotta, ugyanazzal a mozdulattal, mint reggel a fiáét, megérintvén Pierre kezét: - higgye el, én nem kevésbé szenvedek, mint ön, de legyen hát férfi.

- Csakugyan bemenjek? - kérdezte Pierre, s a pápaszemén keresztül gyöngéd pillantást vetett Mihajlovna Annára.

- Feledje el, kedves barátom, mindazt, a miben igazságtalanok voltak irántunk. Jusson eszébe, hogy önnek az édesapja az... a ki, lehet, már halálán van. - Felsóhajtott. - Én nyomban megszerettem önt, akárcsak a fiam volna. Bízzék bennem, Pierre. Én nem feledkezem meg az ön érdekeiről.

Pierre az egészről semmit sem értett; megint, s most még világosabban, úgy tetszett neki, hogy mindennek úgy kell lenni, és engedelmesen követte Mihajlovna Annát, a ki már benyitotta volt az ajtót.

Az ajtó a hátsó bejárat előszobájába nyílt. A szögletben a hercegnők egy öreg szolgálja ült és harisnyát kötött. Pierre soha sem járt a háznak ebben a részében s még csak sejtelve sem volt ezeknek a szobáknak a létezéséről. Mihajlovna Anna egy szobaleánytól, a ki palaczkot vitt egy tálczán és utolérte őket (kedvesnek és galambocskám-nak nevezvén őt) kérdezősködött a hercegnők hogyléte felől és vitte magával Pierre-t tovább a kőfolyosón. A folyosóról balra az első ajtó a hercegnők lakosztályába nyílt. A szobaleány, a ki a palaczkot vitte, nagy sietségében (a mint hogy most mindent sietve csináltak a házban) nem tette be maga után az ajtót, s Pierre és Mihajlovna Anna, mikor arra mentek, önkéntelenül bepillantottak a szobába, a hol az idősebb hercegnő és Vaszilij herceg közvetlenül egymás mellett ülve beszélgettek. Vaszilij herceg, mikor az arra menőket megpillantotta, türelmetlen mozdulatot tett és hátravetette magát, a hercegnő pedig felugrott s egy kétségbeesett mozdulattal teljes erővel becsapta az ajtót.

Ez a mozdulat annyira elütő volt a hercegnő szokott nyugalmatól, az a rémület, mely Vaszilij herceg arcán tükröződött, annyira ellentétben állott szokott méltóságával, hogy Pierre megállt és pápaszemén keresztül kérdő pillantást vetett a vezetőnőjére. Mihajlovna Anna nem árult el meglepetést, csak könnyedén elmosolyodott és felsóhajtott, mintha csak azt akarta volna mutatni, hogy minderre el volt készülve.

- Legyen férfi, kedves barátom; én örökösöm majd az ön érdekei felett, - mondotta válaszul a pillantására, és még gyorsabban ment tovább a folyosón.

Pierre nem tudta, miről van szó, s még kevésbé értette, mit tesz az, hogy örökösni fog az érdekei felett; csak azt látta, hogy mindennek így kell lenni. A folyosón keresztül eljutottak abba a homályosan világított terembe, mely a gróf fogadószobája mellett volt. Egyike volt ez azoknak a hideg és pazar fényűzéssel berendezett szobáknak, a melyeket Pierre a parádés lépcső felől már ismert. De ennek a szobának a közepén most egy üres fürdőkád állott, s a szőnyeg tele volt locsolva vízzel. Lábújjhegyen egy inas és egy sekrestyés, füstölővel a kezében, jöttek velük szembe, de rájuk se hederítettek. Beléptek a Pierre előtt jól ismert fogadószobába, melynek két olasz ablaka a téli kertre nyílt s melyben Jekaterinának egy nagy mellszobra s egy életnagyságú arc képe volt elhelyezve. Még mindig ugyanazok az emberek, csaknem ugyanolyan helyzetben ültek halkan suttogva a fogadószobában. Mindannyian egyszerre elhallgattak s ránéztek a kisírt és sápadtarcú Mihajlovna Annára s a tagbaszakadt, kövér Pierre-re, a ki lehorgasztott fejjel, engedelmesen követte őt.

Mihajlovna Anna arcán ott ült annak a tudata, hogy az elhatározó pillanat elérkezett; a nélkül, hogy Pierre-t csak egy pillanatra is elengedte volna maga mellől, egy pétervári üzletasszony modorával, még bátrabban lépett a szobába, mint ma reggel. Érezte, hogy miután az van mellette, a kit a haldokló látni kívánt, biztosítva van a fogadtatása. Gyors pillantással végignézhvén a jelenvoltakon, meglátta a gróf gyóntatóját, s nem mintha meggörnyedt volna, de mintha egyszerre megkisebbedett volna, apró lépéssel odasietett hozzá s előbb az ő, majd egy másik pap áldását fogadta.

- Istennek hála, hogy még jókor jöttek, - mondotta az egyik papnak, - mi rokonok, úgy aggódtunk mindannyian. Ime ez a fiatal ember itt, a gróf fia, - tette hozzá halkabban. - Rettenetes egy pillanat.

Így szólván, odament az orvoshoz.

- Kedves doktor, - mondotta neki, - ez a fiatal ember itt - a gróf fia... Vajjon van-e még remény?

Az orvos szótlanul, egy gyors mozdulattal fölemelte a szemeit és felhúzta a vállait. Mihajlovna Anna csaknem ugyanolyan mozdulattal szintén felemelte a szemeit és felhúzta a vállait, s szinte lehunytt szemmel otthagya az orvost és Pierre-hez ment. Most különös tisztelettel és bánatos gyöngédséggel fordult oda hozzá.

- Bízék az Ő irgalmában, - mondotta neki, s rámutatván egy kis pamlagra, a melyen leülhet s őt megvárhatja, ő maga elindult a felé az ajtó felé, a melyre mindenki nézett, majd pedig alig hallható neszszel eltűnt mögötte.

Pierre, elhatározván, hogy a vezetőnőjének mindenben engedelmeskedik, odament ahhoz a pamlaghoz, a melyet Mihajlovna Anna mutatott neki. Alig hogy Mihajlovna Anna eltűnt, Pierre észrevette, hogy a szobában lévő pillantásai nagy kíváncsisággal és részvéttel meredtek rá. Láta, hogy valamennyien összenéztek s szinte rémülettel, sőt alázatossággal mutogattak rá a szemeikkel. Olyan tiszteletet mutattak iránta, mint annakelőtte soha: egy ismeretlen hölgy, a ki a papokkal beszélgetett volt, fölkelt a helyéről s megkínálta őt vele; a segédtszít fölvette Pierre keztyűjét a földről és odaadta neki; az orvosok, mikor mellettük elment, tiszteletteljesen elhallgattak és félrehúzódva engedtek utat neki. Pierre eleinte más helyre akart ülni, hogy ne zavarja azt a hölgyet, maga akarta fölvenni a keztyűjét és ki akarta kerülni az orvosokat, a kik voltaképpen nem is állottak az útjában; de hirtelen megérezte, hogy ez illetlenség volna, hogy ma este ő olyan személy, a ki köteles valami rettenetes, de valamennyiük által várva várt szertartást végigcsinálni, s ezért valamennyiüknek a szolgálatait el kell fogadnia. Szótlanul elfogadta a segédtszít kezéből a keztyűt, az egyiptomi szobrok naív tartásában, nagy kezeit gondosan a térdeire támasztva odaült a hölgy helyére, s úgy magában eldöntötte, hogy mindennek úgy kell lenni, s hogy ezen az estén, ha nem akar zavarba jönni és ostobaságokat csinálni, nem szabad a maga esze szerint cselekednie, hanem teljesen rá kell magát bíznia azoknak az akaratára, a kik őt vezették.

Nem múlt el két percz, mikor Vaszilij herczeg, három csillaggal ékesített kaftánjában, méltóságteljesen, magas fejtartással a szobába lépett. Reggel óta mintha megsoványodott volna; a szemei a szokottnál nagyobbak voltak, mikor a szobában körülnézett és Pierre-t megpillantotta. Odament hozzá, megfogta a kezét (a mit annak előtte soha se cselekedett) és leszorította, mintha csak meg akart volna győződni róla, vajjon van-e erő benne.

- Legyen erős, barátom. Ő hívatta önt. - Ez jól is van így... - ezzel menni akart. De Pierre szükségesnek tartotta megkérdezni tőle:

- Hogy' van a...? - Itt megakadt, nem tudván, illik-e, hogy a haldoklót grófnak nevezze, apjának pedig nem merte őt nevezni.

- Félórával ezelőtt még egy „ütés” érte. Legyen erős, barátom.

Pierre-nek olyan zavarosak voltak a gondolatai, hogy mikor az „ütés” szót hallotta, valami tárgytól származó ütésre gondolt. Álmélkodva nézett Vaszilij herczegre, s csak később jött rá, hogy „ütés”-nek, „szélütés”-nek egy betegséget hívnak. Vaszilij herczeg útközben odasúgott pár szót Lorrainnak, majd lábújjhegyen bement az ajtón. Nem tudott lábújjhegyen járni, s így egész testével ügyetlenül szökdelt ide s tova. Utána jöttek: az idősebb herczegnő, majd a papok és egyháziak, végül a cselédség. Az ajtó mögött mozgás hallatszott, és végre sápad-

tan, de a kötelesség teljesítésének a tudatától határozott arczczal kisietett rajta Mihajlovna Anna, s megérintvén Pierre kezét, így szólt:

- Az Isten irlalma kiapadhatatlan. Tüstént kezdődik a halotti szentségek föladása. Gyerünk.

Pierre a puha szőnyegen lépdelve odament az ajtóhoz, s észrevette, hogy a segédtszt is, az ismeretlen hölgy is, sőt még a cselédek közül is valaki, utána jöttek, mintha most már nem is lett volna szükség engedelemre ahhoz, hogy abba a szobába belépjenek.

XX.

Pierre nagyon jól ismerte ezt az oszlopok és egy boltív által két részre osztott, s perzsa szőnyegekkel teljesen elborított nagy szobát. A szobának az oszlopok mögötti része, a hol az egyik oldalon egy piros fából készült és bársony mennyezetes, magas ágy, a másikon pedig egy hatalmas szentképtartó állott, szépen és fényesen ki volt világítva, mint a hogy' a templomok szoktak az esteli istentiszteletek alkalmával kivilágítva lenni. A szentképtartó megvilágított érczkerete alatt egy hosszú karosszék állott, s benne magosan tetézt, még nem gyűrött s nyilván csak az imént áthúzott hófehér párnákon, világoszöld takaróval derékig leterítve ott feküdt Bezuchij grófnak Pierre előtt jól ismert méltóságteljes alakja, széles homlokán ugyanazzal az elmúlásra emlékeztető ősz hajfürttel, s szép, világossárga arczán ugyanazokkal a jellegzetesen előkelő és mély ránczokkal, a melyeket Pierre szintén olyan jól ismert. Éppen a szentképek alatt feküdt; izmos, nagy kezei ki voltak húzva a takaró alól, és rajta pihentek. Jobb kezében, mely tenyerével lefelé pihent a terítőn, középső és mutató ujjja közé egy viaszgyertyát állítottak, melyet a karosszék mögül előrehajolva egy öreg szolga tartott. A karosszék körül pompás és ragyogó ruháikban, hosszú, lecsüggő hajjal, kezükben égő gyertyával ott állottak a papok, s ünnepélyes lassúsággal végezték a szertartást. Valamivel hátrább, kendővel a kezében és a szemei előtt állott a két fiatalabb herczegnő, előttük pedig a legidősebb, Katis, a ki elszánt és haragos szemeit egy pillanatra sem vette le a szent képekről, mintha csak azt akarta volna tudtára adni mindenkinek, hogy ha körül találna nézni, nem állhatna jót magáért. Mihajlovna Anna, szelid bánat és önmegadás kifejezésével az arczán, és az ismeretlen hölgy, az ajtó mellett álltak. Vaszilij herczeg az ajtó túlsó oldalán, a karosszék közelében egy faragott bársonyszék mögött állt, a melyet háttal odafordított maga felé, s balkezevel, a melyben a gyertyát tartotta, rátámaszkodott, jobb kezével pedig vetette magára a keresztet, miközben, valahányszor az ujjai a homlokát érintették, ég felé emelte a szemeit. Az arcza nyugodt áhítatosságot és Isten akaratóban való megnyugvást árult el. „Ha ti nem értitek ezeket az érzéseket, annál rosszabb reátok nézve”, - ezt látszott mondani az arcza.

Mögötte álltak: a segédtszt, az orvosok és a férfi-cselédség; a férfiak és a nők, mint a templomban, egymástól elkülönítve helyezkedtek el. Mindenki hallgatott és keresztet hányt magára, nem hallatszott egyéb, mint a papok imája s a tompított, mély basszus hangon előadott ének, a csönd pillanataiban pedig a lábak váltogatása és egy-egy sóhajtás. Mihajlovna Anna azzal a jelentőségteljes arczczal, mely elárulta, hogy teljesen tisztában van vele, mit csinál, az egész szobán végigmenve odalépett Pierrehez, s gyertyát adott a kezébe. Pierre meggyújtotta a gyertyát és miközben a körülötte lévőket figyelte, szórakozottságában azzal a kezével akart keresztet vetni magára, a melyben a gyertyát fogta.

A legfiatalabb, piros arczú és tréfás kedélyű Szofi herczegnő, az anyajegyes, ránézett. Elmosolyodván, a kendőjébe rejtette az arczát és jó darabig így maradt; de a mint rápillantott Pierrere, megint elnevette magát. Nyilván nem volt képes nevetés nélkül ránézni, de viszont azt sem tudta megállani, hogy rá ne nézzen, így azután, hogy a kísértés elől meneküljön, szép csendesen átment egy oszlop mögé. A szertartás közepén a papság hangjai egyszerre

elnémultak, s a papok halkán odasúgtak egymásnak valamit; az az öreg szolga, a ki a gróf kezét tartotta, fölemelkedett és a hölgyekhez fordult. Mihajlovna Anna előre lépett, és a beteg fölé hajolva, az újjával odaintette magához Lorraint. A francia orvos, a ki az idegen embernek azzal a tiszteletteljes tartásával, mely elárulja, hogy bár neki más a szokása, azért mégis teljes mértékben tisztában van az előtte lejátszódó szertartás jelentőségével, sőt azt helyesli is, a nélkül, hogy a kezében égő gyertyát tartott volna, egy oszlophoz támaszkodva állott, az intésre egy javakorában lévő ember erőteljes, de zajtalan lépteivel odament a beteghez, vékony és fehér ujjaival fölemelte szabad kezét a zöld takaróról, elfordult, elkezdte az érverést számlálni, és elgondolkozott. A betegnek adtak valamit inni, megmozdultak körülötte, majd ismét visszamentek a helyükre, s a szertartás újra elkezdődött. Ennek a megszakításnak az ideje alatt Pierre észrevette, hogy Vaszilij herceg előjött a szék támlája mögül, és olyan arczzal, mely arra mutatott, hogy tudja, mit csinál, s hogy annál rosszabb másokra nézve, a kik őt nem értik, nem ment oda a beteghez, hanem elsuhanván mellette, csatlakozott a legidősebb hercegnőhöz, s vele együtt bement a hálósobába, a bársony mennyezetes, magas ágyhoz. Az ágytól a herceg és a hercegnő eltűntek a hátsó ajtón, de a szertartás befejezése előtt egyik a másik után megint visszatértek a helyükre. Pierre erre a körülményre sem fordított nagyobb figyelmet, mint a többire, egyszer s mindenkorra belenyugodván, hogy mindennek, a mi ezen az estén körülötte történt, szükségképpen így kellett történnie.

Az egyházi ének hangjai elnémultak, s megcsendült az egyik pap hangja, a ki a halotti szentségek fölvétele alkalmából tiszteletteljesen üdvözölte a beteget. A beteg még mindig mozdulatlanul és szinte élettelenül feküdt ott. Egyszerre mozgás támadt körülötte, léptek zaja és suttogás hallatszott, a melyből élesen kivált Mihajlovna Anna suttogása.

Pierre hallotta, a mint így szólott:

- Föltétlenül vissza kell vinni az ágyba, itt teljességgel lehetetlen lesz...

A beteget úgy körülállották az orvosok, a hercegnők és a cselédek, hogy Pierre nem látta többé azt az őszfűtös, pirosas-sárga fejet, mely, bár más arczokat is látott, a szertartás egész ideje alatt egy pillanatra sem tűnt el a szemei elől. Az embereknek azokból az óvatos mozdulataiból, a melyekkel a karszék körül forgolódtak, Pierre azt következtette, hogy a haldoklót föl akarják emelni és át akarják vinni valahová.

- Az én kezem mögött fogjad, így elejted, - hallotta az egyik inas ijedt suttogását, - alulról... jöjjön ide még valaki, - súgtak össze különféle hangok, s az emberek szuszogása és topogása mind szaporábbra vált, mintha csak az a súly, a melyet vittek, meghaladta volna az erejüket.

Azok, a kik a beteget vitték, s a kik közt Mihajlovna Anna is ott volt, odaértek a fiatal ember mellé, a ki az emberek hátán és tarkóján keresztül egy perczre megpillantotta a haldokló domború, hájas és meztelen mellét és izmos vállait, a melyeket az emberek, a kik őt a hóna alatt fogták, fölrántottak, valamint göndörfűtös, az oroszlánéra emlékeztető fejét. Ennek a fejnek szokatlanul széles homlokát, erőteljes állkapcsait, szép és érzékies száját és méltóság-teljes, hideg pillantását éppenséggel nem torzította el a halál közelsége. Ugyanolyan volt, a minőnek Pierre ezelőtt három hónappal ismerte, a mikor őt a gróf útnak bocsátotta Pétervárra. De ez a fej, a testet vivő emberek lépéseinek az egyenlőtlensége következtében ide s tova imbolygott, s hideg és részvétlen tekintete nem tudott min megállapodni. - Pár percnyi sürgős-forgás támadt a magas ágy körül; az emberek, a kik a beteget vitték, elszéledtek. Mihajlovna Anna megérintette Pierre kezét és így szólt: „Gyerünk.” Pierre vele együtt odalépett az ágyhoz, a melyre a beteget ünnepélyesen, az imént végbement szertartással kapcsolatosan letették. Párnákkal magasan föltámasztott fejjel feküdt ott. A kezei tenyerükkel lefelé, szabályosan oda voltak illesztve a zöld bársony-takaróra. Mikor Pierre odalépett, a gróf egyenesen ránézett, de olyan pillantással, a melynek értelmét és jelentőségét emberi elme föl nem foghatta. Ez a pillantás vagy éppenséggel semmit se mondott, legfeljebb annyit,

hogy a míg az embernek szemei vannak, valahová csak kell néznie, vagy pedig nagyon is sokat. Pierre megállott és nem tudván mitévő legyen, kérdő pillantást vetett vezetőnőjére, Mihajlovna Annára. Mihajlovna Anna szaporán intett neki a szemeivel, s rámutatván a beteg kezeire, ajkaival légies csókot küldött felé. Pierre jól kinyújtott nyakkal, nehogy a takaróban megakadjon, - követte a tanácsot, és lehajolt a haldokló szélescsontú és húsos kezeihez. A grófnak sem a keze, sem egyetlen arcizma nem rándult meg. Pierre megint kérdőleg nézett Mihajlovna Annára, azt óhajtva tudni, hogy most mi a teendője. Mihajlovna Anna a szemeivel rámutatott az ágy mellett álló karosszékre. Pierre engedelmesen beleült a karosszékbe, folyton azt kérdezvén a szemeivel, vajjon azt cselekedte-e, a mit kellett. Mihajlovna Anna jóváhagyólag bólintott a fejével. Pierre megint az egyiptomi szobrok mereven naiv helyzetében ült ott, szemlátomást azon bánkódván, hogy iromba és kövér teste olyan nagy helyet foglal el, és minden lelkierejével azon iparkodván, hogy minél kisebbnek lássék. Rápillantott a grófra. A gróf arra a pontra nézett, a melyen Pierre arcza volt, a míg állott. Mihajlovna Anna egész lénye elárulta, hogy teljes tudatában van az apa és a fiú közt való viszonylás meghatározó jelentőségének. Mindössze két percig tartott az egész, mely azonban Pierre előtt egy egész órának tetszett. Egyszerre a gróf arcának az izmain és ránczain gyenge vonaglás volt észrevehető. Ez a vonaglás mindinkább fokozódott, s eltorzult szép szájából - (Pierre csak ekkor ébredt annak a tudatára, hogy milyen közel volt az apja a halálhoz) - zavarosan hörgő hangok hallatszottak. Mihajlovna Anna feszült figyelemmel leste a beteg szemeit, és iparkodván kitalálni, hogy mit akar, hol Pierre-re, hol az itala, hol a takaróra mutatott, hol pedig halkan kérdő suttogással Vaszilij herceg nevét említette. A beteg arcza és szemei türelmetlenséget árultak el. Mindenképpen erőlködött, hogy rápillantson arra az inasra, a ki szüntelenül ott állott az ágy fejénél.

- Át akar fordulni a másik oldalára, - suttogta az inas, és fölkel, hogy arczczal a fal felé fordítsa a gróf nehéz testét.

Pierre is fölkel, hogy segítsen az inasnak.

Mialatt a grófot megfordították, egyik keze tehetetlenül lehanyatlott, s hasztalan erőlködött, hogy visszahúzza. Vajjon észrevette-e a gróf a rémületnek azt a pillantását, a melylyel Pierre ezt az élettelen kezet nézte, vagy pedig valami más gondolat villant meg a haldokló fejében, de rápillantott az engedetlen kézre, majd Pierre arczán a rémület kifejezésére, majd ismét a kezére, s valami gyöngé és szenvedő mosolyféle jelent meg az ajkai körül, mely annyira nem illett arczának a vonásaihoz, s mely mintha gúnyt űzött volna a maga tehetetlenségéből. Pierre, mikor ezt a mosolyt látta, váratlanul a keblében valami szorongást, az orrában valami csiklandozást érzett, és a könnyek egyszerre elhomályosították a látását. A beteget átfordították a fal felé, mire mélyen felsóhajtott.

- Elvesztette az eszméletét, - mondotta Mihajlovna Anna, észrevévén a belépő hercegnőt, a ki azért jött, hogy őt fölváltsa. - Gyerünk.

Pierre kiment.

XXI.

Vaszilij hercegen és a legidősebb hercegnőn kívül, a kik Jekaterina arczképe alatt ültek és valamiről élénken beszélgettek, senki sem volt a fogadó-szobában. A mint Pierre-t és a vezetőnőjét megpillantották, elhallgattak. Pierrenak úgy tetszett, mintha a hercegnő hamarosan elrejtett volna valamit, mire suttogva így szólt:

- Rá se tudok nézni erre a nőre.

- Katis a kis szalonba rendelte a theát, - mondotta Vaszilij herceg Mihajlovna Annának. - Szegény Mihajlovna Anna, jól tenné, ha odamenne, s kissé erősítené magát, különben nem állja ki.

Pierre-hez nem szólt semmit, csak a válla alatt érzéssel megszorította a karját. Pierre Mihajlovna Annával bement a kis szalonba.

- Nincs semmi, a mi egy álmatlan éjszaka után úgy helyreállítaná az ember erejét, mint egy csésze kitűnő orosz thea, - mondotta Lorrain a tartózkodó élénkség kifejezésével, miközben a kis, kerek szalonban, az asztal mellett állva, a melyen az ezüst thea-készlet mellett még hideg vacsora is volt föltálalva, egy finom, fületlen khinai csészéből szürcsölte a theát. Az asztal körül összeverődtek, hogy egy kis erőt gyűjtsenek, mindazok, a kik Bezuchij gróf házában az éjjel együtt voltak. Pierre nagyon jól emlékezett erre a tükrökkel és kis asztalkákkal ellepett, kerek kis szalonra. A gróf házában rendezett bálók alkalmával Pierre, a ki nem igen tudott táncolni, nagyon szeretett ebben a kis tükrös szobában elüldögelni, és szerette megfigyelni, a mint a báli díszbe öltözött hölgyek meztelen vállaikon gyöngyökkel és briliánsokkal elborítva, mikor ezen a szobán keresztülmentek, megnézték magukat a fényesen megvilágított tükrökben, melyek többszörösen is visszatükrözték őket. Most ugyan az a két szál gyertya, a mely benne égett, alig hogy megvilágította azt a szobát, a melyben az éjszaka kellő közepén, teljes rendetlenségben állott az asztalon a thea-készlet és a harapnivaló; egymással suttogva mindenféle szürke emberek ültek körülötte, a kik minden szavukkal, minden mozdulatukkal elárulták, hogy senki sincs köztük, a ki megfelelne annak, a mi most a hálósobában történik, és még ma történni fog. Pierre, bár nagyon szeretett volna, nem evett. Kérdő pillantást vetett a vezetőnőjére, és látta, hogy ez lábujjhegyen megint kiment a fogadószobába, a hol Vaszilij herceg és a legidősebb hercegnő ültek. Pierre abban a hitben, hogy ennek is úgy kellett lenni, némi habozás után követte őt. Mihajlovna Anna ott állt a hercegnő mellett, s mind a ketten egyszerre beszélve, izgatott hangon suttogtak valamiről.

- Engedje meg, hercegné, hogy én is tudjam, mi szükséges és mi szükségtelen, - szólott a hercegnő, a ki szemlátomást éppen olyan izgatott hangulatban volt, mint akkor, mikor a szobája ajtaját becsapta.

- De kedves hercegnő, - mondotta Mihajlovna Anna szeliden és nyomatékosan, miközben a hálósobába vezető utat elállotta, és nem engedte oda a hercegnőt, - nem lesz ez tán nagyon is terhes szegény nagybácsinak, éppen most, a mikor pihenésre van szüksége? Világi dolgokról beszélni ilyen pillanatokban, a mikor a lelke már elő van készítve...

Vaszilij herceg az ő megszokott helyzetében, magasan keresztberakott lábakkal ült egy karosszékben. Az orcái erősen rángatóztak, és kissé leereszkedvén, alsó részükön kövérebbeknek látszottak; de azért olyan benyomást tett, mint a ki vajmi keveset törődik a két nő társalgásával.

- Ugyan, kedves Mihajlovna Anna, hagyja Katist, hadd cselekedjék a belátása szerint. Hiszen tudja, hogy a gróf mennyire szereti őt.

- Én azt sem tudom, hogy mi van ebben az írásban, - mondotta a hercegnő Vaszilij herceghez fordulva, s rámutatott arra a portfeuille-re, a melyet a kezében tartott. - Csak azt tudom, hogy az igazi végrendelet az asztalfiókjában van, s ez legfeljebb valami rég elfelejtett írás... - Meg akarta kerülni Mihajlovna Annát, de ez megint felugrott és elzárta előle az utat.

- Tudom, kedves, jó hercegnő, - mondotta Mihajlovna Anna, s a portfeuille után nyúlt, még pedig olyan erővel, hogy nyilvánvaló volt, hogy nem egyhamar ereszti el. - Kedves hercegnő, ismételten kérem, könyörgök, kímélje meg őt...

A hercegnő hallgatott. Csak a portefeuille-ért folytatott küzdelem erőlködésének a zaja hallatszott. Nyilvánvaló volt, hogy ha megszólal, úgy sem valami hízelgően fog nyilatkozni Mihajlovna Annáról. Mihajlovna Anna erősen szorongatta a portefeuille-t, de azért a hangja teljesen megőrizte olvadó édességét és lágyságát.

- Pierre, jöjjön csak ide, barátom. Azt tartom, ő éppenséggel nem fölösleges a rokonok tanácsában; nemde, herceg?

- Miért hallgat, mon cousin? - kiáltott föl egyszerre a hercegnő oly hangosan, hogy a kis szalonban is meghallották a hangját, és szinte megrémültek tőle. - Miért hallgat, mikor itt egy, Isten tudja kicsoda, megengedi magának azt, hogy mindenbe beleüsse az orrát, és jeleneteket csináljon egy haldokló szobájának a küszöbén? Gyalázatos kalandornő! - suttogta haragosan, és teljes erővel ránczigálta a portefeuille-t, de Mihajlovna Anna pár lépést tett előre, hogy ne kelljen a portefeuille-t eleresztenie, és megragadta a hercegnő karját.

- Oh, - szólott Vaszilij herceg szemrehányólag és csodálkozva. Fölkelt. - Ez igazán furcsa. Ereszsze már el! Ereszsze, ha mondom. - A hercegnő eleresztette.

- Ön is!

Mihajlovna Anna nem engedelmeskedett neki.

- Ereszsze el, ha mondom. Én mindent magamra vállallok. Elmegyek és megkérdem tőle. Én... ez csak elég...

- De herceg, - szólott Mihajlovna Anna, - egy ilyen nagy szentség után engedjen neki legalább egy percnyi nyugalmat. Nos, Pierre, szóljon hát, mi az ön véleménye, - fordult oda a fiatal emberhez, a ki egészen odalépett hozzájuk és csodálkozva nézte a hercegnő mérges és minden illendőséget nélkülöző arcát és Vaszilij herceg görcsösen rángatózó orcáit.

- Gondolja meg, hogy az összes következményekért ön lesz felelős, - szólott Vaszilij herceg szigorúan. - Ön nem tudja, mit cselekszik.

- Orczátlan teremtés! - kiáltott föl a hercegnő és váratlanul rárontott Mihajlovna Annára és kikapta a kezéből a portefeuille-t. Vaszilij herceg lehorgasztotta a fejét s elkezdett hadonázni a kezeivel.

Ebben a pillanatban az ajtó, az a rettenetes ajtó, a melyre Pierre oly soká bámult, s a mely oly halkán nyílt, egyszerre nagy zajjal kitárult s odacsapódott a falhoz, és a középső hercegnő a kezeit összecsapva rohant ki rajta.

- Mit csinálnak! - kiáltott föl kétségbeesetten. - A gróf haldoklik, s engem egyedül hagynak vele.

A legidősebb hercegnő elejtette a portefeuille-t. Mihajlovna Anna szaporán lehajlott és fölkapván a vitás tárgyat, befutott vele a hálószobába. A legidősebb hercegnő és Vaszilij herceg felocsudván, utána siettek. Pár perc múlva sápadt és száraz arccal a legidősebb hercegnő jött ki onnan elsőnek, s az ajkába harapott. Mikor Pierre-t meglátta, palástolhatatlan düh kifejezése ült ki az arcára.

- Ám csak pöffeszkedjék hát, - mondotta, - hiszen úgy is csak ezt leste. - És zokogva, kendőjével eltakarta az arcát és kiment.

A hercegnő után Vaszilij herceg jött ki. Tántorogva ment a pamlaghoz, a melyen Pierre ült, és kezeivel eltakarván a szemeit, leroskadott rá. Pierre-nek feltűnt, hogy sápadt volt, remegett az alsó ajka, és úgy rángatózott, mintha láz gyötörte volna.

- Oh, kedves barátom! - sóhajtott föl, s megfogta Pierre-nek a könyökét, s őszinteség és gyengeség volt a hangjában, a melyet Pierre eddig soha sem tapasztalt nála. - Mennyit

vétkezünk, mennyit álmunk, és mind miért? Én hatvanadik évemben vagyok, barátom... Lám én... Mindennek a halál a vége, mindennek! Szörnyű dolog a halál! - Sírva fakadt.

Utolsónak Mihajlovna Anna jött ki. Halk és lassú léptekkel ment Pierre-hez.

- Pierre... - mondotta.

Pierre kérdő pillantást vetett rá. Mihajlovna Anna homlokon csókolta a fiatalembert és benedvesítette az arcát a könnyeivel. Azután elhallgatott.

- Ő nincs többé...

Pierre a szemüvegén keresztül nézett rá.

- Gyerünk, én majd elkísérem. Iparkodjék sírni, semmi sem könnyít az emberen annyit, mint a könnyek.

Bevezette őt a sötét szalonba, és Pierre örült, hogy ott senki se látta az arcát. Mihajlovna Anna kiment és mire visszajött, Pierre, kezeit a feje alá rakva, mélyen aludt.

Másnap reggel Mihajlovna Anna így szólt Pierrehez:

- Bizony, kedves barátom, ez valamennyiünknek nagy veszteség, önről nem is szólva. De Isten nem fogja önt elhagyni, ön még fiatal, és most már, remélem, egy óriási vagyon tulajdonosa. A végrendelet még nincs felbontva. Én eléggé ösmerem önt, és meg vagyok róla győződve, hogy ez sem fogja elcsavarni a fejét, de ez kötelességeket is ró önre, s így férfi legyen a talpán.

Pierre hallgatott.

- Lehet, később majd elmondom önnek, hogy ha én nem vagyok itt, Isten tudja, mi történt volna. Ön is tudja, hogy a nagybácsi most harmadnapja megígérte, hogy nem feledkezik meg Boriszról, de már nem volt rá ideje, hogy beváltsa az ígétét. Remélem, kedves barátom, hogy ön teljesíteni fogja apjának a kívánságát.

Pierre semmit sem értett az egészből, s némán, szemérmatosan pirulva nézett Mihajlovna Anna hercegnére. Mihajlovna Anna, miután beszélt Pierre-el, elment Rosztovékhoz és lefeküdt aludni. Reggelre kelve elmondta Rosztovéknak és az összes ismerősöknek Bezuchij gróf halálának a részleteit. Elmondta, hogy a gróf úgy halt meg, a mint ő is szeretne meghalni, s hogy a kimulása nemcsak megható, de épületes is volt; az apa és a fiú utolsó találkozása pedig annyira megrázó volt, hogy nem tudott könnyek nélkül visszaemlékezni rá, s nem tudta, vajjon ezekben a rettenetes percekben melyikük viselte magát szebben: az apa-e, a ki utolsó perczeiben oly tisztán visszaemlékezett mindenre és mindenkre, s olyan megható szavakat intézett a fiához, vagy Pierre, a kit szájalom volt nézni, s a ki bár teljesen le volt sujtva, mégis azon iparkodott, hogy palástolja a fájalmát, nehogy keserűséget okozzon haldokló apjának. „Ez súlyos, de egyúttal tanulságos dolog; fölemeli az ember lelkét, ha olyan embereket lát, mint az öreg gróf és az ő méltó fia”, - mondotta. A hercegnő és Vaszilij herceg viselkedéséről is beszélt, s elítélte őket, de csak suttogva s a legnagyobb titok pecsétje alatt.

XXII.

Lyszyja Gory-ban, Bolkonszkij Andrejevics Nikolaj herceg birtokán napról-napra várták a fiatal Andrej herceg és a hercegné megérkezését, de ez a várakozás legkevésbé sem zavarta meg az öreg herceg házának szigorú életrendjét. Andrejevics Nikolaj, volt

főhadvezér, a kit a társaságban a „porosz király” gúnynéven ismertek, azóta, hogy Pál csár idejében falura küldték, állandóan az ő Lyszyja Gory-jában lakott a leányával, Marja hercegnővel s ennek társalkodónőjével, mamzell Bourienne-el. És az új regime alatt is, bár meg volt neki engedve, hogy a fővárosba ellátogasson, továbbra is csak állandóan a falujában maradt, úgy okoskodván, hogy ha valakinek szüksége van rá, az majd eljön hozzá Moszkvából vagy másfélszáz versztnyire Lyszyja Goryba, ő neki pedig senkire és semmire sincs szüksége. Mindig azt mondogatta, hogy az emberi bűnöknek csak két forrása van: a renyheség és a babona, valaminthogy erény is csak kettő van: a tevékenység és az ész. Ő maga foglalkozott a leánya nevelésével, s hogy a két főerényt minél jobban kifejleszsze benne, húsz éves koráig oktatta őt az algebrában és a geometriában, és szakadatlan tevékenységre rendezte be az életét. Ő maga is állandóan el volt foglalva; hol az emlékiratain dolgozott, hol a felsőbb mathesisbe vágó föladatokkal bíbelődött, majd ismét az eszterga mellett dohányszelenczét esztergályozott, a kertben dolgoztatott, vagy az építkezésekre ügyelt, a melyekből soha sem fogyott ki a birtokán. Miután minden tevékenységnek legfőbb föltétele a rend, csak természetes, hogy a rendet a legszélsőbb pontosságig megvalósította az életmódjában. Naponta nemcsak ugyanabban az órában, de ugyanabban a perczben, s ugyanazok közt a változatlan körülmények közt ült asztalhoz. Azokkal, a kik körülötte voltak, kezdve a leányától az inasokig, egyformán nyers és egyformán követelő volt, s ezáltal, a nélkül, hogy kíméletlen lett volna, olyan tiszteletet és félelmet gerjesztett maga iránt, a minőre még a legkíméletlenebb ember is csak nehezen tehetett volna szert. Mindamellet, hogy már nyugalomban volt, és az államügyek terén most már semmi jelentősége se lehetett, mégis annak a kormányzóságnak, a melyben a birtokai voltak, minden főhivatalnoka kötelességének tartotta nála megjelenni, és akárcsak az építész, a kertész, vagy Marja hercegnő, a magas várószobában várni be a herceg megjelenésének az óráját. És akkor, a mikor a dolgozó-szoba rettentően magas ajtaja kinyílt, s hajporos parókájával, apró, kiaszott kezeivel s lelógó, szürke szemöldökeivel, melyek olykor, ha a homlokát összeránczolta, még okos és fiatalos tűzben csillogó szemeinek a fényét is elhomályosították, megjelent a kis öreg alakja, ebben a szobában a tiszteletnek, sőt a félelemnek ugyanaz az érzése fogott el mindenkit.

A fiatalok megérkezésének a napján, reggel, Marja hercegnő szokása szerint a kitűzött időben megjelent a várószobában a reggeli üdvözlésre, s szepegve hányta magára a keresztet, miközben halkán imádkozott. Mindennap eljött ide és mindennap csak azért imádkozott, hogy szerencsésen túlessék a mindennapi találkozáson.

A várószobában kuporgó öreg szolga egy lassú mozdulattal fölkelt, és suttogva így szólt: „Parancsoljon.”

A szomszéd szobából kihallatszott az eszterga kattogása. A hercegnő félénken odahúzódott a könnyen és zajtalanul nyíló ajtóhoz és megállt. A herceg az eszterga mellett dolgozott, s hátrapillantván, tovább folytatta a munkát.

A tágas szoba zsúfolva volt nyilván állandóan használatban lévő holmival. A nagy asztal, a melyen könyvek és tervek heverték szanaszét, a nagy, üvegajtós könyvszekrények, melyek mindenikében benne volt a kulcs, a magas, álló-íróasztal, a melyen egy nyitott füzet feküdt, a kirakott szerszámokkal elborított és forgácschal körülszórt esztergapad, - mindez állandó, változatos és rendszeres munkálkodásra vallott. A herceg ezüsttel kivarrott tatár cipőbe bújtatott kis lábainak a mozgása, kiaszott, de izmos kezének erőteljes lendülete a friss öreg-ség kitartó és sokat kibíró erejéről tett tanúságot benne. Miután néhány kört csinált, elvette a lábát az eszterga lábítójáról, letörölte s beletette az esztergához odaerősített bőrzacskóba a homorító vasat, s az asztalhoz lépve, odahívta a leányát. Soha se szokta volt megáldani a gyermekeit, s most is csak odatartotta néki aznap még borotvátlan, borostás orcáját, és

szigorúan, de azért figyelmes felsőbbbséggel végignézvén rajta, így szólt: „Egészséges vagy?... nos, akkor hát ülj le!” Fogta a sajátkezüleg írt geometria-füzetet s a lábával odahúzta magához a karosszéket.

- Ez a holnapra való! - mondotta, szaporán megkeresvén az illető oldalt, s kemény körmével megjelölte a szakasz elejét és végét. A hercegnő ráhajolt az asztalon a fözetre. - Megállj csak, leveled van, - szólt egyszerre az öreg, s egy az asztalhoz erősített zacskóból elővett egy női írással megczímzett levelet, melyet odavetett az asztalra.

A levél láttára piros foltokkal lett tele a hercegnő arca. Szaporán fogta a levelet és ráhajolt.

- Elvirától? - kérdezte a herceg hideg mosolylyal, miközben kimutatta még erőteljes, de sárgás fogai sövényét.

- Igen, Julie-től, - felelt a hercegnő s félénk mosolylyal fölpillantott.

- Még két levelet áteresztek, de a harmadikat elolvasom, - szólt a herceg szigorúan. - Tartok tőle, sok badarságot firkáltak össze. A harmadikat elolvasom.

- Akár ezt is elolvashatja, batyuska, - felelt a hercegnő még jobban elpirúlva, s felé nyújtotta a levelet...

- A harmadikat mondtam, a harmadikat, - kiáltott föl a herceg kurtán, eltolva magától a levelet, s rákönyökölve az asztalra, odahúzta magához a mértani ábrákkal telerajzolt fözetet.

- Nos, kisasszony, - szólalt meg az öreg, miközben a leányához egészen közel a fözet fölé hajolt s karját annak a széeknek a támlájára tette, amelyen a hercegnő ült, úgy, hogy a hercegnő érezte, hogy minden oldalról körül van véve az apjának amaz öregesen maró, dohányszagától, a melyet már oly régóta ismert. - Nos, kisasszony, ezek a háromszögek egyenlők: méltóztatol látni, az a, b, c szög...

A hercegnő ijedten nézett apjának a közvetlen közelben csillogó szemébe; piros foltok támadtak az arcán, s nyilvánvaló volt, hogy semmit sem ért az egészből, s annyira fél, hogy a rémület útját állja annak, hogy az apja további magyarázatait, bármennyire világosak legyenek is, megértse. A tanító volt-e hibás, vagy a tanítvány, de nap-nap után csak ugyanaz ismétlődött: a hercegnőnek elhomályosodtak a szemei, nem látott, nem hallott semmit, csak ott érezte a közvetlen közelében szigorú apja száraz arcját, érezte a lehelletét s az illatát, s nem gondolt egyébre, mint arra, hogy' szabadúlhatna ki mielőbb a szobából, s hogy' juthatna a magáéba, hogy ott tisztán megérthesse a feladatot. Az öreg egészen kikelt magából: nagy robajjal ránczigálta ide s tova a széket, a melyen ült, minden erejét összeszedte, hogy ne tüzeskedjék, de azért csaknem mindannyiszor tűzbe jött, szitkozódott, sőt olykor még a fözetet is a földhöz vágta.

A hercegnő hibás feleletet adott.

- No tessék, micsoda badarság! - kiáltott föl a herceg, s félretolva a fözetet, hirtelen elfordult; de csakhamar fölkel, elkezdett járni, kezével megérintette a hercegnő haját és megint leült. - Nem megy, hercegnő, nem megy, - mondotta, mikor a hercegnő fogta és letette a feladatokat tartalmazó fözetet, s már menni készült: - Nagy dolog ám a matematika, kisasszonykám. Már pedig, hogy olyan légy, mint a mi ostoba nőink, azt nem akarom. Türelem rózsát terem. - Kezével megveregette az arcját. - Majd csak kipárolog a fejedből a bolondság. - A hercegnő ki akart menni, de a herceg egy intéssel megállította s a magas asztalról levett egy még fölívágtalan, új könyvet.

- Itt van, még valami *Szentség forrása*-t is küld neked a te Elvirád. Valami vallásos írka-fírka. De én senkinek a hitébe nem avatkozom... Átnéztem. Fogd no, és menj, menj!

Megveregette a vállait és maga csukta be utána az ajtót.

Marja hercegnő azzal a szomorú és ijedt kifejezéssel tért vissza a szobájába, a mely csak nagy ritkán hagyta el, s még csúnyábbá tette amúgy is beteges és nem szép arcát, s leült az íróasztalához, mely miniatűr-arczképekkel volt telerakva, s könyvekkel és füzetekkel volt elborítva. A hercegnő épp annyira rendetlen volt, mint a mennyire az apja rendes. Letette a mértani füzetet és türelmetlenül fölszakította a levelet. Ezt a levelet legbizalmasabb gyermekkori barátnője, az a Karagina Julie írta, a ki azon a névnapon szintén ott volt Rosztovéknál.

Julie francziául írt:

„Kedves és megbecsülhetetlen barátnőm, milyen rettenetes és szörnyűséges dolog is az az elválás! Bármennyire hajtogatom is magamban, hogy lényemnek és boldogságomnak a fele önben van, s hogy annak a távolságnak ellenére is, mely bennünket egymástól elválaszt, szíveink eltéphetetlen kapcsokkal vannak összefűzve, mégis föllázad a szívem a sors ellen, s annak a sok szórakozásnak és élvezetnek ellenére is, mely itt körülvesz, nem tudom magamban azt a rejtett szomorúságot elfojtani, melyet egymástól való távollétünk ideje alatt a szívemben érzek. Miért is nem vagyunk együtt, mint a mult esztendőben, az ön tágas szobájában, azon a kék pamlagon, a „vallomások pamlagán?” Miért nem meríthetek, mint három hónappal ezelőtt, friss erkölcsi erőt az ön szelid, nyugodt és átható tekintetéből, a melyet annyira szerettem, s a melyet most is, hogy önnek írok, itt látok magam előtt?”

Eddig eljutván, Marja hercegnő fölsóhajtott, s belenézett a tőle jobbra álló tükrös-szekrénybe. A tükör csúnya s gyenge testet és sovány arcot mutatott. A szemei, melyek mindig szomorúak voltak, most különösen reménytelenül néztek sajátmagukra a tükörben. Nagyon is hízeleg nekem, - gondolta magában a hercegnő, elfordult és folytatta az olvasást. De Julie éppenséggel nem hízelgett a barátnőjének: a hercegnő nagy, mély és sugárzó szemei (mintha a meleg fény sugarai olykor kévékben omlottak volna belőlük) olyan szépek voltak, hogy nagyon sokszor, arcának a csunyasága ellenére is, ezek a szemek minden szépségnél vonzóbbakká lettek. De a hercegnő soha sem látta szemeinek a szép kifejezését, mely azokban a pillanatokban sugárzott ki belőlük, a melyekben nem gondolt magára. Mint minden embernek, neki is legott megnyúlt és természetellenessé és csunyává vált az arcza, mihelyt a tükörbe nézett. Tovább olvasta a levelet:

„Egész Moszkva csak a háborúról beszél. Egyik testvérem már valahol külföldön jár, a másik pedig a testőrségnél van, mely már szintén elindult a határ felé. A mi kedves császáruk is elhagyja Pétervárt, és mint mondják, ő maga is ki szándékozik tenni drága életét a háború esélyeinek. Adja Isten, hogy a korzikai szörnyeteget, a ki Európa békéjét megzavarja, lesújtsa az az angyal, a kit a mindenható az ő kegyelmében a mi uralkodónkká tett. A testvéreimről nem is szólva, ez a háború megfosztott engem a szívemhez legközelebb álló összeköttetések egyikétől. A fiatal Rosztov Nikolajt értem, a ki lelkesedésében nem bírta ki tovább a tétlenséget és otthagya az egyetemet, hogy belépjen a hadseregbe. Bevallom önnek, kedves Mari, hogy az ő bevonulása a hadsereghez nagy fiatalsága ellenére is, nagy keserűséget okozott nekem. Ebben a fiatal emberben, a kiről a múlt nyáron beszéltem önnek, annyi nemes vonás, annyi igazi fiatalság van, a mennyit manapság vajmi ritkán talál az ember a mi húszesztendő aggastyánainkban! Különösen, sok szív és őszinteség lakik benne. Olyan tiszta és költészettel teljes lény ez, hogy hozzája való viszonyom, minden futólagossága mellett is egyike volt az én szegény, sokat szenvedett szívem legédesebb örömeinek. Valamikor majd elmondom önnek a mi búcsúzásunkat, és mindazt, a mit a búcsúzáskor egymásnak mondtuk. De most még mindez nagyon is friss... Oh! kedves barátnőm, milyen boldog

ön, hogy nem ösmeri ezeket a perzselő élvezeteket, ezeket a maró keserűségeket. Boldog, mert az utóbbiak rendszerint erősebbek szoktak lenni az előbbieknél. Én jól tudom, hogy Nikolaj gróf nagyon is fiatal ahhoz, hogy reám nézve valaha is, barátnál több lehessen. De ez az édes barátság, ez az annyira poétikus és annyira tiszta viszony valósággal szükségletévé vált a szívemnek. No de erről elég.”

„A legfőbb ujság, mely egész Moszkvát foglalkoztatja, - az öreg Bezuchij gróf halála és hagyatéka. Képzelve csak, a három hercegnő valami csekélységet, Vaszilij herceg semmit se kapott, és mindennek Pierre az általános örököse, a ki ezenfelül el van ismerve az elhunyt törvényes fiának s így Bezuchij grófnak és ezzel Oroszországban a legóriásibb vagyon tulajdonosának. Mondják, hogy Vaszilij herceg nagyon alávaló szerepet játszott ebben az egész históriában s hogy teljesen megzavarodva utazott el Pétervárra. Megvallom, én vajmi keveset értek az ilyen végrendeleti ügyekhez; csak azt tudom, hogy azóta, hogy ebből a fiatal emberből, a kit mi valamennyien egyszerűen Pierre név alatt ösmertünk, Bezuchij gróf és a legszebb oroszországi birtokok egyikének a tulajdonosa lett, én azon mulatok, hogy megfigyelem azokat a változásokat, a melyek a lányos anyáknak, úgyszintén maguknak a kisasszonyoknak ez iránt az úr iránt tanúsított viselkedésében észlelhetők, a ki egyébiránt (ezt csak úgy közbevetőleg mondom) nekem mindenkor nagyon jelentéktelennek látszott. Miután immár két esztendő óta mindenki azzal foglalkozik, hogy vőlegényt keres a számomra olyanok közül, a kiket legnagyobbbrészt nem is ösmerek, Moszkva házassági krónikája engem is megtett már Bezuchaja grófnénak. De ön be fogja látni, hogy én erre éppenséggel nem vágyódom. Ápropos, házasságok. Tudja-e azt, hogy a társaság közös nagynénije, Mihajlovna Anna, nemrég a legszorosabb titok pecsétje alatt közölte velem azt a szándékát, hogy nyélbe üti az ön házasságát. Se többről, se kevesebbbről nincs szó, mint Vaszilij herceg fiáról, Anatole-ról, a kinek az ügyeit egy gazdag és előkelő leánynyal való házasság útján akarják rendbehozni, s a szülők választása önre esett. Nem tudom, ön hogy fogja föl ezt a dolgot, de én kötelességemnek tartottam önt erről értesíteni. Azt mondják, hogy nagyon szép fiú, de a mellett nagy kópé. Íme, ez minden, a mit róla megtudhattam.”

„Hanem elég a fecsegésből. Most értem a második ív végére, s a mama értem küldött, hogy elmenjünk Apraxin-ékhoz ebédre.”

„Olvassa el azt a mysztikus könyvet, a melyet önnek küldtem; nálunk óriási sikere van. Bár vannak benne dolgok, a melyeket gyarló emberi észszel bajos megérteni, de azért pompás egy könyv: az olvasása megnyugtató és fölemeli az ember lelkét. Isten vele. Tiszteletemet kedves apjának, és üdvözetemet m-melle Bourienne-nek. Teljes szívemből ölelem önt. Julie.”

„P. S. Adjon valami hírt a fivéréről és bájos feleségéről.”

A hercegnő gondolatokba merült, tűnődve elmosolyodott (miközben sugárzó szemeitől megvilágított arcza egészen elváltozott) és egyszerre fölkelvén, súlyos léptekkel odament az asztalhoz. Papirost vett elő s gyorsan siklott tova rajta a keze. A következő választ írta:

„Kedves és drága barátnőm! E hó 13-ikáról kelt levele nagy örömet szerzett nekem. Ön még mindig szeret engem, én poétikus Juliem. Az elválás, a melyről ön oly sok rosszat mond, nyilván nem volt a szokott hatással önre. Ön panaszkodik az elválás miatt; vajjon mit mondjak akkor én, - ha egyáltalában mernék szólani, - a ki meg vagyok fosztva mindazoktól, a kiket szeretek? Oh, ha a vallás vigasza nem volna, bizony nagyon szomorú lenne az életünk. Miért tulajdonít ön nékem olyan szigorúságot, mikor az iránt a fiatal ember iránt való hajlandóságáról beszél? Ebben a tekintetben én csak magam

íránt vagyok szigorú. Én másokban teljesen értem ezeket az érzelmeket, s ha nem helyeslem is őket, mert magam soha sem tapasztaltam, azért pálczáztam sem török felettük. Nekem csak úgy tetszik, hogy az embertársaink, az ellenségeink íránt való szeretet érdemesebb, örömteljesebb és szebb, mint azok az érzelmei, a melyeket egy fiatal ember szép szemei ébreszthetnek egy poétikus és szerető fiatal leányban, a minő ön is.”

„Bezuchij gróf halálának a híre még az ön levele előtt eljutott hozzánk, és apámat nagyon meghatotta. Azt mondja, hogy az elhunyt egy nagy századnak utolsóelőtti képviselője volt, s hogy most ő rajta van a sor, de hogy a mi tőle függ, mindent el fog követni, hogy minél később kerüljön rá a sor. Óvjon is meg az Isten bennünket ettől a rettenetes csapástól.”

„Nem osztozhatom önnek Pierre-ről táplált véleményében, a kit még mint kis gyermeket ösmertem. Nekem úgy tetszett, hogy mindig pompás szíve volt, s ez az a tulajdonság, a melyet én az emberekben mindennél többre becsülök. A mi az ő örökségét, valamint azt a szerepet illeti, a melyet a dologban Vaszilij herczeg játszott, ez mindkettőjükre nézve nagyon szomorú. Oh, kedves barátnőm, a mi Üdvözítőnknek azok a szavai, hogy: „Ismét pedig mondom néktek, hogy könnyebb a tevének általmenni a tűnek fokán, mintsem a gazdagnak Isten országába menni”, - ezek a szavak rettenetesen igazak! Én sajnálom Vaszilij herczegét, de még inkább Pierre-t. Ilyen fiatalon magára venni egy ilyen óriási vagyonsúlyát, - mennyi megpróbáltatáson fog kelleni keresztül mennie! Ha valaki megkérdezné tőlem, mi szeretnék lenni legjobban a világon, - azt mondanám: a szegények közt is legszegényebb szeretnék lenni. Ezerszer köszönöm, kedves barátnőm, azt a könyvet, melyet küldött, s mely maguknál olyan nagy port vert föl. Egyébiránt, miután ön azt mondja, hogy sok szép dolog mellett olyan dolgok is vannak benne, a melyeket a gyarló emberi ész fölérni nem képes, fölöslegesnek látszik előttem egy olyan érthetetlen olvasmányt foglalkozni, mely éppen ennek révén reám semmi haszonnal sem járhat. Soha sem tudtam megérteni azt a szenvedélyt, a melylyel némelyek iparkodnak a gondolataikat összezavarni, miközben misztikus könyvekért lelkesednek, a melyek csak kételyeket támasztanak az elméjükben, fölízgatják a képzeletüket s túlzásokra ragadják őket, s a melyek homlokegyenest ellenkeznek a keresztényi egyszerűséggel. Olvassuk inkább az apostolokat és az evangéliumokat. Ne próbálgassunk behatolni abba, a mi ezekben a könyvekben titokzatos, mert hogy tudnók mi, szájalomra méltó bűnösök, megismerni a Gondviselés szörnyű és szent titkait addig, a míg magunkon viseljük azt a testi hüvelyt, mely áthatatlan fátyolt emel közénk és az Örökkévaló közé? Szorítkozzunk inkább azoknak a magasztos tanoknak a tanulmányozására, a melyeket a mi isteni Megváltónk hagyott hátra a mi számunkra itt ezen a földön; iparkodjunk követni őket, és meggyőzni magunkat arról, hogy minél kevésbé engedjük szabadjára az elménket, annál kedvesebbek leszünk Isten előtt, a ki semmiféle tudást sem ismer el, mely nem Ő tőle származik, s hogy minél kevésbé hatolunk be abba, a mit Ő jónak látott előlünk elrejtetni, annál hamarabb fogja Ő ezt előttünk az Ő isteni elméjével leleplezni.”

„Az apám semmit se szólt nekem a vőlegényről, csak annyit mondott, hogy levelet kapott és várja Vaszilij herczeg látogatását; a mi a reám vonatkozó házassági tervet illeti, nyíltan kimondom, kedves és drága barátnőm, hogy szerintem a házasság isteni intézmény, a melynek az ember köteles alávetni magát. Bármily nehezemre essék is, de ha a Mindenhatónak úgy tetszik, hogy a feleség és az anya kötelességeit a vállaimra rakja, iparkodni fogok ezeket oly híven teljesíteni, a mint csak tudom, a nélkül, hogy az íránt való érzelmeim tanulmányozásával törődném, a kit ő férjül rendel mellém.”

„Kaptam levelet a bátyámtól, a melyben arról értesít, hogy a feleségével együtt el fog jönni Lyszyja Goryba. De ez az öröm nem lesz valami tartós, mert ő csakhamar elhagy bennünket, hogy részt vegyen abban a háborúban, a melybe mi, az Isten tudja hogyan és miért keveredtünk bele. Nemcsak önöknél, ott az államügyek és a világ központjában beszélnek sokat a háborúról, hanem itt a mezei munkák közepett s ebben a csöndben is, - a melyet a városi emberek rendesen oly zavartalannak képzelnek falúhelyen, - elég súlyosan érezhető a háború visszhangja. Az apám nem is beszél egyébről, mint menetekről és ellenmenetekről, a melyekhez én semmit sem értek, tegnapelőtt pedig szokott sétám közben egy lelket rázó jelenetnek voltam tanúja a falunkban. Egy csapat ujonczot láttam, a kiket nálunk szedtek össze és indítottak útnak a hadsereghez. Oh, ha látta volna azt a rettenetes állapotot, a melyben azoknak a távozóknak az anyjai, feleségei és gyermekei voltak, és ha hallotta volna, a távozók meg az itthon maradottak keserves zokogását! Az embernek igazán azt kell hinnie, hogy az emberiség megfélekezett isteni Megváltójának a tanításairól, melyek szeretetre és a sérelmek megbocsátására oktatnak bennünket és egymás öldöklésének a művészetét tartja a legnagyobb erénynek.”

„Isten áldja, kedves, jó barátnőm. Tartsa meg önt a mi isteni Megváltónk és az ő legszentebb anyja az ő szent és hatalmas pártfogásában. Mari.”

- Áá, ön is levelet küld, herczegnő, én az enyémet már elküldtem. Szegény édesanyámnak írtam, - szólalt meg kellemesen szapora hangon a mosolygó m-elle Bourienne, a ki meglehetősen ropogtatta az r-ret és egy egészen más könnyelmű, vidám és önelégült világot hozott magával Marja herczegnő zárkózott, szomorú és komor légkörébe. - Herczegnő, kötelességemnek tartom figyelmeztetni, - tette hozzá valamivel halkabban, - a herczeg kiszidta, - mondotta különösen perregve és élvezettel hallgatva a saját hangját, - kiszidta Ivanics Mihailt. Nagyon rossz kedvében van, olyan zsémbes, előre is figyelmeztetem, mert tudja...

- Oh, kedves barátnőm! - felelt Marja herczegnő, - kértem már, hogy soha se beszéljen nekem arról, milyen kedvben van az édes apám. Én soha nem engedem meg magamnak azt, hogy ítéletet mondjak róla, s azt akarom, hogy ezt mások se tegyék.

A herczegnő az órára pillantott és látván, hogy öt percet már elmulasztott abból az időből, a melyet a zongora mellett kellett eltöltenie, ijedt arczczal lesietett a pamlagos szobába. Tizenkét és két óra közt, a megállapított napirend szerint, a herczeg pihent, a herczegnő pedig zongorázott.

XXIII.

A deresedő komornyik szunyókálva s a herczeg hortyogását hallgatva ült a tágas dolgozó-szobában. A ház egy távoli zúgából, a zárt ajtók mögül is áthallatszottak egy Dussek-féle szonáta immár huszadszor ismételt nehéz futamai.

Ugyanekkor egy hintó és egy bricska érkezett a följáróhoz, és a hintóból kiszállott Andrej herczeg, lesegítette kis feleségét, és előre bocsátotta őt. Az öreg Tichon, a ki parókás fejét kidugta a cselédszoba ajtaján, suttogva jelentette, hogy a herczeg alszik, és sietve betette az ajtót. Tichon tudta, hogy sem a fiatal herczeg megérkezésének, se semmiféle szokatlan eseménynek nem volt szabad a házirendet megzavarnia. Andrej herczeg nyilván épp oly jól tudta ezt, mint Tichon; mintegy meg akarván győződni arról, vajjon nem változtak-e meg az

apja szokásai azóta, hogy nem látta őt, az órájára pillantott, s meggyőződve róla, hogy nem, odafordult a feleségéhez.

- Húsz percz mulva fölkel. Gyerünk be addig Marja herczegnőhöz, - mondotta.

A kis herczegné az utóbbi időben meghízott, de a szemei, s pelyhedző és mosolygó kurta ajka a szokott vidámsággal és kedvességgel mozogtak, a mikor így szólott:

- De hiszen ez valóságos kastély, - mondotta az urának és olyan arczczal nézett körül, a minővel bálokon a házigazdának szokás bókokat mondani. - Nos, szaporán, szaporán! - Körülnézett, rámosolygott Tichonra, az urára s az őket kísérő inasra.

- Mari éppen gyakorlatokat játszik: gyerünk csak szép csendesen, hogy meg ne lásson.

Andrej herczeg udvarias, de szomorú arczkifejezéssel ballagott utána.

- Te Tichon, mintha megöregedtél volna, - szólott oda az öregnek, a ki megcsókolta a kezét.

Az előtt a szoba előtt, a melyből a zongora hangjai hallatszottak, egy oldalajtón át kiugrott a csinos, szőke franczia leány. Mamzell Bourienne egészen oda volt az örömtől.

- Óh, hogy' fog örülni a herczegnő! - kiáltott föl. - No, végre-valahára! Tüstént értesítem.

- Ne, ne, kérem... - szólott a herczegné, miközben összecsókolkozott vele. - Ön - mamzell Bourienne, én már rég ösmerem önt annak a barátságának a révén, a melylyel a sógornőm viseltetik ön iránt. Nem is sejti, hogy jövünk!

Odalépett a pamlagos szoba ajtajához, a honnan az a váltig ismételt futam kihallatszott. Andrej herczeg megállt és mintha valami kellemetlenséget várt volna, összeránczolta a homlokát.

A herczegné belépett. A futam a kellő közepén megszakadt; egy sikoltás, Marja herczegnő nehézkes lépteinek a zaja és csókok czuppanása hallatszott. Mikor Andrej herczeg belépett, a herczegné és a herczegnő, a kik csak Andrej herczeg esküvőjekor egyetlen egyszer, s akkor is nagyon rövid időre találkoztak, átölelték egymást, s egymás arczához tapadtak ott, a hol éppen érték. Mamzell Bourienne kezét a szívéhez szorította, áhítatosan mosolyogva állott mellettük, nyilván akár sírásra, akár mosolygásra készen. Andrej herczeg, mint a zenebarátok szokták, ha hamis hangot hallanak, vállat vont és összeránczolta a homlokát. A két nő elbocsátotta egymást, de csakhamar, mintha attól tartottak volna, hogy elkésnek, újra összeölelkeztek, összecsókolkoztak, majd eleresztették, meg újra összecsókolták egymást, sőt Andrej herczegre nézve teljesen váratlanul mind a ketten elpityeredtek és megint elkezdtek csókolózni. Mamzell Bourienne is sírva fakadt. Andrej herczeg szemlátomást kényelmetlenül érezte magát; de a két nő roppantul természetesnek találta, hogy elsírja magát; úgy látszott, mintha eszük ágába se jutott volna, hogy ez a találkozás másként is végbemehessen.

- Oh, kedvesem!... Oh, Mari!... - szólottak egyszerre mind a ketten s elmosolyodtak. - Én ezt előre megálmodtam. - Tehát nem vártak bennünket?... Oh, Mari, mennyire megsoványodott.

- Maga meg mennyire meghízott...

- Én tüstént megismertem a herczegnét, - tódította mamzell Bourienne.

- De én, nem is álmodtam!... - kiáltott föl Marja herczegnő. - Oh Andrej, még nem is láttalak.

Andrej herczeg, kéz a kézben, összecsókolkozott hugával és azt mondta neki, hogy még mindig olyan nyafka, a milyen volt. Marja herczegnő odafordult a bátyjához, s gyönyörű és ebben a pillanatban nagy, sugárzó szemeinek meleg és szelid pillantása, a könnyek között odatapadt Andrej herczeg orcájára.

A hercegné szünet nélkül beszélt. Kissé kurta és pelyhes felső ajka minduntalan leereszkedett egy-egy pillanatra és ott, a hol kellett, összeért az alsóval, majd ismét kimutatván csillogó fogsorát, mosolyra derültek a szemei. A hercegné elmondta azt a balesetet, mely őket a Szpaszszkaja Gorán érte, s mely az ő állapotában végzetessé is válhatott volna rá nézve, s tüstént ez után elújságolta, hogy minden ruháját otthagyta Péterváron és itt az Isten a megmondhatója, miben fog járni; hogy Andrej teljesen megváltozott, hogy Odynczova Kitti férjhezment egy öreg emberhez és hogy Marja hercegnő számára van egy „igazi” vőlegény, de hogy majd minderről később. Marja hercegnő még mindig szótlanul nézett a bátyjára s gyönyörű szemeiben szeretet és szomorúság tükröződött. Nyilvánvaló volt, hogy a sógornője fecsegésétől teljesen független gondolatok jártak a fejében. Mikor legjavában beszélt a legutóbbi pétervári ünnepélyekről, egyszer odafordult a bátyjához.

- És te csakugyan elmegy a háborúba, Andrej? - kérdezte fölsóhajtva. Liza is fölsóhajtott.

- Még pedig mindjárt holnap, - felelt a bátyja.

- Itt hágy engem, tudja Isten miért, s éppen akkor, a mikor előléptetésre volna kilátása....

Marja hercegnő rá se hederített, csak fűzte tovább gondolatait, majd gyöngéd pillantással a testvérére mutatva, odafordult a sógornőjéhez:

- Tehát biztos? - kérdezte.

A hercegné arca elváltozott. Fölsóhajtott.

- Igen, biztos, - szólott. - Oh! Ez igazán rettenetes...

Liza felső ajka leereszkedett. Közelebb tolta az arcát a sógornője arcához és váratlanul megint sírva fakadt.

- Le kellene pihennie, - mondotta Andrej herceg összeránczolt homlokkal. - Ugy-e, Liza? Vezesd be kérlek a szobájába, én meg addig elmegyek apuskához. Hogy' van, még mindig ugyanaz?

- Tökéletesen ugyanaz, te milyennek fogod találni, nem tudom, - felelt a hercegnő örömmel.

- Ugyanaz az órabeosztás, ugyanazok a séták a fasorokban? Az esztergapad? - kérdezte Andrej herceg, alig észrevehető mosolylyal, mely azt mutatta, hogy az apja iránt érzett minden szeretet és tisztelet ellenére is ösmerte a gyöngeségeit.

- Ugyanaz az órabeosztás, az az esztergapad, s még hozzá a matematika és az én geometriai óráim, - felelt Marja hercegnő örömmel, mintha ezek a geometriai órák életének a legörömteljesebb benyomásai közül valók lettek volna.

Mikor letelt az a húsz percz, a mely az öreg herceg fölkeléséig még hátra volt, Tichon bejött, hogy a fiatal herceget behívja az apjához. Az öreg, fia megérkezésének az öröme, eltért szokott életrendjétől, és bebocsátotta őt magához, az ebéd előtti öltözködés idejére. A herceg még a régi divat szerint, kaftánban és hajporosan járt. És akkor, a mikor Andrej herceg (nem azzal a mogorva arczkifejezéssel és viselkedéssel, a melyet a fogadó szobában mutatott, hanem azzal az élénk arczczal, a minővel Pierre-rel szokott volt beszélgetni) az apjához belépett, az öreg egy szattyánbőrrel behúzott, öblös karosszékből ült az öltözőjében, fésülködő-köpeny a vállán, odatartotta a fejét Tichon kezei alá.

- Áá! Te hős! Bonapartet akarod tán megverni? - szólott az öreg és a mennyire ezt Tichon kezei közt lévő hajfonata megengedte, megrázta behajporozott fejét. - Csak aztán jól hozzá láss ám, mert különben nemsokára bennünket is az alattvalói közé fog számítani. Úgy ám! - És odatartotta neki az arcát.

Az öreg az ebéd előtti alvás után jó hangulatban volt. (Mindig azt mondogatta, hogy az ebéd utáni álom ezüstöt, de az ebéd előtti aranyat ér.) Sűrű, lecsüggő szemöldökei alól örömteljesen sandított a fiára. Andrej herczeg odalépett, s a kijelölt helyen megcsókolta az apja arcát. Nem felelt apjának a kedvencz beszéd tárgyára, a mostani hadvezérek s különösen Bonaparte fölött való gúnyolódásra.

- Hát biz' eljöttem magához, apuska, még pedig a várandós feleségemmel együtt, - mondotta Andrej herczeg, miközben élénk és tiszteletteljes pillantással kísérté az apai arc minden vonásának minden mozdulatát. - Hogy' van az egészségével?

- Betegek, barátocskám, csak a bolondok és a korhelyek szoktak lenni, engem meg ösmerhetsz: reggeltől estig foglalkozom, mértékletesen élek, következőképpen egészséges vagyok.

- Istennek hála, - szólott a fiú mosolyogva.

- Az Istennek ugyan semmi része sincsen benne. Nos hát, mesélj valamit, - folytatta visszatérően kedvencz vesszőparipájához, - hogy' tanítottak meg benneteket a németek, a ti stratégiának nevezett legújabb tudományotok szerint, Bonapartével verekedni.

Andrej herczeg elmosolyodott.

- Hadd térjek kissé magamhoz, apuska, - felelt Andrej mosolyogva, ezzel is elárulván, hogy az apja gyöngeségei nem akadályozzák őt abban, hogy tisztelettel és szeretettel viseltessék iránta. - Lám, hiszen még el se helyezkedtem.

- Nem igaz, nem igaz, - kiáltott föl az öreg, miközben mintegy meg akarván győződni róla, vajjon elég erősen van-e fonva, megrázta a farkocsát és kézen fogta a fiát. - Az egész ház rendelkezésére áll a feleségednek. Marja herczegnő majd bevezeti, megmutat neki mindent és lyukat beszél a hasába. No, de ez már a vászoncelédek dolga. Én örülök, hogy elhoztad. Ül le és mesélj. Michelson hadseregét értem, Tolsztojt is... egyidejűleg akarnak partraszállani... De mit fog csinálni a déli hadsereg? Poroszország semleges marad... ezt tudom. Mit csinál Ausztria? - mondotta, miközben fölkel a karosszékről és Tichonnal, a ki a ruhadarabokat a kezébe adogatva tipegett körülötte, föl és alá járt a szobában. - Mi lesz Svédországgal? - Hogy' vonulnak át Pomeránián?

Andrej herczeg, látván az apja szívós makacsságát, eleinte bár kellenlenül, de később mind nagyobb élénkséggel, elkezdte kifejteni a küszöbön álló hadjárat haditervét, miközben szokása szerint, önkéntelenül áttért az orosz nyelvről a francziára. Elmondta, hogy egy kilenczvenezer emberből álló hadseregnek Poroszországot kell szorongatnia, hogy a semlegességből kilépve, részt vegyen a háborúban, hogy e hadsereg egy részének Stralsundnál egyesülnie kell a svéd hadsereggel, hogy kétszázhuszezer osztráknak és százezer oroszoknak Olaszországban és a Rajna mentén kell operálnia, hogy ötvenezer angolnak és ugyanannyi oroszoknak Nápolyban kell partraszállania, szóval, hogy egy ötszázezer főből álló hadseregnek minden oldalról támadást kell intéznie a francziák ellen. Az öreg herczeg mintha oda se hallgatott volna, a legcsekélyebb érdeklődést sem mutatta az elbeszélés iránt, hanem járás-közben tovább öltözködén, váratlanul háromszor félbeszakította a fiát. Egy ízben közbevágott és fölkiáltott: - A fehérét! a fehérét!

Ez annyit jelentett, hogy Tichon nem azt a mellényt adta oda neki, a melyet ő akart. Egy más alkalommal meg megállott, és megkérdezte: - És nemsokára megjön a gyerek? - és szemrehányólag csóválván a fejét, így szólt: - Nem szeretem. Folytasd, csak folytasd.

Majd ismét, mikor Andrej herczeg befejezte a mondókáját, az öreg, hamis és öreges hangon francziául elkezdte dúdolni: „Malborough elment a csatába, csak Isten tudja, mikor jön meg”.

A fiú csak mosolygott.

- Én nem állítom, hogy ez olyan terv, a melyet én is jónak tartok, - szólott a fiú, - én csak elmondtam, hogy' áll a dolog. Alkalmasint már Napoleon is megcsinálta a maga tervét, mely semmivel sem lesz rosszabb ennél.

- No, de újat, azt semmit se mondtál nekem. - S az öreg eltűnődve dűnnyögte magában: „Csak Isten tudja, mikor jön meg”. - Menj át csak az ebédlőbe.

XXIV.

A kitűzött órában a herczeg behajporozva és megberetvélva belépett az ebédlőbe, a hol már várták őt a menyé, Marja herczegnő, mamzell Bourienne és a herczeg építésze, a ki az ő különös szeszélye révén az asztalánál is helyet kapott, bár mint afféle, az állásánál fogva teljesen jelentéktelen ember, semmiképp se számíthatott volna ilyen tisztességre. A herczeg, a ki az életben szigorúan tartotta magát a rangbeli különbségekhez, még igazán tekintélyes kormányzósági tisztviselőket is csak nagy ritkán bocsátott az asztalához, Ivanovics Mihailen, az építészen, a ki babos zsebkendőjével éppen az orrát fújta a szegletben, egyszerre bebizonyította, hogy az emberek mind egyformák, és nem egyszer mondogatta a leányának, hogy Ivanovics Mihail, lám semmivel sem rosszabb, mint te meg én. S az asztalnál a herczeg mindenkinél többet foglalkozott ezzel a szófukar Ivanovics Mihaillel.

Az ebédlőben, mely mint a házban lévő összes többi szobák is, szokatlanul magas volt, a háziak és a székek mögött álló inasok várták a herczeg megérkezését; az udvarmester asztalkendővel a kezében s a lakájoknak integetve felügyelt a kiszolgálásra, miközben nyugtalan pillantása állandóan idestova szökdelt a fali óra és ajtó között, a melyen a herczeg belépendő volt. Andrej herczeg azt az előtte új, széles aranykeretet bámulta, a melybe a Bolkonszkij hercegek családfája volt befoglalva, s a mely szemben függött egy koronás uralkodó herczegnek épp oly széles keretbe foglalt, gyarló (nyilván valami házifestő ecsetje alól kikerült) arczképével, a ki állítólag Rjuriktól származott és a Bolkonszkij-nemzetség ősapja volt. Andrej herczeg fejcsóválva nézte ezt a családfát, s olyanforma ábrázattal mosolygott, a minővel egy, a megszólalásig hű arczképre szoktak mosolyogni.

- Hogy' ráismerek ott, ízről-ízre ilyen, - mondotta Marja herczegnőnek, a ki odalépett hozzá.

Marja herczegnő csodálkozva nézte a bátyját. Nem értette, hogy miért mosolyog. Minden, a mit az apja csak csinált, áhítatot ébresztett benne és fölötte állott minden ítélkezésnek.

- Mindenkinék meg van a maga Achilles-sarka, - folytatta Andrej herczeg. - Az ő hatalmas elméjével ilyen semmiségek rabjává lenni!

Marja herczegnő nem tudta megérteni a bátyja ítéletének merészségét s éppen felelni akart neki, mikor a szomszéd szobából fölhangzottak a várva-várt lépések: a herczeg gyorsan és vidáman lépett be, mint mindig, szapora mozdulataival mintegy szándékosan ellentétet akarván állítani a szigorú házirendnek. Ugyanebben a pillanatban kettőt ütött a nagy óra s a fogadó-szobában egy másik, finom hangon felelt neki. A herczeg megállt; élénken csillogó, szigorú szemei, lecsüggő, sűrű szemöldökei alól végignézték valamennyiükön s újra megállapodtak a fiatal herczegnén. A fiatal herczegné ekkor azt az érzést tapasztalta, a melyet az udvaroncok éreznek, mikor a czár közéjük lép, a rémületnek és a tiszteletnek azt az érzését, a melyet ez az öreg ember mindazokban ébresztett, a kik a közelébe jutottak. Megsimogatta a herczegné fejét, majd ügyetlen mozdulattal megveregette a tarkóját.

- Örülök, örülök, - mondotta s miután merően a szeme közé nézett, gyorsan otthagya őt és leült a helyére. - Üljenek le, üljenek le! Ivanovics Mihail üljön le.

A menyének maga mellett mutatott helyet. Egy inas odaigazított a számára egy széket.

- Ho, ho! - szólott az öreg, gömbölyded derekát mustrálgatván. - Nagyon is siettetek, ez nem jól van ám így!

Szárazon, hidegen, kellemetlenül elmosolyodott mint rendesen szokott, s nem a szemeivel, hanem csak a szájával.

- Jární kell, minél többet jární, a mennyit csak lehet, - mondotta.

A kis herczegné nem hallotta vagy nem akarta hallani a szavait. Hallgatott és zavartnak látszott. A herczeg az apja felől kérdezősködött, a mire a herczegné megszólalt és elmosolyodott. Kérdezősködött tőle közös ösmerőseikről: a herczegné még jobban fölvidult és elkezdett beszélni, üdvözléseket adott át a herczegnek és elmondta neki a városi pletykákat.

- Szegény Apraxina herczegné, elvesztette az urát. Majd kisírta a szemeit szegény, - mondotta mind jobban és jobban megélénkülve.

Abban a mértékben, a mint a herczegné fölvidult, a herczeg mind szigorúbban és szigorúbban nézett rá, és egyszerre, mintha már eléggé megösmerte volna őt és tiszta fogalmat alkotott volna magának róla, elfordult tőle és így szólt Ivanovics Mihailhoz:

- Nos, Ivanics Mihail, a mi Bonaparténk alkalmasint póruł fog jární. Andrej herczeg beszéli (mások előtt mindig így hívta a fiát), hogy micsoda erővel készülnek ellene! De hiszen mi ketten mindig is üres embernek tartottuk őt.

Ivanovics Mihail, a ki éppenséggel nem tudta, hogy *ők ketten* mikor beszéltek így Bonaparteről, de a ki megértette, hogy ő rá most azért volt szükség, hogy a herczeg kedvenc tárgyára rátérhessen, csodálkozva nézett a fiatal herczegre, maga se tudván, mi sül ki majd a dologból.

- Ez itt nagy taktikus ám, - jegyezte meg a herczeg a fiának, az építészre mutatva, s megint csak a háborúra, Bonapartéra, a mostani tábornokokra és államférfiakra fordult a szó. Úgy látszott, hogy az öreg herczeg meg volt győződve nemcsak arról, hogy a mostani szereplő egyéniségek mind csupa fiatal gyerkőczők, a kik a háborúnak és az államügyeknek még az a-b-c-jéhez se konyítanak, hanem arról is, hogy Bonaparte egy teljesen jelentéktelen kis francziácska, a kinek csak azért voltak sikerei, mert nem lehetett egy-egy Potemkint vagy Szuvarovot állítani vele szembe; sőt még arról is meg volt győződve, hogy Európában semmiféle politikai bonyodalmakról, sőt háborúról se lehetett szó, hanem egyszerű bábjátékról, a melyben a mostani emberek olyan modorban vettek részt, mintha valami nagy dolgot mívelnének. Andrej herczeg vidáman állta apjának a mostani embereken való gúnyolódását, és észrevehető örömmel ugratta az apját és hallgatta fejtegetéseit.

- Minden jónak látszik, a mi annakelőtte volt, - mondotta, - de hát vajjon ugyanaz a Szuvarov nem esett-e bele abba kelepczébe, a melyet Moreau vetett neki, s a melyből nem tudott kieviczkélni?

- Hát ezt ugyan ki mondta neked? Ki mondta? - kiáltott föl a herczeg. - Szuvarov! - És félrelökte a tányérját, melyet Tichon szaporán elkapott. - Szuvarov... Térj eszedre, Andrej herczeg. Ketten voltak. - Frigyes és Szuvarov... Moreau! Moreau fogságba került volna, ha Szuvarovnak szabad keze van, de az ő kezén ott ült a hof-kriegs-wurst-snaps-rath. Ez meg az ördögnek se kellett. Menjetek csak és ösmerjétek meg ezeket a hof-kriegs-wurst-snaps-rathokat! Még Szuvarov se boldogult velük, hogy' boldogulna hát Kutuzov Mihail? Nem, barátocskám, - folytatta, - ti a ti tábornokaitokkal nem fogtok Bonapartével boldogulni, ezt rá

kell bízni a francziákra, hogy egymást föl nem ismerve, egymást üssék agyon. A németek Palent küldték New-Yorkba, Amerikába a franczia Moreau után, - mondotta arra a meghívásra czélozván, melyet ebben az esztendőben Moreau kapott arra nézve, hogy orosz szolgálatba lépjen. - Igazán csodálatos!... Hát a Potemkinek, a Szuvarovok, az Orlovok talán németek voltak? Nem, barátocskám, vagy nektek ment el az eszetek, vagy én hülyültem el teljesen. Adjon az Isten ti néktek igazat, de majd meglássuk. Bonaparte nagy hadvezér lett a szememben! Hm!...

- Én egy szóval se mondom, hogy az intézkedések mind helyesek, - szólott Andrej herczeg, - csak azt nem értem, hogy' mondhat ilyen ítéletet Bonaparte felől. Kaczagjanak rajta, a mennyit csak tetszik, Bonaparte azért mégis nagy hadvezér marad!

- Ivanovics Mihail! - kiáltott rá az öreg herczeg az építészre, a ki a pecsenyével elfoglalva, már-már azt remélte, hogy megfélekedezett róla. - Nem megmondtam magának, hogy Bonaparte nagy taktikus? Lám, ő is azt mondja.

- Hogyne, kegyelmes uram, - felelt az építész.

A herczeg megint elmosolyodott az ő hideg mosolyával.

- Bonaparte burokbán született. Pompások a katonái. Aztán meg elsőnek a németeket támadta meg. A németeket pedig csak azok nem verték meg eddig, a kik lusták voltak hozzá. A németeket, a mióta csak a világ áll, mindenki megverte. Ők meg senkit. Csak egymást. Ő is csak az ő révükön jutott a dicsőséghez.

És a herczeg elkezdte sorra venni azokat a hibákat, a melyeket Bonaparte a háborúban, sőt az államügyek terén is elkövetett. A fia nem felelt neki, de nyilvánvaló volt, hogy bármilyen érvekkel álltak volna is elő neki, ő épp oly kevéssé lett volna képes a véleményét megváltoztatni, mint az öreg herczeg. Andrej herczeg minden ellenvetéstől tartózkodva hallgatta, és önkéntelenül elcsodálkozott azon, hogy' tudta ez az öreg ember, a ki oly sok esztendő óta ki nem tette a lábát a falujából, olyan pontosan és olyan részletességgel megítélni Európának az utolsó években való hadügyi és politikai viszonyait.

- Te persze azt hiszed, hogy én öreg vagyok s így nem ösmerem a dolgok valódi állását? - fejezte be az öreg. - Pedig hát a kis újjamban van! Egész éjjeleken át nem alszom. De hát ez a te nagy hadvezéred, vajjon hol tett ki magáért?

- Ezt nagyon hosszadalmas volna elmondani, - felelt a fiú.

- No, te ugyan elmehetsz a te Bonaparteddal. Mademoiselle Bourienne, íme az ön jobbágycsászárljának még egy bámulója! - kiáltott föl pompás franczia nyelven.

- Ön jól tudja, herczeg, hogy én nem vagyok bonapartistista.

- „Csak Isten tudja, mikor jön meg”... - dúdolta az öreg hamisan, még hamisabban elmosolyodott és fölkelte az asztaltól.

A kis herczegnő a vita és az ebéd egész további folyama alatt hallgatott és ijedten pislogott, hol Marja herczegnőre, hol az apósára. Mikor az asztaltól fölkeltek, megfogta a sógornője kezét és behívta őt a mellékszobába.

- Milyen okos ember a maga apuskája, - mondotta. - Lehet, hogy ezért is félek tőle annyira.

- Oh, Istenem, pedig olyan jó ember! - felelt a herczegnő.

XXV.

Andrej herceg másnap este elutazott. Az öreg herceg, nem térvén el szokott életrendjétől, ebéd után visszavonult a szobájába. A kis hercegné a sógornőjénél volt. Andrej herceg magára kapta vállrojtok nélkül való útiruháját, és a szobájában csomagolt a komornyikjával. Miután a kocsit és a podgyász elhelyezését személyesen megvizsgálta, befogatott. A szobában csak azok a dolgok maradtak benn, a melyeket Andrej herceg mindig magához szokott venni: egy doboz, egy nagy ezüst pinczetok, két török pisztoly és egy kard, a melyeket az apja Ocsakovból hozott volt neki ajándékba. Andrej hercegnél mindezek az úti készletek a legnagyobb rendben voltak; új és tiszta volt minden, szövettokokba csomagolva, spárgával átkötve.

Az olyan embereken, a kik képesek megfontolni a cselekedeteiket, az elutazás és az élet változásainak a pillanataiban rendszerint komoly hangulat szokott erőt venni. Az ember az ilyen pillanatokban rendesen számot vet a múltjával és terveket csinál a jövőre. Andrej herceg arcza nagyon szelid és mélázó volt. Kezeit hátrátéve és maga elé bámulva gyorsan járt föl és alá a szoba egyik szögletéből a másikba s tünődve csóválta a fejét. Borzasztó volt neki tán a háborúba menni, vagy fájdalmas a feleségét elhagyni, úgy lehet, hogy mindakettő; de nyilván nem akarván, hogy ilyen állapotban lássák, az előszobából lépteket hallván, szaporán szabaddá tette a kezeit, megállt az asztal mellett, mintha az iskátulya huzatát kötözgette volna, s szokott nyugodt és kifürkészhetetlen arczkifejezését öltötte föl. Marja hercegnő nehézkes léptei közeledtek.

- Hallottam, hogy befogattál, - szólott lihegve (nyilván szaladt), - én pedig úgy szerettem volna még négyszem közt beszélni veled. Tudja Isten, mennyi időre szól megint az elválásunk. Nem haragszol, hogy bejöttem hozzád? Te nagyon megváltoztál ám, Andrjusa, - tette hozzá, mintegy ennek a kérdésnek magyarázatául.

Elmosolyodott, mikor az „Andrjusa” nevet kiejtette. Nyilván neki magának is furcsa volt elgondolni, hogy ez a szép, komoly férfiú ugyanaz a sovány, csintalan kis Andrjusa, a ki gyermekkori játszótársa volt.

- De hol van Liza? - kérdezte Andrej, csak egyszerű mosolylyal felelvén a huga kérdésére.

- Olyan fáradt, hogy elaludt a szobámban a pamlagon. Oh, Andrej, micsoda kincs ez a te kis feleséged, - mondotta s a bátyjával szemben leült a pamlagra. - Valóságos gyermek még, és olyan kedves, vidám gyermek. Nagyon megszerettem.

Andrej herceg hallgatott, de a hercegnő észrevette azt a gúnyos és megvető kifejezést, mely az arczán megjelent.

- De hát elnézőnek kell lenni az apró gyöngeségek iránt: ugyan, kinek nincsenek gyöngeségei, Andrej! Ne feledd, hogy ő a világban nevelkedett és ott nőtt fel. Aztán meg az állapota se valami rózsás! Bele kell tudni magát élni mindenkinek a helyzetébe. „A ki megért mindent, az meg is bocsát mindent.” Gondold meg csak, hogy’ eshetik neki, szegénykének, olyan élet után, a minőhöz szokva volt, elválni az urától, itt maradni falun, és még hozzá az ő állapotában? Ez nagyon kemény próba.

Andrej herceg mosolygott, a mint a hugára nézett, mint a hogy’ mosolyogni szoktunk, ha olyan embereket hallunk, a kikről azt hiszszük, hogy keresztül látunk a lelkükön.

- Te, a ki falun élsz, te is borzasztónak találod ezt az életet? - kérdezte.

- Én, - az egészen más dolog. Mit is beszélünk rólam! Én nem vágyódom s nem is vágyódhatom más élet után, mert nem is ismerek más életet. Csak azt gondold meg, Andrej, mi az, egy fiatal, nagyvilági nőnek, a legszebb években eltemetkezni falun, egyedül, - mert hát

apuska mindig el van foglalva, én pedig... hiszen ismersz... én nem vagyok valami derült társaság egy olyan nőnek, a ki a legelőkelőbb világhoz van szokva. Mademoiselle Bourienne az egyetlen...

- No, nekem ugyan éppenséggel nem tetszik ez a te Bourienne-ed, - szólott Andrej herczeg.

- Oh, ugyan! Nagyon kedves, jó, és a mi a fő, szánsalomraméltó teremtes. Senkije, a világon senkije nincsen. De az igazat bevallva, nekem nemcsak hogy nincs rá szükségem, de még feszélyez is. Én, a mint tudod, vadócz voltam teljes életemben, s most talán még inkább az vagyok. Szeretek egyedül lenni... Apa is nagyon szereti őt. Ő és Ivanycs Mihail az a két lény, a kivel szemben ő mindig gyöngéd és jó, mert mind a ketten nagyon sokat köszönhetnek neki; helyesen mondja Sterne: „Mi nem annyira azért a jóért szeretjük az embereket, a mit ők tettek velünk, mint inkább azért, a mit mi tettünk ő velük.” Apuska mint szegény árvaleányt szedte fel őt az utcáról, s igazán mondom: áldott jó teremtes. Apuska a felolvasását is nagyon szereti hallgatni. Esténként szokott neki felolvasni. Pompásan olvas.

- De nyíltan szólva, Mari, én azt hiszem, apánk természete terhedre van olykor, ugy-e? - kérdezte Andrej herczeg egészen váratlanul. Marja herczegnő eleinte csodálkozott ezen a kérdésen, majd pedig megijedt tőle.

- Nekem?... Nekem?... Terhemre?! - kérdezte.

- Hiszen ridegnek rideg volt mindig, de most, azt hiszem, kezd megférhetetlen is lenni, - szólott Andrej herczeg, szemlátomást célzatosan, hogy elképpessze és kifürkészsze a hugát az által, hogy olyan félvállról beszélt az apjáról.

- Andrej, te minden tekintetben olyan jó vagy, de van valami fönnhéjázás a gondolkodásodban, - jegyezte meg a herczegnő, inkább a saját gondolatmenetét, mint a beszélgetés fonalát követve, - ez pedig nagy bűn. Hát szabad így pálczát törni az apánk fölött? De még ha szabad volna is, vajjon az olyan ember, mint apa ébreszthet-e más érzést az emberben, mint a legnagyobb hódolatot? És én igazán olyan elégedett és boldog vagyok vele. Csak azt kívánom, bárcsak mind olyan boldogok volnátok, mint én.

A bátyja hitetlenül csóválta a fejét.

- Egy dolog van, a mi nehezemre esik, - őszintén bevallom neked Andrej, - s ez apámnak a gondolkozásmódja a vallás tekintetében. Én nem értem, hogy egy ilyen nagyeszű ember hogy' nem látja azt, a mi olyan világos, mint a nap, és hogy' tud annyira eltévelyedni? Lám, ez az én egyetlen boldogtalanságom. De az utóbbi időben még ezen a téren is a javulás nyomát látom. Az utóbbi időben már nem oly marók a gúnyolódásai, sőt van itt egy szerzetes, a kit már fogadott is, és hosszú ideig elbeszélgetett vele.

- No, lelkem, én attól tartok, hogy ti, azzal a szerzetessel együtt, csak borsót hánytok a falra, - mondotta Andrej herczeg gúnyosan, de azért gyöngéden.

- Oh édesem! Én csak Istenhez imádkozom és remélem, hogy meghallgat. Andrej, - szólott a herczegnő félénken, pár pillanatnyi hallgatás után, - nekem egy nagy kérésem van hozzád.

- Nos, mi az, lelkem?

- De ígérd meg előbb, hogy nem tagadod meg. Semmi fáradságodba nem fog kerülni, és semmi hozzád méltatlan nem lesz az egész dologban. Mindössze megnyugtatsz engem. Ígérd meg Andrijusa, - mondotta, miközben a reticule-jébe dugta a kezét, a melyben, a nélkül, hogy egyelőre megmutatta volna, valamit szorongatott, mintha csak az, a mit a kezében tartott, az lett volna kérésének a tulajdonképpeni tárgya, és mintha a kérése teljesítését biztosító ígéret előtt nem vehette volna elő azt a *valamit*. Félénken s könyörgő pillantással nézett a bátyjára.

- Még ha nagy fáradságomba kerülne is... - felelt Andrej herceg, mintegy kitalálva, hogy miről van szó.

- Gondolj felőlem, a mit akarsz! Tudom, hogy te is olyan vagy, mint apuska. Gondolj, a mit akarsz, csak tedd meg a kedvemért. Tedd meg, nagyon kérek! Még az apánk apja, a nagy-apánk viselte minden háborújában... - Még mindig nem vette elő azt, a mit a reticule mélyén a kezében szorongatott. - Tehát megígéred?

- Persze hogy meg, miről van hát szó?

- Andrej, én megáldalak téged egy szentképpel, te pedig ígérd meg, hogy magadnál hordod mindig... Megígéred?

- Ha csak nem két pud nehéz, és nem húzza le a nyakamat... Hogy neked örömet szerezzenek...

- mondotta Andrej herceg, de abban a pillanatban, észrevévén azt a keserű kifejezést, melyet a huga arcza erre a tréfára öltött, megbánta a mit mondott. - Nagyon örülök, igazán mondom lelkem, nagyon örülök, - tette hozzá.

- Akaratod ellenére is, Ő megment téged, irgalmas lesz irántad és Magához hódít téged, mert egyedül csak ő benne van az igazság és a megnyugvás, - mondotta Marja hercegnő az izgatottságtól remegő hangon, s diadalmasan tartotta mind a két kezében az Üdvöztetőnek egy filigrán művű, ezüstlánczon függő, ezüstkeretbe foglalt, fekete arczú, kerekded faragású ódon képecskéjét. Keresztet vetett magára, megcsókolta a képecskét és átnyújtotta Andrejnek.

- Kérek Andrej, az én kedvemért...

Jóságos és félnék fény sugarai csillogtak nagy szemeiben. Ezek a szemek megvilágosították és gyönyörűvé tették beteges és sovány arczát. A bátyja át akarta venni a képecskét, de a hercegnő habozott. Andrej megértette, keresztet vetett magára és megcsókolta a képecskét. Ugyanabban a pillanatban gyöngéd is (a meghatottságtól) meg gúnyos is volt az arcza.

- Köszönöm, kedvesem. - Megcsókolta a homlokát és megint leült a pamlagra. Hallgattak.

- Tehát, a mint mondtam, Andrej, légy jó és nagylelkű, a minő mindig voltál... Ne ítélj meg Lizát nagyon szigorúan, - mondotta. - Ő olyan kedves és olyan jó, a helyzete pedig most nagyon is súlyos.

- Azt hiszem, Masa, én egy szóval se mondtam, hogy neheztelek a feleségemre, vagy hogy bármi tekintetben elégedetlen vagyok vele. Miért mondod hát mindezt nekem?

Piros foltok jelentek meg Marja hercegnő arczán, s mintha csak bűnösnek érezte volna magát, elhallgatott.

- Én nem szóltam neked semmit, de úgy látom, *szólt más*. És ez nekem fáj.

Marja hercegnő homlokán, nyakán és orczáin a piros foltok még élénkebbekké lettek. Akart mondani valamit, de képtelen volt rá. A bátyja eltalálta: a kis hercegné ebéd után sírva fakadt, elmondta, hogy előérzete van, hogy szerencsétlen lesz a szülése és panaszkodott a sorsára, az apósára és az urára. A sírás után elszunnyadt. Andrej hercegnek megesett a szíve a hugán.

- Azt az egyet tudd meg, Masa, hogy én soha, semmi tekintetben se tettem, nem is tehetek és soha sem is fogok tenni szemrehányást a feleségemnek, s magamat se vádolhatom vele szemben semmivel, és ez, bármilyen körülmények közé jussak is, így lesz mindig. De ha tudni akarod az igazat... akarod tudni, hogy boldog vagyok-e? Nem. És ő, boldog-e ő? Nem. És miért? Nem tudom.

Így szólván, fölkel, odament a hugához és lehajolva, megcsókolta a homlokát. Gyönyörű szemei szokatlanul okos és jóságos fényben csillogtak, de nem nézett a hugára, hanem a fején keresztül a nyitott ajtó sötét homályába.

- Gyerünk be hozzá, el kell búcsúznom tőle. Vagy menj csak magad, ébreszd föl, tüstént jövök én is. Petruska! - kiáltott ki a komornyikjának - gyere ide, pakolj. Ezt az ülésbe, ezt meg a jobb oldalra.

Marja hercegnő fölkel és az ajtó felé indult. De egyszerre megállt.

- Andrej, ha te hívó ember volnál, azzal a fohással fordulnál Istenhez, hogy ajándékozzon meg téged szeretettel, a mely nélkül szűkölködöl, s ő biztos meghallgatná az imádat.

- Ha csak ennyiből állna! - szólott Andrej herceg. - Menj, Masa, tüstént jövök én is.

Útközben a huga szobája felé, a két házat összekötő folyosón Andrej találkozott a kedvesen mosolygó mademoiselle Bourienne-el, a ki ezen a napon a ház elhagyatott zúgaiban immár harmadszor akadt az útjába ünnepélyes és naiv mosolyával.

- Oh, azt hittem, a szobájában van, - mondotta elpirulva s lesütötte a szemeit. Andrej herceg szigorú pillantást vetett rá. Egyszerre bosszúság tükröződött az arcán. Nem szólt neki semmit, de a nélkül, hogy a szemébe nézett volna, olyan megvetéssel mérte végig a homlokát és a haját, hogy a leány elpirult és szó nélkül tovább ment. Mikor Andrej a huga szobájához ért, a hercegné már fölébredt volt s a nyitott ajtón át kihallatszott szót szóra halmozó, vidám hangocskája. Úgy beszélt, mintha hosszas önmegtartóztatás után kárpótolni akarta volna magát a mulasztottakért, és persze, francziául, mint mindig.

- Ugyan képzelje csak, az öreg Zubova grófné, az ő hamis fürtjeivel és hamis fogaival, mintha csak gúnyt akart volna űzni a korából... Ha, ha, ha, Mari!

Andrej herceg ugyanazt a Zubova grófnéra vonatkozó mondást és ugyanazt a kacagást, immár vagy ötször hallotta idegenek előtt a feleségétől. Andrej csöndesen belépett a szobába. A hercegné pirosan és köpczösen, munkájával a kezében ült egy karosszékből és szünet nélkül csacsogott, egymásután tálalván föl pétervári emlékeit. Andrej herceg odalépett hozzá, megsimogatta a fejét és megkérdezte tőle, kipihente-e az utazás fáradságait. Ő felelt s utána tovább folytatta a csacsogását.

A hatlovas kocsik már ott álltak a kapu előtt. Künn sötét, őszi éjszaka volt. A kocsis még a kocsi rúdját sem látta. A lépcsőn, lámpával a kezükben, emberek sűrögtek ide s tova. A hatalmas ház nagy ablakai ki voltak világítva. Az előszobában a cselédség tolongott, el akarván búcsúzni a fiatal hercegtől; a teremben ott álltak a házbeliek: Ivanovics Mihail, mademoiselle Bourienne, Marja hercegnő és a hercegné. Andrej herceget behívták az apja szobájába, a ki négy szemközt akart tőle elbúcsúzni.

Valamennyien az ő kijövetelüket várták.

Mikor Andrej herceg az apja szobájába lépett, az öreg herceg pápaszemmel az orrán, fehér hálóköntösében, a melyben a fián kívül senkit se fogadott, az asztalnál ült és írt. Hátrapillantott.

- Mégy? - S ezzel megint elkezdett írni.

- Búcsúzni jöttem.

- Csókolj meg itt; - az orcájára mutatott - köszönöm, köszönöm!

- Mit köszön nekem?

- Azt, hogy nem habozol s nem tapadsz oda egy asszonyi szoknyához. A szolgálat mindenekelőtt. Köszönöm, köszönöm! - És csak írt tovább, úgy hogy serczegő tolla alól csak úgy föcsögött a tinta. - Ha van valami mondani valód, beszélj. Ezt a két dolgot egyszerre is elvégezhetem, - tette hozzá.

- A feleségemről volna... Úgy is úgy resteltem hogy itt kell őt hagynom...

- Mit köntörfalazol? Mondd ki, a mit akarsz.

- Ha eljön a feleségem lebetegedésének az ideje, küldjenek Moszkvába orvosért... Csak hogy kéznél legyen.

Az öreg herczeg abbahagyta az írást, s mintha nem értette volna, szigorú szemekkel meredt a fiára.

- Azzal tisztában vagyok, hogy ha a természet nem segít, senki se segíthet, - mondotta Andrej herczeg, szemlátomást zavartan; - azt is megengedem, hogy millió eset közül egy végződik szerencsétlenül, de ez már az ő és az én kívánságom. Telebeszélték a fejét, valami álma is volt, s így - fél.

- Hm... hm... - dűnnyögte az öreg herczeg s csak írt tovább. - Meg fogom tenni. - Odakanyarította az aláírását, s egyszerre hirtelen a fiához fordulván elmosolyodott. - Bajos állapot, mi?

- Mi bajos, apuskám?

- Az asszony! - felelt az öreg herczeg kurtán és jelentőségteljesen.

- Nem értem, - szólott Andrej herczeg.

- Hjah, nincs mentség, barátocskám, - mondotta a herczeg, - mind ilyenek, és visszacsinálni nem lehet. Ne félj, én nem szólok senkinek, de hiszen magad is tudod.

Csontos, apró öklével megmarkolta és megrázta a kezét, gyors tekintetével, mely mintha csak keresztülhatolt volna az egész emberen, belenézett a fia szemébe, s megint elmosolyodott az ő hideg mosolyával.

A fiú felsóhajtott s ezzel a sóhajtással beismerte, hogy az apja megértette őt. Az öreg, miközben a levelét hajtogatta és leragasztotta, szokott gyorsaságával fölkapta, majd félredobta a pecsétviaszt, a pecsétnyomót s a papirost.

- Mitévők legyünk? Szép asszony! Én megteszek mindent. Légy egészen nyugodt, - mondotta szaggatottan, miközben a levelet pecsételte.

Andrej hallgatott. Kellemes is meg kellemetlen is volt neki, hogy az apja megértette. Az öreg fölkelte és átadta a levelet a fiának.

- Ide hallgass, - mondotta, - a feleséged miatt ne aggódjál, a mi csak lehetséges, az meg fog történni. Most pedig ide figyelj: ezt a levelet add át Hilarionovics Mihailnak. Azt írom neki, hogy jól helyezzen el téged, és ne tartson meg soká segédtisztnek: gyalázatos egy állás! Mondd meg neki, hogy még jól emlékszem rá és szeretem őt. Aztán írd meg, hogy' fogadott. Ha jól megy a sorod, csak maradj ott. De Bolkonszkij Andrejevics Nikolaj fia kegyelemből nem fog szolgálni senkinek. Most pedig jer ide.

Olyan furcsán beszélt, hogy a szavak felét se fejezte be, de a fia már hozzá szokott volt, hogy őt megértse. Odavezette a fiát az íróasztalhoz, kinyitotta a fedelét, kihúzott egy fiókot, és elővett belőle egy, az ő hosszúkás és mégis zömök de nagy betűivel teleírt füzetet.

- Én alkalmasint előbb halok meg mint te. Tudd meg, hogy itt vannak az emlékirataim s ezeket halálom után juttassátok el a császárhoz. Itt meg van egy záloglevél és egy levél: ez

jutalom annak, a ki megírja a Szuvarov-féle háború történetét. Elküldendő az akadémiának. Itt vannak a följegyzéseim, olvasd el őket, ha már nem leszek, tán látod valamelyes hasznát.

Andrej nem mondta az apjának, hogy alkalmasint még soká fog élni. Belátta, hogy ezt fölösleges volna mondania.

- Mindezt teljesíteni fogom, apuska, - mondotta.

- És most, Isten veled! - Csókra nyújtotta a kezét és megölelte a fiát. - Ne feledd, Andrej herczeg, ha megölnék, ez nekem öreg embernek nagyon fog fájni... - Váratlanul elhallgatott, majd kiabáló hangon folytatta: - de ha megtudom, hogy nem viselted magad úgy, a mint egy Bolkonszkij Nikolaj fiához illik... szégyenkezni fogok, - rikácsolta.

- Ezt el is hallgathatta volna, apuska, - szólott a fia mosolyogva.

Az öreg elhallgatott.

- Még valamire akartam kérni, - folytatta Andrej herczeg, - ha engem megölnék, s ha fiam találna lenni, mint már tegnap is kértem, ne adja ki a kezéből, hadd nőjjön fel itten... nagyon kérem.

- Az asszonynak se adjam ki? - kérdezte az öreg és elmosolyodott.

Némán állottak szemben egymással. Az öreg gyors szemei egyenesen rá voltak szegezve a fia szemeire. Valami megrezzent az öreg herczeg arcának az alsó részén.

- Elbúcsúztunk... menj! - szólott egyszerre. - Menj! - kiáltott érczes és bosszús hangon kinyitván a dolgozószoa ajtaját.

- Mi az, mi az? - kérdezték a herczegné és a herczegnő, mikor megpillantották Andrej herczeget s az öreg herczegnek egy pillanatra kikukkanó fehérköntösös, parókátlan, pápaszemes és bosszús hangon rikácsoló alakját.

Andrej herczeg fölsóhajtott és nem felelt.

- Nos, - szólott a feleségéhez fordulva, és ez a „nos” oly rideg gúnynyal hangzott, mintha csak azt mondta volna, most hát csinálja el maga is a maga jelenetét.

- Mi az, már is? - kiáltott föl a kis herczegné elsáppadva és rémülten nézett az urára. Andrej megölelte őt. Erre egyet sikoltott és eszméletlenül borult a vállára.

Andrej herczeg óvatosan kihúzta alóla a vállát, a melyen pihent, belenézett az arcába és vigyázva leültette egy karosszékre.

- Isten veled, Masa, - szólt halkan a hugához, kéz a kézben, összecsókolózott vele és gyors léptekkel kisietett a szobából.

A herczegné ott feküdt a karosszékre s m-elle Bourienne dörzsölte a halántékait. Marja herczegnő a sógornőjét támogatva, kisírt, gyönyörű szemeivel még mindig az ajtót nézte, a melyen át Andrej herczeg távozott, és keresztet hányt utána. A dolgozósobából mint a puskalövések hallatszottak az öreg herczeg orrfuvásának szaporán ismétlődő bosszús hangjai. Alig hogy Andrej herczeg kiment, gyorsan kinyílt a dolgozószoa ajtaja s kinézett rajta az öreg szigorú alakja, fehér hálóköntösben.

- Elment? No ez derék! - mondotta, bosszús pillantást vetvén az eszméletlenül ott heverő kis herczegnére és szemrehányó fejcsóválással becsapta az ajtót.

MÁSODIK RÉSZ.

I.

1805 októberében az orosz csapatok megszállták az osztrák főhercegség faluit és városait, ezenkívül újabb ezredek is érkeztek Oroszországból, és bekvártélyozkodásukkal nem csekély mértékben sanyargatták a lakosságot. Braunau vára körül ütöttek tábornok. Braunau volt Kutuzov főparancsnok főhadiszállása.

1805 október 11-ikén a legutóbb Braunau alá érkezett gyalogezredek egyike ott állott a várostól egy félmérföldnyire, és szemlére várta a főparancsnokot. A helység és a környék nem orosz jellege ellenére is (gyümölcsös kertek, kőkerítések, cseréptetők, messzire ellátzó hegyek, nem orosz népség, mely kíváncsian bámulta a katonákat), az ezred éppen olyan volt, mint bármely más orosz ezred, mely valahol Oroszország szívében készülődik a csapat-szemlére. Csak estefelé, az utolsó napi menet közben jött a parancs, hogy a főparancsnok menet közben szemlét akar tartani az ezred fölött. Bár a parancs szavai homályosaknak tetszettek az ezredparancsnok előtt és fölmerült az a kérdés, vajjon hogy' értendők a parancs szavai: menet-öltözetben vagy nem? - A zászlóaljparancsnokok tanácsában elhatározták, hogy díszöltözetben mutatják be az ezredet, még pedig azon az alapon, hogy jó a jó, de jobb a jobb. És így a katonák, a harmincz versztes menet után le se húnyhatták a szemüket, egész éjjel készülődtek, tisztálkodtak, segédtisztek és századparancsnokok tettek-vettek, rendelkeztek, és reggelre az ezred a szétzüllött, rendetlen tömeg helyett, a minő előtte való nap, az utolsó menet alatt volt, mint kétezer emberből álló zárt csapat állt ott, a kik közül minden egyes ember tudta a helyét és a teendőjét, s a kik közül mindenik az utolsó gomb és szíjacska is ott volt a maga helyén, és szinte ragyogott a tisztaságtól. De nemcsak kívülről volt rendben minden, hanem ha a főparancsnoknak kedve szottyant volna az egyenruhák alá is bepillantani, minden emberen egyformán tiszta inget láthatott volna, és minden bornyúban hiány nélkül megtalálhatta volna a szabályzatban előírt holmit, vagyis - mint a katonák hívják „a vorsrifos szerelék”-et. Csak egy dolog tekintetében nem lehetett senki nyugodt: a bakkancsok tekintetében. A legénység több mint felének rongyos volt a bakkancsa. De ez a fogyatkozás nem az ezredparancsnok hibájából származott, mert többszörös sürgetése ellenére se kapott az osztrák hatóságoktól bőrt, pedig hát az ezred több mint ezer versztnyi útat tett meg.

Az ezredparancsnok egy deres szakállú és szemöldökű, éltesebb és vérmes tábornok volt, zömök és tagbaszakadt ember, a ki oldalról nézve szélesebbnek látszott, mint előlről. Ujdonatúj, a heveréstől gyűrődött egyenruha volt rajta, és sűrű arany vállrojtjai, nem annyira lefelé, mint inkább fölfelé húzták izmos vállait. Az ezredparancsnoknak olyan volt az ábrázatja, mint azé az emberé, a ki életének egyik legnehezebb föladatát szerencsésen megoldotta. Föl s alá járt ezredének az arczvonala előtt, miközben a derekát minden lépésnél félrehajtva, könnyedén meg-megrázkódott. Nyilvánvaló volt, hogy öröme telik az ezredében, szinte boldog bele, s hogy minden gondolatát az ezred foglalja le; mind a mellett, imbolygó járása mintha elárulta volna, hogy a szolgálati érdekeken kívül nem csekély helyet foglalt el a lelkében a társas élet és a női nemmel való érintkezés iránt való érdeklődés.

- Nos, batyuska Mitrics Mihajlo, - fordult oda az egyik zászlóaljparancsnokhoz (a zászlóaljparancsnok mosolyogva düllesztette ki a hasát, látszott rajta, hogy ő is boldog), - az éjjel ugyancsak kijutott az orrokból. De azért szó a mi szó, úgy tetszik, az ezred nem éppen a legrosszabbak közül való... Hm?

A zászlóaljparancsnok megértette a vidám gúnyt és elmosolyodott.

- Még a czariczyni mezőn is megállná a helyét.

- Micsoda? - szólott a parancsnok.

Ugyanekkor, a város felé vezető úton, a melyen fel voltak állítva a jeladók, két lovas jelent meg. Az egyik egy segédtsízt, a másik egy kozák.

A segédtsízt a vezérkartól jött, hogy elmondja a parancsnoknak azt, a mi a tegnapi parancsban homályosan volt kifejezve, azt tudniillik, hogy a főparancsnok teljesen olyan állapotban kívánja az ezredet látni, a minőben menetelt, tehát köpenyben, sipkában és minden különösebb előkészület nélkül.

Előtte való este ugyanis Bécsből a Hofkriegsrath egyik tagja azzal a sürgető kéréssel állított be Kutuzovhoz, hogy iparkodjék Ferdinand főherczeg és Mack seregeivel mielőbb egyesülni, és Kutuzov ezt az egyesülést nem találván előnyösnek, nézetének a támogatására egyéb bizonyítékok közt be akarta mutatni az osztrák tábornoknak azt a siralmas állapotot is, a melyben a csapatai Oroszországból megérkeztek. Ezzel a célzattal elébe is akart lovagolni az ezrednek, úgy, hogy minél siralmasabb lett volna az ezred állapota, annál kellemesebb lett volna ez a főparancsnoknak. Bár a segédtsíztnak sejtelve se volt ezekről a részletekről, de azért közölte az ezredparancsnokkal a főparancsnoknak azt a föltétlen követelését, hogy az emberek köpenyben és sipkában legyenek, kijelentvén, hogy ellenkező esetben a főparancsnok a szemlével nem lesz megelégedve.

E szavakat hallván, az ezredparancsnok lehorgasztotta a fejét, némán megrántotta a vállait és vérmesen elkezdett hadonászni a kezeivel.

- No hiszen szép dolgot csináltak! - szólalt meg. - Nem megmondtam Mitrics Mihajlo, hogy menet-öltözetben. Tehát köpenyben, - fordult oda szemrehányóan a zászlóaljparancsnokhoz. - Óh édes Istenem! - tette hozzá s elszántan egyet lépett előre. - Jöjjenek a századparancsnok urak! - kiáltott föl a vezényléshez szokott hangon. - Őrmesterek!... - Vajjon nemsokára itt lesz? - fordult oda a segédtsízthez, nyilván annak a személynek szóló tiszteletteljes előzékenységgel, a kiről kérdezősködött.

- Azt hiszem tán egy óra múlva.

- Vajjon átöltözhetünk-e addig?

- Nem tudom, tábornok.

Az ezredparancsnok erre maga ment oda az egyes csapattestekhez és kiadta a parancsot, hogy öltözzenek át tüstént köpenybe. A századparancsnokok szétfutottak a századaikhoz, az őrmesterek is ide s tova szaladgáltak (a köpenyek nem voltak egészen rendben) s abban a pillanatban megmozdultak és hangos morajjal szétoszlottak az imént még oly szabályos és néma négyszögek. Minden oldalról futva jöttek és mentek a katonák, hátrarántották a vállait, a fejükön keresztül lerakták a bornyúikat, fogták a köpenyeiket és egymás után dugdosták beléjük magasra emelt karjaikat.

Egy félóra alatt megint rendbejött minden, csak a négyszögek feketéből szürkékké lettek. Az ezredparancsnok megint imbolyogva járt-kelt az arcvonal előtt, és a távolból mustrálgatta az ezredét.

- Hát ez mi? Mi ez! - kiáltott föl s megállt. - Jöjjön a harmadik század parancsnoka!

- A harmadik század parancsnoka a tábornokhoz! A parancsnok a tábornokhoz, - a harmadik század a tábornokhoz!... - hallatszott a sorokon végig, s a segédtsízt elvágtatott, hogy a késlekedő tisztet felkutassa. Mikor a buzgó kiabálás hangjai, a melyek meg-megbicsakolva

már „a tábornok a harmadik századhoz!”-t ordítottak, rendeltetésük helyére eljutottak, a keresett tiszt előlépett a százada mögül, s bár élteesebb ember volt, a ki nem igen szokott hozzá a futáshoz, a cipője orrával ügyetlenül botorkálva, futva sietett a tábornokhoz. A kapitány arcán az olyan diáknak a nyugtalan kifejezése ült, a kitől azt kívánják, mondja föl a leczkáját, melyet nem tanult volt meg. Alkalmasint a mértékletlenségtől vörös orrán foltok jelentek meg, s a szája sehogy’ se találta meg a helyét. Mialatt a kapitány mind lassúbb léptekkel, lihegve közeledett, az ezredparancsnok tetőtől-talpig végignézett rajta.

- Ön nemsokára tán majd szarafánba öltözteti az embereit! Mi ez? - kiáltott föl az ezredparancsnok, előretolt állal, s a harmadik század soraiban rámutatott egy katonára, a kinek a köpenye színben elütött a többiekétől. - És most vajjon hol járt? A főparancsnokot várjuk, s ön elhagyja a helyét? Hm?... Majd megtanítom rá, hogy máskor csapatszemlére hogy’ öltöztesse rokolyába az embereit... Hm?...

A századparancsnok le nem vette a szemét a feljebbvalójáról, s mind görcsösebben oda-szorította két ujját a sipkája ernyőjéhez, mintha egyedül ettől a szorongatástól várná a menekülést.

- Nos, miért hallgat hát? Ki az, a ki ott olyan magyarosan föl van cziczomázva? - kérdezte a tábornok szigorú tréfálkozással.

- Kegyelmes Uram...

- Nos, mit „kegyelmes uram”? Kegyelmes Uram! Kegyelmes Uram! De hogy mit akar, azt senki se tudja.

- Kegyelmes Uram, az a lefokozott Dolochov... - jelentette a kapitány halkan.

- Nos és tán táborszernagygyá fokozták le, vagy közlegénynyé? - Ha közkatona, akkor úgy kell hogy öltözve legyen, mint a többi, előírás szerint.

- Kegyelmes Uram maga volt kegyes megengedni neki, hogy menetközben...

- Megengedtem? Megengedtem? - Lám, maguk fiatal emberek, mindig ilyenek, - mondotta az ezredparancsnok, valamelyest lecsillapodva. - Megengedtem? Az ember mond valamit és maguk mindjárt... Az ezredparancsnok elhallgatott. - Az ember mond valamit, és... Nos? - szólott megint felingerülve. - Lesz szíves az embereit tisztességesen felöltöztetni...

És az ezredparancsnok a segédtisztre sandítva, szokott imbolygó járásával megindult az ezred felé. Nyilvánvaló volt, hogy tetszelgett magának a fölháborodásában, s hogy az ezred előtt ellépdelve még más ürügyet is iparkodott találni arra, hogy egy kissé mennydörögjön. Miután lehordott egy tisztet azért, mert hadijelvénye nem volt tiszta, egy másikat, mert a szakasza nem volt rendesen föllállítva, eljutott a harmadik századhoz.

- Hogy á-á-álsz? Hol a lá-abad? A lá-abad hol van? - ordított az ezredparancsnok szenvedő kifejezéssel a hangjában még vagy öt ember felé, mire elérkezett Dolochovhoz, a ki kék köpenybe volt öltözve.

Dolochov lassan kifeszítette meghajlított lábát s derült és kihívó pillantásával egyenesen a tábornok arcába nézett.

- Miért van ezen kék köpeny? Le vele!... Örmester! Tüstént öltöztesse át ezt a... - Nem fejezhette be.

- Tábornok, én a parancsot köteles vagyok teljesíteni, de nem vagyok köteles eltűnni... - szólalt meg Dolochov szaporán.

- Ne feleselj az arczvonalban!... Ne feleselj, ne feleselj!...

- Nem vagyok köteles eltérni a sértéseket, - fejezte be Dolochov erőteljes és csengő hangon. - A tábornok és a közember szemei találkoztak. A tábornok elhallgatott, s bosszúsan letolta szoros derékövét.
- Legyen szíves átöltözködni, instálom alássan, - szólott és tovább ment.

II.

- Jön! - kiáltotta el magát az egyik jeladó.

Az ezredparancsnok elpirult, odasietett a lovához, reszkető kezekkel nyúlt a kengyelvas után, átlódította a testét, elhelyezkedett, kirántotta a kardját, s boldog és elszánt ábrázattal, a száját félrehúzával, elkezdett vezényelni. Az ezred összerezzen, mint a fölébredt madár s utána egyszerre megdermedt.

- Vi-i-gyázz! - kiáltott föl az ezredparancsnok lelketrázó hangon, mely rá nézve örömteljes, az ezreddel szemben szigorú, a közeledő feljebbvalóval szemben pedig tiszteletteljes volt.

A fákkal szegélyezett, széles és kövezetlen országúton, rugóival halkan zörögve, gyors ügetéssel közeledett egy kék bécsi batár. A batár mögött a kíséret s fedezetül egy csapat kozák jött lóháton. Kutuzov mellett a fekete, orosz egyenruhák közül kirívó, furcsa, fehér egyenruhában egy osztrák tábornok ült. A batár az ezred előtt megállt. Kutuzov és az osztrák tábornok halkan beszélgettek, és Kutuzov, a mint nehézkesen rálépett a kocszi fölhágójára, könnyedén mosolygott, mintha az a kétezer ember, a ki visszafojtott lélekzettel meresztette a szemét ő rá és az ezredparancsnokra, ott se lett volna.

Újabb vezényszó hallatszott, az ezred megint nagy zörejjel összerezzen s tisztelegve vállhoz emelte a fegyverét. A halálos csöndben csak a főparancsnok halk hangja hallatszott. Az ezred elordította magát: „Éljen a főparancsnok!” És újra csönd lett. Kutuzov, mialatt az ezred mozgott, egy helyben állott; azután a fehér tábornokkal s a kísérettel együtt gyalog végigjárta az arcvonalat.

Abból ítélve, a mint az ezredparancsnok magát kihúzával és szemeivel a főparancsnokot majd elnyelve, tisztelgett előtte, a mint előrehajolva, s remegését alig-alig palástolva ballagott az arcvonal mentén a tábornokok után, a mint a főparancsnok minden szavára és legcsekélyebb mozdulatára legott ott termett mellette, - nyilvánvaló volt, hogy mint alárendelt, tán még nagyobb gyönyörűséggel teljesítette a kötelességét, mint följebbvalóként. Az ezred, parancsnoka szigorúsága és buzgósága révén, a többiekhez képest, a melyek ugyanakkor érkeztek Braunau alá, pompás állapotban volt. Az egész ezredben mindössze 217 ember dőlt ki és volt beteg. S a bakkancsok kivételével, a legnagyobb rendben volt benne minden.

Kutuzov ellépett a sorok előtt, s csak nagy ritkán állt meg, hogy néhány udvarias szót váltson a tisztekkel, a kiket még a török háborúból ösmert, és olykor a közlegényekkel is. A bakkancsokat látva, ismételten szomorúan megcsóválta a fejét, s olyan kifejezéssel mutogatta az osztrák tábornoknak, mintha csak azt mondta volna, hogy bár azért senkit sem érhet szemrehányás, mégis lehetetlen meg nem látnia, hogy ez nem jól van így. Az ezredparancsnok e közben, attól tartván, hogy elmulasztja a főparancsnoknak az ezredre vonatkozó valamely nyilatkozatát, folyton ott volt a sarkában, Kutuzov mögött olyan távolságra, a melyre minden, bár a leghalkabban kiejtett szó is hallható volt, a mintegy húsz tagból álló kíséret következett. A kísérethez tartozó urak egymás közt társalogtak, s olykor nevettek is. Közvetlenül a főparancsnok mögött egy csinos segédtsízt ment. Ez volt Bolkonszkij herceg. Mellette ment a bajtársa, Neszcickij, egy rendkívül kövér, magas törzstiszt, szép arca mosolygó, szemei nedvesek. Neszcickij alig tudta visszafojtani a kacagást, melyet egy

mellette menő, napbarnított arcú huszártiszt idézett föl. Ez a huszártiszt, a nélkül, hogy elmosolyodott vagy kidüllesztett szemeinek a kifejezését megváltoztatta volna, a legkomolyabb arccal bámult az ezredparancsnok hátára, a kinek minden mozdulatát utánozta. Valahányszor az ezredparancsnok összerezsent és előrehajolt, szakasztott úgy összerezsent a huszártiszt is. Neszviczkij nevetett és oldalba lökte a többieket is, hogy nézzenek oda ők is.

Kutuzov lassú és fáradt léptekkel ment el a sok ezer szem előtt, a melyek üregeiből kidülledve követték a főparancsnokot. A harmadik századhoz érve, egyszerre megállt. A kíséret erre a megállásra nem számítván, önkéntelenül összetorlódott mögötte.

- Áá, Timochin! - szólott a főparancsnok, felösmervén a vörösorrú kapitányt, a kinek úgy kijutott a kék köpeny miatt.

Az ember azt hitte volna, hogy jobban már lehetetlen magát kihúzni, mint a hogy' Timochin kihúzta, mikor az ezredparancsnok ráeccsentett. De most, hogy a főparancsnok odalépett hozzá, a kapitány úgy kihúzta magát, hogy ha a főparancsnok kissé tovább időzik mellette, tán ki se bírja; éppen azért Kutuzov a helyzetet fölismervén s éppen ellenkezőleg a legjobb indulattal lévén a kapitány iránt, szaporán elfordult tőle. Kutuzovnak egy sebhelytől eltorzított pufók arcán alig észrevehető mosoly suhant át.

- Ez még egy izmaili bajtárs, - jegyezte meg. - Bátor egy tiszt! Meg vagy vele elégedve? - kérdezte Kutuzov az ezredparancsnoktól.

És az ezredparancsnok, a ki a nélkül, hogy látta volna, úgy tükröződött vissza a huszártiszten, mint a tükörben, összerezsent, egy lépést tett előre és így felelt:

- Nagyon meg vagyok vele elégedve, kegyelmes uram.

- Mindnyájunknak vannak gyöngeségei, - jegyezte meg Kutuzov és tovább ment. - Ő benne nagy volt a hajlandóság Bacchus iránt.

Az ezredparancsnok megszeppent, vajjon nem hibás-e ebben ő is és nem felelt semmit. A huszártiszt ebben a pillanatban megpillantotta a vörösorrú és nagyhasú kapitány arcát s oly nevetetően utánozta a kifejezését és az állását, hogy Neszviczkij nem tudta elfojtani a kacagást. Kutuzov hátrafordult. Ekkor derült ki, hogy a huszártiszt a legteljesebb mértékben ura volt az arcának; abban a pillanatban, mikor Kutuzov megfordult, a tisztnek még el volt fitorítva az arca, de a következő pillanatban már a legkomolyabb, legtiszteletteljesebb és legártatlanabb kifejezést öltött.

A harmadik század maradt utoljára, és Kutuzov elgondolkozott, mintha iparkodott volna valamire visszaemlékezni. Andrej herceg kilépett a kíséret sorából, és halkán így szól franciául:

- Excellentiád parancsot adott, hogy emlékeztessem ebben az ezredben a lefokozott Dolochovra.

- Hol van Dolochov? - kérdezte Kutuzov.

Dolochov, a kire már szabályszerű szürke katonaköpenyt adtak, be se várta, míg szólítják. Derült, kékszemű, szőke hajú és délczeg alakja kilépett a sorból. Odament a főparancsnok elé és tisztelgett előtte.

- Mi a panasz? - kérdezte Kutuzov s könnyedén összeránczolta a homlokát.

- Ez Dolochov, - figyelmeztette Andrej herceg.

- Áá! - szólott Kutuzov, - remélem, ez a leczke megjavított, viseld jól magadat. Az uralkodó kegyelmes. És én sem feledkezem meg rólad, ha megérdemled.

Dolochov derült szemei épp oly kihívóan néztek a főparancsnokra, mint annak idején az ezredesre, mintegy ezzel a kifejezésükkel akarván széttépni azt a konvencionális függönyt, a mely a főparancsnokot a közkatonától oly áthidalhatatlanul elválasztja.

- Csak egy kérésem volna, kegyelmes uram, - mondotta csengő, erőteljes és vontatott hangján. - Adjanak nekem alkalmat arra, hogy hibáimat jóvá tegyem, s az uralkodó és Oroszország iránt való hódolatomnak jelét adhassam.

Kutuzov elfordult. Szemeinek ugyanaz a mosolya jelent meg az arcán, mint akkor, a mikor Timochin kapitánytól elfordult. Elfordult és összeránczolta a homlokát, mintha csak azt akarta volna kifejezni, hogy mindazt, a mit neki Dolochov mondott, s mindazt, a mit ő mondhatott volna neki, ő már régóta tudja, s hogy mindebbe ő már régen beleúnt, s hogy most egészen másról van szó. Elfordult és megindult a kocsija felé.

Az ezred századokra oszlott és elindult a Braunautól nem messze kijelölt kvártélyok felé, a hol azt remélte, hogy jó bakkancsot és jó ruhát kap, és a nehéz menetelés után kipihenheti magát.

- Remélem, nem neheztel rám, Ignatyics Prochor, - szólott az ezredparancsnok, megkerülvén a feléje közeledő harmadik századot és odamenvén a század előtt lépkedő Timochin kapitányhoz. A szerencsésen lefolyt szemle után palástolhatatlan öröm kifejezése ült az ezredparancsnok arcán. - Hjah, a szolgálat... nem lehet másként... olykor az arcvonal előtt is kikap az ember... Önként kérek bocsánatot, hiszen ismer engem... Nagyon köszönöm! - És kezet nyújtott a századosnak.

- Kérem, szívesen, tábornok, már hogy' merésznélék...! - felelt a kapitány elvörösödő orral, mosolyogva s mosoly közben elárulván, hogy elől két foga hiányzik, a melyeket puskatussal vertek ki Izmailnál.

- Dolochov úrnak pedig mondja meg, hogy legyen nyugodt, nem fogok róla megfélemlkezni. Ugyan mondja csak, kérem, mindig akartam már kérdezni, hogy' viseli magát ez a Dolochov? És...

- A szolgálatban nagyon pontos, kegyelmes uram, de a természete... - felelt Timochin.

- Nos, nos, a természete? - kérdezte az ezredparancsnok.

- Vannak napjai, méltóságos uram, - szólott a kapitány, - a mikor okos, józan és jó. Máskor meg valóságos vadállat. Lengyelországban kevés híja, hogy megölt egy zsidót, hiszen méltóztatik tudni...

- Persze, persze, - mondotta az ezredparancsnok, - azért mégis sajnálatra méltó az ilyen szerencsétlen fiatal ember. Lássá, milyen előkelő összeköttetései vannak... Legyen hát gondja...

- Igenis, méltóságos uram, - szólott Timochin, egy mosolylyal jelezvén, hogy megértette feljebbvalója kívánságait.

- Úgy, úgy.

Az ezredparancsnok fölkutatta a sorok közt Dolochovot és megállította előtte a lovát.

- Legelső alkalommal visszakerülnek a vállrojtok, - mondotta neki.

Dolochov ránézett, nem szólt semmit és hajszálnyira se változtatta meg gúnyosan mosolygó szájának a kifejezését.

- No, most hát rendben vagyunk, - folytatta ezredparancsnok. - A legénységnek fejenként egy pohár pálinkát, tőlem, - tette hozzá úgy, hogy mindenki meghallhassa. - Köszönetemet mindenkinek! Hála Istennek! - És otthagyván a századot, elment egy másikhoz.

- Mégis csak derék ember, meg lehet lenni mellette, - mondotta Timochin egy alantasabb tisztnek, a ki ott ment mellette.

- Egy szóval Coeur-király!... (az ezredparancsnokot elkeresztelték Coeur-királynak) - jegyezte meg mosolyogva az alantas tiszt.

A följebbvalók elégedett hangulata a szemle után a katonákra is átragadt. A század vígan ment előre. Minden oldalról megszólaltak az emberek.

- Hogy' van az, mindig azt mondták, hogy Kutuzov vak a félszemére?

- Dehogya is! Mind a kettőre.

- Hadd el, pajtás, szemesebb az, mint te vagy. Még a bakkancsokat meg a kapczákat is megvizitálta.

- Biz' úgy ám. A mint úgy rásandított a lábamra, azt hittem: no most...

- Az a másik, osztrák, a ki vele volt, mintha csak krétával lett volna bemázolva. Akár a liszt, vagy az a por, a mivel a fegyvert puczoljuk.

- Nos, Tegyusa!... szólott-é valamit róla, hogy mikor kezdődik a hadd el hadd, vagy mi? Te közelébb álltál hozzá. Aszondta mindenki, hogy Brunov²-ban már ott áll a Bunnapart³!

- Ott áll a Bunnapart! Lám, hogy hazudik a mafla! Mi mindent nem tud! Most a burkus⁴ berzenkedik, de az osztrák majd csak megcsillapítja. A mint megcsillapodik, akkor oszt a Bunnapart-tal is kikezdünk. Aszongya, hogy itt áll a Bunnapart! Látnivaló, hogy bolond az istenadta. Jobb lesz, ha hallgatsz.

- Lám azok az ördögös kvártélycsinálók! Az ötödik század már ott tátja a száját a falúban, főzi a kását, mi meg még el se indultunk.

- Az ördögbe is, adj egy kis kétszersültet.

- Adtál te nekem tegnap dohányt? Biz úgy czimbora. No ne, Isten nevében.

- Legalább egy kis pihenőt adnának, de kutyagolhatunk még vagy öt versztet üres gyomorral. Legalább érzi az ember, hogy megy!

- Persze, hogy jobb volna, ha a nímetek szekérre ültetnének.

- Biz' itt, pajtás, egészen elpusztultak az emberek. Amott, bár polyákok voltak, mind az orosz császárral együtt voltak, itt meg, pajtás, csupa nímet az istenadta.

- Énekesek előre! - hallatszott a kapitány vezényszava.

És különböző sarokból vagy húsz ember ugrott ki a század elé. Az előénekes, a ki különben dobos volt, arccal az énekesek felé fordult, s a kezeivel hadonászva, rázendített egy katonadalt, mely úgy kezdődött: „Amott pirkad már a hajnal...”, a vége pedig így szólt: „Biz' úgy, biz' úgy, bajtársak, dicsőség vár reánk Kamenszkij apóval...” Ezt a dalt Törökországban

² Braunau.

³ Bonaparte.

⁴ Porosz.

csinálták, s most Ausztriában is énekelték, azzal az egy módosítással, hogy „Kamenszkij apó” helyébe „Kutuzov apót” tették.

A dobos előénekes, egy vagy negyven esztendő s délczeg katona, miután katonásan jól elnyújtotta az utolsó hangot és olyan mozdulatot tett, mintha a földhöz vágott volna valamit, szigorúan végignézett az énekes katonákon és elkezdett hunyorgatni. Azután meggyőződve róla, hogy minden szem rá van szögezve, úgy tett, mintha valami láthatatlan és drága holmit emelne a feje fölé, pár pillanatig ott tartotta, majd kétségbeesetten a földhöz vágta:

Óh én viskóm, én szép portám!

„Én szép portám...” kapta föl utána vagy húsz hang, s a kézcsörgettyűs, fölszerelésének súlyos volta ellenére is, szilajon előreugrott s hátrálva a század előtt, vonogatta a vállait és szinte fenyegetett valakit a csörgettyűivel. A katonák az ének ütemében hadonásztak a kezeikkel és kiadós léptekkel, önkéntelenül lépést tartva, mentek előre. A század mögött kerékörgés, rúgók nyikorgása és lovak dobogása hallatszott. Kutuzov a kíséretével ment vissza a városba. A főparancsnok jelt adott, hogy az emberek csak hadd menjenek pihenő lépésben, s az ének hallatára, a tánczó közlegény s a század frissen és vidáman kilépő katonáinak a láttára, az ő, s kísérete minden tagjának az arcára kiült a meglepődés kifejezése. A jobbszárny második sorában, a hol a batár a századot utólérte, önkéntelenül is szembetűnt a kékszemű Dolochov alakja, a ki az ének ütemében különösen fürgén és vidáman lépegetett, s olyan kifejezéssel nézett a mellette elhaladó arcába, mintha csak sajnálkozott volna mindenkin, a ki nem volt ott vele együtt a sorban. A Kutuzov kíséretében levő huszár-zászlótartó, a ki oly pompásan utánozta az ezredparancsnokot, elmaradt a batártól és odament Dolochovhoz.

Zserkov huszár-zászlótartó egy időben tagja volt Péterváron annak a hírhedt társaságnak, melynek Dolochov állott az élén. Külföldön aztán Zserkov mint közkatona látta viszont Dolochovot, s nem tartotta szükségesnek őt megismerni. De most, miután Kutuzov is szóba állott a lefokozott bajtárral, ő is a régi jóbarát örömeivel fordult oda hozzá:

- Kedves, jó barátom, hogy’ vagy? - kérdezte az ének hangjai mellett, s megpróbálta a lovát a századdal lépésbe hozni.

- Hogy’ vagyok? - felelt Dolochov hidegen, - a mint látod.

A harsogó ének valami különös jelentőséget kölcsönzött annak a féktelen jókedvnek, a melylyel Zserkov beszélt s annak a szándékos hidegségnek, mely Dolochov feleletéből szerteáradt.

- Nos, hogy’ boldogulsz a föllebbvalóiddal? - kérdezte Zserkov.

- Meg vagyok, jó emberek. Hát te hogy’ furakodtál be a törzskarba?

- Kivezényeltek, s ma éppen ügyeletes vagyok.

Elhallgattak.

„Kiszállott a sólyom a jobbik kezéből”, - zengett tovább az ének, önkéntelenül is vidám, eleven érzéseket keltve. Ha nem zengett volna közbe az ének, alkalmasint egész másként ütött volna ki a beszélgetésük.

- Vajjon igaz az, hogy az osztrákokat megverték? - kérdezte Dolochov.

- Tudja az ördög, azt mondják.

- Én örülök rajta, - felelt Dolochov kurtán és határozottan, mint a hogy’ azt az ének megkívánta.

- Gyere át hozzánk valamelyik este, adunk egy kis Farao-bankot.
- Sok a pénzetek talán?
- Csak gyere.
- Nem lehet, esküt tettem. Nem iszom és nem játszom, míg megint elő nem léptetnek.
- Ugyan, hiszen az első csetepaténál...
- Majd megvállik. - Megint elhallgattak.
- Ha szükséged van bármire, csak gyere át, rendelkezésedre áll az egész törzskar... - szólott Zserkov. - Dolochov elmosolyodott.
- Soh' se' aggódjál. Ha nekem kell valami, azt nem kérem, hanem megszerzem magam.
- Ám jó, én csak úgy mondom.
- Én is csak úgy mondom.
- Isten veled.
- Adjon Isten...

Messze látni, magasra látni
Az én szülőföldem táján...

Zserkov megsarkantyúzta a lovát, mely nekitüzesedett, s nem tudván, melyik lábával ugorjék be, vagy háromszor kirúgott, majd megindult, elhagyta a századot és az ének ütemében vágatva, utolérte a batárt.

III.

Kutuzov a szemléről visszatérve, az osztrák tábornok társaságában bement a szobájába, szólította a segédtisztjét s megparancsolta neki, hogy hozza be a megérkezett csapatok állapotára vonatkozó jelentéseket és a Ferdinánd főhercegtől, az elősereg parancsnokától érkezett leveleket. Bolkonszkij Andrej herceg a kívánt iratokkal belépett a főparancsnok szobájába. Az asztalon kiterített térkép mellett ott ült Kutuzov és a Hofkriegsrath osztrák tagja.

- Áá!... - szólalt meg Kutuzov Bolkonszkijra pillantva, mintegy ezzel az egy szóval akarván utasítani a segédtisztet, hogy várjon, s folytatta a francziául megkezdett beszélgetést.

- Én csak azt az egyet mondom, tábornok, - szólott Kutuzov a kifejezés és a hangsúlyozás olyan választékosságával, mely minden megfontoltan kiejtett szavát tisztán érthetővé tette. Nyilvánvaló volt, hogy Kutuzov maga is szívesen hallgatta magát. - Én csak azt az egyet mondom, tábornok, hogy ha a dolog az én személyes óhajtasomtól függne, úgy Ferencz császár ő felségének az akarata már rég teljesedésbe ment volna. Én már rég egyesültem volna a főherceggel. És higgye el, becsületemre mondom, hogy nekem személyesen az volna a legnagyobb örömem, ha a hadsereg főparancsnokságát valami nálamnál hozzáértőbb és ügyesebb tábornoknak adhatnám át, a minőkben Ausztria annyira bővelkedik, és elháríthatnám magamról ezt a súlyos felelősséget. De a körülmények hatalmasabbak szoktak lenni, mint mi, tábornok. - És Kutuzov olyan kifejezéssel mosolyodott el, mintha csak azt mondotta volna: „Önök teljes joga van hozzá, hogy nekem ne higgyen, sőt nekem tökéletesen mindegy, vajjon hisz-e, vagy sem, arra azonban semmi oka, hogy ezt nekem meg is mondja. S ez a dolog lényege.”

Az osztrák tábornok elégedetlen arczot vágott, de azért kénytelen volt ugyanoly hangon felelni Kutuzovnak:

- Ellenkezőleg, - mondotta duzzogó és bosszús hangon, mely szavainak hízelgő értelmével annyira ellentétben állott, - ellenkezőleg, ő felsége igen sokra becsüli excellentiádnak ebben a közös vállalkozásban való részvételét; de mi attól tartunk, hogy ez a késedelmeskedés a derék orosz katonákat és főparancsnokaikat megfosztja azoktól a babéroktól, a melyeket a harcban aratni szoktak, - fejezte be ezt a nyilván előre betanult mondást.

Kutuzov, a nélkül, hogy megszűnt volna mosolyogni, meghajtotta magát.

- Én pedig arról vagyok meggyőződve, és arra az utolsó levélre támaszkodva, a melylyel engem Ferdinánd főherczeg ő Fensége megtisztelt, abból indulok ki, hogy az osztrák csapatok, egy oly kitűnő ember vezetése alatt, mint Mack tábornok, már döntő győzelmet arattak, és nem szorulnak többé a mi segítségünkre, - mondotta Kutuzov.

A tábornok elkomolyodott. Bár az osztrákok ütközetéről nem voltak határozott hírei, nagyon is sok olyan körülmény merült föl, mely a szállongó kedvezőtlen híreket megerősíteni látszott, úgy, hogy Kutuzovnak az osztrákok győzelmére vonatkozó föltevése szinte gúnyképpen hangzott. De Kutuzov udvariasan mosolygott, s még mindig olyan kifejezés ült az arczán, mely azt mondta, hogy van joga erre a föltevésre. És csakugyan a Mack hadseregétől kapott utolsó levél a hadsereg győzelméről és lehető legkedvezőbb stratégiai helyzetéről értesítette őt.

- Add ide csak azt a levelet, - mondotta Kutuzov, Andrej herczeghez fordulva. - Ime, méltóztatik látni, - és Kutuzov ajkai szögletében gúnyos mosolylyal németül felolvasta az osztrák tábornoknak Ferdinánd főherczeg leveléből a következő sorokat: „Egy tömegben, körülbelől 70.000 emberből álló sereg áll rendelkezésünkre, úgy, hogy az ellenséget, a mennyiben a Lech folyón való átkelést megkísérelné, megtámadhatjuk és szétverhetjük. Miután Ulm már hatalmunkban van, megtarthatjuk azt az előnyt, hogy a Duna mindkét partján urak vagyunk, következésképpen abban az esetben, ha az ellenség nem kelne át a Lech folyón, mi bármely pillanatban keresztül mehetünk a Dunán s az ellenség összeköttetési vonalát megszállván, lejjebb ismét visszatérhetünk az innenső partra és ha az ellenség teljes erejét a mi hűséges szövetségeseink ellen akarná fordítani, őt ennek a szándékának a megvalósításában megakadályozhatjuk. Ilyenformán nyugodtan be fogjuk várni azt az időt, a mikor az orosz császári haderő teljesen föl lesz készülve, s aztán együttesen könnyen megtaláljuk a módot arra, hogy az ellenségre megérdemelt sorsát rázúdítsuk.”

Kutuzov mélyen felsóhajtott, mikor ezt a mondatot befejezte, és gyöngéd pillantást vetett a Hofkriegsrath tagjára.

- De bizonyára ön is ismeri, kegyelmes uram, azt a bölcs szabályt, a mely szerint soh'sem árt, ha az ember kissé sötétebb színben látja a jövőt, - mondotta az osztrák tábornok, nyilván véget akarván vetni a tréfának, és rá akarván térni a dologra. Önkéntelenül is egy pillantást vetett a segédtsztre.

- Bocsásson meg tábornok, - vágott közbe Kutuzov és szintén Andrej herczeghez fordult. - Kérlek szépen vedd át Kozlovskijnál a kémeink jelentéseit. Itt van két levél Noszticz gróftól, itt van Ferdinánd főherczeg ő fenségének a levele, és még ezek is, - mondotta és néhány íratot adott át neki. - És mindebből csinálj szépen franczia nyelven egy emlékiratot, a melyből mindazok az értesülések áttekinthetők legyenek, melyek az osztrák hadsereg mozdulatairól hozzánk beérkeztek. S ha készen van, add át ő excellentiájának.

Andrej herceg annak jeléül, hogy mindjárt az első szónál megértette nemcsak azt, a mit Kutuzov tényleg mondott, hanem azt is, a mit mondani akart neki, egyet bölintott. Összeszedte az iratokat, meghajtotta magát és a puha szőnyegen halkán lépkedve kiment.

Mind a mellett, hogy még nem sok idő telt el azóta, hogy Andrej herceg Oroszországot elhagyta, ez alatt az idő alatt máris nagyon megváltozott. Az arczkifejezésében, a mozgólataiban és a viselkedésében szinte nyoma se volt már az egykori alakoskodásnak, kimerültségnek és lomhaságnak; olyan ember benyomását keltette, a kinek nincs ideje azzal törődni, hogy milyen benyomást kelt másokban, s a ki valami kellemes és érdekes dologgal van elfoglalva. Az arcz első sorban önmagával és a környezetével való elégedettséget árult el; a mosolya és a tekintete vonzóbbá és vidámabbá lett.

Kutuzov, a kit még Lengyelországban ért utól, nagyon szívesen fogadta, megígérte, hogy nem feledkezik meg róla, megkülönböztette őt a többi segédtisztectől, elvitte őt magával Bécsbe, s a legkomolyabb megbízásokat az ő számára tartotta fenn. Bécsből Kutuzov írt régi bajtársának, Andrej herceg apjának.

„Az ön fia, - írta neki, - reményt nyújt arra, hogy azok közül a tisztek közül való lesz, a kik kiválnak a többi közül munkájuk, kitartásuk és pontosságuk által. Boldognak érzem magamat, hogy ilyen alárendelt van a kezem alatt.”

Kutuzov vezérkarában, a bajtársak közt és egyáltalában az egész hadseregben, úgy mint a pétervári társaságban is, Andrej hercegnek kétféle, egymással homlokegyenest ellenkező híre volt. Egyesek - s ez volt a kisebb rész, - Andrej herceget valami tőlük és minden más embertől teljesen különböző embernek ismerték el, nagy sikereket vártak tőle, hallgattak rá, lelkesedtek érte és utánozták; és ezekkel az emberekkel szemben Andrej herceg egyszerűen és kellemesen viselkedett. Mások, - a többség, - nem szerették, s felfuvalkodott, rideg és kellemetlen embernek tartották. De ezekkel az emberekkel meg Andrej herceg úgy tudott bánni, hogy tiszteletet, sőt félelmet keltett bennük maga iránt.

Mikor Andrej herceg Kutuzov szobájából kiment a fogadóterembe, odalépett bajtársához, Kozlovszkij ügyeletes segédtiszthez, a ki könyvvvel a kezében az ablaknál ült.

- Nos, mi ujság, herceg? - kérdezte Kozlovszkij.

- Egy előterjesztést kell csinálnunk arról, hogy miért nem megyünk előre.

- Hát miért nem megyünk?

Andrej herceg vállat vont.

- Nincs semmi hír Mackról? - kérdezte Kozlovszkij.

- Semmi.

- Ha igaz volna, hogy megverték, úgy már jött volna róla hír.

- Alkalmasint, - szólott Andrej herceg s a kijárat felé indult, de ebben a pillanatban az ajtót becsapván, gyors léptekkel jött vele szemben egy nyilván most érkezett osztrák tábornok, köpenyben, fekete kendővel bekötött fejjel s mellén a Mária Terézia-renddel. Andrej herceg megállt.

- Hol találom Kutuzov főhadvezért? - szólott a tábornok erős német kiejtéssel, szaporán, s miután körülnézett, minden megállás nélkül ment tovább a főparancsnok szobája felé.

- A főhadvezér el van foglalva, - mondotta Kozlovszkij odalépvén az ismeretlen tábornok elé és elállotta az útját. - Kit szabad bejelentennem?

Az ismeretlen tábornok tetőtől talpig megvetően nézte végig az alacsony termetű Kozlovskijt, mintha csodálkozott volna rajta, hogy van a világon ember, a ki őt nem ismeri.

- A főhadvezér el van foglalta, - ismételte Kozlovskij nyugodtan.

A tábornok arcza elkomorodott, az ajkai megrándultak s elkezdtek remegni. Kivette a jegyzőkönyvét, gyorsan ráfirkantott valamit egy kitépett lapra, átnyújtotta, gyors léptekkel az ablakhoz ment, belevetette magát egy székbe s úgy nézett végig a szobában lévőkön, mintha csak azt kérdezte volna, mit bámulnak úgy rá? Azután hátraszegte a fejét, kinyújtotta a nyakát, mintha mondani akart volna valamit, de legott elkezdvén, úgy magában, dúdolgatni, valami furcsa hangot hallatott, mely azonban egyszeriben abban maradt. A dolgozószoba ajtaja kinyílt s a küszöbön megjelent Kutuzov. A bekötött fejű tábornok, mintha valami veszedelmet akart volna elkerülni, lehajolt és vékony lábszárainak nagy és gyors lépteivel odasietett Kutuzovhoz.

- A szerencsétlen Mack áll ön előtt, - mondotta francziául, elcsukló hangon.

A szoba ajtajában álló Kutuzov arcza pár pillanatig teljesen mozdulatlan volt. Azután, mint a hullám, egy ráncz suhant át az arczán, de a homloka csakhamar elsímúlt; tiszteletteljesen lehorgasztotta a fejét, lehunyta a szemét, némán előre eresztette Mackot és betette maga után az ajtót.

Az a már napok óta szállongó hír, hogy az osztrákokat megverték s hogy Ulmnál az egész hadsereg megadta magát, igaznak bizonyult. Alig egy félórára rá már minden irányban segédtisztek száguldoztak szét olyan parancsokkal, melyek arra engedtek következtetni, hogy nemsokára az orosz csapatok, melyek eddig teljes tétlenségre voltak kárhoztatva, szintén találkozni fognak az ellenséggel.

Andrej herczeg, a vezérkarban egyike volt azoknak a ritka tiszteknek, a kiknek legfőbb érdeklődése a háború menete felé fordult. Megpillantván Mackot és hallván pusztulásának a részleteit, legott tisztában volt vele, hogy a háború félig már elveszett s megértvén az orosz hadsereg helyzetének súlyos voltát, élénken el tudta képzelni, mi vár a seregre, úgyszintén azt a szerepet is, a mely ő reá vár. Önkéntelenül is az örömnél valami izgató érzése fogta el arra a gondolatra, hogy az elbizakodott osztrákokat milyen megaláztatás érte, és arra, hogy esetleg már egy hét múlva tanúja és résztvevője lesz az oroszok és a francziák első összeütközésének Szuvarov óta. De félt Bonaparte lángelméjétől, mely esetleg hatalmasabbnak bizonyulhat az orosz katonák minden hősiességénél, s egyszersmind nem tudta elképzelni az ő hőségének a szégyenét.

Ezektől a gondolatoktól fölizgatva és fölingerelve Andrej herczeg bement a szobájába, hogy írjon az apjának, a mit naponta meg szokott volt cselekedni. A folyosón összeakadt a lakótársával Neszviczkijvel és a bolondos Zserkovval; mint mindig, most is jókat kacagtak mind a ketten.

- Mért vagy olyan sötét? - kérdezte Neszviczkij, észrevevén Andrej herczeg sáppadt arczát és csillogó szemeit.

- Semmi okom rá, hogy jókedvű legyek, - felelt Bolkonszkij.

Ugyanakkor, a mikor Andrej herczeg összeakadt Neszviczkijvel és Zserkovval, a folyosó másik végéről szembe jöttek vele Strauch osztrák tábornok, a ki az orosz hadsereg élmezésének a felügyeletére volt Kutuzov vezérkarába beosztva és a Hofkriegsrath egy tagja, a ki csak az este érkezett meg. A széles folyosón elegendő hely volt arra, hogy a tábornokok és a három tiszt egymás mellett kényelmesen elmenjenek; de Zserkov, Neszviczkij félrelökve, lihegő hangon így szólt:

- Jönnék!... Jönnék!... Félre az útból! Kérem csak, az útból!

A tábornokok elmentek mellettük és lerítt az arcukról az a kívánság, hogy a tisztelet reájuk nézve terhes megnyilatkozásaitól meneküljenek. A bolondod Zserkov arcán egyszerre megjelent az öröm buta mosolya, a melyen, úgy látszott, nem tudott erőt venni.

- Kegyelmes uram, - mondotta németül és előre furakodván, odafordult az osztrák tábornokhoz. - Van szerencsém önöket üdvözölni. - Lehorgasztotta a fejét és ügyetlenül, mint a táncolni tanuló gyerekek, hol egyik, hol a másik lábával csinált egy kanyarítást.

A tábornok, a Hofkriegsrath tagja, szigorú pillantást vetett rá, de érezvén a buta mosoly komolyságát, nem vonhatott meg tőle egy pillanatnyi figyelmet. Annak a jelöl, hogy odafigyel, összeráncolta a homlokát.

- Van szerencsém önöket üdvözölni, Mack tábornok megérkezett, semmi baja, csak itt van egy kis karczolósa, - tette hozzá derült mosollyal s a fejére mutatott. A tábornok összeráncolta a homlokát, elfordult és tovább ment.

- Istenem, micsoda naivság! - mondotta bosszúsán, miután pár lépést tett előre.

Neszviczkij hahotázva ölelte meg Andrej herczeget, de Bolkonszkij még jobban elsáppadt, bosszús arczkifejezéssel ellökte őt magától és Zserkovhoz fordult. Az az ideges ingerültség, a melyet Macknak a látása, a megveretéséről szóló hír, s a czár hadseregére várakozó sors gondolata ébresztett benne, abban jutott kitörésre, hogy megharagudott Zserkov esetlen tréfája miatt.

- Ha ön, tisztelt uram, - szólalt meg átható hangon, valamelyest remegő állal, - *bohóc* akar lenni, ebben én önt meg nem akadályozhatom, de ezennel kijelentem, hogy ha még egyszer az én jelenlétemben mókázni *merészkedik*, majd megtanítom rá, hogy viselje magát.

Neszviczkij és Zserkov annyira elcsodálkoztak ezen a kirohanáson, hogy tágra nyitott szemekkel és szóttanul bámultak Bolkonszkijra.

- Hát mi van abban, hiszen csak gratuláltam, - mondotta Zserkov.

- Én nem tréfálok önnel; legyen szíves hallgatni! - kiáltott rá Bolkonszkij, s kézen fogva Neszviczkijt, elment Zserkov mellől, a ki nem tudta, mit feleljen.

- De hát mi lelt pajtás? - szólt Neszviczkij csillapítólag.

- Hogy-hogy' mi? - szólalt meg Andrej herczeg, s izgatottságában megállt. - De hát gondold meg, vajjon mik vagyunk mi, vagy tiszték vagyunk, a kik a czárt és a hazát szolgáljuk s a közös sikeren örülünk és a közös kudarczon szomorkodunk, vagy pedig lakájok, a kiknek semmi közük sincs a gazdáik dolgaihoz. Negyvenezer ember elpusztult, a velünk szövetséges hadsereg megsemmisült, és önök még tréfálkozni tudnak, - mondotta, mintegy ezzel a francia mondással is támogatni akarván a véleményét. - Ez még megbocsátható egy olyan haszontalan gyerkőcznek, mint az az úr ott, a kit ön barátjául fogadott, de önnek, önnek nem. Így csak *gyerkőczök* mulathatnak, - tette hozzá Andrej herczeg oroszul, francia kiejtéssel ejtvén ki ezt a szót, mert észrevette, hogy Zserkov is meghallhatja. Várt: nem felel-e valamit a zászlótartó. De a zászlótartó elfordult és eltávozott a folyosóról.

IV.

A pavlogradi huszárezred két mérföldnyire állott Braunautól. Az a század, a melyben Rosztov Nikolaj mint hadapród szolgált, Salzeneck német faluba volt bekvártélyozva. A századparancsnok, Deniszov százados számára, a ki az egész lovas hadosztályban Deniszov Vaszkja név alatt volt ösmeretes, a legjobb lakást jelölték ki a faluban. Rosztov hadapród azóta, hogy az ezredet Lengyelországban utólrte, együtt lakott a századparancsnokkal.

Október 6-án, ugyanazon a napon, melyen a főhadiszálláson Mack veresége hírére fenekestül felfordult minden, a század törzsében nyugodtan folyt tovább a tábori élet. Deniszov, a ki egész éjjel kártyázott és veszített, még nem volt otthon, mikor Rosztov kora reggel már visszatért volt a takarmányszerzésről. Rosztov hadapród egyenruhában odalovagolt a lépcsőhöz, megrántotta a lovát, fiatalosan hajlékony mozdulattal kihúzta a lábát a kengyelből, mintha csak nem birt volna a lovától megválni, egy darabig állva maradt a kengyelben, végre leugrott és odahívta a legényét.

- Áá, Bondarenko, lelkem, - szólt oda a huszárnak, a ki hanyatt-homlok rohant a lova felé. - Jártasd csak meg pajtás, - szólott azzal a bizalmas és vidám gyöngédséggel, a melylyel a jónevelésű fiatal emberek, mikor boldogok, mindenkivel érintkezni szoktak.

- Igenis, kegyelmes uram, - felelt a kisorosz huszár s vidáman megrázta a fejét.

- Vigyázz ám rá s jártasd meg jól.

Egy másik huszár is odarohant a lóhoz, de Bondarenko már átvette volt a kantárszárakat. Nyilvánvaló volt, hogy a hadapród nem igen fukarkodott a borraival s hogy előnyös volt neki szolgálni. Rosztov megsímogatta a lova nyakát, majd a farát és megállott a lépcsőn.

„Pompás! Ez lesz aztán a ló!” - mondotta magában mosolyogva s kardját a kezébe fogva, és sarkantyúit pengetve, fölszaladt a lépcsőn. A német gazda, a testén ujjas, hálósipka a fején, kezében az a villa, a melylyel a trágyát hajigálta, kikukkant a tehénistállóból. A mint Rosztovot megpillantotta legott földerült az arcza, vidáman mosolyogva és hunyorgatva ismételte: „Jó reggelt, jó reggelt!” - nyilván örömet lelvén abban, hogy a fiatal embert üdvözölheti.

- Már munkában! - mondotta Rosztov ugyanazzal a bizalmas és örömteljes mosolylyal, mely élénk arczáról egy pillanatra se tűnt el. - Éljenek az osztrákok! Éljenek az oroszok! Hurrá Alexander császár! - fordult oda a némethez, s többször ismételte ezeket szavakat, melyeket a német gazdától oly sokszor hallott. A német elmosolyodott, egészen előkerült a tehénistálló ajtaja mögül, lekapta a sipkáját, s a feje fölött lengetve, elkiáltotta magát:

- És éljen az egész világ!

Rosztov is megcsóválta a sapkáját a feje fölött, mint a német, és mosolyogva kiáltotta: „vivát az egész világ!” Bár sem a németnek, a ki a tehénistállóját takarította, se Rosztovnak, a ki most jött vissza egy szekér szénával, semmi különös oka sem volt az öröme, mindaketten boldog elragadtatással és testvéri szeretettel néztek egymásra, a kölcsönös szeretet jeléül bólogattak egymásnak s mosolyogva mentek szét, a német az istállóba, Rosztov pedig a szobájába, a melyben együtt lakot Deniszovval.

- Hol a gazda, - kérdezte Lavruskától, Deniszov legényétől, a kit az egész ezredben nagy kópénak ösmertek.

- Az este óta nem volt itthon. Nyilván megint elúszott, - felelt Lavruska. - Ösmerem én már, a mikor nyer, későn jön haza, hogy eldicsekedjék vele, de ha még reggel sincs itthon, ez annyit tesz, hogy elúszott - és bosszúsán kerül haza. Parancsol kávé?

- Ide vele, ide vele.

Tíz percz múlva Lavruska behozta a kávé.

- Most jön! - mondotta. - No most baj lesz.

Rosztov kipillantott az ablakon és meglátta a hazatérő Deniszovot. Deniszov pirosarcú, csillogó fekete szemű, bozontos fekete bajuszú és hajú alacsony emberke volt. Kigombolt

mente, ránczos, bő bugyogó volt rajta, a tarkóján meg gyűrött huszársipka fityegett. Sötéten, lehorgasztott fejjel közeledett a lépcső felé.

- Lavruska, - kiáltott föl hangosan és bosszúsan, nem tudván az r-ret kimondani. - Vedd el hát, te mafla!

- Hiszen veszem már, - felelt Lavruska.

- Áá! Te máv fönn vagy, - szólott Deniszov a szobába lépve.

- Már régen, - felelt Rosztov, - már szénáért is voltam, és Fräulein Mathild-ot is láttam.

- No lám, én meg elúsztam az este, pajtás, mint a vízbefojtott kutya, - kiáltott föl Deniszov. - Ilyen malheuv, de ilyen malheuv!... A mint elmentél, vége volt. Hé, teát ide.

Deniszov összeránczolta a homlokát, majd vicsorogva kimutatta erőteljes, kurta fogsorát, s mindkét kezének rövid ujjával elkezdte fölborzolni sűrű, kócos fekete haját.

- Az övdög is vitt el ahhoz a Patkányhoz - (ez egy tisztnek volt a csúfneve), mondotta, miközben mindkét kezével megdörzsölte az arcát és a homlokát. - Képzeld csak, egyetlen, de egyetlen valamive való kávttyát sem adott. - Deniszov fogta s a markába szorította az égő pipát, melyet a legénye nyújtott oda neki, s verte vele a padlót, miközben kiszórta belőle a tüzet és tovább kiabált.

- Dupla vagy semmi, dupla vagy semmi!

Még jobban szétszórta a tüzet, összetörte a pipát és elhajította. Azután elhallgatott s csillogó, fekete szemével egyszerre vidáman ránézett Rosztovra.

- Legalább asszonyok lettek volna. De ott az iváson kívül - igazán nem lehet egyebet tenni. Báv máv veszekednénk mielőbb...

- Hé, ki van ott? - fordult az ajtó felé, nagy csizmák lépteit, sarkantyúpengést és tiszteletteljes torokköszörülést hallván.

- Az őrmester! - jelentette Lavruska. Deniszov még jobban összeránczolta a homlokát.

- Útálatos, - dörögte s odalökött egy erszényt, a melyben néhány arany csengett. - Vosztov, olvasd meg lelkem, mennyi mavadt, aztán dugd az evszényt a pávnám alá, - mondotta s kiment az őrmesterhez.

Rosztov fogta a pénzt és gépiesen szétválasztva és csomókba rakva a régi és az új aranyakat, elkezdte olvasni őket.

- Áá! Telyanin! Adj' Isten! Ugyan megkoppasztottak az este, - hallatszott Deniszov hangja a szomszéd szobából.

- Kinél? - Bykovnál, a Patkánynál?... - Tudtam előre, - mondotta egy vékonyka hang, s belépett a szobába Telyanin hadnagy, egy ugyanabból a századból való, alacsonytermetű tiszt.

Rosztov a párna alá rejtette az erszényt és megszorította a tisztnek izzadt kis kezét. Telyanint a hadjárat előtt helyezték el valamiért a testőrségtől. Az ezrednél nagyon jól viselte magát, de azért nem szerették és különösen Rosztov nem tudta legyőzni és palástolni iránta való teljesen indokolatlan ellenszenvét.

- Nos, fiatal ember, - hogy viseli magát az én Gracsikom? - kérdezte (Gracsik egy csikó volt, melyet Telyanin adott el Rosztovnak). A hadnagy soha se nézett a szemébe annak, a kivel beszélt; folyton egyik tárgyról a másikra ugráltak a szemei. - Láttam, épp az imént jött haza rajta...

- Igen, szó sincs róla, jó ló, - felelt Rosztov, bár 700 rubelt adott érte, s bizony felényit sem ért meg. - Csak mintha a bal első lábára... sántítana - tette hozzá.

- Tán meghasadt a patája! Ez semmi. Majd én megtanítom, megmutatom, hogy' kell szegelni.

- Jó, mutassa meg, kérem, - mondotta Rosztov.

- Megmutatom, persze meg, hisz' ez nem titok. De hígye meg, hálás lesz még nekem ezért a lóért.

- Majd tüstént elővezettetem, - szólott Rosztov, meg akarván szabadulni Telyanintól és kiment, hogy a lovát elővezettesse.

Deniszov, pipával a szájában, ott kuporgott az előszoba küszöbén az őrmesterrel, a ki jelentést tett neki valamiről. Mikor Rosztovot megpillantotta, összeránczolta a homlokát s a válla fölött hüvelykujjával a szoba felé mutatva, a melyben Telyanin volt, undorral megrázódott.

- Jaj, de ki nem állhatom azt a ficzkót, - mondotta, nem törődve azzal, hogy az őrmester is ott van.

Rosztov vállat vont, mintha csak azt mondta volna: „Én sem, de hát mitévő legyek!” - s miután intézkedett, visszatért Telyaninhoz.

Telyanin éppen olyan lomhán ült ott, mint a hogy' Rosztov hagyta, s kis fehér kezeit dörzsölgette.

„Vannak ilyen kiállhatatlan pofák”, - gondolta magában Rosztov, mikor a szobába lépett.

- Nos, intézkedett, hogy a lovát elővezessék? - kérdezte Telyanin, miközben fölkel és közönyösen körülnézett.

- Igen.

- Akkor hát gyérünk ki mi is. Én csak azért jöttem, hogy Deniszovtól a tegnapi parancsot megtudjam. Megkapta, Deniszov?

- Még nem. Hova mennek?

- Meg akarom tanítani ezt a fiatal embert, hogy' kell lovat patkolni, - mondotta Telyanin.

Kimentek a lépcsőre s onnan az istállóba. A hadnagy megmutatta, hogy' kell szegelni és elment haza.

Mikor Rosztov visszatért, egy palaczk pálinka egy kolbász állott az asztalon. Deniszov ott ült az asztal mellett és sercegett a tolla a papíroson. Sötéten nézett Rosztov arcába.

- *Neki* írok, - mondotta. Tollal a kezében rákönyökölt az asztalra, és nyilván örülve az alkalomnak, hogy szaporán elmondhatja mindazt, a mit írni akart, elreczitálta Rosztovnak az egész levelet. - Látod pajtás - mondotta. - Mi alszunk, a míg nem szövetünk, a pov gyevmekei vagyunk... de a mint szevetsz, Isten vagy, tiszta vagy, mint a tevémtés első napján... Hát az megint kicsoda? Kevgesd a pokolba. Nem évek vá! - kiáltott rá Lavruskára, a ki minden megszeppenés nélkül lépett oda hozzá.

- Hát ki volna. Százados úr maga rendelte ide. Az őrmester jött el a pénzért.

Deniszov összeránczolta a homlokát, akart valamit kiáltani, de jobbnak látta hallgatni.

- Útálatos egy dolog, - mormogta magában. - Mennyi pénz mavadt ott az evszényben? - kérdezte Rosztovtól.

- Hét új és három régi.

- Oh, de utálatos! Nos, mit állsz itt te madávijesztő, küldd be hát az övmestevt! - kiáltott Lavruskára.

- Kérlek, Deniszov, végy az én pénzemből, lásd, nekem van, - szólott Rosztov elpirulva.

- Nem szevetek az alávendeltjeimtől venni, nem szevetek, - dűnnyögte Deniszov.

- De ha tőlem, mint bajtársadtól nem fogadsz el pénzt, ezzel megbántasz ám nagyon. Igazán mondom, nekem van, - ismételte Rosztov.

- Nem kell, ha mondom. - És Deniszov odament az ágyhoz, hogy a párna alól elővegye az erszényt.

- Hova tetted, Vosztov?

- Az alsó párna alá.

- De nincs ott! - Deniszov mind a két párnát ledobta a földre. Az erszény nem volt ott. - Mi a csuda ez!

- Megállj, tán leejtetted, - szólott Rosztov, s egyenkint fölszedte és megrázta mind a két párnát. Fogta és lerázta a takarót is. Az erszény nem volt sehol.

- Talán csak nem felejtettem el? Nem, még furcsának találtam, hogy te, mintha csak kincset dugnál a fejed alá, - mondotta Rosztov. - Én odatettem az erszényt. De hát hol van? - fordult oda Lavruskához.

- Én benn se voltam. A hová tették, ott kell lenni.

- De ha nincs.

- Mevt mindent csak úgy odahánynak, aztán megfeledkeznek róla. Jó lesz a zsebeket is megnézni.

- Nem, ha nem gondoltam volna a kincsre, - szólott Rosztov, - de tisztán emlékszem, hogy odatettem.

Lavruska föltúrta az egész ágyat, alája is, az asztal alá is benézett, összehányta az egész szobát, majd a szoba közepén megállt. Deniszov szótalánul követte Lavruska mozdulatait és mikor Lavruska csodálkozva megrázta a kezét, azt mondván, hogy nincs sehol, rápillantott Rosztovra.

- Vosztov, ne gyevekesked...

Rosztov magán érezvén Deniszov tekintetét, fölemelte a szemeit, de legott lesütötte őket. Minden vére, mely addig valahol a gégéje alatt volt elzárva, az arczába és a szemeibe tolult. Alig bírt lélekzetet venni.

- A szobában pedig a hadnagy úron és magukon kívül nem volt senki. Itt kell hát lenni valahol, - mondotta Lavruska.

- Nos hát, te övdöngős ficzkó, mozogj, kevesd, - kiáltott föl egyszerre Deniszov bíborpirosra vált arcczal és fenyegető mozdulattal rávetette magát a legényére. - Nekem meglegyen az az evszény, mevt lecsukatlak! Mindnyájotokat lecsukatlak!

Rosztov még egy pillantást vetett Deniszovra, elkezdett begombolkozni, felcsatolta a kardját s a fejébe csapta a sipkáját.

- Azt mondom neked, hogy előkevüljön az az evszény, - ordított Deniszov, s megrázzván a legény vállát, odaszorította őt a falhoz.

- Deniszov, ne bánts; én már tudom, ki vitte el. - szólt Rosztov az ajtó felé indulva, a nélkül, hogy a tekintetét fölemelte volna.

Deniszov megállt, eltűnődött és nyilván megértvén azt, a mire Rosztov célzott, megfogta a kezét.

- Badavság! - kiáltott föl úgy, hogy a nyakán és a homlokán, mint a kötél, oly vastagra dagadtak az erei.

- Elment az eszed, ha mondom, ezt én nem engedhetem meg. Az evszénynek itt kell lenni, megnyúzom ezt a gazembevt, és itt is lesz.

- Én tudom, ki vitte el, - ismételte Rosztov remegő hangon és az ajtóhoz ment.

- Én meg azt mondom neked, ezt meg ne mevészed tenni, - ordított Deniszov a hadapródra rontva, hogy őt föltartóztassa. De Rosztov kitépte a kezeiből a kezét, és olyan dühvel, mintha Deniszov legnagyobb ellensége lett volna, egyenesen és határozottan rámeresztette a szemeit.

- Tudod-e, hogy mit beszélsz? - kérdezte reszkető hangon - kívülem senki sem volt a szobában. Következésképpen, ha nem az, akkor...

Nem tudta befejezni és kirohant a szobából.

- Eh, vigyen el az övdög téged is, meg mindenkit, - ezek voltak az utolsó szavak, a melyeket Rosztov hallott.

Rosztov elment Telyanin lakására.

- A gazdám nincs itthon, a törzskarhoz ment, - mondotta neki Telyanin legénye. - Történt talán valami? - tette hozzá a legény, a kit meglepett a hadapród feldúlt ábrázata.

- Nem, semmi.

- Csak valamicskével előbb tetszett volna jönni, - szólt a legény.

A törzskar három versztnyire volt Salzenecktől. Rosztov nem ment haza, hanem felülván a lovára, ellovagolt a törzskarhoz. Abban a faluban, melyben a törzskar állomásozott, volt egy fogadó, a melybe a tisztek járni szoktak; a lépcső előtt megpillantotta Telyanin lovát.

A fogadó második szobájában ott ült a hadnagy egy tál sültkolbász és egy palaczk bor mellett.

- Óh, ön is itt van, fiatal ember, - mondotta mosolyogva és magasan felhúzta a szemöldökét.

- Igen, - szólt Rosztov, mintha nagy megerőltetésbe került volna ezt az egy szót is kimondania, és odaült a szomszéd asztalhoz.

Mind a ketten hallgattak; még két német és egy orosz tiszt ült a szobában. Mindannyian hallgattak és nem hallatszott más, mint az evőeszközök csörömpölése és a hadnagy csámcsogása. Mikor Telyanin a reggelijét befejezte, egy kettős erszényt vett ki a zsebéből, fölfelé hajlott kis fehér ujjaival félrehúzta róla a gyűrűt, elővett egy aranyat s a szemöldökeit felhúzva, odaadta a pinczérnek.

- Csak kérem, szaporán, - mondotta.

Az arany új volt. Rosztov fölállt és odalépett Telyaninhoz.

- Legyen szíves, mutassa azt az erszényt, - mondotta halk, alig hallható hangon.

Telyanin révedező szemekkel, de még mindig fölhúzott szemöldökkel odaadta neki az erszényt.

- Igen, szép kis erszény... Igen... igen... - mondotta s egyszerre elsápadt. - Nézze csak meg jól, fiatal ember, - tette hozzá.

Rosztov a kezébe vette az erszényt, s hol ezt, hol a benne lévő pénzt, hol Telyanint nézte. A hadnagy, szokása szerint körülnézett, s egyszerre, mintha feltűnően fölvidult volna.

- Majd ha Bécsben leszünk, otthagynom az egészet, de itt, ezekben a mocskos fészkekben azt se tudja az ember, mit kezdjen vele, - mondotta - no adja ide, fiatal ember, menni akarok.

Rosztov hallgatott.

- Hát maga miért jött? Szintén reggelizni! Jól tartják ám itt az embert, - folytatta Telyanin. - Adja hát ide. - Kinyújtotta a kezét az erszény után. Rosztov eleresztette. Telyanin fogta az erszényt, s kezdte beleereszteni a lovaglónadrágja zsebébe, miközben a szemöldökei hanyagúl felszöktek, az ajkai könnyedén kinyíltak, mintha csak azt mondták volna: „Igen, igen, a zsebembe teszem az erszényemet, ez roppant egyszerű dolog, a mihez senkinek semmi köze”.

- Nos, mi az, fiatal ember? - mondotta s felsóhajtván, fölrántott szemöldökei alól egyenesen Rosztov szemei közé nézett. És a villamos szikra gyorsaságával a szemeknek valami szikrája cikázott ide s tova Telyanin és Rosztov szemei közt, a mi alig tartott egy pillanatnál tovább.

- Jőjjön ide, - mondotta Rosztov és megfogta Telyanin kezét. Szinte odarántotta őt az ablakhoz. - Ez a pénz Deniszové, ön tőle lopta... - suttogta a fülébe.

- Micsoda?... Micsoda?... Hogy' merészel? Micsoda?... - szólott Telyanin. De ezek a szavak úgy hangzottak, mint valami panaszos, kétségbeesett fölkiáltás, mely bocsánatért rímáncodik. Alig hogy Rosztov ezt a hangot meghallotta, legördült a szívéről a kétség nehéz köve. Megörült és ugyanabban a pillanatban megsajnálta ezt az előtte álló szerencsétlen embert, de most már a végére kellett járnia a megkezdett dolognak.

- Isten tudja, mit gondolnak majd itt a többiek, - mormogta Telyanin, fogta a sipkáját s bement egy üres kis szobába, - ezt tisztába kell hoznunk...

- Én ezt tudom és be is bizonyítom, - szólott Rosztov.

- Én...

Telyanin rémült és sápadt arcának minden izma elkezdett remegni; a szemei is folyton révedeztek, de valahol mélyen lenn, a nélkül, hogy Rosztov arcáig emelkedtek volna és egyszerre halk szipogás hallatszott.

- Gróf!... ne tegyen tönkre egy fiatal embert... ime, itt az a szerencsétlen pénz, fogja... - Odalökte a pénzt az asztalra. - Nekem öreg apám, édes anyám van!...

Rosztov, kitérvén Telyanin tekintete elől, fogta a pénzt és szó nélkül kiment a szobából. De az ajtóban megállt és visszafordult.

- Istenem, - mondotta könnybe lábadt szemekkel, - hogy' tudott ilyesmit tenni?

- Gróf, - szólott Telyanin, s közeledni kezdett hozzá.

- Ne nyúljon hozzám, - mondotta Rosztov félrehúzódva. - Ha szüksége van rá, ám vegye vissza ezt a pénzt. - Odalökte neki az erszényt és kisietett a fogadóból.

V.

Ugyanaznap este Deniszov lakásán a század tisztjei élénken vitatkoztak.

- Én csak azt mondom Rosztov, hogy önnek bocsánatot kell kérnie az ezredparancsnoktól, - szólott a rikítóvörös, izgatott Rosztovhoz fordulva egy dereshajú, bozontos bajuszú és ráncos arcú, magas termetű törzskari százados. - Kirszten törzskari századost valami becsületbeli ügy miatt háromszor lefokozták, s mind a háromszor megint fölvergődött.

- Én nem tűröm el senkitől, hogy engem hazugsággal vádoljon! - kiáltott föl Rosztov. - Ő mondta nekem, hogy hazudom, én meg azt vágtam vissza, hogy ő hazudik. S e mellett meg is maradok. Mindennap rapportra rendelhet, le is csukathat, de arra senki se fog rákényszeríteni, hogy bocsánatot kérjek tőle, mert ha ő, mint ezredparancsnok magához méltatlannak tartja azt, hogy nekem elégtételt adjon, akkor...

- De megálljon hát batyuska, hallgasson rám, - vágott közbe a törzskari kapitány mély basszus hangján, s nyugodtan pödörgette hosszú bajuszát. - Ön egy bajtársáról több tiszt jelenlétében azt állítja az ezredparancsnok előtt, hogy lopott...

- Arról már én nem tehetek, hogy ez a beszélgetés tiszték jelenlétében folyt. Lehet, hogy előttük nem kellett volna beszélnem, de én nem vagyok diplomata. Azért is lettem huszár, mert azt hittem, hogy itt nincs az embernek szüksége semmiféle körmönfontásra, ő meg azt mondja nekem, hogy hazudom... ám akkor adjon hát elégtételt.

- Ez mind szép és jó, azt senki se gondolja, hogy ön gyáva, de nem is erről van most szó. Kérdezze csak meg Deniszovot, hallott-e ilyet valaha, hogy egy hadapród elégtételt kért volna az ezredesétől?

Deniszov az ajkába harapva, sötét ábrázattal hallgatta a vitát, s szemlátomást semmi kedve se volt beleelegyedni. A törzskari kapitány kérdésére tagadólag rázta a fejét.

- Ön tiszték előtt beszélt az ezredparancsnoknak erről a becstelenségről, - folytatta a törzskari százados. - Bogdanycs (Bogdanycsnak hívták az ezredparancsnokot) önt észre akarta téríteni.

- Dehogy' is akart észre téríteni, egyszerűen azt állította, hogy nem mondok igazat.

- Nos igen, ön meg mindenféle badarságot összehadart néki, s ezért kell bocsánatot kérnie tőle.

- Nincs eset rá! - kiáltott föl Rosztov.

- Ezt nem hittem volna önről, - mondotta a törzskari kapitány komolyan és szigorúan. - Ön nem akar bocsánatot kérni, pedig batyuska, nemcsak őt, hanem az egész ezredet, bennünket valamennyiünket megbántott. A dolog úgy áll, hogy önnek tanácsot kellett volna kérnie az iránt, hogy ebben az ügyben mitévő legyen; e helyett azonban fogta magát s elkezdett sápítozni a tiszték előtt. Mitévő legyen most az ezredparancsnok? Törvény elé állítsa az illető tisztet és meggyalázza az egész ezredet? Egyetlen semmirekellő miatt szégyent hozzon az egész ezredre? Önnek tán ez a nézete? De a miénk nem az. És Bogdanycs derék ember, egyszerűen megmondta önnek, hogy nem mond igazat. Kellemetlen dolog, de ki tehet róla, batyuska, ön maga mászott bele. És most, mikor az egész dolgot el akarják simítani, ön pusztán fölfuvalkodottságból nem akar bocsánatot kérni, hanem mindent el akar mondani. Ön sértve érzi magát az által, hogy kihallgatásra rendelik, s hogy bocsánatot kellene kérnie egy becsületes, régi tisztől! Már akármilyen ember volna is Bogdanycs, mégis csak becsületes, bátor, régi tiszt; ön tehát sértve érzi magát, de az ezredet meggyalázza, az önnek semmi? - A törzskari kapitány hangja elkezdett remegni. - Ön még nagyon rövid ideje van az ezrednél, aztán meg ma itt van, holnap elteszik valahová segédtisztecskének, bánja is ön, ha majd azt

mondogatják: „A pavlogradiak közt tolvajok vannak!” De nekünk nem mindegy! Ugy-e, Deniszov? Ugy-e, hogy nem mindegy?

Deniszov még mindig hallgatott és meg se mocczant, csak olykor nézett rá csillogó, fekete szemeivel Rosztovra.

- Önnek drága az ön felfuvalkodottsága, s nem akarózik bocsánatot kérni, - folytatta a törzskari kapitány, - nekünk öregeknek pedig, a kik itt nőttünk föl, s ha Isten is úgy akarja, itt is fogunk meghalni, az ezredben, nekünk pedig az ezred becsülete drága, s ezt Bogdanycs is tudja. De mennyire drága, batyuska! Ez pedig nem szép, nem szép! Sértve érzi-e magát általa, vagy sem, az nekem tökéletesen mindegy, én azért a tiszta igazságot mindig kimondom. Nem szép!

S a törzskari százados fölkelt és elfordult Rosztovtól.

- Igaza van, az övdögbe is! - kiáltott Deniszov felugorva. - Nos, Vosztov, nos!

Rosztov hol pirulva, hol sápadtan nézett egyik tisztről a másikra.

- Nem, uraim, nem... ne higgyék azt... én teljesen értem, hiába gondolkodnak úgy én rólam... én, nekem is... én is csak adok az ezred becsületére... hogy mennyit? Azt majd tettel bizonyítom be, én is érzem a zászló becsületét,... szóval hát igaz, bűnös vagyok!... - Könnyek csillogtak a szemében. - Bűnös, nagyon bűnös vagyok! Nos hát, mit kívánnak még?...

- Ez már beszéd, gróf, - kiáltott föl a törzskari kapitány, feléje fordulva, és nagy kezével megveregette a vállát.

- Mondom néked, - kiáltotta Deniszov, - pompás egy fiú.

- Így már jól van, gróf, - ismételte a törzskari kapitány, mintegy a címével akarván őt a vallomásáért megtisztelni. - Menjen és kérjen bocsánatot, kegyelmes uram, úgy, úgy.

- Uraim, mindent megteszek, senki tölem egy árva szót se hall többet, - szólott Rosztov könyörgő hangon, - de bocsánatot nem kérhetek, Istenemre nem kérhetek. Már hogy kunyorálhatnék bocsánatot, akár egy gyerek!

Deniszov elmosolyodott.

- Annál rosszabb önre. Bogdanycs bosszúálló ember, majd megadja még az árát a makacsságának, - szólott Kirszten.

- Istenemre mondom, ez nem makacsság! Meg se mondhatom, hogy mit érzek, meg se mondhatom.

- Ám legyen, - mondotta a törzskari kapitány. - Nos, és az a semmirekellő, hová lett? - kérdezte Deniszovtól.

- Beteget jelentett, és holnap a pavancs szevint kizávjuk, - felelt Deniszov.

- Betegség is ám ez, másként lehetetlen volna megmagyarázni, - jegyezte meg a törzskari kapitány.

- Akáv betegség, akáv nem, de szemem elé ne kerüljön többé, - mevt megölöm, - ordította Deniszov vérszomjasan.

Belépett a szobába Zserkov.

- Hát te hogy' kerülsz ide? - fordultak hozzá a tisztek mind.

- Urak, indulunk. Mack egész hadseregével együtt megadta magát.

- Hazudsz!

- Magam láttam.
 - Hogyan? Magát Mackot láttad? Testestől, lelkestől?
 - Indulás! Indulás! Egy palaczkot neki ezért az ujságért. Hogy' kerültél ide?
 - Megint kitettek az ezredhez, a miatt az ördögös Mack miatt. Egy osztrák tábornok panaszt tett ellenem. Gratuláltam neki, a miért Mack visszakerült... De Rosztov, hát téged mi lelt, akár csak gőzfürdőből jönnél?
 - Bajtárs, mi már második napja, ugyancsak benne vagyunk a csávéban.
- Bejött az ezred segédtisztje és megerősítette a Zserkov által hozott hírt. Másnapra ki volt adva a parancs az indulásra.
- Indulás, urak!
 - No, hála Istennek, úgy is eleget rostokoltunk már.

VI.

Kutuzov visszavonult Bécs felé, s úgy az Inn folyón, (Braunaunál) mint a Traun folyón (Lincznél) fölégette maga után a hidakat. Az orosz sereg október 23-án kelt át az Enns folyón. Délben a híd mindkét oldalán orosz szekerek, tüzérség és hadoszlopok vonultak keresztül Ems városán. Langyos, esős őszi nap volt. Az a tágas kilátás, mely a hidat fedező orosz ütegek által elfoglalt dombról nyílt, majd hirtelen a ferde eső szürkés függönyébe burkolózott, majd ismét földerült, mintha csak fénymázzal lettek volna bevonva, messziről és tisztán láthatókká lettek a tárgyak a csillogó napfényben. A domb lábánál fehér házaival, vörös tetőivel, templomával és hídjával, melynek mindkét oldalán szorongva hömpölyögtek tova az orosz csapatok nagy tömegei, kis városka látszott. A Duna kanyarulatánál hajók látszottak, meg egy sziget, rajta kastély és park, melyet a Dunába torkolló Enns habjai locsoltak, látszott továbbá a Duna sziklás és fenyvesekkel elborított balpartja, zöld hegyekkel és kékelő völgyekkel. Látszottak végre egy zárdának a szinte érintetlen fenyő-őserdőből ég felé nyúló tornyai, és messze elől, az Enns túlsó partján egy hegyen az ellenség lovas járőrei.

Az ágyúk előtt, egy segédtiszt társaságában, egy tábornok, a hátvéd parancsnoka állott a dombon és látcsövével a terepet tanulmányozta. Valamivel hátrább egy ágyúmozdony hátsó részén ott ült Neszviczkij, a kit a főparancsnok vezényelt ki a hátvédhez. Az a kozák, a ki Neszviczkijt kísérte, átnyújtott neki egy tarisznnyát és egy palaczkot, s Neszviczkij pástétommal és valódi dupla köménypálinkával vendégelte meg tisztársait. A tisztek, ki térdre ereszkedve, ki pedig törökösen ülve a nedves fűvön, örömmel gyűltek össze körülötte.

- Nem is volt ám olyan bolond az az osztrák herczeg, a ki ott azt a kastélyt építtette. Pompás egy hely. De hát önök miért nem látnak hozzá? - szólott Neszviczkij.

- Nagyon szépen köszönöm, herczeg, - felelt az egyik tiszt, a kinek örömet szerzett, hogy egy ilyen tekintélyes törzskari emberrel érintkezhetett. - Gyönyörű egy hely. Mi közvetlenül a park mellett jöttünk el, két szarvast is láttunk, hát még az a palota milyen remek!

- Nézze csak, herczeg, - szólott a másik, a ki nagyon szeretett volna még egy pástétomot venni, de restellte, s azért úgy tett, mintha a vidéket nézné, - nézze csak, ott a mi gyalogosaink már együtt vannak. Ott a réten ni, a falu mögött, hárman czipelnek valamit. Megszállják azt a kastélyt, - mondotta észrevehető meglepődéssel.

- Az is, az is helyes, - mondotta Neszviczkij. - De a mit én szeretnék, - tette hozzá, szép szájában egy falat pástétomot majszolva, - az az, hogy eljussunk oda ni. - Rámutatott a tornyos zárdára, mely a hegytetőn látszott. Elmosolyodott, a szemei összehúzódtak, majd ismét földerültek. - Az volna ám jó, uraim!

A tisztek elmosolyodtak.

- Legalább kissé ráijeszthetnénk az apácákra. Azt mondják, hogy olaszok, és fiatalok is vannak köztük. Komolyan mondom, öt esztendő is szívesen odaadnék az életemből!

- Unják is magukat nyilván, - jegyezte meg mosolyogva egyik bátrabb tiszt.

E közben egy a kísérethez tartozó tiszt, a ki legelől állott, valamit mutatott a tábornoknak; a tábornok legott belenézett a látcsövébe.

- Úgy van, csakugyan úgy van, - szólott a tábornok bosszúsan s a látcsövet a szemei előtt leeresztvén, vállat vont, - úgy van, összeütközés lesz az átkelésnél. De mit is késlekednek ott?

A túlsó parton szabad szemmel is látható volt az ellenséges üteg, a melyből tejfehér füst szállott föl. A füst nyomában távoli dördülés hallatszott, és látni lehetett, a mint a mi csapatunk sietve vonúltak a híd felé.

Neszviczkij nagyot fújva fölállott és mosolyogva odament a tábornokhoz.

- Nem parancsol valamit enni, kegyelmes uram? - kérdezte.

- Nem jól áll a dolog, - jegyezte meg a tábornok, a nélkül, hogy felelt volna neki, - a mieink megkéstek.

- Ne menjek tán oda, kegyelmes uram? - kérdezte Neszviczkij.

- Bizony, csak menjen kérem, - szólott a tábornok, ismételvén azt, a mit egyszer már részletesen elmondott, - és mondja meg a huszároknak, hogy ők maradjanak utoljára, s a mint parancsoltam, égessék föl maguk után a hídat, és vizsgálják meg még egyszer a hídon a robbantó anyagokat.

- Igenis, - felelt Neszviczkij.

Odahívta a kozákot a lovával, összeszedette a tarisznyát és a palaczkot, és könnyedén nyeregbe vetette nehéz testét.

- Benézek az apácákhoz is, - szólt oda a tiszteknek, a kik mosolyogva néztek rá, és elindult a domb alján kígyózó ösvényen.

- Nos hát, kapitány, lássuk, mennyire visz, rajta! - mondotta a tábornok a tüzerhez fordulva. - Mulassanak egyet addig is.

- Legénység az ágyúkhöz! - vezényelte a tiszt, s a következő pillanatban az őrtüzek mellől vigan siettek elő a tüzerek, és töltöttek.

- Első szám! - hangzott a vezényszó.

Nagyot szökött hátrafelé az első számú ágyú. Érczesen döngve szólalt meg, s a domb alján álló csapataink feje fölött sivítva röppent el egy gránát és közelébe se jutván az ellenségnek, füstgomolylyal jelezte a helyet, a hol lecsapott és szétrobbant.

Erre a hangra földerült a katonák és a tisztek arcza; fölkeltek valamennyien s elkezdtek megfigyelni a mi katonáinknak és a közeledő ellenségnek egészen tisztán kivehető mozgulatait. Ebben a pillanatban teljesen kibújt a felhők mögül a nap, s ennek az egyetlen lövésnek szép dördülése, s a ragyogó nap fénye, egy közös vídám és friss benyomássá olvadt össze.

VII.

Már két ellenséges golyó röppent el a híd fölött, melyen mind nagyobb lett a tolongás. A híd közepén, lováról leszállva, s köpczös testével a korláthoz szorulva állott Neszviczkij herceg. Mosolyogva nézett vissza a kozákjára, a ki két vezetéklóval pár lépésnyire mögötte állott. Alig hogy Neszviczkij herceg kissé előre akart törtetni, megint elkezdtek szorongatni a katonák és a szekerek, s odanyomták a korláthoz, úgy, hogy egyebet nem tehetvén, csak mosolygott.

- Hallod-e, czimbora! - szólt oda a kozák egy szekeresz katonához, a ki nekiment a szekérével a kerekék és a lovak körül szorongó gyalogságnak: - hallod-e! Nem hogy várnál egy cseppet: látod, hogy egy tábornok akar keresztüljutni melletted.

De a szekeresz ügyet sem vetve a „tábornok” szóra, rákiáltott az útjában álló katonákra:

- Hé, földiek! Balra tartsatok, álljatok meg!

De a földiek vállvetve tolongtak és panganétjaikkal összeakadva, mint egy sűrű tömeg hömpölyögtek keresztül a hídon. Neszviczkij herceg, a mint a korláton kihajolva lepillantott, ott látta az Enns folyó sebesen zajongó habjait, melyek tarajozva s a híd oszlopánál megtorlódva üzték, hajtották egymást. A mint megint végignézett a hídon, nem látott egyebet, mint a katonáknak épp oly élénk és egyhangú sorait, vállrojtokat, behúzott csákókat, bornyúkat, szuronyokat és hosszú fegyvereket, s a csákók alatt a széles csontú, beesett, és gondtalanul kimerült kifejezésű ábrázatokat, s a híd deszkáján széttiport, tapadó sárban tova mozgó lábakat. Olykor a katonák egyhangú hullámai közt, mint odalenn a hullámokban a szerteföcscsenő fehér hab, köpenyben és a katonákeitől teljesen elütő arczczal, keresztültörte magát egy-egy tiszt; olykor, mint a habok közt vergődő forgács, elsuhant a hídon hömpölygő gyalogság közt egy gyalogos huszár, küldöncz vagy bennszülött; olykor, mint egy a folyó hátán úszó s minden oldalról körülvett gerenda, átdöcögött a hídon egy-egy jól megrakott és bőrökkel letakart tiszt- vagy század-szekér.

- Akárcsak gát szakadt volna keresztül, - szólott a kozák és reménytelenül megállt. - Nos hát, sokan vagytok-e még ott?

- Egy híján egy mellió! - felelt hunyorgatva, egy rongyos köpenybe öltözött víg katona, a ki ott ment el mellette; mögötte jött egy másik öreg baka.

- Ha most úgy eszébe jutna (már mint az ellenségnek) a hidat alágyújtani, - mondotta az öreg baka sötéten, a bajtársához fordulva, - biz' elfeledkezne vakarózni. - Ezzel tovább ment. Utána szekéren jött egy másik.

- Hova az ördögbe dugták el a kapczákat? - szólott egy küldöncz, a ki futva sietett a szekér után és buzgón turkált a saroglyájában. Ez is tovább ment a szekérrel együtt.

Ezek után jókedvű és nyilván berúgott katonák ballagtak.

- Hogy' lökdöste a kedves a puskatussal, éppen a fogait... - szólott örömmel az egyik, magosan felgyűrt köpenyben, s vadul hadonászva a kezeivel.

- Már az igaz, hogy jó pipa, - felelt egy másik kaczagva. - Ezek is eltűntek úgy, hogy Neszviczkij soha se tudta meg, kinek verték ki a fogait és ki volt az a jó pipa.

- Lám, hogy iparkodnak! Persze, ha kardra kerül a dolog, azt hinné az ember, hogy valamennyiüket összeaprítanák, - jegyezte meg egy altiszt bosszúsan és szemrehányó hangon.

- Gyagyenka, a mint az a golyóbis elszállott mellettem, - mondotta a kaczagástól a lábán alig állva, egy nagyszájú katona, - szinte megdermedtem. Igazán, Isten uccse mondom, úgy megijedtem, hogy csuda! - erősítette, mintha csak kérkedett volna az ijedségével.

Ez is elment. Utána egy szekér döcögött, a mely egészen másfajta volt, mint az eddigiek. Egy kétlovas német előfogat volt, melyre mintha egy egész ház lett volna fölrakva; az előfogathoz, melyet egy német hajtott, egy szép, tarka tőgyű hatalmas tehén volt odakötve. A dunnákon egy gyereket szoptató nő, egy öreg asszony, s egy piros-pozsgás, egészséges, fiatal német leány kuporgott. Nyilvánvaló volt, hogy ezeket a bujdosó lakosokat, valami különös engedélylyel bocsátották a katonaság közé. A katonák szemei mind az asszonyok felé fordultak, s mialatt a szekér lassan döcögve elhaladt mellettük, a katonák megjegyzései mind arra a két asszonyra vonatkoztak. Minden arczon ott ült az erre a két asszonyra vonatkozó becstelen gondolatok mosolya.

- Lám, a német is hordja az irháját!

- Tán eladó a matyuska, - szólott az utolsó szót hangsúlyozva egy másik katona s a némethez fordult, a ki lesütött szemekkel, nagy léptekkel, bosszúsán és ijedten ballagott tova.

- Hogy' kiöltözött! Lám az Istenadta!

- Lásd, Fedotov, neked is oda kéne állnod melléjük!

- Láttátok, pajtás!

- Hova, hova? - kérdezte egy almát majszoló gyalogos tiszt, a ki félig-meddig szintén elmosolyodott és rásandított a csinos leányra. A német behunyt szemekkel mondogta, hogy nem érti.

- Neked adom, ha kell, - szólott a tiszt, egy almát nyújtva a leánynak. A leány elmosolyodott és elfogadta. Neszviczkij, úgy mint a többiek is, a kik a hídon voltak, a míg csak láthatták őket, le nem vették a szemüket az asszonyokról. Mikor elmentek, megint csak ugyanolyan katonák jöttek utánuk, a kik ugyanolyan társalgást folytattak s végre valamennyien megállottak. Amint az gyakran megesik, a század szekérének a lovai a hídfőnél megcsökönyösödtek s így az egész tömegnek várni kellett.

- Mit állnak meg? Micsoda rend ez! - mondogatták a katonák. - Hova furakodol! Az ördögbe is! A helyett, hogy várnál. Lesz ez még rosszabbul is, majd ha aláuk gyűjtják a hídat.

- No még a tiszteket is szorongatják, - szóltak minden oldalról az összetorlódott tömegek, miközben egymásra néztek, és mind tolongtak a hídfő felé. A mint Neszviczkij megint lepillantott a híd alá, egyszerre egy gyorsan közeledő és rá nézve teljesen új hangot hallott,... mintha nagyot czuppanva, valami nagy tárgy hullott volna a vízbe.

- Lám, lám, mennyire elvisz! - mondogta szigorúan egy, a közelben álló katona, a mint a hangra felütötte a fejét.

- Arra buzdít, hogy siessünk és mielőbb keresztüljussunk, - szólt meg egy másik nyugtalanul. A tömeg újra megmozdult. Neszviczkij most tudta meg, hogy ágyúgolyó volt.

- Hé, kozák, a lovamat, - kiáltott föl. - Féltre! Féltre az útból!

Nagy nehezen eljutott a lovához. Folyton kiabálva megindult előre. A katonák összeszorultak, hogy utat csináljanak neki, de csakhamar megint olyan tolongás támadt, hogy jól megnyomkodták a lábait, a miben a közelállók nem is voltak hibásak, mert őket meg hátulról még erősebben szorongatták.

- Neszviczkij! Neszviczkij! Te mafla! - hallatszott ebben a pillanatban hátulról egy rekedt hang.

Neszviczkij körülnézett, s vagy ötven lépésnyire, a gyalogság élénken hullámozó tömegén túl megpillantotta a pirosarcú, fekete és rongyos Deniszov Vaszkját, a ki hátracsapott sipkájával és kaczkíásan panyókára vetett mentével kiabált utána.

- Pavancsolj hát vájuk azokva az övdöngös ficzkókva, hogy csináljanak helyet, - ordított Deniszov, nyilván a heveség egy hirtelen rohamában, vadul forgatva csillogó és vérrel aláfutott szemefehérjéből kivillogó szénfekete szemeit, és eszeveszetten hadonászott hüvelyéből ki nem húzott kardjával, melyet, mint az arcza, épp oly vörös, keztyűtlen kis kezében szorongatott.

- Áá! Vaszja! - felelt Neszviczkij örömmel. - Hát te hogy' kerülsz ide?

- A századon nem bív kevesztüljutni, - ordított Deniszov Vaszjka dühösen vicsorgatva a fogait és megsarkantyúzva bogárfekete, szép telivér lovát, a „Beduin”-t, mely el-elrántotta a füleit a szuronyoktól, melyek érintették, s toporzékolva és fehér habot hányva maga körül, patáival hangosan topogott a híd deszkáin, s úgy látszott, mintha kész lett volna akár a híd korlátján keresztülugrani, ha a gazdája megengedte volna.

- Micsoda dolog az? Akávcsak a bivkák! Szakasztott, mint a bivkák! Előve! Félve az útból!... Megállj ottan! Hé, te szekeves! Az övdögbe is! Tüstént leváglak, te...! - ordított szüntelenül és csakugyan kirántotta és elkezdte suhogtatni a kardját.

A katonák rémült arczczal szorongatták egymást és Deniszov végre eljuthatott Neszviczkij-hez.

- Hogy' van az, hogy te ma nem vagy becsípve? - kérdezte Neszviczkij Deniszovtól, mikor ez odaért mellé.

- Még bevúgni sincs az embevnek ideje! - felelt Deniszov Vaszjka. - Egész nap hol ide, hol oda hajszolják az ezvedet. Ám, jó, vevekedjünk. De így az övdög sem tudja, mit akavnak.

- Milyen ficsúr vagy te ma! - jegyezte meg Neszviczkij, miközben újonatúj mentéjén s a lova izzasztóján végig nézett.

Deniszov elmosolyodott, elővette a táskájából a zsebkendőjét, melyből parfüm-illat áradt szét és odatartotta Neszviczkij orra alá.

- Hjah, munkába megyek! Megbevetvélkoztam, megmostam a fogaimat és beszagosítottam magamat.

Neszviczkijnek egy kozák által kísért délczeg alakja, s Deniszov elszántsága, a ki a kardjával hadonászott és kétségbeesetten ordított, olyan hatással voltak, hogy mégis csak átvergődtek valahogy a híd túlsó végére és megállították a gyalogságot. Neszviczkij a hídfőnél ráakadt az ezredesre, a kinek egy parancsot kellett átadnia, s miután a megbízatásában eljár, elindult visszafelé.

Deniszov, miután megtisztogatta az utat, a hídfőnél megállt. A többiek közé kíváncsozó és a lábaival kapálózó lovát hanyagul tartva, elnézte a vele szemben jövő századot. A paták dobogása hallatszott a híd deszkáján, mintha néhány ló vágatva száguldott volna keresztül rajta, és a század, élén a tisztekkel, négyes sorokba oszolva, szétterült a hídon és a túlsó oldalon elkezdett letérni róla.

Az útkonban föltartóztatott gyalogos katonák, a hídon letiport sárban ácsorogva, az idegenkedésnek és a gúnynak azzal a különös, ellenséges érzésével eltelve nézték a mellettük nyalkán elvonuló tiszta és hivalkodó huszárokat, a melylyel a különböző fegyvernemek egymást fogadni szokták.

- Csinos ficzkók! Akár csak a podnovinszkij mezőn volnának!

- Ugyan mi hasznunk belőlük! Csak arra valók, hogy mutogassák őket! - szólott a másik.

- No bakák, ne poroljatok! - tréfálkozott egy huszár, a kinek pajkosan ficzánkolt a lova és teleszórt a gyalogosokat sárral.

- Ha téged bornyúval a hátadon, két napon át hajszoálnának, biz' elkopnék a szép paszomán-tod, - szólott egy baka, miközben a kabátja ujjával letörülte az arczáról a sarat. - 'sz most is úgy gunnyasztasz azon a lovon, mint a madár.
- Te is jól festenél, Zikón, ha lóra ültetnének, - tréfálkozott egy tizedes egy, a bornyú súlya alatt szinte roskadozó, nyiszlett kis bakával.
- Fogj egy bunkót a lábad közé, neked az is jó lesz lónak, - szólt oda egy huszár.

VIII.

A hátralévő gyalogság, tölcsérformában iparkodván a hídfő felé, szaporán vonult át a hídon. Végre a szekerek mind elvonultak, kisebb lett a tolongás, és az utolsó század is rálépett a hídra. Egyedül Deniszov századának a huszárai maradtak a túlsó parton, szemben az ellenséggel.

Az ellenség, mely az átellenben fekvő hegyről már messziről látható volt, lenn a hídtól még nem látszott, mert a völgy fenekén, a melyen a folyó kanyargott, teljesen elzárt a szemhatárt egy alig fél versztnyire lévő emelkedés. Elöl pusztaság terült el, a melyen fel-felbukkantak a mi kozákjaink portyázó csapatai. Egyszerre az út szemközt lévő emelkedésén kéksipkás katonák és tüzerek tűntek föl. Francziák voltak. A kozák járőr ügetve tűnt el a hegy lábánál. Deniszov századának a tisztjei és a legénysége, bár iparkodtak közömbös dolgokról beszélni és ide s tova tekintetni, nem szüntek meg folyton arra gondolni, vajjon mi történik ott fenn a hegyen, és szakadatlanul azokat a láthatáron fölbukkanó pontokat fürkésztek, a melyekről tudták, hogy ellenséges katonák. Délutánra megint kiderült az idő, fényesen tűzött a nap a Dunára s a körülötte lévő sötét hegyekre. Csönd volt, csak olykor hallatszottak át a túlsó hegyről az ellenség kürtjelei és kiáltásai. A század és az ellenség közt apróbb járőrökön kívül, a melyeket egy alig harmincz százsenes pusztaság választott el tőle, nem volt semmi. Az ellenség beszüntette a tüzelést, s annál tisztábban érezhető volt az a szigorú, fenyegető, áthághatatlan s azért mégis megfoghatatlan vonal, mely a két ellenséges csapatot egymástól elválasztotta.

„Egyetlen lépés ezen az emlékeztető vonalon át, mely az eleveneket a holtaktól elválasztja, s nyomban ott teremnek az ismeretlen szenvedések és a halál. És mi van ott? Ott, a mögött a mező, a mögött a fa, azok mögött a naptól megvilágított tetők mögött? Senki se tudja, de mindenki szeretné tudni, és bár borzasztó ezt a vonalat átlépni, mégis mindenki szeretne túllenni rajta, s az ember tudja, hogy előbb vagy utóbb, de át kell lépni rajta, s akkor meg tudja majd mindenki, hogy mi van ott azon a vonalon túl, a mint hogy elkerülhetetlenül meg kell tudnia mindenkinek, hogy mi van ott túl a halál oldalán. E mellett az ember maga erős, egészséges és izgatott, s ugyanilyen egészséges és izgatott emberekkel van körülvéve”. Ha nem is gondolkodik így, de így érez minden ember, a ki szemben áll az ellenséggel és ez az érzés valami sajátos fénynyel és élességgel veszi körül mindannak a benyomásait, a mi ezekben a pillanatokban történik.

Egy lövés füstje villant meg az ellenséges dombon s a golyó sivítva repült el a huszárszázad feje fölött. A tisztok, a kik eddig egy csoportban álltak, elszéledtek s kiki a helyére sietett. A huszárok gondosan összeigazodtak. Halálos csönd volt a században. Mind előre, az ellenség és a századparancsnok felé néztek s várták a vezényszót. Jött egy második, egy harmadik golyó. Nyilvánvaló volt, hogy a huszárokra lövöldöztek; de a golyók egyenletesen és gyorsan süvítve szálltak el a huszárok feje fölött és valahol mögöttük csaptak le a földre. A huszárok nem néztek hátra, de a tovaröppenő golyók zúgását hallva, az egész század, az egyforma és

mégis annyira különböző arcok tömegével, mint valami vezényszóra, visszafojtott lélekzettel fölállott a kengyelben, majd ismét visszaereszkedett a nyeregbe. A katonák mozdulatlan fejjel sandítottak egymásra és kíváncsian lesték a bajtársaik arczán tükröződő benyomásokat. Deniszovtól kezdve a kürtösök, az ajkak és az áll tájékán minden arczon megjelent az izgatottságnak, az ingerültségnek és a küzdelemnek ugyanaz a vonása. Az őrmester végignézett a katonákon, s mintha büntetéssel fenyegette volna meg őket, összeránczolta a homlokát. Mironov hadapród minden golyó előtt meghajtotta magát. Rosztov, a ki rossz lábú, de mutatós Gracsik-ján a balszárnynon állott, boldog arcot vágott, mint az a diák, a ki nagy közönség előtt tesz vizsgát és biztos benne, hogy ki fogja tüntetni magát. Derülten és vidáman nézett mindenkre, mintha csak azt kérte volna, hogy figyeljenek rá, milyen nyugodtan áll a golyók tüzeiben. De a szája körül az ő arczán is önkéntelenül megjelent az az új és szigorú vonás.

- Ki bukácsol ott folyton? Mironov hadapvód! Ez nem szép dolog ám! Ide nézzén én vám! - kiáltott Deniszov, a ki nem tudott egy helyben maradni és folyton ott forgolódott a század előtt.

Deniszov Vaszka piszeorrú és feketeszőrös ábrázatú s kicsiny és zömök alakja, erekkel átfutott, (szőrrel elborított, rövidűjjű) kezefejevel együtt, a melyben kihúzott kardjának a markolatát szorongatta, szakasztott olyan volt, mint mindig, különösen esténként, a mikor már vagy két palaczk borocskát felhörpintett. Csak valamivel volt vörösebb a szokottnál, és kócos fejét, mint a madarak, mikor isznak, hátraszegve, apró lábaival kegyetlenül sarkantyúzta derék Beduin-jának az oldalát, s szinte hátradőlve odavágtatott a század másik szárnyára és rekedt hangon ordította, hogy vizsgálják meg a pisztolyaikat. Odament Kirsztenhez is. A törzskari százados, nyugodt és széles kanczáján ülve lépésben közeledett Deniszov felé. A hosszú bajuszos törzskari százados komoly volt, mint mindig, csak a szemei csillogtak a szokottnál valamivel jobban.

- Nos, mi újság? - mondotta Deniszovnak, - én nem hiszem, hogy összezsapásra kerüljön a dolog. Meglásd, megint visszavonulunk.

- Tudja az övdög, mit csinálnak! - dörmögte Deniszov. - Áá Vosztov! - kiáltott rá a hadapródra, mikor derült arczát megpillantotta. - No, végve tán hozzálátunk. - És helyeslőleg mosolygott, szemlátomást megörülvén a fiatal hadapródnak. Rosztov tökéletesen boldognak érezte magát. Ebben a pillanatban megjelent a hídon a parancsnok. Deniszov odavágtatott hozzá.

- Kegyelmes uvam! Engedje, hogy vohamot vezényeljek! Én visszavevem őket.

- Ugyan micsoda rohamot! - szólalt a parancsnok ingerült hangon, s összeránczolta a homlokát, mintha valami szemtelen legyet akart volna elűzni róla. - De miért is állt meg itten? Látja, hogy az oldalvédek visszavonulnak. Vezesse vissza a századot.

A század keresztülment a hídon és kikerült a tűzvonalból a nélkül, hogy csak egyetlen embert is veszített volna. Utána a csatárlánczban volt második század is visszafordult s utolsónak a kozákok hagyták el az innesső partot.

A pavlogradiak két százada a hídon átkelvén, a hegyre vonult vissza. Schubert Bogdanovics Karl ezredes odajött Deniszov századához és Rosztovtól nem messze lépkedett s bár a Telyanin miatt történt összekocczanás óta most először találkoztak, ügyet se vetett rá. Rosztov, a ki most ott az arczvonál előtt teljesen hatalmában érezte magát annak az embernek, a kivel szemben hibázott, le nem vette a szemét az ezredparancsnok athléta természetéről, szőke tarkójáról és vörös nyakáról. Rosztovnak majd úgy tetszett, hogy Bogdanycs csak színleli a közönyösséget, s a célja voltaképpen az, hogy kipróbálja az ő bátorságát, és erre kihúzta magát és vidáman nézett körül; majd meg úgy tetszett neki, hogy Bogdanycs

szándékosan jött oly közel hozzá, hogy kimutassa előtte a bátorságát. Majd abban a hitben volt, hogy ellensége most szándékosan kétségbeesett rohamra küldi a századot, csak azért, hogy őt megbüntesse. Majd meg azt gondolta, hogy a roham után majd odajön hozzá és nagylelkűen békejobbot nyújt neki, a sebesültnék.

Zserkovnak, a pavlogradiak előtt jól ösmert, magasan fölrántott vállú alakja (csak nemrég került el az ezredüktől) odalovagolt a parancsnokhoz. Zserkov, miután a főhadiszállásról kitétték a szűrét, nem maradt meg az ezredben, azt mondván, hogy nem bolond, hogy az arcvonalban húzza az igát, mikor a törzsnél, bár semmi dolga nincs, mégis több a jövedelme, és módját ejtette annak, hogy Bagration herczeghez bejusson parancsörtsiztnék. Most a hátvéd parancsnokától jött valami parancscsal volt fölebbvalójához.

- Ezredes úr, - jelentette, sötét komolysággal fordulván Rosztov ellenségéhez, miközben végignézett a bejtársain, - parancsom van, hogy föl kell gyujtani a hídat.

- Kitől van az a parancs? - kérdezte az ezredes mogorván.

- Azt már nem tudom, ezredes úr, hogy *kitől van*, - felelt a zászlótartó komolyan, - nekem a herczeg csak ennyit parancsolt: „menj és mondd meg az ezredesnek, hogy a huszárok forduljanak meg mielőbb és gyujtsák föl a hídat”.

Zserkov után egy, a kísérethez tartozó tiszt jött ugyanazzal a parancscsal a huszárezredeshez. Utána kozák lován sebesen vágatva jött a kövér Neszviczkij.

- Hogy’ van az, ezredes úr, - kiáltott felé már messziről, - én átadtam a parancsot, hogy föl kell gyujtani a hídat, most pedig valaki belekotnyeleskedett; amott mindenki elvesztette az eszét, az ember már ki sem ismeri magát.

Az ezredes lassan megállította az ezredet és Neszviczkijhez fordult:

- Ön nekem csak robbantó anyagokról beszélt, - mondotta, - de arról, hogy a hídat felgyujtsuk, semmit sem szólt.

- Ugyan, batyuska, - szólalt meg Neszviczkij, mikor megállt s a sipkáját lekapva, puha kezével belekapott az izzadságtól nedves hajába, - már hogyne szóltam volna, mondtam, hogy ha a robbantó anyagokat elhelyezték, fel kell gyujtani a hidat!

- Én önnek nem vagyok „batyuská”-ja, törzstiszt uram, és ön nekem nem mondta, hogy a hidat fölgyujtassam! Én tudom a kötelességemet és szokásom a parancsokat pontosan teljesíteni. Ön azt mondta, hogy a hídat majd fölgyujtjuk, de hogy ki gyujtja föl, azt még a szentlélek se mondhatja meg nekem...

- No persze, hiszen így van ez mindig, - szólott Neszviczkij a kezével legyintve. - Hát te hogy’ kerülsz ide? - fordult oda Zserkovhoz.

- Ugyanabban az ügyben. De te egész csuromvizes vagy, jer ide, majd kicsavarlak.

- Ön azt mondta, törzstiszt úr... - folytatta az ezredes sértődött hangon.

- Ezredes úr, - vágott közbe a kísérethez tartozó tiszt, - sietni kell, különben ránk küldi a kartácsait az ellenség.

Az ezredes szótlankul végignézett a kísérethez tartozó tisztet, a kövér törzstisztet és Zserkovon, s összeránczolta a homlokát.

- Föl fogom gyujtani a hídat, - jelentette ki ünnepélyes hangon, mintegy azt akarván ezzel kifejezni, hogy a neki okozott kellemetlenségek ellenére is meg fogja tenni azt, a mit kell.

Hosszú, izmos lábaival megsarkantyúzván a lovát, mintha mindennek az lett volna az oka, az ezredes előreugratott és a második századot, azt, a melyben Rosztov is szolgált, Deniszov vezetése alatt visszavezényelte a hídhöz.

„Tehát csakugyan úgy van, - gondolta magában Rosztov, - ki akar próbálni!” Összeszorult a szíve s a fejébe szökött a vér. - „Ám lássa meg hát, gyáva vagyok-e?” - gondolta.

A század embereinek vidám arczán megint megjelent az a komoly vonás, mely ott ült rajta akkor, mikor a golyók tűzében állottak. Rosztov le nem vette a szemét ellenségének, az ezredparancsnoknak az arczáról, meg akarván rajta találni sejtelmeinek a megerősítését; de az ezredes egyetlen pillantást se vetett Rosztovra, hanem mint mindig, szigorúan és ünnepélyesen nézett végig az arcvonalon. Fölhangzott a vezényszó.

- Szaporán! Szaporán! - hangzott föl körülötte több oldalról.

Kardjaikkal beleakadva a kantárszárba, sarkantyúikkal pengve, sietve szálltak le lovaikról a huszárok, maguk se tudván még, hogy mi lesz a teendőjük. Keresztet vetettek magukra. Rosztov immár nem nézett az ezredparancsnokra: nem volt rá érkezése. Félt, szorongó szívvel azon remegett, nehogy a huszároktól elmaradjon. Reszketett a keze, mikor átadta a lovát egy legénynek és érezte, a mint a vér dobogva tódult bele a szívébe. Deniszov a derekát hátraszegve és valamit kiabálva lovagolt el mellette. Rosztov nem látott egyebet, mint a pengő sarkantyúval és kardcsörtetve körülötte sürgő-forgó huszárokat.

- Hordágyat! - kiáltott valaki mögötte. Rosztov nem is gondolt rá, mit jelent az, ha hordágyat kérnek; csak futott, iparkodván valamennyiüket megelőzni; de közvetlenül a hídnál, nem nézvén maga elé, belekerült a letaposott és tapadós sárba s megbotolván, ráesett a kezeire. Így aztán mások mégis csak megelőzték.

- Mindakét oldalon, kapitány, - hallotta az ezredes hangját, a ki előre törtetve, ünnepélyes és derült arczczal megállott a hid közelében.

Rosztov, sáros kezeit beletörölvén a lovagló nadrágjába, rápillantott az ellenségére és abból indulván ki, hogy minél előbbre megy, annál jobb, tovább akart futni. De Bogdanycs, bár rá se nézett és meg sem ösmerte őt, rákiáltott:

- Ki szalad ott a híd közepén? A jobb oldalra! Hadapród, vissza! - kiabált rá bosszúsan, és Deniszovhoz fordult, a ki bátorságával hivalkodva, lóháton lépett a híd deszkáira.

- Mire való ez a kockázat, kapitány! Tán leszállana, - szólt az ezredes.

- Eh! Csalánba nem üt a ménkű, - felelt Deniszov Vaszkja, s egyet fordult a nyeregben.

E közben Neszviczkij, Zserkov és a kísérethez tartozó tiszt egy csoportban álltak a lőtávolon kívül, és hol ezt a kis csapat sárga csákós, paszománttal ékes sötétzöld zubbonyos és kék nadrágos embert nézték, a mint a híd körül babráltak, majd meg ott túl azokat a messziről közeledő kék sipkákat és lovas csoportokat, a melyek közt nem volt nehéz az ágyúkat fölsismerni.

„Felgyújtják-e a hídat vagy sem? Ki előzi meg a másikat? Ők érnek-e előbb oda s felgyújtják a hídat, vagy a francziák kezdenek el kartácsozni s halomra lövik őket?” Ezek a kérdések voltak azok, a melyeket szorongó szívvel adott föl magának azok közül a katonák közül mindenki, a kik ott állottak a híd körül, s a káprázatos esti fényben nézték a hídat és a huszárokat, valamint ott túl a szuronyokkal és ágyúkkal közeledő kék sapkásokat.

- Hejh! Jaj lesz most a huszároknak! - szólalt meg Neszviczkij. - Már most is jóformán benn vannak a kartácsok lőtávolában.

- Kár volt olyan sok embert kirendelni, - jegyezte meg a kísérethez tartozó tiszt.

- A' már igaz, - tódította Neszviczkij. - Két elszánt ember is untig elegendő lett volna.

- Jaj, kegyelmes uram, - elegyedett bele Zserkov, le sem véve szemeit a huszárokról, de megint csak azzal a naiv modorral, a melyből nem lehetett kivenni, vajjon komolyan beszél-e, vagy sem. - Jaj, kegyelmes uram! Hova gondol? Két embert küldeni, hát ki adományozná ezért a szalagos Vladimir-rendet? Míg így, ha elpáholnak is bennünket, mégis csak elő lehet vezetni a századot, s kész a kitüntetés. Tudja ám a mi Bogdanycsunk, hogy mit csinál.

- No, - szólalt a kísérethez tartozó tiszt, - ez már kartács volt!

Rámutatott a francia ágyúkra, a melyeket lemozdonyoztak és sietve visszavontak.

A francziák oldalán, azokban a csoportokban, a hol az ágyúk álltak, csaknem egyidejűleg három füstfelhőcske villant föl, s ugyanakkor, mikor az első lövés dördülése hallatszott, már a negyedik felhőcske is láthatóvá lett. Két dörrenés, egyik a másik után, nyomában a harmadik.

- O-o-oh! - sóhajtott föl Neszviczkij, mint ha csak égető fájdalom érte volna s megfogta a kísérethez tartozó tiszt kezét. - Nézze csak, egy már elesett, elesett, elesett!

- Úgy tetszik, kettő!

- Ha én volnék a cár, soha se viselnék háborút, - mondotta Neszviczkij s elfordult.

A francia ágyúkat szaporán újra megtöltötték. A kék sipkás gyalogság futva közeledett a híd felé. Különböző időközökben megint fölillantak a füstfelhőcskék, s csattogva és recsegve csapódott le egy kartács a hídra. De ezúttal Neszviczkij nem láthatta, hogy mi történt a hídon. Sűrű füst szállott föl róla. A huszároknak sikerült felgyújtani a hídat, s a francia ütegek már nem azért lövöldöztek rájuk, hogy őket ebben megakadályozzák, hanem azért, mert az ágyúk már felvonultak, és volt kire löni.

A francziáknak sikerült még három kartácsot kilőniök, mire a huszárok visszatértek a lovaikhoz. Két lövés rosszul volt irányozva s így kartácsok túlmentek a célon, viszont az utolsó a huszárok közé csapott és három embert leütött.

Rosztov, a kit aggasztott Bogdanycshoz való viszonya, nem tudván mitévő legyen, megállt a hídon. Ütni (a mint ő a csatát magának elképzelte) nem volt kit, a híd felgyújtásában szintén nem segédkezhetett, mert nem volt nála, mint a többi katonáknál, szalmacsóva. Ott állott tehát és körülnézett, mikor egyszerre ropogni kezdett valami, mintha csak diót szórtak volna szét a hídon, s a hozzá legközelebb álló huszár nyögve esett rá a híd karfájára. Rosztov és a többiek odafutottak hozzá. Megint elkiáltotta magát valaki: „Hordágyat!” Négy ember megfogta és fölemelte a huszárt.

- Ó-o-o-oh!... Hagyjatok a Krisztusért, - ordított a sebesült, de azért mégis fölemelték és elhelyezték. Rosztov Nikolaj elfordult és mintha keresett volna valamit, elkezdett bámulni a messzeségbe, a Duna vizére, az égre, a napba. Milyen szépnek, milyen kéknek, nyugodtnak és mélységesnek látszott az ég! Milyen ünnepélyesnek és ragyogónak a leszálló nap! Milyen szelid fénynyel csillogott a víz a messzi Dunában! És még sokkal szebbek voltak a Duna mögött kékellő hegyek, a zárda, a titokzatos völgyek, a sudaraikig homályba burkolt fenyvesek... olyan csendes, olyan boldog volt ott minden... „Semmit, semmit sem kívánnék, nem vágyódnám semmi után, csak ha ott lehetnék”, gondolta magában Rosztov. „Én bennem egymagamban és ebben a napban annyi boldogság van, amott meg... a szenvedés nyögése, a rémület s ez a bizonytalanság, ez a hebehurgyaság... Lám, már megint kiabálnak valamit, megint valamennyien odaszaladtak valahova hátra, én is szaladok velük és ime itt lebeg fölöttem, körülöttem... a halál... Egy pillanat, és nem látom többé soha ezt a vizet, ezt a völgyet...” Ebben a pillanatban felhők mögé bújt a nap: Rosztov újabb hordágyakat pillantott

meg. S a halál félelme, a hordágyak, a nap és az élet szeretete egyetlen betegesen-aggódo benyomássá olvadt össze benne.

„Uram Istenem! Te, ki ott vagy abban az égben, ments meg, bocsáss meg és oltalmaz meg engem!” - suttogta Rosztov halkán.

A huszárok odaszaladtak a lovaikhoz, mind hangosabban és nyugodtabban beszélgettek, a hordágyak eltűntek szem elől.

- Nos, cimbova, szagoltál egy kis puskapovt?... - kiáltott a fülébe Deniszov Vaszjka hangja.

„Vége mindennek, én meg gyáva vagyok, igen gyáva vagyok”, - gondolta magában Rosztov és mélyen felsóhajtva átvette a legényétől rosszlábú Gracsik-ját és felült rá.

- Mi volt ez, kartács? - kérdezte Deniszovtól.

- De még milyen! - kiáltott föl Deniszov: - devakasan dolgoztak! De utálatos egy munka! A voham - az kedves dolog, üsd a kutyákat, de így, az övdög tudja, akáv csak célba lőnének az embeve. - És Deniszov odament az ezredparancsnok, Neszviczkij, Zserkov és a kísérethez tartozó tisztek csapatjához, kik Rosztovtól nem messze ácsorogtak.

„De úgy tetszik, nem vette észre senki”, - gondolta magában Rosztov. És csakugyan senki se vett észre semmit, mert hiszen mindenki ismerte azt az érzést, a melyet a tűzből az első ízben ép bőrrel menekülő hadapród érzett.

- No, a jelentésben önről se fognak megfélekedezni, - mondotta Zserkov, - sőt utóbb még engem is megtesznek hadnagynak.

- Jelentse a herczegnek, hogy a hídat felgyújtottam, - szólott az ezredes ünnepélyesen és vidáman.

- És ha a veszteség után kérdezősködik?

- Csekélység! - felelt az ezredes mély basszus hangon: - két huszár megsebesült és egy szörnyet halt, - mondotta észrevehető örömmel, s nem tudván elfojtani egy boldog mosolyt, zengő hangon vágta ki ezt a szép szót: szörnyethalt.

IX.

A Kutuzov vezérlete alatt álló harminczötezer főnyi orosz sereg, melyet egy, Bonaparte vezénylete alatt álló százezer főnyi sereg üldözött, melyet a lakosság a legellenségesebb indulatú fogadtatásban részesített, mely nem bízott többé a szövetségeseiben, mely az élélmezés fogyatékoságát sajnosan tapasztalta s mely a háború menetének minden előre-látható föltevésével homlokegyenest ellenkező viselkedésre volt kényszerítve, sietve vonult vissza a Duna mentén lefelé, s ott, a hol az ellenség utólérte, éppen csak annyi időre állapodott meg, hogy hátvédje útján magának a súlyosabb veszteség nélkül való visszavonulást biztosítsa. Voltak ütközetek Lambachnál, Amstetennél és Melknél; de annak a bátorságnak és szívósságnak ellenére is, a melylyel az oroszok küzdöttek, s mely iránt még az ellenség is elismeréssel volt, ezeknek az ütközeteknek az eredménye csak a még gyorsabb visszavonulás lett. Az osztrák csapatok, a melyek Ulmnál elkerülték, hogy fogságba essenek és Kutuzovval Braunaunál egyesültek, most elváltak az orosz seregtől, és Kutuzov csak a maga gyenge és elcsigázott haderejére volt utalva. Arra, hogy Bécset még tovább tartsák, gondolni se lehetett. Amaz, a legújabb stratégia elvei szerint mélyen átgondolt és támadó hadműveletek helyett, a melyeknek a tervét az osztrák Hofkriegsrath Kutuzov bécsi tartózkodása alkalmával adta át neki, Kutuzovnak egyetlen és szinte elérhetetlen célja az volt, hogy a nélkül, hogy seregét,

mint Ulmnál Mack, pusztulásba sodorja, egyesüljön az Oroszországból útban lévő csapatokkal.

Október 28-án Kutuzov átkelt a seregével a Duna bal partjára, és miután a maga serege és a francziák derékhada közé közbevette a Dunát, itt állapotodott meg első ízben. 30-án megtámadta Mortier-nek szintén a Duna bal partján lévő hadosztályát. Ebben az ütközetben ejtette zsákmányul az első diadaljeleket: egy zászlót, ágyúkat és két ellenséges tábornokot. Két heti folytonos visszavonulás után most először állapotodtak meg az orosz csapatok és az ütközet után nemcsak hogy a csatateret megtartották, hanem el is üzték a francziákat. Mind a mellett, hogy az orosz katonák le voltak rongyolódva, el voltak csigázva s az elmaradtak, sebesültek, elesettek és betegek révén számuk egy harmadrészére csökkent, mind a mellett, hogy betegeiket és sebesültjeiket, Kutuzov egy levelével, a melyben őket az ellenség ember-szeretetébe ajánlja, kénytelenek voltak a Duna túlsó partján hagyni, mind a mellett, hogy Kremsben a nagy kórházak s a kórházakká átalakított nagyobb épületek a betegek és a sebesültek befogadására elégteleneknek bizonyultak, mindezek ellenére is a Krems mellett való megállapodás és a Mortier fölött aratott győzelem jelentékenyen emelte a csapatok hangulatát. Az egész hadseregben, s a főhadiszálláson is öröndetes, bár a valóságnak meg nem felelő hírek keltek szárnyra az Oroszországból útban lévő hadoszlopok állítólagos közeledéséről, az osztrákoknak valami diadaláról és a megrémült Bonaparte visszavonulásáról.

Andrej herczeg az ütközet alatt Schmidt osztrák tábornok mellett volt, a ki ebben a csatában szintén elesett. Ki is lötték alóla a lovát, sőt egy golyó a kezét is horzsolta. A főparancsnok, különös kegyének a jeléül, ennek a győzelemnek a hírével őt küldte el az osztrák udvarhoz, mely ekkor már nem a francia csapatok által fenyegetett Bécsben, hanem Brünnben székel. Az ütközet éjszakáján bár izgatottan, de nem fáradtan (Andrej herczeg látszólag gyöngé testalkata ellenére a legerősebb embereknel is könnyebben tűrte a testi fáradalmakat) Dochturov jelentésével lóháton megérkezvén Kremsbe Kutuzovhoz, Andrej herczeg még akkor éjjel mint gyorsfutár folytatta az útját Brünnbe. Ez a gyorsfutárképpen való utazás, a megfelelő jutalmon kívül, nagy lépéssel közelebb vitte őt az előléptetéshez is.

Sötét, csillagos volt az éjszaka; komoran feketéllett az út, az előtte való napon, az ütközet napján hullott hó között. Andrej herczeg majd a lefolyt ütközet benyomásain tépelődve, majd azt a hatást, melyet a győzelem hírével kelteni fog, élénken maga elé képzelve, majd meg a főparancsnoktól és a bajtársaitól való búcsúzás emlékein rágódva ügetett tova a posta-bricskán és olyanformán érezte magát, mint az az ember, a ki hosszú várakozás után végre elérte rég óta áhítozott boldogságának a kezdetét. Alig hogy lehúnyta a szemeit, fölhangzott füleiben a puskák ropogása és az ágyúk dörgése, mely összeolvadt a kerekek zörgésével s a győzelem benyomásával. Olykor úgy tetszett neki, hogy az oroszok futnak s ő maga is elesett, de hamarosan fölébredt annak a boldog tudatára, hogy minderről szó sincsen, s hogy ellenkezőleg a francziák futamodtak meg. Ujra eszébe jutottak a diadal részletei, s az a nyugodt férfiasság, melyet az ütközet alatt tanúsított, és megnyugodva csendesesen elszunnyadt...

Derült és vídám reggel virradt a sötét, csillagos éjszakára. A napon elolvadt a hó, szaporán ügettek a lovak, s jobbra is, balra is változatos erdők, mezők és falvak suhantak el mellette.

Az egyik állomáson utólért egy orosz sebesültszállítmányt. A szállítmányt vezető orosz tiszt, a ki a legelső szekéren hevert, éktelenül kiabált és durva szavakkal szidalmazta a katonákat. A hosszú német előfogatokon hatonkint vagy többenkint döcögtek a sáppadt, sáros és bekötözött sebesültek. Egyesek közülük (orosz beszédet hallott) beszélgettek, mások kenyeret rágicsáltak, a legsúlyosabb állapotban lévők pedig némán, szelíd és betegesen gyerekes érdeklődéssel néztek a mellettük elszáguldó futárra.

Andrej herczeg megállította a szekerét és megkérdezte az egyik katonától, hogy melyik ütközetben sebesültek meg.

- Tegnapelőtt a Dunánál, - felelt a katona. - Andrej herczeg elővette az erszényét és három aranyat adott a katonának.

- Valamennyinek, - tette hozzá, az időközben odalépett tiszt felé fordulva. - Szedjétek össze magatokat fiúk, - fordult a katonákhoz, - még sok ám a dolgunk.

- Nos, segédtszát úr, mi újság? - kérdezte tőle a tiszt, a ki nyilván beszédbe akart ereszkedni vele.

- Jó újság van! Előre, - kiáltott oda a jамscsiknak és elvágtatott.

Már teljesen sötét volt, mikor Andrej herczeg beérkezett Brünnebe, s magas házakkal, boltok, ablakok, házak s lámpák fényözönével, a kövezeten dübörgő szép fogatokkal s egy eleven nagyvárosnak azzal a légkörével találta magát körülvéve, melynek, a tábori élet után, mindig oly nagy vonzó ereje van a katonaemberre. Andrej herczeg a gyors utazás és az álmatlan éjszaka ellenére is, mikor a palotához ért, még frissebbnek érezte magát, mint előtte való nap. Csak a szemei csillogtak lázas fényben s a gondolatai váltakoztak rendkívüli gyorsasággal és tisztasággal. Az ütközet minden részlete élénken elvonult előtte, még pedig most már nem homályosan, hanem abban a határozott és tömör formában, a melyben gondolatban jelentést tett róla Ferencz császárnak. Élénken elképzelte azokat az esetleges kérdéseket, melyeket a császár intézhet hozzá, valamint az ezekre adandó feleleteket is. Azt hitte, hogy legott bevezetik az uralkodóhoz. De a palota főkapujánál egy hivatalnok ugrott elé, s megtudván, mi járatban van, egy másik kapúhoz vezette őt.

- A folyosón jobbra, nagyságos uram, ott megtalálja az ügyeletes szárnysegédet, - szólott a hivatalnok. - Ő majd elvezeti a hadügyminiszterhez.

Az ügyeletes szárnysegéd, a ki Andrej herczeget fogadta, megkérte, hogy várjon és bement a hadügyminiszterhez. Öt percz múlva visszatért és különös udvariassággal meghajtotta magát, előre eresztette Andrej herczeget és a folyosón keresztül bevezette őt a hadügyminiszter dolgozószobájába. Keresett udvariasságával és szerénységével úgy látszik elejét akarta venni az orosz segédtszát bizalmaskodásának. Andrej herczeg örömteljes érzése jelentékenyen megcsappant, mikor a hadügyminiszter szobájának az ajtajához lépett. Sértve érezte magát és a sérelem érzése, ugyanabban a pillanatban, szinte észrevétlenül, a semmivel nem indokolt megvetés érzésébe csapott át. Találékony elméje legott föltárta előtte azt a szempontot, a melyből méltán megvetéssel viseltethetik a szárnysegéd a hadügyminiszter iránt. „Nekik alkalmasint nagyon könnyűnek látszik győzelmet aratni, a nélkül, hogy puskaport szagolnának!” - gondolta magában. A szemét megvetően összehunyorította, s valami különös lassúsággal lépett be a hadügyminiszter szobájába. Ez az érzés csak fokozódott benne, mikor a hadügyminisztert, a ki egy nagy asztal mellett ült, s a ki vagy két perczig rá se hederített, megpillantotta. A hadügyminiszter két viaszgyertya közt lehorgasztotta kopasz és csak két halántékán összes fejét, és czeruzájával jegyezgetve, valami íratot olvasgatott. A nélkül, hogy a fejét fölemelte volna, végigolvasta az íratot, a mikor egyszerre kinyílt az ajtó és léptek hallatszottak.

- Fogja ezt és adja át, - szólott a hadügyminiszter a szárnysegédéhez, miközben átadta neki az íratot, s még mindig rá se hederített a futárra.

Andrej herczeg úgy érezte magát, hogy az összes ügyek közül, melyek a hadügyminisztert foglalkoztatták, a Kutuzov-féle sereg viselt dolgai érdekelték őt legkevésbé, vagy pedig valami oknál fogva ezt a hitet kellett keltenie az orosz futárban. „No, de hiszen ez tökéletesen mindegy nekem”, - gondolta magában. A hadügyminiszter félretolta a többi íratokat,

gondosan egymáshoz igazította a széleiket és fölemelte a fejét. Okos és jellegzetes feje volt. De abban a pillanatban, a melyben Andrej herczeghez fordult, arcának okos és határozott kifejezése szemlátomást, szokás szerint és teljes öntudatossággal megváltozott; annak az embernek a buta, ravasz és ezt a ravaszságot leplezni nem is akaró mosolya ült ki rá, a ki egymás után egész sereg kérvényezőt fogad.

- Kutuzov tábornagytól jön? - kérdezte. - Remélem, jó híreket hoz? Meg volt már az összeütközés Mortier-vel? Győzelem? Ideje volna!

Fogta a levelet, mely az ő nevére szólt és szomorú ábrázattal kezdte olvasni.

- Oh, Istenem! Istenem! Schmidt! - szólott németül. - Milyen szerencsétlenség! - Átfutván a levelet, letette az asztalra és szemlátomást eltűnődve valamin, ránézett Andrej herczegre.

- Oh, milyen szerencsétlenség! A győzelem tehát, mint ön mondja, döntő fontosságú volt? De Mortiert nem fogták el. (Elgondolkozott.) Nagyon örülök, hogy jó híreket hozott, bár Schmidt halála igen nagy ár ezért a győzelemért. Ő Felsége alkalmasint látni kívánja majd önt, de nem ma. Köszönöm, most pihenje ki magát. Holnap a parádé után legyen ott a cercle-nél. Egyébiránt majd még értesítem.

A beszélgetés közben eltűnt buta mosoly megint megjelent a hadügyminiszter arcán.

- A viszontlátásra, nagyon köszönöm. A császár Ő Felsége minden valószínűség szerint látni fogja akarni önt, - ismételte és megbiczczentette a fejét.

Mikor Andrej herczeg a palotából kilépett, úgy érezte, hogy mindaz az érdeklődés és boldogság, a melyet benne ez a győzelem keltett, most a hadügyminiszter és az előzékeny szárnysegéd közönyös kezeibe van letéve. Egyszerre egész gondolatvilága megváltozott: az ütközet úgy tűnt föl előtte, mint valami messzi, régeirégi emlék.

X.

Andrej herczeg Brünmben egy ösmerősenél, Bilibin orosz diplomatánál szállt meg.

- Oh, kedves herczeg, kellemesebb vendégem nem is lehetne, - mondotta Bilibin, mikor kijött Andrej herczeg elé. - Franz, vidd a herczeg holmiját az én hálósobámba! - fordult oda az inasához, a ki Bolkonszkijt kísérte. - Nos, mint a diadal hírnöke jött? No ez derék. Én meg betegen ülök itt, a mint látja.

Andrej herczeg, miután megmosakodott és átöltözött, bement a diplomata pazar dolgozószobájába és asztalhoz ült. Bilibin csöndesen meghúzódott a kandalló mellett.

Andrej herczeget, nemcsak az utazása, hanem az egész hadjárat után, melynek ideje alatt a tisztség és az előkelő élet minden kényelmétől meg volt fosztva, a pihenés kellemes érzése fogta el az életnek ilyen pazar körülményei közt, a melyekhez gyermekkor óta hozzá volt szokva. Ezenkívül jól esett neki az osztrák fogadtatás után, habár nem is oroszul, de orosz emberrel (francziául társalogtak) beszélni, a kiről föltételezte, hogy teljes mértékben osztozik az oroszoknak az osztrákok iránt érzett s most különösen tapasztalható ellenszenvében.

Bilibin harminczöt év körül lévő legényember volt, a ki ugyanahhoz a társasághoz tartozott, mint Andrej herczeg. Már Péterváron ösmerték egymást, de még jobban megösmérkedtek, mikor Andrej herczeg legutóbb Kutuzovval Bécsben járt. Valamint Andrej herczeg olyan fiatal ember volt, a ki katonai téren nagy előmenetelt ígért, úgy viszont Bilibin a diplomáciai téren jogosított szép reményekre. Fiatal ember volt ugyan, de már nem volt fiatal diplomata, mert már tizenhét éves kora óta szolgált, volt Párisban és Koppenhágában, most pedig

Bécsben foglalt el egy eléggé fontos állást. Úgy a kancellár, mint a mi bécsi követünk is ösmerte és nagyrabecsülte őt. Nem tartozott azok közé a nagyszámu diplomaták közé, a kiknek csak negatív érdemeiknek kellett lenniök, a kiknek mindössze is csak tartózkodniok kellett bizonyos dolgoktól, és francziául kellett tudniok ahhoz, hogy kitünő diplomaták legyenek; egyike volt ő azoknak a diplomatáknak, a kik szeretnek is, tudnak is dolgozni, s lustasága ellenére is olykor egész éjszakákat töltött az íróasztala mellett. Bármilyen lett legyen is a dolga, mindent egyformán jól végzett el. Őt nem az a kérdés érdekelte, hogy „miért?”, hanem hogy „hogyan?” Hogy miben állott az ő diplomáciai föladata, azzal nem törődött, de egy-egy körlevelet, emlékiratot, vagy jelentést művészként, elmésen és választékosan megcsinálni, mindig nagy élvezetet szerzett neki. Bilibin szolgálatait nemcsak az írásbeli munkák révén becsülték sokra, hanem azért is, mert a magasabb körökben mesterileg tudott viselkedni és beszélni.

Bilibin a társalgást is, mint a munkát, csak akkor szerette, ha választékosan elmés volt. A társaságban is mindig kivárta az alkalmat, mikor valami figyelemreméltót mondhatott, s csakis ezzel a föltétellel elegyedett a társalgásba. Bilibin társalgása mindig tele volt eredetien elmés, kerek mondatokkal, melyek általános érdeklődést keltettek. Ezek a mondások Bilibin laboratóriumában, szinte tudatosan olyan könnyed formában készültek, hogy a jelentéktelen világi emberek könnyen az eszükbe tarthassák és szalonról-szalonra tovább adhassák. És Bilibin elmésségei csakugyan, mint mondani szokták, szájról-szájra jártak a bécsi szalonokban és nem egyszer befolyással voltak úgynevezett fontos ügyekre is.

Sovány, kiaszott, sárgás arcza mély ránczokkal volt tele, a melyek mindig oly gondosan tisztára voltak mosva, mint fürdés után az ujjainak a hegye. Ezeknek a ránczoknak a mozdulataiban volt az arczának a legfőbb játéka. Hol széles ránczokba szedte a homlokát s felrántotta a szemöldökeit, hol leereszkedtek a szemöldökei és mély ránczok támadtak az arczán. Mélyen fekvő, apró szemeknek mindig határozott és derült volt a tekintetük.

- No most mesélje el a sikereit, - szólalt meg.

Bolkonszkij a lehető legszerényebb modorban, a nélkül, hogy magáról csak egyetlen szóval is megemlékezett volna, elbeszélte az ütközetet s a fogadtatást, melyben őt a hadügyminiszter részesítette.

- Úgy fogadtak engem ezzel a hírrel, mint a hogy a tekejátékban a kutyát fogadják, - ezzel a francia közmondással fejezte be az elbeszélését.

Bilibin elmosolyodott s ránczokkal telt meg az arcza.

- De kedvesem, - mondotta távolról mustrálgatva a körmeit, miközben bal szeme fölött ránczokba verődött a bőr, - minden nagyrabecsülésem mellett is, a melylyel „az igazhitű orosz hadviselés” iránt viseltetem, azt tartom, hogy az önök győzelme nem a legfényesebbek közül való.

Állandóan francziául beszélt, s csak azokat a szavakat mondta oroszul, a melyeket gúnyosan hangsúlyozni akart.

- Lássuk csak! Önök teljes erejükkel rávetették magukat Mortier egyetlen hadosztályára, és Mortier azért mégis kisiklott a kezeik közül? Hol itt a győzelem?

- De azért komolyan szólva, - felelt Andrej herczeg, - mégis csak minden kérdés nélkül elmondhatjuk, hogy ez valamivel különb volt Ulmnál...

- De mért nem csíptek el legalább egy, csak egy marsallt?

- Azért, mert nem minden megy ám úgy, a mint az ember szeretné, s mert a háború nem olyan, mint a parádé. Mi, a mint említettem, már reggel hét órakor hátba akartuk támadni az ellenséget, s még délután öt órára se jutottunk ennyire.

- De hát miért nem cselekedték meg reggel hét órakor? Az kellett volna, hogy reggel hét órakor meg is cselekedjék, - szólott Bilibin mosolyogva, - reggel hétkor meg kellett volna cselekedni.

- Hát önök miért nem sugalmazták Bonaparténak diplomáciai úton, hogy jobb lesz, ha Genuát feladja? - kérdezte Andrej herczeg ugyanolyan hangon.

- Tudom, - vágott közbe Bilibin, - ön most azt gondolja, hogy nagyon könnyű a kandalló mellett egy pamlagon ülve marsallokat fogdosni. Ez igaz, de azért mégis mért nem csíptek el egyet? És ne csodálkozzék, ha nemcsak a hadügyminisztert, de Ferencz császár és király Ő Felségét se fogja valami nagyon boldoggá tenni az önök győzelme; sőt még én, az orosz nagykövetség boldogtalan titkára, még én sem érzem semmiféle szükségét annak, hogy örömem jeléül egy tallért adjak az én Franz-omnak és eleresszem őt a Liebchen-jével a Práterba... Az igaz, hogy itt nincs is Práter... - Merően ránézett Andrej herczegre s egyszerre eltűntek homlokáról a ránczok.

- De most rajtam a sor, kedvesem, hogy egy kis „miért”-tel álljak elő, - szólalt meg Bolkonszkij. - Őszintén bevallva, nem értem, lehet, hogy valami diplomáciai finomság van a dologban, mely az én gyöngye elmémet meghaladja, de én nem értem: Mack elveszít egy egész hadsereget, Ferdinand és Károly főherczegek semmi életjelt sem adnak magukról és egyik hibát a másik után követik el, végre az egyetlen Kutuzov az, a ki valóságos diadalt arat, és semmivé teszi a francziák győzhetetlenségének a varázsát, s a hadügyminisztert még ennek a diadalnak a részletei sem érdeklik!

- Persze, éppen azért, kedvesem. Nézze csak, hurráh! a csárnak, Oroszországnak, a hitnek! Ez mind nagyon szép; de mi közünk nekünk, már mint az osztrák udvarnak, az önök győzelméhez? Hozzanak önök hírt nekünk Károly vagy Ferdinand főherczegnek - „egyik főherczeg olyan mint a másik”, ezt ön is tudja, - Napoleon akár egy tűzoltó-kirendeltsége fölött aratott győzelméről, ez más, akkor majd nem takarékoskodunk az üdvövésekkel. De ez szinte szándékos gúnynak, bosszantásnak látszhatik. Károly főherczeg nem csinál semmit, Ferdinánd főherczeg nyakig, ül a szégyenben. Bécset elejtik, nem tartják tovább, akár csak azt mondanák nekünk: az Isten velünk, és ördög vigyen benneteket, és a ti fővárostokat. Egy tábornokunkat, a kit valamennyien szerettünk, Schmidtet, halálba kergetik, s még szerencsét kívánnak nekünk a győzelemhez!... Megengedi tán, hogy fölháborítóbb hírt, mint a melyet ön hozott, még csak képzelni se lehet. Az egész olyan, mintha célzatos volna. Ezenkívül, tegyük föl, hogy önök csakugyan fényes győzelmet arattak, sőt, hogy még Károly főherczeg is győzelmet aratott, ugyan mit változtatna ez a dolgok állásán? Most már késő, mikor Bécs a francziák kezén van.

- Hogy-hogy' a francziák kezén? Bécset elfoglalták?

- Nemcsak hogy elfoglalták, hanem Bonaparte Schönbrunnban van, és a mi kedves grófunk, Vrba gróf, útban van hozzá a parancsaiért.

Az utazás, a fogadtatás fáradalmai és benyomásai, de különösen az ebéd után Bolkonszkij úgy érezte, hogy nem fogta fel teljesen azoknak a szavaknak a jelentőségét, melyeket hallott.

- Ma reggel volt nálam Lichtenfels gróf, - folytatta Bilibin, - s mutatott egy levelet, a melyben részletesen le van írva a francziák parádéja Bécsben. Murat herczeg, és minden egyéb... Ebből látható, hogy az önök győzelme nem éppen nagyon örvendetes és hogy önt nem fogadhatták úgy, mint a megmentőjüket...

- Igazán mondom, nekem mindegy, tökéletesen mindegy! - mondotta Andrej herceg és kezdte belátni, hogy annak a hírnek, melyet ő a kremsi ütközetéről hozott, olyan eseményekkel szemben, a minő Ausztria fővárosának az elfoglalása, tényleg nem lehet valami nagy fontossága. - De hát hogy tudták Bécset elfoglalni? Mikor ott a híd, a hírneves erődítések és Auersperg herceg? Nálunk olyan hírek jártak, hogy Auersperg herceg védelmezi Bécset, - mondotta.

- Auersperg herceg ezen az oldalon, a mi oldalunkon áll és bennünket védelmez; szerintem ugyan nagyon rosszul, de mégis csak védelmez. Bécs pedig a túlsó oldalon van. A híd, az még nincs és remélem, nem is lesz elfoglalva, mert alá van aknázva és ki van adva a parancs, hogy fölrobbantsák. Ellenkező esetben mi már rég a csehországi hegyek között volnánk, önök pedig egész hadseregükkel együtt ugyancsak rossz világot élnének a két tűz közt.

- No, de ez még mind nem jelenti azt, hogy a hadjáratnak vége, - szólt Andrej herceg.

- Én pedig azt hiszem, hogy vége. És így gondolkodnak az itteni nagyfejű álomszuszékok is, csak nem merik kimondani. Az lesz, a mit én már a hadjárat kezdetén megmondottam, hogy nem az önök lövöldözése ott Dürrenstein alatt és egyáltalában nem a puskaapor dönti el ezt a kérdést, hanem azok, a kik kieszték, - mondotta, ismételvén egyik *mot*-ját, miközben összeráncolta a homlokát és szünetet tartott. - A kérdés csak az, hogyan végződik Alexander császár és a porosz király berlini találkozása. Ha Poroszország is belép a szövetségbe, akkor Ausztriát belekényszerítik abba, hogy a háborút folytassa. Ha pedig nem, akkor mindössze arról lesz szó, hogy megegyezzenek az iránt, hol állapítsák meg az új Campo-Formio első szakaszát.

- De milyen rendkívüli genialitás ez! - kiáltott föl egyszerre Andrej herceg, s kis kezét ökölbe szorítva rácsapott vele az asztalra. - És milyen szerencséje van ennek az embernek!

- Buonaparténak? - kérdezte Bilibin s összeráncolta a homlokát, ezzel jelezvén, hogy most *un mot* következik. - Buonaparte? - ismételte, az u-t különösen hangsúlyozva. - De én azt hiszem, hogy most, a mikor Schönbrunnból diktál Ausztriának törvényeket, il faut lui faire grâce de l'u.⁵ Én határozottan meg is kezdtem ezt az újítást s őt egyszerűen Bonapart-nak hívom.

- Nem, tréfán kívül, - szólott Andrej herceg, - ön hát csakugyan azt hiszi, hogy a hadjáratnak vége?

- Ime én ezt gondolom: Ausztriát lóvá tették, s ő ehhez még nincs hozzászokva. És megfizet érte. Lóvá tették először azért, mert a tartományai föl vannak dúlva (azt mondják, hogy az igazhitű hadsereg kegyetlen pusztításokat visz véghez), a hadserege le van törve, fővárosa elesett, és mindez, pour les beaux yeux du cet szardiniai Felség. És, - köztünk maradjon kedvesem, - ez az, a miből én azt szimatolom, hogy becsapnak bennünket, szimatolom a Franciaországgal való egyezkedést, és a béke, a titkos és suttyomban megkötendő béke terveit.

- Ez lehetetlen! - szólott Andrej herceg; - ez nagyon is alávaló dolog volna.

Mikor Andrej herceg bement a számára előkészített szobába, és tiszta fehérműben ráfeküdt az illatos és megmelegített tollpárnákra, - úgy érezte, mintha az az ütközet, a melynek ő hozta meg ide a hírért, régen, nagyon régen történt volna. A porosz szövetség, Ausztria hitszegése, Bonaparte új diadala, a holnapi parádé és a Ferencz császárnál kilátásban lévő kihallgatás foglalkoztatták. Behúnyta a szemeit, de ugyanabban a pillanatban ágyúdörgés, puskaropogás, kocsizörgés zúgott a füleibe s ime megint muskétások ereszkednek le

⁵ Buonaparte?... El kell engedni neki az u-t.

csatárlánczban a hegyről, a francziák lövöldöznek s ő érzi, a mint megremeg a szíve, s ő is előre rohan Schmidt-tel, a golyók vígan füttyölnek körülötte s ő az életörömmel azt a megtízszerezett érzését érzi, a melyet gyermekkor óta nem tapasztalt. Fölbredt.

„Igen, mindez így volt!...” - mondotta magában, boldogan, gyermekiesen elmosolyodva s erőteljes, fiatal álomba merült.

XI.

Másnap későn ébredt. Felújítván magában a múlt benyomásait, mindenekelőtt arra emlékezett vissza, hogy ma be kell mutatkoznia Ferencz császár előtt, majd eszébe jutott a hadügyminiszter, az előzékeny osztrák szárnysegéd, Bilibin és az este folytatott beszélgetés. A palotába lévén menendő, teljes díszbe öltözött, a mit már rég nem cselekedett volt meg, s frissen és szépen, felkötött karral belépett Bilibin szobájába. Még más négy úr is volt a szobában a diplomáciai karból. Kuragin Hyppolit herceget, a ki a nagykövetség titkára volt, Bolkonszkij már ismerte; a többiekkel Bilibin ismertette meg.

Azok az urak, a kik Bilibinnél voltak, - csupa gazdag, vidám és nagyvilági fiatal ember, - úgy Bécsben, mint itt is egészen külön kört alkottak, a melyet Bilibin, a ki ennek a körnek a feje volt, a „mieink”-nek, *les nôtres* keresztelt el. Ennek a körnek, mely csaknem kizárólag diplomátákból állott, szemlátomást meg voltak a maga, a politika és háború ügyeivel semmi kapcsolatban nem álló nagyvilági érdekei, egyes asszonyokkal s a szolgálat irodai részével való viszonyai. Ezek az urak, úgy látszik, kész örömmel fogadták a körükbe Andrej herceget (olyan megtiszteltetés, a melyben csak kevés embert részesítettek), akárcsak közülök való lett volna. Pusztán udvariasságból s hogy a társalgást megindítsák, bevezetésül néhány kérdést intéztek hozzá a hadseregről és a legutóbbi ütközetről, mire a társalgás megint csak vidám élczek és tréfák közt forgácsolódott szét.

- De különösen jó a dologban az, - szólalt meg az egyik, egy diplomata-társának a kudarczáról szólva, - különösen jó az, hogy a kancellár egyenesen megmondta neki, hogy Londonba történt áthelyeztetése voltaképpen előléptetés, s hogy tehát így fogja föl a dolgot.

- El tudják-e képzelni azt a figurát, mikor ezt hallja?...

- De a mi mindennél rosszabb, urak, én most leleplezem önök előtt Kuragint; ez a Don Juan, ez a rettenetes ember, rútul kihasználja egy társának a szerencsétlenségét!

Hyppolit herceg egy karosszékekben heverészett s fölrakta a lábait a szék támlájára. Elmosolyodott.

- Ugyan, ugyan, - mondotta.

- Óh, Don Juan! Óh kigyó! - hallatszott minden oldalról.

- Ön nem is tudja, Bolkonszkij, - fordult oda Bilibin Andrej herceghez, - hogy a francia hadsereg (majdnem azt mondtam: az orosz hadsereg) minden kegyetlensége is csak semmiség ahhoz, a mit ez az ember az asszonyok közt véghezvitt.

- A nő - barátnője a férfinak, - jegyezte meg Hyppolit herceg s lorgnette-jével elkezdte nézni a lábait.

Bilibin és a többiek Hyppolit herceg szemébe nézve fölkaczagtak. Andrej herceg tisztában volt vele, hogy ez a Hyppolit herceg, a kitől (őszintén szólva) a feleségét is féltette, a bolondját járta ebben a társaságban.

- Nem kell bemutatnom önnek ezt a Kuragint, - szólt oda Bilibin halkán Bolkonszkijhoz. - Elragadó, mikor elkezd okoskodni a politikáról; érdemes látni a fontoskodását.

Odaült Hyppolit mellé és a homlokát összeránczolta, elkezdett vele politikáról beszélni. Andrej herceg s a többiek odaálltak köréjük.

- A berlini kabinet nem mondhat véleményt a szövetségről, - kezdte Hyppolit jelentőségteljes pillantást vetve maga körül, - a nélkül, hogy kifejezést adjon... mint legutolsó jegyzékében is tette... egyébiránt, ha a császár Ő Felsége nem üt csorbát a mi szövetségünk lényegén...

- Bocsánat, még nem fejeztem be... - mondotta Andrej hercegnek, s megfogta a kezét. - Én azt hiszem, a beavatkozás előnyösebb lesz, mint a be nem avatkozás. - Itt szünetet tartott. - Lehetetlen azzal befejezettnek tekinteni az ügyet, hogy a mi november 18-iki levelünket nem fogadták el. Lám, idevezet mindez.

Eleresztette Bolkonszkij kezét, ezzel akarván jelezni, hogy most már véglegesen befejezte.

- Demosthenes, rádismerek arról a kavicsdarabról, a melyet arany-szájadban rejtegetsz! - szólalt meg Bilibin, a kinek még a feje búbja is megmozdult a gyönyörűségtől.

Mindannyian nevettek. Valamennyiüknél hangosabban kaczagott Hyppolit. Szemlátomást szenvedett, szinte elállt a lélegzete, de azért nem bírta elfojtani a legvadabb kaczagást, mely egészen széjjelhúzta állandóan mozdulatlan arcát.

- Nos, uraim, - mondotta Bilibin, - Bolkonszkij Brünnek és a háznak a vendége, s én, tőlem telhetőleg be akarom mutatni neki az itteni élet minden gyönyörűségét. Ha Bécsben volnánk, ez könnyű volna; de itt, ebben a nyomorúlt morva fészekben, már nehezebb, s így számítok valamennyiüknek a támogatására. Be kell mutatni neki Brünnt. Önök vállalják magukra a színházat - én a társaságot: te pedig, Hyppolit, természetesen az asszonyokat.

- Meg kell neki mutatni Ameliet! - szólott az egyik, s megcsókolta az újjai hegyét.

- Egyáltalában, - jegyezte meg Bilibin, - emberszeretőbb érzelmekre kell hangolni ezt a vérszomjas katonát.

- Sajnálom, uraim, de aligha vehetem igénybe szíves vendégszeretetüket, most is már ideje, hogy menjek, - mentegetőzött Bolkonszkij s az órájára nézett.

- Hová?

- A császárhoz.

- Óh! Óh! Óh!

- Nos hát, a viszontlátásra, Bolkonszkij! A viszontlátásra, herceg, jöjjön valamivel korábban ebédre, - hallatszottak hangok. - Majd a szárnyaik alá vesszük.

- Csak iparkodjék, ha a császárral beszél, minél jobban dícsérni az élelmezés és a menetelés rendjét, - mondotta Bilibin, mikor Bolkonszkijt az előszobába kikísérte.

- Szeretném dícsérni, de a mennyire ismerem, nem igen tehetem, - felelt Bolkonszkij mosolyogva.

- Egyáltalában, iparkodjék minél többet beszélni. Neki szenvedélye - a kihallgatás, de beszélni nem szeret, s a mint majd látni fogja, nem is igen tud.

XII.

Ferencz császár a cercle alkalmával merően ránézett Andrej herczegre, a ki a számára kijelölt helyen az osztrák tisztek között állott és intett is neki hosszúkás fejével. Kevéssel ezután a tegnapi szárnysegéd udvariasan közölte Bolkonszkijval a császárnak azt az óhaját, hogy őt kihallgatáson fogadja. Ferencz császár a szoba közepén állva fogadta őt. Andrej herczeg mielőtt elkezdett volna beszélni, megütközött azon, hogy az uralkodó szinte zavarba jött és nem tudván, mit mondjon, elvörösödött.

- Mondja csak, mikor kezdődött az ütközet? - kérdezte szaporán.

Andrej herczeg felelt. Ez után a kérdés után ehhez hasonló együgyű kérdések következtek: „egészséges-e Kutuzov? Mikor jött el Kremsből?” stb. Az uralkodó olyan kifejezéssel beszélt, mint ha csak kizárólag az lett volna a célja, hogy bizonyos számú kérdést intézzon hozzá. De az ezekre a kérdésekre adandó feleletek, amint nagyon is feltűnően elárulta, éppenséggel nem érdekelték.

- Hány órákor kezdődött az ütközet? - kérdezte a császár.

- Azt nem mondhatom meg Felségednek, hogy az arcvonalon hány órákor kezdődött az ütközet, de Dürrensteinnél, a hol én voltam, este hat órákor indultak rohamra a csapatok, - mondotta Bolkonszkij élénken, s azt remélte, hogy most tán előterjesztheti mindannak a fejében immár készen álló hiteles leírását, a mit tudott és látott. De a császár elmosolyodott és félbeszakította.

- Hány mérföld?

- Honnan és meddig, Felség?

- Dürrensteintől Kremsig.

- Három és fél mérföld, Felség.

- A francziák otthagyták a balpartot?

- A mint a kémeink jelentették, az éjszaka folyamán keltek át tutajokon.

- Van-e elég takarmány Kremsben?

- Takarmány nem volt annyi,...

A császár közbevágott:

- Hány órákor esett el Schmidt tábornok?

- Úgy tetszik, hét órákor.

- Hét órákor? Ez szomorú! nagyon szomorú!

A császár azt mondta, hogy köszönöm és meghajította magát, Andrej herczeg kiment, mire az udvaroncok legott minden oldalról körülfogták. Mindenfelől gyöngéd pillantások és gyöngéd szavak röppentek felé. A tegnapi szárnysegéd szemrehányást tett neki, hogy miért nem a palotában szállt meg és följánlotta neki a házat. A hadügyminiszter is odalépett hozzá és szerencsekívánatok közt átadta neki a Mária Terézia-rend harmadik osztályát, melyet a császár adományozott neki. A császárné kamarása meghívta őt a felséges asszonyhoz. A főherczegnő is látni kívánta. Valósággal nem tudta, kinek feleljen előbb és beletelt pár pillanat, míg kissé összeszedte magát. Az orosz követ megfogta a vállát, odahúzta az ablakhoz és elkezdett vele beszélgetni.

Bilibin szavai ellenére is örömmel fogadták azt a hírt, a melyet hozott. Hálaadó isteni tiszteletet is rendeltek el. Kutuzovot a Mária Terézia-rend nagy keresztjével tüntették ki, s az

egész hadsereget elhalmozták jutalmakkal. Bolkonszkijt minden oldalról meghívásokkal árasztották el, s egész délelőtt látogatásokat kellett tennie az osztrák előkelőségeknél. Miután este öt óra tájban a látogatásokat befejezte, megfogalmazta a fejében az ütközetről és a brünni kirándulásról az apjának írandó levelet és elment haza Bilibinhez. Bilibin házában a lépcsője előtt egy félig megrakott bricska állott, és Bilibin inasa, Franz, valami nehéz ládát czipelve jött ki az ajtón.

Andrej herceg, mielőtt Bilibinhez ment volna, betért egy könyvesboltba, hogy az egész hadjáratra ellássa magát könyvekkel s ott elüldögélte az időt.

- Mit jelentsen ez? - kérdezte Bolkonszkij.

- Jaj, kegyelmes uram! - szólott Franz, a ki nagynehezen fölrakta a ládát a bricskára - Megint megyünk tovább. Az a gonosztevő már megint a sarkunkban van.

- Mi az? Mit jelent ez? - kérdezte ismét Andrej herceg.

Bilibin kijött Bolkonszkij elé. Állandóan nyugodt arcza most izgatott volt.

- Na már valljuk be, hogy ez pompás valami, - mondotta, - pompás egy história azzal a Tabor-híddal. Kardcsapás nélkül átkeltek rajta. - Andrej herceg az egészről semmit sem értett.

- De hát hol járt ön, hogy még azt sem tudja, a mit már minden kocsis tud a városban?

- A főhercegnőtől jövök. Ott semmit se hallottam.

- És azt se látta, hogy mindenfelé csomagolnak?

- Nem láttam... De hát mi történt? - kérdezte Andrej herceg türelmetlenül.

- Mi történt? Az történt, hogy a francziák átkeltek azon a hídon, a mely Auersperg védelmére volt bízva; s a hidat nem pusztították el, úgy, hogy Murat most sietve útban van Brünn felé és ma-holnap itt is lesz.

- Hogy-hogy' itt? De hát miért nem pusztították el a hidat, ha alá van aknázva?

- Ezt én kérdelem öntől. Ezt senki, még maga Bonaparte se tudja. - Bolkonszkij vállat vont.

- De ha átkeltek a hídon, ez annyit tesz, hogy a hadsereg is elveszett: elvágják az útját, - mondotta.

- 'Sz ez éppen a nagyszerű, - felelt Bilibin. - Hallgasson csak ide. A francziák, mint már említettem, bevonulnak Bécsbe. Eddig rendben van minden. Másnap, vagyis tegnap, a marsall urak: Murat, Lannes és Beliard lóra ülnek és elmennek a hídra. (Megjegyzendő, mind a hárman gascogneiak.) - Urak, - úgymond egyikük, - önök is tudják, hogy a Tabor-híd minden oldalról alá van aknázva, s hogy előtte egy veszedelmes erősség és tizenötezer katona áll, a kiknek ki van adva a parancs, hogy a hidat felrobbantsák és bennünket ne eresszenek át rajta. De a mi császárunknak, Napoleonnak nagyon kellemes lesz, ha mi ezt a hidat elfoglaljuk. Gyerünk hát hárman és foglaljuk el. Gyerünk, mondják rá a többiek; s elindulnak, elfoglalják a hidat, keresztülmennek rajta, és most egész seregükkel a Duna innenső partján jönnek mi felénk, önök és az önök összekötő vonala felé.

- Elég volt a tréfából, - szólott Andrej herceg szomorúan és komolyan. - Ez a hír fájdalomosan, de egyúttal kellemesen is érintette őt. Alig hallotta meg, hogy az orosz hadsereg ilyen reménytelen állapotban van, megvillant a fejében az a gondolat, hogy éppen az ő számára van fönntartva az, hogy az orosz sereget ebből a kellemetlen helyzetből kimentse, s hogy ime, itt az a Toulon, mely majd kiemeli őt az ismeretlen tisztek sorából és megnyitja előtte a dicsőség útját. A mint Bilibint hallgatta, már élénken elképzelte, hogy' fogja, a mint a hadsereghez

megérkezik, előterjeszteni a haditanácsban a véleményét, mely egyedül alkalmas arra, hogy a hadsereget megmentse, s hogy' fogják ő rá egymagára rábízni ennek a tervnek a megvalósítását.

- Elég volt a tréfából, - ismételte.

- Nem tréfálok, - folytatta Bilibin, - ez a szomorú valóság. Ezek az urak rálépnek a hídra egyedül s fehér kendőket vesznek elő; azt állítják, hogy fegyverszünet van, s hogy ők, a marsallok azért jönnek, hogy Auersperg herczeggel tárgyalást kezdjenek. Az ügyeletes tiszt bebocsátja őket a hidat védő erősségbe. Ezerféle gascognei badarsággal beszélnek tele a fejét; azt mondják, hogy a háborúnak vége, hogy Ferencz császár találkozni fog Bonapartéval, s hogy ők beszélni akarnak Auersperg herczeggel, s több efféle. A tiszt elküld Auerspergért; az urak összeölelkeznek a tisztekkel, tréfálkoznak, ráülnek az ágyúkra, s e közben egy francia zászlóalj észrevétlenül rálép a hídra, a robbantó anyagokkal telt zsákokat a vízbe hajigálja róla és eljut az erősséghez. Végre megjelenik a tábornok, a mi kedves herczeg Auersperg von Mauternünk. - „Kedves ellenség! Az osztrák hadsereg virága, a török háború hőse! Az ellenségeskedésnek vége, kezet nyújthatunk egymásnak... Napoleon ég a vágytól, hogy Auersperg herczeget megösmérje”. Szóval, ezek az urak, nem hiába gascogneiak, szép szavaikkal lebeszélnek a lábáról Auersperg herczegét, a ki olyan hízelgőnek tartja magára nézve azt, hogy oly gyorsan bizalmasává lett a francia marsalloknak, annyira elvakul Murat köpenye és struccztollai láttára, qu'il n'y voit que du feu, et oublie celui qu'il devait faire, faire sur l'ennemi (gyors beszéde ellenére se feledkezett meg arról, hogy ez után a *mot* után, a kellő méltatásra némi szünetet tartson). A francia zászlóalj szaporán bevonul az erősségbe, beszögezi az ágyúkat, s a híd el van foglalva. De a mi még a legjobb, - folytatta a saját elbeszélésének a pompás voltától szinte lecsillapodva, - az az, hogy az az őrmester, a ki a mellett az ágyú mellett állott, melynek jelt kellett volna adni az aknák felrobbantására és a híd légberöpitésére, ez az őrmester francia katonákat látván a hídon, már löni akart, de Lannes félrerántotta a kezét. Az őrmester, a ki nyilván okosabb ember volt a tábornoknál, odasiet Auersperghez és jelenti: „Herczeg, önt rászédtek, ime a francziák!” Murat látja, hogy mindennek vége, ha az őrmestert szóhoz engedik jutni. Tettetett csodálkozással (igazi gascognei módon) odafordul Auersperghez: „Nem ösmerek rá a világszerte annyira magasztalt osztrák fegyelemre, - úgymond, - ön megengedi, hogy egy alantasa így beszéljen!” Ez genialis! Auersperg herczeg megsértődik és elfogatja az őrmestert. Na, valljuk be, ez pompás, ez az egész história a Tabor-híddal. Ez már nem is butaság, nem is alávalóság...

- Lehet, hogy árulás, - szólott Andrej herczeg s élénken maga elé képzelte a szürke köpenyeket, a jeleket, a lőporfüstöt, a puskaropogást és a dicsőséget, mely reá várakozik.

- Az sem. Ez nagyon is kényelmetlen helyzetbe sodorná az udvart, - folytatta Bilibin. - Ez se nem árulás, se nem butaság, se nem alávalóság, ez éppen úgy, mint Ulmnál, ez... Mintha elgondolkodott volna a megfelelő kifejezésen: - c'est du Mack. Nous sommes *mackés*, - fejezte be, érezvén, hogy ezzel egy *mot*-t, egy friss, vagy olyan *mot*-t mondott, mely szálló igévé lesz. Megelégedése jeléül homlokáról egyszeriben eltűntek a ránczok s könnyedén elmosolyodva elkezdte a körmeit vizsgálni.

- Hová készül? - szólalt meg egyszerre, Andrej herczeghez fordulva, a ki fölkel és a szobája felé indult.

- Utazom.

- Hová?

- A hadsereghez.

- De hiszen még két napot akart itt tölteni.

- De most tüstént megyek. - És Andrej herczeg, miután intézkedett az elutazásáról, bement a szobájába.

- Tudja mit, kedvesem, - mondotta Bilibin, a mint belépett hozzá a szobájába. - Én gondolkodtam önről. Miért is megy el voltaképpen? - És e következtetés megdönthetetlenségének a jeléül, eltűntek homlokáról a ránczok.

Andrej herczeg kérdő pillantást vetett rá és nem felelt semmit.

- Miért megy el? Tudom, ön azt hiszi, hogy most, mikor a sereg veszedelemben van, kötelessége elrohanni. Értem én ezt, kedvesem, ez a valódi hősiesség.

- Legkevésebbé sem, - felelt Andrej herczeg.

- De hiszen ön filozófus, legyen hát egészen az, nézze más szempontból a dolgokat s akkor be fogja látni, hogy az ön kötelessége, ellenkezőleg, az, hogy magát kímélje. Hagyja azt másokra, a kik semmi egyébre nem valók... Önnek nincs parancsa arra, hogy visszatérjen, innen pedig még nem is bocsátották el, következésképpen itt maradhat és eljöhet velünk oda, a hová bennünket szerencsétlen sorsunk sodor. Azt mondják, Olmützbe megyünk. Olmütz nagyon kedves város. S az én hintómon nagyon szépen megférünk majd kettecskén.

- Ne tréfáljon, Bilibin, - mondotta Bolkonszkij.

- Én őszintén és barátilag beszélek önnel. Csak gondolja meg jól. Hová és miért menne el most, mikor itt is maradhat? Önre két dolog várhat (bal halántékán összeránczolta a bőrt): vagy megkötik a békét még mielőtt visszajutna a hadsereghez, vagy pedig szégyen és gyalázat éri az egész Kutuzov-féle hadsereget. Egyik a kettő közül. - És Bilibin érezvén, hogy ez a dilemma megdönthetetlen, elsímította a bőrét.

- Azt én nem ítélek meg, - mondotta Andrej herczeg hidegen, s gondolta magában: „megyek azért, hogy megmentsem a hadsereget”.

- Kedvesem, ön hős, - szólott Bilibin.

XIII.

Bolkonszkij, miután a hadügyminisztertől elbúcsúzott, még akkor éjjel elutazott a hadsereghez, maga se tudván, hol fog ráakadni, s attól tartván, hogy Krems felé útközben a francziák kezébe kerül.

Brünnben az egész udvari népség csomagolt, s a podgyász már útban is volt Olmütz felé. Etzelsdorf táján Andrej herczeg kijutott arra az útra, a melyen a legnagyobb rendetlenségben vonult tova az orosz hadsereg. Az utat a társzekerek annyira eltorlaszolták, hogy fogatán lehetetlen volt tovább jutnia. Egy kozák csapattól kért tehát egy lovat és egy kozákot, s éhesen és fáradtan, a szekereket elkerülve, sietett előre, hogy a főparancsnokot fölkutassa. Útközben a hadsereg helyzetéről a legvélszjóslóbb hírek jutottak a fülébe, s a rendetlenül menekülő sereg látása ezeket a híreket csak megerősítette.

„És erre az orosz hadseregre, a melyet a világ másik végéről angol arany hozott ide, ugyanazt a sorsot fogják rámérni (az ulmi hadsereg sorsát)”, - jutottak eszébe annak a hadiparancsnak a szavai, a melyet Napoleon a hadjárat kezdete előtt hadseregéhez intézett, s ezek a szavak a lángeszű hős iránt való csodálkozásnak s egyúttal a sértett büszkeségnek és a dicsőség reményének az érzését keltették föl benne. S ha nem marad egyéb hátra, mint meghalni? - gondolta magában. Nos, ha meg kell lenni! Ezt én se fogom rosszabbul csinálni, mint mások!

Andrej herczeg megvetéssel nézett végig ezeken a végtelen és rendetlenül kavargó csapatokon, szekereken, tüzérségen és megint mindenféle rendű és rangú szekereken, melyek egymást el-elhagyogatva, három, négy sorban, torlaszolták el a sáros utat. Minden oldalról, elől is, hátul is, a meddig csak a füléhez hang elhatott, nem hallatszott egyéb, mint kerék-zörgés, szekérládák dübörgése, talyigák és ágyúk csikorgása, lódobogás, ostorpattogás, a lovak biztatása, katonák, legények és tisztek szitkozódása. Az útszélen szakadatlan sorban, hol széttépett, vagy szét nem tépett, elhullott lovak, hol törött szekerek, a melyeken valakire várva, egy-egy katona ült, hol a csapatoktól elmaradt katonák voltak láthatók, a kik csoportokba verődve bandukoltak a szomszéd falvak felé, vagy hoztak belőlük csirkét, bárányt, szénát vagy egyebekkel megtöltött zsákokat. A lejtőkön és a lankásokon sűrűbbek lettek a csoportok és szakadatlan kiabálást vittek véghez. A sárba térdig elmerült katonák puszta kézzel támogatták az ágyúkat és a szekereket; pattogtak az ostorok, csúszkáltak a lovak, szakadtak az istrángok s ordítózástól dagadt az emberek melle. A tisztek, a kik a menetet vezették, hol előre, hol hátra száguldoztak a szekerek közt. Ebben az általános zűrzavarban alig hallatszott a hangjuk, s látszott az arcukon, hogy nagyon is kételkednek annak a lehetőségében, hogy a zűllést föltartóztassák.

„Ime, ez hát az a kedves *igazhitű hadsereg*”, - gondolta magában Bolkonszkij és eszébe jutottak Bilibin szavai. Ezek közül az emberek közül meg akarván kérdezni valakitől, hogy merre van a főparancsnok, odament egy szekérhez. Éppen vele szemben egy furcsa külsejű egylovas jármű döcögött, mely alkalmasint házilag készült s a talyiga, a cabriolet és a hintó keverékére emlékeztetett. A járművet egy katona hajtotta, és bőrernyője alatt egy nyakig kendőkbe burkolt nő ült. Andrej herczeg már közeledett s éppen meg akarta a katonát szólítani, mikor a kocsiban ülő nőnek kétségbeesett kiabálása vonta magára a figyelmét. Az a tiszt, a ki a szállítmányt vezette, ütötte verte azt a katonát, a ki mint kocsis ült a bakon, azért, mert el akarta kerülni a többieket, s a korbács egy suhintása rácsapott a kocsi ernyőjére. A nő élesen fölsikoltott. Mikor Andrej herczeget megpillantotta, kihajolt az ernyő alól, s a takarók közül kinyúló sovány kezeivel integetve, kiabált:

- Segédtsízt úr! Segédtsízt úr... az Istenért... védjen meg... Mi lesz ebből?... Én a hetes vadászok orvosának vagyok a felesége... nem eresztenek, elmaradtunk, elvesztettük a mieinket...

- Lepénynyé lapítalak, pusztulj innen! - ordított a feldühödött tiszt a katonára: - pusztulj innen a gebéddel együtt.

- Segédtsízt úr, védjen meg. Micsoda dolog ez? - ordított az orvos felesége.

- Legyen szíves ezt a szekeret előre bocsátani. Nem látja, hogy asszony ül benne? - szólott Andrej herczeg a tiszthez lépve.

A tiszt ránézett s a nélkül, hogy felelt volna, megint a katonához fordult. - Összetiporlak... Vissza!...

- Bocsássa előre, ha mondom, - ismételte Andrej herczeg s összeszorította az ajkait.

- Hát te ki vagy? - fordult hozzá egyszerre a tiszt részeg dühvel. - Ki vagy te? Te (különösen hangsúlyozta a *te* szócskát) a parancsnokom vagy tán, vagy mi? Itt én vagyok a parancsnok, nem te. Vissza, ha mondom, - ismételte, - mert lepénynyé lapítalak. - Ez a kifejezés nyilván nagyon megtetszett neki.

- Jól lefújta a segédtsíztecskét, - hallatszott hátulról.

Andrej herczeg látta, hogy a tiszt a minden ok nélkül való dühnek olyan rohama vett erőt, a melyben az ember nem tudja, mit beszél. Látta, hogy az orvos felesége érdekében való közbelépése teli van azzal, a mitől mindennél jobban félt, azzal, a mit a franczia *ridicule*-nek

hív, de az ösztöne mást mondott. Alig hogy a tisztt az utolsó szavakat kimondta, Andrej herczeg a dühtől eltorzult arczczal odarohant hozzá és ráemelte a szeges korbácsát.

- Eressze e-lő-re!

A tisztt legyintett a kezével és sietve odább állott.

- Az egész rendetlenséget ezek a törzskari emberek csinálják, - mormogta magában. - Tegyen, a mit akar, bánom is én.

Andrej herczeg szaporán, lesütött szemekkel, otthagya az orvos feleségét, a ki őt megmentőjének nevezte és undorral gondolván vissza ennek a megalázó jelenetnek legapróbb részleteire, elvágatott a felé a falu felé, a melyben állítólag a főparancsnok tartózkodott.

A falúba érve, leszállt a lováról s azzal a szándékkal ment be a legelső házba, hogy kissé megpihen, valamit eszik, és tisztába hozza ezeket a bántó és gyötrő gondolatokat. „Ez egy sereg gazember, de nem katona”, gondolta magában, miközben az első ház ablakához lépett, a mikor egy ösmerős hang a nevéen szólította.

Körülnézett. Neszviczkij csinos arcza kandikált ki egy kis ablakból. Neszviczkij valamit majszolt s a kezével integetve hívta őt magához.

- Bolkonszkij! Bolkonszkij! Süket vagy tán, vagy mi? Gyere ide szaporán, - kiabált rá.

A házba lépve, Andrej herczeg ott látta Neszviczkijt egy másik segédtiszttel, a mint éppen falatoztak. Szaporán azzal a kérdéssel fordultak Bolkonszkijhoz, nem tud-e valami ujságot? Jól ösmert arczaikon Andrej herczeg a nyugtalanság és az aggodalom kifejezését földözte fel. Ez a kifejezés különösen feltűnő volt Neszviczkij örökké mosolygó ábrázatán.

- Hol a főparancsnok? - kérdezte Bolkonszkij.

- Itt van abban a házban ni, - felelt a segédtiszt.

- Nos hát csakugyan igaz a béke vagy a kapituláció? - kérdezte Neszviczkij.

- Ezt én kérdeem tőletek. Én semmit se tudok, csak azt, hogy nagy nehezen tudtam csak hozzátok visszakérülni.

- De hogy nálunk mi van! Réműletes! Restellem pajtás, hogy kinevettük Mack-ot, most pedig mi alkalmasint még rosszabbul járunk, - szólott Neszviczkij. - Ül le hát és egyél valamit.

- Most ugyan, herczeg, se szekeret, se semmit nem talál, a Pjotr-ja pedig, tudja Isten hol jár, - jegyezte meg a másik segédtiszt.

- De hát hol a főhadiszállás?

- A mint halljuk, Znaimban.

- Én mindenemet, a mire csak szükségem van, fölrakattam két lóra, - szólott Neszviczkij, - és igazán mondom, pompásan fölpackolták azt a két állatot. Akár a csehországi hegyeknek is nekimehetek velük. Rosszúl állunk, pajtás. De neked mi bajod, tán beteg vagy, hogy úgy remegsz? - kérdezte Neszviczkij, mikor észrevette, hogy Andrej herczeg rángatózik, mintha csak leydeni palaczkhoz nyult volna.

- Semmi, - felelt Andrej herczeg. Ebben a pillanatban megint eszébe jutott az az iménti jelenet az orvos feleségével, és azzal a szekeresztiszttel.

- Mit csinál itt a főparancsnok? - kérdezte.

- Fogalmam sincs róla, - felelt Neszviczkij.

- Én csak annyit látok, hogy itt gyalázatosan, gyalázatosan megy minden, - jegyezte meg Andrej herczeg és bement abba a házba, a melyben a főparancsnok lakott.

Miután elhaladt Kutuzov fogata, a kíséret elgyötört hátsólovai és a kozákok mellett, a kik hangosan beszélgettek, Andrej herczeg belépett az előszobába. Maga Kutuzov, mint mondták, Bagration herczeggel és Weichrother-rel benn volt a házban. Az utóbbi osztrák tábornok volt, a ki az elesett Schmidt helyébe került ide. Az előszobában a kis Kozlovskij gúgolt egy őrök előtt. Az őrök egy megfordított dézsán felgyúrt ujjakkal szaporán körmölt. Kozlovskij arcza gyűrött volt, nyilván ő sem aludt az éjjel. Rápillantott Andrej herczegre, de még csak a fejét se biccentette meg.

- Második vonal... Megvan? - folytatta a tollbamondást: - a kievi gránátosezred, a podoliai...

- Ne olyan gyorsan, nagyságos uram, - felelt az őrök nem valami nagy tisztelettel, és boszúsan nézett Kozlovskij-ra.

A szobából más ösmeretlen hangokkal együtt kihallatszott Kutuzov elégedetlen hangja. Ezeknek a hangoknak a csengéséből, abból a figyelmetlenségéből, a melylyel Kozlovskij őt fogadta, a fáradt őrök tiszteletlenségéből, abból, hogy az őrök és Kozlovskij ott guggoltak egy dézsá körül a főparancsnok közvetlen közelében, és abból, hogy a lovakat tartó kozákok hangos kaczajra fakadtak a ház ablakai alatt, Andrej herczeg kiérezte, hogy valami fontos és szerencsétlen dolognak kellett történnie. Andrej herczeg szívósan faggatta Kozlovskijt a kérdéseivel.

- Tüstént, herczeg, - mondotta Kozlovskij. - Bagration rendelkezései.

- És a kapituláció?

- Szó sincs róla; meg vannak téve a készülétek az ütközetre.

Andrej herczeg az ajtó felé ment, a honnan a hangok hallatszottak. De abban a pillanatban, mikor ki akarta nyitni az ajtót, a szobában elnémultak a hangok, magától kinyílt az ajtó s puffadt arczával és sas orrával megjelent a küszöbön Kutuzov. Andrej herczeg egyenesen szemben állt Kutuzovval; de a főparancsnok egyetlen ép szemének a kifejezéséből látható volt, hogy a gondok és gondolatok annyira elfoglalták, hogy szinte a látását is elhomályosították. Egyenesen belenézett a segédtisztje arczába, és nem ösmert rá.

- Nos, készen van? - fordult oda Kozlovskijhoz.

- Ebben a pillanatban, kegyelmes uram.

Bagration egy határozott, mozdulatlan és erősen keleties jellegű arczú, szikár, még nem öreg és alacsony termetű ember, szintén kilépett a főparancsnok után.

- Van szerencsém jelentkezni, - ismételte Andrej herczeg elég hangosan és odanyujtott egy levelet.

- Áá, Bécsből. Jól van. Majd később, később!

Kutuzov kiment Bagrationnal a lépcsőre.

- Nos, herczeg, Isten veled, - mondotta Bagrationnak. - Krisztus legyen véled. Vedd áldásmat a nagy diadalhoz.

Kutuzov arcza váratlanul ellágyult és könnyek csillantak föl a szemében. Bal kezével odahúzta magához Bagrationt, jobbjaival pedig, melyen a gyűrűjét viselte, nyilván megszokásból keresztet vetett rá és csókra nyujtotta oda telt arczát, a mely helyett Bagration a nyakán csókolta meg. - Krisztus legyen veled! - ismételte Kutuzov és odalépett a kocsihoz. - Űlj ide mellém, - szólott oda Bolkonszkijnak.

- Kegyelmes uram, én szeretnék itt maradni. Engedje meg, hogy Bagration herceg seregében maradhassak.

- Ülj csak fel, - mondotta Kutuzov és látván, hogy Bolkonszkij habozik, hozzátette: - magamnak is szükségem van jó tisztekre, magamnak is.

Felültek a kocsira és néhány perczig nem szóltak semmit.

- Még sok, nagyon sok van előttünk, - mondotta az éleslátás öreges kifejezésével, mintha csak megértette volna mindazt, a mi Bolkonszkij lelkében háborgott. - Ha az ő seregének holnap csak egy tizedrésze is megmarad, hálát fogok adni az Istennek, - tette hozzá Kutuzov, mintha magában beszélt volna.

Andrej herceg rápillantott Kutuzovra, s alig egy fél arsinnyira tőle, önkéntelenül rátévedt a tekintete Kutuzov halántékán annak a sebnek a tisztán megmosott helyére, a hol a fejét az az izmaili golyó érte, és kifolyott szemére. „Igen, ő neki van hozzá joga, hogy ilyen nyugodtan beszéljen ezeknek az embereknek a vesztéről!” - gondolta Bolkonszkij.

- Azért is kértem, hogy ott maradhassak, - mondotta.

Kutuzov nem felelt. Úgy látszott, már megfeledkezett volt arról, a mit mondott és mély gondolatokba merült. Öt perc múlva, a hintó lágy rúgóin ringatózva, Kutuzov odafordult Andrej herceghez. Arcán nyoma se volt az izgatottságnak. Finom gúnnyal kikérdezte Andrej herceget a császárral való találkozásának a részleteiről, a kremsi ütközet felől az udvarnál hallott nyilatkozatokról, és néhány közös nő-ismerősükről.

XIV.

Kutuzov november elsején egyik kíme útján olyan hírt kapott, mely a parancsnoksága alatt álló hadsereget szinte reménytelen helyzetbe sodorta. A kém azt a hírt hozta, hogy a francziák nagy tömegekben átkelvé a bécsi hídon, azon az úton közelednek, a melyen Kutuzov az Oroszországból útban lévő csapatokkal egyesülni akar. Ha most Kutuzov arra szánja rá magát, hogy Kremsben marad, akkor Napoleon másfélszázezer főből álló hadseregével elvágja előle az összeköttetési vonalakat, körülzárja az ő negyvenezer főnyi elcsigázott seregét, úgy, hogy ugyanolyan helyzetbe került mint Ulmnál Mack. Ha Kutuzov úgy dönt, hogy elhagyja azt az utat, mely az Oroszországból érkező csapatok felé vezet, úgy toronyirányt a csehországi hegyek ösmeretlen vidékeire kell húzódnia, hogy a pompás erőben lévő ellenséges hadat elkerülje és annak még a reményéről is le kell mondania, hogy Buchshevdenel egyesüljön. Ha pedig úgy határoz, hogy Kremsből visszavonul Olmütz felé, hogy az oroszországi csapatokkal egyesüljön, akkor azt kockáztatja, hogy a francziák, a kik már átkeltek a bécsi hídon, megelőzik, és így összes podgyászaival és szállítmányaival együtt föl kell vennie az ütközetet a háromszorta erősebb és öt körülzáró ellenséggel. Kutuzov ezt az utolsót választotta.

A francziák, a mint a kém hírül hozta, a bécsi hídon átkelvé, gyors menetelésben vonultak Znaim felé, mely Kutuzov visszavonulási vonalán több mint száz versztnyire feküdt. Ha Znaimot a francziáknál előbb érheti el, ez alapos reményt nyújthat a hadsereg megmentésére; ha a francziák által megelőzteti magát Znaimban, ez az ulmihoz hasonló biztos gyalázatba, vagy teljes pusztulásba sodorja az egész hadsereget. De a francziákat egész hadseregével megelőznie teljes lehetetlenség volt. A francziák útja Bécstől Znaimig rövidebb és jobb volt, mint az oroszok útja Kremstől Znaimig.

Kutuzov még akkor éjjel, mikor ezeket a híreket megkapta, Bagration négyezer főnyi elővédjét a hegyektől jobbra átküldte a krems-znaimi útról a bécs-znaimi útra. Bagrationnak ezt az utat pihenés nélkül kellett megtennie, s arccal Bécs, háttal pedig Znaim felé kellett föllátnia, és abban az esetben, ha sikerül a francziákat megelőznie, a meddig csak lehet, föl kellett őket tartóztatnia. Maga Kutuzov pedig a podgyászszal együtt elindult Znaim felé.

Bagration, miután azon a zivataros éjszakán hegyek közt, s úttalan úton negyvenöt versztet menetelt éhes és mezitláb katonáival, a kiknek egy harmadrésze elmaradozott mellőle, néhány órával a francziák előtt érkezett meg a bécs-znaimi útra, Hollabrunnhoz, a hova a francziák Bécs felől iparkodtak. Kutuzovnak a társzekereivel még több napi útja volt Znaimig, s így Bagrationnak, ha meg akarta menteni a sereget, négyezer főnyi éhes és kimerült csapatával napokon keresztül kellett volna Hollabrunn mellett az egész ellenséges haderőt feltartóztatnia, a mi nyilvánvaló lehetetlenség volt. De a sors játéka a lehetetlent is lehetővé tette. Annak a cselnek a sikere, mely a bécsi híd harc nélkül a francziák kezére juttatta, arra indította Murat-t, hogy megpróbálja Kutuzovot is törbe ejteni. Murat a znaimi úton szembe kerülve Bagration kis csapatával, azt hitte, hogy ez Kutuzov egész hadserege. Hogy tehát ezt a csapatot teljes bizonyossággal megsemmisíthesse, be akarta várni a Bécs felől még útban lévő francia csapatokat, s ebből a célból három napos fegyverszünetet ajánlott azzal a föltétellel, hogy ezalatt mindkét fél csapatai ugyanabban az állásban és ugyanazon a helyen maradjanak. Murat azt állította, hogy a béketárgyalások már folyamatban vannak, s hogy a fölösleges vérontásnak elejét veendő ajánlja föl a fegyverszünetet. Nosztiz gróf osztrák tábornok, a ki az előőrsök parancsnoka volt, hitelt is adott Murat békekövetének és visszavonult Bagrationhoz. Egy másik békekövet elment az orosz hadsereghez, hogy a béketárgyalásokról hírt adjon, és háromnapos fegyverszünetet ajánljon. Bagration azt felelte, hogy ő a fegyverszünetet sem el nem fogadhatja, se vissza nem utasíthatja, és a kapott ajánlattal elküldötte segédtsíztjét Kutuzovhoz.

A fegyverszünet volt Kutuzovra nézve az egyetlen mód arra, hogy időt nyerjen, hogy Bagration kimerült csapatait pihenéshez juttassa, s a társzekereknek és a podgyásznak (melyeknek mozgólatai a francziák előtt rejtve voltak), legalább egy napi menet előnyt adjon Znaim felé. A fegyverszünetre vonatkozólag tett ajánlat volt az egyetlen és teljesen váratlan lehetőség arra, hogy a hadsereget megmentse. Kutuzov a mint ezt a hírt megkapta, legott elküldte a főhadsegédét, Vinczengerodét az ellenséges táborba. Vinczengerodénak az volt a feladata, hogy nemcsak hogy a fegyverszünetet elfogadja, hanem a kapituláció föltételeire vonatkozólag is javaslatot tegyen, Kutuzov pedig ezalatt hátra küldte a segédtsíztjeit, hogy a mennyire csak lehet, sietessék a hadsereg podgyász-szállításának a krems-znaimi úton való előhaladását. Bagration elgyötört és éhes csapatai, melyek a szekereknek és az egész seregnek ezt a menetelését fedezték, kénytelenek voltak egyedül szemben állani a nyolcz-szorta erősebb ellenséggel.

Kutuzov várakozásai abban az irányban is beváltak, hogy a kapitulációra vonatkozó és semmire sem kötelező ajánlat időt engedett arra, hogy a szekereknek legalább egy része előnyomulhasson, úgyszintén abban az irányban is, hogy Murat tévedésének hamarosan ki kellett derülnie. Alig hogy Bonaparte, a ki Hollebrunn-tól huszonöt versztnyire Schönbrunnban volt, Murat-nak a fegyverszünet és a kapituláció tervére vonatkozó jelentését megkapta, legott meglátta benne az álmítást, s a következő levelet írta Murat-nak:

„Murat herczegnek. Schönbrunn, 1805. év, Brumaire 25-ikén. Reggel 8 órakor.

Nem tudom megtalálni a kellő szavakat arra, hogy önnek való elégedetlenségemnek kifejezést adjak. Ön csak az én elővédemnek a parancsnoka, s így az én parancsom nélkül nincs joga fegyverszünetet kötni. Ön kockára teszi egész hadjáratomnak a gyümölcseit. Vessen véget tüstént a fegyverszünetnek és vonúljon az ellenség ellen.

Jelentse ki, hogy annak a tábornoknak, a ki ezt az egyezséget aláírta, nem volt joga erre, a mint hogy az orosz czárt kivéve, nincs is joga senkinek.

Egyébiránt ha az orosz czár az említett föltételeket elfogadja, úgy én is elfogadom; de ez nem egyéb ravaszságnál. Menjen és semmisítse meg az orosz sereget... Elfoghatja a társzekereit és a tűzérségét is.

Az orosz császár főhadsegéde ámitó... A tiszteknek nincs semmi jelentőségük, ha csak nincsenek teljhatalommal felruházva; pedig hát ez nincs... Az osztrákok rászedették magukat a bécsi hídon való átkelésnél, ön pedig most megcsalatja magát a császár segédtisztje által.

Napoleon”.

Bonaparte segédtisztje lóhalálában száguldott ezzel a keményhangu levéllel Murat-hoz. Maga Bonaparte nem bízván a tábornokaiban, s attól tartván, hogy a kész zsákmányt elszalasztja, egész testőrségével együtt elindult a csatatérre. Bagration négyezer embere pedig vidáman tüzet rakott, szárítgatta, melengette magát, és három nap óta először nekiállt kását főzni, s az emberek közül senki se tudta mi vár reá, de nem is igen törődött vele.

XV.

Andrej herceg, a ki Kutuzov előtt szívósan megmaradt kérése mellett, délután négy órakor érkezett meg Grunt faluba és jelentkezett Bagrationnál. Bonaparte segédtisztje még nem érkezett volt meg Murat seregéhez, s az ütközet még nem kezdődött meg. Bagration seregében semmit se tudtak a dolgok állásáról, s bár beszéltek a békéről, nem hittek a lehetőségében. Épp úgy az ütközetről is beszéltek, de annak a közelségében se hittek.

Bagration, a ki Bolkonszkijt mint szeretetnek és bizalomnak örvendő segédtisztet ösmerte, különös fölebbvalói kitüntetéssel és leereszkedéssel fogadta őt, elmondta neki, hogy alkalmasint ma vagy holnap elkezdődik az ütközet és teljes szabadságot adott neki abban, vajjon az ütközet alatt ott akar-e maradni mellette, vagy a hátvédnél akarja a visszavonulás rendjét ellenőrizni, „a mi szintén nagyon fontos dolog”.

- Ma egyébiránt már alkalmasint nem lesz semmi, - szólott Bagration, mintegy meg akarván nyugtatni Andrej herceget.

„Ha ez a közönséges törzskari ficsúrok közül való, a kit csak azért küldtek ide, hogy keresz-tecskét kapjon, azt a hátvédnél is megkaphatja, ha pedig mellettem akar maradni, ám tessék... ha jóra való ember, beválik”, gondolta Bagration. Andrej herceg a nélkül, hogy felelt volna, engedélyt kért a hercegtől arra, hogy a hadállásokat kissé körüljárja és a csapatok elhelyezését tanulmányozza, hogy azután valami megbízás esetén ösmerje a járást. Egy gavallérosan öltözött, szép ügyeletes tiszt, a ki gyémántgyűrűt viselt a mutatóujján, és bár fogyatékosan, de szívesen beszélt francziául, ajánlkozott, hogy majd körülvezeti Andrej herceget.

Mindenfelé bőrig ázott és szomorú ábrázatú tisztek ödöngtek idestova, a kik mintha kerestek volna valamit, és katonák, a kik ajtókat, padokat és palánkokat vonszoltak kifelé a faluból.

- Lám, herceg, képtelenek vagyunk szabadúlni ettől a népségtől, - szólott a tiszt feléjük mutatva. - A parancsnokok nem törődnek velük. Itt azután - rámutatott egy terpeszkedő markotányos-sátorra, - összeverődnek és elüldögélnek. Ma reggel már szétkergettem őket egyszer és lám, már megint együtt vannak. Megint rájuk kell recscentenem egy kicsit. Csak egy pillanatra.

- Gyerünk együtt, magam is veszek egy cipőt, meg egy kis sajtot, - mondotta Andrej herczeg, a ki még nem jutott volt hozzá az evéshez.

- Miért nem szólt előbb, herczeg? Fölajánlottam volna a magaméból.

Leszálltak a lóról és beléptek a markotányos sátra alá. Néhány fáradt és kipirult ábrázatú tiszt evett és ivott az asztaloknál.

- Mit jelentsen ez, uraim! - szólott a törzstiszt szemrehányó hangon, mint a ki ugyanazt a mondókát már többször ismételte. - Nem járja ám csak úgy egyszerűen otthagyni a helyüket. A herczeg azt parancsolta, hogy nem szabad itt lenni senkinek. Lám, ön is itt van, törzskari kapitány úr, - fordult oda egy alacsony, piszkos és sovány tüéztiszthez, a ki csizmáit levetve (odaadta őket a markotányosnak szárítani), egy szál harisnyában állt ott a belépők előtt, s nem éppen a legtermészetesebben mosolygott.

- Hogy' nem szégyeli magát Tusin kapitány? - folytatta a törzstiszt: - önnek, mint tüéztisztnak inkább jó példával kellene előljárnia, s a helyett csizma nélkül áll itt. Ha most véletlenül riadót fújnak, pompásan fog festeni, csizma nélkül. (A törzstiszt elmosolyodott.) Szíveskedjenek uraim a helyeikre menni, de mind, valamennyien, - tette hozzá emellett föllebbvalói hangon.

Andrej herczeg, a mint ránézett Tusin kapitányra, önkéntelenül elmosolyodott. Tusin kapitány némán mosolyogva és harisnyás lábait váltogatva nagy, okos és jószágos szemeivel hol Andrej herczegre, hol a törzstisztre vetett kérdő pillantásokat.

- A legények ezt mondják: mezitláb könnyebb közibük vágni, - szólott Tusin kapitány szerényen mosolyogva, s nyilván tréfára szerette volna fogni kényelmetlen helyzetét; de alig hogy befejezte, legott érezte, hogy nem sikerült a tréfa s hogy kudarcot vallott. Erre aztán zavarba jött.

- Szíveskedjenek csak eltávozni, - mondotta a törzstiszt, iparkodván a komolyságát megőrizni.

Andrej herczeg még egyszer végig nézett a tüéztiszt furcsa figuráján. Volt benne valami különös, éppenséggel nem katonás, kissé komikus, de azért mégis rendkívül vonzó.

A törzstiszt és Andrej herczeg lóra ültek és tovább mentek.

A faluból kiérve a legkülönbözőbb fegyvernemekhez tartozó, lóto-futó katonákkal és tisztekkel találkoztak mindenfelé és balfelől frissen kiásott agyagból épülő erődítések piroslottak feléjük. Ezeken az erődítéseken, mint a fehér hangyák, több zászlóaljnak a hideg szél ellenére is egy szál ingre vetkőzött emberei dolgoztak; a sáncz mögül láthatatlan kezek folyton hányták föl a vörös agyagot. Odamentek az erődítéshez, megnézték, azután mentek tovább. Közvetlenül az erődítés mögött néhány tucat katonára bukkantak, a kik folyton váltakozva futottak le az erődítésről. Be kellett fogniok az orrukat és ügetve siettek ki ebből a bűzhödött légkörből.

- Ime a tábori élet kellemetlenségei, herczeg, - jegyezte meg az ügyeletes törzstiszt. Átmentek a szemben lévő dombra. Erről a dombról már a francziák is láthatók voltak. Andrej herczeg megállt és elkezdte a terepet tanulmányozni.

- Lám ott áll a mi ütegünk, - szólott a törzstiszt a legmagasabb pontra mutatva, - azzal a fura kapitánnyal, a ki az imént harisnyában ült ott; onnan mindent látni, gyerünk oda, herczeg.

- Nagyon szépen köszönöm, most már magam is elmegyek, - mondotta Andrej herczeg, szabadulni akarván a törzstisztől, - ne fáradjon kérem.

A törzstiszt elmaradt és Andrej herczeg egyedül ment tovább.

Minél közelebb jutott az ellenséghez, a csapatok annál jobban és vidámabban festettek. A legnagyobb volt a rendetlenség és a lehangoltság abban a csapatban, a melyet Andrej herczeg aznap reggel elkerült s mely vagy tíz versztnyire volt a francziáktól. Gruntban szintén érezhető volt valamelyes zűrzavar és félelem. De minél közelebb jutott Andrej herczeg a francziák előőrsvonalához, annál biztatóbb volt a mi katonáink viselkedése. A katonák az őrmester vezetése alatt köpenyben sorakoztak egymás mellé, s a századparancsnok miután megolvasta az embereket, mellbelökte a legszélsőt, a kinek föl kellett emelnie a kezét; az egész térségen szanaszét szórt katonák fát és rőzsét gyűjtögettek, viskókat tákoltak össze, miközben jókedvűen beszélgettek; az őrtüzek mellett részben felöltözött, részben meztelen emberek ültek, a kik az ingeiket és a kapczáikat száríttatták, vagy bakkancaikat és köpenyeiket javíttatták, mások a katlanok és a konyhatüzek körül verődtek össze. Az egyik századnál már kész volt az ebéd, s a katonák mohó arczczal nézték a gőzölgő katlanokat, és várták kóstolót, melyet a fegyverfelügyelő vitt oda fatálban egy tisztnek, a ki a sátorával szemben egy gerendán kuporgott.

Egy másik, szerencsésebb századnál, - mert nem mindeniknek jutott ám pálinka, - szorongva álltak körül a katonák a széles vállú, ragyás őrmestert, a ki egy hordócskával a kezében sorban töltögette tele pálinkával a feléje nyújtott tábori palaczkokat. A katonák áhítatos arczczal emelték a szájukhoz a kis poharakat, felhajtották a pálinkát s a szájukat símogatva s a köpenyük újjával törölgetve, felvidult arczczal mentek el az őrmester mellől. Az arcok mind oly nyugodtak voltak, mintha mindez nem is az ellenséggel szemben, ütközet előtt, a melyben a csapatok legalább fele bizonyára ott fog maradni, hanem valahol otthon, valami békességes pihenő előtt történt volna.

Andrej herczeg, miután megkerülte a vadászszereget, a kievi gránátosok sorai közt, a kiknek daliás legényei hasonló békés dolgokkal foglalatostkodtak, nem messze az ezredparancsnoknak a többi közül kiváló magas sátrától a gránátos csapat élére lovagolt, a mely előtt egy meztelen ember hevert. Két katona tartotta, két másik pedig hajlékony vesszővel egyenletesen csapdosta meztelen hátát. A boldogtalan éktelenül ordított. Egy köpczös őrnagy föl és alá járt az arczvonala előtt s az ordításra ügyet se vetve, szakadatlanul beszélt.

- Katonának szégyenletes dolog lopni: a katona becsületes, nemes és bátor legyen, ha pedig meglopja a bajtársát, akkor nincs többé becsülete, gazember. Csak tovább, tovább!

És egymást érték a suhogó csapások s a kétségbeesett, de alakoskodó ordítások.

- Még, még, - biztatta őket az őrnagy.

Egy fiatal tiszt, arczán az álmélkodás és a részvét kifejezésével elfordult az elgyötört embertől, és kérdő pillantást vetett a közeledő segédtisztre.

Andrej herczeg odament a legelső sorhoz és ellovagolt az arczvonala előtt. Az ellenséges hadak előőrsvonala a jobb- és a balszárnyon elég messze volt egymástól, de a középen, ott, a hol reggel a békekövetek beérkeztek, a két vonal oly közel jutott egymáshoz, hogy a katonák egymás arczát is láthatták, sőt beszélgethettek is egymással. Ezen a helyen, mindkét részen, a katonákon kívül még tömérdek kíváncsi ember is verődött össze, a kik mosolyogva bámulták az előttök ismeretlen, furcsa ellenségeket.

A parancsnokok, ámbár szigorúan meg volt tiltva, hogy az előőrs-vonalhoz bárki is közeledjék, már reggel óta nem tudtak szabadulni a kíváncsiaktól. A katonák, a kik az előőrsön állottak, mint az olyan emberek, a kik valami ritkaságot mutogatnak, már rá se hederítettek a francziákra, hanem elbámészkodtak az ácsorgókon és unatkozva várták, hogy fölváltsák őket. Andrej herczeg megállt, hogy a francziákat szemügyre vegye.

- Ni, ni, - szólott egy katona a bajtársához és rámutatott egy orosz muskétás közlegényre, a ki egy tiszttel odajött az őrsvonalhoz és szigorúan és nagy hévvel beszélt valamit egy francia gránátossal. - Lám, milyen ügyesen jár a szája. Még az a francia is aligha tesz túl rajta. Halljunk hát téged is Szidorov!

- Megállj, hallgasd csak. De milyen ügyes! - felelt Szidorov, a ki mesterszámba ment a francia beszédében.

Az a katona, a kire nevetve rámutattak, Dolochov volt. Andrej herczeg megismerte őt és odafigyelt a beszélgetésére. Dolochov a balszárnyról, a hol az ezredük állott, a századparancsnokával jött az őrsvonalhoz.

- No csak még, még! - biztatta a századparancsnok a bár semmit sem értett belőle, buzgón előrehajolt, hogy egyetlen szót se mulasztson el a társalgásukból. - Csak tovább, tovább! Mit is mondott most?

Dolochov nem felelt a századparancsnoknak: heves vitába elegyedett a francia gránátossal. A mint illik is, a hadjáratról beszéltek. A francia az osztrákokat összetévesztvén az oroszokkal, azt bizonyíttatta, hogy oroszok voltak azok, a kik Ulm-nál megadták magukat és megfutamodtak. Dolochov meg azt erősítette, hogy az oroszok nem adták meg magukat, hanem megverték a francziákat.

- Ha az lesz a parancs, hogy szétverjünk benneteket, meg is tesszük, - mondotta Dolochov.

- Csak vigyázzatok, nehogy a kozákjaitokkal együtt összefogdossunk benneteket, - szólott a francia gránátos.

A nézők és a francziák, a kik ezt hallották, elnevettek magukat.

- Majd megtánczoltatunk benneteket, mint a hogy Szuvarov idejében tánczoltatok, - jegyezte meg Dolochov.

- Mit szaval az ott? - kérdezte egy francia.

- Régi históriákat, - szólott egy másik, a ki rájött, hogy régebbi hadjáratokról van szó. - A császár majd megmutatja a ti *Szuvar*-toknak, meg a többieknek...

- Bonaparte... - szólalt meg Dolochov, de a francia félbeszakította.

- Nem Bonaparte. A császár. Az ördögbe is... - kiáltott föl bosszúsan.

- Hogy vinné el az ördög a ti császártokat!

És Dolochov oroszul durván elkáromkodta magát, s a puskáját a vállára vetve tovább állott.

- Gyerünk, Lukics Iván, - mondotta a századparancsnoknak.

- Halljuk hát amúgy francziásan, - mondogatták a katonák az őrsvonalon. - Rajta Szidorov, rajta.

Szidorov egyet hunyorított s a francziákhoz fordulva szaporán elkezdett érthetetlen szavakat hadarni.

- Kari, mala, tafa, szafi, muter, kaszka, - hadarta össze-vissza, iparkodván kifejezésteljes hangsúlyozást adni a hadarásának.

- Ho-ho-hó! Ha-ha-ha-ha! Óh! Óh! - hangzott föl a katonák vidám és egészséges kacagásának a moraja, mely önkéntelenül átragadt a francziák őrsvonalára is, hogy úgy tetszett, ezek után legjobb lett volna kiszedni a puskából a golyót, felrobbantani a töltényeket s mielőbb szépecskén elmenni haza. De a fegyverek töltve maradtak, a házakban és az erődítvényeken épp oly szomorúan bámultak maguk elé a katonák, s a mozdonyaikról leszerelt ágyúk épp úgy szemben maradtak egymással, mint addig.

XVI.

Andrej herczeg, miután a jobbszárnytól a balszárnyig a csapatok egész vonalát bejárta, fölment ahhoz az üteghez, a honnan, a törzstiszt szavai szerint, az egész vidéket beláthatta. Itt leszállt a lóról és megállott a mozdonyáról leszerelt négy ágyú közül a legszélső mellett. Az ágyúk előtt egy tűzérkatona járt föl és alá s a tiszt láttára ki akarta húzni magát, de egy adott jelre tovább folytatta egyenletes és unalmas föl s alá járását. Az ágyúk mögött ott álltak az ágyúmozdonyok s még hátrább a lovak és a tűzerek őrtüzei. Balra, a szélső ágyútól nem messze, egy új sövény-kunyhó állott, a melyből a tisztek élénk társalgása hallatszott ki.

Az üteg mellől csakugyan az egész orosz hadállásra s jó részben a francziákéra is szabad kilátás nyílt. Az üteggel egyenesen szemben, az átellenes domb szemhatárán Schönggraben falú látszott; ettől jobbra és balra, az őrtüzek füstje közt három helyen a francia katonák csapatjai voltak láthatók, melyeknek zöme nyilván a faluban és a hegy mögött volt elhelyezve. A falutól balra egy üteghez hasonló valami látszott a füstben, mely azonban szabad szemmel nem volt tisztán kivehető. A mi jobb szárnyunk egy meglehetősen meredek dombon volt elhelyezve, mely a francziák hadállása fölött is uralkodott. Ezen a dombon állott a mi gyalogságunk, szélről pedig a mi dragonyosaink voltak láthatók. Középen, a hol Tusinnak az az ütege is állott, a melytől Andrej herczeg a hadállásokat áttekintette, egy meredek domboldalon egyenesen le lehetett jutni ahhoz a folyócskához, mely bennünket Schönggrabentől elválasztott. Balfelől a mi csapataink szint' az erdőig elnyúltak, a hol fákat irtó gyalogságunk őrtüzei füstölögtek. A francziák vonala szélesebb volt, mint a miénk, s nyilvánvaló volt, hogy ők bennünket mindkét oldalról könnyen megkerülhettek. A mi hadállásunk mögött egy mély és meredek árok húzódott végig, a melyen a tűzérségnek és a lovasságnak bajos lett volna visszavonulnia. Andrej herczeg egy ágyúra támaszkodva elővette a jegyzőkönyvét s egy vázlatot készített a maga számára a csapatok hadállásáról. Két helyen valami jelt tett oda a czeruzájával, beszélni akarván róluk Bagrationnal. Azt akarta volna, hogy az egész tűzérséget a középen vonják össze, a lovasságot pedig vezényeljék vissza az árok másik partjára. Andrej herczeg, a ki állandóan a főparancsnok körül volt, és úgy a tömegek mozgulatait, mint az általános intézkedéseket figyelemmel kísérte s a ki folyton foglalkozott régibb ütközetek történelmi leírásaival, ebben küszöbön álló esetben is nagy vonásokban szinte önkéntelenül elképzelte a hadműveletek leendő menetét. Ezúttal csak a következő főbb eshetőségeket tudta elképzelni: Ha az ellenség rohamot intéz a balszárny ellen, - mondotta magában, - a kievi gránátosoknak és a podoliai vadászoknak mindaddig meg kell tartaniok hadállásukat, a míg a derékhad tartaléka el nem jut hozzájuk. Ebben az esetben a dragonyosok oldaltámadást intézhetnek és szétverhetik az ellenséget. Ha pedig a roham a derékhad ellen irányul, akkor ezen a dombon egy központi üteget állítunk föl, s ennek a fődözete alatt kinyújtjuk a balszárnyat és en echelon vonulunk vissza az árokig, - okoskodott magában. Egész idő alatt, melyet az üteg körül az ágyúk mellett töltött, mint ez gyakran megesik, folyton hallotta a sátorban beszélgető tisztek hangját, de egyetlen szót sem értett meg abból, a mit beszéltek. Egyszerre egy a sátorból kiszűrődő hang annyira meglepte őt a szívélyességével, hogy önkéntelenül hallgatózni kezdett.

- Nem-a, lelkem, - mondotta egy kellemes és Andrej herczeg előtt ismerősnek tetsző hang, - én azt mondom, hogy ha az ember tudhatná, mi következik a halál után, hát közülünk senki se félne a haláltól. Úgy bizony, lelkem.

Egy másik, sokkal fiatalabb hang közbevágott:

- Akár félünk, akár nem, az teljesen mindegy, - el nem kerülhetjük.

- Azért mégis félünk! Eh, ti tudós emberek, - szólott egy harmadik férfias hang, mely az előbbi kettőt túlharsogta. - Az van a dologban, hogy ti tűzerek azért vagytok olyan tudós és

bölcs emberek, mert magatokkal vihettek mindent, pálinkát is, meg harapnivalót is. - S a férfias hang tulajdonosa, a ki nyilván gyalogos tiszt volt, elmosolyodott.

- Persze, hogy félünk, - folytatta az első, ismerős hang. - Félünk attól, a mit nem ismerünk, ez az. Bármit mondjanak is, hogy a lélek az égbe jut..., mi tudjuk, hogy ég nincs, csak a pusztá levegő.

A férfias hang megint félbeszakította a tüzért.

- Nos hát, vendégeljen meg bennünket a fűszeres pálinkájával, Tusin, - mondotta.

„Áá, ez ugyanaz a kapitány, a ki egy szál harisnyában állt ott a markotányosnál”, - gondolta Andrej herczeg, örömmel ismervén fel a kellemes elmélkedő hangot.

- Azt is megtehetem, - szólott Tusin, - de azért mégis, a túlvilági életet... - Nem fejezhette be.

Ekkor éles sivítás hallatszott a levegőben; mind közelebb és közelebb, mind gyorsabban és hallhatóbban, mind hallhatóbban és gyorsabban, egyszerre a golyó, mintha nem mondott volna el mindent, a mit kellett, emberfölötti erővel röpítve szét a szilánkjait, a sátorból nem messze lecsapott a földre. A föld a retentő ütéstől mintha csak följajdult volna. Ugyanabban a pillanatban, mindenkit megelőzve, pipával az agyarában, kirohant a sátorból a kis Tusin; jóságos és okos arcza sápadt volt valamelyest. Utána kijött a férfias hang tulajdonosa, egy daliás gyalogos tiszt is, és útközben begombolkozván, futva sietett a századához.

XVII.

Andrej herczeg lóháton megállt az üteg mellett s elnézte annak az ágyúnak a füstjét, a melyből a golyó kiröpült. Szemeit révedezve jártatta körül a tágas térségen. Csak annyit látott, hogy a francziák eddig mozdulatlan tömegei imbolyogni kezdtek, s hogy balfelől csakugyan egy üteg állott. A füst még nem oszlott szét fölötte. Két franczia lovas, alkalmasint segédtsit, vágatott föl a hegyre. A hegy lábánál, alkalmasint a csatárláncz megerősítéséül, az ellenségnek egy tisztán kivehető kisebb hadoszlopa nyomult előre. Még szét sem oszlott az első lövés füstje, már is egy másik füstfelleg villant föl. Elkezdődött az ütközet. Andrej herczeg megfordította a lovát és visszasietett Gruntba, hogy Bagrationt fölkeresse. Hallotta, a mint a háta mögött mind sűrűbb és hangosabb lett az ágyúzás. Nyilván a mi ágyúink is megszólaltak. Lenn, azon a helyen, a hol a békekövetek keresztüljöttek, puskatüzelés is hallatszott.

Lemarrois csak az imént érkezett meg Bonaparte fenyegető levelével Murathoz, s a megszegényített Murat, jóvá akarván tenni a hibáját, a középén, s a két szárny megkerülésére is tüstént előre vezényelte csapatait, azt remélvén, hogy estére, még a császár megérkezése előtt sikerülni fog neki, a vele szemben álló jelentéktelen kis haderőt megsemmisíteni.

„Elkezdődött! Ime, itt van!” - gondolta magában Andrej herczeg s érezte, a mint a vér szívébe tolt. „De hol van? Hogy’ és mint fog kialakulni az én Toulon-om?” - tette hozzá gondolatban.

A mint ugyanazok közt a századok közt járt-kelt, a melyek még csak egy fertály órával ezelőtt is kását ettek és pálinkát ittak, mindenfelé a sorakozó és fegyverük után kapkodó katonáknak ugyanazokat a gyors mozdulatait látta, s minden arczon fölismerte annak az élénkségnek az érzését, mely az ő szívét is hatalmába kerítette. „Elkezdődött! Itt van! Rettenetes és vidám dolog!” - ezt kiáltotta feléje minden egyes katonának és tisztnek az ábrázata.

Még mielőtt a munkában lévő erődítéshez ért volna, a komor őszi nap esti félhomályában egy lovascsapatot látott maga felé közeledni. Az első, kozák-köpenyes és borsipkás lovas fehér lovon ült. Ez volt Bagration herczeg. Andrej herczeg megállt, hogy őt bevárja, Bagration herczeg megállította a lovát és fölismervén Andrej herczeget, a fejével intett neki. Mialatt Andrej herczeg elmondta neki azt, a mit látott, Bagration figyelmesen nézett maga elé.

Az „Elkezdődött. Ime, itt van!” kifejezése Bagration herczeg erőteljes és barna arczán, s félig behúnyt, zavaros és álmos szemei közt is ott ült. Andrej herczeg nyugtalan kíváncsisággal merült el ennek a mozdulatlan arcznak a nézésébe, és szerette volna tudni, vajjon egyáltalában gondolkozik-e, érez-e ez az ember ebben pillanatban, s ha igen, mit érez és mit gondol. „Van-e egyáltalában valami ott e mögött a mozdulatlan arc mögött?” - kérdi magában Andrej herczeg, a mint őt nézi. Bagration herczeg, annak a jeléül, hogy egyetért azzal, a mit Andrej herczeg mond, bólintott a fejével, s olyan arczkifejezéssel mondta, hogy „jól van”, mintha mindazt, a mi történt, s a mit neki jelentettek, ő már előrelátta volna. Andrej herczeg, a ki még lihegett a gyors lovaglástól, szaporán beszélt. Bagration herczeg, az ő keleties kiejtésével, különösen lassan ejtette ki a szavakat, mintegy éreztetni akarván, hogy semmi oka sincs a sietségre. Mindössze ügetésre sarkallta a lovát, Tusin ütege felé. Andrej herczeg a kísérettel együtt követte őt. Bagration herczeg után lovagoltak: a kísérethez tartozó tiszt, a herczeg személyes segédtsíztje, Zserkov, egy parancsörtiszt szép angol telivér lován, az ügyeletes törzstiszt és egy hadbíró, a ki csupa kíváncsiságból kért engedélyt arra, hogy az ütközetbe mehessen. A potrohos és telt arczú hadbíró az öröm naiv mosolyával nézett körül, miközben furcsán rázódott a lovon s szekeresz nyeregben ülve, teveször köpenyével a huszárok, a kozákok és a segédtsíztjek közt nagyon furcsán festett.

- Végig akarja nézni az ütközetet, - szólt oda Zserkov Bolkonszkijnak, a hadbíróra mutatva, - és máris szúrása van a lapoczkája alatt.

- Ugyan, elég legyen már no, - szólalt meg a hadbíró derült, naiv és egyúttal ravasz mosolylyal, mintha csak hízelgett volna neki az, hogy Zserkov tréfáinak a célpontja lehet s mintha szándékosan iparkodott volna ostobábbnak látszani, mint a milyen valóságban volt.

- Roppant furcsa, mon monsieur prince, - mondotta az ügyeletes törzstiszt. (Tudta, hogy a francziának valami különös kifejezése van a herczegi címre, de a világért se jutott az eszébe.) Ezalatt valamennyien odaérkeztek Tusin ütegehez és közvetlen előttük csapott le egy ágyúgolyó.

- Mi az, a mi ott leesett? - kérdezte a hadbíró naivul mosolyogva.

- Francia lepény, - felelt Zserkov.

- Tehát ezzel öldökölnék? - kérdezte a hadbíró. - Borzasztó, hogy milyen! - És szinte olvadozni kezdett a boldogságtól. Alig, hogy befejezte, váratlanul megint rettentő sívítás hallatszott, melynek egyszeriben vége szakadt és zsupsz - az a kozák, a ki kissé jobbra, a hadbíró mögött lovagolt, lovastól együtt a földre roskadt. Zserkov és az ügyeletes törzstiszt ráhajoltak a nyeregre, és megfordították a lovaikat. A hadbíró megállt a kozák előtt és figyelmes kíváncsisággal bámulta őt. A kozák meghalt, a ló még vonaglott.

Bagration herczeg összeránczolta a homlokát, hátranézett és látván a pillanatnyi zavar okát, egykedvűen elfordult, mintha csak azt mondta volna: érdemes is ilyen semmiséggel foglalkozni! Jó lovas módjára megállította a lovát, kissé félrehajolt és megigazította a köpenyébe beleakadt kardját. Ez a kard régi volt, nem olyan, mint a minőt most viseltek. Andrej herczegnek eszébe jutott, hogy Szuvarov Olaszországban Bagrationnak ajándékozta a kardját, s ez a visszaemlékezés ebben a pillanatban különösen jól esett neki. Elmentek ahhoz az üteghez, a mely mellett Bolkonszkij is állt, mikor a csatateret tanulmányozta.

- Kinek a százada? - kérdezte Bagration herceg a lőszerkocsi mellett álló tűzmestertől.

Azt kérdezte ugyan: kinek a százada? de voltaképpen azt akarta kérdezni: csak nem féltek tán máris? És a tűzmester megértette.

- Tusin kapitányé, kegyelmes uram, - kiáltott föl vidám hangon a vöröshajú és szeplős tűzmester s kihúzta magát.

- Úgy, úgy, - szólt Bagration valamin tűnődve s az ágyúmozdonyok mellett odalovagolt a szélső ágyúhoz. E közben őt is, meg a kíséretét is elkábítva, egy lövés dördült el ebből az ágyúból, s a körülötte hirtelen támadt füstben láthatta a tűzéreket, a mint az ágyút megragadták és szaporán nekifeküdve, visszarántották helyére. Az első számú, széles vállú, hatalmas termetű tűzér, kezében az ágyútörővel, szétterpesztett lábakkal odaugrott a kerékhez, a másik pedig remegő kézzel tette be a golyót az ágyú torkába. Egy alacsony termetű, zömök ember, Tusin kapitány az ágyúmozdonyban megbotolva, előresietett, s a nélkül, hogy a tábornokot észrevette volna, kis kezéből ernyőt csinálva a szemei elé, nézett előre a messzeségbe.

- Még két vonallal följebb, akkor jó lesz, - kiáltott föl vékonyka hangján, melynek külső megjelenésével összhangban éppenséggel nem álló elszántságot iparkodott kölcsönözni. - Második szám! - üvöltötte. - Rajta, Medvjedev!

Bagration rákiáltott, és Tusin egy félénk és ügyetlen mozdulattal, éppenséggel nem úgy, mint a hogy' a katonák tisztelegni szoktak, hanem úgy, a hogy' a papok az áldást osztogatják, három ujját a sipkájához emelve, odalépett a tábornokhoz. Bár Tusin ágyúinak az volt a rendeltetésük, hogy a völgyön végig tüzeljenek, ő mégis robbanó golyókkal töltött s az előtte elterülő Schönggraben falut lövette, mely előtt a francia csapatok nagy tömegei vonultak végig.

Tusinnak senki sem adott parancsot, hogy hova és mivel löjjön, s ő tanácsot tartván az őrmesterével, Zacharcsenkoval, a ki iránt nagy tisztelettel viseltetett, arra lyukadt ki, hogy jó volna a falut felgyújtani. „Jól van!” - mondotta Bagration a kapitány előterjesztésére, s valamit fontolgatva, elkezdte vizsgálni az előtte elterülő csatateret. A francziák a jobb szárnyhoz voltak a legközelebb. Valamivel alább, mint az a domb, a melyen a kievi ezred állott, a folyócska völgyében lelket rázó puskaropogás hallatszott, és a kísérethez tartozó tiszt fölhevítve a herceg figyelmét ott messze, a dragonyosok mögött, a francziák egy hadoszlopára, mely a mi szárnyunkat próbálta megkerülni. Balfelől egy közeli erdő zárta el a szemhatárt. Bagration herceg a központból két zászlóaljat küldött a jobb szárny megerősítésére. A kísérethez tartozó tiszt azt a megjegyzést kockáztatta a herceg előtt, hogy ha ezek a zászlóaljak elmennek, akkor az ágyúk fedezet nélkül maradnak. Andrej hercegnek úgy tetszett, hogy a tiszt megjegyzése helyes volt, a mire csakugyan nem lehetett mit mondani. Ebben a pillanatban a völgyben levő ezred parancsnokától egy segédtiszt vágatott oda, azzal a hírrel, hogy odalenn erős francia csapatok közelednek, hogy az ezred szét van zilálva és visszavonul a kievi gránátosok felé. Bagration herceg helyeslése jeléül bólintott a fejével. Lépésben közeledett jobbfelé és elküldte a segédtisztjét a dragonyosokhoz, azzal a parancssal, hogy intézzenek rohamot a francziák ellen. De a segédtiszt egy félóra múlva azzal a hírrel jött vissza, hogy a dragonyos ezredes már visszavonult az árkok mögé, mert erős tüzelést kezdtek ellene és csak czéltalanul vesztegette volna el az embereit, de lövéseket küldött az erdőbe.

- Jól van! - hagyta jóvá Bagration.

Éppen akkor, mikor az ütegtől eltávozott, balfelől az erdőből is lövések hallatszottak, s mivel a balszárny nagyon is messze volt ahhoz, hogy idejében odaérkezhessék, Bagration elküldte oda Zserkovot, hogy mondja meg a legidősebb tábornoknak, ugyanannak, a ki Braunaunál bemutatta az ezredét Kutuzovnak, hogy a lehető leggyorsabban vonuljon vissza a gulyor

mögé, mert a jobb szárny aligha lesz képes az ellenségnek soká ellentállani. Tusinról és az őt fedező zászlóaljról pedig teljesen megfélemeztek. Andrej herceg gondosan figyelt Bagration hercegnek az ezredparancsnokokkal folytatott megbeszélésére s az általa adott parancsokra, s legnagyobb meglepetésére úgy vette észre, hogy parancsokról egyáltalában szó sem volt, s hogy Bagration herceg iparkodott úgy tüntetni föl a dolgot, hogy mindaz, a mi kényszerűségből, véletlenségből vagy a csapatparancsnokok akarata révén történt, ha nem is az ő parancsára, de az ő szándékának megfelelőleg történt. De annak a tapintatnak a révén, a melyet Bagration herceg tanusított, azt is észrevette Andrej herceg, hogy az eseményeknek eme véletlensége és az ő akaratától való függetlensége mellett is rendkívül sokat tett a herceg jelenléte. A csapatparancsnokok, a kik szétdúlt arccal jelentek meg Bagration herceg előtt, megnyugodtak, a katonák és a tisztek vidáman köszöntötték őt, az ő jelenlétében egészen fölvidultak és szinte hivalkodtak előtte a bátorságukkal.

XVIII.

Bagration herceg fölment a mi jobbszárnyunk legmagasabb pontjára, s elkezdett leereszkedni oda, a honnan a puskaropogás hallatszott, s a hol a löpor-füsttől semmit sem lehetett látni. Minél közelebb értek a gúgyorhoz, annál kevesebbet láttak, de annál érezhetőbbé vált a tulajdonképpen csatatérnek a közelsége. Sebesültekkel kezdtek találkozni. Az egyik sapkánküli, véresfejű sebesültet a hóna alatt két katona is támogatta. Krákogott és köpdösött. Nyilván a száján vagy a torkán érte a golyó. Egy másik, a kivel találkoztak, puska nélkül, a maga lábán lépdelt, de hangosan jajgatott és hadonászott a kezével, a melyből úgy csurgott a vér a köpönyegére, mintha pohárból öntötték volna. Inkább rémültek, mint szenvedőnek látszott az arcza. Csak egy perczzel azelőtt sebesült meg. Az úton keresztülmenve, mere-deken kezdtek leereszkedni és a hegyoldalon néhány heverő embert pillantottak meg; egy csapat katonával is találkoztak, a kik között sebesültek is voltak. A katonák nehezen zihálva kapaszkodtak a hegyen fölfelé, s a tábornok jelenléte ellenére is hangosan beszélgettek és hadonásztak a kezeikkel. Elöl a füstfelhőben már látszottak a szürke köpönyegek sorai, s a tiszt Bagrationt megpillantva, kiabálva futott a csapatostól vonuló katonák után, azt akarván, hogy visszaforduljanak. Bagration odalépett a sorok mellé, a melyekben hol itt, hol ott a beszédet és a vezényszavakat is elfojtva, sűrűn ropogtak a puskák. Szinte telítve volt a levegő löporfüsttel. A katonák élénk arcza fekete volt a koromtól. Egyesek a töltővesszővel dolgoztak, mások löport töltögettek, töltést szedtek elő a tarisznájukból, s ismét mások lőttek. De hogy kire lőttek, azt a löporfüsttől, melyet nem oszlatott szét a szél, nem láthatták. A zúgás és füttyölés kellemes hangjai is elég sűrűn hallatszottak. „Vajjon, mi ez?” - gondolta magában Andrej herceg, mikor a katonáknak ehhez a csoportjához odaért. „Ez csatárláncz nem lehet, mert hiszen csoportban állnak! Roham se lehet, mert nem mozdulnak, négyszög sem lehet, mert nem úgy állanak.”

Az ezredparancsnok, egy vézna és látszólag gyöngye öreg ember, öreges szemeit több mint félig eltakará szemöldökeivel, melyek szelid külsőt kölcsönöztek neki, s kellemes mosolylyal odament Bagration herceghez, s úgy fogadta őt, mint a hogy' a házigazda kedves vendégét szokta. Jelentette neki, hogy a francziák lovas rohamot intéztek az ezrede ellen; és hogy bár a rohamot visszaverték, az ezred mégis embereinek a felét elvesztette. Az ezredparancsnok azt mondta, hogy a rohamot visszaverték, ezt a kifejezést választván annak a megjelölésére, a mi az ezredében történt, de a valóságban ő maga se igen tudta, vajjon mi történt a gondjaira bízott katonákkal ez alatt a fél óra alatt, s nem tudta hitelesen megmondani, vajjon csakugyan visszaverték-e a rohamot, vagy pedig az ő ezredét verte szét a francziák rohama. A hadműveletek kezdetével csak annyit tudott, hogy egész ezredében ide is, oda is hullottak az

ágyúgolyók és a gránátok és sorra sújtották le az embereket, s hogy később valaki elkiáltotta magát: itt a lovasság, - mire a mieink elkezdtek tüzelni. És lövöldöztek még most is, de már nem a lovasságra, mely eltűnt szem elől, hanem a franczia gyalogságra, mely a gulyortól viszont a mi sorainkra tüzelt. Bagration herceg annak a jeléül, hogy minden úgy történt, a mint ő kívánta és gondolta, megbiczczenetette a fejét. A segédtisztjéhez fordulva megparancsolta neki, hogy a 6-ik vadászezrednek, a mely mellett az imént elmentek volt, két zászlóalját rendelje le a hegyről. Andrej herceget ebben a pillanatban meglepte az a változás, mely Bagration herceg arcán végbement. Annak a komoly és boldog elszántságnak a kifejezése ült az arcán, mely az olyan ember arcán észlelhető, a ki forró nyári napon készen áll arra, hogy a vízbe ugorjék s éppen készül az ugrásnak nekirugaszkodni. Homályos szemeiben nyoma se volt többé az álmatagságnak, sem annak a mesterkélt mély gondolatokba merült tekintetnek: kerek, határozott vércse-szemei ünnepélyesen és valamelyest megvetően néztek előre és bár mozgásuk megőrizte eddigi lassúságát és egyenletességét, szemlátomást semmin sem állapodtak meg.

Az ezredparancsnok azzal a kéréssel fordult Bagration herceghez, hogy vonúljon hátrább, mert itt nagy a veszedelem: „Legyen olyan szíves, kegyelmes uram, az Istenért!” - mondotta, és biztatásért a kísérethez tartozó tisztre pillantott, a ki azonban elfordult tőle.

„Ime, méltóztatik látni!” Fölhívta a figyelmét a golyókra, melyek szakadatlanul süvítettek, füttyöltek és zúgtak körülöttük. A kérésnek és a szemrehányásnak azon a hangján beszélt, a minővel az ács mondja a fűrész után nyúló uraságnak: „mi már megszoktuk az efajta munkát, de önnek majd felhólyagzik ám tőle keze.” Úgy beszélt, mintha őt magát nem is érhatték volna ezek a golyók, és félig lehunytt szemei még meggyőzőbb kifejezést kölcsönöztek a szavainak. A törzstiszt is csatlakozott az ezredparancsnok kéréséhez, de Bagration herceg nem felelt nekik, csak azt parancsolta, hogy szüntessék be a tüzet és csináljanak helyet a közeledő két zászlóaljnak. Mialatt beszélt, a hirtelen támadt szél, mint valami láthatatlan kéz, jobbról bal felé eloszlatta a gulyort eltakaró füstfelleget, s a sürgő-forgó francziákkal ellepett hegy egyszerre tisztán föltárult előttük. Minden szem önkéntelenül rámeredt erre a feljük közeledő franczia hadoszlopra. Már látszottak a katonák bozontos süvegei, sőt már a közlegényeket és a tiszteket is meg lehetett egymástól különböztetni, valamint azt is, a mint a zászlójuk fennen lobogott a rúdja körül.

- Pompásan nyomúlnak előre, - jegyezte meg valaki Bagration kíséretében.

A hadoszlop már leért a gulyorba. Az összeütközésnek az innenső meredek oldalon kellett megtörténnie.

A mi tűzben volt ezredünknek a maradványai gyorsan sorakozva jobbfelé húzódtak; mögöttük az elmaradottak sarkában gyorsan közeledett a 6-ik vadászezred két zászlóalja. Még nem is értek Bagrationnal egy vonalba, s máris hallható volt a tömeg ütemes lépteinek nehézkes dübörgése. A balszárnyon Bagrationhoz egészen közel lépdelt egy kerekarcú, bamba és boldog arczkifejezésű, szálas századparancsnok, ugyanaz, a ki az imént a sátorból kiszaladt. Nyilván semmi egyébbe nem gondolt ebben a pillanatban, mint arra, hogy minél peczkesebben vonúljon el a főbbvalója előtt.

Az arcvonal élén menetelő tiszt önelégültségben, könnyedén lépkedett izmos lábaival, akárcsak úszott volna, a legcsekélyebb észrevehető erőlködés nélkül kihúzta magát, s könnyedségével kivált a sarkában nehézkesen lépkedő katonák közül. A lába mellett lelógatta keskeny és vékony kardját (egy hajlott spádét, mely nem is volt olyan, mintha fegyver volna), és hol a parancsnokra, hol hátra tekintgetve, a nélkül, hogy a lépést eltévesztette volna, egész erőteljes testét hajlékonyan illegette. Úgy látszott, mintha minden lelki erejét arra összpontosította volna, hogy a lehető legkifogástalanabban vonuljon el a főbbvalója előtt, s úgy érezvén, hogy ez sikerült is neki, boldog volt. Mintha minden lépésnél ezt mondta volna

magában: „bal... bal... bal”, s a katonák változatosan komoly arczokból kirakott sorfala is a bornyúk és fegyverek alatt görnyedve erre az ütemre ment előre, mintha lépésközben úgy magában mindenikük azt mormogta volna: „bal... bal... bal...” Egy köpczös őrnagy nagyokat fújva s a lépést változtatva került meg egy bokrot; egy elmaradt katona, a rendetlensége miatt elrémült arczczal lihegve és futva érte utól a századát; egy ágyúgolyó nagy erővel nyomván szét a levegőt, Bagration herczeg és a kíséret feje fölött süvített el, s a „bal... bal...” ütemén csapódott be a hadoszlopba. „Zárkózz!” hallatszott a századparancsnok hivalkodó hangja. A katonák ezen a helyen, a hol a golyó lecsapott, ívalakban megkerültek valamit, s a szárnyon lévő altiszt, a ki az elesettek körül elmaradt volt, mikor a sorát utólérte, egyet ugrott, lépést váltott, és bosszúsan nézett körül. A vésztjósító némaságból s az egyidejűleg a földet taposó lábak egyhangú dobogásából, mintha folyton az a: „bal... bal... bal...” hangzott volna ki.

- Előre, fiúk! - szólott Bagration herczeg.

- O-ho-ho-ho-ho!... - visszhangzott a sorok között. Egy marczona katona, a ki a balszárnyon volt, olyan kifejezéssel, mintha azt mondta volna: „Magunktól is tudjuk”, ordítva rásandított Bagrationra; egy másik, a ki mintha csak attól tartott volna, hogy elszórakozik, nem nézett semerre sem, föltátotta a száját és ordítva ment tovább.

Ki volt adva a parancs, hogy meg kell állani és le kell dobni a bornyúkat.

Bagration megkerülte a mellette elvonuló csapatokat és leszállt a lováról. A kantárt odadobta egy kozáknak, levetette és átadta a köpenyét is, szétterpesztette a lábait és megigazította a sipkáját. A hegy tövében, élén a tisztekkel, felbukkant a francia hadoszlop eleje.

- Isten nevében! - mondotta Bagration erőteljes, messzire elhallatszó hangon, egy pillanatra odafordult az arczvonához, majd karját könnyedén himbálva, a lovas katona ügyetlenül csetlő-botló lépteivel megindult a hepehupás talajon. Andrej herczeg úgy érezte, hogy valami ellenállhatatlan erő húzza-vonja őt előre és nagyon boldognak érezte magát.⁶

A francziák már egészen közel voltak, Andrej herczeg, a ki Bagration mellett ment, már tisztán kivehette az öveket, a piros vállrojtokat, sőt a francziák arczait is. (Tisztán látott egy korosabb francia tisztet, a ki kifelé fordított lábaival, a bokrokban megfogózva nagynehezen kapaszkodott föl a hegyen.) Bagration herczeg semmiféle újabb parancsot nem adott ki, hanem szóltanul ment előre. Egyszerre a francziák közt eldördült egy lövés, majd egy második, harmadik... s a szétzilált ellenséges sorokban nagy füsttel és ropogással megindult a tüzelés. A mieink közül többen elestek, köztük az a kerekarcú tiszt is, a ki oly vidáman és olyan búzgón nyomult előre. De abban a pillanatban, a mint az első lövés eldördült, Bagration hátranézett és „hurráh”-t kiáltott.

- „Hurrá-á-á!” zúgott végig a nyomában a mi harczvonalunkon, s a mieink, mint egy egységes, élénk és vidám tömeg, Bagration herczeget utólérve és egymást elhagyva, hegynek lefelé, rávetették magukat a szétzilált francziákra.

⁶ Ekkor ment végbe az a roham, a melyről Thiers ezt mondja: »Az oroszok bátran viselkedtek s a mi ritka dolog a háboruban, megesett itt az, hogy két ellenséges gyalogság elszántan ment neki egymásnak és egyik sem tágított az összecsapás előtt«. Napoleon pedig ezt mondta Szt. Ilona szigetén: »Néhány orosz zászlóalj tanujelét adta rettenthetetlenségének.«

XIX.

- A 6-os vadászok rohama biztosította a jobbszárny visszavonulását. A középen Tusin elfelejtett ütegének a tüzelése, melynek Schöngrabent is sikerült felgyújtania, feltartóztatta a francziák előrenyomulását. A francziák elkezdtek a szél által szított tüzet oltani, s ezzel időt engedtek a visszavonulásra. A derékhadnak az árkon keresztül való visszavonulása szaporán és nagy zajjal ment végbe; de a nélkül, hogy a visszavonuló katonák a sokféle vezényszótól összezavarodtak volna. A balszárny azonban, mely ellen a francziák pihent erőikkel, Lannes vezérlete alatt ugyanakkor intéztek rohamot, és meg is kerülték, s mely az azovi és a podoliai gyalogezredek s a pavlogradi huszárezredből állott, teljesen szét volt verve. Bagration elküldte Zserkovot a balszárny tábornokához azzal a parancscsal, hogy haladéktalanul vonuljon vissza.

Zserkov bátran, a nélkül, hogy a kezét a sipkája mellől elvette volna, megsarkantyúzta a lovát és elvágtatott. De alig hogy Bagration mellől elment, cserbenhagyta az ereje. Leküzdhetetlen rémület vett erőt rajta, s képtelen volt odamenni, a hol veszedelem fenyegette.

A balszárnyhoz érve, nem ott ment előre, a hol a küzdelem folyt, hanem ott kezdte keresni a tábornokot és a parancsnokokat, a hol nem is lehettek, s így nem is adhatta át a parancsot.

A balszárnynak, a rangban idősebb jogán annak az ezrednek az ezredese volt a parancsnoka, a mely Braunau előtt Kutuzovnak bemutatkozott, s a melyben Dolochov mint közlegény szolgált. A szélső balszárny vezetése pedig a pavlogradi ezred parancsnokára volt bízva, a melyben Rosztov szolgált, s ebből félreértés támadt. A két parancsnok nagyon föl volt ingerülve egymás ellen, s ugyanakkor, a mikor a jobbszárnyon már javában folyt a küzdelem s a francziák már elkezdtek a rohamot, a két parancsnok léha torzsalkodással volt elfoglalva, a melynek az volt a célja, hogy egymást sértéggessék. Az ezredek pedig, úgy a lovas, mint a gyalogezredek, vajmi kevéssé voltak elkészülve a küszöbön álló harcra. Az ezredek emberei, a közkatonától kezdve a tábornokig, nem számítottak ütközetre és nyugodtan üzték békés foglalkozásaikat, a lovasok a lovaikat etették, a gyalogosok rőzsét szedtek.

- Végre is ő rangban mégis csak idősebb, mint én, - mondotta a német huszárezredes kipirulva s az imént érkezett segédtszhez fordulva, - ám csináljon, a mit akar. Én a huszárajmat nem áldozhatom föl. Kürtös, fújj visszavonulást!

A dolog azonban sietőssé kezdett válni. A jobbszárnyon és a középen összeolvadva tombolt az ágyúzás meg a lövöldözés, és Lannes lövészeinek francia kabátjai immár átkeltek a malomárkon és alig két puskalövésnyire az innenső oldalon, sorakoztak. A gyalogos ezredes imbolygó léptekkel odament a lovához, s felülve rá, derekasan kihúzta magát és odalovagolt a pavlogradi ezred parancsnokához. A két ezredparancsnok udvarias köszöntéssel, de a szívében titkos haraggal üdvözölte egymást.

- Még egyszer ismétlem, ezredes, - szólt a tábornok, - én csak nem hagyhatom az embereim felét az erdőben. *Kérem* önt, *kérem*, - ismételte, - foglaljon állást és készüljön a rohamra.

- Én meg arra kérem önt, ne avatkozzék másnak a dolgába, - felelt az ezredes hevesen. - Még ha ön is lovas volna...

- Én nem vagyok lovas, ezredes, de orosz tábornok vagyok, s a mennyiben önnek erről nem volna tudomása...

- Nagyon is van róla tudomásom, kegyelmes uram, - kiáltott föl hirtelen az ezredes, és fülig elpirulva, megérintette a lovát. - Nem parancsol tán belépni a csatárláncba, s akkor majd meg fogja látni, hogy ez az állás semmit sem ér. Semmi hajlandóságom sincs rá, hogy az ön kedvéért az ezredemet kiirtassam.

- Ön megfedekeznek magáról, ezredes. Én nem a magam kedvét keresem, s nem tűröm, hogy nekem ilyesmit mondjon.

A tábornok, elfogadván az ezredesnek a bátorság mérkőzésére való kihívását, kidülesztette a mellét s a homlokát összeránczolván, vele együtt elindult a csatárláncz felé, mintha minden súrlódásuknak ott a csatárlánczban, a golyók záporában kellene megoldásra jutnia. Elérkeztek a csatárlánczhoz, néhány golyó füttyölt el fölöttük, s némán megállottak. Semmi különös nézni való nem volt a csatárlánczban, mert azt, hogy az árkok és a bozótok közt a lovasság nem működhetik, s hogy a francziák a balszárnnyat megkerülik, arról a helyről is láthatták, a melyen az imént állottak. A tábornok és az ezredes, mint két viadalra készülő kakas, szigorúan és jelentőségteljesen mérték végig egymást, s hasztalan lesték egymáson a gyávaság jeleit. Mind a ketten kiállották a próbát. Miután semmi mondanivalójuk nem volt egymásnak és sem egyikük, se másikuk nem akart a másiknak ürügyet szolgáltatni arra, hogy azt mondhassa, ő hagyta el elsőnek a golyózápport, egymás bátorságát akarván kipróbálni, még sokáig álltak volna ott, ha ekkor az erdőben, csaknem közvetlenül a hátuk mögött, élénk puskaropogás és tompán összeolvadó kiabálás nem hallatszott volna. A francziák megtámadták az erdőben fát szedő katonákat. A huszárok a gyalogsággal együtt már nem vonulhattak vissza. A francia csatárláncz balfelé elvágta őket a visszavonulás vonalától. Így tehát, bármennyire alkalmatlan volt is erre a terep, hogy maguknak útát törjenek, kénytelenek voltak rohamot intézni.

Azt a századot, a melyben Rosztov is szolgált, s a melynek alig volt ideje, hogy lóra kapjon, arcczal az ellenség felé állították. Megint úgy esett, mint az Enns hídján, hogy a század és az ellenség között nem volt semmi, csak az ösmeretlenségnek és a rémületnek az a rettenetes vonala, mely őket egymástól, s mintegy az élőket a halottaktól elválasztotta. Az emberek mind érezték ennek a vonalnak a közelségét, s az a kérdés, vajjon átlépik-e ezt a vonalat, s ha igen, hogy lépik át, izgatta valamennyiüket.

Az ezredes odalovagolt az arcvonal elé, bosszúsan felelt valamit egyes tiszték kérdéseire, s azután, mint a ki kétségbeesetten ragaszkodik a maga igazához, elkezdett parancsokat osztogatni. Senki sem mondott semmi határozottat, de a században szájról-szájra járt, hogy roham lesz. Fölhangzott a sorakozásra szóló vezényszó, majd pedig a hüvelyükből kirántott kardok suhogása. De azért még mindig senki sem mozdult. A balszárnny katonái, a gyalogosok és a huszárok egyaránt érezték, hogy a vezetés maga sem tudja, mitévő legyen, s a parancsnokoknak ez a határozatlansága a katonákra is átragadt.

„Csak már kezdődneek mielőbb”, - gondolta magában Rosztov, érezvén, hogy végre valahára eljött az ideje annak, hogy megízlelje a roham gyönyörűségeit, a melyekről huszár-bajtársaitól már annyit hallott.

- Fiúk, az Isten nevében, - csendült meg Deniszov hangja, - ügetés, indulj!

Az első sorban megmozdult a lovak fara. Gracsik megrántotta a kantárt s megindult magától.

Rosztov jobb felől a maga huszárjainak első sorait látta, még messzebb elől pedig homályos sávok látszottak, melyeket nem vehetett ki tisztán, de a melyeket ellenségnek nézett. Lövések is hallatszottak, de csak a távolból.

- Gyors-ügetés! - hallatszott a vezényszó, és Rosztov érezte, a mint Gracsik-ja a farát gyorsítva, vágta ugrott. Minden mozdulatát már előre eltalálta, s mind nagyobb vidámság vett erőt rajta. Egy magános fát pillantott meg maga előtt. Ez a fa eleinte elől volt, annak a vonalnak a közepén, mely oly rettenetesnek látszott előtte. És íme, már átlépték azt a vonalat, s nemcsak hogy nem tapasztalt semmi rettenetességet, hanem ellenkezőleg, mind nagyobb vidámság és elevenesség fogta el. „Oh, hogy fogok én közibük vágni”, gondolta Rosztov s megszorította a kardja markolatát.

- Hurrá-á-á!! - harsant föl egyszerre.

„No most, aztán jöjjön elém bárki”, - gondolta Rosztov, s megsarkantyúzván Gracsikot, a többieket elhagyva, sebes vágta hajszaiba. Elöl már látszott az ellenség. Egyszerre az egész századot, mint egy széles seprő, végigseperre valami. Rosztov vágásra emelte a kardját, de ugyanakkor az előtte vágató Nikitenkó nevű közhuszár elvált tőle, és Rosztov mintegy félálomban érezte, hogy természetellenes gyorsasággal száguld tova, és mégis, mintha egy helyben állana. Hátulról nekilovagolt egy Bandarcsuk nevű huszár s bosszúsán nézett rá. Bandarcsuk lova megbokrosodott és oldalvást elugrott mellőle.

„Mi ez? Nem mozdulok? Elestem, megsebesültem?...” - kérdezte Rosztov s ugyanabban a pillanatban mindjárt felelt is magának. Immár teljesen egyedül volt a csatamezőn. A száguldó lovak s a huszárok háta helyett mozdulatlan földet és tarlót látott maga körül. Meleg vér szivárgott alatta. „Megsebesültem s a lovamnak vége.” Gracsik föltápáskodott az első lábaira, de csakhamar visszahanyatlott, s maga alá szorította lovasának a lábát. A ló fejéből csurgott a vér. Folyton vergődött, de nem volt képes fölállni. Rosztov is föl akart kelni, de szintén visszahanyatlott: a táskája beleakadt a nyeregbe. Hol vannak a mieink, hol vannak a francziák, arról fogalma sem volt. Köröskörül nem volt mellette senki.

Miután a lábát kiszabadította, föltápáskodott. „Hol, merre felé van most az a vonal, a mely oly élesen elválasztotta egymástól a két sereget?” - kérdezte magától s nem tudott rá mit felelni. „Nem történt-e valami baj velem? Vannak-e ilyen esetek, s mit kell tenni az ilyen esetekben?” - kérdezte magától mikor fölkel; s ugyanakkor úgy érezte, hogy valami fölösleges súly csügg elszibbadt jobb karján. Olyan volt a keze feje, mint valami idegen test. Megvizsgálta a kezét s gondosan kereste rajt a vért. „Ni, emberek is vannak itt”, - gondolta örömmel, néhány feléje siető embert pillantván meg. „Ezek majd segítenek rajtam!” Ezek előtt az emberek előtt kék köpenyben és furcsa formájú csákóban egy hajlott orrú, napbarnított arcú fekete ember futott. Még ketten, s hátrább még többen siettek utána. Egyikük valami furcsa, nem orosz nyelven beszélt. A hátul álló ugyanilyen csákóju emberek közt egy orosz huszár állott. Fogták a kezét; hátul meg a lovát vezették.

„Alkalmasint fogoly, a mieink közül való... Csakugyan. Talán bizony engem is elfognak. Miféle emberek ezek?” - gondolta Rosztov, még egyre nem akarván hinni a szemeinek. „Talán csak nem francziák?” Ránézett a közeledő francziákra, s bár csak egy másodpercczel azelőtt is még azért száguldott tova, hogy elérje ezeket a francziákat és közéjük vágjon, a közelségük most olyan rettenetesnek tűnt fel előtte, hogy nem hitt a szemeinek. „Vajjon kik? Miért futnak? Talán csak nem hozzám? Hozzám sietnének? És miért? Hogy megöljenek? Engem, a kit mindenki úgy szeret?” Eszébe jutott az anyjának, a családjának, a barátainak iránta való szeretete, és lehetetlennek tartotta az ellenségnek azt a szándékát, hogy őt megölje. „De azért lehet, hogy megölnek!” Több, mint tíz másodperczig állt ott mozdulatlanul s a nélkül, hogy a helyzetét fölismerte volna. A legelső, hajlott orrú francia már oly közel volt hozzá, hogy az arczkifejezését is kivehette. S ennek az embernek, a ki visszafojtott lélekzettel, szuronytszegezve közeledett felé, kihevült és idegen ábrázata megijesztette Rosztovot. Fogta a pisztolyát, de a helyett, hogy kilőtte volna, a francia felé ütött vele, s minden erejét összeszedve a bozótba menekült. Most nem a kétség és a küzdelem amaz érzésével futott, mint akkoriban az Enns hídján, hanem a nyúl érzésével, mely menekül a kutyák elől. A fiatal és boldog életéért való rémületnek homályos érzése vett erőt egész lényén. Gyorsan keresztülugorván a mesgyén, azzal a tüsszel, a melylyel valamikor a fogócska játékban szaladt, szinte repült végig a mezőn, s csak néha fordította hátra sápadt, jószágos és fiatal arcát, s a rémület hidege borzongott végig a hátán. „Nem, jobb nem is nézni oda”, gondolta magában, de a bokrokhoz érve még egyszer hátranézett. A francziák elmaradtak, s abban a pillanatban, mikor Rosztov visszanézett, az a francia, a ki legelől járt,

lassította lépteit és nagy hangon valamit kiáltott oda hátulsó bajtársának. Rosztov megállt. - „Valami nem jól van, - gondolta, - lehetetlen, hogy meg akarjanak ölni engem.” Ez alatt olyan nehezzé vált a balkeze, mintha kétpudós súly lett volna ráakasztva. Képtelen volt tovább futni. A franczia is megállt és célbavette őt. Rosztov összehúzta a szemeit és lehajolt. Előbb egy, majd egy második golyó füttyölt el mellette. Minden erejét összeszedve, bal kezét a jobb kezébe fogta és elfutott a bozótig. A bozótban orosz lövészek voltak.

XX.

Az erdőben váratlanul meglepett gyalogezredek kifutottak az erdőből s az egymással összekeveredett századok rendetlen futásban menekültek. A katonák egyike rémületében kiejtette azt a könnyelmű és háborús időben rettenetes szót: „Elvágta!”, s ez a szó a vele járó érzéssel együtt egyszeriben az egész tömeget hatalmába kerítette.

- Megkerültek! Elvágta! Végünk van! - kiabálták a menekülők összevissza.

Az ezredparancsnok abban a pillanatban, a mikor hátulról a lövöldözést és kiabálást meghallotta, legott tisztában volt vele, hogy az ezredével valami rettenetes történt, és az a gondolat, hogy őt, a példás magaviseletű, annyi esztendő óta kifogástalanul szolgáló tisztet most a főlebbvalói részéről a mulasztás vagy az ügyetlenség vádja érheti, annyira megdöbbsentette, hogy abban a pillanatban megfélemlítve az engedetlen lovasezredestől, a maga tábornoki tekintélyéről és a mi a fő, teljesen megfélemlítve a veszedelemről és az önfenntartás ösztönéről, a nyeregkárához kapva és a lovát megsarkantyúzva, a reája zúduló, de őt szerencsésen elkerülő golyók záporában odavágtatott az ezredéhez. Csak egyet óhajtott: megtudni, mi történt, és segíteni, s bármibe kerüljön is, jóvátenni a hibát, ha az ő részéről történt, és elhárítani magáról, a huszonkétév óta kifogástalanul szolgáló, példás tisztről a vád minden lehetőségét.

A francziák sorain szerencsésen keresztüljutván, odavágtatott az erdő mögött elterülő szántóföldre, a melyen a mieink voltak s a vezényszókkal nem törődve, vad futásban rohantak a hegyen lefelé. Elérkezett az erkölcsi ingadozásnak az a pillanata, mely el szokta dönteni az ütközetek sorsát: vajjon meghallják-e ezek a szétszilált tömegek a parancsnokuk szavát, vagy pedig, egy pillantást vetve rá, csak futnak tovább. A katonák előtt rendes körülmények közt oly félelmes ezredparancsnok kétségbeesett kiabálása, önmagából kikelt, felbőszült és biborszínű arcza és a kardjával való hadonászása ellenére is, a katonák még egyre futottak, kiabáltak, a levegőbe lödöztek és rá se hederítettek a vezényszóra. Az ütközet eldöntésére hivatott erkölcsi ingadozás, nyilván a rémület javára dőlt el.

A tábornok a kiabálástól s a lőporfüsttől elkezdett köhögni és kétségbeesetten megállt. Minden elveszettnek látszott: de ebben a pillanatban a mieinket támadó francziák egyszerre minden látható ok nélkül megfordultak, visszavonultak az erdő szélére, az erdőben pedig orosz lövészek bukkantak föl. Ez Timochin százada volt, mely egyedül maradt rendben az erdőben, és az erdő árkában meghúzódván, váratlanul rajtütött a francziákon. Timochin olyan kétségbeesett ordítással vetette magát a francziákra s olyan eszeveszett és heves elszántsággal rontott egy szál karddal az ellenségre, hogy a francziáknak még arra se volt idejük, hogy magukhoz térjenek, s fegyverüket elhánnyva futásnak eredtek. Dolochov, a ki Timochin mellett rohant, közvetlen közelből leütött egy francziát s ő volt az első, a ki egy franczia tisztet a gallérjánál fogva foglyul ejtett. A menekülők visszatértek, a zászlóaljok összeverődtek, s a francziák, a kik a balszárnnyat két részre szakították volt, egy pillanat alatt vissza voltak szorítva. A tartalék csapatok csatlakoztak s a szökevények megállottak. Az ezredparancsnok, Ekonomovij őrnagygyal elvonultatván maga mellett a visszavonuló

századokat, éppen a híd mellett állott, mikor odalépett hozzá egy katona, megfogta a kengyelvasát és szinte odalapult hozzá. Kékes köpeny volt rajta, a bornyú és a csákó hiányzott róla, a feje be volt kötözve s egy francia tölténýtáska volt a vállára vetve. Tisztí kardot tartott a kezében. Sápadt volt az arcza, kék szemei kihívóan néztek az ezredparancsnok arczába, de az ajkai mosolyogtak. Bár az ezredparancsnok azzal volt elfoglalva, hogy parancsokat adott Ekonomovij őrnagynak, lehetetlen volt ezt a katonát észre nem vennie.

- Kegyelmes uram, ime két diadaljel, - szólott Dolochov a francia kardra és tölténýtáskára mutatva. - Elfogtam egy tisztet. Megállítottam a századot. - Dolochov a kimerültségtől nehezen zihált, szakgatottan beszélt. - Kérem, ne feledkezzék meg rólam, kegyelmes uram!

- Jól van, jól van, - mondotta az ezredparancsnok és odafordult Ekonomovij őrnagynak. De Dolochov nem tágitott; levette a fejéről a köteléket, és megmutatta a megaludt vértől összetapadt hajját.

- Szuronysebet kaptam, s mégis a helyemen maradtam. Gondoljon rám, kegyelmes uram.

*

Tusin ütegről teljesen megfeledkeztek volt, s csak az ütközet legvégén, a mikor a derékhad felől még mindig ágyúzás hallatszott, küldötte oda Bagration herczeg az ügyeletes törzstisztjét és később Andrej herczeget is, azzal a parancscsal, hogy az üteg a lehető leggyorsabban vonuljon vissza. A Tusin ágyúinak fedezésére rendelt csapat, valakinek a parancsára az ütközet derekán elment mellőle; de az üteg azért egyre folytatta a tüzelést, s csak azért nem került a francziák kezére, mert az ellenség nem számíthatott olyan merészségre, hogy négy teljesen védtelen ágyú tovább folytassa a tüzelést. Sőt ellenkezőleg, ennek az ütegnek az erélyes tüzeléséből azt következtette, hogy itt a középen van az oroszok legfőbb ereje összpontosítva, s két ízben próbált rohamot intézni ez ellen a pont ellen, de mind a két ízben kénytelen volt az ezen a dombon álló négy ágyú kartács-tüze elől visszavonulni.

Tusinnak csakhamar Bagration herczeg távozása után sikerült Schöngrabent felgyújtania.

- Lám, hogy megriadtak! Ég! Látod a füstöt! Ezt ügyesen csináltuk! Pompás! Ni-ni a füst, a füst! - mondogatta a legénység egészen fölvidulva.

Az ágyúk minden parancs nélkül, mind a tűz felé voltak irányítva. A katonák, mintegy biztatásul, minden lövés után elkezdtek kiabálni: „Ez ügyes volt! Úgy, úgy! Lám, lám... Pompás!” A tűz a szél által is szítva, gyorsan terjedt tova. A falu mögül elindult francia hadoszlopok kénytelenek voltak visszatérni, de mintegy büntetésül ezért a kudarcért a falutól jobbra tíz ágyút állítottak föl és elkezdtek belőlük Tusinra lövöldözni.

Azon való gyerekes örömben, hogy a falut sikerült felgyújtaniok, és a francziák ellen intézett sikeres tüzelés hevében, a mi tűzéreink ezt az üteget csak akkor vették észre, a mikor előbb két, majd utánuk négy ágyúgolyó csapott le az ágyúk közé, s közülük az egyik két lovat megölt, egy másik pedig leszakította az egyik lőszerkocsi kocsisának a lábát. De a hirtelen támadt élénkség nem csappant meg, csak a hangulatot változtatta meg kissé. A lovakat egy tartalék ágyúmozdony lovaival pótolták, a sebesülteket fölszedték s a négy ágyút szembeállították a tízágyús üteggel. Tusin tisztársa már az ütközet elején elesett, s egy óra leforgása alatt a negyven főnyi legénységből tizenhét kidőlt, de azért a tűzerek épp oly vídámak és elevenek voltak, mint azelőtt. Két ízben azt vették észre, hogy ott lenn francziák bukkantak fel a közelükben, s mind a kétszer kartácscsal lőttek közéjük.

A gyöngén és ügyetlenül mozgó kis emberke szakadatlanul: „*No erre még egy pipát!*” kért, - mint mondani szokta, - a legényétől, és szerteszét fújván belőle a parazsat, megint előre sietett, és kis kezéből ernyőt csinálva a szemei elé, fürkészte a francziákat.

- Rajta fiúk! - mondogatta mindig s maga is hozzálátott az ágyúkerekéhez és csavargatta rajtuk a csavarokat. Tusin a nagy füstben s a szakadatlan lövöldözés siketítő zajában, a melytől minduntalan összerezzen, ki nem eresztvén a szájából kurtaszárú pipáját, folyton egyik ágyútól a másikhoz futkosott s hol az irányzékot igazgatta, hol a golyókat számlálgatta, hol az elhullott és sebesült lovak kicserélése és átfogása iránt intézkedett, miközben szüntelenül kiabált gyöngé, vékony és határozatlan hangocskáján. Az arcza mind jobban megélénkült. Csak mikor egy-egy ember elesett vagy megsebesült, akkor összeránczolt homlokkal elfordult tőle, bosszúsan rászólt az embereire, a miért mindig késlekedtek azzal, hogy a sebesültet vagy az elesettet fölszedjék. A katonák, a kik jobbára szép fiatal fiúk voltak (mint a tűzerütegeknél rendszeren, két fejjel nagyobbak és kétszerre szélesebbek a tisztjeiknél) mind, mint a csávába került gyerekek néztek a parancsnokukra, s az a kifejezés, mely ott ült az ő arczán, az övéken is változatlanul visszatükröződött.

Tusin ebben a rettenetes tombolásban és zajban, s a legnagyobb figyelmet igénylő tevékenység közepett sem érezte a félelemnek legcsekélyebb kellemetlen érzését sem; az a gondolat, hogy esetleg megölhetik vagy súlyosan megsebesíthetik, eszébe se jutott. Ellenkezőleg, mind nagyobb és nagyobb vidámság vett rajta erőt. Úgy tetszett neki, mintha már nagyon régen, szint’ tegnap lett volna az a pillanat, a mikor az ellenséget megpillantotta és az első lövést megtette és mintha az a göröngy, a melyen állott, már régóta ösmert hely lett volna. Mindamellet, hogy mindenre gondolt, mindent megfontolt és mindent megtett, a mit csak az ő helyzetében a lehető legkitünőbb tiszt megtehetett, mégis a lázas álom, vagy az ittas ember mámorához hasonló állapotban volt.

Ágyúinak minden oldalról fölhangzó siketítő bömbölésétől, az ellenséges ágyúgolyók zúgásától és csapkodásától, az ágyúk körül izzadtan és kipirultan szorgoskodó legénység, valamint a vérző emberek és állatok, s az ellenséges ágyúk füstfelhőcskéinek a látásától, (melyek mindenike után beköszöntött, s vagy a földre, vagy emberre, lóra, vagy ágyúra lecsapott egy-egy golyó), mindezeknek a láttára egy fantasztikus világ alakult össze a fejében, mely valóságos élvezetet szerzett neki ebben a pillanatban. Az ő képzeletében az ellenséges ágyúk nem is voltak ágyúk, hanem mintha pipák lettek volna, a melyekből láthatatlan emberek ritkás gomolyokban eregették a füstöt.

- Lám, megint fölillant egy, - szólt Tusin, magában mormogva, a mint a hegy felől kilövellt egy füstgomoly, melyet széles szalagként fújt el bal felé a szél, - most oszt’ várjuk a lapdát, hogy visszaküldhessük.

- Mit parancsol, nagyságos uram? - kérdezte a tűzmester, a ki ott állott a közelében és hallotta, hogy mormog valamit.

- Semmit, egy gránátot... - felelt Tusin.

- „No most rajta, Matvjevna”, - mondotta magában. Matvjevna volt a képzeletében a legszélső, nagy, régi öntésű ágyú. Az ágyúk körül sürgölődő francziákat meg hangyáknak képzelte. A második ágyú első számú csinos, de részeges legénye, az ő világában *nagybácsi* volt; Tusin őt nézte a leggyakrabban s örült minden mozdulatának. A hegy lába felől fölhallatszó, hol elhaló, hol ismét fokozódó puskaropogás, úgy tünt föl előtte, mint valakinek a lélegzése. Lelkendezve hallgatta ezeknek a hangoknak el-elhalását és újabb erőrekapását.

„Lám, már megint föllélekzett, föllélekzett”, - dünnyögte magában. Ő maga, óriás termetű, hatalmas férfiúnak tetszett maga előtt, a ki mindkét kezével hajigálta a francziákra a golyóbisokat.

„No most, Matvjevna, matyuska, ne hadd magad!” - mondotta, eltávozván az ágyú mellől, miközben egy ösmeretlen, idegen hang szólalt meg a feje fölött. - „Tusin kapitány! Kapitány!”

Tusin ijedten nézett hátra. Ugyanaz a törzstiszt volt, a ki kiúzta őt Gruntból. Ingerült hangon kiáltott rá:

- Mit csinál, megbolondult? Kétszer is parancsot kapott már, hogy vonuljon vissza, és ön...

„Ugyan mit akarnak velem?...” - gondolta magában Tusin s rémülten nézett a főlebbvalójára.

- Én... semmit... - hebegte, két ujját a sipkájához emelve. - Én...

De az ezredes nem fejezhette be a mondókáját. Egy közvetlen közel elszálló golyó elől kénytelen volt hirtelen rábukni a lovára. Elhallgatott, és éppen, mikor még valamit akart mondani, egy második golyó megint félbeszakította. Megfordította a lovát és elvágatott.

- Visszavonulás! Mindenki vonuljon vissza! - kiabált messziről.

A katonák elmosolyodtak. A következő pillanatban egy segédtsiszt érkezett oda, ugyanazzal a parancscsal.

Ez Andrej herczeg volt. Mikor kiért arra a térre, a melyen Tusin ágyúi álltak, az első, a mit megpillantott, egy összezúzott lábú, kifogott ló volt, mely keservesen nyerített a befogott lovak közt. A lábából csak úgy patakzott a vér. Az ágyúmozdonyok közt néhány elesett katona hevert. Egyik golyó a másik után repült el a feje fölött, s érezte, a mint ideges remegés borzongott végig a hátán. De maga az a gondolat, hogy fél, megint talpra állította őt. „Az lehetetlen, hogy én féljek”, - gondolta magában, s az ágyúk közt lassan leszállt a lováról. Átadta a parancsot s ott maradt az ütegnél. Elhatározta, hogy a jelenlétében leszerelteti az üteget s elviszi magával. A francziák rettenetes tüzelése közepett, a halottak közt járva, Tusinnal együtt hozzálátott az ágyúk leszereléséhez.

- Az imént is járt itt egy főlebbvaló, de az legott odább is állott, - mondotta a tüzmaster Andrej herczegnek, - nem úgy, mint a nagyságos úr.

Andrej herczeg nem is szólt Tusinhoz. Mindketten annyira el voltak foglalva, hogy úgy tetszett, mintha nem is látnák egymást. Mikor a négy közül épen maradt két ágyút a mozdonyaikra emelve, megindultak a hegyen lefelé (egy megrongált ágyút s egy taraczkot otthagytak), Andrej herczeg odalovagolt Tusinhoz.

- Nos, a viszontlátásra, - mondotta Andrej herczeg és kezet nyújtott Tusinnak.

- A viszontlátásra, lelkem, - szólott Tusin, - édes lelkem! Isten vele, - mondotta Tusin, könyek közt, melyek egyszerre, nem tudni miért, kicsordultak a szeméből.

XXI.

A szél elült, a csatatérre mélyen ráborultak a fekete felhők, s a szemhatáron összeolvadtak a löporfüsttel. Besötétedett s így annál tisztábban kivehető volt két helyen is a tűzvész vörös fénye. Az ágyúzás gyengült, de hátul és jobbfelől mind sűrűbb lett és mind közelebből hallatszott a puskák ropogása. Alig hogy Tusin az ágyúival a sebesülteket kerülgetve s néhol rajtuk keresztülágazolva, kikerült a tűzből és leereszkedett a gulyorba, ott találta a vezéreket és a segédtsziszteket, a kik közt ott volt a törzstiszt és Zserkov is, a kit kétszer is elküldtek, de a ki egyszer sem jutott el Tusin ütegéig. Valamennyien, egymás szavába vágva, osztogatták és adogatták tovább a parancsokat, hogy hogyan és hova menjenek s szemrehányásokkal és

megjegyzésekkel halmozták el őt. Tusinnak semmibe se volt beleszólása s félvén megszólalni, mert - maga se tudta miért, - de úgy érezte, hogy minden szónál kész volna sírva fakadni, nyomorult szolgálati gebéjén szótlanul ballagott utánuk. Bár ki volt adva a parancs, hogy ott kell hagyni a sebesülteket, még is sokan vánszorogtak a csapatok után, vagy felkérérdzkedtek az ágyúkra. Azt a bátor gyalogos tisztet, a ki az ütközet előtt kiugrott volt Tusin sátorából, golyóval a hasában a Matvjevna ágyúmozdonyára fektették le. A hegy lábánál egy sápadt huszárhadapród jött oda Tusinhoz, s egyik kezével a másikat tartva, kérte őt, hogy engedje felülni.

- Kapitány, az Istenre kérem, megsérült a kezem - mondotta félénken. - Az Istenre kérem, képtelen vagyok tovább menni. Az Istenre kérem! - Nyilvánvaló volt, hogy ez a hadapród nem most először rimánkodott, hogy vegyék föl, de mindig visszautasították. Most tehát határozatlan és sírángozó hangon ismételte a kérését. - Engedjen felülni, az Istenre kérem!

- Csak üljön fel, üljön fel no, - szólt Tusin. - Hej, bátya, teríts le egy köpenyt, - fordult oda kedvencz katonájához. - Hát annak a tisztnek hol a sebe?

- Alig, hogy lefektettük, meghalt, - felelt valaki.

- Ültessétek föl. Üljön föl, fiam, üljön föl. Teríts alá egy köpenyt, Antonov.

Ez a hadapród Rosztov volt. Egyik kezével fogta a másikat, sápadt volt és lázasan reszketett az álla. Felültették a Matvjevnára, ugyanarra az ágyúra, a melyről a meghalt tisztet levették. Az aláterített köpeny tele lett vérrel, melytől Rosztov keze és a lovagló nadrágja is bepiszkolódott.

- Nos, megsebesült, lelkem? - kérdezte Tusin, odalépve az ágyúhoz, a melyen Rosztov ült.

- Nem, csak megsérültem!

- Honnan az a vér ott az ágyúmozdony oldalán? - kérdezte Tusin.

- Az a tiszt vérezte be, - felelt egy tűzér közkatona, miközben a köpenye ujjával törülgette a vért és szinte bocsánatot látszott kérni ezért a tisztátalanságért.

A gyalogság segélyével nagy nehezen fölvontatták az ágyúkat a hegyre, s miután elérték Huntersdorf falut, megállottak. Annyira besötétedett, hogy már tíz lépésnyire se lehetett a katonák egyenruháit megkülönböztetni, mire a lövöldözés is csillapodni kezdett. Egyszerre a jobbszárny közelében megint kiabálás és lövöldözés hallatszott. Minduntalan lövések villantak föl a nagy sötétségben. Ez volt a francziák utolsó rohama, a melyre a falu házaiban meghúzódott katonák feleltek. Megint mindannyian kirohantak a faluból, de Tusin ágyúi nem birtak mozdulni, s a tűzerek, Tusin és a hadapród némán tekintgettek egymásra és várták a sorsukat. Kezdett alábbhagyni a tüzelés s az egyik mellékutczából élénken beszélgető katonák szállingóztak elő.

- Nos, Petrov, ép a bőröd? - kérdezte az egyik.

- Alaposan elpáholtuk őket, pajtás. Azt hiszem elment a kedvük egyelőre, - mondotta a másik.

- Nem látni semmit. Hogy' odasóztak a maguk embereinek! Sötét van, bajtársak, nem látni. Van-e valami ennivaló?

A francziákat utólszor is visszaverték. És Tusin ágyúi, melyeket mint valami keret vett körül a zajongó gyalogság, megint elindultak a teljes sötétségben.

Mintha halkan susogva, csacsogva, patkódobogással és kerékszörgéssel tarkítva, valami zord folyam hömpölygött volna tova a sötétben. Az éj sötétjében mindennél tisztábban kihallatszott az általános zajból a sebesültek nyögése és beszélgetése. Mintha ezek a nyögések

teljesen betöltötték volna a csapatokat körülölelő sötétséget. Az ő nyögésük és ennek az éjszakának a sötétsége mintha csak egy és ugyanaz lett volna. Egy idő múlva izgatottság vett erőt ezen a mozgó tömegen. Fehér lovon, a kíséretével együtt odaérkezett valaki és útközben elejtett néhány szót.

- Mit mondott? Hová megyünk most? Megállunk tán', vagy mi? Talán köszönetet mondott? - hallatszott mindenfelől a mohó kérdezősködés, és az egész mozgó tömeg egyszerre összetorlódott, (az elöl lévők nyilván megállottak) s az a hír terjedt el, hogy parancs jött a megállásra. Ott a sáros út kellő közepén valamennyien megállottak.

Tüzek csillantak föl és mind hangosabb lett a társalgás. Tusin kapitány elküldött egy katonát, hogy keresse meg a sebkötöző helyet, vagy hozzon egy orvost a hadapród számára, s leült a tűz mellé, melyet a katonák az út szélén raktak. Rosztov is odavánszorgott a tűzhöz. A fájdalomtól és a nyirkos hidegtől lázas reszketés rázta meg egész testét. Leküzdhetetlen álmoság vett erőt rajta, de azért sajgó és a helyét nem találó kezének gyötrő fájdalmától nem tudott elaludni. Majd behúnyta a szemét, majd belenézett az élénk pirosnak tetsző tűzbe, majd meg Tusin görnyedt, gyöngé alakját vizsgálta, a ki tűnődve ült ott mellette. Tusin jószágos, nagy és okos szemei részvéttel és mélységes együttérzéssel meredtek rá. Láta, hogy Tusin egész lelkével szeretett volna, de nem tudott rajta segíteni.

Mindenfelől a gyalog vagy szekéren érkező és köröskörül elhelyezkedő gyalogság léptei és hangjai voltak hallhatók. Az emberi hangok, a léptek zaja és a sárban gázoló lovak patáinak a locsogása, egy imbolgó, zűrzavaros morajjá olvadt össze, a fák közeli és távoli recsegésével.

Most már nem olyan volt ez, mint azelőtt, mintha valami láthatatlan folyam hömpölygött volna tova a sötétben, hanem mintha valami nagy vihar után pihenőre térve, maga a zord tenger rendült volna meg. Rosztov lomhán nézte és hallgatta, a mi előtte és körülötte történt. Egy gyalogos katona odajött a tűzhöz, leguggolt, a tűz fölé nyújtotta a kezét és elfordította a fejét.

- Megengedi, nagyságos uram? - szólalt meg és kérdő pillantást vetett Tusinra. - Elmaradtam a századomtól, nagyságos uram; azt se tudom, hol vagyok. Nem rettenetes!

A katonával együtt egy felkötött arcú gyalogos tiszt is oda jött a tűzhöz és Tusinhoz fordulva, megkérte őt, húzassa tovább egy cseppet az ágyúkat, hogy a szekér odaállhasson. A századparancsnok után két katona futott a tűzhöz; kétségbeesetten szitkozódtak és marakodtak, s valami csizma fölött tülekedtek.

- No, persze, még hogy te vetted föl! - Nem is vagy olyan ostoba! - ordított az egyik rekedt hangon.

Azután egy sovány és sápadt katona jött oda, a kinek véres kapczával volt bekötve a nyaka és ingerült hangon vizet követelt a tüzérektől.

- Tán elpusztuljak, mint a kutya? - mondotta.

Tusin adatott neki vizet. Azután egy vidám ficzkó ugrott oda és tüzet kért a gyalogság számára.

- Izzó tüzeckét a bakáknak! Éljetek boldogul földiek, köszönjük a tüzeckét, majd visszaadjuk ám kamatostul, - mondotta, s kezében a pirosuló csóvával eltűnt a sötétben.

Ez után a katona után, egy köpenyen valami nehezet czipelve, négy katona ment el a tűz mellett. Egyikük megbotlott.

- Lám, az ördögös ficzkók, tuskót tettek keresztbe az úton, - mormogta az egyik.

- Hiszen meghalt, minek czipeljük tovább? - szólott közülök az egyik.

- Mi közünk hozzá. - És terhükkel együtt eltűntek a sötétben.

- Mi az? Fáj? - kérdezte Tusin Rosztovtól suttogva.

- Igen.

- Nagyságos uram, a tábornok hívatja. Itt lakik abban a házban, - jelentette a tűzmester Tusinhoz lépve.

- Tüstént, lelkem. - Tusin fölkelt s miután a köpenyét begombolta és kissé összeigazította magát, elment a tűz mellől.

Nem messze a tüzérek őrtüzeitől, Bagration herczeg ebédnél ült, a számára elkészített parasztszobában, s a nála összegyűlt néhány tiszttel beszélgetett. Ott voltak a félig behunyt szemű öregecske, a ki mohón rágcsálta le a húst egy birkacsontról, a huszonhat év óta kifogástalanul szolgáló tábornok, a ki egészen kipirult az ebédől s egy pohárka pálinkától, a törzstiszt pecsétgyűrűvel az ujján, Zserkov, a ki nyugtalanul nézett végig a többiekre, és Andrej herczeg, sápadtan, ajkai összeszorítva, lázasan csillogó szemekkel.

A szoba egyik szegletében a falhoz támaszkodva állott egy a francziáktól zsákmányul ejtett zászló, s a hadbíró naiv ábrázattal tapogatta a zászló szövetét, miközben álmélkodva csóválta a fejét, lehet, azért, mert csakugyan érdekelte a zászló, de az is lehet, hogy csak azért, mert nehezebb esett éhesen nézni végig az ebédet, a melynél nem jutott számára teríték. A szomszéd szobában volt a dragonyosok által elfogott franczia ezredes. A mi tisztjeink bá-mészkodva állták őt körül. Bagration herczeg köszönetet mondott a csapat-parancsnokoknak s kérdezősködött az ütközet részletei és a veszteségek felől. Az az ezredparancsnok, a ki Braunau előtt Kutuzovnak bemutatkozott, jelentette a herczegnek, hogy alig hogy az ütközet megkezdődött, ő visszavonult az erdőből, összeszedte a favágókat, s elbocsátván őket maga mellett, két zászlóaljjal szuronyrohamot intézett a francziák ellen.

- A mint láttam, kegyelmes uram, hogy az első zászlóalj megbomlott, megállok az úton és gondolom: „no ezeket előre eresztém, és sortüzet küldök utánuk”; s úgy is tettem.

Az ezredparancsnok annyira szerette volna ezt megtenni, annyira sajnálta, hogy nem tehetette meg, hogy úgy tetszett neki, mintha mégis mindent úgy tett volna. Sőt lehetséges, hogy tán' csakugyan úgy volt. Vajjon lehetséges volt-e az embernek ebben a zürzavarban megállapítani, hogy mi volt és mi nem volt?

- És itt meg kell jegyezmem, kegyelmes uram, - folytatta, eszébe jutván Dolochovnak Kutuzovval folytatott beszélgetése és az ő Dolochovval való utolsó találkozása, - hogy a közlegényné lefokozott Dolochov a szemem láttára ejtett foglyul egy franczia tisztet és különösen kitüntette magát.

- Én meg ugyanakkor láttam, kegyelmes uram, a pavlogradiak rohamát, - szólt közbe, nyugtalanul tekintgetve maga körül Zserkov, a ki aznap egyáltalában nem is látott huszárokat, csak hallott róluk egy gyalogos tiszttől. - Két négyszöget tettek csúffá, kegyelmes uram.

Zserkov szavaira néhányan elmosolyodtak, mert mint rendesen, valami tréfát vártak tőle; de látván, hogy az, a mit mond, szintén csak a mi fegyvereink és a mai nap dicsőségét öregbíti, komoly arcot vágta hozzá, bár sokan nagyon jól látták, hogy az, a mit Zserkov mondott, minden alap nélkül való hazugság volt. Bagration herczeg odafordult az ezredeshez.

- Mindannyiuknak hálásan köszönöm, - uraim, - minden fegyvernem: a gyalogság, a lovasság és a tüzéség, hősiesen viselte magát. De hogy' történt, hogy két ágyú ott maradt a közepen? - kérdezte, valakit keresvén a szemeivel. (Bagration a balszárnny ágyúi után is kérdezősködött:

már tudta, hogy ott mindjárt az ütközet elején valamennyi ágyú az ellenség kezébe került.) -
Úgy tetszik, megkértem önt, - fordult oda az ügyeletes törzstiszthez.

- Az egyik megsérült, - felelt az ügyeletes törzstiszt, - de a másikat, azt igazán nem értem, egész idő alatt magam is ott voltam és intézkedtem, s csak az imént jöttem el... Annyi bizonyos, hogy ugyancsak izzadtunk azon a ponton, - tette hozzá szerényen.

Valaki azt mondta, hogy Tusin kapitány már itt van a falu alatt, s hogy már el is küldtek érte.

- De hiszen ön is ott volt, - szólott Bagration, Andrej herceghez fordulva.

- Persze, mi ketten még össze is kaptunk egy cseppet, - jegyezte meg az ügyeletes törzstiszt, kellemesen mosolyogva Bolkonszkijra.

- Nem volt szerencsém önt látni, - mondotta Andrej herceg hidegen és kimérten. Valamennyien elhallgattak.

A küszöbön megjelent Tusin és félénken furakodott előre a tisztek háta mögül. A mint a szűk szobában a tábornokokat megkerülte, nagy zavarában, mely főlebbvalói jelenlétében mindig erőt vett rajta, nem vette észre a zászló rúdját és megbotlott benne. Néhányan elmosolyodtak.

- Hogy' történt azt, hogy az ágyúk ott maradtak? - kérdezte Bagration a homlokát ránczolva, a mi nem annyira a kapitánynak, mint inkább a nevetőknek szólt, a kik közül legjobban kihallatszott a Zserkov hangja. Tusin csak most, a feljebbvalói jelenlétében érezte át a maga rettenetes valóságában azt a hibát és azt a szégyent, hogy ő életben maradt és két ágyút elvesztett. Annyira izgatott volt, hogy mindeddig rá se gondolt erre. A tisztek nevetése még jobban kihozta a sodrából. Reszkető állal állott Bagration előtt és alig tudott ennyit is mondani:

- Nem tudom... kegyelmes uram... nem voltak embereim, kegyelmes uram.

- Vezetett volna a fedező csapatokból.

Hogy fedező csapatoknak híre se volt, azt nem mondta meg Tusin, bár ez volt az igazság. Attól tartott, hogy ezzel egy másik főlebbvalójára hoz bajt, s némán kimeresztett szemekkel bámult Bagration arcába, mint a hogy' a diák néz a tanítójára, ha szorul a kapczája.

A hallgatás elég soká tartott. Bagration herceg, nem akarván szigorú lenni, maga se tudta mit mondjon; a többiek pedig nem mertek a dologba beavatkozni. Andrej herceg lopva pislogott Tusinra s idegesen rángatóztak az ujjai.

- Kegyelmes uramnak - törte meg éles hangján a csendet Andrej herceg, - engem méltóztatott küldeni Tusin kapitány ütegéhez. Én ott is voltam s azt találtam, hogy az emberek és lovak kétharmadrésze elesett volt, két ágyú tönkrement teljesen és fedezetnek nyoma se volt sehol.

Bagration herceg és Tusin most egyforma daczczal nézték Bolkonszkijt, a ki tartózkodva, de izgatottan beszélt.

- És ha kegyelmes uram megengedi, hogy véleményyt mondjak ebben a dologban, - folytatta, - úgy a nap sikerét mi jórészen ez üteg működésének és Tusin kapitány és emberei hősie kítartásának köszönhetjük, - mondotta Andrej herceg s választ nem is várva legott fölkel és elment az asztaltól.

Bagration herceg ránézett Tusinra, és nyilván nem akarván bizalmatlanságot mutatni Bolkonszkij herceg éles ítéletével szemben, de viszont érezvén, hogy nem tud teljesen hitelt adni a szavainak, félre hajtotta a fejét és azt mondta Tusinnak, hogy mehet. Andrej herceg is kiment utána.

- Igazán köszönöm, hogy kimentett a bajból, lelkem, - mondotta neki Tusin.

Andrej herczeg egy pillantást vetett Tusinra, s a nélkül, hogy bármit is felelt volna, otthagyta. Szomorú és nyomasztó hangulat vett rajta erőt. Minden olyan különös és annyira elütő volt attól, a mire ő számított.

*

„Kik ezek? Miért vannak itt? Mit akarnak? És mikor lesz mindennek vége?” - gondolta Rosztov, a mint az előtte folyton váltakozó árnyakat nézte. A kezében mind gyötrőbbé lett a fájdalom. Az álom mind jobban erőt vett rajta, piros körök táncoltak a szemei előtt, s ezeknek a hangoknak és arcoknak a benyomása, valamint az elhagyatottság érzése összevegyült benne a fájdalom érzésével. Ők voltak azok, ezek a sebesült és nem sebesült katonák, a kik őt sanyargatták, kínozták, kifordították az ereit és égették a húst összezúzott kezén és vállán. Hogy meneküljön tőlük, behunyta a szemeit.

Egy pillanatra elszenderült, de az önfeledtségnek e rövid ideje alatt is tömérdek mindenfélét látott álmában; maga előtt látta az édes anyját és nagy, fehér kezét, látta Szonya sovány vállait, Natasa szemeit és mosolyát, Deniszovot a bajúszával és hangjával együtt, és Telyanint s azt az egész kellemetlen históriát Telyaninnal és Bogdanycscsal. Ez az egész história ugyanaz volt, mint az a harsányhangú katona, s ez a história, és az a katona gyötrelmesen és szívósan a hatalmukban tartották és húzták a kezét. Megpróbált tőlük szabadulni, de egy hajszálnyit sem engedtek, egy pillanatra se tágítottak a vállától. Nem fájt volna, egészséges lett volna, ha ők nem húzzák; de lehetetlen volt szabadulni tőlük.

Kinyitotta a szemeit és fölpillantott. Az éjszaka fekete leple egy arsinnyira ott függött a parázs fénye fölött. Ebben a fényben hulló hópelyhek szállingóztak. Tusin nem jött vissza, az orvos még mindig nem érkezett meg. Egyedül volt, csak valami katona ült ott meztelenül a tűz túlsó oldalán és melengette sovány, sárga testét.

„Senkinek se kellek! - gondolta Rosztov. - Nincs, a ki segítsen, a ki szánakozzék rajtam. Hejh, a mikor még erőteljesen, vidáman és szeretettel körülvéve otthon voltam!” Felsóhajtott s ezzel együtt önkéntelenül nyögött egyet.

- Nos, tán' fáj valami? - kérdezte az a katona, a mint az ingét a tűz fölött tartogatta, s a nélkül, hogy válasz várt volna, krákogva hozzátette: - szörnyűség, hogy hány embert pusztítottak el ma!

Rosztov nem hallgatott a katonára. A tűz fölött szállongó hópihéket nézte s eszébe jutott az orosz tél, egy meleg, derült házban, pelyhes bundában, a gyors szánkókkal, egészséges testtel s a család minden szeretetével és gondosságával. „Ugyan minek is jöttem ide!” - gondolta.

Másnap a francziák nem újítták meg a támadásukat, és Bagration csapatainak a maradványai egyesültek Kutuzov seregével.

HARMADIK RÉSZ.

I.

Vaszilij herczeg nem igen szokta volt megfontolni a terveit. Még kevésbé jutott eszébe az, hogy az embereknek ártson és ebből hasznót húzzon. Egyszerűen világfi volt, a kinek a társaságban sikerei voltak, s a kinek az állandó siker szinte megszokásává vált. A körülményekhez s az emberekkel való viszonyához alkalmazkodva, állandóan voltak mindenféle tervei és kombinációi, a melyekről voltaképpen még maga magának sem adott számot, de a melyek életének minden érdeklődését lefoglalták. Nemcsak egy vagy két, hanem olykor tízféle ilyen terv és kombináció foglalkoztatta őt egyszerre, a melyek közül egyesek csak a kezdet stádiumában voltak, mások megvalósultak, ismét mások semmivé lettek. Ő például nem mondta azt: „ez az ember most jól bírja magát, iparkodnom kell, hogy a bizalmát és a barátságát megnyerjem és ő általa legalább egyidőre támogatásra tegyek szert”, ezt se mondta: „íme, Pierre most gazdag, be kell ugratni, hogy feleségül vegye a leányomat, s kölcsön adja nekem azt a negyvenezer rubelt, a melyre szükségem van”; de ha az útjába akadt valaki, a ki jól bírta magát, abban a pillanatban megsúgta neki az ösztöne, hogy ez az ember hasznára lehet, és Vaszilij herczeg legott közeledett hozzá, s a legelső alkalommal, minden előkészület nélkül, puszta ösztönből elkezdett vele bizalmaskodni, neki hizelegni, és szóba hozta azt, a mire éppen szüksége volt.

Pierre a keze ügyében volt Moszkvában, és Vaszilij herczeg kieszközölte, hogy kamarás-úrfit csináltak belőle, a mi akkoriban megfelelt az államtanácsosi rangnak és ragaszkodott hozzá, hogy a fiatal ember eljöjjön vele Pétervárra és ő hozzá szálljon. Vaszilij herczeg látszólag véletlenül de azért minden kétséget kizáró meggyőződéssel, hogy ennek így kell lenni, mindent elkövetett arra nézve, hogy Pierre-t a leányával összeházasítsa. Ha Vaszilij herczeg már előre megfontolta volna a terveit, akkor nem lett volna meg viselkedésében az a természetesség, s az övénél alsóbb és magasabb körökbe tartozó emberekkel szemben az az egyszerűség. Állandóan úgy vonzotta őt valami a nálánál hatalmasabb és gazdagabb emberek felé, s megvolt benne az a ritka adomány, hogy el tudta lesni a legkedvezőbb pillanatot arra, a mikor az embereket a maga céljaira fölhasználhatta.

Pierre, a ki váratlanul dúsgazdag emberré és Bezuchij gróffá lett, a teljes magány és gondtalanság után, a melyben eddig élt, annyira körülrajongottnak és elfoglaltnak érezte magát, hogy csak az ágyában sikerült egyedül maradnia magával; okmányokat kellett aláírnia, mindenféle törvényszékekre kellett járnia, a melyeknek a jelentőségéről csak nagyon homályos fogalmai voltak, a jószágigazgatójától kellett egyről-másról kérdezősködni, ki kellett járnia Moszkva közelében fekvő birtokára és tömérdek olyan embert kellett fogadnia, a kik azelőtt tudni sem akartak róla, most pedig ugyancsak elkeseredtek és megsértődtek volna, ha ő nem akart volna velük találkozni. Mindezek a különféle hivatalos személyiségek, rokonok és ösmerősök egyforma előzékenységgel és szívességgel viseltettek a fiatal örökös iránt; valamennyien szemlátomást és minden kétséget kizárólag meg voltak győződve Pierre kiváló erényeiről. Szakadatlanul ilyesmiket kellett hallania: „az ön nem mindennapi jósága mellett”, vagy „az ön pompás szívével”, vagy „ön maga, gróf, annyira tiszta”... vagy: „ha ő oly okos volna, mint ön”, és így tovább, úgy, hogy őszintén kezdett hinni a maga nem mindennapi jóságában és rendkívüli eszében, annyival is inkább, mert a lelke fenekén mindig úgy tetszett neki, hogy csakugyan nagyon jó és okos ember. Még olyan emberek is, a kik azelőtt haragudtak rá és ellenséges indulattal voltak iránta, megszelidültek és megszerették őt. Még a hosszú derekú és baba módjára lesimított hajviseletű legidősebb herczegnő is, a ki

annyira bosszús volt rá, a temetés után bement Pierre szobájába. Lesütött szemmel és szüntelenül szipogva, elmondta neki, hogy nagyon sajnálja a köztük fennforgott félreértéseket s hogy most nem érzi magát feljogosítottnak arra, hogy tőle bármit is kérjen, ha csak azt nem, hogy az őt ért csapás után néhány hétig még megmaradhasson abban a házban, a melyet annyira szeretett és a melyben annyi áldozatot hozott. Ezeknél a szavaknál, nem bírván tovább erőt venni magán, sírva fakadt. Pierre, a kit rendkívül meghatott az, hogy még ez a szoborszerű hercegnő is annyira megváltozhatott, megfogta a kezét s bocsánatot kezdett kérni tőle, maga sem tudta miért. A hercegnő ezen a napon elkezdett egy sávos kendőt kötni Pierre számára és teljesen megváltozott irányában.

- Tedd meg ezt az ő kedvéért, kedvesem, elvégre is sokat szenvedett a megboldogulttól, - mondotta neki Vaszilij herceg, miközben egy, a hercegnő javára szóló papírost tartott elébe, aláírás végett. Vaszilij herceg úgy találta, hogy ezt a kis csontot, egy harmincezer rubelről szóló váltót, mégis csak oda kellett löknie a szegény hercegnőnek, nehogy eszébe jusson kikottyantani, hogy abban a portefeuille-ügyben Vaszilij hercegnek is része volt. A fiatalabb nővérek is figyelmesek kezdtek lenni iránta, és különösen a legfiatalabbik, az a csinos, anyajegyes, gyakran zavarba hozta Pierre-t a mosolyával s azzal a zavarodottsággal, mely a jelenlétében mindig erőt vett rajta.

Pierre oly természetesnek találta, hogy őt mindenki szereti és oly természetellenesnek találta volna, ha valaki nem szeretette volna, hogy nem tudott nem hinni az őt körülvevő emberek őszinteségében. De meg nem is igen volt rá ideje, hogy az emberek őszinteségén vagy nem őszinteségén elgondolkozzék. Sohase volt ideje semmire, s állandóan szelid, de derült mámorban érezte magát. Állandóan valami jelentőségteljes, általános mozgalom központjának érezte magát, érezte, hogy állandóan vártak tőle valamit, s hogy ha nem teljesíti ezt meg ezt, úgy sok embert elkésérít és megfoszt attól, a mit az tőle vár; ha pedig ezt és ezt megteszi, úgy jól lesz minden, s így mindent megtett, a mit csak kívántak tőle.

Ebben az első időben mindenkinél jobban a hatalmába kerítette, nemcsak ügyeinek az intézését, hanem magát Pierre-t is, Vaszilij herceg. Bezuchij gróf halálától kezdve ki nem eresztette a körmei közül Pierre-t. Vaszilij herceg úgy adta a dolgot, hogy bár el volt halmozva mindenféle ügyes-bajos dologgal, el is volt gyötörve, ki is volt merülve, már csak pusztán részvétből sem szolgáltathatta ki ezt a tehetetlen fiatal embert, a ki elvégre is egy jóbarátjának volt a fia, a sors és a kapzsi emberek szeszélyének, különösen ilyen rengeteg vagyonnal. Ez alatt a pár nap alatt, a melyet Bezuchij gróf halála után Moszkvában töltött, minduntalan magához hivatva Pierre-t, vagy maga ment el hozzá, s előírta neki azt, hogy mit kell tennie, még pedig olyan fáradt, de meggyőződéssel teljes hangon, mintha csak mindannyiszor azt mondta volna: „Hiszen tudod, mennyire el vagyok halmozva munkával; de lelketlenség volna tőlem, ha most elhagynálak; azt is tudod, hogy az, a mit én mondok neked, az egyetlen, a mi lehetséges”.

- No, barátom, holnap végre megyünk, - mondotta neki egyízben, miközben behunyta a szemeit, s ujjával megérintette a könyökét, és olyan hangon, mintha az, a miről beszélt, már rég el lett volna határozva közöttük s mintha másként nem is lehetett volna.

- Holnap megyünk, majd csinállok neked helyet az én kocsimban. Nagyon örülök. Itt minden fontos dolgunkat elvégeztük. Nekem már régen el kellett volna mennem. A kanczellártól is kaptam hírt. A te érdekedben kértem tőle valamit, és ime be vagy osztva a diplomáciai karba és kamarás-úrfi lett belőled. Most azután nyitva áll előtted a diplomáciai pálya.

Annak a kimerült, de meggyőződéssel teljes hangnak ellenére is, a melylyel ezek a szavak mondva voltak, Pierre, a ki oly sokat tűnődött már leendő pályája fölött, szeretett volna valamit felelni. De Vaszilij herceg félbeszakította őt még pedig azon a zsörtölődő, mély

basszús hangon, mely kizárta a félbeszakítás lehetőségét, s melyet a herczeg csak akkor szokott használni, a mikor a meggyőzés legvégső szüksége forgott fönn.

- No, lelkem, én ezt te éretted, a saját lelkiösmeretem megnyugtatósára tettem és nincs miért hálálkodnod nékem. Azért még soha senki sem panaszkodott, ha nagyon szerették; de meg aztán te teljesen szabad vagy, ha akarod, akár holnap lerázhatsz a nyakadról. Egyébiránt Péterváron magad is meggyőződhetel mindenről. És már rég ideje lett volna, hogy ezektől a rettenetes emlékektől megszabadulj. - Vaszilij herczeg fölsóhajtott. - Úgy bizony, édes lelkem. Az én komornyikom majd elmehet a te kocsidon. Igaz ni, majd elfeledtem, - tette hozzá még Vaszilij herczeg, - azt tudod, hogy mi elszámolásban voltunk az elhunyttal, így, a mit a rjazani birtok után kaptam, megtartottam, neked úgy sincs rá szükséged. Majd mi aztán elszámolunk.

Az, a mit a herczeg a rjazani birtok után fölvelt, több ezer rubelre rúgó „obrok” volt, a melyet Vaszilij herczeg megtartott magának.

Péterváron épp úgy, mint Moszkvában, a gyöngéd és szerető emberek légköre vette körül Pierre-t. Arról az állásról, jobban mondva hivatásról (mert hiszen tulajdonképpen semmit se csinált), a melyet Vaszilij herczeg szerzett neki, nem mondhatott le, ösmeretsége, meghívása és társadalmi elfoglaltsága pedig annyi volt, hogy Pierre itt még inkább tapasztalta a kábultságnak, a sietségnek s a folyton közeledő, de soha meg nem valósuló boldogságnak az érzését, mint Péterváron.

Az ő azelőtti, legényemberekből álló társaságából sokan nem voltak Péterváron. A testőrség a harctérre ment, Dolohovot lefokozták, Anatole is bevonult valahova vidékre, Andrej herczeg külföldön járt s így Pierre sem tölthette az éjszakáit úgy, mint annak előtte, s nem önthette ki olykor a lelkét egy-egy idősebb és szeretett czimborájával folytatott baráti beszélgetésben; minden idejét ebédeken, bálokon és főképpen Vaszilij herczegnél, a kövér herczegné s a szép Elen társaságában töltötte.

Scherer Pavlovna Anna, valamint mások is éreztették Pierre-el azt a változást, mely őt illetőleg a közvéleményben végbement.

Azelőtt Pierre Pavlovna Anna társaságában állandóan úgy érezte, hogy az, a mit beszél, illetlen, tapintatlan és haszontalan; hogy az ő beszédei, a melyek addig, míg magában előkészíti őket, okosaknak látszanak, legott ostobáknak bizonyulnak, a mint hangosan elmondja ezeket, s hogy ellenkezőleg, Hyppolit leghülyébb mondásai is okosan és kedvesen sülnek el. Most minden, a mit csak mondott, „elragadó” volt. Még ha Pavlovna Anna nem mondta is ki ezt, ő látta, hogy szerette volna ezt mondani, s csak a szerénysége iránt való tiszteletből tartózkodott az ilyesfajta nyilatkozatoktól.

Az 1805-6. évi tél kezdetén Pierre megkapta Pavlovna Annától a szokott rózsaszínű levélkét a meghívással, a melyhez hozzá volt téve: „nálam lesz a gyönyörű Elen is, a kinek a látásába soha bele nem fáradhat ember.”

Mikor Pierre ezt a sort elolvasta, akkor érezte először, hogy közte és Elen közt valami kapocs támadt, a melyről más emberek is tudnak, s ez a gondolat, mintha valami kötelezettség hárult volna rá, a melynek nem lesz képes megfelelni, megijesztette, másrészt pedig mint valami mulatságos föltevés tetszett neki.

Pavlovna Anna estélye éppen olyan volt, mint az első, azzal a különbséggel, hogy az új ember, a kivel a vendégeinek szolgált, ezúttal nem Mortemare, hanem egy Berlinből érkezett diplomata volt, a ki a legfrissebb részleteket hozta magával Sándor czár potsdami tartózkodásáról és arról, a mint a két felséges jóbarát az igaz ügy érdekében s az emberiség ellensége ellen megbonthatatlan szövetséget esküdött egymásnak. Pavlovna Anna a szomorúság

árnyalatával fogadta Pierre-t, mely nyilván arra a friss veszteségre, Bezuchij gróf halálára vonatkozott, mely a fiatal embert érte (állandóan mindenki kötelességének tartotta meggyőzni Pierre-t arról, hogy apjának, a kit úgyszólván alig ösmert, az elvesztése rendkívül lesújtotta őt), még pedig ugyanolyan szomorúságnak az árnyalatával, mint az a legmagasabb szomorúság, mely a legfenségesebb Fedorovna Mária császárné említésekor arczáról leolvasható volt. Ez csak hízelt Pierre-nek. Pavlovna Anna az ő szokott művészetével állította össze vendégeinek a csoportjait. A legnagyobb csoportnak, a melyben Vaszilij herceg és a tábornokok is voltak, jutott a diplomata. Egy másik csoport a tea-asztal körül verődött össze. Pierre az elsőhöz szeretett volna csatlakozni, de Pavlovna Anna, a ki olyan izgatott hangulatban volt, mint a hadvezér a csatatéren, mikor ezerszámra jönnek a fényesnél fényesebb gondolatok, melyeket azonban aligha lesz módjában megvalósítani, Pavlovna Anna, megpillantván Pierre-t, az ujjával megérintette a karját:

- Várjon csak, ma estére terveim vannak önnel.

Mosolyogva egy pillantást vetett Elen-re.

- Kedves Elen, önnek egy kis figyelmet kellene mutatnia az én szegény néném iránt, a ki valósággal imádja önt. Legyen vele vagy tíz percig. És hogy ne únja magát nagyon, ime itt a kedves gróf, a kinek nem lesz ellenére, hogy önnel maradjon.

A szép leány elindult a néni felé, de Pierre-t Pavlovna Anna még ott tartotta magánál, s úgy tett, mintha még a föltétlenül szükséges utolsó intézkedésekkel volna elfoglalva.

- Ugy-e hogy elragadó? - szólt oda Pierrenak és rámutatott a tovasuhanó, remek szépségre. - És milyen a viselkedése! Ilyen fiatal leány létére mennyi tapintat, s a viselkedésnek milyen mesteri tudása van benne! Ez mind a szívtől jön! Boldog lesz az, a ki őt majd a magáénak mondhatja! Ő mellette még a legismeretlenebb férj is önkéntelenül a legfényesebb állásra fog szert tenni a nagyvilágban. Nemde? Én csak az ön véleményére voltam kíváncsi, - és Pavlovna Anna elbocsátotta Pierre-t.

Pierre a legőszintébb igennel felelt Pavlovna Annának arra a kérdésére, mely Elen mesteri viselkedésére vonatkozott. Ha valamikor Elenre gondolt, éppen a szépsége és az a szokatlan és nyugodt modora járt a fejében, a melylyel magát oly csöndesen és méltóságteljesen tudta viselni a nagyvilágban.

A nagynéni az ő kis zugában fogadta a két fiatal teremtetést, de úgy látszott, mintha rejtegetni akarná Elen iránt táplált imádatát, s inkább Pavlovna Annától való félelmének akarna kifejezést adni. Rápillantott az unokahúgára, mintha azt kérdezte volna tőle, mit csináljon a két fiatallal. Pavlovna Anna, mielőtt őket otthagya, megint megérintette Pierre könyökét az ujjával, és így szólt:

- Remélem, többé nem fogja mondani, hogy nálam unatkozni szoktak, - s rápillantott Elenre. Elen olyan arczczal mosolyodott el, mely elárulta, hogy annak még a lehetőségét is tagadja, hogy akadjon valaki, a ki őt látva el ne legyen ragadtatva általa. A nagynéni egyet köhentett, egy nagyot nyelt és francziául azt mondta, hogy nagyon örül, hogy Elent láthatja; azután ugyanolyan arczczal s ugyanazzal a kijelentéssel Pierrehez fordult. Az unalmas és döcögő társalgás közepett Elen ránézett Pierre-re s rámosolyodott azzal a szép és derült mosolylyal, a melylyel mindenkire szokott. Pierre már úgy megszokta ezt a mosolyt, s oly keveset látott benne, hogy úgyszólván rá se hederített. A nagynéni ezalatt Pierre apjának, a megboldogult Bezuchij grófnak a burnót-szelencze gyűjteményéről beszélt, és megmutatta a maga burnót-szelenczjét. Elen kérte, hogy megnézhesse a nagynéni urának az arczképét, mely ezt a szelenczét ékesítette.

- Ez biztosan Vinece műve, - mondotta Pierre megnevezvén az ismert miniature-istát, s ráhajolván az asztalra, hogy a szelenczét közelebből megnézzé, egyúttal a szomszéd asztalnál folyó társalgásra is figyelt. Fölkelt, hogy az asztalt megkerülje, de a nagynéni Elen háta mögött odanyújtotta neki a szelenczét. Elen előre hajolt, hogy helyet csináljon és mosolyogva hátranézett. Mint az estélyeken rendszeren, az akkori divat szerint, elől is, hátul is erősen kivágott ruhában volt. A keble, mely mindig márványszerű benyomást tett Pierre-re, most oly közel jutott a szemeihez, hogy még rövidlátó szemeivel is önkéntelenül meglátta vállainak és nyakának eleven báját, s oly közel volt az ajkaihoz, hogy csak valamelyest le kellett volna hajolnia, hogy őt megérintse. Érezte testének a melegét, parfümjének az illatát, és hallotta mozdulatai közben vállfűzőjének a csikorgását. Nem márványszerű szépségét, mely a ruhájával összeolvadt, hanem testének egész báját látta és érezte, melyet csak a ruha takart el előle. S miután ezt egyszer meglátta, többé nem tudott szabadulni tőle, mint a hogy az egyszer leleplezett szemfényvesztés benyomásától nem tudunk szabadulni.

„Ön tehát mind ez ideig nem vette észre, milyen gyönyörű vagyok?” - szinte ezt látszott kérdezni Elen. - „Nem vette észre, hogy én nő vagyok? Igen, nő vagyok, a ki bárkié, és így az öné is lehetek”, - mondotta a pillantása. És Pierre ebben a pillanatban megérezte, hogy Elen nemcsak hogy a feleségévé lehet, de azzá is kell lennie, s hogy az nem is lehet másként.

Ezt ő ebben a pillanatban épp oly biztosan tudta, mintha már az oltár előtt állott volna vele. Hogy hogyan és mikor lesz ez, azt nem tudta, azt se tudta, jó lesz-e, ha úgy lesz (sőt valahogy úgy érezte, hogy nem lesz egészen jó), de hogy meglesz, abban egészen bizonyos volt.

Pierre lesütötte, majd ismét fölemelte a szemeit, és megint szerette volna őt olyan messze és rá nézve idegen szépségnek látni, a minőnek eddig is mindennap látta; de most már képtelen volt erre. Képtelen volt rá, mint a hogy az az ember, a ki egy fűszálat fának nézett a homályban, a fűszálra pillantva mindig, csak azt a fát fogja látni benne. Elent most már rettenetesen közel érezte magához, s máris a hatalmába került. S az ő saját akaratát leszámítva, immár semmi más akadály sem volt köztük.

- No ez derék, itt hagyom magukat ebben a kis szögletben. Látom, hogy jól érzik magukat, - szólalt meg Pavlovna Anna hangja. És Pierre, megszeppenvén, nem követett-e el valami helytelenséget, pirulva nézett körül. Úgy tetszett neki, hogy azt, a mi vele történt, épp oly jól tudja mindenki, mint ő maga.

Egy kis idő múlva, mikor a társaság legnagyobb csoportjához odalépett, Pavlovna Anna így szólt hozzá:

- Azt beszélük, hogy ön a pétervári házát tataroztatja. (Ez igaz volt: az építész úgy nyilatkozott, hogy elkerülhetetlenül szükséges, és Pierre maga se tudta miért, hozzálátott rengeteg pétervári házának a tatarozásához.) - Ez nagyon helyes, de azért ne költözzék el Vaszilij hercegtől. - Jó dolog ám az, ha az embernek egy ilyen barátja van, - mondotta, rámosolyogva Vaszilij hercegre; - valamelyest értek ám én ehhez. Nemde? És ön még olyan fiatal, önnek szüksége van jó tanácsokra. Ne haragudjék rám azért, ha élek az idősebb nők jogaival. - Elhallgatott, mint a hogy az asszonyok mindig elhallgatnak, mikor éveikről szólva valamit várnak. - Majd ha megnősül, az egészen más. - S némán összekapcsolta őket a pillantásával. Pierre nem nézett Elenre, s Elen sem ő rá. De azért még mindig olyan rettenetesen közelinek érezte őt magához.

Pierre mormogott valamit és elpirult.

Pierre hazaérkezvén, sokáig nem tudott elaludni, s folyton azon tünődött, a mi vele történt. De hát mi is történt voltaképpen? Semmi. Mindössze csak a tudatára ébredt annak, hogy az a nő, a kit még mint gyermeket ismert, a kiről, mikor Elen szépségét magasztalták előtte,

szórakozottan elmondogatta, hogy: „igen, csinos”, tudatára ébredt annak, hogy ez a nő az övé is lehet.

„De hiszen ostoba, magam mondtam róla, hogy ostoba”, - gondolta magában. „Van valami utálatos, valami tiltott abban az érzésben, a melyet ő életrekeltett bennem. Mondották nekem, hogy a bátyja, Anatole szerelmes volt bele, és ő is abba, valóságos botrány lett a dologból, s ezért kellett Anatole a közeléből eltávolítani. A testvére Hyppolit... az apja - Vaszilij herczeg... Ez nem igen jó”, - gondolta magában, s ugyanakkor, a mikor így tűnődött (s még ez a tűnődése is befejezetlen maradt), rajtakapta magát azon, hogy mosolyog, és rájött, hogy előbbi tűnődéseiből, a gondolatoknak egy másik sora is támadt, s hogy ugyanabban az időben, egyrészt a jelentéktelenségéről elmélkedett, másrészt meg arról ábrándozott, hogy fogja őt szeretni, hogy megváltozhatik, majd ha a felesége lesz, s mennyire nincs kizárva az, hogy minden, a mit eddig gondolt és hallott róla, merő valótlaniságnak bizonyul. És megint maga előtt látta őt, nem egyszerűen mint Vaszilij herczeg leányát, hanem látta egész szépséges testét, melyet csak egy szürke ruha takart el előle. „De hát miért nem fordult meg a fejemben már előbb is ez a gondolat?” S megint iparkodott magát meggyőzni arról, hogy ez lehetetlen; s hogy van valami utálatos, és mint neki tetszett, természetellenes és becstelen ebben a házasságban. Eszébe jutottak azelőtti szavai és pillantásai, valamint azoknak a szavai és pillantásai, a kik őket együtt látták. Eszébe jutottak Pavlovna Anna szavai és pillantásai, mikor az ő pétervári házáról beszélt, eszébe jutott Vaszilij herczegnek és másoknak ezer czélzása, és rémület fogta el arra a gondolatra, nem kötötte-e le magát máris olyas valamire, a mi nyilvánvalóan nem szép, s a mit nem szabad megtennie. De ugyanakkor, a mikor ezeknek az aggodalmaknak maga előtt kifejezést adott, más oldalról női szépségének a teljességében fölmerült lelkében az ő képe.

II.

1805 novemberében Vaszilij herczegnek négy kormányzóságba kellett elmennie ellenőrzésre. Ezt a megbízást azzal a szándékkal csinálta ki magának, hogy egyúttal zilált állapotban lévő birtokát is megnézzé, és (ezredének az állomáshelyéről) magához vevén a fiát, Anatole-t, vele együtt elmenjen Bolkonszkij Andrejevics Nikolaj herczeghez, azért, hogy a fiát ennek a gazdag öreg embernek a leányával összeboronálja. De elutazása és emez új vállalkozások előtt Vaszilij herczegnek rendbe kellett jönnie Pierre-el, a ki, bár az utóbbi időben egész napokat töltött otthon, vagyis Vaszilij herczegnél, a kinél lakott, ezenkívül (a mint szerelmes emberhez illik), furcsa, izgatott és bárgyú volt Elen jelenlétében, még mindig nem nyilatkozott.

„Ez mind szép és jó, de egyszer csak a végére kell járni a dolognak”, - mondotta magában egy reggel Vaszilij herczeg szomorúan fösóhajtvá, mert tudatára ébredt annak, hogy Pierre, a ki neki annyira lekötelezettje (ám legyen, Isten nevében), ebben a dologban nem a legszebben viseli magát. „Fiatalság... könnyelműség... ám Isten neki”, - gondolta magában Vaszilij herczeg a maga jósága tudatában. - „Véget, véget kell vetni ennek az állapotnak. Holnapután van Lyolina nevenapja, akkorra összehívok egy kis társaságot, s ha akkor se látja be, mi a teendője, a többi majd az én dologom. Igen, azt én dologom. Végre is, én - apa vagyok!”

Másfél hónappal Pavlovna Anna estéje s az ezt követő álmatlan és izgalmas éjszaka után, a melyen Pierre arra lyukadt ki, hogy az Elennel való házasság valóságos szerencsétlenség volna rá nézve, s hogy kerülnie kell őt s el kell utaznia, Pierre még mindig nem költözött volt el Vaszilij herczegtől, s rémülten érezte, hogy az emberek szemeiben napról-napra szorosabban összeköti a sorsát a leányával, hogy nem képes többé róla táplált első véleményéhez

visszatérni, hogy képtelen tőle elszakadni, s hogy bármily rettenetesnek ígérkezik is az, mégis kénytelen lesz a sorsát az övével összekötni. Lehet, hogy tán tudott is volna kissé tartózkodóbb lenni, de nem múlt el nap, hogy Vaszilij herczegnél (a ki azelőtt nagyon ritkán fogadott) ne lett volna estély, a melyen Pierrenak is részt kellett vennie, ha csak nem akarta megrontani a mulatságot, és csalódást hozni valamennyiüknek a várakozásaira. Vaszilij herczeg azokban a ritka perczekben, a melyeket otthon töltött, a mikor csak elment Pierre mellett, megrántotta a kabátja újját, szórakozottan csókra nyújtotta neki beretvált, ránczos arcát és vagy azt mondta neki: „a viszontlátásra holnap”, vagy „az ebédnél, mert különben nem is látlak ma”, vagy „a kedvéért maradok”, és így tovább. De mind a mellett, hogy mikor Vaszilij herczeg (mint mondta) Pierre kedvéért maradt otthon, két szót se váltott vele, Pierre nem érzett magában erőt ahhoz, hogy várakozásaira csalódást hozzon. Napról-napra elmondta magában ugyanazt: végre is meg kell értenem őt és számot kell adnom magamnak arról: ki ő? Azelőtt tévedtem-e, vagy pedig most tévedek. Nem, ő nem ostoba, ő pompás egy leányka! - mondogatta magának olykor. „Soha, semmiféle hibát se követett el, soha semmi ostobaságot se mondott. Keveset beszél, de az, a mit mond, mindig egyszerű és világos. Következésképpen nem ostoba. Sohasem jött és nem is jön zavarba. Tehát nem lehet rossz!” Gyakran megtörtént, hogy elkezdett vele beszélgetni, hangosan gondolkodni, és ő mindannyiszor vagy egy szelid, de találó észrevétellel felelt, mely elárulta, hogy a dolog őt nem érdekli, vagy pedig néma mosolylyal s egy olyan pillantással válaszolt, mely mindennél meggyőzőbb bizonyosságát szolgáltatva fensőbbiségének. És akkor is igaza volt, mikor ehhez a mosolyhoz mérten minden okoskodást badarságnak tartott.

Mindenki valami örömteljes, bizalmas és kizárólag neki szóló mosolylyal érintkezett vele, melyben volt valami nagyobb jelentőség is, mint abban az átlagos mosolyban, mely az arcát állandóan földerítette. Pierre tudta, hogy mindenki csak azt várja, hogy végre egy szót szóljon, s átlépje azt a bizonyos vonalat, a melyről ő is tudta, hogy előbb-utóbb át fogja lépni; de ennek a rettenetes lépésnek a pusztá gondolatára is valami megfoghatatlan rémület vett erőt rajta. Ez alatt a másfél hónap alatt, melynek folyamán mind közelebb és közelebb érezte magát ahhoz a rémítő örvényhez, ezerszer is elmondta magában Pierre: „De hát mi ez? Határozottságra van szükségem! Talán bizony nem volna bennem?” Határozni akart, de rémülten tapasztalta, hogy ebben az esetben cserben hagyta az az elszántság, melyet ismert magában s a mely csakugyan meg is volt benne. Pierre azok közé az emberek közé tartozott, a kik csak akkor erősek, a mikor egészen tisztának érzik magukat. De attól a naptól fogva, a mikor ott Pavlovna Annánál a burnótszelencze fölött elfogta ez a vágyakozás, az ez irányú törekvés bűnösségének öntudatlan érzése teljesen ellensúlyozta az elszántságát.

Elen nevenapjára egy, mint a herczegné mondta, a legközelebbi rokonokból és barátokból álló kis társaság vacsorált együtt Vaszilij herczegnél. E bizalmas rokonok és barátok mindenikével éreztették, hogy az ünnepelt sorsának ma kell eldőlnie. A vendégek vacsorához ültek. Kuragina herczegné, egy testes, valamikor szép és mutatós nő, a háziasszony helyét foglalta el. Tőle jobbra és balra ültek a díszvendégek: egy öreg tábornok, a felesége, Scherer Pavlovna Anna; az asztal végén a fiatalabb vendégek és a háziak foglaltak helyet, köztük Pierre és Elen, - egymás mellett. Vaszilij herczeg nem vacsorált: jókedvűen sétált az asztal körül s hol egyik, hol másik vendég mellé telepedett le. Mindenikükhöz volt egy-egy hanyagul odavetett, szívélyes szava, Pierret és Elent kivéve, a kiknek a jelenlétéről nem is látszott tudomást venni. Vaszilij herczeg az egész társaságot szinte fölvilanyozta. Fényesen égtek a viaszgyertyák, csillogtak az ezüst és kristály edények, a nők ruhái és az aranyos és ezüstös vállrojtok; az asztal körül piros kaftános inasok forgolódtak: kések, poharak és tányérok csengése hallatszott, s az asztal körül egyszerre többféle beszélgetés is folyt az együttülő csoportok között. Így például az asztal egyik végén egy vén kamarás nevetve vallott lángoló szerelmet egy idősebb bárónénak; a másik végén meg valami Viktorovna

Mária kudarczáról beszélt valaki. Az asztal közepén Vaszilij herceg gyűjtött maga körül egy kis hallgatóságot. Tréfás mosolylyal az ajkán elmondta a hölgyeknek az államtanács utolsó, - szerdán tartott - ülésének a lefolyását, a melyen Vjazmitinov Kuzjmics Szergej, Pétervár új katonai főkörmányzója felolvasta Pavlovics Alexandr császárnak híressé vált s éppen akkor a hadseregtől érkezett levelét, a melyben az uralkodó Kuzjmics Szergejhez fordulva, elmondja, hogy minden oldalról a nép odaadásáról kap híreket, a melyek közül különösen jól esnek neki a pétervári hírek, hogy büszke rá, hogy ilyen nemzetnek állhat az élén, s iparkodni fog méltó maradni hozzá. Ez a levél a következőképpen kezdődik: *Kuzjmics Szergej! Minden oldalról olyan hírek érkeznek hozzám stb.*

- Tehát nem jutott tovább, mint „Kuzjmics Szergej?” - kérdezte egy hölgy.

- Nem ám, egy hajszálnyival sem, - felelt Vaszilij herceg nevetve. „Kuzjmics Szergej... minden oldalról”. „Minden oldalról... Kuzjmics Szergej...” Szegény Vjazmitinov sehogy’ se tudott tovább jutni. Egymásután párszor belekezdett a levélbe, de alig, hogy azt mondja: *Szergej... szipogás... Ku...zjmi - ...cs - könnyek...* és a *minden oldalról* már belefűl a zokogásba, s nem megy tovább. Megint előkerül a zsebkendő, és megint „*Kuzjmics Szergej*”, „*minden oldalról*” s utána könnyek, úgy, hogy végre is mást kértek föl, hogy elolvassa.

- Kuzjmics... minden oldalról... könnyek... - ismételte valaki nevetve.

- Ne legyenek olyan gonoszak, - szólalt meg az asztal túlsó végéről Pavlovna Anna s megfenyegette a társaságot, - hiszen olyan pompás, derék ember ez a mi jó Vjazmitinovunk.

Jót nevettek valamennyien s az asztal felső, tiszteletbeli végén úgy látszott, hogy a legkülönfélébb, eleven hangulatok hatása alatt valamennyien jókedvűek voltak; csak Pierre és Elen ültek szótlanul egymás mellett, az asztalnak szinte legalsó végén; mindkettőjük arcán Kuzjmics Szergejtől teljesen független, ragyogó mosoly, az érzelmeik miatt való szégyenkezés mosolya ült. Bármit beszéltek, s bármennyire nevettek legyen is a többiek, bármilyen jó étvágygyal élvezték is a rajnai bort, a sülteket és a fagylaltot, bármennyire került is a tekintetük a fiatal párt, bármennyire közönyöseknek is látszottak iránta, az időnként odaintett pillantásokból kiérezhető volt, hogy a Kuzjmics Szergejről szóló adoma, a kaczagás, a jó étvágy mind csak tettetés volt, s ennek a társaságnak minden figyelme csak erre a párra, Pierre-re és Elenre volt összpontosítva. Vaszilij herceg utánozta Kuzjmics Szergej szipogását és e közben futó pillantást vetett a leányára, s mialatt nevetett, az arczkifejezése azt mondotta: „úgy, úgy, jól megy minden, még ma dűlőre jutunk”. Pavlovna Anna megfenyegette őt, a „mi kedves Vjazmitinovunk”-ért, de Vaszilij herceg, jövődjéjéhez és a leánya boldogságához való szerencsekívánatait olvasta ki a szeméből, melyek ebben a pillanatban rávillantak Pierrere. Az öreg hercegné, a ki szomorú sóhajzással kínálhatta borral a szomszédnőjét, és bosszúsan nézett a leányára, ezzel a sóhajjal mintha csak azt mondta volna: „Bizony, édesem, a mi számunkra már nem maradt egyéb, mint ezt az édes bort szopogatni, most ezen a fiatalságon van a sor, hogy oly merészen és kihívóan boldog legyen”. És micsoda badarság mindaz, a mit én itt összebeszélek, mintha bizony érdekelne, - gondolta magában a diplomata, miközben a szerelmesek boldog arcát nézte: - ime, ez a boldogság!

Azok közé a jelentéktelenül apró és mesterkéltnak érdekek közé, a melyek ennek a társaságnak a tagjait összefűzték, egyszerre belesüppedt ennek az egészséges, szép és fiatal férfinak és nőnek egymáshoz való egyszerű vonzódása. És ez az emberi érzés minden egyebet elfojtott és egész mesterkéltnak fecsegésük fölött ott lebegett. A tréfák nem voltak vidámak, az újdonságok nem voltak érdekesek, s az élénkség is nyilvánvalóan csak tettetett volt. Ezt nemcsak ők, hanem még az asztalnál kiszolgáló inasok is érezték, s megelégedve a kiszolgálás rendjéről, elbámészkodtak a szép Elenen, csillogó arcán, és Pierre piros, gömbölyű, boldog és egyúttal nyugtalan ábrázatán. Úgy látszott, mintha még a gyertyák lángja is csak erre a két boldog teremtségre figyelt volna.

Pierre érezte, hogy mindennek ő a központja és a helyzet részben örömet okozott neki, részben pedig feszélyezte. Úgy érezte magát, mint valaki, a ki mélyen el van merülve valami foglalkozásba. Semmit se látott, értett és hallott tisztán. Csak olykor villantak meg a lelkében egészen váratlanul a valóságnak szakgatott gondolatai és benyomásai.

„Tehát rendben van minden! - gondolta. - De hogy' is történt mindez? Ilyen gyorsan! Most már tudom, hogy nemcsak ő végette, nemcsak én végettem, hanem valamennyiük végett ennek elkerülhetetlenül meg kell lennie. Ők úgy várják *ezt*, annyira meg vannak győződve a bekövetkezéséről, hogy lehetetlen, lehetetlen cserben hagynom őket. De hogy' lesz ez a dolog? Azt nem tudom, de meglesz, föltétlenül meglesz!” - gondolta Pierre, miközben azokat a közvetlenül a szemei előtt csillogó vállakat nézte.

Egyszerre valamiért elszégyelte magát. Kényelmetlen volt neki az a gondolat, hogy ő egymaga foglalja le az egész társaság figyelmét, hogy ő most boldog a többiek szemében, s hogy ő az ő csúnya arcával olyan, mint valami Páris, a ki birtokába veszi az ő Elenáját. „De ez alkalmasint mindig így szokott lenni s kell is, hogy így legyen”, - csillapította magát. „Egyébiránt mit is tettem én azért, hogy így legyen? Mikor kezdődött ez a dolog? Moszkvából Vaszilij herczeggel együtt jöttem el. Ott még híre se volt semminek. Aztán, miért is ne maradhattam volna nála? Azután kártyáztam vele, fölvettem a reticule-jét és kocsikáztam vele. Mikor kezdődött hát, mikor történt mindez?” És már most itt ül mellette, mint a vőlegénye, hallja, látja, érzi a közelségét, a lélekzését, a mozdulatait, a szépségét. Majd egyszerre úgy tetszik neki, hogy nem is Elen, hanem ő maga olyan szép, s hogy azért néznek mindannyian úgy rá, ő pedig az általános bámulattól boldogan kidülleszti a mellét, fölemeli a fejét és örül a boldogságának. Egyszerre megcsendül valakinek az ismerős hangja és valamit mond neki. De Pierre annyira el van foglalva, hogy nem is hallja, mit szólnak hozzá.

- Azt kérdelek tőled, mikor kaptál levelet Bolkonszkijtől, - ismételte immár harmadszor Vaszilij herczeg. - Milyen szórakozott vagy ma lelkem. - Vaszilij herczeg elmosolyodik és Pierre látja, hogy utána mindannyian mosolyognak ő rá és Elenre.

„Nos, mitévő legyek, ha ti már mindent tudtok, - mondotta magában Pierre. - Mitévő legyek? Hát igaz”, - és elmosolyodik szelíd, gyerekes mosolyával ő is és Elen is.

- Mikor kaptad? Olmützből? - ismétli Vaszilij herczeg, a kinek mintha azért lett volna szüksége erre, hogy egy vitát eldöntsön.

„Hogy' is lehet ilyen apróságokról beszélni és gondolkodni?” - gondolta Pierre.

- Igen, Olmützből, - felelt felsóhajtva.

A vacsorától Pierre a többiek után bevezette hölgyét a fogadó-szobába. A vendégek széledni kezdtek s némelyek el is mentek, a nélkül, hogy Elentől elbúcsúztak volna. Mások, mintha nem akarták volna őt komoly elfoglaltságában megzavarni, egy pillanatra odamentek hozzá, de hamarosan távoztak, megtiltván neki, hogy őket kikísérje. A diplomata, mikor a fogadó-szobából kiment, leverten hallgatott. Maga előtt látta Pierre boldogságához mérten a maga diplomáciai pályafutásának teljes hiábavalóságát. Az öreg tábornok bosszúsan zsémbelt a feleségével, mikor az megkérdezte tőle, hogy' van a lába. „Oh, a vén bolond, - gondolta magában. - Itt van Vasziljevna Jelena, ez még ötven esztendőskorában is szép asszony lesz”.

- Úgy tetszik, gratulálhatok, - suttogta Pavlovna Anna a herczegnének és melegen megcsókolta. - Ha migrainem nem volna, még maradnék. - A herczegné semmit se felelt, gyötörte a leánya boldogsága miatt való írgység.

Mialatt a vendégeket kikísérgették, Pierre a kis fogadó-szobában, a hol éppen ültek, jó ideig egyedül volt Elennel. Az utolsó másfél hónap alatt azelőtt is gyakran volt egyedül vele, de

soha se beszélt neki szerelemről. Most érezte, hogy ennek is meg kell lenni, de sehogy' se tudta magát erre az utolsó lépésre rászánni. Szégyelte magát s úgy tetszett neki, mintha ott Elen mellett valaki másnak a helyét foglalná el. „Nem te rád vár ez a boldogság”, - mondotta neki valami belső hang. - „Ez a boldogság azoké, a kiknek nincs meg az, a mi benned meg van”. - De mondania kellett valamit, így hát megszólalt. Megkérdezte tőle, hogy meg van-e elégedve a mai estével? Ő pedig, mint mindig, szokott egyszerűségével azt felelte, hogy mai névnapja egyike volt a legkellemesebbeknek.

A legközelebbi rokonok közül még ott maradt egy-kettő. Ezek a nagy fogadó-szobában ültek. Vaszilij herczeg lomha léptekkel odament Pierre-hez. Pierre fölkel s azt mondta, hogy már késő van. Vaszilij herczeg szigorúan kérdő pillantást vetett rá, mintha az, a mit mondott, annyira furcsa volna, hogy szinte hihetetlen. De a szigorúság kifejezése csakhamar megváltozott és Vaszilij herczeg megrántván Pierre kabátjának az ujját, leültette őt és gyöngéden elmosolyodott.

- Nos, mi az Lelya? - fordult oda legott a leányához, a megszokott gyöngédség olyan hangján, a melyet mindazok a szülők elsajátítanak, a kik gyermeküket kiskoruk óta kényeztetik, de a mely Vaszilij herczegnél csak más szülőknek az utánzása volt. És megint Pierre-hez fordult: - *Kuzjmics Szergej, minden oldalról*, - mondotta, miközben kigombolta mellényének a legfelső gombját.

Pierre elmosolyodott, de a mosolya elárulta, mennyire tisztában van vele, hogy Vaszilij herczeget most nem a Kuzjmics Szergej adomája érdekelte; és Vaszilij herczeg is átlátta, hogy Pierre megértette őt. Vaszilij herczeg egyszerre elkezdett valamit dudorászni és kiment. Pierre-nek úgy tetszett, hogy még Vaszilij herczeg is zavarban van. Ennek a régi nagyvilági embernek a zavartsága Pierre-t is megatotta, rápillantott Elenre, - ő is zavartnak látszott s a pillantása mintha csak azt mondta volna: mit akarsz, hiszen ennek is te vagy az oka.

Elkerülhetetlenül át kell lépni azt a határt, de képtelen, képtelen vagyok rá, - gondolta Pierre s megint közömbös dolgokról, Kuzjmics Szergejről kezdett beszélni, megkérdezvén, mi is volt csak az az adoma, mert ő nem hallotta. Elen mosolyogva azt felelte, hogy ő se tudja.

Mikor Vaszilij herczeg a nagy fogadó-szobába lépett, a herczegné egy éltesebb hölgygyel éppen Pierre-ről beszélgetett.

- Az bizonyos, hogy ez rendkívül fényes parthie, de a boldogság, kedvesem...

- A házasságokat az égben kötik, - felelt az éltes hölgy. Vaszilij herczeg, mintha a hölgyeket észre se vette volna, visszavonult egy szögletbe és leült. Behúnyta a szemeit, mintha szundikált volna. Egyszer lebillent a feje, mire felocsúdott.

- Olin, - szólt oda a feleségének, - nézd meg csak, mit csinálnak.

A herczegné oda ment az ajtóhoz, s jelentőségteljes, de egykedvű arczczal bepillantott a kis fogadó-szobába. Pierre és Elen még éppen úgy ültek ott és beszélgettek.

- Még mindig úgy vannak, - felelt az urának. Vaszilij herczeg elkomolyodott, félrehúzta a száját, s az orczái szokott kellemetlen és durva kifejezésüket öltötték fel; megrázzván magát fölkel, hátraszegte a fejét és elszánt léptekkel elmenvén a hölgyek mellett, benyitott a kis fogadó-szobába. Gyors léptekkel s örvendezve ment oda Pierre-hez. A herczeg arcza olyan szokatlanul ünnepélyes volt, hogy Pierre, mikor meglátta, ijedten felugrott.

- Hála Istennek! - mondotta. - A feleségem elmondott mindent! - Egyik kezével Pierre-t, a másikkal a leányát ölelte át. - Kedvesem! Lelyám! Nagyon, de nagyon örülök. - Megrendült a hangja. - Én szerettem az édes apádat... ő pedig jó feleséged lesz... Isten áldása legyen

rajtatok!... - Megölelte a leányát, azután megint Pierre-t, és megcsókolta őt öreges szájával. Könnyek nedvesítették be az arcát. - Herczegné, jőjj csak ide, - kiáltotta.

A herczegné is bejött és szintén sírva fakadt. Az éltes hölgy is törülgetni kezdte a szemeit. Össze-vissza csókolták Pierre-t, ő pedig néhányszor megcsókolta a szépséges Elen kezét. Egy idő múlva megint egyedül hagyták őket.

„Mindennek így kellett lenni, és nem is lehetett másként”, - gondolta Pierre; - „éppen ezért nincs is miért kérdezni, helyes-e ez vagy sem? Helyes azért, mert el van határozva, s megszűnt az eddigi gyötrő kétség”. Pierre némán fogta a menyasszonya kezét és nézte föl és alá hullámzó gyönyörű keblét.

- Elen! - mondotta hangosan és megállt. „Ilyen alkalmakkor valami különösét szoktak mondani”, - gondolta magában; de semmiképpen se jutott eszébe, hogy voltaképpen mit is szoktak ilyenkor mondani. Belenézett az arcába. Elen közelebb húzódott hozzá. Elpirult.

- Óh vegye le ezt a... ezt ni... - s rámutatott a pápaszemére.

Pierre levette a szemüvegét, s szemei, a pápaszemet viselő emberek szemeinek szokott furcsaságán felül kérdőleg és ijedten néztek körül. Le akart hajolni a kezéhez, hogy megcsókolja, de ő, fejének egy gyors és heves mozdulatával elfogta az ajkait és odatapasztotta a magáéit. Az arcza szinte megdöbbsentette Pierre-t hirtelen elváltozott kellemetlenül zilált kifejezésével.

„Most már késő, mindennek vége és én szeretem őt”, - gondolta magában Pierre.

- Én önt szeretem! - mondotta Pierre, végre eszébe jutván, hogy mit kell ilyen alkalmakkor mondani; de ezek a szavak oly szegényesen hangzottak, hogy szinte elszégyelte magát miattuk.

Másfél hónap múlva összekeltek, és Pierre, mint beszéltek, mint egy gyönyörű feleség és sok millió tulajdonosa megtelepedett a Bezuchij grófok tágas és újonnan átalakított palotájában.

III.

1805 decemberében az öreg Bolkonszkij Andrejics Nikolaj herczeg levelet kapott Vaszilij herczegtől, a melyben arról értesítette őt, hogy a fiával együtt eljön hozzá („Ellenőrzésre megyek, és nagyon természetes, hogy száz verszt nekem nem kerülő, mikor arról van szó, hogy önt, mélyen tisztelt jóltevőm, meglátogassam, - írta neki, - Anatole fiam is elkísér s megy a hadsereghez, és remélem, meg fogja engedni neki, hogy személyesen is kifejezést adjon annak a mélységes tiszteletnek, a melylyel az apja példájára, ön iránt viseltetik”).

- Lám, Marit nem is kell a világba vinni: maguktól is eljönnek hozzánk a kérők, - jegyezte meg a kis herczegné kissé meggondolatlanul, mikor a dologról értesült. Andrejics Nikolaj herczeg összeráncolta a homlokát és nem szólt semmit.

Két héttel a levél vétele után, egy este előre megérkezett Vaszilij herczeg cselédsége, másnap pedig ő maga is beállított a fiával együtt.

Az öreg Bolkonszkij soha se volt valami nagy véleménynyel Vaszilij herczeg jelleméről, annál kevésbé az utóbbi időben, a mikor Vaszilij herczeg, Pál és Alexandr új uralkodása alatt, a rang és tisztesség létráján olyan magasra feljutott. Most pedig a levél és a kis herczegné célzásai révén legott rájött, hogy miről van szó, s így még az a csekély vélemény is, a melyet Vaszilij herczeg felől táplált, ellenséges indulatú megvetéssé fajult el Andrejics Nikolaj herczeg lelkében. Mindig prüszkölt, a mikor csak róla beszélt. Aznap, a mikor

Vaszilij hercegnek meg kellett érkeznie, különösen elégedetlen és rossz hangulatban volt. Azért volt-e rosszkedvű, mert Vaszilij herceget várta, vagy azért volt-e elégedetlen Vaszilij herceg jövetelével, mert rosszkedvű volt, azt nem tudni; de annyi bizonyos, hogy rosszkedvű volt és Tichon már reggel lebeszélte az építést, hogy jelentésével a herceghez bemenjen.

- Hallja, hogy' jár-kél, - mondotta Tichon, s fölhívta az építész figyelmét a herceg lépteinek zajára. - A sarkára lépked, ösmerjük már...

De kilencz órakor a herceg, mint rendesen, czobolygalléros bársony ködmönében s ugyanolyan sipkával a fején, kijött sétálni. Előttevaló este hó esett. Az az utacska, a melyen Andrejics Nikolaj herceg sétálni szokott az üvegház felé, gondosan el volt tisztogatva s még a seprő nyomai is látszottak a félrekotort havon, az út két szélén emelt porhanyó hórakások egyikébe pedig egy lapát volt beledugva. A herceg mogorván és szótlanul járt az üvegház és az új építkezések körül.

- Lehet-e már szánkázni? - kérdezte a tisztos külsejű s arcban és viselkedésben ő hozzá hasonló intézőtől, a ki a házig elkísérte.

- Nagyon mély a hó, kegyelmes uram. Már intézkedtem is, hogy az országutat megtisztogassák.

A herceg lehorgasztotta a fejét s a lépcső felé ment. „Hála Istennek, - gondolta az intéző, - elvonult a felhő!”

- Nehéz lett volna menni rajta, - tette hozzá. - A mint hallottuk, kegyelmes uram, a miniszter készül Excellentiához...?

A herceg odafordult az intézőhöz és összehunyorított szemeit rámeresztette.

- Micsoda? Miniszter? Miféle miniszter? Ki parancsolta? - szólalt meg éles és nyers hangján.

- Az én leányom, a hercegnő kedvéért nem tisztították el, hanem a miniszter kedvéért igen! Én nem ösmerek minisztereket!

- Kegyelmes uram, azt hittem...

- Te azt hitted, - kiabált a herceg mind szaporábban és összefüggéstelenebbül ejtven ki a szavakat. - Te azt hitted... Zsiványok! Gazemberek!... Majd megtanítlak én hinni! - és föl-emelvén a botját, Alpatycs felé sújtott vele, s meg is ütötte volna, ha az intéző önkéntelenül ki nem tér az ütés elől. - Azt hitted... Gazember... - ordította szaporán; de mindamellett, hogy Alpatycs, a ki maga is megijedt attól a merészségtől, a melylyel az ütés elől kitért, közeledni kezdett a herceghez és alázatosan odatartotta neki kopasz fejét, vagy lehet, hogy éppen ezért, a herceg, a ki tovább kiabálta: - „Gazemberek!... szórjátok tele az utat...” többé nem emelte föl a botját és besietett a szobájába.

Ebéd előtt a hercegnő és mlle Bourienne, tudván, hogy a herceg rosszkedvű, állva várták be őt; mlle Bourienne mosolygó arczczal, mely ezt látszott mondani: én nem tudok semmit, én olyan vagyok, mint máskor, Marja hercegnő pedig sápadtan, rémülten és lesütött szemekkel. Marja hercegnőre nézve az volt a legsúlyosabb, hogy bár tudta, hogy az ilyen esetekben úgy kell viselkedni, mint mlle Bourienne, mégis képtelen volt rá. Így okoskodott: „Ha úgy teszek, mintha nem venném észre, azt hiszi, hogy nincs bennem részvét iránta; ha úgy teszek, mintha magam is szomorú és rosszkedvű volnék, azt fogja mondani (a mint szokta is), hogy fölhúztam az orromat” és így tovább.

A herceg ránézett a leánya rémült ábrázatára és elfintorította az arcját.

- Haszont... vagy bolond... - mondotta. - Ő sincs itt! Már neki is telebeszélték a fülét, - gondolta magában a kis hercegnőről, a ki nem jelent meg az ebédlőben.

- Hát a hercegné hol van? - kérdezte. - Búvik tán előlem?...

- Nem egészen jól érzi magát, - mondotta mlle Bourienne vidáman mosolyogva, - nem jön le ma. Ez különben az ő állapotában érthető.

- Hm, hm, kh, kh, - dörögte a herceg s asztalhoz ült. A tányérját piszkosnak találta: rámutatott egy foltra és félredobta. Tichon elkapta és továbbadta az inasnak. A kis hercegnének semmi baja se volt; de annyira félt a hercegtől, hogy mikor meghallotta, mennyire rosszkedvű, elhatározta, hogy az nap nem mozdul ki a szobájából.

- Félek a gyermekem miatt, - mondotta mlle Bourienne-nek: - Isten tudja mi történhetik velem az ijedségtől.

A kis hercegné egyáltalában állandóan az öreg hercegtől való félelem s az iránta való ellenszenv érzésében élt Lyszyja Gory-ban, de a nélkül, hogy ezt maga is tudta volna, mert a félelem annyira előtérbe lépett benne, hogy szinte nem is érezhette. A herceg épp oly ellenszenvvel viseltetett iránta, melyet azonban a megvetés teljesen háttérbe szorított. A hercegné, ott tartózkodása alatt különösen megszerette mlle Bourienne-t, egész napokat töltött el vele, behívta őt magához aludni, és sokat beszélt vele az apósáról is, a kiről nagyon elítélőleg nyilatkozott.

- Vendégek jönnek hozzánk, herceg, - szólott mlle Bourienne, a mint rózsaszínű újjaival szétszedte fehér szalvétáját. - Kuragin herceg ő Excellentiája a fiával, ha jól tudom? - tette hozzá kérdőleg.

- Hm... ez az Excellentiás-kölyök... még én juttattam be a kollégiumba, - mondotta a herceg sértődötten. - De hogy miért jön vele a fia, azt nem értem. Karlovna Lizaveta hercegné és Marja hercegnő tán tudják; én nem tudom, minek hozza azt a fiút ide. Nekem nincs rá szükségem. - S rápillantott elpiruló leányára.

- Beteg vagy tán, vagy mi? A minisztertől való félelemtől, mint a hogy' ezt ma a mafla Alpatycs mondta.

- Nem, batyuska.

Bármennyire szerencsétlenül akadt is rá mlle Bourienne a beszélgetés első tárgyára, azért nem hallgatott el, hanem elkezdett az üvegházakról, egy újonnan kinyílt virág szépségéről fecsegni, s a herceg a leves után valamelyest megcsillapodott.

Ebéd után bement a menyéhez. A kis hercegné egy kis asztalka mellett ült, s Masával, a szobaleánynyal beszélgetett. Mikor az apósát meglátta, elsáppadt.

- Valahogy olyan nehéznek érzem magamat, - felelt a hercegnek arra a kérdésére, hogy mit érez.

- Nincs tán szükség valamire?

- Köszönöm batyuska, nincsen.

- No akkor jól van.

Kiment s belépett az inasszobába. Alpatycs lehorgasztott fejjel állt ott a szobában.

- Be van hányva az út?

- Igen is, kegyelmes uram; az Istenért, bocsássa meg ezt az ostobaságot...

A herceg közbevágott s természetellenes mosoly vonult végig az ajkán.

- No jól van, jól. - Odanyújtotta a kezét, melyet Alpatycs megcsókolt, s azután bement a szobájába.

Estére megérkezett Vaszilij herceg. A kocsisok és inasok már az országúton elébe mentek, s a hóval szándékosan teliszórt úton kiabálva kísérték a szekereit meg a szánjait a szárny-épületig.

Vaszilij herceget és Anatolet külön helyezték el egy-egy szobában.

Anatole miután a köpenyét levetette, csípőre tett kezekkel ült egy asztal előtt, s mosolygó arczzal merően és szórakozottan szegezte szép nagy szeméit az asztal egyik szögletére. Ő az egész életet mint valami szakadatlan mulatságot fogta fel, a melyet valaki valamiért köteles volt rendezni neki. Éppen úgy fogta föl ezt a mostani utazását is ehhez a zsémbes öreg emberhez, s annak gazdag, de szörnyen csúnya örökösnohjéhez. Szerinte mindez nagyon jól és mulatságosan is üthetett ki. „Miért is ne venném el, ha olyan gazdag? Ez soha se baj”, - gondolta Anatole.

Megborotválkozott, szokott gondosságával és piperkőcszségével teliszórta magát illatsze-
rekkel, s veleszületett kedélyes és diadalmas arczkifejezésével, szép fejét magasan hordva bement az apja szobájába. Vaszilij herceg körül ott sürgött-forgott két komornyikja, a kik öltöztették; ő maga élénken tekintgetett maga körül és vidáman intett belépő fiának, mintha csak azt mondta volna: így ni, így szeretlek én téged!

- Hát tréfán kívül batyuska, csakugyan olyan szörnyű csúnya? Hm? - kérdezte francziául, mintegy az útközben megkezdett beszélgetést tovább fűzve.

- Elég legyen az ostobaságból! A fő dolog az, hogy iparkodjál az öreg herceg iránt tiszteletteljesen és okosan viselkedni.

- De ha elkezd szitkozódni, én biz' otthagynom, - jelentette ki Anatole. - Nem szenvedhetem ezeket az öregeket. Hm?

- Gondold meg, hogy ettől függ mindened.

Ekkor már a cselédszobában nemcsak tudták, hogy a miniszter és a fia megérkeztek, de mindkettőjüknek a külsejét is már töviről-hegyire ismerték. Marja hercegnő egyedül ült a szobájában és hasztalan iparkodott benső fölindulásán erőt venni.

„Miért is írtak, miért is szólt nekem Liza az egészről? Hisz' ez lehetetlen!” - tűnődött magában, miközben a tükörbe nézett. „Hogy' fogok belépni a fogadószobába? Ilyen körülmények közt, még ha megtetszenék se tudnék vele természetesen viselkedni.” Már maga az, ha rágondolt az apja pillantására, elrémítette. A kis hercegné és mlle Bourienne már megtudták a Masa szobaleánytól, hogy a miniszter fia micsoda pirosképű, fekete szemöldökű szép fiú, s hogy az apja milyen nehezen vonszolta föl a lábait a lépcsőn, míg ő, mint a sas, egyszerre három lépcsőt is ugorva szökött fel utána. A kis hercegné és mlle Bourienne, miután mindezt megtudták, már a folyosóról behallatszó élénk hangon társalogva léptek be a hercegnő szobájába.

- Megjöttek, Mari, tudja már? - szólott a kis hercegné testével imbolyogva, s nehézkesen leereszkedett egy székre. Már nem az a zubbony volt rajta, a melyben délelőtt üldögélt, hanem egyik legszebb ruháját vette magára; a haja gondosan meg volt fésülve s élénkség ült az arczán, mely azonban nem volt képes arczzvonásainak sivárságát és élettelenységét palástolni. Abban a ruhában, a melyben a pétervári társaságokban szokott volt megjelenni, még inkább érezhető volt, hogy mennyire megcsúnyult. Mlle Bourienne szinte észrevétlenül valami más ruhát vett magára, mely csinos és üde arczát még vonzóbbá tette.

- Nos, és ön, kedves hercegnő, úgy marad, a mint volt? Legott itt lesznek jelenteni, hogy kijöttek a szobáikból, - szólalt meg mlle Bourienne. - S akkor le kell mennünk: ön pedig még úgyszólván hozzá se látott az öltözködéshez.

A kis hercegné fölemelkedett a karosszékből, csengetett a szobaleánynak s szaporán és vidáman hozzálátott, hogy Marja hercegnő számára valami öltözködési tervet eszeljen ki s azt meg is valósítsa. Marja hercegnőnek sértette a büszkeségét, hogy a kiszemelt vőlegény megérkezése őt olyan izgalomba hozta, de még jobban sértette őt az, hogy barátnői közül még csak fel se tette az egyik sem, hogy ez másként is lehessen. Megmondani nekik, hogy ő helyettük is mennyire restelkedik, ez annyit tett volna, mint elárulni az izgatottságát; de meg az öltözködésről, a melyet neki ajánlottak, lemondani, szinte vég nélkül való tréfákra és biztatásokra vezetett volna. Így hát egészen kijött a sodrából, gyönyörű szemei elhomályosodtak, foltok borították el az arcát, és az áldozat nem szép kifejezésével, mely legtöbbször ott ült az arcán, teljesen átengedte magát mlle Bourienne-nek és Lizának. Mindakét nő *teljes őszinteséggel* azon volt, hogy őt minél szebbé varázsolja. Ő szegény annyira csúnya volt, hogy egyiküknek se juthatott eszébe versenyezni akarni vele, s azért a nőknek azzal a naiv meggyőződésével, hogy a ruha még az arcot is széppé teheti, teljes őszinteséggel láttak hozzá az öltöztetéséhez.

- Nem, lelkem, igazán mondom, ez a ruha nem szép, - mondotta Liza, s egy kis távolságról félrehajtott fejjel mustrálgatta a hercegnőt, - adasd ki magadnak azt a sötétpirosat. Igazán! Lásd úgy lehet, hogy most dől el egész életednek a sorsa. Ez pedig nagyon is világos, nem, ez nem szép, nem szép, ha mondom.

Nem a ruha volt nem szép, hanem a hercegnő arcza és egész megjelenése; de ezt se mlle Bourienne, sem a kis hercegnő nem érezték; nekik úgy tetszett, hogy ha egy kék szalagot fűznek fölfelé fésült hajába, s kék övet tesznek fahéjszínű ruhájára, akkor jó lesz minden. Arról megfeledkeztek, hogy azt az ijedt arcot és alakot nem lehet megváltoztatni, és így bármennyire elváltoztatták is az arcznak a keretét és díszítését, maga az arc csak megmarad szálnalmasnak és csúnyának. Két-három változtatás után, a melynek Marja hercegnő engedelmesen alávetette magát, abban a pillanatban, a mikor a haja elkészült (a fésülés teljesen elváltoztatta és elrontotta az arcát), s rajta volt a kéköves sötétpiros ruha, a kis hercegné vagy kétszer körüljárta őt, kis kezével megigazított rajta egy-egy ránczot, amott megváltoztatta az övet, s hol egyik, hol a másik oldalra hajtván a fejét, mustrálgatta.

- Nem, ez nem maradhat így, - mondotta teljes határozottsággal, s összezsapta a kezét.

- Nem, Mari, ez határozottan nem áll jól magának. Sokkal jobb szeretem abban a mindennapi szürke ruhájában látni, kérem, vegye azt a kedvemért. Katya, - szót oda a szobaleánynak, - hozd el a hercegnőnek a szürke ruháját, ön pedig majd meglátja, mlle Bourienne, milyen szépen elrendezem én a dolgot, - mondotta, már előre élvezvén a küszöbön álló művészi gyönyörűséget. De mikor Katya elhozta a kívánt ruhát, Marja hercegnő az arcát nézve, mozdulatlanul ült a tükör előtt, s a tükörből látta, hogy könnyek csillognak a szemében s zokogásra készen vonaglik a szája.

- Nos, hercegnő, - szólott mlle Bourienne, - még csak egy csöppet vegyen erőt magán.

A kis hercegnő kivette a szobaleány kezéből a ruhát és odament Marja hercegnőhöz.

- No, most aztán egyszerűen és kedvesen megcsináljuk a dolgot, - mondotta. Az ő, mlle Bourienne és Katya hangja, a ki elmosolyodott valamin, madárcsicsergéshez hasonló vidám csacsogásba olvadt össze.

- Nem, hagyjanak békében, - szólott a hercegnő, s olyan komolyan, olyan szenvedően csengett a hangja, hogy a madarak csicsergése legott elnémult. Belenéztek könnyekkel és gondokkal telt, s könnyező pillantással rájuk néző, gyönyörű, nagy szemébe, és belátták, hogy minden további rábeszélés hiábavaló, sőt kegyetlen volna.

- Engedje hát legalább, hogy másként fésüljük, - mondotta a kis hercegné. - Mondtam önnek, - fordult oda szemrehányó hangon mlle Bourienne-hez, - hogy Marja arcza egyike azoknak az arczoknak, a melyekhez ez a hajviselet éppenséggel nem illik. Éppenséggel nem! Engedje hát, hogy másként fésüljük.

- Hagyjanak békét, nekem tökéletesen mindegy, - felelt egy hang, mely alig volt képes a könnyeket visszaszorítani.

Mlle Bourienne és a kis hercegné kénytelenek voltak maguk előtt beösmerni, hogy Marja hercegnő így nagyon csúnya, még a szokottnál is csúnyább volt, de már későre járt az idő. Ő a tünődés és a szomorúság előttük már oly jól ismert kifejezésével nézett rájuk. De ez a kifejezés nem keltett bennük félelmet Marja hercegnő iránt. (Ezt az érzést ő senkiben se tudta fölkeltetni.) Azt azonban már tudták, hogy a mikor ez a kifejezés megjelent az arczán, akkor szótlanná és föltett szándékában megingathatatlanná lett.

- No, ugy-e, hogy megengedi! - szólott Liza, és mikor Marja hercegnő semmit se felelt, Liza kiment a szobából.

Marja hercegnő egyedül maradt. Nem teljesítette Liza kívánságát és nem csak, hogy nem engedte magát átfésülni, de még csak bele se nézett többé a tükörbe. Erőtlenül lesütötte a szemeit, leeresztette a karjait és némán ült ott és gondolkozott. Megjelent a képzeletében az ura, egy erőteljes, fölényes és szinte megfoghatatlanul vonzó férfi, a ki egyszeriben átvarázsolta őt az ő teljesen más, boldog világába. A gyermekét, olyant, a minőnek tegnap a dajka leányát látta, elképzelte a maga keblére. Az ura ott áll és gyöngéden néz rá és a gyermekére; „de nem, ez lehetetlen, nagyon is csúnya vagyok”, - gondolta.

- Parancsoljon a teához. A herceg is mindjárt kijön, - hallatszott kívülről a szobaleány hangja. Felocsúdott és szinte megrémült a gondolataitól. És mielőtt lement volna, odalépett a szentkép-tartóhoz és rámeredve az Üdvözítőnek a lámpa által megvilágított nagy, fekete ábrázatára, összekulcsolt kezekkel állt ott előtte néhány perczig. Gyötrő kétség dült Marja hercegnő lelkében. Lehetséges-e az ő számára szerelem, egy férfi iránt érzett földi szerelem öröme? Marja hercegnő a házasságról való elmélkedései során a családi boldogságról és gyermekekről is ábrándozott, de azért legfőbb és legtitkosabb ábrándja mégis csak a földi szerelem volt. És annál erősebb lett benne ez az érzés, minél inkább iparkodott azt mások, sőt maga előtt is rejtegetni. „Istenem, - mondotta magában, - hogy’ gyűrjem le a szívemben az ördögnek ezeket az incselkedéseit? Hogy’ mondjak le örökre ezekről a csúnya gondolatokról, hogy nyugodtabban teljesíthessem a Te akaratodat?” És alig, hogy ezt a kérdést föltette magában, a saját szívében máris megfelelt neki az Isten: „Ne kívánj magadnak semmit, ne járj utána, ne izgasd magadat és ne írgykedjél. Szükséges, hogy sorsod, mint általában az emberek jövője, ismeretlen maradjon előtted; de élj úgy, hogy el légy készülve mindenre. Ha Istennek úgy fog tetszeni, hogy téged a házasság kötelességeiben is kipróbáljon, légy elkészülve rá, hogy teljesíthesd az ő akaratát”. Marja hercegnő erre a megnyugtató gondolatra fölsóhajtott (de azért még mindig élt benne a remény, hogy tiltott, földi ábrándjait is megvalósíthatja), keresztet vetett magára, a nélkül, hogy akár a ruhájára, akár a hajviseletére, akár pedig arra, hogy’ fog belépni és mit fog mondani, még csak rá is gondolt volna, bement. Ugyan mi jelentősége is lehetett volna mindennek az Isten rendelésével szemben, a kinek akarata nélkül egyetlen hajszál se hull le az ember fejről.

IV.

Mikor Marja hercegnő a szobába lépett, Vaszilij herceg és a fia már ott voltak s a kis hercegnével és mlle Bourienne-el beszélgettek. A mint nehézkes járásával, a sarkán lépkedve benyitott, az urak és mlle Bourienne fölkeltek s a kis hercegné, a férfiak előtt rámutatva, így szólt: „Itt van Mari!” Marja hercegnő egész tisztán s a legapróbb részletekig látta valamennyiüket. Látta Vaszilij herceg arcát, mely a hercegnő láttára egy pillanatra elkomolyodott, de legott elmosolyodott s látta a kis hercegné arcát, mely kíváncsian iparkodott a vendégek arczáról azt a benyomást leolvasni, a melyet reájuk Marja hercegnő tett. Mlle Bouriennet is látta libegő szalagjával, szép arczával és szokatlan élénkséggel rámeresztett tekintetével; őt azonban nem tudta meglátni, csak valami nagy és fényes gyönyörűséget látott, mely a mikor a szoba küszöbét átlépte, felé közeledett. Mindenekelőtt Vaszilij herceg lépett oda hozzá, a kinek a keze fölé lehajló kopasz fejét megcsókolta és egy kérdésére azt felelte, hogy ellenkezőleg, nagyon is jól emlékezik reá. Azután odajött hozzá Anatole. Még mindig nem látta őt. Csak finom kezét érezte, mely erősen fogta az övét, s kevés híja, hogy hozzá nem ért fehér homlokához, a melyet gondosan kikent szőke haj övezett. Mikor végre rápillantott, szinte megdöbbsent a szépségétől. Anatole jobb kezének a hüvelykujját egyenruhájának két gombja közé dugva, kifeszített mellel és lehúzott háttal állt ott, miközben egyik lábán himbálózott, s anélkül, hogy csak rá is gondolt volna, vidáman nézett a hercegnőre. Anatole nem volt valami találékony, gyors felfogású és ékesszavú a társalgásban, de a helyett meg volt benne a nyugalomnak és a semmivel meg nem ingatható önbizalomnak a világ előtt oly nagy becsben álló adománya. Ha egy önbizalom nélkül való ember az első találkozás alkalmával hallgat, és elárulja azt, hogy tudatában van e hallgatás illetlen voltának s töri a fejét, hogy mit mondjon, az soha se jó; de Anatole a lábán himbálózva hallgatott és derülten nézte a hercegnő hajviseletét. Nyilvánvaló volt, hogy akármeddig képes lett volna ilyen nyugodtan hallgatni. „Ha valakinek ez a hallgatás kellemetlen, ám beszéljen, de nekem nincs kedvem hozzá”, - egész megjelenése mintha csak ezt mondta volna. Ezenkívül a nőkkel való érintkezésben meg volt Anatole-ban az a modor, a mely a legkönnyebben ébreszt a nőkben kíváncsiságot, félelmet, sőt még szerelmet is, - a maga fölényéről való lenéző meggyőződésnek a modora. Mintha csak imígyen szólt volna hozzájuk: „Ösmerlek benneteket, ösmerlek, mit vesződjem hát veletek? Ti azonban örüljete, hogy foglalkozhattok velem!” Lehetséges, hogy nem is gondolt erre, mikor asszonyokkal találkozott (sőt valószínű is, hogy nem, mert egyáltalában vajmi keveset gondolkozott), de a megjelenése és a modora teljesen erre vallott. A hercegnő megérezte ezt, s mintegy értésére akarván adni, hogy ő még csak gondolni se merészel arra, hogy őt foglalkoztassa, odafordult az öreg herceghez. A kis hercegné hangocskája és fehér fogai fölé boruló pelyhes ajkacskája révén általános és élénk lett a társalgás. A kis hercegné abban a tréfálkozó modorban kezelte Vaszilij herceget, melyet a bőbeszédű és vidám emberek gyakorta használnak, s mely abban áll, hogy maguk közt és a közt az ember közt, a kivel szemben így viselkednek, holmi rég elfelejtett és nem mindenki előtt ismert tréfákat, mulatságokat és mulattató emlékeket föltételeznek, pedig hát ezekről szó sincsen, a mint hogy a kis hercegné és Vaszilij herceg közt szó sem is volt. Vaszilij herceg szívesen belement ebbe a hangba; a kis hercegné a soha meg nem történt finom eseményekre való visszaemlékezésekbe Anatole-t is belevonta, a kit pedig jóformán nem is ismert. Mlle Bourienne is osztozott velük ezekben az emlékekben, sőt még Marja hercegnő is örömmel érezte, hogy ő is részese ezeknek a vidám emlékeknek.

- Nos, kedves herceg, most legalább zavartalanul élvezhetjük önt, - mondotta a kis hercegné, persze francziául, Vaszilij hercegnek, - nem úgy, mint az Anet estélyein, a melyekről ön rendesen megszökik. Emlékszik rá, a kedves Anetre?

- Csakhogy önök nem hozakodnak elő a politikával, mint Anet!

- Hát a mi kis tea-asztalunk?

- Oh, igen!

- És ön miért nem jön el soha Anet-hez? - kérdezte a kis hercegné Anatole-tól. - Áá! Tudom már, tudom már, - mondotta rápislantva, - a bátyja, Hyppolit, beszélt nekem az ön viselt dolgairól. Oh! - Megfenyegette őt az újjaival. - Még a párisi csintevéseiről is tudok!

- És ő, Hyppolit, neked nem mondott semmit? - mondotta Vaszilij herceg (a fiához fordulva és megkapva a hercegné kezét, mintha el akart volna szökni s ő alig lett volna képes őt visszatartani), - ő nem mondta el neked, hogy ő maga hogy' emésztette magát a kedves hercegnéért, s hogy a hercegné hogy' kitette a szűrét a házából.

- Oh! A hercegnő a hölgyek gyöngye, - fordult oda a hercegnőhöz. Mlle Bourienne a maga részéről nem mulasztotta el az alkalmat, hogy Páris említésekor emlékeivel az általános társalgásba beleelegyedjék.

Megkoczkáztatta azt a kérdést, vajjon Anatole már régen eljött-e Párisból, és hogy' tetszett neki a város. Anatole örömmel felelt a francia leánynak, s miközben vele a hazájáról beszélgetett, mosolyogva nézett a szeme közé. Mikor a csinos Bourienne-t meglátta, Anatole egyszeriben tisztában volt vele, hogy itt Lyszyja Goryban se fog unatkozni. „Nagyon csinos!” gondolta magában, a mint végignézett rajta, „ez a társalkodónő nagyon csinos. Remélem, ha feleségül jön hozzám, őt is magával hozza, - gondolta, - nagyon, de nagyon csinos.”

Az öreg herceg kényelmesen öltözködött a szobájában, s mogorván tűnődött rajta, mittévő legyen. A vendégek megérkezése bosszantotta. „Mit nekem Vaszilij herceg és a fiacskája? Vaszilij herceg egy nyegle, üres fráter, a fia is jómadár lehet”, - dörögte magában. Főképpen az bosszantotta, hogy ezeknek a vendégeknek a megérkezése életre keltett a lelkében egy eldöntetlen és állandóan visszafojtott kérdést, a melyre nézve az öreg herceg még magát is mindig csak ámitotta. Ez a kérdés az volt, vajjon rá fogja-e magát szánni valaha is arra, hogy Marja hercegnőtől elváljon és őt férjhez adja. A herceg soha sem merte ezt a kérdést egyenesen föltenni magában, mert előre tudta, hogy méltányos feleletet adna rá, a méltányosság pedig ebben az esetben nemcsak az érzelmeivel, hanem életének egész lehetőségével ellentétben állott. Andrejevics Nikolaj herceg élete, Marja hercegnő nélkül, a kit pedig látszólag nem sokra becsült, szinte elképzelhetetlen volt. „És minek is menne férjhez?” - gondolta magában, „alkalmasint csak azért, hogy boldogtalanná legyen. Itt van Liza, hozzáment Andrejhez (jobb férjet mostanában bajos volna találni) és vajjon meg van-e elégedve a sorsával? És ugyan ki fogja őt szerelemből elvenni? Csúnya is, ügyetlen is. Elvennék az összeköttetéseiért, a gazdagságáért. És főként nélkül tán nem szép az élet? Még sokkal boldogabb!” Így tűnődött Andrejevics Nikolaj herceg, mialatt öltözködött, az a folyton halogatott kérdés pedig sürgős elintézését kívánt. Vaszilij herceg nyilvánvalóan leánynézőbe hozta ide a fiát, s ma vagy holnap alkalmasint határozott választ fog kívánni. A neve s a világban való helyzete tisztességes. „En nem is vagyok ellene”, - tűnődött magában a herceg, „csak érdekemle is ki magának. Ezt még majd meglássuk. Majd meglássuk”, - mondotta hangosan. - „Ezt még majd meglássuk”, - s mint rendesen, friss léptekkel lement a fogadó-szobába, egy gyors pillantással végigfutott valamennyiükön, s észrevette a kis hercegné más ruháját, Bourienne szalagját, Marja hercegnő torz hajviseletét, Bourienne és Anatole mosolyváltását, s az ő hercegnőjének az általános társalgás közepett való elhagyatottságát. „Fölciczomázta magát, mint a bolond!” - gondolta magában s haragosan nézett a leányára. „Hogy' nem szégyenli, amaz meg szinte tudomást sem akar venni róla!”

Odament Vaszilij herceghez.

- Isten hozott, Isten hozott, örülök, hogy látlak.

- Egy kedves, jó barát kedvéért hét verszt, az nem kerülő, - szólalt meg Vaszilij herceg szaporán, önérzetesen és bizalmasan, mint mindig. - Ime, itt a második fiam, szeretetembe és jóindulatába ajánlom.

Andrejevics Nikolaj herceg végignézett Anatole-on.

- Derék fiú, derék fiú, - mondotta, - nos hát, jer ide, csókolj meg, - s odatartotta neki az arcát. Anatole megcsókolta az öreget, kíváncsian és a legnagyobb nyugalommal nézett reá, s leste, vajjon csinál-e hamarosan valami furcsaságot, mint a hogy' az apja kilátásba helyezte.

Andrejevics Nikolaj herceg leült szokott helyére a pamlag sarkára, odahúzott egy széket Vaszilij herceg számára s rámutatott a székre, elkezdett vele politikai dolgokról és újdonságokról beszélni. Úgy tett, mintha figyelmesen hallgatná Vaszilij herceg elbeszélését, de a mellett szüntelenül Marja hercegnőre pislogott.

- Tehát ezt már Potsdamból írják? - ismételte Vaszilij herceg utolsó szavait, s hirtelen fölkelvén, odament a leányához.

- Talán bizony a vendégek kedvéért csípted így ki magad', hm? - kérdezte. - Szép vagy, mondhatom, gyönyörű vagy. A vendégek kedvéért raktál ilyen újmódi frizurát, én pedig most a vendégek előtt mondom neked, hogy többé ne merészelj átöltözködni az én megkérdezésem nélkül.

- Batyuska, ebben én vagyok a hibás, - lépett közbe a kis hercegné pirulva.

- Te tehetsz, a mit akarsz, - mondotta Andrejevics Nikolaj herceg s egyet csosszantott a menyé előtt, - de neki nincs miért eltorzítania magát, - amúgy is elég csúnya. - S megint leült a helyére, rá se hederítvén többé szinte megríkatott leányára.

- Ellenkezőleg, ez a hajviselet nagyon jól áll a hercegnőnek, - jegyezte meg Vaszilij herceg.

- Nos, batyuska, fiatal herceg, hogy' is hívják? - mondotta Andrejevics Nikolaj herceg, Anatolehoz fordulva, - jer ide, beszélgessünk, ösmerkedjünk.

„No most kezdődik a hadd el hadd”, - gondolta magában Anatole és mosolyogva odaült az öreg herceg mellé.

- Nos hát: maga, lelkem, a mint hallom, külföldön nevelkedett. Nem úgy, mint mi, a kiket az apáddal együtt egy gyacsok tanított a nyelvtanra. Mondja csak, kedvesem, maga most a lovas testőrségnél szolgál? - kérdezte az öreg s közvetlen közelből merően nézett Anatole-ra.

- Nem, átléptem a hadseregbe, - felelt Anatole, alig birván a kaczagást visszatartani.

- Áá! Ez szép. Talán bizony a csáznak és a hazának akar szolgálni? Háborús időket élünk. Az ilyen derék legénynek most szolgálnia kell, úgy bizony. Nos, és mint csapattiszt szolgál?

- Nem, herceg. A mi ezredünk kivonult. Én pedig... hova is vagyok beosztva, papa? - fordult Anatole nevetve az apjához.

- Ez aztán derék! Hová vagyok beosztva! Ha-ha-ha! - kaczagott fel Andrejevics Nikolaj herceg, Anatole pedig még hangosabban. Andrejevics Nikolaj herceg egyszerre elkomolyodott. - No, csak menj, - mondotta Anatole-nak, a ki mosolyogva fordult ismét a hölgyekhez.

- Vaszilij herceg, úgy-e, te külföldön neveltetted őket? - fordult oda az öreg Vaszilij herceghez.

- Megtettem mindent, a mi tőlem tellett, és mondhatom, hogy az ottani nevelés sokkal többet ér ám a mienknél.

- Bizony. Manapság másként van minden, az új divat szerint. De igazán derék fiú, derék fiú! Most pedig gyerünk be hozzám. - Karonfogta Vaszilij herceget és bevezette a dolgozószobájába.

Vaszilij herceg, mikor a herceggel négy szemközt maradt, tüstént kitálalta minden vágyát és reményességét.

- Talán bizony azt gondolod, - szólott az öreg herceg bosszúsan, - hogy én tartóztatom s nem tudok megválni tőle? Micsoda képzelődés! - mondotta bosszúsan. - Én miattam mehet akár holnap! Csak annyit mondok neked, hogy jobban meg akarom ösmerni a vőmet. Ösmered az én elveimet: csak nyiltan, mindent nyiltan! Holnap majd megkérdezem te előtted; ha a leányom akarja, ám maradjon itt. Maradjon itt, s majd meglátom. - A herceg elfintorította az arcát. - Ám legyen, nekem mindegy, - kiáltotta olyan éles hangon, mint a minővel annak idején a fiától elbúcsúzott.

- Én egész őszintén kimondom, - szólott Vaszilij herceg a ravasz ember hangján, a ki meggyőződött róla, hogy társának az éleslátásával szemben nincs helye a ravaszkodásnak, - hiszen ön keresztüllát az embereken. Anatole nem valami lángész, de becsületes, jó gyerek, pompás fiú és rokon.

- Jó, jó, majd meglássuk.

Mint az egyedülálló nőknél, a kik hosszú ideig élnek férfitársaság nélkül, rendesen történni szokott, Anatole herceg megjelenésekor az Andrejevics Nikolaj herceg házában élő nők mind a hárman úgy érezték, hogy eddigi életük nem is volt élet. A gondolkodás, az érzés, a megfigyelés ereje egy pillanat alatt megtízszereződött valamennyiükben, s mintha eddig a homályban lemorzsolódó életükbe egyszerre új és jelentőségteljes fény villant volna bele.

Marja hercegnő rá se gondolt többé, sőt már nem is emlékezett az arcára és a hajviseletére. Annak az embernek szép és nyílt arcza, a ki, lehet, hogy az ura lesz nemsokára, minden figyelmét lefoglalta. Jónak, bátornak, elszántnak, férfiasnak és nagylelkűnek látszott előtte. Erről teljesen meg volt győződve. Szüntelenül a jövő családi életnek ezernyi ábrándja váltakozott a képzeletében. Ő azonban iparkodott elhessegetni és leplezgetni őket.

„De nem vagyok-e túlságosan hideg iránta?” - gondolta magában Marja hercegnő. „Iparkodom tartózkodó lenni vele, mert a lelkem fenekén már amúgy is nagyon közelnek érzem magamat hozzá: csak hogy ő persze nem tudja mindazt, a mit róla gondolok s így még azt hiheti, hogy kellemetlen nekem.”

És Marja hercegnő megpróbált az új vendéggel szeretetreméltó lenni, de képtelen volt rá.

„Szegény leány! Ördögösen csúnya!” - gondolta róla Anatole.

Mlle Bourienne, a kit Anatole megérkezése szintén nagy mértékben fölizgatott, egészen másként gondolkozott. Mint afféle szép, fiatal leány, a kinek a világban nem volt határozott állása, a kinek nem voltak szülei, barátai, sőt még hazája sem, természetesen nem gondolt arra, hogy egész életét Andrejevics Nikolaj herceg szolgálatának és annak szentelje, hogy neki felolvasson és Marja hercegnővel barátkozzék. Mlle Bourienne már régóta várta azt az orosz herceget, a ki majd egyszeriben méltányolni tudja az ő fölényét a csúnya, ízléstelenül öltözködő és fonák hercegnők felett, beleszeret és magával viszi őt; s íme az az orosz herceg végre megérkezett. Mlle Bourienne tudott egy a nagynénjétől hallott, de saját maga által befejezett történetet, a melyet szeretett a képzeletében ismételtetni. Ez a történet arról szólott, hogy egy elcsábított leánynak megjelent szegény édesanyja (sa pauvre mère) és

szemrehányást tett neki azért, hogy házasság nélkül átengedte magát egy férfinak. Mlle Bourienne sokszor könnyekig megindult, mikor „*neki*”, a csábítónak, gondolatban ezt a történetet elmesélte. Most ez az ő megjelent egy valóságos orosz herceg képében. Ez majd elviszi őt, aztán majd megjelenik „az én szegény anyám”, és a herceg feleségül veszi őt. Mlle Bourienne fejében így alakult össze az ő egész jövődő históriája, mialatt vele Párisról beszélt. Nem számítás vezette mlle Bourienne-t (egy pillanatig sem gondolkozott azon, mitévő legyen), de mindez már régóta készen volt benne, s most csak kifejeződött a váratlanul megjelent Anatole körül, a kinek szeretett volna és iparkodott is minél jobban megtetszeni.

A kis hercegné, mint a vén csataló, ha trombitaszót hall, önkéntelenül, s állapotáról teljesen megfeledkezve, minden hátsó gondolat és küzdelem nélkül, naív és könnyelmű vidámsággal készült a kacérság megszokott galoppjára.

Anatole herceget, mind a mellett, hogy női társaságban úgy mutatta, mintha torkig volna már azzal, hogy a nők mind bomlanak utána, mégis hiú öröm fogta el annak láttára, hogy milyen nagy hatással volt a megjelenése erre a három asszonyszemélyre. Ezenkívül a szép és kihívó Bourienne iránt elkezdte érezni azt a szenvedélyes és állati vágyakozást, mely rendkívül gyorsan szokott erőt venni rajta, s a legdurvább és legmerészebb lépésekre is rávitte őt.

Tea után a társaság átment a pamlagos szobába s fölkérte a hercegnőt, hogy zongorázzék. Anatole mlle Bourienne mellett odakönyökölt elé, s a szemei mosolyogva és csillogva nézték Marja hercegnőt. Marja hercegnő gyötrő és örömteljes izgalommal érezte magán a tekintetét. Kedvencz szonátája egy benső, poétikus világba varázsolta át őt, s az a pillantás, melyet magán érzett, csak még több poézist kölcsönzött ennek a világnak. Anatole tekintete pedig, bár ő reá volt szegezve, még se neki szólt, hanem mlle Bourienne lábcskájának, a melyet a zongora alatt minduntalan megérintett a lábával. Mlle Bourienne szintén a hercegnőre nézett, s gyönyörű szemében szintén a megszeppent örömmek és reménységnek Marja hercegnő előtt teljesen új kifejezése csillogott.

„Hogy’ szeret engem!” - gondolta Marja hercegnő. „Már most is milyen boldog vagyok, hát még milyen boldog lehetek ilyen élettárssal és férjjel!” Lehetséges volna, hogy ő lesz az uram? - gondolta magában, s nem mert a szemébe nézni, mert még mindig magán érezte a tekintetét.

Este, mikor vacsora után széledni kezdtek, Anatole kezét csókolt a hercegnőnek, a ki maga se tudta, honnan vette hozzá a bátorságot, de egyenesen belenézett az ő rövidlátó szeméhez közeledő szép arcába. A hercegnőé után Anatole mlle Bourienne kezét fogta meg, hogy megcsókolja (ez ugyan illetlenség volt, de ő mindent olyan egyszerűen és öntudatosan tett), mire mlle Bourienne elpirult és ijedten nézett a hercegnőre.

„Milyen tapintatosság!” - gondolta a hercegnő. „Amelie csak nem gondolja tán (így hívták mlle Bourienne-t), hogy féltékeny vagyok rá, s nem méltányolom az ő tiszta gyöngédségét és irántam való ragaszkodását?” Odament mlle Bouriennehez s melegen megcsókolta őt. Anatole odalépett a kis hercegné kezéhez.

- Nem, nem, nem! Majd ha az édesapjától azt hallom, hogy jól viseli magát, akkor majd megcsókolhatja az én kezemet is. Előbb nem. - Fölrántotta a kezét és mosolyogva kiment a szobából.

V.

Mind elszéledtek, de Anatole kivételével, a ki a mint lefeküdt, nyomban mély álomba merült, senki sem aludt el egyhamar ezen az éjszakán.

„Lehetséges, hogy ő lenne az uram, éppen ő, ez az idegen, szép és jó, de legfőképpen jó ember?” - tűnődött magában Marja hercegnő, és a rémület, melyet eddig alig ismert, most egyszerre erőt vett rajta. Félt hátranézni; úgy rémlett neki, mintha ő az ördög maga volna, - ez a fehér homlokú, fekete szemöldökű és piros ajkú ember.

Becsöngette a szobaleányát s megkérte, hogy aludjék bent nála a szobájában.

Mlle Bourienne ezen az estén sokáig járt-kelt föl s alá a téli kertben, s majd mosolyogva valakire, majd meg a „szegény anya” képzelte szavaitól, a melyekkel ez szemrehányást tett neki a bukásért, könnyekig megindulva, hasztalanul várt valakire.

A kis hercegné pörölt a szobaleánnyal azért, hogy nem volt jól megvetve az ágya. Sem oldalvást, sem hason nem tudott feküdni. Mindenképpen rosszul és kényelmetlenül érezte magát. A hasa egészen megzavarta. Éppen ma sokkal inkább megzavarta, mint valaha, mert Anatole jelenléte a szokottnál élénkebben elé varázsolta azt az időt, a mikor még nem volt ebben az állapotban, s a mikor még könnyen és vidáman ment neki minden. Koftocskában és hálófölkötőben ült egy karosszékekben. Katya álmosan és kócos hajjal immár harmadszor igazította és fordította meg a nehéz dunnát, miközben valamit dünnyögött.

- Mondtam már, hogy csupa hegy-völgy az egész, - erősítette a kis hercegné; - magam is szeretnék már aludni, s így nem én vagyok a hibás. - S mint a pityeregni készülő gyerekek, elkezdett reszketni a hangja.

Az öreg herceg sem aludt. Tichon félálomban hallotta, a mint bosszúsan járt föl és alá, és nagyokat szusszant. Az öreg herceg úgy érezte, mintha a leánya révén valami sérelem érte volna. S ez a sérelem különösen fájdalmasan esett neki, mert voltaképpen nem neki, hanem másnak, a leányának szólt, a kit még saját magánál is jobban szeretett. Azzal álltatta magát, hogy az egész dolgot még megfontolja és megtalálja azt, a mit tennie kell, e helyett azonban csak mind nagyobb ingerültség vett erőt rajta.

„Megjelent az első jött-ment, - s egyszeriben feledésbe ment az apja és minden, fölszalad, megfésüli magát, csóválja a farkát és szinte magán kívül van! Örül, hogy elhagyhatja az apját! Pedig tudta, hogy én észreveszem. Fr... fr... fr... Mintha bizony nem látnám, hogy ez a ficzkó csak Bouriennekéra kacsintgat? (El is kell kergetnem őt.) Hogy' nincs benne annyi büszkeség, hogy ezt belássa! Ha nem magáért, - ha nincs benne büszkeség, - legalább én érettem. Be kell bizonyítani előtte, hogy ez a tökfilkó rá se gondol, csak Bourienne-t bámulja. Ha nincs benne annyi büszkeség, majd bebizonyítom neki én...”

Az öreg herceg tudta, hogy azzal, ha a leányának megmondja, hogy tévedésben van, hogy Anatole csak Bourienne-nek szándékozik udvarolni, ezzel csak ingerli Marja hercegnő hiúságát, s mert ürügye van, teljesül az a vágya, hogy a leányától ne kelljen elválnia, s éppen azért ebben megnyugodott. Behívta Tichont és elkezdett vetkőzni.

„Az ördög is hozta őket ide!” - gondolta magában, mialatt Tichon, kiaszott, öreges testére, mely a mellén ősz szőrszálakkal volt benőve, ráadta a hálóinget.

„Én nem hívtam őket. Eljöttek, hogy megzavarják az életemet. Amúgy se sok van már hátra belőle. Az ördögbe is!” - dörögte, mialatt még a fején volt a hálóinge. Tichon ösmerte a hercegnek azt a szokását, hogy olykor hangosan is szokott gondolkodni s éppen azért változatlan ábrázattal nézett az ing alól kibukkanó arc borúsán kérdő pillantására.

- Lefeküdtek? - kérdezte a herceg.

Tichon, mint afféle jó inas, megszimatozta a gazdája gondolatmenetét. Kitalálta, hogy Vaszilij herceg és a fia után tudakozódik.

- Le méltóztattak feküdni s már a lámpát is el méltóztattak oltani, kegyelmes uram.

- Nincs miért, nincs miért... - mondotta a herceg szaporán s a lábát a papucsba, a karját a hálóköntös ujjába dugva odament a pamlaghoz, a melyen aludni szokott.

Bár Anatole és mlle Bourienne semmit sem szóltak egymásnak, azért a regény első, a „szegény anya” megjelenéséig terjedő részét illetőleg teljesen megértették egymást; megértették, hogy titokban roppant sok mondanivalójuk van egymásnak s azért már reggel óta lesték az alkalmat, hogy egyedül találkozhassanak. Mialatt a hercegnő a szokott órában bement az apjához, m-lle Bourienne Anatole-lal a téli kertben találkozott.

Marja hercegnő ezen a napon különös remegéssel közeledett a dolgozó-szoba ajtajához. Úgy tetszett neki, nemcsak mindenki tudja, hogy ma fog eldőlni a sorsa, de azt is tudják, hogy neki is az jár a fejében. Leolvasta ezt Tichonnak, valamint Vaszilij herceg komornyikjának az arczkifejezéséről, a ki forró vizet vitt a gazdájának és találkozáván vele a folyosón, mélyen meghajtotta magát előtte.

Az öreg herceg aznap reggel rendkívül figyelmes és előzékeny volt a leányával szemben való viselkedésében. Az előzékenységnek ezt a kifejezését Marja hercegnő nagyon jól ösmerte. Ez ugyanaz a kifejezés volt, a mely akkor szokott az arczán megjelenni, mikor száraz kezei ökölbe szorultak az azon való bosszúságtól, hogy Marja hercegnő nem értette meg a számtani feladatokat, s fölkelt, otthagya őt és halk hangon ugyanazokat a szavakat többször ismételte.

Tüstént a dologra tért, s azzal kezdte a beszélgetést, hogy „ön”-özte.

Nekem egy ajánlatot tettek önre vonatkozólag, - mondotta természetellenes mosolylyal. - Azt, gondolom, ön is kitalálta, - folytatta, - hogy Vaszilij herceg nem azért jött ide, és nem azért hozta magával az ő növendékét (Andrejevics Nikolaj herceg Anatole-t növendéknek nevezte), hogy az én szép szemeimben gyönyörködjék. Tegnap önre vonatkozólag egy ajánlatot tettek nekem. De miután az én elveimet ön is ösmeri, én önre hivatkoztam.

- Hogy’ értsem ezt, batyuska? - szólalt meg a hercegnő elsápadva, majd kipirulva.

- Hogy’ értse! - kiáltott föl az apja bosszúsan. - Vaszilij herceg menyének akar téged, és a növendéke nevében megkérte tőlem a kezedet. Így értsed ni. Hogy hogy’ értsed?!... Én meg téged kérdezlek meg.

- Én nem tudom, batyuska, hogy maga, - szólott a hercegnő suttogva.

- Én? Én? Mi közöm nekem hozzá? Engem csak hagyjatok békében. Nem én megyek férjhez. Mit, *maga*? Erre igazán kíváncsi volnék.

A hercegnő látta, hogy az apja az egész dolog iránt ellenséges indulattal van, de ugyanabban a pillanatban megvillant a fejében, hogy most vagy soha el kell az élete sorsának dőlnie. Lesütötte a szemét, hogy ne lássa azt a tekintetet, melynek hatása alatt, érezte, képtelen volna gondolkodni és szokás szerint csak engedelmeskednék, s így szólt:

- Nekem csak egy kívánságom van, - az ön akarátát teljesíteni, - mondotta, - de ha éppen kell, hogy kifejezést is adjak az én kívánságomnak... - Nem fejezhette be. A herceg félbeszakította.

- Gyönyörű lesz! - kiáltott föl. - Téged elvesz a hozományoddal együtt s fölcsípi egyúttal mlle Bourienne-t is. Az lesz majd az asszony, te pedig... - A herceg elhallgatott. Észrevette azt a hatást, a melyet ezek a szavak a leányára tettek. Lesütötte a szemét s készült elpityeredni.

- No, no, hiszen csak tréfálok, tréfálok, - mondotta. - Csak azt az egyet tudd meg, hercegnő: nekem legalább az az elvem, hogy minden leánynak joga van szabadon választani. És neked is megadom ezt a szabadságot. De ne feledd: egész életed boldogsága függ az elhatározásodtól. Rólam nincs mit beszélni.

- De hát én nem tudom... batyuska.

- Nincs mit beszélni! Neki parancsolnak, ő nemcsak téged, hanem bárki mást is elvesz, te pedig szabadon választhatsz... Menj be a szobába, gondolkozzál s egy óra múlva jöjj be ide és ő előtted mondd: igen vagy nemet. Tudom, hogy imádkozni fogsz. Ám tessék, imádkozzál. De jobban teszed, ha inkább gondolkodol. Most pedig menj.

„Igen vagy nem, igen vagy nem, igen vagy nem!” - kiabálta még akkor is, mikor a hercegnő, mintha sötétben botorkált volna, támolyogva kiment a szobából. Eldőlt a sorsa és szerencsésen dőlt el. De az, a mit az apja mlle Bourienne-ről mondott, az a célzás rettenetes volt. Lehet, hogy nem igaz, de azért mégis rettenetes, és szinte lehetetlen volt erre is nem gondolnia. Egyenesen ment előre a télikerten keresztül, se nem hallott, se nem látott, a mikor egyszerre mlle Bourienne ösmerős suttogására felocsúdott. Fölemelte a szemeit és alig két lépésnyire megpillantotta Anatole-t, a ki átölelve tartotta a francia leányt és valamit suttogott a fülébe. Anatole szép arcán rettenetes kifejezéssel bámult Marja hercegnőre, s az első pillanatban még csak el sem eresztette m-elle Bourienne derekát, a ki még nem pillantotta volt meg őt.

„Ki az? Mit akar? Várjon?” - szinte azt mondta Anatole arcza. Marja hercegnő szótlánul nézte őket. Az egészet képtelen volt megérteni. Végre mlle Bourienne fölsikoltott és elfutott. Anatole vidáman mosolyogva meghajtotta magát a hercegnő előtt, mintha csak arra biztatta volna őt, hogy vele együtt jót nevéssen ezen a furcsa eseten, majd vállat vonva oda lépett az ajtóhoz, mely az ő szobájába vezetett.

Egy óra múlva jött Tichon és hívta Marja hercegnőt. A herceghez hívta őt és megjegyezte, hogy Szergejics Vaszilij herceg is itt van. A hercegnő, mikor Tichon belépett hozzá, a pamlagon ült a szobájában és átölelve tartotta mlle Bourienne-t, a ki keservesen sírt. Marja hercegnő csendesen símogatta a fejét. A hercegnő gyönyörű szemei szokott nyugalommal és sugárzással s gyöngéd szeretettel és részvétellel néztek mlle Bourienne szép arczocskájára.

- Nem, hercegnő, én eljátszottam az ön jóindulatát örökre, - mondotta mlle Bourienne.

- Miért? Én jobban szeretem önt, mint valaha, - szólott Marja hercegnő, - és rajta leszek, hogy mindent megtegyek a boldogsága érdekében, a mi csak tőlem telik.

- De ön megvet engem; önnek, a ki oly tiszta, meg kell vetnie engem, ön soha se fogja a szenvedélynek ezt a fellobbanását megérteni. Óh, szegény anyám!

- Én mindent értek, - felelt Marja hercegnő, szomorúan elmosolyodva. - Nyugodjék meg kedvesem. Most pedig megyek az apámhoz, - mondotta és kiment.

Vaszilij herceg keresztbetett lábakkal, burnótszelenczével a kezében s látszólag a lehetetlenségig elérzékenyülve s elérzékenyülésén sajnálkozva és mosolyogva, arcán a megindultság mosolyával ült ott, mikor Marja hercegnő belépett. Szaporán egy csipet burnót emelt az orrához.

- Óh kedvesem, kedvesem! - mondotta, s fölkelvén, megfogta mind a két kezét. Felsőhajtott és hozzátette: - a fiam sorsa az ön kezében van. Döntsön tehát kedves, drága, szelid Marim, a kit én mindig úgy szerettem, mintha a leányom lett volna. - Valamelyest hátralépett és valóságos könnyek jelentek meg a szemeiben.

- Fr... fr... - köszörülte a torkát Andrejevics Nikolaj herceg. - A herceg a növendéke... a fia nevében tesz néked ajánlatot. Akarsz-e Kuragin Anatole herceg felesége lenni, vagy nem? Te csak mondd meg: igen vagy nem, - kiáltott föl, - azután én fentartom magamnak a jogot arra, hogy a magam véleményét is elmondjam. Igen, a véleményemet és csakis a véleményemet, - tette hozzá Andrejevics Nikolaj herceg, Vaszilij herceghez fordulva, és bámulva az ő könyörgő pillantását. - Igen vagy nem?

- Az én vágyam, batyuska, az, hogy soha se hagyjam el önt, és soha se válasszam el az életemet az önétől. Én nem akarok férjhez menni, - szólott a hercegnő teljes határozottsággal, s gyönyörű szemeivel hol Vaszilij herceghez, hol az apjára nézett.

- Badarság, ostobaság! Badarság, badarság, badarság! - kiáltott föl Andrejevics Nikolaj herceg elkomorodva, megfogta a leánya kezét, odahajlította magához, s nem csókolta meg, de a homlokát a homlokához érintette, és úgy megszorította a kezét, melyet a kezében tartott, hogy a hercegnő összeráncolta a homlokát és fölsikoltott. Vaszilij herceg fölállt.

- Kedvesem, mondhatom önnek, hogy ezt a percet soha se fogom elfelejteni, de édesem, nyújtson nekünk legalább némi reménységet arra, hogy a szívét, ezt a jósa és nagylelkű szívét, megindíthassuk... Mondjon annyit, hogy: meglehet... A jövő olyan nagy. Mondja: meglehet.

- Herceg, a mit mondtam, az minden, a mi a szívemben van. Köszönöm ezt a megtiszteltetést, de soha sem leszek az ön fiának a felesége.

- Akkor hát végeztünk kedvesem. Örülök, hogy láttalak. Menj a szobádba, hercegnő, menj a szobádba, - szólott az öreg herceg. - Nagyon, nagyon örülök, hogy láttalak, - ismételte s megölelte Vaszilij herceget.

„Az én hivatásom egészen más”, - gondolta magában Marja hercegnő, „az én hivatásom az, hogy mások boldogsága, a szeretet és az önfeláldozás boldogsága révén legyek boldog. S bármibe kerüljön is, megszerzem szegény Amelie boldogságát. Olyan szenvedélylyel szereti őt. És olyan mély megbánást érez. Mindent el fogok követni, hogy kettőjük házasságát nyélbe üssem. Ha Anatole nem gazdag, én adok neki vagyont, megkérem az apámat, megkérem Andrejt. Olyan boldog leszek, ha már férj és feleség lesznek. Ő szegény olyan boldogtalan, olyan egyedülálló és elhagyatott! És Istenem, mennyire szeretheti őt, ha képes volt magáról ennyire megfeledkezni. Lehet, hogy én is csak ugyanazt cselekedtem volna!...” - gondolta magában Marja hercegnő.

VI.

Rosztovék sokáig nem kaptak hírt Nikoluskáról; csak a tél derekán kapott a gróf egy levelet, a melyen fölismerte a fia kezeírását... A gróf, mikor a levelet megkapta, megszeppenve, szaporán és lehetőleg észrevétlenül, lábujjhegyen besurrant a szobájába, bezárkózott és elkezdett olvasni. Mihajlovna Anna mikor a levélről értesült (a mint hogy mindenről tudott, a mi a házában történt), halk léptekkel bement a grófhöz, s hol zokogva, hol nevetve találta őt a levéllel a kezében.

Mihajlovna Anna, mindamellett, hogy jobbra fordult a sora, még mindig ott élt Rosztovéknál.

- Nos, kedves jó barátom? - szólalt meg Mihajlovna Anna szomorúan kérdő hangon s a legmélyebb részvétre készen.

A gróf még jobban zokogott.

- Nikoluska... levél... meg vo-vo-volt... sebesülve... kedvesem... megsebesült... grafinyuska... tiszt lett belőle... Istennek hála... hogy' adjuk... tudtára... a grafinyuskának?...

Mihajlovna Anna odaült hozzá, a kendőjével letörülte az arczáról a könnyeket és a levélről is, a mely tele volt mindkettőjük könnyeivel, elolvasta a levelet, megnyugtatta a grófot és eltökélte, hogy ebédig, illetve a téáig előkészíti a grófnét, tea után pedig, ha Isten is megsegíti, elmond neki mindent.

Ebéd alatt Mihajlovna Anna a háború híreiről, Nikoluskáról beszélt, s bár tudta, kétszer is megkérdezte, mikor jött tőle az utolsó levél, és megjegyezte, hogy nagyon könnyen megeshetik, hogy ma is jön tőle hír. S valahányszor a grófné ezekre a célzásokra elkezdett nyugtalankodni és aggodalmas pillantásokat vetett hol a grófra, hol Mihajlovna Annára, az utóbbi minden feltűnés nélkül, jelentéktelen dolgokra vitte át a szót. Natasa, a kiben az egész családban leginkább meg volt a hangsúlyozások, pillantások és arczkifejezések mérlegelésének az adománya, már az ebéd elejétől kezdve hegyezte a fülét és tudta, hogy az apja és Mihajlovna Anna közt van valami, még pedig olyan valami, a mi a fivérére vonatkozik, s hogy Mihajlovna Anna csak elő akarja a dolgot készíteni. Minden merészsége ellenére is (Natasa tudta, hogy az anyja milyen érzékeny volt minden olyan hír iránt, mely Nikoluskára vonatkozott), nem tudta magát rászánni, hogy ebéd alatt kérdést tegyen, s nyugtalanságában semmit sem evett, csak fészkelődött, rá se hederítve a nevelőnője észrevételeire. Ebéd után aztán hanyatt-homlok rohant Mihajlovna Anna után s a pamlagos szobában futtában a nyakába borult.

- Nénikém, lelkem, mondja csak, mi történt?

- Semmi, lelkem.

- Nem, édes lelkem, galambom, kedvesem, én nem tágitok, mert tudom, hogy maga tud valamit.

Mihajlovna Anna megcsóválta a tejét.

- Óh, te kópé, te! - mondotta.

- Levél jött Nikoluskától? Igazán! - kiáltott föl Natasa, leolvassván Mihajlovna Anna arczáról az igenlő választ.

- No, de az Istenért, légy óvatos: tudod, hogy mennyire megijesztheti ez az anyádat.

- Leszek, leszek, csak mondja el. Nem akarja? Jó, akkor elmegyek és megmondom neki én.

Mihajlovna Anna rövid pár szóval elmondta Natasának a levél tartalmát, de csak azzal a föltétellel, hogy nem szól róla senkinek.

- Nemesi becsületszavamra, - mondotta Natasa s keresztet vetett magára, - nem szólok senkinek, - de legott elfutott Szonyához. - Nikolenyka... megsebesült... levél... - mondotta diadalmasan és kitörő örömmel.

- Nikolenyka! - kiáltott föl Szonya és elsápadt. Natasa csak akkor érezte ennek a hírnek a fájdalmas voltát, mikor látta, hogy milyen benyomást tett Szonyára.

Odarohant hozzá, megölelte és sírva fakadt.

- Csak könnyű sebet kapott, de tiszt lett belőle, s most már semmi baja; a levelet is ő maga írta, - mondotta pityeregve.

- Ime világos, hogy ti, nők, mind olyan nyafkák vagytok, - jegyezte meg Petya, a ki elszánt léptekkel járt föl és alá a szobában, - én nagyon örülök, nagyon örülök, hogy a bátyám így

kitüntette magát. Ti mind mamlaszok vagytok, nem értetek semmihez sem. - Natasa a könnyein keresztül elmosolyodott.

- Te nem olvastad a levelet? - kérdezte Szonya.

- Nem olvastam, de ő azt mondja, hogy semmi baja, s hogy már tiszt...

- Hála Istennek, - szólott Szonya s keresztet vetett magára. - De lehet, hogy kijátszik. Gyerünk a mamához.

Petya némán járt föl s alá a szobában.

- Ha én Nikolenyka helyén volnék, még több francziát öltem volna meg, - mondotta, - olyan szemtelenek! Annyit öltem volna meg belőlük, hogy garmadába lehetett volna rakni őket, - folytatta Petya.

- Hallgass, Petya, de bolond is vagy te!...

- Nem én vagyok bolond, hanem bolondok azok, a kik minden semmiségért elpityerednek, - mondotta Petya.

- Emlékszel rá, - kérdezte egyszerre Natasa, pillanatnyi hallgatás után. Szonya elmosolyodott.

- Hogy emlékszem-e Nikolenykára?

- Nem, Szonya, de emlékszel-e rá jól, úgy, hogy mindenre emlékezzél, - mondotta Natasa heves kézmozdulatokkal, nyilván a legkomolyabb jelentőséget akarván kölcsönözni a szavainak. - Én is emlékszem Nikolenykára, jól emlékszem, - mondotta. - De Boriszra nem emlékszem. Teljességgel nem emlékszem...

- Hogy hogy'? Nem emlékszel Boriszra? - kérdezte Szonya csodálkozva.

- Nem, nem emlékszem, - azt tudom, hogy milyen, de nem emlékszem rá úgy, mint Nikolenykára. Ő rá emlékszem, ha behúnyom is a szememet, de Boriszra nem (lehunyta a szemeit), úgy van, nem látok semmit!

- Oh, Natasa! - mondotta Szonya elragadtatással és komolyan nézván a barátnőjére, mintha csak értelmetlennek tartaná őt arra, hogy meghallja azt, a mit mondani akart, és mintha ezt másnak, olyasvalakinek mondaná, a kivel nem lehet tréfálni. - Én megszerettem a bátyádat, s bármi történjék is vele vagy én velem, egész életemben szeretni fogom.

Natasa csodálkozva, kíváncsi szemekkel nézett Szonyára és hallgatott. Érezte, hogy az, a miről Szonya beszélt, igaz volt, s hogy csakugyan van olyan szerelem, a minőről Szonya beszélt; de Natasa még semmi ilyent nem tapasztalt. Elhitte, hogy lehetséges, de ő maga nem értette.

- Fogsz neki írni? - kérdezte. Szonya elgondolkozott. Vajjon írjon-e Nikolajnak, s ha igen, hogyan, ez volt az a kérdés, mely őt gyötörte. Most, a mikor már tiszt és sebesült hős volt, vajjon helyes volna-e az ő részéről, ha őt magára, s mintegy azokra a kötelezettségekre emlékeztetné, a melyeket ő vele szemben magára vállalt.

- Nem tudom, azt tartom, ha ő ír, én is írok neki, - mondotta pirulva.

- S nem fogsz szégyelni írni neki?

Szonya elmosolyodott.

- Nem.

- De én szégyenlek Borisznak írni, s nem is írok neki.

- Ugyan, mit szégyelsz rajta?

- Nem tudom. Restellem, szégyenlem.

- Én tudom ám, hogy miért szégyenli, - mondotta Petya, a kit sértett Natasa első megjegyzése. - Azért, mert szerelmes volt abba a pápaszemes kövérbe (így hívta Petya az ő névrokonát, az új Bezuchij grófot); most meg ebbe az énekesbe szerelmes (Petya Natasa olasz énekmesteréről beszélt); azért szégyenli hát magát.

- Petya, te buta vagy, - mondotta Natasa.

- Semmivel sem vagyok butább nálad, matyuska, - felelt a kilenczéves Petya, akár csak egy vén brigadéros.

A grófnét az ebéd alatt Mihajlovna Anna célzásai előkészítették. Mikor visszament a szobájába s beleült egy karosszékre, le nem vette a szemét fiának a burnótszelenczére festett képéről, s kicsordultak szeméből a könnyek. Mihajlovna Anna, kezében a levéllel lábújjhegyen bejött a szobába és megállt.

- Ne jöjjön be, - szólt oda az öreg grófnak, a ki ott ballagott mögötte; - majd később, - s betette maga után az ajtót. A gróf odaillesztette a fülét a zárhoz s elkezdett hallgatóni.

Eleinte föl váltva hallotta mindkettőjük hangját, majd egyedül a Mihajlovna Annáét, mely hosszú beszédet tartott, azután egy sikoltást, utána hallgatást, majd megint örömteljesen megszólalt mind a két hang, utána léptek zaja, és Mihajlovna Anna kinyitotta előtte az ajtót. Mihajlovna Anna arcán a sebész büszke kifejezése ült, a ki csak az imént végzett be sikerrel egy műtétet, s most bebocsátja a közönséget, hogy művészetét méltányolhassa.

- Megtörtént! - mondotta a grófnak s ünnepélyes mozdulattal rámutatott a grófnéra, a ki egyik kezében az arczképes burnótszelenczét, a másikban a levelet tartotta s hol az egyikhez, hol a másikhoz szorította oda az ajkát. Mikor a grófot megpillantotta, kezét nyújtott neki, magához ölelte kopasz fejét, s ezen a kopasz fejen keresztül megint rápillantott a levélre és az arczképre, s hogy megcsókolhassa őket, könnyedén eltolta magától a kopasz fejet. Vjera, Natasa, Szonya és Petya mind bejöttek a szobába és elkezdődött az olvasás. A levélben röviden le volt írva a hadjárat és az a két ütközet, a melyben Nikoluska résztvett, azután a tisztté való előléptetés, végül pedig az, hogy az apácska és a mamácska kezét csókolva, kéri áldásukat, Vjerát, Natasát és Petyát pedig szintén csókoltatja. Ezenkívül üdvözli monsieur Schellinget és madám Schoss-t, meg a dadát, kéri továbbá, hogy csókolják meg helyette a drága Szonyát, a kit még mindig egyformán szeret, s a kire még mindig oly szívesen emlékszik vissza. Szonya, mikor ezt hallotta, úgy elpirult, hogy a könnyek is kicsordultak a szeméből. És nem bírván kiállani a rámeresztett tekinteteket, kifutott a terembe, össze-vissza futkosott, keringett, és a szoknyáját, mint valami léggömböt felfújván, pirosan és mosolyogva letelepedett a földre. A grófné sírt.

- Miért sír, mamácska? - kérdezte Vjera. - Mindazon, a mit ír, csak örülni lehet, nem pedig sírni.

Ez tökéletesen igaz volt, de azért a gróf, a grófné, Natasa és valamennyien szemrehányó pillantást vetettek rá. „Ugyan kire ütött!” - gondolta magában a grófné.

Nikoluska levelét százszor is elolvasták, és azoknak a kiket méltóknak tartottak arra, hogy a tartalmát szintén megismerjék, be kellett menniök a grófnéhoz, a ki a világért ki nem adta volna a kezéből a levelet. Jöttek a nevelők, a dadák, Mityenka és néhány ösmerős, és a grófné mindannyiszor új gyönyörűséggel olvasta föl a levelet, s a levél nyomán mindannyiszor újabb erényeket fődözött föl az ő Nikoluskájában. Milyen furcsa és szokatlanul örömteljes gondolat volt neki az, hogy az ő fia, - az a fia, a ki húsz esztendővel ezelőtt alig észrevehetően megmozdult benne apró tagocskáival, az a fiú, a ki miatt összeveszett a gróffal, az a fia, a ki előbb tudta a *körté*-t kimondani, mint a *babá*-t, hogy ez a fia most ott van valahol messze

földön, idegen környezetben, mint férfias katona, a ki egyedül, minden segítség és támogatás nélkül végzi az ő férfias kötelességét. Az az általános, évszázados tapasztalat, mely azt mutatta, hogy a gyerekek a bölcsőtől szinte észrevétlenül jutnak el a férfiasság határáig, a grófnéra nézve nem létezett. Az ő fia megféréfiasodásának minden mozzanata épp oly szokatlannak látszott előtte, mintha nem is lett volna az a sok millió és millió ember, a ki idővel szintúgy megféréfiasodott. Valamint húsz esztendővel ezelőtt nem hitte volna, hogy ez a csöpp teremtés, a ki ott élt valahol az ő szíve alatt, valamikor ordítani, szopni, sőt beszélni fog, épp úgy most is szinte hihetetlennek látszott előtte, hogy ugyanaz a kis teremtés azzá az erőteljes, bátor férfivá, a fiúk s az emberek példányképévé fejlődhetett, a mivé e szerint a levél szerint fejlődött.

- Micsoda *styl*, milyen kedvesen ír le mindent! - jegyezte meg, miközben a levél leíró részeit olvasta. - És micsoda lélek! Magáról semmit... semmit! De valami Deniszovról igen, pedig ő, ő bizonyára bátrabb valamennyiüknél. Semmit sem ír a szenvedéseiről. Micsoda szív! Mennyire ráösmerek! És hogy megemlékezett mindannyiunkról! Senkiről se feledkezett meg. Én mindig, mindig mondtam, még mikor ekkor volt ni, mindig mondtam...

Heteken keresztül az egész ház a Nikoluskának szóló levelek kieszelésével, fogalmazásával és tisztázásával volt elfoglalva; a grófné felügyelete alatt és a gróf szorgalmazására halomra gyűjtötték az újonnan kinevezett tiszt felruházásához és felszereléséhez szükséges pénzt és holmit. Mihajlovna Anna, mint afféle ügyes asszony, még a levelezés terén is tudott magának kiváltságokat szerezni a hadseregnél. Módjában volt a leveleit egyenesen Pavlovics Konstantin herceghez, a testőrség parancsnokához küldeni el. Rosztovék abban voltak, hogy az orosz testőrség külföldön teljesen elegendő czim, és hogy ha a levél eljut a testőrség parancsnokának, a nagyhercegnek a kezébe, semmi ok sincsen rá, hogy el ne jusson a pavlogradi ezredbe is, a melynek ott kellett lennie valahol a közelben; azért elhatározták, hogy a leveleket és a pénzt a nagyherceg futárja által elküldik Borisznak, ő pedig majd csak a kezébe juttatja Nikoluskának. Volt ott levél az öreg gróftól, a grófnétól, Petyától, Vjerától, Natasától és Szonyától és végül még 6000 rúbel a felruházkodásra, nem is szólva mindenféle egyéb holmáról, a melyet a gróf küldött a fiának.

VII.

Kutuzov hadereje, mely Olmütz körül táborozott, november 12-ikén nagyban készülődött az orosz és az osztrák uralkodó előtt másnapra kitűzött csapatszemlére. A testőrség, mely csak az imént érkezett meg Oroszországból, Olmütztől tizenöt versztnyire hált meg, és másnap délelőtt tíz órakor egyenesen a szemlére érkezett meg az olmützi mezőre.

Rosztov Nikolaj aznap levelet kapott Borisztól, a melyben arról értesíti őt, hogy az izmaili ezred Olmütztől tizenöt versztnyire fog meghálni, s hogy várja őt, hogy leveleket és pénzt adjon át neki. Rosztovnak most, a mikor a csapatok a menetelés után Olmütz alatt megpihentek, s mindenféle csábító holmit kínálgató, jól felszerelt markotányosok és osztrák zsidók lepték el a tábor, különösen nagy szüksége volt pénzre. A pavlogradiaknál egymást érték a lakmározások, a kitüntettek ünneplései és az Olmützbe, a szép magyar Karolinához való berándulások, a ki ott női kiszolgálással fogadót nyitott. Rosztov nemrég ünnepelte zászlótartóvá történt előléptetését, megvette Deniszov lovát, a Beduint, s nyakig el volt adósodva úgy a bajtársainál, mint a markotányosoknál. Mikor Borisz levelét megkapta, Rosztov egy társával bement Olmützbe, megebédelt, megivott egy palack bort s egyedül elment a testőr-táborba, hogy ott gyermekkori pajtását fölkeresse. Rosztovnak még nem volt rá ideje, hogy egyenruházatát beszerezze. A katonai érdemkereszttel díszített, piszkos had-

apród-zubbony, az ülepén fényes bőrrel bevont lovaglónadrág és bojtos tisztikard volt rajta; a ló, a melyet lovagolt, a Don vidékéről való volt, melyet útközben vásárolt egy kozáktól; gyűrött huszársapkája kaczkíásan oldalt és hátra volt csapva. Az izmaili ezred tábora felé közeledvén, azon tűnődött, hogy meg fogja lepni Boriszt és testőrtársait a tűzkeresztség jeleit magánviselő, harczias és huszáros megjelenésével.

A testőrség úgy tette meg az egész menetelést, mint valami sétát, és roppant nagyra volt a tisztaságával és a fegyelmezettségével. A napi menetelések rövidek voltak, a bornyúikat szekerek vitték utánuk, s a tisztek számára az osztrák hatóságok minden pihenésnél pompás ebédekről gondoskodtak. Az ezredek zeneszóval vonultak ki s be a városokba, s az egész menetelés alatt (a mire a testőrök különösen büszkék voltak), az emberek a nagyherczeg parancsára díszlépésben mentek, a tisztek pedig a helyükön gyalogoltak. Borisz egész idő alatt Berg mellett volt, a kit azóta századparancsnokká léptettek elő. Berg, a ki a menetelés alatt kapta a keze alá a századot, pontosságával és kötelességtudásával rászolgált föllebvalóinak a bizalmára és anyagi viszonyait is igen előnyösen rendezte; Borisz a menetelés alatt sok olyan emberrel került össze, a ki hasznára lehetett és Pierre ajánlólevele révén Bolkonszkij Andrej herczeggel is megösmerkedett, a ki által azt remélte, hogy sikerülni fog neki a főparancsnok törzskarába is bejutni. Berg és Borisz, tisztán és szabályosan kiöltözve, s az utolsó napi menetelés fáradalmait után pihenve ültek a számukra kijelölt csinos szobában, s egy kerek asztalnál sakkoztak. Berg a két térde közt fogta füstölő pipáját. Borisz vellezületett rendszereténél fogva, finom fehér újjaival gúla alakban fölállította a figurákat, s a bajtársa arcát fürkészve várta, hogy húzzon, miközben kizárólag a játékra gondolt, a mint hogy mindig csakis arra gondolt, a mivel éppen foglalkozott.

- Nos, vajjon hogy' mászik ki ebből? - mondotta.

- Rajta leszek, hogy kimásszam, - felelt Berg s hozzányúlt egy paraszthoz, melyet azonban csakhamar megint eleresztett.

Ekkor kinyílt az ajtó.

- No végre itt van! - kiáltott föl Rosztov. - És Berg is itt van! Óh, ti, *petits enfants, allez coucher dormir*. - kiáltott föl, ismételvén az egykori dada szavait, a melyeken valamikor Boriszsal együtt oly jókat kaczagtak.

- Batyuski, hejh, de megváltoztál! - Borisz fölkel, hogy Rosztovot fogadja, de még ekkor se feledkezett meg róla, hogy a leesni készülő sakkfigurákat fölfogja és a helyükre visszategye, s meg akarta ölelni a barátját, Nikolaj azonban kitért előle. A fiatalságnak azzal a különös érzésével, mely fél a járt utaktól, és nem akarván másokat utánozni, a maga módja szerint valami eredeti és új formában akar az érzelmeinek kifejezést adni, akárhogy' csak nem úgy, a hogy az olykor alakoskodó öregebbek szokták, Nikolaj is valami teljesen új dolgot akart csinálni, mikor a barátjával találkozott, valahogy' meg akarta csípni, meg akarta lökni Boriszt, de semmiképpen sem akart vele összesókolkozni, mint a hogy' mások szoktak. Borisz ellenben a legnagyobb nyugalommal és szívéllyességgel megölelte és háromszor megsókolta Rosztovot.

Csaknem félév óta nem látták egymást, és abban a korban, a mikor a fiatal emberek első lépéseiket teszik az életben, mindaketten óriási változásokat, s annak a társaságnak, a melyben első lépéseiket tették, egészen új tükröződéseit fődözték fel egymásban. Utolsó találkozásuk óta mindaketten nagyot változtak, s mindaketten iparkodtak egymás előtt a bennük végbement változásokat minél hamarosabban fölfedezni.

- Óh, ti átkozott parkett-taposók! Olyan tiszták, olyan üdék vagytok, akár sétáról jönnétek, nem úgy, mint mi szegény csapatbéliek, - szólott Rosztov Borisz előtt teljesen új bariton

hangon és katonai mozdulatokkal, miközben sárral befröcsölt lovaglónadrágjára mutatott. Rosztov hatalmas hangjára még a német háziasszony is bedugta a fejét az ajtón.

- Talán bizony csinos? - kérdezte hunyorgatva.

- Mit ordítasz úgy! Megijeszted őket, - szólt Borisz. - Mára még nem is vártalak, - tette hozzá. - Csak tegnap küldtem neked Kutuzov egyik ösmerős segédtisztje, Bolkonszkij által azt a levelet. Nem gondoltam, hogy olyan hamarosan átadja... Nos hát, hogy' vagy, mit csinálsz? Keresztülmentél már a tűzkeresztségen? - kérdezte Borisz.

Rosztov, a nélkül, hogy felelt volna, megrázta a kabátja zsinórján függő Szent-György-rendet, s felkötött karjára mutatva, mosolyogva nézett Bergre.

- A mint látod, - mondotta.

- No tessék, csakugyan! - szólt Borisz mosolyogva; - de mi is derék egy menetelést csináltunk ám. A mint tudod, ő fensége állandóan a mi ezredünknel tartózkodott, úgy, hogy részünk volt minden előnyben és kényelemben. Micsoda fogadtatások voltak Lengyelországban, micsoda ebédek és bálók, - el se tudom mondani. És a cárevics az ezred minden tisztje iránt rendkívül kegyes volt.

S a két jóbarát elkezdett egymásnak mesélni, egyik az ő huszáros dorbézolásairól s a tábori életről, a másik pedig a magasállású személyiségek mellett teljesített szolgálat kellemetességeiről stb.

- Óh, a testőrség! - szólt Rosztov. - De hallod-e, küldj el egy kis borért.

Borisz összeráncolta a homlokát.

- Ha éppen mindenáron akarod, - mondotta, és az ágyához lépve elővette a tiszta párnák alól a bugyellárisát és megparancsolta, hogy hozzanak bort. - Neked is át kell adnom a pénzedet és a leveleidet, - tette hozzá.

Rosztov fogta a leveleket, s a pénzt a pamlagra dobva mindkét kezével rákönyökölt az asztalra és elkezdett olvasni. Miután pár sort olvasott, bosszúsán nézett Bergre. A pillantásával találkozván, Rosztov a levéllel eltakarta az arcát.

- Hanem pénzt, azt jócskán küldtek, - jegyezte meg Berg, a pamlagon lesüppedő, nehéz bugyellárisra pillantva. - Lám, mi csak a fizetésünkből tengődünk, gróf.

- Láss, kedves Berg, - mondotta Rosztov, ha maga levelet kapna hazulról, vagy valakivel találkozna, a kitől szeretne egyet-mást megtudni, és én is ott volnék, tüstént elmennék, csak hogy önt ne zavarjam. Hallja, menjen el hát, menjen el hát valahová, akár a pokolba! - kiáltott föl és legott vállon fogta őt, miközben gyöngéden a szeme közé nézett és nyilván enyhíteni akarván szavainak a gorombaságát, hozzátette: - tudja, lelkem, ne haragudjék, én a szívemből beszélek, mint afféle régi, jó ösmerősömmel.

- Hagyja, kérem, gróf, hiszen én tökéletesen értem, - szólt Berg kellemetlen torokhangon és fölkel.

- Menjen csak be a háziakhoz: hívták, - tette hozzá Borisz.

Berg magára kapta kifogástalanul tiszta kabátját, a tükör előtt a halántékán fölunkorította a haját, mint a hogy' Pavlovics Alexandr viselte, és Rosztov pillantásából meggyőződve róla, hogy a kabátja feltűnt neki, kellemes mosolylyal kiment a szobából.

- Oh, milyen marha is vagyok én! - kiáltott föl Rosztov a levél olvasása közben.

- No, mi az?

- Oh, milyen disznó is vagyok én, hogy egyetlen egyszer sem írtam nekik és úgy rájok ijesztettem! Oh, milyen disznó vagyok! - ismételte hirtelen elpirulva. - Nos, hát küldd el már Gavrila-t borért! Jó, jó, csak rajta! - mondotta.

A szülők levelébe bele volt zárva még egy Bagration herceghez szóló ajánlólevél is, melyet a grófné Mihajlovna Anna tanácsára néhány ösmerőse révén kapott s azzal küldötte el a fiának, hogy juttassa el rendeltetési helyére és használja föl.

- Micsoda ostobaság! Kell is nekem, - szólott Rosztov s az asztal alá dobta a levelet.

- Miért dobod el? - kérdezte Borisz.

- Valami ajánlólevél, ördög tudja, mi van benne!

- Miért? - mondotta Borisz, miközben fölvette a levelet s elolvasta a címzést: - Erre a levélre még nagy szükséged lehet.

- Nincs nekem szükségem semmire, segédtsztnék úgy se megyek el senki fiához.

- Ugyan miért? - kérdezte Borisz.

- Lakászolgálat!

- Úgy látom, még mindig a régi ábrándozó vagy, - szólott Borisz fejcsóválva.

- Te meg még mindig a régi diplomata. De hiszen nem erről van szó... De te, mit csinálsz te? - kérdezte Rosztov.

- A mint látod. Eddig jól megy minden: de bevallom, nagyon szeretnék segédtsztné lenni, hogy itt hagyhatnám a csapatszolgálatot.

- Miért?

- Azért, mert ha már az ember a katonai pályára adta magát, iparkodnia kell lehetőleg minél fényesebb előmenetelre.

- Igen, no lám! - mondotta Rosztov, de nyilván más valamire gondolt. Merően kérdő pillantással nézett a barátja szemébe, s nyilván hasztalanul kereste benne valami kérdésnek a megoldását.

Az öreg Gavrila behozta a bort.

- Ne küldjek el most Karlycs Alfonzért? - szólott Borisz. - Ő majd iszik veled, én nem tudok.

- Csak küldj el, küldj el! De vajjon miféle ez a német? - kérdezte Rosztov lenéző mosollyal.

- Nagyon, de nagyon derék, becsületes és kellemes ember, - felelt Borisz.

Rosztov még egyszer merően Borisz szeme közé nézett és fölsóhajtott. Berg visszatért, s a palaczk bor mellett hamarosan fölvidult a három tiszt társalgása. A testőrök a menetelésükről s arról beszéltek Rosztovnak, hogy' ünnepelték őket Oroszországban, Lengyelországban és a külföldön. Beszéltek a parancsnokuk, a nagyherceg szokásairól és viselt dolgairól, adomákat elevenítettek föl a jóságáról és lobbanékonyságáról. Berg, mint rendesen, a mikor nem ő róla volt szó, hallgatott, de a nagyherceg lobbanékonyságáról szóló adomák közben élvezettel mondta el, hogy Galicziában egyszer sikerült a nagyherceggel beszélnie, a mikor a csapatok fölött szemlét tartott és ugyancsak haragudott szabályellenes mozdulataik miatt. Arczán kellemes mosollyal mesélte el, hogy a nagyherceg, a ki rendkívül haragos volt, odajött hozzá, elkiáltotta magát: „arnóták” (arnóták - ez volt a nagyherceg kedvencz fölkiáltása, a mikor dühös volt) és maga elé idézte a századparancsnokot. Higyje el, gróf, én legkevésbé sem ijedtem meg, mert tudtam, hogy igazam van. Tudja, gróf, én minden kérdés nélkül elmondhatom, hogy az ezredparancsokat mind könny nélkül tudom, s a szolgálati szabály-

zatot is úgy ösmerem, akár a *Miatyánk*-ot. Éppen azért az én századomban semmiféle mulasztás se szokott előfordulni. Így azután a lelkiismeretem is nyugodt. Jelentkeztem. (Berg fölállt s megmutatta, hogy a sipkájához emelt kézzel hogy' jelentkezett. És csakugyan bajos lett volna az arczán több tiszteletet és nyugalmat egyesítenie.) Ő azután elkezdett gyötörni, gyötörni s - mint mondani szokás, - szinte halálra gyötört, emlegette az arnótákat, az ördögöt, Szibériát, - mondotta Berg élénk mosolylyal. - Én, tudván, hogy igazam van, hallgatok, nincs igazam, gróf? „Nos tán megnémultál, vagy mi?” - ordított reám. Én csak hallgattam tovább. Mit gondol, gróf, mi történt erre? Másnap még csak kihallgatásra se voltam idézve; lám, mit nem tesz az, ha az ember nem veszi el a fejét. Úgy bizony, gróf, - mondotta Berg s pipára gyújtván, elkezdett karikákat eregetni.

- Bíz' ez derék, - jegyezte meg Rosztov mosolyogva; de Borisz észrevevén, hogy Rosztov gúnyolódni készült Bergen, ügyesen másra vitte át a szót. Megkérte Rosztov-ot, beszélje el, hogy' és hol kapta a sebét. Rosztovnak ez kellemes volt s beszédközben mind jobban nekihevíülve elkezdett mesélni. Elmondta nekik az egész schönggrabeni ütközetet, tökéletesen úgy, a mint egy ütközet lefolyását, azok, a kik benne résztvettek, el szokták mondani, vagyis úgy, a hogy' szerették volna, hogy történt légyen, úgy, a mint másoktól hallották, úgy, a mint szebben hangzott, de éppenséggel nem úgy, a hogy történt. Rosztov igazságszerető fiatal ember volt, s szándékosan a világért se hazudott volna. Azzal a szándékkal kezdett bele az elbeszélésébe, hogy úgy fog elmondani mindent, a mint történt, de észrevétlenül, önkéntelenül és elkerülhetetlenül is a valótlanságok közé tévedt. Ha ő most ezeknek a hallgatóinak, a kik, mint ő is, már számtalanszor hallották egyes rohamoknak a leírását és immár határozott fogalmat alkottak maguknak arról, voltaképpen mi is az a roham, s így most is ugyanilyen leírásra számítottak, ha ő most ezeknek a tiszta valóságot mondta volna el, vagy nem hittek volna neki, vagy, a mi még rosszabb, azt hitték volna, hogy Rosztov maga volt az oka annak, hogy nem történt meg vele az, a mi a lovas rohamok elbeszélőivel rendesen meg szokott történni. Nem mondhatta el nekik olyan egyszerűen, hogy valamennyien elkezdtek vágdatni, s lebukott a lóról, kificzamította a karját és minden erejét összeszedve befutott az erdőbe a francziák elől. Ezenkívül ahhoz, hogy mindent úgy mondjon el, a hogy történt, erőszakot kellett volna elkövetnie magán, hogy csakis olyasmit mondjon el, a mi tényleg meg is történt. Az igazat elmondani rendkívüli nehéz; és fiatal emberek ritkán képesek rá. Ők valami olyan elbeszélésre számítottak, hogy egész lénye tűzben égett, szinte magánkívül, mint a zivatar száguldott neki egy négyszögnek, jobbra, balra vagdalkozva, keresztültörte magát rajta, miközben a kardja megízlelte a húst, végre tehetetlenül összeroskadt, s több eféle. És ő csakugyan ilyeneket is beszélt nekik.

Elbeszélése kellő közepén, a mikor így szólt: „Fogalmad se lehet róla, a vadságnak micsoda furcsa érzése fogja el az embert egy roham alatt”, belépett a szobába Bolkonszkij Andrej herczeg, a kit Borisz már várt. Andrej herczeg szerette fiatal emberekkel szemben a pártfogót adni, mert hízelgett neki az, hogy ő hozzá fordultak támogatásért, s minthogy jóindulattal volt Borisz iránt, a ki meg tudta magát kedveltetni nála, teljesíteni akarta a fiatal ember kívánságát. Kutuzovtól holmi iratokkal a cárevicshez küldetvén, abban a reményben, hogy egyedül találja őt, benézett hozzá. Mikor a szobába lépve megpillantotta a hadi élményeivel kérkedő csapat-huszárt (az effajta embereket Andrej herczeg nem szenvedhette), szívélyesen rámosolygott Boriszra, összeránczolta a homlokát, ráhunyorított Rosztovra, és könnyedén meghajtván magát, fáradtan és lomhán leült a pamlagra. Kellemetlen volt neki, hogy ilyen rossz társaságba tévedt. Rosztov, mikor ezt észrevette, bosszankodni kezdett. De azért mindegy volt neki, végre is egy idegen emberről volt szó. De rápillantván Boriszra, azt látta, mintha kissé az is szégyelné az ő jelenlétét. És Andrej herczeg kellemetlen és gúnyos hangja, valamint amaz általános lenézés ellenére is, a melylyel Rosztov a maga felfogása szerint mindezek iránt a törzsbéli segédtisztcskék iránt viseltetett, a kikhez a most belépett Andrej is

nyilván tartozott, zavarba jött, elpirult és elhallgatott. Borisz megkérdezte, mi újság a vezérkarnál, és vajjon mi hír a további tervekről.

- Alkalmasint vonulunk előre, - felelt Bolkonszkij, idegenek előtt nyilván nem akarván többet mondani. Berg fölhasználta az alkalmat, hogy különös udvariassággal megkérdezze, vajjon a csapatszolgálatban lévő századparancsnokoknak csakugyan kettős takarmányátalányt adnak-e ezentúl, mint a hogy' híre jár? Andrej herczeg erre mosolyogva azt felelte, hogy ő az ilyen fontos állami intézkedésekről nem mondhat ítéletet, mire Berg derülten elmosolyodott.

- Az ön dolgáról, - fordult oda Andrej herczeg megint Boriszhoz, - majd később beszélünk, - s egy pillantást vetett Rosztovra.

- Jöjjön el hozzám a szemle után, meg fogunk tenni mindent, a mi csak lehetséges. - És a szobában körülnézván, odafordult Rosztovhoz, a kinek bosszankodásba átcsapó leküzdhetetlen, szinte gyermekes zavarát még arra se tartotta érdemesnek, hogy észrevegye, és így szólt: - Ön, úgy látszik, a schöngrabeni ütközetéről beszélt? Ott volt talán?

- Ott voltam, - felelt Rosztov bosszúsan, mintha ezzel akarta volna a segédtisztet megsérteni. Bolkonszkij észrevette a huszár epés hangulatát, mely mulatságosnak tetszett neki. Könnyed lenézéssel elmosolyodott.

- Igen! Mostanában sok mesét hallani erről az ütközetről.

- Mesét, igen! - szólalt meg Rosztov emeltebb hangon, s hirtelen nekidühödött szemekkel nézett, hol Boriszra, hol Bolkonszkijra, - igen sok mesét hallani, de a mi meséinknek, azok meséinek, a kik ott voltak az ellenség kereszttüzeiben, a mi meséinknek van sulyuk, azoknak pedig, a melyeket azoktól a vezérkarbeli tacsókóktól hallani, a kik egyre-másra kapják a kitüntetések, a nélkül, hogy bármit is tennének, - nincsen.

- És a kik közé ön szerint én is tartozom? - szólott Andrej herczeg nyugodtan és feltűnően szívélyes mosollyal.

Ekkor a harag s a Bolkonszkij nyugodtsága iránt volt tisztelet érzésének valami sajátos vegyülete vett erőt Rosztov lelkén.

- Én nem önről beszélek, - mondotta, - én önt nem ösmerem és, bevallom, nem is akarom ismerni. Én csak egész általánosságban a vezérkariakról beszélek.

- Én pedig a következőket mondom önnek, - szakította őt félbe Andrej herczeg, a hangjában valami különös erő kifejezésével. - Ön engem meg akar sérteni, s abban kész vagyok önnel egyetérteni, hogy ezt, ha nincs elég tisztelettel önmaga iránt, nagyon könnyen meg is teheti, de viszont azt is beláthatja, hogy nagyon rosszul választotta meg erre az időt és a helyet. A legközelebbi napokban egy nagy és sokkal komolyabb párbaj előtt fogunk állni valamennyien, s ezenkívül Drubeczkój, a ki azt mondja, hogy önnek régi barátja, legkevésbé sem oka annak, hogy az én ábrázatomat az a csapás érte, hogy önnek nem sikerült megtetszenie. Egyébiránt, - mondotta, miközben fölkel, - ön tudja a nevemet s azt is tudja, hol találhat; de ne feledje, - tette hozzá, - hogy én sem magamat, sem önt legkevésbé sem érzem sértve s mint önnél idősebb ember, azt a tanácsot adom önnek, hogy az egész dolgot hagyja következmények nélkül. Tehát pénteken, a csapatszemle után, várom önt, Drubeczkój, a viszontlátásra, - kiáltotta Andrej herczeg s mindkettőjüket üdvözölve, kiment.

Rosztovnak csak akkor jutott eszébe, mit kellett volna felelnie, mikor Andrej herczeg már kiment. S most még jobban felbosszankodott azon, hogy azt elfelejtette neki megmondani. Rosztov azonnal elővezettette a lovát, s miután Borisztól szárazon elbúcsúzott, elment haza. Vajjon elmenjen-e holnap a főhadiszállásra és kihívassa azt a pökhendi segédtisztet, vagy csakugyan annyiban hagyja a dolgot? - ez volt az a kérdés, mely őt egész úton foglalkoztatta.

Majd bosszúsan gondolt rá, milyen gyönyörűséggel nézné ennek az apró, gyöngé, de büszke embernek a rémületét a pisztolya csöve előtt, majd meg csodálkozva érezte, hogy mindazok közül az emberek közül, a kiket csak ösmert, senkit sem szeretne annyira barátjának, mint azt a gyűlöletes kis segédtsztecskét.

VIII.

A Borisz és Rosztov találkozását követő napon megvolt az osztrák és az orosz csapatok fölött a tervezett csapatszemle, a melyben az Oroszországból újonnan érkezett, meg a Kutuzov vezetése alatt a hadjáratból visszatért csapatok egykép résztvettek. Ezt a szemlét a két császár, az orosz a trónörökös cárevecscsel, és az osztrák egy főherczeggel, tartotta a körülbelül nyolczvanezer főnyi szövetséges hadsereg fölött.

A gondosan kinyalt és kiöltözött csapatok már kora reggel kezdtek felvonulni és elhelyezkedtek a vár előtt elterülő térségen. Majd kibontott zászlók alatt ezer és ezer láb és szurony vonult föl s a tisztek vezényszavára megállt, ide s tova kanyargott és kisebb-nagyobb közökkel sorakozott, miközben másféle egyenruhába öltözött gyalogos csapatokat került meg; majd egyenletes dobogással és fegyverzörgéssel kék, piros és zöld egyenruhában, fekete, pej és szürke lovakon, vidám zeneszó mellett, megjelent a lovasság; majd pedig a mozdonyokon remegő, kifényesített és csillogó ágyúinak érczes hangjával, kanóc-illatot terjesztve gördült be a gyalogság és a lovasság közé a tüzérség, s felállott a számára kijelölt helyen. Nemcsak a rendjelekkel és szolgálati övekkel ékes, teljes díszbe öltözött tábornokok, szinte a lehetetlenségig befűzött köpczös derekukkal, s vörös és a galléaik által fölpeczkelt nyakaikkal, nemcsak a kikent és kifent tisztek, de minden ló, mely úgy meg volt tisztítva, hogy csillogott a szőre mint az atlasz, és nedves sörényének minden szála szinte külön volt kifésülve, mind érezte, hogy most valami olyan jelentőségteljes és ünnepélyes esemény következik, a minek a fele se tréfa. Tábornokok és közkatonák egyaránt érezték a maguk semmiségét és tudatában voltak annak, hogy ők csak egy-egy porszem az embereknek ebben a tengerében, de egyúttal ennek a nagy egésznek egy-egy részecskéjeként érezvén magukat, hatalmuknak is tiszta tudatában voltak.

Már kora reggel elkezdődött a megfeszített sürgés-forgás és készülődés, tíz órára pedig rendben volt minden, mint a parancsolat. Az óriási térségen sűrűn álltak egymás mögött a sorok. Az egész hadsereg három vonalon volt fölállítva. Legelől a lovasság, mögötte a tüzérség és leghátul a gyalogság.

A csapatok sorai közt utcához hasonló közök voltak. Ennek a hadseregnek három része: a Kutuzov-féle sereg (melynek jobb szárnyán a legelső vonalon álltak a pavlogradiak), az Oroszországból érkezett tábori és tüzércsapatok és az osztrák csapatok élesen el voltak egymástól különítve. De valamennyien egy vonalban, egyforma rendben és egységes vezetés alatt állottak.

Mint a lombok közt a szél, úgy morajlott tova az izgatott suttogás: „Jönnek! Jönnek!” - ijedt hangok hallatszottak, s a csapatokon mind végighömpölygött az utolsó előkészületek hulláma.

Olmütz felől egy közeledő csoport bukkant föl a szemhatáron. Ugyanekkor, bár szélmentes nap volt, egy hirtelen támadt szélroham könnyed áramlata suhant végig a hadseregen, mely alig-alig hogy megimbolygatta a lándzsák zászlócskáit s a rúdjaik körül csavarodó kibontott zászlókat. Úgy tetszett, mintha ezzel a könnyed mozgással maga a hadsereg adott volna kifejezést az uralkodók közeledésén érzett örömének. Megcsendült egy hang: - „Vigyázz!”

Utána, mint a hajnali kakasszó, minden oldalról ismétlődtek a hangok. És azután egyszeriben elcsendesült minden.

Csak a lovak topogása hallatszott a halálos csöndben. A két császár kíséretének a lovaié. Az uralkodók odaértek az egyik szárnyhoz s megharsantak az első lovasezred kürtöseinek a hangjai s a díszjelet fújták. Úgy tetszett, mintha nem is a kürtösök fújták volna, hanem az uralkodók megérkezése felett való örömeiben maga a hadsereg adta volna ki magából ezeket a hangokat. Ezek közül a hangok közül egyedül csak Alexandr cár fiatal és gyöngéd hangja vált ki tisztán kivehetően. Néhány üdvözlő szót mondott, mire az első ezred hurrá-t! kiáltott, még pedig olyan hosszasan, siketítően és örömteljesen, hogy maguk az emberek is szinte megszeppentek annak a tömegnek az erejétől és sokaságától, a melynek ők is alkotórészei voltak.

Rosztov, a ki a Kutuzov-féle sereg valamelyik első sorában állott, a melyhez az uralkodó legelőször lépett oda, ugyanazt az érzést tapasztalta, mint ennek a hadseregnek minden embere, az önfeledtségnek, az erő büszke tudatának, és az az iránt való ragaszkodásnak az érzését, a kinek ez az ünnepély köszönhető volt.

Érezte, hogy ennek az embernek egyetlen szavától függött az, hogy ez az egész óriási tömeg (és ő is, mint a tömeg egyik kis porszeme) tűzbe vagy vízbe, bűnbe, halálba vagy a legnagyobb hősiességbe rohanjon, és éppen azért lehetetlen volt nem remegnie s meg nem dermednie ennek a közeledő szónak a várakozásában.

- Hurrá! Hurrá! Hurrá! - harsant fel minden oldalról s egyik ezred a másik után a díszjel, majd a hurrá hangjaival fogadta az uralkodót. A díszjelre megint hurrá, és megint hurrá következett, mely mind fokozottabb erővel olvadt bele a siketítő zivajba.

Az uralkodó megérkezése előtt, a maga hangtalanságában és mozdulatlanságában, minden egyes ezred valami élettelen testnek látszott; de alig hogy az uralkodó odaérkezett, az ezred megelevenedett és annak az egész vonalnak a mentén, a mely előtt az uralkodó már el-lovagolt, elkezdett ordítani. Ezeknek a hangoknak rettenetes és siketítő harsogása közepett, s a mozdulatlan, s négyszögekben szinte kővé vált csoportok közt fesztelenül, arányosan elosztva s a mi a fő, szabadon mozgott a kíséret sok száz lovasa, legelől pedig két ember - a két uralkodó. Az emberek eme tömegének tartózkodóan szenvedélyes egész figyelme szakadatlanul ő reájuk volt összpontosítva.

A szép, fiatal Alexander cár, lovastestőr egyenruhában, háromszögletes kalapjával, kellemes arczával és nem valami erős, de tisztán csengő hangjával teljes figyelmet keltett maga iránt.

Rosztov a kürtösök közelében állott, s éles szemeivel már messziről fölismervén az uralkodót, figyelemmel kísérte közeledését. Mikor már vagy húsz lépésnyire közeledett hozzá és Nikolaj tisztán s a legapróbb részletekig kivehette a császár fiatal és boldog arczát, a gyöngédség és elragadtatás érzésének olyan rohama fogta el, a minőt még nem tapasztalt. Minden vonás, minden mozdulat, minden, elragadónak tetszett neki rajta.

Az uralkodó a pavlogradi ezreddel szemben megállt, valamit mondott francziául az osztrák császárnak és elmosolyodott.

Rosztov ezt a mosolyt látva, önkéntelenül maga is elkezdett mosolyogni és a szeretetnek még erőteljesebb rohamát érezte a császára iránt, a melynek valami módon szeretett volna kifejezést adni. Tudta, hogy ez lehetetlen és szinte kedve lett volna sírni. Az uralkodó maga elé idézte az ezredparancsnokot és pár szót intézett hozzá.

„Istenem! Mi történnék velem, ha az uralkodó egyszerre idefordulna hozzám!” - gondolta Rosztov; „én tán belehalnék ebbe a boldogságba”.

Az uralkodó a tisztekhez is odafordult:

- Valamennyiüknek, uraim (Rosztovnak úgy tűnt föl minden szava, mintha az égből jött volna), egész lelkemből köszönöm.

Milyen boldog lett volna most Rosztov, ha meghalhatott volna a csárjáért!

- Önök, uraim, rászolgáltak a György-rendre és méltók is lesznek rá.

„Csak meghalni, meghalni érette!” - gondolta Rosztov.

Az uralkodó még valamit mondott, a mit Rosztov nem értett meg, mire a katonák ki-düllesztett mellel ordították: hurrá!

Rosztov a nyereg fölé hajolva szintén teljes erejéből ordított, mintha csak bele akart volna szakadni ebbe az ordításba, pusztán csak azért, hogy kifejezést adjon az uralkodója iránt érzett végtelen elragadtatásának.

Az uralkodó még pár pillanatig állt a huszárok előtt, mintha habozott volna.

„Hogy’ habozhatik a császár?” - gondolta magában Rosztov, de később még ez a habozás is, mint minden, a mit az uralkodó csak tett, fönségesnek és elbűvölőnek tetszett előtte.

A császár habozása csak egy pillanatig tartott.

Az uralkodónak, az akkori divat szerint, hegyesorrú csizmában lévő lába hozzáért telivér sötétpej kanczájának a lágyékához, fehér keztyűs keze rendbeszedte a kantárszárakat, mire a segédtsztek rendetlenül imbolygó tengerétől kísértetve, megindult. Mind jobban és jobban távolodott, más ezredek előtt is meg-megállott és végül Rosztov a császárt körülvevő kíséret mögül már nem láthatott egyebet, mint a kalapján levő fehér tollbokréáját.

A kíséret urai közt Rosztov Bolkonszkijt is megpillantotta, a ki magát elhagyva és teljesen hanyagul ült a lován; Rosztovnak eszébe jutott tegnapi összekocczzanásuk s újra fölmerült benne az a kérdés, vajjon ki kell-e hívatnia vagy sem. „Természetes, hogy nem kell”, - gondolta most Rosztov... Egyáltalában érdemes-e erre gondolni és róla beszélni egy ilyen pillanatban, mint ez a mostani? A szerelem, az elragadtatás és az önfeláldozás érzésének egy ilyen pillanatában, ugyan mit számítanak a mi apró torzszalkodásaink és sérelmeink? Én ebben a pillanatban mindenkit szeretek, mindenkinek megbocsátok, - gondolta Rosztov.

Mikor az uralkodó az ezredek csaknem mind végigjárta, a csapatok parádés lépésben kezdtek elvonulni előtte, és Rosztov, Deniszovtól ujonnan vásárolt Beduinján ülve, századának a végén, vagyis teljesen egyedül vonult el az uralkodó előtt.

Rosztov kitűnő lovas lévén, még mielőtt az uralkodó elé ért volna, vagy kétszer belevágta a sarkantyúját Beduin oldalába, s szerencsésen beléugratta őt abba az eszeveszett ügetésbe, mely a tüzes Beduinok szokása volt. Beduin szintén magán érezte az uralkodó pillantását, tajtékzó száját a szügyébe vágva, a farkát lengetve s szinte a nélkül, hogy a földet érintette volna, a levegőben repülve, kecsesen s a lábait magasan hányva és ügyesen váltogatva, pompásan suhant el az uralkodó előtt.

Maga Rosztov, a lábait hátra feszítve, a hasát behúzva, s magát a lovával szinte egy darabnak érezve, komoly, de boldog ábrázattal, mint az *ördög* (a mint Deniszov szokta volt mondani), úgy repült el az uralkodó előtt.

- A derék pavlogradiak! - jegyezte meg a császár.

„Istenem, milyen boldog volnék, ha azt parancsolná, hogy legott a tűzbe menjek érte”, - gondolta Rosztov.

Mikor a csapatszemle véget ért, a tisztek, úgy az újonnan érkezettek, mint a Kutuzov seregéből valók, csapatokba verődtek s elkezdtek beszélgetni a kitüntetésekről, az osztrákokról és az egyenruhákról, az arcvonalukról, Bonaparteről és különösen arról, hogy milyen rosszul fog most járni, főképpen, ha még Essen hadteste is megérkezik, és Poroszország is mi mellettünk foglal állást.

De valamennyi csoportban Alexander császárról beszéltek legtöbbet, szájról-szájra adták minden szavát, minden mozdulatát és valósággal oda voltak érte.

Mindannyian csak egyet óhajtottak: az uralkodó vezénylete alatt mielőbb az ellenség ellen indulni. A csár személyes vezérlete alatt, le fognak győzni mindenkit, bárki legyen is az; úgy gondolkodott a csapatszemle után Rosztov és vele együtt a tisztek nagy többsége is.

A szemle után sokkal inkább meg voltak győződve diadalukról, mint a mennyire akár két nyert ütközet után lehettek volna.

IX.

A csapatszemlét követő napon Borisz, legjobb egyenruhájába öltözve s bajtársának, Bergnek legjobb szerencsekívánataival elhalmozva, bement Olmützbe Bolkonszkijhoz, iparkodván iránta való hajlandóságát arra kihasználni, hogy magának minél jobb helyzetet teremtsen, és különösen hogy valami előkelő személyiség mellett a segédtiszti állást elnyerhesse, a mi különösen csábító színben tűnt fel előtte. „Könnyű Rosztovnak, a kinek tízezreket küldözget az apja, úgy okoskodni, hogy ő senki fia előtt sem akar hajlongni és senkihez nem megy el lakáj-szolgálatra; de nekem, a kinek a fején kívül semmije nincs, magamnak kell megcsinálnom az előmeneteletem és nem szabad elszalasztanom az alkalmakat, hanem élnem kell velük.”

Olmützben aznap nem találta otthon Andrej herceget. De Olmütz látása, a hol a főhadiszállás volt és a diplomáciai kar tartózkodott, a hol udvaronczainak és hozzátartozóinak fényes kíséretével a két uralkodó lakott, csak még inkább sarkallta azt a vágyát, hogy ebbe a magasabb világba ő is bejuthasson.

Nem ösmert senkit, és előkelő testőr egyenruhája ellenére is úgy tetszett neki, hogy mindezek a magasabbrendű emberek, a kik pazar fogatokban, tolldíszszel, szalagokkal és rendjelekkel ékesítve ögyelegtek az utcákon, hogy mindezek az udvaronczok és katonák olyan mérhetetlen magasságban állottak föllette, a kis testőrtisztcske fölött, hogy nemcsak nem is akartak, de nem is tudhattak tudomást szerezni az ő létezéséről. Kutuzov főparancsnok lakásán, a hol Bolkonszkij után tudakozódott, mindezek a segédtisztek, sőt még a tisztiszolgák is olyan szemmel néztek rá, mintha csak tudtára akarták volna adni, hogy olyan tisztcskéék, mint ő, nagyon sokan ögyelegnek erre, s hogy ők már szinte torkig vannak velük. Mind a mellett, vagyis inkább éppen ennek a következtében, másnap, 15-én ebéd után megint csak bement Olmützbe, és belépván abba a házba, a melyben Kutuzov lakott, Bolkonszkij után tudakozódott. Andrej herceg otthon volt és Boriszt bevezették egy nagy terembe, a mely annakelőtte alkalmasint táncsterem volt s a melyben most öt ágy és mindenféle bútor: asztalok, székek s egy zongora állottak. Az egyik segédtiszt, mindjárt az ajtó mellett, perzsa köntösben egy asztal mellett ült és körmölt. Egy másik, a pirosképű és köpczös Neszviczkij, kezeit a feje alá dugva az egyik ágyon hevert s jóízűn nevetgélt egy tisztársával, a ki ott ült mellette az ágyon. A harmadik valami bécsi keringőt játszott a zongorán, a negyedik meg hevert és dudorászott. Bolkonszkij nem volt ott. Ezek közül az urak közül egyik se mozdult meg, a mikor Boriszt megpillantotta. Az, a ki körmölt és a kihez Borisz fordult, bosszúsan

hátranézett és azt mondta neki, hogy Bolkonszkij ma ügyeletes és hogy ha beszélni akar vele, úgy azon a baloldali ajtón keresztül menjen be a fogadószobába. Borisz megköszönte az útbaigazítást és bement a fogadóterembe, a hol vagy tíz tábornok és tiszt volt együtt.

Akkor, a mikor Borisz a terembe lépett, Andrej herceg megvetően húnycorgatva (az udvarias kimerültségnek azzal a különös árnyalatával, mely világosan elárulta, hogy: ha nem volna kötelességem, egy pillanatra sem állanék veled szóba) éppen egy rendjeles orosz tábornokot hallgatott, a ki szinte lábujjhegyre ágaskodva, bíborvörös arcának katonásan alázatos kifejezésével jelentett valamit Andrej hercegnek.

- Nagyon helyes, méltóztassék csak várakozni, - mondotta a tábornoknak oroszul, de azzal a furcsa francziás kiejtéssel, a melylyel akkor szokott beszélni, ha lenézését akarta valakivel éreztetni, és a mint Boriszt megpillantotta, rá se hederített többé a tábornokra (a ki szinte rimánkodva szaladt utána, még valamit akarván neki mondani), hanem vidám mosolylyal intvén Borisznak, odafordult hozzá. Borisz ebben a pillanatban egészen tisztán látta azt, a mit már az imént is sejtett, hogy a hadseregben azon a függelmen és fegyelmen kívül, mely a szabályzatban körül volt írva s a melyet az ezredben is ismertek, ő is ismert, volt még egy másik, sokkal ténylegesebb függelem, az, a mely ezt a biborszín arcú, kihúzott tábornokot arra készítette, hogy tiszteletteljesen várakozzék, mialatt Andrej herceg, a kapitány, a maga gyönyörűsége szempontjából sokkal időszerűbbnek tartotta, hogy Drubeczkoj zászlótartóval beszélgesse. Borisz most, sokkal inkább, mint valaha, eltökélte, hogy nem annak a szabályzatban foglalt, hanem ennek a soha meg nem írt függelemnek megfelelően fogja a jövőben a szolgálatát intézni. Most tisztán érezte, hogy pusztán csak annak a révén, hogy őt Andrej herceg ajánlotta, máris egyszeriben fölé kerekedett annak a tábornoknak, a ki más körülmények közt, az arcvonalban egyszerűen megsemmisíthette volna őt, a testőr zászló-tartót. Andrej herceg odament hozzá és megfogta a kezét.

- Nagyon sajnálom, hogy tegnap nem talált itthon. Egész nap ezekkel a németekkel bíbelődtem. Weihrotherrel voltunk a dispoziciókat ellenőrizni. Csuda, hogy ezek a németek milyen szörszálhasogatók!

Borisz, mintha megértette volna azt, a mire Andrej herceg, mint valami általánosan ösmert dologra célzott, elmosolyodott. Pedig most először hallotta Weihrother nevét, valamint a „dispozició” szót is.

- Nos hát, lelkem, még mindig segédtsit akar lenni? Azóta gondolkoztam ám az ön dolgain.

- Igen, éppen arra gondoltam, - mondotta Borisz önkéntelenül elpirulva, - hogy megkérem a főparancsnokot; Kuragin hercegtől volt is hozzá egy ajánló levelem; s csak azért akartam megkérni, - tette hozzá szinte mentegetőzve, - mert attól tartok, hogy a testőrség bele se jut a tűzbe.

- Jó, jó, majd még beszélünk erről, - szólott Andrej herceg, - csak engedje meg, hogy ezt az urat bejelentsem, azután rendelkezésére állok.

Mialatt Andrej herceg elment, hogy a biborszínű tábornokot bejelentse, ez, nyilván nem osztozván Borisznak az írásba nem foglalt függelem előnyeiről táplált nézetében, úgy rámeresztette a szemeit a szemtelen kis zászlótartóra, a ki útját állta annak, hogy a segédtsittel kibeszélhesse magát, hogy Borisz szinte kezdte kényelmetlenül érezni magát. El is fordult tőle és türelmetlenül várta, mikor tér vissza Andrej herceg a főparancsnok dolgozószobájából.

- Lássá, kedvesem, én a következőket gondoltam az ön ügyében, - szólott Andrej herceg, mikor abba a nagy terembe léptek, a melyben a zongora állott. - A főparancsnokhoz nem kell elmennie, - mondotta Andrej herceg; - ő elmondana önnek egy csomó szeretetreméltóságot,

meghívná ebédre (ez, annak a bizonyos függelemnek a szempontjából nem is volna olyan rossz, - gondolta Borisz), de azért ennek kézzelfogható eredménye nem lenne semmi; hiszen itt nemsokára akár egy egész zászlóaljra való segéd- és parancsőrtszt lesz együtt. Hanem ezt fogjuk tenni ni: van nekem egy jó barátom, egy pompás ember, Dolgorukov szárnysegéd; és bár lehet, hogy önnek erről nincsen tudomása, de most úgy áll a dolog, hogy Kutuzov az ő vezérkarával és mivelünk együtt annyi, mint a semmi: most minden a császár körül forog, így tehát el fogunk menni Dolgorukovhoz, a kivel amúgy is van valami dolgom, s a kinek beszéltem is már önről; ott azután meglássuk, nem talál-e ő valami módot arra, hogy önt maga körül, valahol ott a maga közelében elhelyezze.

Andrej herczeg mindig szinte fölvidult, mikor arról volt szó, hogy valami fiatal embert támogasson és neki a világi siker elérésében segítségére lehessen. Ennek a támogatásnak az ürügye alatt, a melyet, büszkeségből, a maga számára soha se vett igénybe, közel érezte magát ahhoz a körhöz, mely a sikereket osztogatta, s mely őt úgy vonzotta. Nagyon szívesen fölkarolta hát Boriszt és elment vele Dolgorukov herczeghez.

Már késő este volt, mikor beléptek abba az olműtzi palotába, a melyet a császárok és hozzátartozóik foglaltak el.

Ugyanaz nap haditanács is volt, a melyen a Hofkriegsrath minden tagja és a két császár is részt vett. A haditanácsban az öregek, Kutuzov és Schwarzenberg herczeg nézete ellenére elhatározták, hogy haladéktalanul támadnak, és följajnlják Bonapartenak a döntő ütközetet. A haditanács éppen akkor ért véget, mikor Andrej herczeg Borisz társaságában a palotába lépett, hogy Dolgorukov herczeget fölkeresse. A főhadiszállás valamennyi tagja a fiatalok pártjának a győzelmével végződött haditanácsnak a varázsa alatt állott. A habozókat, a kik azt tanácsolták, hogy egyelőre, minden támadás nélkül, várakozó álláspontra helyezkedjenek, oly egyértelműséggel lehurrogták, s érveiket a támadás előnyeinek olyan kétségbevonhatatlan bizonyítékaival döntötték meg, hogy az, a miről a tanácskozás folyt, tudniillik: a jövő ütközet, és kétségkívül győzelem is, már nem is eljövendőnek, hanem szinte elmúlnak látszott. Minden előny a mi részünkön volt. Óriási, a Napoleonét kétségkívül felülmúló haderőink egy helyen voltak összpontosítva, a csapatokat lelkesítette az uralkodók jelenléte, úgy, hogy szinte vágyakoztak az ütközet után; azt a stratégiai pontot, a melyen működnünk kellett, a csapatok vezére, Weihrother osztrák tábornok, a legapróbb részletekig ösmerte (a szerencsés véletlen úgy akarta, hogy az osztrák csapatok a múlt évben ott tartották hadgyakorlatukat, a hol most a francziákkal megütközendők voltak), a legapróbb részletekig ismeretes volt és térképfelvételeken is szemlélhetővé volt téve az egész terep, és Bonaparte, a ki nyilván el volt gyengülve, mindaddig semmibe se kapott. Dolgorukov, a ki a támadás egyik leglelkesebb híve volt, csak az imént tért vissza a haditanácsból, fáradtan, elgyötörve, de élénken és büszkén a kivívott diadalra. Andrej herczeg bemutatta neki pártfogolt bajtársát, de Dolgorukov, bár szívélyesen és erősen kezet szorított vele, semmit se szólt Borisznak, és nyilván nem lévén ereje tartózkodni azoknak a gondolatoknak a közlésétől, a melyek most leginkább foglalkoztatták, franczia nyelven így szólt Andrej herczeghez:

- No, kedvesem, micsoda kemény harcunk volt ma! Csak adja Isten, hogy az, a mi ennek a következése lesz, épp oly diadalmas véget érjen. De, - mondotta élénken és szakgatottan, - kénytelen vagyok beösmerni az osztrák hadsereggel, és különösen Weihrotherrel szemben egy nagy hibámat. Micsoda pontosság, micsoda részletesség, a terepnek micsoda ösmerte, az eshetőségeknek, a körülményeknek és a legapróbb részleteknek micsoda előrelátása! Nem, édes lelkem, a mi helyzetünknel kedvezőbbet még csak képzelni se lehet. Az osztrák pontosság, karöltve az orosz hősiességgel, mit akarunk még többet.

- Ezek szerint tehát a támadás véglegesen el van határozva? - kérdezte Bolkonszkij.

- És tudja-e, kedvesem, nekem határozottan úgy tetszik, hogy Napoleon kizökkent a kerék-vágásból. Azt tudja, hogy a császár ma levelet kapott tőle. - Dolgorukov jelentősegteljesen elmosolyodott.

- Ugyan! És vajjon mit ír? - kérdezte Bolkonszkij.

- Hát ugyan mit írhat? - Tradiridira, stb., mind csak azért, hogy időt nyerjen. Én azt mondom önnek, hogy ő a kezünkben van: ez bizonyos! De a legmulatságosabb a dologban az, - mondotta, egyszerre kedélyesen elmosolyodva, - hogy sehogy' se tudták kieszelni, hogy' címezzék neki a választ? Ha már nem a konzulnak, akkor természetesen még kevésbé a császárnak, hanem, én azt hiszem, egyszerűen Bonaparte tábornoknak.

- De a közt, hogy ne ismerjék el Bonapartét császárnak, s hogy őt egyszerűen tábornoknak nevezzék, - van ám különbség, - jegyezte meg Bolkonszkij.

- Hiszen éppen ez az, - mondotta Dolgorukov s mosolyogva félbeszakította őt. - Ösmeri Bilibint, a ki rendkívül okos ember, ő azt ajánlotta, hogy így címezzék: „a bitorlónak s az emberi nem ellenségének”. - Dolgorukov hangosan felkaczagott.

- Csak ennyit? - jegyezte meg Bolkonszkij.

- De azért Bilibin egy komoly címzést is talált. Nem hiába okos és éleseszerű ember...

- Hogy-hogy?

- A francia kormány fejének, au chef du gouvernement français, - mondotta Dolgorukov komolyan és örömmel. - Ez jó, nemde?

- Jó, de neki aligha fog tetszeni, - jegyezte meg Bolkonszkij.

- Sőt nagyon is! A bátyám ösmeri őt, nem egyszer ebédelt nála, a mostani császárnál, Párisban, és azt mondta, hogy soha még finomabb és ravaszabb diplomatát nem ösmert: tudja, a francia ügyesség és az olasz alakoskodás vegyüléke! Ösmeri azt a dolgát Markov gróffal? Az egyetlen Markov gróf volt az, a ki bánni tudott vele. Ösmeri a kendő-históriát? Pompás valami! - És a bőbeszédű Dolgorukov, hol Boriszhoz, hol Andrej herceghez fordulva elmondta, a mint Bonaparte, ki akarván próbálni Markovot, a mi követünket, szándékosan elejtette előtte a kendőjét, s nyilván azt várván, hogy Markov majd fölveszi, megállt előtte és rábámult, Markov azonban legott elejtette a maga kendőjét is, s ezt fölvevén, Bonaparteét otthagyt a földön.

- Ez igazán pompás, - mondotta Bolkonszkij, - de lássa, herceg, én azért jöttem, hogy ennek a fiatal embernek az érdekében megkérjem valamire. Arról van szó... - De Andrej herceg nem fejezhette be, belépett egy segédtsízt, a ki Dolgorukov herceget a császárhoz hívta.

- Óh, milyen bosszúság! - szólott Dolgorukov, hamarosan fölkel és kezét szorította Andrej herceggel és Boriszszal. - Jól tudja, hogy én örömet kész vagyok tőlem telhetőleg mindent megtenni úgy önért, mint ezért a kedves fiatal emberért. - A kedélyes, őszinte és élénk könnyelműség kifejezésével az arcán, még egyszer megszorította a Borisz kezét. - De a mint látja... a viszontlátásra!

Boriszt izgatta a legfelsőbb hatalomhoz való ama közelségnek a gondolata, a melyben ebben a pillanatban érezte magát. Itt közvetlen érintkezésben tudta magát azokkal a rugókkal, a melyek mindazoknak a tömegeknek hatalmas mozdulatait igazgatták, a melyekben, az ő ezrede keretén belől, ő is egy apró, engedelmes és jelentéktelen kis részecskének érezte magát. Dolgorukov herceg után ők is kiléptek a folyosóra, és találkoztak egy polgári ruhába öltözött, alacsony termetű, okos arcú emberrel, a ki a császár szobájának ugyanazon az ajtaján jött kifelé, a melyen Dolgorukov belépett, s a kinek élesen előreálló álla különös elevenséget és fürgeséget kölcsönzött az arczkifejezésének. Ez az alacsonytermetű ember,

mint jó ösmerőst, fejbiczczentéssel üdvözölte Dolgorukovot, de mereven hideg pillantással mérte végig Andrej herczeget s egyenesen felé tartott, nyilván arra számítván, hogy Andrej herczeg majd vagy üdvözli őt, vagy kitér előle. De Andrej herczeg sem egyiket, sem a másikat nem tette; bosszúság tükröződött az arcán s elfordulva ment tovább a folyosón.

- Ki ez? - kérdezte Borisz.

- Ez egyike a legtekintélyesebb, de reám nézve legkellemetlenebb embereknek. Ez Csartorizsszkij Adam herczeg, külügyminiszter. Ime, ilyen emberek, - mondotta Bolkonszkij mély sóhajtással, melyet nem tudott elfojtani, mikor a palotából kiléptek, - ime, ilyen emberek intézik a nemzetek sorsát.

Másnap reggel a csapatok útra keltek, és Borisz az austerlitzi ütközetig nem találkozott többé se Bolkonszkijval, se Dolgorukovval, s így egy ideig még megmaradt az izmaili ezredben.

X.

Tizenhatodikának a hajnalán, Deniszov százada, a melyben Rosztov Nikolaj is szolgált, s a mely Bagration herczeg seregéhez tartozott, éjjeli szállásáról, mint mondták, „munkába” indult, s alig hogy a többi hadoszlopok mögött egy versztnyi utat megtett, az országúton megállt. Rosztov látta, a mint mellettük előre siettek a kozákok, a huszárok első és második százada, gyalogos zászlóaljok és tüzérek, továbbá Bagration és Dolgorukov tábornokok a segédtsíjjaikkal. Minden rémülete, mely mint annakelőtte, most is erőt vett rajta az ütközet előtt, minden belső tusája, a melylyel magában ezt a rémületet leküzdötte, s minden arra irányuló ábrándja, hogy milyen huszárosan kitünteti majd magát ebben az ütközetben, - kárba veszett. Az ő századuk hátramaradt tartaléknak, és Rosztov Nikolaj unatkozva és lehangoltan töltötte el ezt a napot. Reggel kilencz órakor tüzelést és hurráh-kiáltásokat hallott maga előtt, látta a velük szembe jövő sebesülteket (nem valami sokan voltak) és végre látta, a mint egy szotnya kozáktól körülvéve egy egész francia lovascsapatot kísértek visszafelé. Az ütközet nyilván eldőlt és minden valószínűség szerint csak kisebb jelentőségű volt és szerencsésen végződött. A visszatérő katonák és tisztek fényes győzelemről, Vischau városának az elfoglalásáról és egy teljes francia lovasszáhad foglyul ejtéséről beszéltek. Az erős éjjeli fagy után derült és napos lett az idő, s az őszi nap csillogása összeolvadt a győzelem hírével, a melyet nemcsak a benne résztvevők adtak szájról-szájra, de a melyet a Rosztov mellett ide s tova vonuló katonák, tisztek, tábornokok és segédtsíjok örömteljes arczkifejezése is elárult. Annál inkább szorult Nikolaj szíve, a ki bár hasztalanul, átélte az ütközet előtt való félelem minden borzalmát, ezt a vidám napot is teljes tétlenségben volt kénytelen eltölteni.

- Vosztov, jev ide, igyunk egyet búfelejtésül! - kiáltott rá Deniszov, a ki egy palaczkkal és valami harapnivalóval a kezében letelepedett az út szélére. A tisztek falatozva és beszélgetve csoportba verődtek Deniszov éléskamrája körül.

- Itt hoznak még valakit! - szólott a tisztek egyike, egy fogoly francia dragonyosra mutatva, a kit gyalog kísért két kozák. Egyikük kantáron vezette a foglyul ejtett francia szép és erős lovát.

- Add el azt a lovat, - kiáltott rá Deniszov a kozákra.

- Ha parancsolja, nagyságos uram...

A tisztek fölálltak és körülvették a kozákokat s a fogoly francziát. A francia dragonyos egy elszásmi fiatal ficzko volt, a ki németes kiejtéssel beszélte a francia nyelvet. Szinte lihegett az izgatottságtól, piros volt az arcza és francia szót hallván, hol egyikhez, hol másikhoz

fordulva, legott szóba eredt a tisztekkel. Elmondta, hogy aligha fogták volna el; hogy ő nem oka annak, hogy elfogták, hanem a káplárja, a ki elküldte őt, hogy hozza el a nyeregtakarókat, bár ő figyelmeztette őt, hogy ott már oroszok vannak. És minden szavához hozzátette: a lovacskámmal pedig kíméletesen bánjanak, - s megsímogatta a lovát. Nyilvánvalón nem egészen volt tisztában azzal, hol van. Hol mentegetőzött azért, hogy elfogták, hol a saját főlebbvalóit gondolván maga előtt, váltig erősítgette a szolgálatban való pontosságát és buzgóságát. A mi elővédünkhöz magával hozta a francia csapatok légkörének teljes frissességét, mely mi előttünk annyira idegen volt.

A kozákok két arany tallérért odaadták a lovat, melyet Rosztov vett meg, a ki most pénzhez jutván, a leggazdagabb volt a tisztek között.

- Csak kíméld azt a lovacskát! - szólt az elszáshi jóságosan Rosztovhoz, mikor a lovát a huszárnak átadták.

Rosztov mosolyogva megnyugtatta a dragonyost és pénzt is adott neki.

- Alé, alé! - mondotta a kozák, miközben a karjánál fogva tuszkolta tovább a foglyát.

- A császár, a császár! - hallatszott egyszerre a huszárok soraiban. Mindenki futott, sietett és Rosztov néhány fehér tollbokrétás lovast látott közeledni az úton. Egy pillanat alatt a helyén volt mindenki és várt.

Rosztov se nem tudta, se nem érezte, hogy' került vissza a helyére és hogy' ült föl a lovára. Egy pillanat alatt elmúlt azon való sajnálkozása, hogy nem vett részt az ütközetben, valamint az a köznapi hangulata, melyet a tétlenül szemlélődő emberek körében érzett; egy pillanat alatt megszűnt magára gondolni, s egész lényét betöltötte az uralkodó közelsége által föl-idézett boldogság érzése. Már maga e közelség által megjutalmazottnak érezte magát az egész mai nap elvesztéseért. Boldog volt, mint a szerelmes, a ki kibőjtölte a várva várt találkozást. Nem mert körülnézni a sorban, de a nélkül, hogy körülnézett volna, ösztönszerűleg megérezte az ő közeledését. S ezt nem pusztán a közeledő lovas-csapat lovainak a dobogásából, hanem onnan is érezte, hogy minél közelebb ért a császár, annál derültebb, örömteljesebb, jelentőségtelegesebb és ünnepélyesebb lett körülötte minden. Mind közelebb és közelebb jött ez a - Rosztovra nézve - nap, szelid és fönséges világosság fényét árasztva maga körül, s ime már érzi is, hogy őt is érintik azok a sugarak, s hallja a hangját, - ezt a gyöngéd, nyugodt, magasztos és egyúttal olyan egyszerű hangot. A mint Rosztov érzése szerint illet is, halálos csönd lett, és ebben a csöndben megcsendült az uralkodó hangja.

- A pavlogradi huszárok? - kérdezte.

- A tartalék, Fölség! - felelt valakinek a hangja, mely annyira emberinek hangzott az után az emberfölötti hang után, mely azt kérdezte volt: - A pavlogradi huszárok?

Az uralkodó odaért Rosztovhoz és megállt. Még sokkal szebb volt az arcza, mint most harmadnapja azon a hadiszemlén. Olyan vidámság és fiatalság, olyan ártatlan fiatalság áradt szét róla, mely szinte gyermekes, tizennégyesztendős dévajságra emlékeztetett, de azért ez az arcz mégis a fölséges császár arcza is volt. A mint a századon végignézett, véletlenül találkozott a szemei Rosztov szemeivel és nem több, mint két másodperczig megpihentek rajtuk. Vajjon megértette-e az uralkodó, hogy mi ment végbe Rosztov lelkében (Rosztovnak úgy tetszett, hogy mindent megértett), azt nem tudni, de két másodperczig belenézett Rosztov arczába. (Lágy és szelid fény áradt szét belőlük.) Azután egyszerre fölrántotta a szemöldökeit, bal lábát egy hirtelen mozdulattal belevágta a lova oldalába és elvágtatott.

A fiatal uralkodó nem tudta elfojtani azt a vágyát, hogy az ütközetnél jelen legyen, s az udvarának minden aggodalma ellenére is, tizenkét órákor elvált a harmadik hadoszloptól, a

melynél eddig tartózkodott és odalovagolt az elővédhez. Még a huszárokig sem jutott el, mikor egyszerre több segédtsízzel is találkozott, a kik hírül hozták az ütközet szerencsés kimenetelét.

Az ütközetet, mely mindössze abból állott, hogy elfogtak egy francia lovasszázadot, a francziák fölött aratott fényes győzelemnek kürtölték ki, s azért az uralkodó és az egész hadsereg, különösen addig, a míg a löporfüst nem oszlott el a csatatérről, szentül hitte, hogy az egész francia haderő le van verve, s akarata ellenére kénytelen visszavonulni. Pár percczel azután, hogy az uralkodó ottjárt, a pavlogradiak hadosztályát előre vezényelték. Vischauban, egy kis német városkában, Rosztov még egyszer látta az uralkodót. A városka főterén, a melyen az uralkodó megérkezéséig elég erős tüzelés folyt, néhány halott és sebesült hevert, a kiket még nem volt idejük eltakarítani. Az uralkodó, a kit katonákból és nem katonákból álló kíséret vett körül, ezúttal egy világospej angol kanczán - egy másikon, mint a csapatszemle alkalmával, - ült, és kissé oldalt fordulva kecses mozdulattal odatartotta arany lorgnette-jét a szemeihez s elnézett egy csákó nélkül s vérző fejjel hanyattfekvő katonát. A sebesült katona oly piszkos, durva és visszataszító volt, hogy Rosztovot bántotta a császárhoz való közelsége. Rosztov látta, a mint az uralkodó kissé görnyedt vállai, mintha a hideg futott volna keresztül rajtuk, megrázkódtak, látta, a mint bal lábával görcsösen kezdte sarkantyúzni a lova oldalát, s a mint az iskolázott ló egykedvűen nézett körül és nem mozdult a helyéről. Egyik segédtsízt leugrott a lováról, megfogta a sebesültet a hóna alatt és fölsegítette őt egy időközben előteremtett hordágyra. A katona nagyokat nyögött.

- Lassabban, lassabban, hát nem lehet lassabban? - mondotta a császár, a ki szemlátomást jobban szenvedett, mint az a haldokló katona és tovább ment.

Rosztov látta a könnyeket, melyek az uralkodó szemébe szöktek, és hallotta, a mint távozás közben francziául így szólt Csartorizsszkij-hez:

- Milyen szörnyű a háború, de milyen szörnyű!

Az elővéd csapatai Vischau előtt helyezkedtek el az ellenséges csatárlánczczal szemben, mely az egész nap folyamán a legcsekélyebb tüzelésre már átengedte nekünk a teret. Az elővéddel közölték a császár köszönetét, kitüntetésekkel helyeztek kilátásba és a legénység közt kettős adag pálinkát osztottak ki. Még vidámabban pattogtak az örtüzek s még hangosabban visszhangzottak a katona dalok, mint előttevaló éjszaka. Deniszov ekkor éjjel ünnepelte őrnagygyá történt előléptetését, és Rosztov, a ki már kissé kapatos volt, a mulatság végén felköszöntőt mondott az uralkodó egészségére, de „nem az uralkodó-császár ő felsége egészségére, mint a hogy’ a hivatalos lakomákon szokták, - úgymond, - hanem a jószágos uralkodó, az elragadó és nagy ember egészségére igyunk és a francziákon aratandó biztos győzelmünkre!”

- Ha már azelőtt is derekasan verekedtünk, - mondotta, - és nem eresztettük át a francziákat, mint Schönggrabennál is, mi lesz most, a mikor ő vezet bennünket? Meghalunk valamennyien, édes örömet meghalunk érette. Ugy-e uraim? Lehet, hogy nem jól beszélek, sokat ittam, de én úgy érzem és önök azt hiszem szintén. Első Alexander egészségére! Hurrá!

- Hurrá! - csendült meg a tisztek lelkes hangja. És az öreg Kirszten százados épp oly lelkesen és nem kevésbbé őszintén kiáltott, mint a húszéves Rosztov.

Mikor a tisztek kiitták a borukat és összetörték a poharaikat, Kirszten másokat töltött s egy ingben és lovagló-nadrágban, pohárral a kezében, odament a katonák örtüzeihez, és főséges pose-ba vágva magát, a kezeivel hadonászva, hosszú, ősz bajúszával, szétnyílt inge alól kilátszó fehér mellével odaállt a tüzek fényébe.

- Fiúk, az uralkodó, Ő Felsége egészségére, és az ellenségeink fölött való győzelemre, hurrá!
- kiáltotta öreges, de azért derék, huszáros baritonján.

A huszárok mind odasiettek és hangos kiáltással válaszoltak.

Késő éjszaka, mikor valamennyien elszéledtek, Deniszov, az ő rövid kezével megveregette kedvenczének, Rosztovnak a vállát.

- No lám, a hábovúban nincs kibe beleszevetni, beleszevetett hát a czávba, - mondotta.
- Deniszov, ezzel ne tréfálj, - kiáltott föl Rosztov, - ez olyan magasztos, olyan gyönyörű érzés, olyan...
- Hiszen, hiszen pajtás magam is osztozom benne és helyeslem is...
- Nem, te ezt nem érted! - És Rosztov fölkelt és elbolyongott az őrtüzek közt, arról álmodozván, milyen boldogság volna most, az étellel nem törődve, az uralkodó szemeláttára meghalni. Valósággal szerelmes volt a czárba is, az orosz fegyverek dicsőségébe és a jövődiadal reményébe is. És nem ő volt az egyetlen, a kiben azokban az emlékezetes napokban, az austerlitzi csata előtt, meg volt ez az érzés: az orosz hadsereg kilencztizedrésze, habár tán kevesebb lelkesedéssel, de szerelmes volt akkor a czárba és az orosz fegyverek dicsőségébe.

XI.

A következő napon az uralkodó Vischauban maradt. Villier udvari orvost több ízben hívták hozzá. A főhadiszálláson és a közelebb állomásozó csapatok közt az a hír terjedt el, hogy a császár beteg; nem evett semmit, s mint a hozzá közel állók beszélték, rosszul is aludt az éjjel. Ennek a gyöngékedésnek az a mély benyomás volt az oka, a melyet az uralkodó érzékeny lelkére a sebesültek és halottak látása tett.

Tizenhatodikán hajnalban az előőrsök egy francia tisztet kísértek Vischauba, a ki a békekövetek fehér zászlójával jött és találkoztót kért az orosz uralkodóval. Ez a tiszt Savary volt. Az uralkodó csak az imént aludt volt el s azért Savarynak várakoznia kellett. Délben az uralkodó elé bocsátották Savary-t, a ki egy órára rá Dolgorukov herczeggel együtt visszavagolt a francia hadsereg előőrseihez.

Úgy hallatszott, hogy Savary küldetésének az volt a célja, hogy találkoztót eszközöljön ki Alexander czár és Napoleon között. A személyes találkozást azonban az egész hadsereg öröme és büszkeségére visszautasították és a czár helyett Dolgorukov herczeget, a vischauti győzött küldték ki, hogy Napoleonnal arra az esetre, ha a tárgyalások célja, minden várakozás ellenére, a béke őszinte óhaja volna, tárgyalásba bocsájtkozzék.

Este Dolgorukov visszajött, egyenesen az uralkodóhoz ment és sokáig volt vele egyedül.

November 18-ikán és 19-ikén a csapatok még két napi járást mentek előre s az ellenséges előőrsök rövid csatározás után visszavonultak. A hadsereg magasabb köreiben november 19-ikén délben feltűnő és izgatott mozgolódás volt észlelhető, mely eltartott másnap, november 20-ikán reggelig, a mely napon a hadviselő felek megvívták az annyira emlékezetes austerlitzi ütközetet.

Tizenkilenczedikén délig ez a mozgolódás, ez az élénk eszmecsere és lőtás-futás, valamint a segédtisztek ide s tova küldözgetése, csak a két császár főhadiszállására szorítkozott, de ugyanaznap délután átterjedt Kutuzov főhadiszállására és a hadoszlop-parancsnokok törzskarára is. Estére a segédtisztek révén kiterjedt a hadsereg minden részére és tizenkilencedikéről huszadikára virradó éjjel, éjjeli szállását elhagyva, mint valami óriási, kilencz versztes

szalag, az egész nyolczvanezer főnyi szövetséges hadsereg hangos szóval fölkerekedett és megindult előre.

Az az öntudatos mozgás, mely a császárok főhadiszállásán már hajnalban elkezdődött, s az egész további mozgalomnak irányt adott, olyan volt, mint egy nagy toronyóra középső kerekének az első mozdulata. Lassan megmozdult az első kerék, majd megindult a második, a harmadik, s utánna mind gyorsabban és gyorsabban forgásnak indultak a kerekék, a görgőscsigák, a fogaskerek, megszólalt a harangjáték, kiugrottak a figurák, s szabályosan elkezdtek mozogni a mutatók, melyek ennek az egyöntetű mozgásnak az eredményét mutatták.

Valamint az óra gépezetében, úgy egy-egy hadművelet gépezetében is az egyszer megindult mozgás feltartóztathatlanul folyik tovább a végső eredményig, a gépezetnek azok a részei pedig, a melyeknek a mozgására még nem kerül a sor, rendületlenül mozdulatlanok. Fogaikkal egymásba kapaszkodva sivítanak a kerekék, a sebes pergéstől zúgnak a görgőscsigák, a szomszéd kerekék pedig éppoly nyugodtan és mozdulatlanul állanak, mintha évszázadokon át készek volnának ebben a dermedt mozdulatlanságban megmaradni; de elérkezik a kellő pillanat, megmozdul egy emeltyű s a mozgás kényszerének engedve, recsegve pöndörödik tova a többi kerék is és beleolvad az egységes munkába, melynek célja és eredménye teljesen ösmeretlen előtte.

Valamint az órán a számtalan különféle kerék és csiga szövevényes mozgásának az eredménye mindössze csak az időt jelző mutatók egyenletes előrehaladása, úgy az egymással szemben álló százhatvanezer főnyi orosz és francia hadsereg szövevényes emberi mozdulatainak, a bennük résztvevő emberek minden szenvedélyének, vágyainak, megbánásainak, megalázkodásainak, szenvedéseinek, ki-kitörő büszkeségének, rémületének és elragadtatásának egyetlen eredménye, a „három császár ütközete” néven ismert austerlitz-i ütközetnek elvesztése, vagyis az emberiség történelmének a számlapján mozgó világtörténelmi mutatónak lassú előrehaladása volt.

Andrej herczeg, mint ügyeletes, ezen a napon szakadatlanul ott volt a főparancsnok mellett.

Este 6 órakor Kutuzov megjelent a császárok főhadiszállásán és egy kis időt töltvén a császárnál, Tolsztoj gróf udvari főmarsallhoz ment.

Bolkonszkij fölhasználta ezt az időt s elment Dolgorukovhoz, hogy a küszöbön álló támadásról egyet-mást megtudjon tőle. Andrej herczeg érezte, hogy Kutuzovot megzavarta és bántja valami, hogy viszont ő vele meg a főhadiszálláson elégedetlenek, s hogy a császári főhadiszállás emberei olyan hangot használnak vele szemben, mintha olyasvalamit tudnának, a mit a többiek nem tudnak; már csak ezért is szeretett volna Dolgorukovval beszélni.

- Isten hozta, kedvesem, - mondotta Dolgorukov, a ki Bilibinnel éppen tea mellett ült. - Nagy czéczó lesz ám holnap. Mit csinál az öreg? Rosszkedvű?

- Azt éppen nem mondom, hogy rosszkedvű, de úgy tetszik, szeretné, ha végre őt is meghallgatnák.

- De hiszen a haditanácsban meghallgatták, s ha cselekvés mellett szól, meg is fogják hallgatni; de most, a mikor Napoleon a legjobban retteg a döntő ütközettől, még tovább habozni és várni, igazán lehetetlen.

- Ön tehát látta őt, - szólott Andrej herczeg. - Nos, milyen hát az a Bonaparte? Milyen benyomást tett önre?

- Igen, láttam és meggyőződtem róla, hogy a világon mindennél jobban fél a döntő ütközettől, - ismételte Dolgorukov, a ki nyilván nagyra volt ezzel az általános következtetéssel, a melyet Napoleonnal való találkozásából levont. - Hiszen ha nem félne az ütközettől, miért kívánta

volna ezt a találkozást, miért kívánt volna tárgyalásokat, s a mi a fő, miért vonulna vissza, mikor a visszavonulás annyira ellenkezik az ő hadviselési rendszerével? Hígyje el nekem, fél, retteg a döntő ütközettől, érzi, hogy ütött az órája. Ezt én mondom önnek.

- De mondja hát el, kicsoda, micsoda az a Napoleon? - kérdezte ismét Andrej herczeg.

- Egy szürkeköpönyeges ember, a ki nagyon szerette volna, hogy „felséged”-nek címezzem, de a ki legnagyobb keserűségére semmiféle címzést se tudott belőlem kicsikarni. Íme, ilyen ember ő, semmivel se több, - felelt Dolgorukov s mosolyogva pillantott Bilibinre.

- Az öreg Kutuzov iránt érzett nagyrabecsülésém mellett is, - folytatta, - szép kis emberek volnánk valamennyien, ha még tovább várnánk és alkalmat adnánk neki, hogy kereket oldjon, vagy rászedjen bennünket, most, a mikor bizton a kezeink közt van. Nem, nem szabad megfélemlenünk Szuzarovról és az ő elveiről: - soha sem engedni magát megtámadtatni, hanem mindig támadni. Hígyje el, a háborúban a fiatal emberek energiája sokszor sokkal biztosabban megmutatja a helyes utat, mint az öreg emberek minden tapasztalása.

- De hát milyen hadállásból intézzük ellene a támadást? Én ma előrsön voltam, de nem tudtam eldönteni, vajjon hol van a fő ereje összpontosítva, - jegyezte meg Andrej herczeg. Szerette volna elmondani Dolgorukovnak a roham tervezetét, úgy, a mint azt ő helyesnek gondolja.

- Oh, hisz' az tökéletesen mindegy, - szólalt meg Dolgorukov szaporán, miközben fölkel s kiterített egy térképet az asztalra. - Minden eshetőséget számbavettünk: ha Brünn körül van...

És Dolgorukov herczeg sebesen és meglehetősen homályosan elmondta Weihrother oldalmozgásának a tervét.

Andrej herczeg ellenvetésekkel állt elő és kifejtette a maga tervét, mely épp oly jó lehetett, mint a Weihrotheré, csak az volt a hibája, hogy a Weihrotherét már jóváhagyták. Abban a pillanatban, a mint Andrej herczeg elkezdte annak a tervnek a folytatásait és a magáénak az előnyeit bizonyítani, Dolgorukov herczeg nem is ügyelt tovább rá, és szórakozottan nézett nem a térképre, hanem Andrej herczeg arcába.

- Egyébiránt Kutuzovnál ma megint lesz haditanács: ott mindezt kifejtheti, - mondotta Dolgorukov.

- Azt meg is fogom tenni, - szólott Andrej herczeg és elment a térkép mellől.

- De mit is aggódnak az urak? - kérdezte Bilibin, a ki mindeddig derült mosolylyal hallgatta a vitát, és most nyilván valami tréfára készült. - Akár diadal, akár vereség lesz a holnapi nap eseménye, az orosz fegyverek dicsősége mindenképpen biztosítva van. Az ön Kutuzovja kivételével, egyetlen hadtestparancsnok sincs - orosz. A parancsnokok: Wimpfen tábornok úr, Langeron gróf, Lichtenstein herczeg, Hohenlohe és még valami Prisprsiprs, vagy micsoda lengyel.

- Hallgasson maga rossz nyelvű, - szólott rá Dolgorukov. - Nem igaz, mert már két orosz is van: Miloradovics és Dohturov, volt egy harmadik is, Arakcsjev gróf, de neki gyöngék az idegei.

- De úgy tetszik, Hilarionovics Mihail már kijött, - szólott Andrej herczeg. - Sok szerencsét és minden jót, uraim, - tette hozzá, s miután Dolgorukovval és Bilibinnel kezet szorított, kiment.

Andrej herczeg, mikor hazafelé mentek, nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze a szótlanul mellette ülő Kutuzovot, vajjon mi a véleménye a holnapi ütközetről.

Kutuzov szigorú pillantást vetett a segédtsíztjére és rövid hallgatás után így szólt: - Az én véleményem az, hogy a holnapi ütközetet el fogjuk veszíteni, s ezt meg is mondtam Tolsztoj

grófnak, s megkértem, hogy az uralkodóval is közölje. És mit gondolsz, mit felelt nekem erre? „Kedves tábornok! Én rizsszel és kotlettekkel foglalkozom, a hadműveletek meg az ön dolga”. Úgy ám... Ezt felelték nekem!

XII.

Este tíz órakor Weihrother a terveivel együtt átment Kutuzov szállására, a hova a haditanács össze volt híva. A hadtestparancsnokok mind meg voltak idézve a főparancsnok elé és az egy Bagration herczeg kivételével, a ki kijelentette, hogy nem jön el, a kitűzött órában valamennyien meg is jelentek.

Weihrother, a ki a tervezett ütközetnek teljhatalmú intézője volt, a maga elevenségével és hebehurgyaságával kiáltó ellentéte volt az elégedetlen és álmos Kutuzovnak, a ki csak kelletlenül töltötte be a haditanács elnöki és vezető tisztét. Weihrother nyilvánvalóan úgy érezte, hogy voltaképpen ő a feje annak a mozgalomnak, mely immár szinte fékezhetetlenné kezdett válni. Olyan volt, mint a szekérbe fogott ló, mely szekerstől együtt rohan a lejtőn lefelé. Ő vezette-e a mozgalmat, vagy ez hajtotta-e őt, azt nem tudta, de a képzelhető legnagyobb gyorsasággal rohant előre, a nélkül, hogy ideje lett volna megfontolni, mire vezet ez a nagy rohanás. Weihrother akkor este két ízben személyesen künn járt az ellenség előőrsei körül, két ízben volt jelentést tenni a két uralkodónál és tanácskozott is velük, volt az irodájában is, a hol német nyelven tollba mondotta az ütközet diszpozícióját. Most pedig teljesen kimerülve jött Kutuzovhoz.

Nyilván annyira el volt foglalva, hogy még az udvariasságról is megfeledkezett a főparancsnokkal szemben: mindúntalan félbeszakította, szaporán, homályosan beszélt, a nélkül, hogy a szemébe nézett volna annak, a kivel beszél, nem felelt a hozzáintézett kérdésekre, tele volt föcsölve sárral s szánavas, elgyötört, zavart, de egyúttal elbizakodott és büszke benyomást tett.

Kutuzov Osztralicz közelében, egy kis nemesi kastélyban volt bekvártélyozva. Kutuzov, Weihrother és a haditanács tagjai a főparancsnok dolgozószobájává átalakított nagy fogadóteremben gyűltek össze. Teáztak. Már csak Bagration herczeget várták, hogy a tanácsot megnyissák. Nyolcz órakor megérkezett Bagration parancsőrtisztje, azzal a hírrel, hogy a herczeg nem jöhet. Andrej herczeg bejött, hogy ezt a főparancsnoknak megjelentsen és fölhasználván azt, hogy Kutuzov már előbb megengedte neki, hogy a haditanácskozáson jelen lehessen, a szobában maradt.

- Bagration herczeg nem jött el, így hát elkezdhetjük, - szólott Weihrother s miután hamarosan felugrott a helyéről, odalépett az asztalhoz, a melyen Brünn környékének egy óriási térképe volt kiterítve.

Kutuzov kigombolt egyenruhában, a melynek gallérja alól mintegy kiszabadulva kandikált ki kövér nyaka, egy nagy karosszékből ült, és öreges kezét a szék két karfáján pihentetve, szinte szunnyadozott. Weihrother hangjának a hallatára nagy nehezen kinyitotta egyetlen szemét.

- Úgy, úgy kérem, csak tessék, mert különben nagyon is késő lesz, - mondotta s egyet biczczentve, lehorgasztotta a fejét és megint behunyta a szemét.

Ha a tanács tagjai eleinte azt hitték, hogy Kutuzov csak színleli az alvást, úgy azok a hangok, a melyek a felolvasás további folyamán az orrából elhangzottak, minden kétséget kizárólag igazolták, hogy ebben a pillanatban a főparancsnok előtt sokkal fontosabb dologról, mint a haditerv vagy bármi más iránt kifejezendő lenézésről: egy emberi szükségletnek, az álomnak

elodázhatatlan kielégítéséről volt szó. Kutuzov a leghatározottabban aludt. Weihrother, egy olyan ember modorában, a ki sokkal inkább el van foglalva, semhogy akár csak egy pillanatnyi időt is veszíthessen, rápillantott Kutuzovra és meggyőződve róla, hogy alszik, fogta az írást és hangos, szintelen hangon elkezdte olvasni a küszöbön álló ütközetnek a következő cím alatt összeállított rendelkezését:

„Rendelkezők az ellenséges hadállások ellen Kobelynicza és Szokolynicza mellett 1805 november 30-án intézendő támadásról”.

A rendelkezés rendkívül nehéz és bonyolódott volt. Eredeti szövege egyebek közt így szólt:

„Miután az ellenség, balszárnyával az erdővel borított hegyekre támaszkodik, s jobb szárnyával Kobelynicza és Szokolynicza mentén az ezek mögött lévő tavakig nyúlik el, mi pedig ellenkezőleg a balszárnyunkon erősebbek vagyunk az ő jobb szárnyánál: így reánk nézve előnyösebb, ha ezt az utóbb említett ellenséges szárnyat támadjuk meg, különösen, ha Kobelynicza és Szokolynicza falvakat elfoglalván, abba a helyzetbe jutunk, hogy oldaltámadást intézhetünk az ellenség ellen, s a Slapanicza és a tyuraszkij erdő közt elterülő síkságon üldözhetjük őt, és elkerüljük a Slapanicza és Bjelovicza közt lévő szorost, mely az ellenség arcvonalát fedezi. Erre a célra szükséges... Az első hadtest megy... a második hadtest megy... a harmadik hadtest megy...” stb. olvasta tovább Weihrother. A tábornokok, a mint látszott, nem valami szívesen hallgatták a nehézkes rendelkezést. A szőke Buchsheiden tábornok, a ki háttal a falnak támaszkodva és szemeit az égő gyertyára meresztve állt ott, úgy látszott, oda se hallgat, s még a látszatát is kerülni akarja annak, mintha odahallgatna. Egyenesen Weihrotherrel szemben, ragyogó, nyílt szemeit ráfüggesztve, harcias pose-ban, kezeit kifordított könyökkel a térdeire támasztva, felrántott bajússzal és vállakkal, a piros-arcú Miloradovics ült. Weihrother arcára meredve makacsul hallgatott, s csak akkor vette le róla a szemeit, mikor az osztrák vezérkar főnöke elhallgatott... Ezekben az időközökben Miloradovics jelentőségteljes pillantásokat vetett a többi tábornokra. De ezekből a jelentőségteljes pillantásokból lehetetlen volt kiolvasni, vajjon egyetért-e a rendelkezéssel vagy sem, vagy meg van-e vele elégedve vagy sem. Weihrotherhez legközelebb Langeron gróf ült és délfrancia arcának furcsa mosolyával, mely egész idő alatt nem tárgított az arczáról, vékony ujjait nézte, a melyek közt egy arczképpel díszített arany burnótszelenczét forgatott a sarkainál fogva. A leghosszabb mondatok egyikének a kellő közepében abba hagyta a szelencze sebes forgatását, fölemelte a fejét és finom ajkainak a szélén kellemetlen mosollyal félbeszakította Weihrother s valamit akart mondani; de az osztrák tábornok, a nélkül, hogy az olvasást abba hagyta volna, bosszúsán összeránczolta a homlokát s megrázta a két könyökét, mintha csak azt mondta volna, majd aztán, aztán elmondhatja a véleményét, de most egyelőre tessék a térképet nézni és idefigyelni. Langeron álmélkodva emelte föl a szemeit, mintegy magyarázatot keresve rápillantott Miloradovicsra, de találkozáván Miloradovics jelentőségteljes, de semmitmondó pillantásával, szomorúan lesütötte a szemeit s megint elkezdte forgatni a burnótszelenczét.

- Valósággal földrajzi leczke, - dörmögte magában, de elég hangosan ahhoz, hogy meghallják.

Prszelyevszkij tiszteletteljes, de azért méltóságteljes előzékenységgel a kezéből kagylót csinált Weihrother felé eső füle mellé, s olyan benyomást tett, mint a ki el van merülve a figyelmes hallgatásba. A kistermetű Dohturov buzgó és szerény ábrázattal ült Weihrotherrel szemben, s a kiterített térképre támaszkodva, lelkiismeretesen tanulmányozta a rendelkezést, s az előtte ismeretlen terepet. Többízben megkérte Weihrother, hogy ismétljen egy-egy nem jól hallott szót, vagy nehéz helységnevet. Weihrother teljesítette kérését és Dohturov jegyeztetett.

Mikor a több, mint egy óra hosszat tartott felolvasás véget ért, Langeron megint abba hagyta a szelencze forgatását, és a nélkül, hogy akár Weihrotherre, akár más valakire határozottan

ránézett volna, elkezdett beszélni arról, hogy milyen nehéz végrehajtani egy ilyen rendelkezést, a melynél abból indulunk ki, hogy az ellenség elhelyezkedését ösmerjük, pedig hát nem is ösmerjük, mert az ellenség mozgásban van. Langeron ellenvetései alaposak voltak, de azért nyilvánvaló volt, hogy ezeknek az ellenvetéseknek legelső sorban az volt a céljuk, hogy éreztessék Weihrotherrel, a ki oly elbizakodottan olvasta föl a rendelkezését, mintha iskolásgyerekekkel lett volna dolga, hogy nem bolondokkal, hanem olyan emberekkel áll szemben, a kiktől a hadviselés dolgában még ő is tanulhatna. Mikor Weihrother egyhangú beszéde elnémult, Kutuzov, mint a molnár, a ki fölébred, ha a malomkerekek álomba ringató zakatolása megszűnik, kinyitotta a szemeit, s elkezdett figyelni, hogy mit is mond Langeron, s mintha csak így szólt volna: „No, maguk még mindig ezzel az ostobasággal bíbelődnek!” hamarosan megint lehúnyta a szemeit és még mélyebben lehorgasztotta a fejét.

Langeron iparkodván Weihrother az ő hadvezéri hiúságában minél érzékenyebben megsérteni, kimutatta, hogy Bonaparte könnyen támadást intézhet ellenünk, a helyett, hogy megtámadtatnánk, s következésképpen ezt az egész rendelkezést megdöntheti. Weihrother minden ellenvetésre határozottan lenéző mosollyal felelt, a melyet alkalmasint minden ellenvetésre, tekintet nélkül arra, hogy mire vonatkozik, már készen tartott.

- Ha tényleg megtámadhatna bennünket, úgy azt már régen megcselekedte volna, - mondotta.

- Ön tehát azt hiszi, hogy neki nincs elegendő ereje? - kérdezte Langeron.

- Sokat mondok, ha van negyvenezer embere, - felelt Weihrother az orvos mosolyával, a kinek valami kuruzsló-asszony akarja előírni, hogy minő gyógyszerrel rendeljen.

- Ebben az esetben ő, ha a mi támadásunkat bevárja, a veszébe rohan, - jegyezte meg Langeron finom gúnnyal, s megerősítésül megint a hozzá legközelebb ülő Miloradovicshoz fordult a pillantásával. De Miloradovics ebben a pillanatban nyilván azzal törődött a legkevésbé, a miről a tábornokok vitakoztak.

- Ma foi, - mondotta, - holnap a harctéren majd meglátunk mindent.

Weihrother megint olyan mosolyra nyitotta a száját, mely elárulta, hogy *neki* furcsa és szinte nevetséges, ha orosz tábornokok részéről hall ellenvetéseket és váltig bizonyítgatta azt, a miről nemcsak ő maga a legnagyobb mértékben meg volt győződve, hanem a miről a két felséges császárt is teljesen sikerült meggyőznie.

- Az ellenség eloltotta a tüzeit, és szakadatlan zaj hallatszik a táborában, - mondotta. - Mit jelent ez? Vagy készül visszavonulni, s ez az egy az, a mitől félhetünk, vagy a hadállását változtatja (itt elmosolyodott). De még ha elfoglalja is a tyuraszi hadállást, ezáltal csak tömérdek fáradságtól kímél meg bennünket, az intézkedések azonban mind a mellett a legapróbb részletekig ugyanazok maradnak.

- Hogy-hogy?... - kérdezte Andrej herczeg, a ki már régóta leste az alkalmat, hogy kétségeinek kifejezést adjon.

Kutuzov fölébredt, erős köhögés fogta el, miközben végignézett a tábornokokon.

- Uraim, a holnapra, illetve mára (mert már egy óra volt éjfél után) szóló rendelkezéseken már nem lehet változtatni, - mondotta. - Hallotta mindenki, és valamennyien teljesíteni fogjuk kötelességeinket. De az ütközet előtt nincs fontosabb dolog, mint... (itt szünetet tartott) hogy az ember jól kialudja magát.

Úgy tett, mintha föl akarna kelni. A tábornokok köszöntek és elmentek. Éjfél jóval elmúlt. Andrej herczeg is távozott.

*

A haditanács, a melyen Andrej herczegnek nem volt alkalma a véleményét elmondani, a miben pedig erősen bízott, homályos és aggodalmas benyomást hagyott hátra benne. Hogy kinek volt igaza, Dolgorukovnak és Weihrothernek-e, vagy Kutuzovnak, Langeronnak és a többieknek, a kik a támadás tervét nem helyeselték, azt nem tudta. De hát vajjon Kutuzov nem mondhatta volna-e meg a véleményét egyenesen az uralkodónak? Vajjon nem lehetett volna ezt másként elintézni? Vajjon udvaroncok kedvéért és személyes tekintetéből szabad-e tízezrek életét és köztük az enyémet, az *enyémet* is kockára tenni? - gondolta magában.

„Bizony, könnyen megeshetik, hogy holnap megölnék”, - gondolta. És a halál eme gondolatára egyszerre a legrégibb és a legbensőbb emlékek egész sora kelt életre az emlékezetében: eszébe jutott az apjától és a feleségétől való utolsó búcsúzása; eszébe jutott iránta való szerelmének első időszaka; eszébe jutott a terhessége, s megsajnálta őt is, magát is, és ideges ellágyulásában izgatottan kiment a szobájából, a melyben Neszviczkijvel együtt lakott és elkezdett föl és alá járni a ház előtt.

Ködös volt az éjszaka, s a ködön titokzatosan szűrődött át a holdvilág. „Igen, holnap, holnap! - gondolta. - Lehet, hogy holnap rám nézve mindennek vége lesz, nyomuk se lesz többé, semmi jelentőségük se lesz többé előttem mindezeknek az emlékeknek. Lehet, sőt biztosra veszem, holnap először lesz végre alkalmam megmutatni mindazt, a mire képes vagyok.” És egyszerre maga előtt látta az ütközetet, a veszteségeket, a küzdelemnek egy ponton való összpontosítását és valamennyi parancsnoknak kínos zavarodottságát. És íme, elérkezett az a boldog pillanat, az a Toulon, a melyre már oly régóta várakozik. Határozottan és világosan elmondja a véleményét Kutuzovnak is, Weihrothernek is, a császároknak is. Fölfogásának a helyességén mind megdöbbennek, de nem akad senki, a ki megvalósítására vállalkoznék, és íme ő magához vesz egy ezredet, egy hadosztályt, megszabja a föltételeit, hogy senki se avatkozzék többé az intézkedéseibe, elvezeti a hadosztályát a döntő pontra, és egymaga diadalt arat az ellenségén. Hát a halál és a szenvedés? - kérdi egy másik hang. De Andrej herczeg nem felel ennek a hangnak s tovább szövi az ábrándjait. A következő ütközet tervét már ő egymaga készíti el. Bár az a czíme, hogy Kutuzov segédtsíztje, azért ő egymaga csinál mindent. Kutuzov helyére őt fogják kinevezni... Nos és aztán? - szól megint az a másik hang, - és aztán, föltéve, hogy addig tízszer is meg nem sebesülsz, meg nem halsz vagy lépre nem kerülsz: nos, és aztán mi lesz? „Nos és azután... - feleli magának Andrej herczeg, - én nem tudom, mi lesz azután, de nem is akarom tudni, nem is tudhatom; de a mikor én ezt akarom, akarom a dicsőséget, akarom, hogy híres ember legyek, akarom, hogy szeressenek, nem én vagyok az oka, hogy ezt mind akarom, hogy csakis ezt akarom, hogy csakis ezért élek. Igen, egyedül csak ezért! Ezt soha, senkinek se fogom bevallani, de hát Istenem, mitévő legyek, ha semmit sem szeretek, csak a dicsőséget, az emberek szeretetét. A haláltól, a sebektől, a családom elvesztésétől, semmitől se rettegek. És bármily kedves és drága is nekem egy sereg ember: az apám, a húgom, a feleségem, - a kik nekem a legkedvesebbek; és bármily rettenetesnek és természetellenesnek látszik is ez, tüstént odaadom mindannyiukat a dicsőségnek, az emberek fölött aratott diadalnak egyetlen pillanatáért, az emberek szeretetéért, a kiket nem is ösmerek és nem is fogok ösmerni, íme, ezeknek az embereknek a szeretetéért,” - gondolta magában és odafigyelt a Kutuzov udvarán folyó beszélgetésre. Kutuzov udvarán a csomagoló legények beszélgetése hallatszott; az egyik hang, alkalmasint a kocsisé, Kutuzov öreg szakácsát gúnyolta, a kit Andrej herczeg is ösmert s a kit Titnek hívtak, és így szólt: „Tit, hé, Tit!”

- Nos? - felelt az öreg.

- Tit, eredj csépelni⁷, - szólott a kópé.

- Tyúh, hogy mennél a pokolba, - hallatszott egy hang, mely beleszólt a legények és inasok kaczagásába.

„És én azért mégis csak az ő felettük való diadalt szeretem és becsülöm, s csak azt az erőt és dicsőséget tartom valamire, mely ime ott lebeg felettem ebben a ködben!”

XIII.

Rosztov ez éjjel egy szakasz élén Bagration hadteste előtt volt előőrson. A huszárai párosával voltak őrszemekül fölállítva; ő maga az őrsvonal előtt bandukolt ide s tova, iparkodván legyőzni az álmat, mely mindinkább erőt vett rajta. Mögötte, a mi hadseregünknek a ködben homályosan pislogó őrtüzei látszottak; előtte pedig ködös homályba veszett el minden. Bármennyire belebámult is Rosztov ebbe a ködös messzeségbe, nem látott semmit: majd szürkéllett, majd ismét feketéllett valami, majd mintha apró tüzek villantak volna fel ott, a hol az ellenségnek lennie kellett, majd meg azt hitte, hogy csak a szeme káprázik. Lecsukódtak a szemei s képzeletében hol az uralkodó, hol Deniszov, hol moszkvai emlékei jelentek meg előtte s csakhamar megint szaporán kinyitotta a szemeit, s közvetlen maga előtt ott látta a lova fejét és füleit, olykor meg, ha öt-hat lépésnyire közeledett felé, egy-egy huszár sötét alakját, a messzeségben pedig még mindig az átláthatatlan ködös homályt látta. Miért ne? Nagyon könnyen megeshetik, - gondolta Rosztov, - hogy az uralkodó találkozik velem, és ad valami megbízást, mint bármelyik más tisztnek; azt mondja: „Menj, nézd meg mi van ott”. Sokszor mesélték, a mint ilyenformán, egészen véletlenül megösmert egy-egy tisztet és odavitte őt a maga közelébe. „Hátha engem is odavinne! Óh, mint őrizném, hogy’ megmondanám neki a teljes igazságot és hogy’ leleplezném az ámítóit!” - És Rosztov, hogy az uralkodó iránt való szeretetét és ragaszkodását annál élénkebben elképzelje, oda képzelt maga elé egy ellenséget, vagy valami ámító németet, a kit nemcsak hogy a legnagyobb gyönyörűséggel megölt volna, de az uralkodó szemeláttára édes örömmel fölpofozott volna. Egyszerre egy messzi fölkiáltás riasztotta föl. Összerezcent és kinyitotta a szemeit.

„Hol vagyok? Igen, előőrson: a jelszó és a jelnév - rúd és Olmütz. Milyen bosszúság, hogy a századunk holnap tartalékban lesz... - gondolta magában. - Bekéredzem az ütközetbe. Ez tán az egyetlen lehetőség arra, hogy az uralkodót megláthassam. Már nincs messze a váltás. Még egyszer körüljárok, s mire visszakerülök, elmegyek a tábornokhoz és megkérem”. Elhelyezkedett a nyeregben és megindította a lovát, hogy a huszárait még egyszer körüljárja. Úgy tetszett neki, mintha már pirkadna. Baloldalt egy megvilágított meredek hegyoldal sötétlett, a másik oldalon pedig egy fekete domb, mely olyan függélyesnek látszott, mint a fal. Ezen a dombon volt egy fehér folt, melyet sehogy se tudott megérteni: vajjon egy, a holdtól megvilágított tisztás volt-e ez az erdőben, vagy el nem olvadt hó, vagy valami fehér ház? Sőt úgy tetszett neki, mintha ezen a fehér folton mozgott is volna valami. „Alkalmasint hó lesz ez a folt; egy folt - une tache,⁸ - gondolta Rosztov. Megint csak Natasa...”

„Natasa, hugocskám, te fekete szemű Na... taska. (Hogy’ csodálkozik majd, ha elmondom neki, hogy találkoztam az uralkodóval!) Nataska... taska...” „Valamelyest jobbra, nagyságos uram, amott bokrok vannak,” - szólott rá egy huszár, a ki mellett álmodozva lovagolt el Rosztov. Felemelte a fejét, mely már csaknem a ló marját érintette, és a huszár mellett

⁷ Az eredetiben: Tit szupai molotit. Lefordíthatatlan szójáték. (A ford.)

⁸ Lefordíthatatlan franczia szójáték. (A ford.)

megállott. A fiatal, gyermekes álom ellenállhatatlanul erőt vett rajta. „Lássuk csak, mire is gondoltam? - nehogy elfeledjem. Hogy’ fogok a császárral beszélni? Nem, nem az, - ez majd holnap. Igen, igen! Nataska..., támadni... adni. Kinek? A huszároknak. A huszárok és a bajusz... A Tverszkáján ment ez a bajuszos huszár, még gondoltam rá, éppen Gurjev házával szemben... Az öreg Gurjev... Hejh, de pompás fiú, mennyire szeretett volna mondani valamit, de nem mert... Dehogy is, inkább én voltam az, a ki nem mertem. De ez mind semmi, a fő az, hogy el ne felejtsem, micsoda szükséges dologra gondoltam, úgy ám. Na-tasa... támadni... adni... igen, igen. Jól van”. - S a feje megint ráhanyatlott a lova nyakára. Egyszerre úgy tetszett neki, mintha rálöttek volna. „Mi az? Mi az? Mi az?... Vágd! Mi az?...” - szólalt meg Rosztov felocsúdva. Abban a pillanatban, mikor a szemeit fölnyitotta, onnan, a hol az ellenség volt, ezernyi hang elnyújtott rivalgását hallotta maga előtt. A lova meg a mellette álló huszár lova is hegyezni kezdte a fülét erre a rivalgásra. Azon a helyen, a honnan a rivalgás hallatszott, fölillant, majd ismét kialudt egy tüzecke, utána egy másik s a hegyoldalon álló francia csapatok egész vonala hosszában kigyúltak a tüzek s mind hangosabb és hangosabb lett a rivalgás. Rosztov francia szavakat hallott, de nem bírta őket tisztán megérteni. Nagyon is nagy volt a hangzavar. Csak ennyit hallott: ááái! és rrrrr!

- Mi ez? Mit gondolsz, - fordult oda Rosztov a mellette álló huszárhoz, - hisz’ ez az ellenség?

A huszár nem felelt.

- Mi az, tán’ nem hallod? - kérdezte ismét Rosztov, miután jó darabig várt a válaszra.

- Honnan tudjam én azt, - felelt a huszár kelletlenül.

- Az irány után ítélve, az ellenségnek kell lenni, - ismételte Rosztov.

- Lehet, hogy az, de az is lehet, hogy nem, - szólott a huszár, - sötét van nagyon. - Maradhass már! - kiáltott rá a lovára, mely megmozdult alatta. Rosztov lova is idegeskedett, kaparta lábával a megfagyott földet, s a hangokra fülelve, belebámult a tüzekbe. A hangok mind jobban erősödtek s egy általános morajban olvadtak össze, mely csak egy több ezer főből álló hadseregtől eredhetett. A tüzek, alkalmasint a francia tábor vonalában, mind jobban kiterjedtek. Rosztov nem volt már álmos többé. Az ellenséges hadsereg vidám és diadalmas felkiáltásai felizgatták. „Éljen a császár, a császár!” - hangzott most már egészen tisztán Rosztov felé.

- Nincsenek is messze, mindjárt a folyón túl? - mondotta ismét a mellette álló huszárhoz fordulva.

A huszár a nélkül, hogy felelt volna, fölsóhajtott és bosszúsan köhécsejt. A huszárok vonala mentén ügető huszárcsapat dobogása hallatszott, s az éjszakai ködből, mint valami óriás elefánt, egyszerre kibontakozott egy huszár-altiszt alakja.

- Nagyságos uram, a tábornokok! - jelentette Rosztovhoz lovagolva. Rosztov még egyre a tüzek és a hangok felé bámulva, megindult az altiszttal a vonal mentén közeledő néhány lovas felé. Egyikük fehér lovon ült. Bagration herceg Dolgorukov herceggel és a segéd-tisztekkel eljött, hogy az ellenséges táborból átvilágító tüzek és az áthallatszó rivalgás furcsa jelenségének utána nézzen. Rosztov odalovagolt Bagrationhoz, jelentést tett neki, s csatlakozván a segéd-tisztekhez, fülelni kezdett, hogy mit beszélnek a tábornokok.

- Higgyék el, - szólott Dolgorukov herceg Bagrationhoz fordulva, - ez nem egyéb, mint csalafintaság: visszavonult s a hátvéd által tüzeket gyújtatott és lármát csapott, hogy bennünket tévútra vezessen.

- Aligha, - felelt Bagration, - tegnap este még ott láttam őket azon a dombon; ha elvonultak volna, akkor onnan is eltisztultak volna. Tiszt úr, - fordult oda Bagration herczeg Rosztovhoz, - ott állnak még a lövészek?

- Az este még ott álltak, hogy most is ott vannak-e, azt nem tudom, kegyelmes uram. Ha parancsolja, odamegyek a huszárjaimmal, - mondotta Rosztov.

Bagration megállt, s mielőtt felelt volna, iparkodott Rosztov arcát a homályban kifürkészni.

- Helyes, nézzen csak utánna, - szólott rövid hallgatás után.

- Igenis.

Rosztov megsarkantyúzta a lovát, magához hívta Fedcsenko altisztet és még két huszárt, megparancsolta nekik, hogy kövessék és megindult lefelé a hegyen, abban az irányban, a honnan a rivalgás hallatszott. Rosztov szepegett is, örült is, a mikor így három huszárral egyedül nekiindult annak a titokzatos és veszedelmes messzeségnek, a hol előtte még senki se járt. Bagration utána kiáltott a dombról, hogy ne menjen tovább a folyónál, de Rosztov úgy tett, mintha nem hallotta volna és megállás nélkül mind messzebb és messzebb ment előre, miközben egyik csalódásból a másikba esett: bokrokat fáknak és vízmosásokat embereknek nézett, utána eltűnődött ezeken az ártatlan csalódásokon. A mint ügetve ment lefelé, már sem a mi, sem az ellenség tüzeit nem látta, de annál hangosabban és tisztábban hallotta a francziák kiáltásait. A gulyorba érve, valami folyócska félét pillantott meg maga előtt, csak amikor odaért, akkor látta, hogy kitaposott út. Az útra lépve, habozva megállította a lovát, nem tudván tovább menjen-e rajta, vagy pedig a földeken keresztülvágva, nekiinduljon a hegynek fölfelé. A homályban derengő úton kevésbé volt veszedelmes tovább menni, mert ott könnyebben fölismerhette az embereket. „Utánam”, - mondotta, s keresztülvágva az úton, vágatva indult neki a hegynek, a felé a hely felé, a hol az este a franczia őrcsapat állott.

- Nagyságos uram, itt vannak! - szólalt meg hátul az egyik huszár. Rosztovnak még arra se volt ideje, hogy tisztán kivegye, mi volt az, a mi a ködben feketéllett, a mikor megvillant egy lángocska, és eldördült egy lövés, és a golyó jó magasan, panaszosan sivítva süvített el fölötte a ködben. A másik puska csütörtököt mondott, s csak a serpenyőjében villant meg egy szikra. Rosztov megfordította a lovát és vágatva sietett vissza, különböző időközökben még vagy négy lövés dördült el és különféle hangon zúgtak tova a golyók valahol a ködben. Rosztov visszatartotta a lovát, mely a lövésektől vele együtt egészen fölélénkült és lépésben ment tovább. „Na csak rajta, no csak!” - szólalt meg a lelkében valami vidám hang. De több lövés nem történt.

Rosztov, csak mikor Bagrationhoz közeledett, ugratta megint vágta a lovát, s kezét a sapkájához emelve odaállt elé.

Dolgorukov még mindig ragaszkodott a nézetéhez, a mely szerint a francziák visszavonultak s csak azért rakattak tüzet, hogy bennünket félrevezessenek. - Mit bizonyít az? - mondotta, mikor Rosztov odaért hozzájuk. - Lehet, hogy visszavonultak, s otthagyták az őrcsapatokat.

- Nyilvánvaló, hogy még nem vonultak el mind, - szólott Bagration. - Holnap reggelig megtudunk mindent.

- Kegyelmes uram, a hegyen még mindig ott áll az őrcsapat, ugyanazon a helyen, mint az este, - jelentette Rosztov, előrehajolva s kezét a sapkájához emelve, miközben nem tudta elfojtani a vidámság mosolyát, melyet ez a kirándulása, és a mi a fő, a golyók füttyölése csalt az ajkára.

- Jól van, helyes, - szólott Bagration, - köszönöm, - köszönöm tiszt úr.

- Kegyelmes uram, - szólalt meg Rosztov, - egy kérésem volna.

- Mi az?
- A mi századunk holnap tartalékba van rendelve, engedje meg, hogy arra kérjem, szíveskedjék engem az első századhoz beosztani.
- Mi a neve?
- Rosztov gróf.
- Áá, nagyon jól van! Maradjon mellettem, mint parancsőrtsiszt.
- Andrejics Ilya fia? - kérdezte Dolgorukov. De Rosztov nem felelt neki.
- Tehát számítok rá, kegyelmes uram.
- Majd kiadom a parancsot.

„Nagyon meglehet, hogy holnap elküldenek majd valami parancscsal az uralkodóhoz”, - gondolta magában. „Hála Istennek!”

Az ellenséges táborban a tüzek és a kiáltások onnan eredtek, hogy mikor a csapatok előtt felolvasták Napoleon hadiparancsát, a császár maga lóháton körüljárta az egész tábornak. A katonák, mikor a császárt megpillantották, szalmacsóvákat gyújtottak és éljenezve futottak utána. Napoleon hadiparancsa a következő volt:

„Katonák! Az orosz hadsereg ellenetek vonul, hogy bosszút álljon az ulmi osztrák hadseregért. Ezek ugyanazok a zászlóaljok, a melyeket ti Hollabrunnánál szétvertetek, s a melyeket idáig szakadatlanul üldöztetek. Az a hadállás, a melyet mi elfoglalunk, hatalmas, és mialatt ők elmennek, hogy engem jobbról megkerüljenek, kiszolgáltatják nekem az oldalukat. Katonák! Én magam fogom vezetni zászlóaljaitokat. Távolmaradok a tüztől, ha ti, szokott hősiességetekkel zavart és rendetlenséget támasztotok az ellenség soraiban, de ha a diadal csak egy pillanatra is kétségessé válik, látni fogjátok császártokat, a mint a legelső sorban kiteszi magát az ellenség támadásának, mert nem szabad ingadozni a győzelemben, különösen akkor nem, a mikor a francia gyalogság becsületéről van szó, a melyre föltétlenül szüksége van a nemzet becsületének is.”

„A sebesültek elszállításának az ürügye alatt ne bontsátok meg soraitokat. Minden ember legyen teljesen áthatva attól a gondolattól, hogy le kell győznünk Angliának ezeket a zsoldosait, a kiket olyan gyűlölet lelkesít a mi nemzetünk ellen. Ez a diadal befejezi a hadjáratot, s utána visszatérhetünk téli szállásunkra, a hol új francia csapatokkal erősödünk, a melyek most alakulnak össze Franciaországban; és akkor a béke, a melyet meg fogok kötni, méltó lesz az én nemzetemhez, ti hozzátok és én hozzám”.

„Napoleon.”

XIV.

Reggel öt órakor még egészen sötét volt. A derékhad és a tartalék csapatai, valamint Bagration jobb szárnya is, még mozdulatlanul álltak; de a bal szárnyon a gyalogság, lovasság és tüzérség oszlopai, melyek arra voltak rendelve, hogy abból a célból, hogy a francia jobb szárnyat megtámadják és a rendelkezés szerint a csehországi hegyek közé visszaszorítsák, elsőkül ereszkedjenek le a magaslatokról, már megmozdultak és kezdtek fölkerekedni éjjeli szállásukról. A tüzek füstje, a melyekbe minden fölöslegeset belehántak, szinte marta az emberek szemét. Hideg volt és sötét. A tisztok sietve teáztak és reggeliztek, a katonák

kétszersültet rácsáltak, miközben tipegtek-topogtak a lábaikkal, s tolongtak a tüzek körül, a melyekbe a viskók maradványait, székeket, asztalokat, kerekeket, dézsákat és minden fölöslegeset, a mit nem vihettek el magukkal, behánytak. Osztrák hadoszlop-parancsnokok ögyelegtek az orosz csapatok közt, s ezek voltak az indulás hírnökei. Alig hogy valamelyik ezredparancsnok éjjeli szállásán egy osztrák tiszt megjelent, legott megmozdult az ezred; a katonák szétfutottak a tüzek mellől, a csizmaszárukba dugták a pipájukat, tarisznáikat fölrakták a szekerekre, fogták a fegyvereiket és sorakoztak. A tisztek begombolkoztak, felkötötték kardjaikat és táskáikat s kiabálva járták be a sorokat; a fuvarosok és a legények befogtak, csomagoltak és lekötözték a szekereket. A segédtisztek, a zászlóalj- és ezredparancsnokok lóra ültek, keresztet vetettek magukra, kiadták a hátramaradó fuvarosoknak az utolsó parancsokat, utasításokat és megbízásokat s nyomban azután fölhangzott a lábak ezreinek egyhangú topogása. A hadtestek megindultak, maguk se tudták hová, s a sok embertől, a füsttől s a mind sűrűbb ködtől sem azt a helyet nem látták, a honnan útra keltek, sem azt, a melynek nekiindultak.

Menetelés közben a katona épp úgy körül van véve, körül van határolva, és le van nyűgözve az ezrede által, mint a tengerész a hajója által. Bármilyen messzire jusson is el, bármilyen furcsa, soha sem látott és veszedelmes pontra kerüljön is, mint a tengerészt mindig és mindenütt hajójának ugyanaz a földélete, ugyanazok az árbocjai és alattsága, úgy őt is mindig és mindenütt ugyanazok a bajtársak, ugyanazok a sorok, ugyanaz a Mitrics Ivan őrmester, ugyanaz a század-kutya Zsucska és ugyanazok a főlebbvalók veszik körül. A katona ritkán kíváncsi arra a pontra, a melyre a hajója került; de az ütközet napján, Isten tudja, honnan és hogyan, a katona erkölcsi világában is megszólal egy valamennyiökre nézve szigorú hang, melyből ki-kicsendül valami ünnepélyes és elhatározó eseménynek a közeledése és szokatlan kíváncsiságra hangolja őt. A katonák az ütközetek napján izgatottan iparkodnak kiemelkedni ezredök köznapi érdekei közül, hallgatóznak, figyelnek és mohón kérdezősködnek az után, a mi körülöttük történik.

Oly sűrű volt a köd, hogy bár pirkadt, tíz lépésnyire se lehetett ellátni. A bokrok hatalmas fáknak, a puszta helyek szakadékoknak és meredélyeknek látszottak. Mindenütt és minden oldalról lehetséges volt, hogy összeütköznek a tíz lépésnyiről se látszó ellenséggel. De a változatlanul sűrű ködben, hegynek föl, hegyről le, kertek és gyümölcsösök mellett, egészen új, ismeretlen terepen hosszú ideig mentek előre a hadtestek, a nélkül, hogy ellenségre bukkantak volna. Sőt ellenkezőleg, hol elől, hol hátul, hol minden oldalról meggyőződhetek róla a katonák, hogy abban az irányban csak a mi orosz hadtesteink menetelnek. Minden katonának megkönnyebbült a lelke attól, hogy tudta, hogy oda, a hova ő megy, vagyis nem tudni hová, még sokan, nagyon sokan mennek a mieink közül.

- Lám ni, a kurszkiak is megérkeztek, - mondogatták a sorokban.

- Borzasztó az, pajtás, hogy mennyi katona van itt együtt! Az este csak néztem, mikor tüzet raktak: se vége, se hossza nem volt. Egy szó, mint száz, - akárcsak Moszkva!

Bár a hadtestparancsnokok közül senki sem járt a sorok közt és nem beszélt a katonákkal (a hadtestparancsnokok, mint a haditanácson láttuk, rosszkedvűek voltak és nem voltak megelégedve a rendelkezésekkel, s azért egyszerűen csak teljesítették a parancsokat, de azzal már nem törődtek, hogy a katonákat jó hangulatban tartsák), a katonák mégis, mint ütközet és különösen támadás előtt rendesen, vígan mentek előre. De mikor már vagy egy órahosszat mentek a sűrű ködben, nagy részük egyszerre kénytelen volt megállani és hirtelen valami nagy zavarnak és baklövésnek a tudata terjedt el a csapatok soraiban. Hogy' terjed el az ilyen tudat, azt nagyon nehéz volna meghatározni; de az minden kétségen felül áll, hogy szokatlan biztossággal terjed és gyorsan, észrevétlenül és föltartóztathatlanul nyomul előre, mint a gugyorban a víz. Ha az orosz csapatok egyedül, szövetségesek nélkül lettek volna, akkor

meglehet, hogy még sok idő telt volna el addig, a míg ennek a rendetlenségnek a tudata általános meggyőződéssé vált volna; de most, különös gyönyörűséggel hátrítván rá a rendetlenség előidézését az ügyefogyott németekre, valamennyien meg voltak győződve arról, hogy valami veszedelmes zűrzavar van keletkezében, a melyet ezek a kolbászfalók idéztek elő.

- Miért álltak meg? Talán elzárták az utat? Vagy tán már rábukkantak a francziákra? Nem, nem hallottam még. Akkor már tüzelnének. Sietteték az indulást, el is indultunk, most meg minden ok nélkül megálltak, ezek az átkozott németek összezavarnak mindent. Igazán ügyefogyott ficzkók! Ha tőlem függne, egy szálíg előre küldeném őket. Különben meglapulnak mind valahol, hátul. Most itt állunk étlen-szomjan. No mi lesz, odaérünk-e már? Azt mondják, lovasság zárta el az utat, - szólt egy tiszt.

- Eh, ezek az átkozott németek még a saját földjüket sem ösmerik, - szólt egy másik.

- Ti melyik hadosztályból valók vagytok? - kiáltott reájuk egy segédtsízt.

- A tizenolczadikból.

- Akkor hát mit kerestek itt? Már rég elől kellene lennetek; most aztán estig se juthattok előre.

- Lám, micsoda bolond intézkedések, maguk se tudják, mit csinálnak, - dörögte a tiszt és tovább ment; utána jött egy tábornok és nem orosz nyelven, bosszúsán kiáltott valamit.

- Tafa-lafa, vagy mit mormog, az ember egy kukkot sem ért belőle, - szólt egy katona és utánozta a távozó tábornokot. - Én bíz' agyonlövetném ezeket a himpellékeket itt!

- Tíz órára helyben kellett volna lennünk, s még fele útján se vagyunk. Ezek aztán a parancsok! - ismételték mindenfelől, s az erélynek az az érzése, a melylyel a katonák az ütközetnek nekiindultak, mindinkább az értelmetlen parancsok és a németek ellen irányuló bosszúságba és haragba csapott át.

A zűrzavar oka az volt, hogy a balszárnyon haladó osztrák lovasság előnyomulása közben a főparancsnokság úgy találta, hogy a mi derékhadunk nagyon is messze van a jobb szárnytól s ezért az egész lovasságot átvezényelte a jobb oldalra. Néhány ezernyi lovasság vonult el a gyalogság előtt, a melynek ilyenformán várakoznia kellett.

Legelől összekocczanás történt egy osztrák hadtestparancsnok és egy orosz tábornok közt. A tábornok ordított, azt követelvén, hogy állítsák meg a lovasságot; az osztrák erre azt erősítette, hogy nem ő a hibás, hanem a főparancsnokság. A csapatok ezalatt unatkozva és csüggedten rostokoltak. Egy órai ácsorgás után végre tovább indultak s kezdtek leereszkedni a hegyről. A köd, mely a magaslatokon szétfoszlott, annál sűrűbben betöltötte a mélyedéseket, a hova a csapatok leereszkedtek. Elöl a ködben, eleinte rendetlenül és különböző időközökben eldőrdült egy-egy lövés: tratta... tot, de később mind szabályosabbá és sűrűbbé lett a lövöldözés, s a Goldbach-folyócska mentén megindult a csatározás.

Az oroszok nem számítottak rá, hogy lenn, a folyó mentén már ellenséggel találkozzanak, a melyre csak úgy véletlenül bukkantak rá a ködben, nem hallották a parancsnokok lelkes buzdításait, s azzal a csapatok közt elterjedt tudattal eltelve, hogy amúgy is elkéstek, s a mi a fő, a nagy ködben sem előttük, sem körülöttük nem látván semmit, lomha lassúsággal lövöldöztek egymásra az ellenséggel s ekközben hol előrenyomultak, hol megint megálltak, mert nem kapták meg idejében a parancsokat a főlebbvalóiktól és a segédtsíztektől, a kik az ismeretlen terepen ide s tova bódorogtak a ködben, és sehogy' sem tudtak a csapatokra ráakadni. Így kezdődött meg az ütközet a hegyről leereszkedő első, második és harmadik hadtestre nézve. A negyedik hadtest, a melynél Kutuzov is tartózkodott, még a prazi-i magaslatokon állott.

A mélyedések, a melyekben a harcz megkezdődött, még sűrű köddel voltak tele; fenn lassan kitisztult valamelyest, de azért még mindig nem lehetett látni, hogy mi történik elől. Vajjon az ellenség egész hadereje még tíz versztnyre volt-e tőlük, mint a hogy' gondolták, vagy pedig ott rejtőzött a mögött a köd mögött, azt kilencz óráig nem tudta senki.

Reggel kilencz óra volt. Odalenn mint valami sűrű tenger terjengett a köd, de a Slapanicza falu mellett levő magaslaton, a melyen Napoleon marsalljaival körülvéve állott, teljesen világos volt már. Derült, kék ég terült el fölötte, s a nap óriás korongja, mint valami odvas, biborvörös apacs imbolygott a köd tejszínű tengerének a színén. Nemcsak a francia csapatok mind, hanem Napoleon is a vezérkarával együtt nem a szokolyniczai és slapaniczai folyócskák és laposak túlsó partján, a hol mi állást akartunk foglalni s az ütközetet megkezdni, hanem az innenső oldalán állottak, még pedig a mi csapatainkhoz oly közel, hogy Napoleon a mi csapataink közül szabad szemmel is megkülönböztethette a lovasokat a gyalogosoktól. Napoleon valamivel a marsalljai előtt, egy zömök, szürke arabs lovon ült és ugyanaz a kék köpönyeg volt rajta, a melyben az olasz hadjáratot végigharczolta. Némán nézte a köd tengeréből kibontakozó halmokat, a melyeken ott messze orosz csapatok mozogtak és figyelt a völgyből fölhallatszó lövöldözésre. Sovány arcának ekkor még egyetlen izma se rándult meg, csillogó szemeit mozdulatlanul egy pontra szegezte. Föltevései helyeseknek bizonyultak. Az orosz csapatok részben leereszkedtek a völgybe a tavak és tócsák mellé, részben pedig elhagyták a pratzi-i magaslatokat, a melyeket ő, a hadállás kulcsaiul tekintvén őket, ostromolni akart. Láta a ködön keresztül, a mint a Pratz falu közelében két hegy által alkotott gügyorban csillogó szuronyokkal egymás után vonultak az orosz hadtestek a völgy felé s ott eltűntek a köd tengerében. Az este kapott hírekből, a kerekék zörgéséből és a léptek dobogásából, melyet az előőrsök hallottak, az orosz hadtestek rendetlen előnyomulásából és az összes intézkedésekből tisztán látta, hogy a szövetségesek azt hitték, hogy ő messze előttük jár, hogy a Pratz közelében lévő hadtestek az orosz hadsereg derékhadát teszik, és hogy ez a derékhad már elég gyenge arra, hogy ő eredményes rohamot intézzon ellene. De azért még mindig nem nyitotta meg az ütközetet.

Ma ünnepélyes napja volt, - megkoronáztatásának első évfordulója. Hajnalban pár órára elszunnyadt, s egészségesen, frissen, abban a boldog hangulatban, a melyben minden lehetségesnek látszik és minden sikerül, lóra ült és kilovagolt a csatatérre. Mozdulatlanul állt ott, bámulta a ködből kibontakozó magaslatokat s az önbizalommal teljes és megérdemelt boldogságnak az a különös árnyalata jelent meg hideg arczán, mely a szerelmes és boldog fiatalok arczán szokott felbukkanni. A marsallok ott állottak mögötte és nem merték másra terelni a figyelmét. Hol a pratzi magaslatokat, hol a ködből kibukkanó napot nézte.

Mikor a nap teljesen kibukkant a ködből és vakító fénynyel árasztotta el a mezőket és a ködöt (mintha csak ezt várta volna, hogy az ütközetet megkezdje), szép fehér kezéről lehúzta a keztyűt, magához intette marsalljait és kiadta a parancsot az ütközet megkezdésére. A marsallok segédtisztjeiktől kísérve minden irányban elszéledtek, és pár percz múlva a francia hadsereg egész erejével sietve megindult ama pratzi magaslatok felé, a melyek mind jobban és jobban megtisztultak a balfelől a völgybe leereszkedő orosz csapatoktól.

XV.

Nyolcz órakor Kutuzov a Miloradovics-féle negyedik hadtest élén, a melynek a már a völgybe vonult Przselyevszkij és Langeron-féle hadtestek helyét kellett elfoglalnia, ellovagolt Pratzba. Üdvözölte a legelől járó ezred embereit és parancsot adott az indulásra, ezzel jelezvén, hogy a hadtestet ő szándékozik vezetni. Pratz faluhoz érkezve, megállott.

Andrej herceg, egy nagy csoport ember közepett, a kik a főparancsnok kíséretét alkották, ott állott mögötte. Izgatottnak, ingerültnek, de a mellett tartózkodóan nyugodtnak érezte magát, a milyen az ember egy régóta várt pillanat közeledésekor szokott lenni. Szilárdan meg volt győződve, hogy ma van a napja az ő Toulonjának vagy arcolei hídjának. Hogy fog esni a dolog, azt nem tudta, de hogy meglesz, arról erősen meg volt győződve. A terepet és a mi csapataink elhelyezését annyira ösmerte, a mennyire a mi hadseregünkben bárki is ismerhette. Az ő saját külön stratégiai tervéről, a melynek a megvalósítására most gondolni se lehetett, teljesen megfeledkezett. Most, immár beleélvén magát Weihrother haditervébe, Andrej herceg a bekövetkező eshetőségeket mind átgondolta s új ötletei támadtak, a melyeknek megvalósításánál esetleg gyors felfogásra és elhatározásra is lehetett szükség.

Balfelől, alulról a láthatatlan csapatok közt folyó lövöldözés hallatszott a ködben. Andrej hercegnek úgy tetszett, hogy ott összpontosul az ütközet, ott fog fölmerülni valami akadály, és „oda fognak elküldeni engem”, - gondolta magában, - „egy dandárral vagy egy hadosztálylyal, s ott fogok én zászlóval a kezemben előnyomulni s elsöprök mindent, a mi csak az utamba akad”. Andrej herceg nem tudta a mellette elvonuló zászlóaljnak zászlóit közönyösen nézni. A mint elnézte a zászlókat, folyton azt gondolta: lehet, hogy éppen ez az a zászló, a melylyel majd a csapatok élén fogok menni.

Reggelre az éjjeli köd csak harmattá változott zuzmarát hagyott hátra a magaslatokon, a mélyedésekben azonban még mindig, mint tejszínű tenger terült szét a köd. Balfelől, abból a völgyből, a hova csapataink leereszkedtek s a honnan a lövöldözés hallatszott, éppenséggel semmi se látszott. Sötét, de tiszta ég borult a magaslatokra és jobb felől a nap óriási korongja látszott. Messzi elől, a ködtenger túlsó partján kibukkanó erdős halmok látszottak, a melyeken ott kellett lenni az ellenséges hadseregnek, s a melyeken derengett is valami ilyesféle. Jobbfelől, ott a köd birodalmában, kerézkörméssel és dobogással kísérve s olykor szuronyával csillogva vonult el a testőrség; balfelől lovas tömegek bukkantak föl és tűntek el a köd tengerében. Elöl és hátul a gyalogság menetelt. A főparancsnok ott állt a falu végén és elvonultatta maga előtt a csapatokat. Kutuzov ezen a reggelen elcsigázottnak és ingerültnek látszott. A mellette elvonuló gyalogság egyszerre minden parancs nélkül megállt, nyilván azért, mert elől valami akadály feltartóztatta.

- Adja ki végre a parancsot, hogy zászlóalj-oszlopokba sorakozzanak és kerüljék meg a falut, - mondotta Kutuzov bosszúsan egy hozzá közeledő tábornoknak. - Hogy nem képes felfogni, kegyelmes jó uram, hogy mikor az ember szemben áll az ellenséggel, a falu szoros utcájában nem lehet szétterpeszkedni.

- Én azt hittem, hogy a falu mögött fogunk sorakozni, exczellenciás uram, - felelt a tábornok.

Kutuzov epésen elmosolyodott.

- No, ez aztán gyönyörű lenne, az ellenség szeme láttára fejleszteni ki az oszlopunkat, - gyönyörű lenne.

- Az ellenség még messze van, exczellenciás uram. A rendelkezés szerint...

- A rendelkezés! - kiáltott föl Kutuzov epésen, - hát azt ki mondta önnek?... Szíveskedjék csak azt tenni, a mit parancsolnak.

- Igen is.

- No, lelkem, - szólt Neszviczkij suttogva Andrej herceghez, - ugyancsak rossz kedvében van az öreg.

Ekkor egy fehér egyenruhás és a kalapján zöld tollas osztrák tiszt odalovagolt Kutuzovhoz és a császár nevében megkérdezte, vajjon tűzben van-e már a negyedik hadtest?

Kutuzov, a nélkül, hogy felelt volna, elfordult s véletlenül ráesett a tekintete Andrej herczegre, a ki ott állott mellette. Bolkonszkijt megpillantván, Kutuzov valamelyest enyhítette a pillantása haragos és maró kifejezését, mintegy öntudatára ébredvén annak, hogy végre is az ő segédtisztje nem oka annak, a mi történt. S a nélkül, hogy az osztrák segédtisztnek felelt volna, odafordult Bolkonszkijhoz.

- Menjen csak lelkem, s nézze meg, átvergődött-e már a falun a harmadik hadosztály. Mondja meg nekik, hogy álljanak meg és várják be a parancsot.

Alig, hogy Andrej herczeg elindult, megállította őt.

- És kérdezze meg, fel vannak-e állítva a lövészek, - tette hozzá! - Mit csinálnak, mit csinálnak! - mormogta magában és még mindig nem felelt az osztráknak.

Andrej herczeg elvágtatott, hogy a parancsot teljesítse.

Miután az előtte vonuló zászlóaljokat mind utólérte, megállította a harmadik hadosztályt és meggyőződött róla, hogy a mi hadoszlopaink előtt a lövészek csatárlánca még csakugyan nincs felállítva. A legelől lévő ezred parancsnoka nagyon csodálkozott, mikor közölték vele a főparancsnok parancsát, hogy állítsa fel a lövészeket. Az ezredparancsnok azzal a mélységes meggyőződéssel állt ott, hogy előtte még vannak csapatok, s hogy az ellenség nem lehet közelebb tíz versztnél. És elől csakugyan nem látszott más, mint az elhagyott és ködben derengő helység. Andrej herczeg, miután a főparancsnok nevében kiadta a parancsot, hogy az elmulasztottakat pótolják, visszalovagolt. Kutuzov még mindig ugyanazon a helyen állott, s öregesen elhagyván izmos testét a nyeregben, behunyt szemmel nagyokat ásított. A csapatok nem mozdultak, hanem lábhoz tett fegyverrel álltak egy helyben.

- Jól van, jól van, - mondotta Andrej herczegnek és odafordult a tábornokhoz, a ki órával a kezében, azt mondotta, hogy ideje volna indulni, mert a balszárny oszlopai már mind elvonultak.

- Ráérünk még, kegyelmes uram, - mondotta Kutuzov ásítás közben. - Ráérünk! - ismételte.

Ekkor, messze Kutuzov mögött, tisztelgő ezredek hangjai hallatszottak és ezek a hangok az előnyomuló orosz hadoszlopok vonalának egész hosszában gyorsan kezdtek közeledni. Nyilvánvaló volt, hogy az, a ki előtt tisztelegtek, gyorsan haladt. Mikor annak az ezrednek a katonái elkiáltották magukat, a mely előtt Kutuzov állott, Kutuzov kissé félrevonult és összeránczolt homlokkal körülnézett. A Pratz felőli úton egy századra való tarka lovascsapat közeledett. Közülük ketten sebes vágatva lovagoltak a többiek előtt. Az egyik fekete egyenruhában, fehér tollforgóval, pej lovon, a másik pedig fehér egyenruhában, fekete lovon ült. A két császár volt a kíséretével. Kutuzov az arczvonalban lévő régi katona negédességével „Vigyázz!”-t vezényelt és tisztelegve odalovagolt a császárhoz. Egész alakja és modora egyszeriben megváltozott. Egy alárendelt és nem okoskodó ember képét öltötte magára. Negédes tiszteletteljességgel, mely a császárt szemlátomást kellemetlenül érintette, odalovagolt hozzá és tisztelgett előtte.

A kellemetlen benyomás, mint a ködfoszlány a tiszta égen, csak éppen, hogy átsuhant az uralkodó fiatal és boldog arczán, azután eltűnt. Gyengélkedése után aznap soványabbnak látszott, mint az olműtzi csatatéren, a hol Bolkonszkij első ízben látta őt külföldön; de gyönyörű szürke szemeiben a fenség és a szelidség ugyanolyan elbűvölő vegyülete csillogott, és finom ajkain a legváltozatosabb kifejezéseknek ugyanaz a lehetősége, és főképpen az elszánt és ártatlan fiatalságnak ugyanaz a fölséges kifejezése ült.

Az olműtzi csapatszemlén fenségesebb, itt pedig vidámabb és erélyesebb volt. A három versztes vágatástól kissé kipirult, s mikor a lovát megállította, nagyot fújva felsóhajtott és végignézett a kíséretében levőknek épp oly fiatal és eleven arczain. Csartoriszkij és Novoszilyczov, Bolkonszkij herczeg és Sztroganov, valamint a többiek is, csupa pazarul öltözött, vidám fiatal ember, gyönyörű, agyonkényeztetett, friss és alig-alig izzadt lovakon ülve, beszélgetve és mosolyogva álltak meg a császár mögött. Ferencz császár, egy hosszúkás és piros arcú fiatal ember, feltűnően egyenesen ült szép fekete csikóján s aggodalmasan és lassan nézett körül. Odaintette fehér segédtisztjei egyikét és valamit kérdezett tőle. „Alkalmast az kérdi, hogy hány órakor indultak el”, - gondolta magában Andrej herczeg, a mint régi ismerőst megfigyelte, s eszébe jutván a kihallgatása, nem tudott elfojtani egy mosolyt. A császárok kíséretében orosz és osztrák testőr- és egyéb ezredekől összeválogatott testőr-tisztek voltak együtt. Közöttük lovászok vezették a kivarrott csótárokkal letakart szép császári tartalék-lovakat.

Mint mikor egy hirtelen kinyitott ablakon át friss levegő árad be egy dohos szobába, úgy ihlette meg ettől a csillogó fiatal csapattól a fiatalság, az erély és a siker meggyőződése Kutuzov lehangolt törzskarát.

- Miért nem lát már hozzá, Larionovics Mihail? - fordult oda Alexander császár hirtelen Kutuzovhoz, s ugyanakkor udvarias pillantást vetett Ferencz császárra.

- Még várok, felség, - felelt Kutuzov tiszteletteljesen előrehajolva.

A császár kissé elkomolyodva, előrehajtotta a fülét, és jelezte, hogy nem hallotta jól.

- Még várok, felség, - ismételte Kutuzov (Andrej herczeg észrevette, hogy Kutuzov felső ajka természetellenesen remegett, mikor ezt a „még várok”-ot kiejtette). A hadtestek még nincsenek mind együtt.

A császár most már hallotta, de ez a felelet szemlátomást nem volt ínyére; görnyedt vállait felrántotta, rápillantott a mellette álló Novoszilyczovra, s mintegy ezzel a pillantással emelt panaszt Kutuzov ellen.

- De hiszen nem vagyunk most a czaricyni mezőn, Larionovics Mihail, a hol nem kezdik addig a parádét, míg az ezredek mind nincsenek együtt, - jegyezte meg az uralkodó, megint a szemébe nézván Ferencz császárnak, mintha csak arra akarta volna őt felkérni, hogy ha már nem akar résztvenni a beszélgetésben, legalább figyeljen oda az ő szavaira; de Ferencz császár rá se hederített, csak ide s tova tekintgetett.

- Éppen azért nem kezdem el, felség, - szólott Kutuzov csengő hangon, mintegy ezzel akarván elejét venni annak, hogy meg ne hallják, s az arczán megint megrezdült valami. - Éppen azért nem kezdem el, felség, mert nem vagyunk parádén, és nem vagyunk a czaricyni mezőn, - mondotta tisztán és határozottan.

A császár kíséretében lévő arczokon, melyek gyors pillantásokat váltottak egymással, a zúgolódás és szemrehányás kifejezése jelent meg. „Bármilyen öreg is, nem volna szabad, semmiképpen se volna szabad így beszélnie”, - ez volt azokról az arczokról leolvasható.

A császár merően és figyelmesen nézett Kutuzov szemébe, azt várván, nem mond-e még valamit. De Kutuzov tiszteletteljesen lehorgasztott fejjel szintén csak várt. A hallgatás eltartott vagy egy perczig.

- Egyébiránt, ha felséged parancsolja, - szólott Kutuzov a fejét fölemelvén, s újra a korlátolt, nem okvetetlenkedő, hanem a vakon engedelmeskedő tábornok előbb használt hangján beszélt. Megsarkantyúzta a lovát és odaintván magához Miloradovics hadtestparancsnokot, parancsot adott neki a támadásra.

Megint megmozdultak a csapatok, s a novgorodi ezred két és az apseroni ezred egy zászlóalj a császár mellett megindult előre.

Ugyanakkor, mikor ez az apseroni zászlóalj a császár előtt elvonult, a pirosarcú Miloradovics, köpönyeg nélkül, teljes rendjeles díszben, félrekapott, hatalmas tollbokrétás kalappal a fején, sebes vágatásban száguldott előre és daliásan tisztelegve megállította a lovát a császár előtt.

- Isten nevében, - mondotta neki a császár.

- Felség, minden lehetőt el fogunk követni, Felség, - felelt vidáman, de azért rossz francia kiejtésével gúnyos mosolyt csalt ki a kíséret uraiból. Miloradovics hirtelen megfordította a lovát s odaállott valamivel a császár mögé. Az apseroniak, a kiket az uralkodó jelenléte egészen felvillanyozott, délczegen, feszes léptekkel vonultak el a két császár és kísérete előtt.

- Fiúk! - kiáltott föl csengő, önérzetes és vidám hangon Miloradovics, a kit a puskaropogás, a küszöbön álló ütközet, és a császárok előtt oly önérzetesen elvonuló délczeg apseroniak látása, - a kik még Szuvarov idejéből való bajtársai voltak, - annyira föllelkesített, hogy még a császár jelenlétéről is megfeledkezett. - Fiúk! Ez nem az első falu, melyet el kell foglalnotok! - kiáltotta oda nekik.

- Rajta leszünk! - kiáltottak a katonák. A császár lova szinte megbokrosodott a váratlan kiabálástól. Ez a ló, mely már az orosz hadiszemléken is hordozta a császárt, itt az austerlitz-i csatatéren is épp úgy, mint a Mars-mezőn, békén tűrte bal lábának a sarkantyúzását, itt is hegyezte a füleit a lövöldözésre, de itt sem tulajdonított semmi jelentőséget, sem annak a mit hallott, se Ferencz császár fekete csikója szomorúságának, sem pedig mindannak, a mit az, a ki hátán ült ezen a napon, mondott, gondolt és érzett.

A császár mosolyogva fordult oda egyik bizalmasához, s a délczeg apseroniakra mutatva valamit mondott neki.

XVI.

Kutuzov, segédtsíztjeinek a társaságában lépésben ment a karabélyosok után.

Mikor már vagy félversztet ment, a hadoszlop végén, két út keresztezésénél, egy elhagyatott, magános ház előtt (mely alkalmasint csárda volt valamikor) megállt. Mind a két út lefelé vezetett a hegyről, és mind a kettőn csapatok vonultak.

El kezdett oszladozni a köd és vagy két versztnyre a szemközt lévő magaslatokon, úgy homályosan már látszottak az ellenséges csapatok. Balfelől a völgyben mind hangosabb lett a puskaropogás. Kutuzov egy osztrák tábornokkal beszélgetve megállt. Andrej herczeg, a ki kissé hátrább állott, nézte őket, s egy segédtsíztől el akarván kérni a távcsövét, odafordult hozzá.

- Nézze csak, nézze, - szólott ez a segédtsízt, miközben nem a távolból látszó csoportokra, hanem egyenesen maga elé le a völgybe nézett. - Ezek francziák!

A két tábornok és a segédtsízték mind a látcső után kaptak, melyet kézzől-kézre adtak egymásnak. Az arcok egyszerre mind elváltoztak, s valamennyire kiült a rémület kifejezése. Azt hitték, hogy a francziák még két versztnyre vannak tőlük, s egyszerre váratlanul megjelentek közvetlenül az orruk előtt.

- Ez az ellenség?... Nem!... De igen, nézze csak, az... biztosan az... Mit jelentsen ez? - hangzott föl mindenfelől.

Andrej herczeg szabad szemmel is látta, hogy jobbfelől, alulról, alig ötszáz lépésnyire attól a helytől, a melyen Kutuzov állott, egy sűrű francia hadoszlop jött fölfelé az apseroniakkal szemben.

„Ime itt van, elérkezett a döntő pillanat! Végre rám került a sor!” - gondolta Andrej herczeg, és megsarkantyúzván a lovát, odalovagolt Kutuzovhoz.

- Meg kell állítani az apseroniakat, - kiáltott föl, - kegyelmes uram!

De ugyanabban a pillanatban füstbe borult minden, közeli puskaropogás hallatszott s Andrej herczegtől alig két lépésnyire egy naivul ijedt hang fölkiáltott: „No czimborák, beföllegzett!” És ez a hang úgy hatott, mintha csak vezényszó lett volna. Erre a hangra futásnak eredt mindenki.

Zűrzavaros és mindjobban gyarapodó tömegek futottak vissza arra a helyre, a hol öt percczel azelőtt a csapatok elvonultak a császár előtt. Nemcsak hogy nehéz volt ezt a tömeget föltartóztatni, de szinte lehetetlen volt vele együtt nem futni vissza. Bolkonszkij csak azon iparkodott, hogy el ne maradjon tőle, hátranézett és bámult, nem tudván megérteni, mi történt ott előtte. Neszviczkij kétségbeesett, piros arczczal és önmagából kikelve ordított Kutuzovra, hogy ha nem megy el tüstént, bizton fogságba kerül. Kutuzov még mindig ugyanazon a helyen állott, s a nélkül, hogy felelt volna, elővette a zsebkendőjét. Csurgott a vér az arczáról. Andrej herczeg odafurakodott mellé.

- Megsebesült? - kérdezte, alig tudván elleplezni alsó ajkának a remegését.

- Nem itt van a seb, hanem ott ni! - mondotta Kutuzov, miközben a kendőjét az arczára nyomta és rámutatott a menekülőkre.

- Tartóztassa fel őket! - kiáltotta, de ugyanakkor, alkalmasint meggyőződven arról, hogy ez lehetetlenség, megsarkantyúzta a lovát és jobbra elvágtatott. A menekülőknél egy ujonnan összeverődött tömege megkapta és magával ragadta őt.

A csapatok olyan sűrű tömegekben futottak, hogy a ki egyszer a gomolygó tömegbe belesodródott, az csak bajosan kászolódkodhatott ki belőle. Az egyik felkiáltott: „Előre! Mit habozol?” A másik megfordult és a levegőbe lőtt; a harmadik azt a lovat verte, a melyen Kutuzov ült. Kutuzov, miután a kíséretével együtt, mely időközben a felére olvadt, ellovagolt abba az irányba, a honnan, meglehetősen közlől, ágyúdörgés hallatszott. Andrej herczeg kiszabadulván a menekülők közül, iparkodott el nem maradni Kutuzovtól, s egy hegy lejtőjén megpillantott egy orosz üteget, a mely még mindig tüzelt s a melyet a francziák erősen szorongattak. Fölötte orosz gyalogság állott, mely sem előre nem mozdult, hogy az ütegnek segítségére legyen, se vissza nem vonult a menekülőkkel. Egy lovastábornok elvált ettől a gyalogságtól és odalovagolt Kutuzovhoz. Kutuzov kíséretéből már csak négy ember maradt mellette. Mindannyian sápadtak voltak és szóltanul néztek egymásra.

- Tartóztassa fel azokat a gazembereket! - szólt Kutuzov lihegve az ezredparancsnokhoz, s a menekülőkre mutatott; de ebben a pillanatban, mintegy büntetésül ezekért a szavakért, mint egy madárcsapat, süvítve szálltak a golyók az ezred és Kutuzov kísérete felé. A francziák rohamot intéztek az üteg ellen, és megpillantván Kutuzovot, elkezdtek rá lövöldözni. Erre a sortűzre az ezredparancsnok a czombjához kapott; néhány ember elesett, és egy helyettes-zászlótartó, a ki zászlóval a kezében ott állott, kiejtette a kezéből a zászlót: a zászló meg-ingott, leesett, de fönnakadt a szomszéd katonák fegyverei közt. A katonák minden parancs nélkül elkezdtek tüzelni.

- Oooh! - nyögte Kutuzov kétségbeesetten és hátranézett. - Bolkonszkij, - suttogta örege tehetetlenségének a tudatától remegő hangon, - Bolkonszkij, - suttogta a szézüllött zászlóalj-ra és az ellenségre mutatva, - mi ez?

De még mielőtt ezt a két szót kiejthette volna, Andrej herceg, a ki a szégyen és harag könnyeit érezte felnyomulni a torkán, már leszállott volt a lováról és odaugrott a zászlóhoz.

- Fiúk, előre! - kiáltott föl gyermekesen átható hangon. - „Ime itt van!” - mikor a zászló nyelét megfogta, és gyönyörűséggel hallgatta a nyilván neki szánt golyók füttyölését. Néhány katona elesett. - Hurrá! - kiáltott föl Andrej herceg, alig bírván tartani a nehéz zászlót és azzal a kétségtelen meggyőződéssel rohant előre, hogy az egész zászlóalj követni fogja. És csakugyan, mindössze pár lépést futott előre egyedül. Megmozdult egy-két katona, majd hurrá-t kiáltva az egész zászlóalj megindult előre és utólérte őt. A zászlóalj egyik altisztje odarohant hozzá, kikapta kezéből az imbolygó zászlót, de legott elesett. Andrej herceg megint fölkapta a zászlót, s a nyelénél fogva vonszolta maga után a zászlóalj előtt. Maga előtt ott látta a mi tüzeinket, a kik közül egyesek küzdöttek, mások az ágyúkat cserbenhagyva, vele szemben futásnak eredtek; látott francia gyalogosokat is, a kik megragadták a tűzérlovakat és megfordították az ágyúkat. Andrej herceg a zászlóaljával már csak húsz lépésnyire volt az ágyúktól. A feje fölött folyton hallotta a golyók füttyölését, és jobbra-balra tőle egyre sóhajtottak és hullottak a katonák. De ő rájuk se hederített, mindig csak azt nézte, mi történik azzal az üteggel ott előtte. Már tisztán látta egy vöröshajú tűzérnek félrecsapott csákós alakját, a mint egy ágyútörlőbe kapaszkodott, a melyet egy francia katona ki akart csavarni a kezéből. Andrej herceg tisztán látta e két ember arcának fáradt és egyúttal dühös kifejezését, a kik nyilván azt se tudták, mit csinálnak.

„Mit csinálnak ezek? - gondolta Andrej herceg, a mint őket nézte, - miért nem fut az a vörös tűzér, mikor nincs fegyvere? Miért nem szúrja le az a francia? Már arra se lesz ideje, hogy odajusson, a francziának egyszerre eszébe jut a fegyvere és leszúrja őt.” És csakugyan, egy másik francia szuronyszegezve rohant a küzködőkhöz, s a vörös tűzér, a ki még mindig nem volt tisztában vele, hogy mi vár rá, s a ki diadalmasan hadonászott a magához ragadott ágyútörlővel, eldőlt. De Andrej herceg nem láthatta, hogy mi lett a dolog vége. Úgy tűnt föl neki, mintha a közelében álló katonák egyike bottal teljes erővel föbe ütötte volna őt. Az ütés kissé fájdalmas, de a mi fő, kellemetlen volt azért, mert megzavarta őt abban, hogy láthassa azt, a mit meg akart figyelni.

„Mi az? Elesem? Megtántorodnak a lábaim”, - gondolta és hátra esett. Abban a reményben, hogy megláthatja, hogy’ végződött a két francia és a tűzér harca, kinyitotta a szemét, s roppantul szerette volna tudni, megölték-e a tűzért vagy sem, s elfoglalták-e az ágyúkat vagy sem? De nem látott semmit. Nem volt fölötte más, mint az ég, a homályos, de azért mégis mérhetetlenül magas ég, a melyen csöndesen úszkált néhány szürke felhő. Milyen csöndesen és nyugodtan, milyen ünnepélyesen, éppenséggel nem úgy, mint a hogy’ mi rohantunk, ordítottunk és verekedtünk, éppenséggel nem úgy, mint a hogy’ feldühödt és megrémült arccal tülekedtek egymással az ágyútörlő fölött az a francia, meg az a tűzér, éppenséggel nem úgy siklanak tova ezen a magas, végtelen égen azok a felhők. Hogy’ van az, hogy én soha azelőtt nem láttam ezt a magas eget? És milyen boldog vagyok, hogy végre megösmertem. Igen! Sivár minden, csupa ámítás minden, azt a végtelen eget kivéve. Semmi, semmi sincsen rajta kívül. De még az sincsen, semmi sincsen, csak csönd és nyugalom. És hála Istennek!...

XVII.

Bagrationnál, a jobb szárnyon kilencz órákor még nem kezdődött volt meg az ütközet. Bagration herceg nem akarván Dolgorukov ama kívánságának eleget tenni, hogy az ütközetet megkezdjék, és el akarván hárítani magáról a felelősséget, azt ajánlotta Dolgorukovnak,

hogy küldjenek el valakit és kérdezzék meg a főparancsnokot. Bagration tudta, hogy tekintettel arra a tíz versztre, mely az egyik szárnyat a másiktól elválasztotta, ha nem ölik is meg azt, a kit elküldenek (a mi valószínűnek látszott) s ha megtalálja is a főparancsnokot, a mi pedig nagyon nehéz volt, a küldött, lehetetlen, hogy esténél előbb visszakerüljön.

Bagration semmitmondó, nagy és álmos szemeivel végignézett a kíséretén és önkéntelenül is Rosztovnak a reménytől és az izgatottságtól szinte megdermedt, gyerekes arcza ötlött a szemébe először. Őt küldte hát el.

- És ha ő felségét előbb megtalálom, mint a főparancsnokot, kegyelmes uram? - kérdezte Rosztov, kezét a sipkájához szorítva.

- Akkor ő felségének is átadhatja, - felelt Dolgorukov és sietve elébe vágott Bagrationnak.

Rosztov, miután az éjjel felváltották, pár órát aludt reggel felé, s jókedvűnek, bátornak és elszántsággal érezte magát, mozdulatai ruganyosak voltak, szentül bízott a szerencséjében, és olyan hangulatban volt, a melyben minden könnyűnek, vidámnak és lehetségesnek látszik.

Ezen a reggelen minden vágya teljesült: megkezdődött a döntő ütközet s ő részt vehetett benne; sőt parancsörtsztje lett a legvitézesebb tábornoknak; sőt, most valami megbízással ment Kutuzovhoz, de meglehet, magához az uralkodóhoz. Derült volt a reggel, jó lovacska volt alatta s örömmel és boldogsággal volt tele a lelke. Miután a parancsot megkapta, megeresztette a lovát, s a csapat-vonal mentén elvágatott.

Eleinte a Bagration-féle csapatok mentén haladt előre, a melyek még nem léptek a cselekvés terére, és mozdulatlanul álltak egy helyben, majd kijutott az Uvarov lovassága által ellepett síkságra s itt már valamelyes mozgalmat és az ütközetre való készülődést észlelt; mikor az Uvarov lovasságát megkerülte, tisztán hallotta az ágyú- és puska-tüzelés hangjait. A tüzelés mindinkább erősödött.

Most már nem úgy volt, mint azelőtt, a mikor a friss reggeli levegőben, egyenlőtlen időközökben kettesével, hármassával eldördült néhány lövés, és utána beleszólt egy-két ágyúdördülés is, hanem Pratz előtt a hegyoldalon valóságos puskaropogás hallatszott, melyet oly sűrű ágyúdörgés kísért, hogy olykor az egyes lövések már nem is voltak külön kivehetők, hanem egy közös dördülésbe olvadtak össze.

Látni lehetett, a mint a lankás domboldalakon egymást üzte, egymást érte a pusokák villanása, az ágyúk füstfelhői pedig lassan gomolyogtak, majd szétfoszlottak és egymásba olvadtak. A szuronyok villogásán láthatók voltak a füst között a gyalogsági tömegek felvonulása s a zöld lőszerkocsi tűzérő keskeny csikjai.

Rosztov egy pillanatra megállította a lovát egy hegyfokon, hogy lássa, mi történik; de bármennyire megfeszítette is a figyelmét, semmit se volt képes kivenni, és megérteni abból, a mi történt; mozogtak ugyan valamiféle emberek ott a füstben, elől is, hátul is csapatok keskeny sávjai húzódtak ide s tova; de miért? hová? miféle csapatok? - azt kivenni nem lehetett. Ez a látvány és ezek a hangok nem csak hogy nem ébresztettek benne semmiféle szomorú vagy szepegő érzést, sőt ellenkezőleg, csak gyarapították az energiáját és elszántságát.

„No csak, rajta, rajta!” - fordult oda gondolatban ezekhez a hangokhoz, és megint megindult a vonal mentén, mindjobban belejutván az immár a cselekvés terére lépett csapatok közé.

„Hogy hogy’ és miként lesz, azt nem tudom, de jó lesz minden!” - gondolta Rosztov.

Miután még néhány osztrák csapatot elhagyott, észrevette, hogy a vonalnak utánuk következő része (ez volt a testőrség) már benn volt a tűzben.

„Annál jobb! Legalább közelebről látom”, - gondolta.

Csaknem a legelső vonal mentén haladt előre. Néhány lovas vágatott vele szemben. Ezek a mi testőr-dzsidásaink voltak, a kik züllött sorokban tértek vissza a rohamból. Rosztov önkéntelenül észrevette, hogy egyiküket elborította volt a vér, és csak vágatott tovább.

„Ehhez nekem semmi közöm!” - gondolta. Alig lovagolt előre pár száz lépést, mikor balfelől, az ő útját keresztezve, a mező egész szélességében csillogó fehér egyenruhába öltözött és fekete lovakon ülő lovasoknak egy hatalmas csoportja ügetett egyenesen felé. Rosztov hogy a lovasok útjából kitérjen, megeresztette a lovát, a mi sikerült volna is neki, ha azok egyforma ütemben jöttek volna, de mindinkább gyorsították a menetet, úgy, hogy a lovak közül egyesek már szinte vágatva közeledtek. Rosztov mind tisztábban hallotta dobogásukat és fegyvereik zörgését, s mind tisztábban kivehette a lovaikat, alakjukat, sőt az arcukat is. Ezek a mi lovas-testőreink voltak, a kik rohamra indultak a velük szemben előnyomuló francia lovasság ellen.

A lovas-testőrök már vágattak, de még valamelyest fékeztek a lovaikat. Rosztov már látta az arcukat és hallotta a vezényszót: Rajta-rajta! - melyet egy tiszt ordított, a ki eszeveszetten vágatott tova jóvérű lován. Rosztov attól tartván, hogy letiporják, vagy belekeverik a francziák ellen intézett rohamba, oly sebesen, a mennyire csak a lovától tellett, elvágatott az arcvonal előtt, de még se sikerült neki idejében a végére érni.

A szélső lovas-testőr, egy óriás termetű ragyás ember, haragosan összeránczolta a homlokát, mikor meglátta maga előtt Rosztovot, a kivel elkerülhetetlenül össze kellett ütköznie. Ez a lovas-testőr feltétlenül legázolta volna Rosztovot a Beduinjával együtt (Rosztov olyan kicsinek és gyöngének tetszett maga előtt, ezekhez az óriás emberekhez és lovakhoz képest), ha véletlenül nem jutott volna eszébe az, hogy pálczájával a lovas-testőr lovának a szeme közé suhintson. Az öt versokos, nehézkes, fekete ló füleit hátraszegve ágaskodni kezdett; de a lovas-testőr hatalmas sarkantyúit teljes erővel belevágta az oldalába, mire a ló a nyakát kinyújtva s a farkát lengetve még veszettebbül száguldott tova.

Alig hogy a lovas-testőrök Rosztovot elhagyták, már hallotta a hurrá-kiáltásokat, és hátrapillantva látta, hogy legelső soraik már összekeveredtek a piros vállrojtos, idegen, alkalmasint francia lovasokkal. Többet nem láthatott, mert tüstént ezután megszólaltak valahol az ágyúk és füstbe borult minden.

Abban a pillanatban, mikor a lovas-testőrök őt elhagyva, eltűntek a füstben, Rosztov habozni kezdett, vajjon kövesse-e őket, vagy oda menjen, a hová küldték. Ez volt a lovas-testőrök ama fényes rohama, mely még a francziákat is bámulatba ejtette. Rosztov elrémülve hallotta később, hogy a szép legényeknek ebből a hatalmas tömegéből, mindezekből az ezreket érő lovakon vágató gazdag fiúkból, tisztekből, hadapródokból, a kik mellette elvágattak, a roham után mindössze tizenharczan maradtak életben.

„Mit irigyeljem őket: nekem nem ez a sors van szánva, s úgy lehet, hogy tüstént meglátom a császárt!” - gondolta Rosztov és elvágatott.

Mikor a gyalogos testőrökhöz ért, nem annyira abból, hogy hallotta a golyók füttyölését, mint inkább abból, hogy a katonák arczán nyugtalanságot, a tiszteken pedig természetellenes, harcias ünnepélyességet fedezett föl, észrevette, hogy egymást üzve repültek a golyók körülötte és a feje fölött.

Mikor a gyalog-testőrezredek egyik vonalát hátulról megkerülte, egy hangot hallott, mely nevének szólította: „Rosztov!”

- Mi az? - kiáltott föl, nem ismervén meg Boriszt.

- Hogy' kerülsz te ide az első vonalba! A mi ezredünk éppen most intézett egy rohamot! - mondotta Borisz azzal a boldog mosolylyal, mely a fiatal emberek arczán meg szokott jelenni, mikor első ízben jutnak a tűzbe. Rosztov megállt.

- Ugyan! - szólott. - Nos és?

- Visszavertük őket! - mondotta Borisz élénken, s megeredt a nyelve. - Képzelheted. - És Borisz el kezdte mesélni, hogy a testőrség csapatokat látván maga előtt, osztrákoknak nézte őket, és csak a sánczok közül kilőtt golyókból tudta meg, hogy immár az első vonalban van, és teljesen váratlanul meg kell ütköznie. Rosztov, a nélkül, hogy Boriszt végighallgatta volna, megindította a lovát.

- Te hová mégy? - kérdezte Borisz.

- Megbízásom van ő felségéhez.

- Itt van! - mondotta Borisz, a ki „ő felsége” helyett úgy értette, hogy Rosztovnak „ő fenségével” van dolga; és rámutatott egy nagyherczegre, a ki sisakkal a fején és lovas-testőr köntösben alig száz lépésnyire állott tőlük és vállát felrántva s a homlokát összeránczolva valamit ordított egy fehér és sápadt osztrák tisztre.

- De hiszen ez a nagyherczeg, nekem pedig a főparancsnokhoz vagy az uralkodóhoz kell mennem, - mondotta Rosztov és már-már megsarkantyúzta a lovát.

- Gróf! Gróf! - kiáltott rá Berg, a ki a másik oldalról épp oly élénken közeledett felé, mint Borisz, - gróf, én a jobb kezemen megsebesültem (mondotta s odamutatta véres kezefejét, mely a zsebkendőjével volt bekötve) és mégis a helyemen maradtam. Gróf, a balkezemben fogom a kardot: a von Bergek nemzetségének lovag volt minden tagja.

Berg még valamit mondott, de Rosztov nem hallgatott rá és otthagyta.

Rosztov, miután elhagyta a testőrséget s nehogy megint az első vonalba kerüljön, mint a hogy a lovas-testőrök rohamába belecsöppent, keresztül lovagolt egy pusztas térségen, a tartalék vonal mentén folytatta az útját, és messze elkerülte azt a helyet, a honnan a legerősebb tüzelés és ágyúzás hallatszott. Egyszerre maga előtt és a mi csapatunk mögött, egy olyan helyen, a hol semmiképpen se láthatta az ellenséget, közeli puskaropogást hallott.

„Mi lehet ez? - gondolta Rosztov. - Az ellenség a mi csapataink háta mögött? Az lehetetlen”, - villant meg a fejében és egyszerre elfogta a saját maga és az ütközet kimenetele fölött való rémület. „De bármi legyen is ez, - gondolta, - most már kerülő utakról szó se lehet. Meg kell keresnem itt a főparancsnokot, és ha minden elveszett, nekem is kötelességem a többiekkel együtt elpusztulni.”

Az a rossz előérzet, mely elfogta volt Rosztovot, most, hogy a Pratz falú mögött elterülő és mindenféle csapatok tömegével ellepett területen beljebb hatolt, mindinkább fokozódott.

- Mi az? Mi az? Kire lövöldöznek? Ki lövöldöz? - kérdezte Rosztov, mikor az orosz és osztrák katonákat utolérte, a kik rendetlen futásban menekülve, keresztezték az útját.

- Tudja az ördög? Megvertek már? Mindennek vége! - feleltek neki oroszul, németül és csehül a menekülő csapatjai, a kik épp oly kevésbé tudták, hogy mi történt, mint ő.

- Üssétek a németeket! - ordított az egyik.

- Ördög vigye az árulóit!

- Pokolba ezekkel az oroszokkal! - dörmögte egy német.

Néhány sebesült vánszorgott az úton. A szitkok, a felkiáltások, a nyögések egy általános morajba olvadtak össze. A lövöldözés abbamaradt, s mint Rosztov később megtudta, az orosz és osztrák katonák egymásra lövöldöztek.

„Istenem! Mi ez? - gondolta Rosztov. - És éppen itt, a hol minden pillanatban megláthatja őket a császár... De nem, ez alkalmasint csak néhány gazember. Ez nem lehet, ez lehetetlen”, - gondolta. „Csak hamar, hamar, hadd menjek innen mielőbb!”

A vereség és a futás gondolata sehogy se ment a fejébe Rosztovnak. Bár ott látta a francia ágyúkat és csapatokat éppen azon a pratzi hegyen, a hol a főparancsnokot kellett volna föl kutatnia, nem tudta, és nem akarta elhinni azt, a mit látott.

XVIII.

Rosztov azt a parancsot kapta, hogy Pratz falú körül keresse a főparancsnokot és az uralkodót. De nemcsak hogy ők nem voltak ott, de nem volt ott egyetlen parancsnok sem, hanem csak a legkülönbébb fegyvernemekből való szétszűllött csapatok. Kimerült lovát még jobban hajszolta, csak hogy mielőbb elhagyja ezeket a tömegeket, de minél tovább jutott, annál nagyobb rendetlenséget tapasztalt a csapatok közt. Az országúton, a melyre kijutott, mindenféle fajta szekerek és fogatok, mindenféle fegyvernemhez tartozó osztrák és orosz csapatok, sebesültek és nem sebesültek szorongtak. Mindez a pratzi magaslatokon elhelyezett francia ütegek golyóinak komor hangjai közepett zavarosan nyüzsgött és morajlott.

- Hol a császár? Hol van Kutuzov? - kérdezte Rosztov mindattól, a kit csak megállíthatott, de senkitől se tudott választ kapni.

Végre galléron fogott egy katonát és rákényszerítette, hogy a kérdésére feleljen.

- Eh! Barátocskám! Már rég elindultak valamennyien valahol oda előre! - mondotta Rosztovnak a katona mosolyogva és kitépte magát a kezei közül. Otthagya ezt a katonát, a ki nyilván részeg volt, Rosztov egy tisztiszolgának vagy valami előkelő személyiség lovászának a lovát állította meg s őt kezdte vallatóra fogni. A tisztiszolga kijelentette Rosztovnak, hogy a császárt ezelőtt egy órával lélekszakadva vitték el hintón ezen az úton, s hogy a császár veszedelmesen megsebesült.

- Lehetetlen, - mondotta Rosztov, - alkalmasint másvalaki volt az.

- Magam is láttam, - szólott a legény öntelt mosolylyal. - Talán csak ismerem a császárt: hányszor láttam Péterváron, ennyiről ni. Sápadtan, ijesztően sápadtan ült a kocsijában. S az a négy fekete, batyuska, mint a vihar, úgy száguldott el mellettünk: azt hiszem, ideje, hogy a császári lovakat és Ivanycs Ilját is ösmerjem: aztán meg azt tartom, hogy Ilja nem igen megy kocsin mással, mint a császárral.

Rosztov eleresztette a lovát és tovább akart menni. Egy sebesült tiszt ment el mellette és oda fordult hozzá:

- De hát kit keres? - kérdezte a tiszt, - a főparancsnokot? A mi ezredünk előtt éppen mellén találta egy ágyúgolyó.

- Nem halt meg, csak megsebesült, - igazította helyre egy másik tiszt.

- De hát ki? Kutuzov? - kérdezte Rosztov.

- Nem Kutuzov, hanem hogy' is hívják, no de hiszen mindegy, mindössze se sokan maradtak életben. Tessék csak oda menni, abba a faluba, ott együtt van az egész parancsnokság, - mondotta ez a tiszt és rámutatván Hostieradek falura, tovább ment.

Rosztov lépésben folytatta az útját, maga se tudván, hogy hova és kihez megy voltaképpen. A császár megsebesült, az ütközet elveszett. Most már lehetetlen volt ezt el nem hinnie. Elindult hát abban az irányban, a melyet mutattak neki, s a hol a messze távolban egy templomot és tornyokat látott. Ugyan minek siessen most már? Mit mondjon most már a császárnak vagy Kutuzovnak, még ha életben vannak és nem sebesültek is meg?

- Ezen az úton tessék menni, nagyságos uram, mert amott bizton agyonlövik, - kiáltott rá egy katona. - Bizton agyonlövik!

- Oh! Mit beszélsz! - szólott egy másik. - Már hova menne arra! Erre közelebb.

Rosztov elgondolkozott s éppen annak az útnak vágott neki, a melyen azzal kecsegtették, hogy agyonlövik.

„Most már úgy is mindegy; mikor már a császár megsebesült, talán bizony én óvjam magamat?” - gondolta magában. Kijutott arra a térségre, a melyen a Pratzból menekülők közül a legtöbb ember pusztult el. A francziák még nem foglalták el ezt a helyet, az oroszok pedig, a kik életben maradtak, vagy megsebesültek, régen otthagyták. Mint a jó legelőn a boglyák, minden deszjatinon tíz-tizenöt halott és sebesült hevert szanaszét a mezőn. Kettesével, hármásával vánszorogtak tova a sebesültek és folyton hallatszottak kellemetlen, s mint Rosztovnak tetszett, olykor mesterkélty nyögéseik és jajkiáltásaik. Rosztov megeresztette a lovát, hogy ne lássa ezeket a szenvedő embereket és borzalom fogta el a szívét. Nem az életéért aggódott, hanem azért a férfiasságért, a melyre szüksége volt, s a melyről tudta, hogy nem állja ki ezeknek a szerencsétleneknek a látását.

A francziák, a kik már megszűntek volt erre a halottakkal és sebesültekkel telehintett mezőre löni, mert már nem volt rajta eleven ember, megpillantván a rajta keresztül lovagló segéd-tisztet, felé irányítottak egy ágyút és odalöttek néhány golyót. Ezeknek a rémesen füttyülő hangoknak az érzése és a körülötte heverő halottak a rémület és az önmaga iránt való szánalom egyetlen benyomásává olvadtak össze Rosztovban. Eszébe jutott az édes anyja utolsó levele. „Vajjon mit érezne, - gondolta magában, - ha itt látna most engem ezen a mezőn, s látná a felém irányított ágyúkat?”

Hostieradek falúban bár vegyes, de nagy rendben tartott orosz csapatok voltak együtt, melyek a csataterőről érkeztek oda. Idáig már nem jutottak el a francia golyók, s a tüzelés hangjai távoliakként tetszettek. Itt már tisztán látta és mondotta is mindenki, hogy az ütközet elveszett. Bárkihez fordult is Rosztov, senki se tudta neki megmondani, sem azt, hol a császár, sem azt, hol van Kutuzov. Egyesek azt mondták, hogy az uralkodó megsebesüléséről szóló hír igaz, mások azt állították, hogy nem, és ezt az elterjedt hamis hírt abból magyarázták, hogy Tolsztoj udvari főmarsal, a ki a császár társaságában a többiekkel együtt vonult ki a harctérre, csakugyan a császár kocsijában vágatott vissza sápadtan és rémülten. Egy tiszt azt beszélte Rosztovnak, hogy balra a falú mögött látott valakit a főparancsnokok közül, és Rosztov oda is elment, már nem annyira azért, mintha azt remélte volna, hogy ott megtalálja azokat, a kiket keresett, mint inkább azért, hogy maga előtt megnyugtassa a lelkiismeretét. Mikor vagy három versztet lovagolt és az utolsó orosz csapatokat is elhagyta, egy árokkal körülvett gyümölcsös mellett két lovas pillantott meg, a kik az árok szélén állottak. Az egyik, a kinek fehér tollbokréta volt a kalapján, valahogyan ismerősnek tűnt fel Rosztov előtt; a másik, ismeretlen lovas, a ki gyönyörű sárga lovon ült (ez a ló is ismerősnek látszott Rosztov előtt), az árokhoz érve, megsarkantyúzta a lovát s a kantárszárakat megeresztve, könnyedén átszökött az árkon. Mindössze egy kis földet rúgtak föl a ló hátsó patái. Hirtelen

megfordítván a lovát, visszafelé is átugratott az árkon és tiszteletteljesen fordult a fehér tollforgós lovashoz, nyilván arra biztatván őt, hogy ugyanazt megcselekedje. Az a lovas, a kinek az alakja ismerősnek tetszett Rosztov előtt, s a ki önkéntelenül is magára vonta a figyelmét, kezével és a fejével tagadó mozdulatot tett, és erről a mozdulatról Rosztov legott felismerte megsiratott és szinte az imádásig szeretett császáriját.

„De ez nem lehet ő, így egyedül ezen a pusztaságon”, - gondolta Rosztov. De ebben a pillanatban Alexander megfordította a fejét és Rosztov megpillantotta azokat a kedves vonásokat, melyek oly élesen bevésődtek az emlékezetébe. A császár sápadt volt, az orcái a szemei beesettek, de annál több báj és szelídség volt a vonásaiban. Rosztov meggyőződően róla, hogy a császár haláláról szóló hír nem volt igaz, boldognak érezte magát. Boldog volt, hogy láthatta őt. Tudta, hogy megtehetette volna, sőt kötelessége is lett volna, hogy egyenesen odaforduljon hozzá és átadja neki azt, a mit Dolgorukov parancsára át kellett volna adnia.

De valamint a szerelmes ifjú reszket és szinte magán kívül van, nem mervén kimondani azt, a miről éjszakákon át álmodozott és mikor a várva-várt pillanat elérkezik és szemtől szemben áll vele, ijedten néz körül segítségért, vagy a halogatás, sőt a menekülés lehetőségeért, épp úgy Rosztov is, most, hogy elérte azt, a mi után a világon mindennél jobban vágyakozott, nem tudta, hogy lépjen oda az uralkodóhoz, és ezer mindenféle jutott az eszébe, a miért ez kellemetlennek, illetlennek és lehetetlennek tűnt föl előtte.

„Hogyan! Mintha csak örülnék az alkalomnak, hogy kihasználjam azt, ha így egyedül van nagy szomorúságában. Kellemetlen, sőt terhes lehetne neki egy idegen arc a szomorúságnak ezekben a perczeiben; aztán meg mit is mondhatnék neki most, mikor egyetlen rávetett pillantás elég, hogy megdermedjen tőle a szívem és kiszáradjon a torkom?” Abból a számtalan mondásból, a melyet képzeletében arra az alkalomra összealkotott, a mikor esetleg az uralkodóhoz kell fordulnia, most egyetlen egy se jutott az eszébe. Azok a mondások legnagyobb részt más alkalmak lehetőségének a körében mozogtak, azok leginkább a győzelem és a diadal pillanataira, és főképpen arra az esetre voltak szánva, ha sebeitől halálra váltan fekszik a csatamezőn, a császár megköszöni neki hősie viselkedését, ő pedig haldokolva biztosítja őt az ütközetben is megpecsételt szeretetéről.

„Aztán meg mit kérdezzen meg most a császártól, hogy mit parancsol a jobb szárnynak, mikor már délután négy óra van s az ütközet elveszett? Nem, egészen határozottan nem szabad odamennem hozzá, nem szabad őt a tűnődéseiben megzavarnom. Ezerszer inkább meghalni, mintsem egyetlen ferde pillantásra vagy valami rossz véleményre rászolgálni”, - döntötte el Rosztov s szomorúsággal és kétségbeeséssel a szívében ment tovább, miközben minduntalan visszanézett az uralkodóra, a ki még mindig határozatlanul állt ott egy és ugyanazon a helyen.

Mialatt Rosztov így tűnődött magában, és szomorúan távolodott a császártól, von Toll kapitány véletlenül szintén odakerült arra a helyre, és megpillantván az uralkodót, egyenesen odalovagolt hozzá, felajánlotta neki a szolgálatait, és gyalog átsegítette őt az árkon. A császár, rosszul érezvén magát, s kissé pihenni akarván, leült egy almafa alá, Toll pedig ott állott mellette. Rosztov a távolból irígyen és mélységes megbánással látta, a mint von Toll sokáig és nagy tüzzel beszélt valamit a császárnak, s a mint a császár, a ki nyilván könnyezett, kezével eltakarta a szemeit és kezét szorította Toll-lal.

„És most én lehetnék ott az ő helyében!” - gondolta magában Rosztov és alig tudván visszafojtani az uralkodó sorsán való könnyeit, teljesen kétségbeesve folytatta az útját, maga sem tudván, hová és miért megy.

Annál nagyobb volt a kétségbeesése, mert érezte, hogy a maga gyöngesége volt oka a fájdalmának.

Odamehetett volna... sőt nemcsak odamehetett volna, de kötelessége is lett volna odamenni az uralkodóhoz. S ez volt az egyetlen alkalom, a mikor kimutathatta volna a császár iránt való ragaszkodását. S ő nem használta föl ezt az alkalmat... „Mit is cselekedtem?” - gondolta magában. S megfordítván a lovát, visszalovagolt arra a helyre, a hol az uralkodót megpillantotta; de senki sem volt már az árok szélén. Csak a fogatok és a szekerek vonultak egymás után. Egyik fuvarostól megtudta Rosztov, hogy Kutuzov tisztikara nem messze van oda egy faluban, a hova a szekerek is iparkodtak. Rosztov ott ballagott mögöttük.

Előtte lovagolt Kutuzov lovásza, a ki néhány gondosan letakart lovat vezetett. A lovász után egy szekér következett, azután pedig egy görbelábú, sipkás és bekecses ember ballagott.

- Tit, hé, Tit! - szólott a lovász.

- Mi az? - felelt az öreg szórakozottan.

- Tit! Eredj csépelni.

- Eredj már, te bolond! - szólott az öreg nagyot köpve. Néma ballagásban eltelt egy kis idő, mire az előbbi tréfa megismétlődött.

Délután öt órára minden ponton elveszett az ütközet. Több mint száz ágyú került a francziák hatalmába.

Prselysevszkij egész hadtestével letette a fegyvert. A többi hadtestek, miután embereiknek több mint a felét elvesztették, megbomlott és zűrzavaros tömegekben vonultak vissza. Langeron és Dohturov csapatainak a maradványai Augest falu közelében a tavak partján s a töltéseken verődtek össze.

Este hat órakor már csak az augesti töltésnél hallatszott a francziák erős ágyúzása, a kik egy a pratzi magaslatok lejtőjén felállított erős ütegből lövöldöztek a mi hátráló csapatainkra.

A hátvédben Dohturov és a többiek, összeszedvén néhány zászlóaljat, a mieinket üldöző francia lovasságra lövöldöztek. Elkezdett alkonyodni. Az augesti keskeny töltésen, a melyen évek hosszú során át oly békésen ült a sipkás öreg molnár a horgászó bottal a kezében, mialatt az unokája, az inge újját felgyűrve a kannában ficzkándoó ezüstös halak közt turkált, ezen a töltésen, amelyen oly sok esztendőn keresztül békésen ballagtak búzával megrakott, két lovas szekereiken a kék ködmönös és barna sipkás morvák, a kik aztán belisztezve, fehér rakományukkal ugyanazon az úton tértek vissza, ezen a keskeny töltésen most a szekerek és ágyúk közt, a lovak lábai alatt és a kerekek közt, egymást szorongatva, haldokolva, haldoklókon keresztülgázolva, és egymást csak azért gyilkolva, hogy pár lépéssel tovább ők is meggyilkoltassanak, a halálfélelemtől eltorzított arcú emberek tülekedtek.

A levegőt szertenyomva, minden tíz másodperczben, egy-egy golyó csapott le, vagy egy-egy gránát robbant szét ebben a sűrű tömegben, agyonzúzva, vagy vérrel föcsölve be azokat, a kik a közelben álltak. Dolochov, a ki szintén megsebesült a kezén, az ő szakaszából való vagy tíz emberrel gyalog (ekkor már tiszt volt) és az ezred parancsnoka lóháton, mindössze ennyi volt ezredének egész maradványa. A tömeg által elsodorva, ott tolakodtak a töltés végén, és minden oldalról szorongatva megállottak, mert előttük egy ágyúgolyó leütött egy lovat, melyet a tömeg szaporán eltakarított az útból. Egy másik golyó leütött valakit mögöttük, egy harmadik pedig előttük csapott le és Dolochovot egészen beföcsölte vérrel. A tömeg kétségbeesetten nyomult előre, szorongott, néhány lépést ment, majd ismét megállott. „Ha még száz lépést mehetnénk, biztos meg volnánk mentve; de ha még két percet állunk, akkor biztosan végünk”, - gondolta mindenkik.

Dolochov, a ki a tömeg közepén állott, két katonán keresztülgázolva, odatolakodott a töltés szélére és elkezdett futni a tavat elborító síma jégén.

- Forduljatok! - kiáltott megcsúszva a jégen, mely nagyot roppant alatta, - forduljatok, - kiáltott rá az ágyúkra.

- Elbír!... - A jég ugyan elbírta őt, de meghajlott és ropogott, s nyilvánvaló volt, hogy nemcsak egy ágyú vagy egy tömeg ember alatt, de ő alatta is legott be fog szakadni. Csak nézték őt s a part felé szorongtak, még mindig nem tudván magukat rászánni, hogy a jégre rálépjenek. Az ezredparancsnok, a ki lóháton állt ott a parton, fölemelte a kezét és Dolochovhoz fordulva, kinyitotta a száját. Egyszerre egy ágyúgolyó oly mélyen süvített el a tömeg feje fölött, hogy ijedten bukott le előle mindenki. Egy csattanás hallatszott és a tábornok lovastul együtt egy vértócsába fordult. Senki se hederített rá, és eszébe se jutott senkinek őt fölemelni.

- Előre a jégre! Előre a jégre! Előre! Fordulj! Hát nem hallod! Előre! - harsant föl egy sereg hang, maga se tudván, mért ordít, - miután a golyó a tábornokot leütötte.

A töltésen lévő ágyúk közül az egyik hátulsó ráfordult a jégre. A katonák csapatostul kezdtek rohanni a befagyott tóra. A legelső katonák egyike alatt leszakadt a jég és fél lábával a vízbe csúszott: ki akart mászni, de ekkor kötésig elmerült a vízben. A legközelebb álló katonák összeszorúltak, az ágyú előlovasa megállította a lovát, de hátulról még egyre biztatták: „Csak előre a jégre, mit állsz ott, előre! Előre!” S a rémület ordítószava harsant föl a tömegben. Az ágyú mellett álló katonák hadonásztak a lovak körül, ütötték, verték őket, csakhogy menjenek. Végre megindultak a partról. A jég, mely a gyalogosokat még kibírta, egyszerre nagy robajjal beszakadt és vagy negyven katona keresztül-kasul gázolva egymáson, rémülten menekült minden irányban.

Még egyre fűtyöltek az ágyúgolyók és egymás után csaptak le a jégre, a vízbe, de leginkább a töltést, a tavakat és a partokat ellepő tömeg közé.

XIX.

Bolkonszkij Andrej herczeg vértől elborítva feküdt a pratzi hegyen, ugyanazon a helyen, a hol a zászlóval a kezében elesett, s a nélkül, hogy maga is tudta volna, halk, panaszos hangon nyöszörgött, mint a gyermek.

Estére abbahagyta a nyöszörgést és teljesen elcsendesült. Nem tudta, meddig tartott ez az önkívület. Egyszerre megint úgy érezte, hogy él s valami égető és sajgó fájdalom gyötri a fejét.

„Hol is van hát az a magas ég, a melyet eddig nem ismertem s a melyet ma láttam először?” - ez volt a legelső gondolata. „És ezt a szenvedést sem ismertem”, - gondolta. „Bizony, semmit, semmit sem ismertem eddig. De hol vagyok hát?”

Elkezdett fülelni s közelgő lódobogást és francziául beszélő hangokat hallott. Kinyitotta a szemeit. Megint ott volt fölötte ugyanaz a magas ég, még magasabban úszkáló felhőivel, a melyeken keresztül látszott a kéklő végtelenség. Nem mozdította meg a fejét és nem látta azokat, a kik a patkók dobogása és a hangok után itélve, odaérkeztek hozzá és megálltak mellette.

Az odaérkezett három lovas Napoleon volt két segédtisztjével; Bonaparte az egész csatateret bejárván, kiadta az augesti töltésre lövöldöző üteg megerősítésére vonatkozó utolsó parancsait s megnézte a harctéren maradt halottakat és sebesülteket.

- Pompás egy nép! - mondotta Napoleon a mint megpillantott egy elesett orosz gránátost, a ki a földhöz szorított arcczal és megfeketedett tarkóval feküdt a hasán, s egyik, már megdermedt karját messzire kinyújtotta.

- Az üteg kifogyott a lőszerből, felség, - jelentette ekkor egy segédtsízt, a ki az Augestet lövöldöző ütegtől érkezett oda.

- A tartalékot kell odaszállítani, - mondotta Napoleon, s pár lépést tovább lovagolva, megállott Andrej herczeg előtt, a ki az elejtett zászlórúd mellett hanyatt feküdt (a zászlót mint trofeát már elvitték magukkal a francziák).

- Lám, ez oszt' a gyönyörű halál, - szólott Napoleon és elnézte Bolkonszkijt. Andrej herczeg tudta, hogy ez róla volt mondva, s a ki mondta, az Napoleon. Hallotta, a mint „felség”-nek szólították azt, a ki ezeket a szavakat mondotta. De csak úgy hallotta ezeket a szavakat, mintha légyzümmögést hallott volna. Nemcsak, hogy nem érdeklődött irántuk, de észre se vette, hogy legott meg is feledkezett róluk. Égett a feje; érezte, hogy csurog a vére s nem látott mást, mint ott fölötte a messzi, magas és kék eget. Tudta, hogy ez Napoleon - az ő hőse, de ebben a pillanatban Napoleon olyan kicsi, olyan jelentéktelen embernek tetszett előtte ahhoz képest, a mi most az ő lelke és ama száguldó felhőkkel elborított magas és végtelen ég között végbement. Ebben a pillanatban tökéletesen mindegy volt neki, hogy ki áll mellette, és mit beszél róla; csak annak örült, hogy emberek állottak mellette, s csak azt óhajtotta, hogy ezek az emberek segítsenek rajta és adják vissza őt annak az életnek, a mely most oly gyönyörűnek tetszett előtte, s melyről most annyira másképpen gondolkozott. Minden erejét összeszedte, hogy megmozduljon és valamiféle hangot tudjon adni. Megmozdította kissé a lábát, és olyan gyöngye és beteges sóhaj tört ki belőle, mely őt magát is szánalommal töltötte el.

- Áá! Hiszen él, - mondotta Napoleon. - Emeljék fel ezt a fiatal embert és vigyék a sebkötöző helyre! - Így szólván Napoleon, tovább lovagolt Lannes marsal elé, a ki levett kalappal, mosolyogva és a diadalhoz szerencsét kívánva, közeledett a császár felé.

Andrej herczeg ezentúl semmire sem emlékezett; a rettenetes fájdalomtól, a melyet a hordágyon való elhelyezése, a mozgás közben ismétlődő zökkenések és a seb megvizsgálása okoztak neki, elvesztette az eszméletét.

Csak estefelé tért magához, mikor más sebesült és fogoly orosz tisztekkel együtt beszállították a kórházba. E közben a szállítás közben valamivel frissebbnek érezte magát és már körül tudott nézni, sőt beszélni is.

Az első szavak, a melyeket magához térése után hallott, az őket kísérő franczia tiszti szavai voltak, a ki szaporán így szólt:

- Itt meg kell állni; tüstént erre jön a császár; neki örömet okoz, ha ezeket a fogoly urakat láthatja.

- Ma annyi a fogoly, csaknem az egész orosz hadsereg, hogy alkalmasint már torkig van velük, - jegyezte meg egy másik tiszti.

- De mégis. Ez, a mint mondják, Alexander császár testőrségének a parancsnoka, - szólott az első, rámutatván a fehér lovastestőr egyenruhába öltözött, sebesült orosz tisztre. Bolkonszkij felismerte Repnin herceget, a kivel a pétervári társaságban már találkozott. Mellette állott egy másik, tizenkilencz éves ifjú, a ki szintén lovastestőr tiszti volt és megsebesült.

Bonaparte vágatva érkezett oda és megállította a lovát.

- Ki a legidősebb? - mondotta, mikor a foglyokat meglátta.

Megnevezték Repnin herczeg ezredest.

- Ön Alexander császár lovastestőr ezredének a parancsnoka? - kérdezte Napoleon.

- Én csak egy századot vezettem, - felelt Repnin.

- Az ön ezrede becsülettel teljesítette a kötelességét, - szólott Napoleon.
- Egy nagy hadvezér dicsérete a katona legszebb jutalma, - felelt Repnin.
- Kész örömmel szolgálok önnek vele, - mondotta Napoleon.
- Ki az a fiatal ember ön mellett?

Repnin herczeg megnevezte Suchtelen hadnagyot.

Rápillantva, Napoleon mosolyogva így szólt:

- Fiatalon próbált szembeszállni velünk.
- A fiatalság nem akadály a vitézségnek, - szólott Suchtelen töredezett hangon.
- Pompás felelet, - szólott Napoleon; - fiatal ember, ön még sokra viszi!

Andrej herczeg, a kit a fogoly-zsákmány dicsőséges teljessége kedvéért, szintén odaállítottak Napoleon szemei elé, természetesen szintén magára vonta a figyelmét. Napoleon nyilván emlékezett, hogy látta őt a csatatéren s hozzáfordulva, ugyanazt a „fiatal ember” megszólítást használta, a mely alatt Bolkonszkij elsőízben bevésoódott az emlékezetébe.

- Nos, és ön, fiatal ember? - fordult oda hozzá, - hogy’ érzi magát, mon brave?

Andrej herczeg, bár öt percczel ezelőtt még képes volt az őt váró katonáknak pár szót mondani, most egyenesen rámeresztvén szemeit Napoleonra, hallgatott... Ebben a pillanatban oly jelentéktelennek látszottak előtte mindazok az érdekek, a melyek Napoleont foglalkoztatták, maga az ő hőse is oly aprónak tetszett előtte ezzel a kicsinyes becsvágygyal s a diadal felett érzett örömeivel, ahhoz a magas, igazságos és jóságos éghez képest, a melyet látott és annyira megértett, - hogy képtelen volt felelni.

De meg azzal a szigorú és fönséges gondolatmenettel összehasonlítva, a melyet benne erőinek a nagy vérveszteség következtében beállott gyengülése, a szenvedés és a közeli halál várása földézhett, minden olyan haszontalannak és hitványnak tűnt föl előtte. A mint Napoleon szeme közé nézett, Andrej herczeg a hatalom semmiségére, az életnek, - a melynek a jelentőségét senki se volt képes megérteni, semmiségére, és a halál még nagyobb semmiségére gondolt, a melynek az értelmét az élők közül senki se tudta megfejteni.

A császár a nélkül, hogy bevárta volna a feleletet, elfordult tőle és ellovagolván, odafordult a parancsnokok egyikéhez:

- Tessék gondoskodni ezekről az urakról, s vitessék őket az én sátramba: az orvosom, Larrey, hadd vizsgálja meg a sebeiket. A viszontlátásra, Repnin herczeg, - s megsarkantyúzván a lovát, elvágatott.

Önelégültségtől és boldogságtól ragyogott az arcza.

A katonák, a kik Andrej herczeget vitték, s elvették volt tőle azt a kis arany szentképet, a melyet Marja herczegnő akasztott volt a bátyja nyakába, azt a gyöngédséget látva, a melylyel a császár a foglyok iránt viselkedett, siettek neki a szentképet visszaadni.

Andrej herczeg nem vette észre, hogy ki és hogyan akasztotta megint a nyakába az aranylánczocskán függő képecskét, de egyszerre csak megint ott volt az egyenruha fölött a mellén.

„Oh beh jó volna”, - gondolta Andrej herczeg, a mint erre a szentképre rápillantott, a melyet oly érzéssel, áhítattal akasztott volt rá a húga, „oh beh jó volna, ha olyan egyszerű és tiszta volna minden, a mint Marja herczegnőnek látszik. Milyen jó volna tudni, hol keressen az ember segítséget ebben az életben és mit várjon utána, ott a sírban!”

„Milyen boldog és nyugodt volnék, ha most azt mondhatnám: Uram irgalmazz nekem!... De kinek mondjam ezt! Mert vagy egy meghatározhatatlan és megfoghatatlan erő ez a nagy Mindenség, a melyhez nemcsak hogy nem fordulhatok, de a melyet szavakkal kifejezni is képtelen vagyok, vagy semmi”, - mondotta magában, vagy talán az az Isten, a kit Marja hercegnő itt ebbe a kis talizmánba bevarrt? Semmi, semmi sem igaz, kivéve mind annak a semmisége, a mit megértek, és a nagysága valaminek, a mi érthetetlen ugyan, de mindennél fontosabb!”

A hordágyak megmozdultak. Megint minden zökkenésnél tűrhetetlen fájdalmat érzett; lázas állapota egyre fokozódott s végre elkezdett félrebeszélni. Az apjára, a feleségére, a húgára és a leendő fiára vonatkozó ábrándok, s az a gyöngédség, a melyet az ütközet előtt való éjjel érzett, a kis és jelentéktelen Napoleon alakja, és mindenek fölött a magos ég, ezek alkották lázas álmainak a tartalmát.

Maga előtt látta a lyszyja-gory-i csöndes életet és nyugodt családi boldogságot. Már élvezte ezt a boldogságot, a mikor egyszerre megjelent a kis Napoleon, az ő részvétlen, korlátolt és mások boldogtalanságától boldog pillantásával s megkezdődtek a kétségek, a gyötrelmek és csak az ég ígért neki megnyugvást. Reggelre mindezek az ábrándok az önkívület és magánkívüliség chaosába olvadtak bele, a melynek még Napoleon orvosának, Larrey-nek a véleménye szerint is sokkal valószínűbben halállal, mint gyógyulással kellett végződnie.

- Ez egy ideges és epés természetű ember, - mondotta Larrey, - nem fog meggyógyulni. Andrej herceget, a többi reménytelenül sebesültekkel együtt a lakosok gondjaira bízták.

MÁSODIK KÖNYV.

ELSŐ RÉSZ.

I.

1806 elején Rosztov Nikolaj szabadságot vett. Deniszov szintén hazament Voronezs-be, és Rosztov rábeszélte őt, hogy Moszkváig vele menjen és ott ő hozzájuk szálljon. Az utolsóelőtti állomáson, egy bajtársával találkozván, Deniszov megívott vele három palack bort és Moszkva felé útközben, a hepe-hupás út ellenére is, mély álomba merült a szán fenekén Rosztov mellett, a ki minél inkább közeledtek Moszkvához, annál türelmetlenebb lett.

- Odaérünk-e már? Ott leszünk-e már valahára? Oh ezek a kiállhatatlan utcák, boltok, kalácsok, lámpák és bérkocsik, - gondolta magában Rosztov, a mikor már a szabadságleveleiket is láttamoztatták a sorompónál, és beérkeztek Moszkvába.

- Deniszov, megérkeztünk! Hogy' alszik! - szólalt meg egész testével előrehajolva, mintha csak ezzel is siettetni akarta volna a szán mozgását. Deniszov nem felelt.

- Ni-ni, itt az a sarok, a melyen Zachar bérkocsis állni szokott, ő maga is itt van, még mindig ugyanazzal a lóval. Amott meg az a bódé, a hol mézeskalácsot szoktunk vásárolni. Ott leszünk-e már? No csak!

- Melyik házhoz megyünk? - kérdezte a jамcsik.

- Ott a végén, ahhoz a nagyhoz, hát nem látod? Az a mi házunk, - mondotta Rosztov, - az a ház!

- Deniszov, Deniszov! - Tüstént ott leszünk.

Deniszov fölemelte a fejét, néhányat köhintett, de nem szólt semmit.

- Dmitrij, - fordult oda Rosztov a bakon ülő inashoz. - Ugy-e, nálunk van az a világosság?

- Igenis nálunk, apácska dolgozószobájában ég a lámpa.

- Hát még nem feküdtek le? Hm? - mit gondolsz... Aztán vigyázz, el ne felejtsd, hogy tüstént kikészítsd az új bekecsemet, - tette hozzá Rosztov, pelyhedző bajuszát pödörgetve. - No csak, gyerünk! - kiáltott rá a jамcsikra. Eredj már, Vaszja, - fordult oda Deniszovhoz, a ki megint leeresztette a fejét. - Gyerünk már no, három arany a borra való, csak gyerünk! - kiáltott föl Rosztov, mikor a szán már alig három háznyira volt a kapujuktól. Úgy tetszett neki, mintha a lovak nem is mozdulnának. Végre jobbra tartott a szán a kapu felé és Rosztov megpillantotta feje fölött a jól ismert párkányt, a melyről lehullott a vakolat és az utczaszélén emelkedő oszlopot és lépcsőt. Még menetközben leugrott a szánról és befutott a pitvarba. A ház épp oly mozdulatlanul és mogorván állt ott, mintha semmi köze se volna hozzá, hogy ki érkezett meg bele. A pitvarban nem volt senki. „Istenem! Jól vannak-e mind?” - gondolta magában Rosztov, a mint szorongó szívvel egy pillanatra megállt, de legott újra sietve ment végig a pitvaron, s föl a jól ismert rozoga lépcsőn. Az előszoba ajtaján még mindig ott volt az a könnyen nyíló kilincs, a melynek a tisztátalanságán a grófné annyit bosszankodott. Az előszobában egyetlen faggyúgyertya pislogott.

Az öreg Mihajlo a ládán szunyókált. Prokofij, a kifutó-inas, a ki olyan erős volt, hogy a hátuljával egymaga fölemelt egy szekeret, ott ült és posztó szélből bocskort kötött. Rápillantott a nyíló ajtóra, s egykedvű és álmos arczkifejezése egyszerűen örömteljes rémületre változott.

- Jézus Mária! A fiatal gróf! - kiáltott föl, mikor fiatal gazdáját fölismerte. - Mit jelentsen ez? Galambom, lelkem! - És Prokofij, az izgatottságtól remegve a fogadószobába nyíló ajtó felé rohant, alkalmasint azért, hogy a nagy eseményt bejelentse; de nyilván meggondolta a dolgot, visszafordult és fiatal gazdájának a nyarába borult.

- Egészségesek? - kérdezte Rosztov, - s kiszabadította magát Prokofij karjaiból.

- Hála Istennek! Valamennyien, Istennek hála! Csak az imént vacsoráltak! De hát mutassa magát, Kegyelmes uram!

- Teljesen rendben van minden?

- Istennek hála, Istennek hála!

Rosztov teljesen megfélekezett Deniszovról, s nem akarván, hogy bárki is megelőzze, ledobta a bundáját és lábujjhegyen belépett a nagy, sötét terembe. Minden ugyanaz volt. Ugyanazok a játék asztalok, ugyanaz a vászonnal borított csillár; de valaki már meglátta volt a fiatal gazdát, s így már nem volt ideje, hogy eljusson a fogadó szobáig, mikor egyszerre az egyik oldalajtóból száguldva, mint a vihar kirohant valaki s megölelte s össze-vissza csókolta őt. Majd egy második, egy harmadik ajtóból, egy második, harmadik ilyen lény rohant elő s egymást érték az ölelések, a csókok, a fölkiáltások és az öröm könnyei. Azt se tudta, hol és melyik a papa, melyik Natasa, melyik Petya. Valamennyien egyszerre kiabáltak és csókolgatták őt. Csak arra emlékezett, hogy az anyja nem volt köztük.

- No, de ezt nem is álmodtam... Nikoluska... kedvesem te!

- No, tessék... a mi... kedves Kolyánk... Hogy' megváltozott! Gyertyát ide! Teát!

- Csókolj meg hát engem is!

- Lelkecském... engem is.

Szonya, Natasa, Petya, Mihajlovna Anna, Vjera, az öreg gróf, egyszerre ölelgették őt; s a cselédek, a szobaleányok egészen megtöltötték a szobát s fecsegték és sápítóztak.

Petya fölkapaszkodott a lábaira.

- Engem is! - kiáltotta.

Natasa, odaintván őt magához, miután össze-vissza csókolta az egész arczát, elugrott mellőle, s a bekecse szélébe kapaszkodva, mint a kecske elkezdett egy helyben ficzkándozi, miközben éktelen sivalkodást vitt véghez.

Minden oldalról az öröm könnyeitől csillogó, szerető szemek, mindenfelől csókra szomjas ajkak vették őt körül.

Szonya, a ki piros volt, mint a kumacs⁹, szintén belekapaszkodott a karjába és boldogságtól sugárzó pillantással tapadt a szemeire, a melyeket oly régóta várt vissza. Szonya már elmúlt tizenhat esztendő, és különösen boldog és elragadtatással teljes élénkségének ebben a pillanatában, rendkívül szép volt. Mosolyogva, visszafojtott lélekzettel bámult rá s le nem vette róla a szemeit egy pillanatra sem. Nikolaj háládatosan nézett rá; de még mindig várt és keresett valakit a szemeivel. Az öreg grófné még mindig nem jött volt ki. De im', a szomszéd szobából léptek hallatszottak. Még pedig olyan gyors léptek, hogy szinte lehetetlennek látszott, hogy az anyjái legyenek.

Pedig mégis ő volt, Nikolaj előtt ösmeretlen s az ő távolléte alatt készült új ruhában. Valamennyien eleresztették őt, mire odafutott az anyjához. Mikor találkoztak, a grófné

⁹ Kumacs = egyszerű, rikitóan piros szövet. (A ford.)

zokogva borult a fia karjaiba. Képtelen volt fölemelni az arcját, hanem odasímította a fia bekecsének hideg zsinórzatához. Deniszov, a ki észrevétlenül surrant be a szobába, szintén ott állt és törölgette a szemeit, a mint elnézte őket.

- Deniszov Vaszilij vagyok, az ön fiának a bavatja, - mutatkozott be a grófnak, a ki kérdő pillantással nézett rá.

- Nagyon örvendek. Tudom, tudom, - szólott a gróf s megölelte, megcsókolta Deniszovot. - Nikoluska írta... Natasa, Vjera, im itt van Deniszov.

És ugyanazok a boldog és elragadtatott arcok most mind Deniszov borzas alakja felé fordultak s őt vették körül.

- Jaj, galambom, Deniszov, - kiáltott föl Natasa az elragadtatástól szinte magánkívül, oda ugrott hozzá s megölelte s megcsókolta őt. Natasa viselkedésére mindenki zavarba jött. Deniszov is elpirult, de egyúttal el is mosolyodott, fogta Natasa kezét és megcsókolta.

Deniszovot bevezették a számára előkészített szobába, a Rosztovok pedig mind a pamlagos szobában gyűltek össze Nikoluska körül.

Az öreg grófné ott ült mellette, s el nem eresztette a kezét, melyet minden pillanatban megcsókolt; a többiek körülötte tolongván, szinte lesték minden mozdulatát, minden szavát, minden pillantását, és le nem vették róla szerelmes elragadtatásban csillogó szemeiket. A fivérei és nővérei szinte hajbakapva versengtek azért, hogy minél közelebb kerüljenek hozzá, és azon czivódtak, hogy ki hozza el neki a teát, a szalvétát, a pipát.

Rosztov abban a szeretetben, melyet iránta tanúsítottak, nagyon boldog volt; de a viszontlátás első pillanata olyan boldog volt, hogy mostani boldogságát szinte kevesellette, s folyton még valamire várt.

Deniszov másnap reggel tíz óráig aludt.

Az övével szomszédos szobában kardok, tarisznyák, táskák, nyitott csomagok és sáros csizmák heverték szanaszét. Két pár tiszta sarkantyús csizmát csak az imént állítottak oda a fal mellé. Az inasok mosdótálakat, a beretválkozáshoz szükséges meleg vizet és tiszta ruhákat hordtak be a szobába. Férfiszag és dohányillat terjengett mindenfelé.

- Hej, Gviska, a pipámat! - kiáltott fel Deniszov Vaszjka rekedten. - Vosztov, kelj föl máv!

Rosztov, összeragadt szemeit törölgetve, a forró párnákról fölemelte kábult fejét.

- Olyan késő van már?

- Persze, tíz óra, - felelt Natasa hangja, és a szomszéd szobából keményített szoknyák ropogása s leányos hangok suttogása és nevetése hallatszott be, az alig kinyílt ajtóban pedig kék szalagok, fekete hajak és vidám arcok villantak föl. Natasa és Szonya voltak, a kik Petyával együtt eljöttek utánanézni, vajjon fölkeltek-e már.

- Nikolenyka, kelj föl! - hallatszott megint az ajtóban Natasa hangja.

- Mindjárt! - Ekkor Petya, a ki a szomszéd szobában megpillantott és fölkapott egy kardot, és erőt vevén rajta az az elragadtatás, mely a fiatal fiúkat katonabátyjuk látásakor el szokta fogni, egészen megfélekezett róla, hogy a nővéreiknek nem illik levetkőzött férfiakat látni, kitárta az ajtót.

- Ez a te kardod? - kiáltott be Nikolajhoz. - A leányok elugrottak. Deniszov ijedt szemekkel rejtette a takaró alá szőrös lábait, és a bajtársára bámult segítségért. Petya beosont az ajtón, mely becsapódott utána. Kívülről nevetés hallatszott.

- Nikolenyka, jöjj ki hálókabátban, - szólalt meg Natasa hangja.

- Ez a te kardod? - kérdezte Petya, - vagy az öné? - fordult oda alázatos tisztelettel a nagy bajuszos, fekete Deniszovhoz.

Rosztov szaporán cipőt és hálókabátot húzott és kiment. Natasa már felhúzta volt az egyik csizmát s éppen akkor bújta bele a másikba. Szonya körben forgott, s a szoknyáját libegtetve éppen le akart csücsülni, mikor Nikolenyka kilépett. Egyformán új, kék ruhácskáikban üdék, pirosak és derültek voltak mind a ketten. Szonya kiszaladt, Natasa pedig karonfogva, levezette a bátyját a pamlagos szobába s elkezdett vele beszélgetni. Nem győzték egymást kérdésekkel faggatni, nem győztek egymás kérdéseire felelni, melyek ezer olyan apróságra vonatkoztak, a melyek csak őket kettőjüket érdekelték. Natasa minden szónál, melyet bármelyikük kiejtett, mosolygott, nem azért, mintha az, a mit mondtak, nevetséges lett volna, hanem azért, mert jó kedve volt, s mert ezen a nevetésben kifejezésre jutó jókedvén nem volt képes erőt venni.

- Óh, milyen szép, milyen pompás! - mondotta mindenre. Rosztov érezte, a mint a szeretet forró sugarainak a hatása alatt, másfél esztendő óta most először megint előntötte a lelkét és az arcát az a gyerekes mosoly, mely azóta, hogy a házból kiment, egyetlen egyszer se jelent meg az arcán.

- De hallod-e, - mondotta Natasa, - te most már kész férfi vagy? Borzasztóan örülök, hogy az én bátyám vagy. - Megfogta a bajuszát. - Szeretném tudni, milyenek vagytok ti, férfiak? Olyanok mint mi? Nem?

- Mért szaladt ki Szonya? - kérdezte Rosztov.

- Hjah, nagy históriája van annak! Mondd csak, hogy' fogsz te Szonyával beszélni? Tegezed őt, vagy magázod?

- Ahogy' jön, - felelt Rosztov.

- Kérlek szépen, magázd, később majd megmondom miért.

- Ugyan miért?

- No hiszen akár most is megmondhatom. Azt tudod, hogy Szonya nekem barátnőm, olyan barátnőm, a kiért tűzbe teszem a kezemet. No most nézz ide. - Felgyűrte karton ruhája újját, s hosszú, sovány és puha karján, a vállá alatt, de jóval a könyöke fölött (olyan helyen, a melyet még a bál ruhák is el szoktak takarni) rámutatott egy piros jele.

- Ezt én égettem ide bele, hogy bebizonyítsam iránta való szeretetemet. Egyszerűen meg-tűzesítettem egy léniát, és odaszorítottam.

A mint Rosztov a támláján kis párnácskákkal díszített pamlagon ott ült egykori tanuló-szobájában és belenézett Natasa kétségbeesetten élénk szemeibe, megint beleélte magát abba a családi körbe, a melynek, őt magát kivéve, senkire nézve se volt semmi jelentősége, de a mely életének legnagyobb gyönyörűségei közé tartozott; és így az a szeretet jelül izzó léniával csinált jel nem is látszott előtte valami nagy esztelenségnek: teljesen megértette, s nem is csodálkozott rajta.

- Nos hát? Ez az egész? - kérdezte.

- Ha barátság, hát legyen barátság! Ez itt a léniával - ostobaság; de azért barátnők vagyunk mindörökre. Ha ő megszeret valakit, az örökre szól; de én erre képtelen vagyok, én nyomban megfeledkezem róla.

- Nos és aztán?

- Hát így szeret ő engem és téged. - Natasa egyszerre elpirult. - Hiszen emlékezel, az elutazásod előtt... Ő azt mondta, hogy te mindenről megfeledkezhetsz... Azt mondta: én

szeretni fogom mindig, ő pedig hadd legyen szabad. Lásd, ez igazán pompás, nemes dolog! Ugy-e hogy az? Nagyon nemes, ugy-e? - faggatta őt Natasa olyan komolyan és izgatottan, hogy nyilvánvaló volt, hogy azt, a mit most mondott, azelőtt sírva mondotta. Rosztov eltűnődött.

- Én semmi tekintetben se vonom vissza a szavamat, - mondotta. - Aztán meg Szonya olyan elragadó teremtés, hogy ki lenne olyan bolond, a ki lemondana a boldogságáról?

- Nem, nem, - kiáltott föl Natasa. - Mi már vele is beszéltünk erről. Tudtuk, hogy te ezt fogod mondani. De azért ez még se megy, mert lásd, ha te így beszélsz, és úgy fogod föl a dolgot, hogy kötve vagy a szavad által, olyan színe lesz a dolognak, mintha ő ezt célzatosan intézte volna így. Olyan színe lesz, mintha te csak kényszerűségből vennéd feleségül, pedig hát a dolog egészen másként áll.

Rosztov látta, hogy ők ezt már mind előre pompásan kiszélték. Szonya már tegnap is meglepte őt a szépségével. Ma pedig, mikor úgy futólag látta, még szebbnek tűnt fel előtte. Gyönyörű tizenhatéves leányka lett belőle, a ki őt nyilván szenvedélyesen szerette (ebben egy pillanatig se kételkedett). Miért ne szerette, vagy miért ne vette volna hát akár feleségül is őt, - gondolta magában Rosztov; - de... persze, most még annyi más öröm és elfoglaltság is várt rá! „Igen, igen, ők ezt mégis csak pompásan eszelték ki”, - gondolta magában, - „szabadnak kell maradnom”.

- Jól van no, - szólott, - később még majd beszélünk róla. Óh, beh örülök neked! - tette hozzá. - Nos, és te, nem hagytad cserben Boriszt? - kérdezte tőle.

- Micsoda badarság! - kiáltott föl Natasa mosolyogva. - Sem ő rá, se másra nem gondolok s hallani sem akarok senkiről semmit.

- No lám! Hát mit akarsz?

- Én? - kérdezte Natasa és boldog mosoly derítette föl az arcát. - Láttad te Duport-t?

- Nem.

- A hírneves Duport-t, a tánczost, nem láttad? No, akkor nem is fogsz megérteni. Lásd, - mit akarok.

Natasa kikerekített karral, mint tánczközben szokás, fogta a szoknyácskáját, pár lépést hátrált, megfordult, egy entrechat-t csinált, egymás mellé rakta a lábait, s az újjai hegyén állva pár lépést tipegett előre.

- Nézd csak, állok? Nézd, nézd, - mondotta, de nem bírt megállni a lába újjai hegyén. - Most láthatod, mit akarok! Senkihez se megyek férjhez, hanem tánczosnő leszek. Csak ne szólj róla senkinek.

Rosztov olyan vídáman és hangosan fölkaczagott, hogy Deniszov szinte irigykedni kezdett rá a szobájában, s Natasa is, nem bírván magán erőt venni, kaczagott vele együtt.

- No, úgy-e jó lesz? - mondogatta folyvást.

- Szép, szép. Tehát nem akarsz többé a Borisz felesége lenni?

Natasa fölpattant.

- Senkinek sem akarok a felesége lenni. Ezt, ha találkozom vele, majd neki is megmondom.

- No lám! - szólott Rosztov.

- De hisz' ez mind badarság, - folytatta Natasa a fecsegését. - Hát Deniszov, jó ember? - kérdezte.

- Igen.
- Akkor hát Isten veled, öltözz csak fel. De olyan félelmes - ez a Deniszov?
- Miért volna félelmes? - kérdezte Nikolaj. - Dehogy, Vaszjka pompás fiú.
- Te Vaszjkának hívod? - Furcsa. De hát nagyon jó ember?
- Nagyon jó.
- No csak gyere mielőbb teázni. Már együtt vannak valamennyien.

Natasa fölkel s mint a tánczosnők szokták, a lába újjai hegyén kitípett, de e közben úgy mosolygott, mint a hogy' a boldog, tizenötéves leányok szoktak mosolyogni. Rosztov, mikor találkozott Szonyával a fogadószobában, elpirult. Nem tudta, hogy' viselkedjék. Tegnap, a viszontlátás örömeinek első pillanatában összecsókolkoztak, de ma érezték, hogy ez nem volt éppen illő dolog; Nikolaj érezte, hogy valamennyien, az anyja és a nővérei is kérdő pillantással néztek rá, s várakozással eltelve lesték, hogy' fog vele szemben viselkedni. Megcsókolta a kezét, s magázta és Szonyának szólította őt. De a szemeik, mikor találkoztak, tegezték egymást és gyöngéden összecsókolóztak. Szonya bocsánatot kért tőle a tekintetével azért, hogy Natasa útján őt az ígéretére figyelmeztetni bátorkodott, és köszönetet mondott neki a szerelmeért. Ő pedig megköszönte neki a pillantásával a följánlott szabadságot és azt mondta, akárhogy' lesz is a dolog, ő soha se fog megszűnni őt szeretni, mert őt nem szeretni teljes lehetetlenség.

- De milyen furcsa dolog, - szólott Vjera, fölhasználván az általános hallgatás egy pillanatát, - hogy Szonya és Nikolenyka, most, hogy találkoztak, akár az idegenek, magázzák egymást. - Vjera észrevétele, mint mindig, most is helyes volt; de mint minden észrevétele, ez is feszélyezte valamennyiüket, és nemcsak Szonya, Nikolaj és Natasa, hanem még az öreg grófné is, a ki félt a fiának Szonya iránt érzett szerelmétől, mely esetleg megfoszthatta őt egy fényes házasság lehetőségétől, úgy elpirult, akár egy süldő leány. Deniszov, Rosztov legnagyobb meglepetésére, új egyenruhában, kikenve és beillatszerelve, olyan ficsúrosan jelent meg a fogadó-szobában, mint az ütközetekben szokott és olyan szeretetreméltó gavallérnak mutatkozott be a hölgyekkel szemben, a minőnek őt Rosztov soha nem is álmodta.

II.

Rosztov Nikolajt, mikor a hadseregtől Moszkvába visszatért, a háziak mint a legjobb fiút, mint hőst, és mint „szívem csücske, Nikoluska”-t, a rokonok mint kedves, kellemes és tiszteletreméltó fiatal embert fogadták; az ösmerősök pedig mint szép huszárhadnagyot, mint ügyes tánczost és Moszkva egyik legjobb parthieját üdvözltek.

Rosztovék egész Moszkvát ismerték; az öreg grófnak ebben az esztendőben elegendő pénze volt, mert a birtokait mind elzálogosította, s így Nikoluska, a ki saját versenylovat tartott, s egészen különös, a legjobb divat szerint szabott lovagló-nadrágokat, s ugyancsak a legújabb divat szerint készült hegyesorrú és apró ezüstsarkantyús csizmákat viselt, nagyon vígan töltötte az időt. Rosztovot, mikor egy bizonyos ideig tartó távollét után hazaérkezett, és magát azelőtti életének a körülményeivel összemérte, kellemes érzés fogta el. Úgy tetszett neki, hogy nagyon kifejlett és megférfiásodott. Azon való kétségbeesése, hogy a vallástánból megbukott, az az eset, mikor Gavrilától pénzt kért kocsira, Szonyával való titkos csókolózásai, mindezek gyerekes dolgoknak tűntek föl az emlékezetében, a melyektől most mérhetetlen távolság választja el. Most ő, a katonai György-keresztet fölékesített, ezüst

mentés huszártiszt, más éltes, tiszteletreméltó és ismert sportférfiakkal együtt versenyre gyakorolja a lovát. A boulevardon meg van neki a maga barátnője, a kit esténként meglátogat. Archarovék bálján ő rendezte a mazurkát, Kamenszkij tábornagygyal a háborúról beszélgetett, eljárt az angol clubba, és tegeződött egy negyvenesztendős ezredessel, a kivel Deniszov révén ismerkedett meg.

Az uralkodó iránt való szenvedélye Moszkvában valamelyest megcsappant, mert ez alatt az idő alatt nem volt alkalma őt látni. De azért mégis gyakran beszélt az uralkodóról, iránta való szeretetéről, miközben érezte, hogy ezzel még nem mondott el mindent, hogy van még valami az iránta táplált érzelmeiben, a mit nem érthet meg mindenki; s egész lelkéből osztozott az imádatnak abban az érzésében, mely akkoriban Moszkvában általános volt Pavlovics Alexander császár iránt, a ki akkortájt kapta Moszkvában a „megtestesült angyal” melléknevet.

Rosztov a hadsereghez való visszatéréséig terjedő rövid moszkvai tartózkodása alatt, nem hogy közeledett volna, sőt inkább eltávolodott Szonyától. Szonya rendkívül kedves és szép teremtség volt, s szemlátomást fülig szerelmes volt belé; de Nikolaj a fiatalságnak abban a korszakában volt, a mikor az ember azt hiszi, hogy annyi a dolga, hogy az ilyesmivel nem ér rá foglalkozni, a mikor fél magát lekötni és megbecsüli a fiatalságát, a melyre más mindenfélehez olyan nagy szüksége van. Mikor mostani moszkvai tartózkodása alatt Szonyára gondolt, így szólott magában: „Eh! lesz még ilyen elég, és van is bizonyára valahol, a kiket nem ismerek. Lesz még módom a szerelemmel foglalkozni, a mikor akarok, de most egyelőre nincsen rá időm.” Ezenkívül a női társaságban még valami, az ő férfiasságára nézve megalázót is látott. Eljárt ugyan a bálókba és női társaságba, de úgy mutatta, mintha ezt az akarata ellenére cselekedné. A versenyek, az angol club, a Deniszovval való dorbézolás, és a látogatások ő nála, ez egészen más, ez mind csupa fiatal huszárhoz illő dolog volt.

Márczius elején az öreg Rosztov Andrejics Ilja gróf egy, Bagration herczeg tiszteletére rendezendő ebéd előkészítésével volt elfoglalva.

A gróf hálókabátban járt föl s alá a nagy teremben, miközben a Bagration herczeg ebédjéhez szükséges spárga, friss ugorka, szamócza, hús és hal beszerzése iránt osztogatta a parancsait a club gazdájának és legrégibb szakácsának, a hírneves Feoktiszt-nak. A gróf a clubnak az alapítás óta tagja és nesztora volt. A club őt bízta meg a Bagration ünneplésének a rendezésével, mert kevés ember tudta az ilyen ünnepeket oly bőkezűséggel és oly vendégszeretettel nyélbe ütni, mint ő, és különösen, mert kevés ember volt, a ki szükség esetén a maga pénzét is oly szívesen áldozta és áldozhatta a lakoma céljaira, mint ő. A szakács és a gazda mosolygó arczczal hallgatták a gróf parancsait, mert tudták, hogy az ilyen, ő általa rendezett lakomák alkalmával, melyek több ezer forintba kerültek, ők is megtalálták a maguk keresetét.

- Csak el ne felejtse a teknősbékról a kakastaréjt, a kakastaréjt!

- Tehát három hideg előétel lesz?... - kérdezte a szakács.

A gróf elgondolkozott.

- Nem lehet kevesebbet adni, mint hármat... először mayonaise, - mondotta s kifeszítette az egyik újját.

- Tehát nagy kecsgeket méltóztatik parancsolni? - kérdezte a gazda.

- Mitévők legyünk, vedd meg csak, ha nem adják olcsóbban. De batyuska, majd hogy elfelejtettem. Hiszen még egy előétel fog kelleni. Óh, szent atyám! - A fejéhez kapott. - Aztán ki fog virágokról gondoskodni? Mityenka! Hej, Mityenka! Ugorj el szaporán a majorba, s mondd meg a kertésznek, hogy küldjön azonnal robotosokat. Mondd, hogy

gondosan becsomagolva hozzák ide az egész üvegházat. Péntekre itt legyen legalább kétszáz cserép virág.

Miután még egy sereg parancsot adott, el akart menni a grafinyuskához kissé megpihenni, de eszébe jutván még valami, visszafordult, visszahívta a szakácsot is, meg a gazdát is, s megint elkezdett rendelkezni. Ekkor könnyed férfileptek és sarkantyúpengés zaja hallatszott s pirosan és szépen, feketén pelyhedző bajuszzsal, s a nyugodt moszkvai tartózkodás alatt szemlátomást kipihenten belépett a fiatal gróf.

- Jaj lelkem! Szinte szédül a fejem, - szólott az öreg és szinte szégyenkezve mosolygott a fiára. - Legalább segítenél te is! Még énekesekről kell gondoskodni. Zene már van, de tán még a cigányokat is ide kellene rendelni. A magadfajta katonanépség szereti az ilyesmit.

- Igazán mondom, apuska, azt hiszem, hogy Bagration herczeg, mikor a schoengraben-i ütközetre készült, sokkal kevésbé gyötörte magát, mint most te, - szólott a fia mosolyogva.

Az öreg gróf úgy tett, mintha haragudnék.

- Csak fecsej, ... próbálnád csak meg! - S odafordult a szakácshoz, a ki okos és tiszteletteljes ábrázattal, fürkésző és gyöngéd pillantással nézte az apát és a fiát.

- Lám, milyen ez a fiatalság, hm, Feoktiszt? - mondotta. - Kinevet bennünket, öregeket!

- Hjah, kegyelmes uram, ők csak jól akarnak enni, de hogy hol szedi össze és hogy' szolgálja föl az ember, azzal már nem törődnek.

- Úgy bizony! - kiáltott föl a gróf, és vidáman megfogván a fia mindkét karját, hozzátette: - no de most éppen kapóra jössz! Ül be egy szánkóba és menj el Bezuchij-hez, mondd meg neki, hogy a gróf, Andrejevics Ilja kéreti, küldjön azonnal friss számóczát és ananászt. Mástól nem lehet kapni. Ha ő maga nem volna ott, akkor menj és mondd meg a herczegnőknek, onnan pedig menj el a Razgulyáj-ra, - Ipatka, a kocsis már tudja, - keresd meg ott az Ilyuska cigányt, azt, a ki akkor Orlov grófnál tánczolt, emlékszel rá, azt a fehér kazakinost, és hozd el ide hozzám.

- És a kis cigány-lányokat is idehozzam? - kérdezte Nikolaj nevetve.

- No, no, no!...

Ekkor nesztelen léptekkel, aggodalmas és szorgos, de egyúttal keresztényiesen szelid ábrázattal belépett a szobába Mihajlovna Anna. Bár Mihajlovna Anna nap-nap után hálóköntösben lepte meg a grófot, ő azért minden egyes alkalommal zavarba jött előtte és bocsánatot kért tőle az öltözékeért.

- Nem tesz semmit, kedves gróf, - mondotta szeliden behunyt szemmel. - De Bezuchij-hoz majd elmegyek én, - szólott. - A fiatal Bezuchij megérkezett, s most az ő üvegházából kaphatunk mindent. Amúgy is beszélnem kell vele. Levelet küldött nekem Borisztól. Borja most, hála Istennek, a törzskárnál van.

A gróf megörült, hogy Mihajlovna Anna a megbízások egy részét magára vállalta, és befogatott neki a kis hintóba.

- Mondja meg Bezuchij-nak, hogy jöjjön el. Majd irok neki. A felesége is megjött? - kérdezte.

Mihajlovna Annának megrándultak a szemei és mélységes fájdalom tükröződött az arcán.

- Jaj, lelkem, ő nagyon boldogtalan, - mondotta. - Ha az, a mit hallottunk, igaz, bíz az borzasztó. De ki gondolta volna azt akkor, mikor úgy örültünk a boldogságának! És ilyen

magasröptű, szinte mennyei lélek, mint ez a fiatal Bezuchij! Én mondhatom, szívemből sajnálom, és a mennyire tőlem telik, iparkodom is megvigasztalni.

- De hát mi baj van? - kérdezte mindakét Rosztov, az öreg is, meg a fiatal is.

Mihajlovna Anna mélyen fölsóhajtott.

- Dolohov, Ivanovna Marja fia, - mondotta titokzatosan suttogva, - a mint mondják, teljesen kompromittálta azt az asszonyt. Bezuchij kihúzta őt a csávából, meghívta őt magához Pétervárra és ime... Alig, hogy az asszony ideérkezett, az a szeleburdi már ott volt a nyomában, - mondotta Mihajlovna Anna, voltaképpen Pierre iránt érzett részvétének akarván kifejezést adni, de önkéntelen hanghordozásával és mosolyával inkább az iránt a szeleburdi iránt, - a hogy' Dolohovot hívta, - mutatott részvétet. - Azt mondják, Pierre-t egészen lesújtotta a bánat.

- No de azért csak mondja meg neki, hogy jöjjön el a clubba, - majd kiderül minden. Nagyszerű lesz ez az ünnep!

Másnap, márczius harmadikán, délután két óra tájban, az angol clubbnak kétszázötven tagja és vagy ötven meghívott vendég várta ebédre a kedves vendéget s az osztrák hadjárat hőst, Bagration herceget. Az austerlitz-i ütközet hírére eleinte egész Moszkva elképpedt. Abban az időben az oroszok annyira hozzá voltak szokva a diadalokhoz, hogy mikor a vereség híre megjött, egyesek egyszerűen nem hitték el, mások pedig holmi szokatlan okokkal próbálták ezt a furcsa eseményt megmagyarázni. Decemberben, mikor az első hírek kezdtek szállingózni, az angol clubban, a hol mindazok, a kiknek tekintélyük és súlyuk volt, s a kik hiteles híreket kaptak, együtt voltak, mintha csak összebeszéltek volna, egy árva szót se szóltak a háborúról és az utolsó ütközetről. Azok az emberek, a kik szóvivők voltak, mint: Rasztopcsin gróf, Dolgorukij Vladimirovics Jurij, Valujev, Markov gróf, Vjazemszkij herceg, nem mutatkoztak a clubban, hanem otthon, szűkebb körben verődtek össze, s így azok a moszkvaiak, a kik mások után indultak (a kik közé Rosztov Andrejevics Ilya is tartozott), a háború dolgában egy kis időre határozott vélemény és vezető nélkül maradtak. Érezték a moszkvaiak, hogy valami nincsen rendben, s hogy ezek felől a rossz hírek felől nagyon bajos ítéletet mondani, és így jobb, ha hallgatnak. De egy idő múlva, mint a hogy' az esküdtek kijönnek a tanácskozó teremből, ismét megjelentek a clubban az irányadó nagyfejük, s tisztán és világosan kezdtek beszélni. Rájöttek annak a hihetetlen, hallatlan és lehetetlen eseménynek az okaira, hogy az oroszokat megverték, kiviláglott minden, és Moszkva minden zúgában egy- és ugyanaz volt a vélemény. Ezek az okok voltak: az osztrákok árulása, a csapatok rossz élelmezése, a lengyel Prsebisevskij és a francia Langeron hitszegése, Kutuzov tehetetlensége, és (ezt már csak titokban mondogatták) az uralkodó fiatalsága, a ki gonosz és jelentéktelen embereket tüntetett ki a bizalmával. De a csapatok, az orosz csapatok, - mondották valamennyien, - pompásak voltak és csodával határos hősiességről tettek bizonyosságot. A katonák, a tisztek, a tábornokok, hősök voltak valamennyien. De a hősök hőse mégis csak Bagration herceg volt, a ki a schoengrabeni ütközet és az austerlitz-i visszavonulás révén, mely alkalommal ő volt az egyetlen, a ki egész hadtestét teljes rendben vonultatta vissza, és egész napon át diadalmasan küzdött a kétszerte erősebb ellenséggel, valósággal hírnevessé lett. Abban, hogy Moszkvában éppen Bagrationt tették meg hősnek, része lehetett annak is, hogy ő idegen volt Moszkvában, s nem voltak ott összeköttetései. Az ő személyében az egyszerű, minden összeköttetés és fondorlat nélkül való orosz katonát tisztelték, a kinek a neve, még az olasz hadjárat emlékei révén, Szuvarov névvel is kapcsolatban volt. Ezenkívül az ő ünnepléséből mindennél jobban kidomborodott a Kutuzovval való elégedetlenség.

- Ha Bagration nem volna, föl kellene találni őt, - mondotta a bolondos Sinsin, Voltaire szavait parodizálva. Kutuzovról nem beszélt senki, csak egy-egy ember akadt, a ki suttogva szidta, s farkcsóváló udvaroncznak és vén szatyr-nak csúfolta.

Moszkvában városszerte szájról-szájra járt Dolgorukov herczegnek egy állítólagos nyilatkozata, mely vereségünkben múlt diadalok emlékével vígasztalt bennünket, úgyszintén Rasztopcsinnak egy észrevétele is, a mely szerint a francia katonákat föllengző mondásokkal kell a csatára buzdítani, a németekkel a logika szabályai szerint kell eljárni, biztosítván őket arról, hogy futni sokkal veszedelmesebb, mint előrenyomulni; de az orosz katonákat ellenkezőleg fékezni kell, s arra kell kérni, hogy: ne olyan tüzesen! Minden oldalról újabb és újabb hírek kerültek forgalomba ama hősiesség kiváló példáiról, a melyet a mi katonáink és tisztjeink Austerlitznél tanúsítottak. Az egyik egy zászlót mentett meg, a másik öt francziát ölt meg, a harmadik egymaga öt ágyút sütött el. Bergről is beszéltek, a ki a jobb kezén megsebesülve, állítólag balkezébe fogta a kardját és úgy rohant előre. Bolkonszkijről semmi hír se volt, s csak legbizalmasabb ösmerősei, azok sajnálkoztak, hogy oly fiatalon meghalt s várandós özvegyet s egy különöz apát hagyott hátra.

III.

Márczius harmadikán beszélgető hangok moraja töltötte be az angol club minden helyiségét, s mint tavasszal a méhek, kisebb-nagyobb csoportokban ögyelegtek, jártak-keltek, üldögéltek és álldogáltak, csoportosultak és oszladoztak a club egyenruhás, frakkos, sőt elvétve hajporos és kaftános tagjai és vendégei. Minden ajtónál hajporos, harisnyás és félcipős lakájok ácsorogtak s feszült figyelemmel iparkodtak a jelenlévők minden mozdulatát ellesni, és nekik szolgálataikat följánlani. A jelenvoltak jobbára tiszteletreméltó, koros emberek voltak, a kiknek öntelt és széles volt az ábrázatuk, köpczösek voltak az ujjai, határozottak a mozdulataik és önérzetes a hangjuk. A vendégeknek és tagoknak ehhez a fajtájához tartozó emberek ösmert és megszokott helyeiken ültek, s ösmert és megszokott csoportokban verődtek össze. A jelenvoltak egy kis része rendkívüli vendégekből, jobbára fiatal emberekből állott, a kik közt ott volt Deniszov, Rosztov és Dolochov, a ki azóta megint a Szemjonovszkij-ezred tisztikarához tartozott. A fiatalság és különösen az egyenruhás fiatalság arcán ott volt az öregek iránt való lenéző tiszteletnek az a kifejezése, mely mintha csak így szólt volna a régi nemzedékhez: „Arra készek vagyunk, hogy tiszteljünk és nagyrabecsüljünk benneteket, de azért lássátok be, hogy a jövő végre is a mienk.”

Mint a club egyik régi tagja, Neszviczkij is ott volt. Pierre, a ki a felesége parancsára hosszú haját eresztett, levett pápaszemmel, divatosan öltözve, de szomorú és bánatos arccal járt-kelt a termekben. Mint mindenütt, itt is, a gazdagsága előtt meghajló emberek légköre vette őt körül, a kikkel a megszokott fensőbbség hangján és szórakozott lenézéssel bánt.

Korát tekintve, a fiatalok közt lett volna a helye, de gazdagsága és összeköttetései révén az öreg, és tiszteletreméltó tagok és vendégek köréhez tartozott, s egyik csoporttól a másikhoz járt közöttük. A legtekintélyesebb öreg urak voltak a központjai ezeknek a csoportoknak, a melyekhez az idegenek mélységes tisztelettel közeledtek, hogy társalgásukból valamit ellessenek. Nagy csoportok képződtek Rasztopcsin gróf, Valujev és Naryskin körül. Rasztopcsin arról beszélt, hogy' szorongatták a menekülő osztrákok az oroszokat, a kik szuronynyal voltak kénytelenek a menekülők közt maguknak utat törni.

Valujev bizalmasan elmondta, hogy Uvarovot azért küldték ide Pétervárról, hogy kifürkészsze a moszkvaiak véleményét Austerlitzről.

Egy harmadik csoportban Naryskin beszélt az osztrák haditanács üléséről, a melyen Szuvarov, az osztrák tábornokok butaságaira válaszul, kakasmódra elkukorékolta magát. Sinsin, a ki szintén ott állott, meg akart ereszteni egy tréfát, azt mondván, hogy ime Kutuzov még ezt a könnyű mesterséget, - kakasmódra kukorékolni, - se tudta Szuvarovtól eltanulni, de az öregek szigorú pillantást vetettek rá, ezzel akarván vele éreztetni, hogy ezen a helyen és a mai napon nem illendő Kutuzovról ilyen hangon beszélni.

Rosztov Andrejevics Ilya gróf aggodalmasan és puha czipőiben szaporán lépkedve ment az ebédlőből a fogadóterembe, és sietve, teljesen egyformán üdvözölte a számottévő, meg a kevésbé számottévő embereket, a kiket mind ösmert, közben aztán olykor felkutatta szemeivel délczeg és hős fiát, örömmel legeltette rajta a szemeit és egy-egy kacsintást váltott vele. A fiatal Rosztov Dolohovval állt egy ablakban, a kivel csak nemrég ösmerkedett meg, de a kinek az ösmeretségét sokra becsülte. Az öreg gróf odalépett hozzájuk és kezét szorított Dolohovval.

- Legyen szerencsém nálam is, hiszen ösmered az én fiamat... együtt, együtt vitézkedtetek ott... Áá! Ignatyics Vaszilij... hogy' vagy, öregem, - fordult oda egy feléje közeledő öreg úrhoz, de még be se fejezhette az üdvözlést, mikor egyszerre megmozdult az egész társaság, s egy ijedt arcú lakáj jelentette: „Megérkeztek!”

Csengettyűszó hallatszott mindenfelé; az elnökség tagjai előre siettek; a különböző termekben szétszórt vendégek, mint a lapáton megrázott rozs, egyszeriben egy csoportba verődtek össze, s megálltak a nagy fogadó-szoba ajtajában.

Az előcsarnok ajtajában megjelent Bagration herczeg, kalap és kard nélkül, a melyet a régi club-szokás szerint a kapusnál hagyott. Most nem volt bárányszőr-sipkában s a vállain keresztül vetett szeges korbáccsal, mint a hogy' őt Rosztov az austerlitz-i ütközet előtt való éjszaka látta, hanem teljesen új és feszes egyenruhában, a melle baloldalán orosz és külföldi rendjelekkel és a György-rend csillagjával. Meglátszott rajta, hogy csak az imént, közvetlenül az ebéd előtt nyiratta le a haját és a szakállát, a mi nagyon hátrányosan változtatta el az ábrázatát. Valami naiv ünnepélyesség ült az arcán, mely erőteljes és férfias vonásaival egyetemben szinte komikus kifejezést kölcsönzött az arcának. Beklesov és Uvarov Petrovics Fedor, a kik vele együtt érkeztek meg, az ajtóban megálltak, mert azt akarták, hogy mint fővendég ő lépjen be elsőnek. Bagration zavarba jött, nem akarván élni az előzékenységükkel; ettől torlódás támadt az ajtóban, míg végre Bagration mégis csak belépett. Szégyenlősen és ügyetlenül ment végig a fogadó-terem parkettjén, s nem tudott hova lenni a kezeivel; sokkal könnyebben és megszokottabban járt a szántáson, s a golyók záporában, mint például akkor is, mikor Schoengrabennál a Kurszki-ezred élén nyomult előre. Az elnökség tagjai az első ajtónál fogadták, néhány üdvözlő szót intéztek hozzá, a melyben elmondták, mennyire örülnek, hogy ilyen kiváló vendéget üdvözölhetnek körükben, s válaszáat be sem várva, szinte birtokba vették őt, s körülötte csoportosulva bevezették a fogadó-terembe. A fogadó-terem ajtaján szinte lehetetlenség volt bejutni az ott szorongó tagok és vendégek miatt, a kik egymást lökdösve, egymás vállain keresztül iparkodtak Bagrationt, mint valami ritka állatot megbámulni. Andrejevics Ilya gróf, a ki valamennyiük-nél erélyesebben mosolygott és ismételte: „Szabad kérem, lelkem, szabad kérem”, keresztül furakodott a tömegben, s bevezetvén a vendéget a fogadó-szobába, leültette őt a középső pamlagra. Andrejevics Ilya gróf megint keresztültörtetvén a tömegben, kiment a fogadó-szobából, de a következő pillanatban az elnökség egy másik tagjával újra megjelent egy nagy ezüst tállal a kezében, melyet odanyújtott Bagration herczegnek. A tálon egy nyomtatott vers hevert, mely külön a hős tiszteletére készült. Bagration, mikor a tálat megpillantotta, mintha csak segítséget keresett volna, ijedten nézett körül. De valamennyiüknek a szemében ott ült az a kívánság, hogy nyugodjék bele a megváltozhatatlanba. Bagration, a

hatalmukban érezvén magát, elszántan, mindkét kezével megfogta a tálat és bosszús, szemrehányó pillantást vetett a grófra, a ki a tálat odahozta. Valaki szolgálatkészen kivette Bagration kezéből a tálat (mert különben, a mint látszott, akár estig eltartotta volna, sőt még tán asztalhoz is úgy ült volna) és fölhevítve a figyelmét a versre. Bagration, mintha így szólt volna: „Ám legyen, hát elolvasom”, fáradt szemeit a papírra meresztve, komoly s figyelmes arccal elkezdte olvasni. Erre megjelent maga a költő, elkérte tőle a verset és elkezdte olvasni. Bagration herceg lehorgasztotta a fejét és hallgatta.

De még be se fejezhette a verset, mikor a dörgedelmes hangú udvarmester elkiáltotta magát: „Tálalva van!” Kinyílt az ajtó, fölhasant az ebédlőben a zene: „Szóljon hát a diadalnak mennydörgése, és vigadjon Oroszország hősi népe”, és Andrejevics Ilya gróf bosszúsan nézett a szerzőre, a ki még egyre a verset olvasta, és meghajtotta magát Bagration előtt. Érezvén, hogy a versnél mégis csak fontosabb az ebéd, valamennyien fölkeltek s megint Bagrationnal az élükön az asztalhoz mentek. Bagrationt az asztalfőre ültették, két Alexandr, - Beklesov és Naryskin közé, a minek az uralkodóval való vérokonság révén szintén meg volt a maga jelentősége: a többi háromszáz ember, rangja és előkelősége sorrendjében az ünnepelthez közelebb vagy távolabb helyezkedett el az asztalnál, a mi épp oly természetes, mint az, hogy a víz a mélyedéseket önti el először.

Közvetlenül ebéd előtt Andrejevics Ilya gróf bemutatta a hercegnek a fiát. Bagration megösmervén őt, néhány ügyetlen és éppenséggel nem találó szót intézett hozzá, mint a milyen mindaz volt, a mit csak ezen az estén mondott. Andrejevics Ilya gróf, mialatt Bagration herceg a fiával beszélt, büszke örömmel nézett végig az egész társaságon.

Rosztov Nikolaj Deniszovval és új ösmerőseivel, Dolochovval együtt ült csaknem az asztal derekán. Velük szemben, Neszviczkij herceg mellett Pierre foglalt helyet. Andrejevics Ilya gróf, az elnökség többi tagjaival Bagrationnal szemben ült, s mint a moszkvai nyíltszívűség megtestesülése, pazarul gondoskodott a hercegről.

Fáradozásai nem veszték kárba. Az ő ebédei, a rendes és a böjti ebédek egyaránt pompások szoktak lenni, de azért az ebéd végéig még se lehetett egészen nyugodt. Minduntalan integetett a rendező-legénynek, suttogva osztogatta parancsait az inasoknak, és nem minden izgatottság nélkül leste a jól ismert fogások megjelenését. Pompásan ment minden. A második fogással, az óriási kecsgeivel egyidejűleg (melynek láttára Andrejevics Ilya az örömtől és elragadtatástól szinte elpirult), az inasok elkezdtek a dugókkal durrogatni és a pezsgőt töltögették. A hal után, mely nagy hatással volt a jelenvoltakra, Andrejevics Ilya gróf egy pillantást váltott az elnökség többi tagjaival. „Sok felköszöntő lesz, nem fog ártani hozzálátni!” - suttogta, s poharat emelve, fölkel. Mindenki elhallgatott és várta, mit fog mondani.

- Ő Felsége a császár egészségére! - kiáltott föl, s jóságos szemei abban a pillanatban megteltek az öröm és az elragadtatás könnyeivel. Ugyanabban a pillanatban fölhasant a: „Szóljon hát a diadalnak mennydörgése”. Valamennyien fölugráltak a helyeikről és hurrá-t kiáltottak. Bagration is, ugyanazon a hangon, mint a schoengrabeni csatatéren, elkiáltotta magát: hurrá! A fiatal Rosztov lelkes hangja túlhasogta a többi háromszáz ember hangját. Csaknem elpityeredett. „Ő Felsége, a császár egészségére, hurrá!” - kiáltotta. Miután fenéki kiürítette a poharát, a földhöz vágta. Sokan követték a példáját. Jó sokáig eltartott a hangos kiabálás. Mikor a hangok elnémultak, az inasok fölszedték a törött poharakat, valamennyien újra leültek és mosolyogva elkezdtek beszélgetni. Andrejevics Ilya gróf megint fölkel, s egy pillantást vetvén a tányérja mellett heverő czédulára, felköszöntötte a mi utolsó hadjáratunk hőseit, Bagration Ivanovics Péter herceget, miközben megint könnybelábadtak a gróf két szemei. Háromszáz torokból megint fölhasant a hurrá! s zene helyett az énekkar rázendített Kutuzov Ivanovics Pavely egy kantatéjára:

Mi oroszok soh'se félünk
Vitézségünk diadal;
Bagration a vezérünk,
Neve győzedelmi dal.

Alig, hogy az énekkar elhallgatott, újabb és újabb felköszöntők hangzottak el, miközben Andrejevics Ilya gróf mindjobban elérzékenyedett, mind több pohár tört darabokra, s mind hangosabb lett a kiabálás. Ittak Beklesov, Naryskin, Uvarov, Dolgorukov, Apraxin, Valujev egészségére, ittak az elnökség, a rendező, a club minden tagjának és minden vendégének az egészségére, és végül külön az ebéd intézőjének, Andrejevics Ilya grófnak az egészségére is. Erre a felköszöntőre a gróf elővette a zsebkendőjét, s belerejtve az arcát, a legkomolyabban sírva fakadt.

IV.

Pierre, Dolochovval és Rosztov Nikolajjal szemben ült. Sokat és mohón evett, sokat ivott, mint mindig. De azok, a kik jól ismerték, látták, hogy a mai napon valami nagy változás ment végbe benne. Egész ebéd alatt hallgatott s összeránczolt homlokkal és hunyorgatva nézett körül, vagy kidüllesztett szemekkel, szórakozottan bámult maga elé, miközben az orrczimpáját dörzsölgette. Szomorú és sötét volt az arcza. Úgy látszott, mintha mindabból, a mi körülötte történt, se nem látott, se nem hallott volna semmit, s mintha állandóan valami egészen más, nehéz és eldöntetlen kérdésen törte volna fejét.

Ez az eldöntetlen kérdés, mely őt annyira gyötörte, az volt, hogy Moszkvában a hercegnő czélzásokat tett az ő felesége és Dolochov közt állítólag fönnálló bizalmas viszonya, ezenkívül ma reggel még egy névtelen levelet is kapott, a melyben azon az alávaló gúnyos hangon, a mely a névtelen levelek közös sajátja, el volt mondva, hogy ő még a pápaszemén keresztül is rosszul lát, s hogy a feleségének Dolochovval való viszonya immár egyedül csak ő előtte titok. Pierre sem a hercegnő czélzásának, sem a névtelen levélnek nem adott ugyan hitelt, de azért borzasztó volt neki az előtte ülő Dolochovra nézni. Valahányszor úgy véletlenül találkozott a tekintete Dolochov gyönyörű, kihívó szemeivel, Pierre mindig úgy érezte, mintha valami rettenetes és undorító támadt volna föl a lelkében, és hamarosan elfordult. Pierre, önkéntelenül eszébe jutván a felesége egész multja és Dolochovhoz való viszonya, tisztán látta, hogy mindaz, a mi a levélben meg volt írva, igaz lehetett, vagy legalább is igaznak látszhatott volna, ha nem az *ő feleségéről* lett volna szó. Önkéntelenül eszébe jutott, a mint Dolochov, a ki a hadjárat után mindenét visszakapta, visszatért Pétervárra és eljött hozzá. Dolochov kihasználta Pierrehez a dorbézolások idejéből való barátságát, egyenesen beállított hozzá, és Pierre befogadta őt a házába s még pénzt is adott neki kölcsön. Eszébe jutott, a mint Elen mosolyogva adott kifejezést azzal való elégedetlenségének, hogy Dolochov ott él a házukban, s a mint Dolochov cinikusan magasztalta előtte a felesége szépségét, s attól a pillanattól kezdve Moszkvába érkezésükig egy pillanatra se tágitott mellőlük.

„Annyi bizonyos, hogy jó madár, - gondolta Pierre, - ösmerem. Különös gyönyörűsége telnék benne, ha meggyalázhatná a nevemet, aztán kikaczaghatna, annyival is inkább, mert hiszen én segítettem, én támogattam s az én révemen vergődött zöld ágra. Jól tudom és teljesen értem, hogy az ő szemeiben milyen zamatot kölcsönözne az ő ármánykodásának, ha mindez igaz volna. Igen ám, de csak ha mindez igaz volna, de én nem hiszem, nincs jogom hinni és nem is hihetem, hogy igaz.” Eszébe jutott az a kifejezés, melyet Dolochov arcza azokban a pillanatokban öltött, a mikor rájött a durvaság, a mikor például azt a rendőrtisztet a medve

hátára kötve beletaszította a vízbe, a mikor minden ok nélkül párbajra kényszerített valakit, vagy a mikor pisztolylyal agyonlőtte egy jамcsiknak a lovát. Ez a kifejezés gyakran megjelent Dolohov arcán, a mikor az ő szemébe nézett. „Hiába no, kötekedő ember, - gondolta Pierre, - neki embert ölni, az semmi, azt kell hinnie, hogy mindenki fél tőle, s ez a hit biztosan kellemes neki. Azt kell hinnie, hogy én is félek tőle. És csakugyan úgy is van”, - gondolta Pierre és e gondolatok közben megint úgy érezte, mintha valami rettenetes és undorító támadt volna föl a lelkében. Dolohov, Deniszov és Rosztov most ott ültek Pierre-el szemben, és nagyon jókedvűeknek látszottak. Rosztov vidáman beszélgetett két czimborájával, a kik közül az egyik délczeg huszár, a másik pedig ismert kötekedő és kicsapongó ember volt, s olykor gúnyos pillantásokat vetett Pierre-re, a ki egész ebéd alatt mindenkit megdöbbsentett elmélázó, szórakozott és magába zárkózott viselkedésével. Rosztov ellenséges indulattal nézett Pierre-re, először azért, mert Pierre az ő huszáros szemében polgári pénzeszsák, egy szép asszony ura, és általában olyan vénasszonyos alak volt, másodszor pedig azért, mert Pierre az ő zárkózott és szórakozott hangulatában nem ösmerte meg Rosztovot s a köszönését se viszonzta. Mikor a császár egészségére ittak, Pierre gondolataiban elmerülve, nem kelt föl s nem is ivott.

- Hát magát mi lelte? - kiáltott rá Rosztov s dühös lelkesedéstől szikrázó szemekkel nézett rá.
- Nem hallotta tán, hogy Ő Felségét, a császárt éltetjük! - Pierre fölsóhajtott, engedelmesen fölállt, megitta a borát, s mikor valamennyien leültek, kedélyes mosolylyal odafordult Rosztovhoz.

- Én meg sem ösmertem önt, - mondotta. De Rosztov ügyet se vetett rá, hanem hurrá-t kiáltott.

- Nos hát, nem újítod föl az ösmeretséget? - kérdezte Dolohov Rosztovtól.

- Eh, üsse kő ezt a bolondot, - szólott Rosztov.

- No, no, jó lesz ám dédelgetni a szép asszonyok urait, - jegyezte meg Deniszov. Pierre nem hallotta mit beszélnek, de hogy róla van szó, azt tudta. Elpirult és elfordult.

- Most pedig a szép asszonyok egészségére, - mondotta Dolohov és komoly arczzal, de a szája szögletében meghúzódó mosolylyal Pierre felé nyújtotta a poharát.

- A szép asszonyok és kedveseik egészségére, Petrusa, - szólt oda neki.

Pierre lesütött szemekkel ivott, de nem nézett Dolohovra s nem is felelt neki semmit. Az a lakáj, a ki Kutuzov kantatóját osztogatta, Pierre elé is odatett egy példányt. Ő föl akarta venni a lapot, de Dolohov átnyúlt hozzá, kikapta a kezéből és elkezdte olvasni. Pierre ránézett Dolohovra, majd lesütötte a szemeit: az a rettenetes és undorító érzés, mely már egész ebéd alatt gyötörte, most újra föltámadt benne és erőt vett rajta. Egész izmos testével keresztülhajolt az asztalon.

- Ne merészeljen hozzányúlni! - kiáltott rá.

Ezt a kiáltást hallván, és észrevévén, hogy kinek szól, Neszcizkij és jobboldali szomszédja rémülten és szaporán odafordultak Bezuchij-hoz.

- Elég na, ugyan már, mit akar? - suttogták ijedt hangon. Dolohov ránézett Pierre-re derült, vidám és határozott szemeivel s olyan mosolylyal, mely mintha így szólt volna: „No lám, ezt már szeretem”.

- Nem adom, - mondotta nyomatékosan.

Pierre sápadtan, remegő ajakkal kikapta a kezéből a papirlapot.

- Ön... ön... hitvány, semmirekellő!... én önt provokálom, - mondotta és hátralökvén a székét, fölkelte az asztaltól. Abban a pillanatban, a mikor Pierre ezt tette, s ezeket a szavakat kimondotta, érezte, hogy a felesége bűnösségének a kérdése, mely őt az utóbbi napokban annyira gyötörte, végleges és igenlő megoldást nyert. Egyszerre meggyűlölte őt, és örökre elszakadt tőle. Deniszov kérése ellenére, a ki azt akarta, hogy Rosztov ne ártsa bele magát a dologba, Rosztov mégis beleegyezett abba, hogy Dolochovnak segédkezzék, és asztalbontás után Neszcviczkij-vel, Bezuchij segédjével elkezdte tárgyalni a párbaj föltételeit. Pierre elment haza, Rosztov pedig Dolochovval és Deniszovval késő éjszakáig ottmaradt a clubban s hallgatta a cigányokat és az énekeseket.

- Tehát holnap Szokolnikában, - mondotta Dolochov, mikor a club lépcsőjén Rosztovtól elbúcsúzott.

- S te ilyen nyugodt vagy? - kérdezte Rosztov.

Dolochov megállt.

- Lásd, én két szóval elmondom neked a párbaj egész titkát. Ha te, mielőtt párbajra mégy, előbb megcsinálod a végrendeletedet, s érzékeny leveleket írsz a szüleidnek, ha arra gondolsz, hogy esetleg meg is ölhetnek, bolond vagy és bizton elvesztél; de menj neki a párbajnak azzal a szilárd elhatározással, hogy ellenfeledet mielőbb és minél biztosabban leteríted, akkor jól fog menni minden. Ez is úgy van, mint a hogy' a mi kosztromai medve-vadászunk mondta: persze, hogy fél az ember a medvétől, de a mint megpillantja s tülesett az első ijedtségen, a főgondja az, hogy el ne szalaszsa! Így vagyok én is. Tehát a viszontlátásra, holnap!

Pierre és Neszcviczkij másnap reggel nyolcz órakor kihajtottak a szokolniki erdőbe, s Dolochovot, Deniszovot és Rosztovot már ott találták. Pierre olyan benyomást tett, mintha a küszöbön álló párbajjal semmiféle összefüggésben sem álló gondolatokkal volna elfoglalva. Beesett arcza sárga volt. Nyilván egész éjjel nem aludt. Szórakozottan nézett körül, s összeráncolta a homlokát a napfénytől. Kizárólag két gondolat foglalkoztatta őt: a felesége bűnössége, a mely iránt az álmatlanul eltöltött éjszakák után a legcsekélyebb kétsége se maradt fenn, és Dolochov ártatlansága, a kinek végre is semmi oka se volt rá, hogy egy idegen embernek a becsülete felett öröködjék. - „Lehet, hogy az ő helyében én is ugyanezt cselekedtem volna”, - gondolta Pierre. - „Sőt bizonyos, hogy ugyanezt cselekedtem volna; mire való hát ez a párbaj, ez a gyilkosság? Vagy én ölöm meg őt, vagy ő lő bele a fejembe, a könyökömbbe, a térdembe. Csak el innen, el, hadd fussak, hadd ássam el magamat valahová”, - villant meg a fejében. De ugyanabban a pillanatban, a mikor ilyen gondolatok jártak a fejében, valami különös nyugalommal és szórakozottsággal, mely még a nézőben is tiszteletet kelthetett iránta, megkérdezte: „Készen vagyunk-e, kezdetük-e már?”

Mikor készen volt minden, a sorompót jelző kardok le voltak szúrva a hóba s a pisztolyok meg voltak töltve, Neszcviczkij odalépett Pierre-hez.

- Én kötelességmulasztást követnék el, gróf, - mondotta félénk hangon, - és nem igazolnám azt a bizalmat és azt a tisztességet, a melylyel ön engem azzal, hogy segédjeül választott, kitüntetett, ha ebben a pillanatban, ebben a fontos pillanatban nem mondanám meg önnek a tiszta igazságot. Én azt tartom, hogy erre az egész dologra nincs elég ok s hogy az egész nem érdemes arra, hogy vért ontsanak érte... Önnek nem volt... nem egészen volt igaza, elhírtelenkedte...

- No persze, rettenetesen ostoba volt... - szólott Pierre.

- Úgy hát engedje meg, hogy kifejezzem az ön sajnálkozását, s meg vagyok róla győződve, hogy ellenfeleink készek lesznek az ön bocsánatkérésével beérni, - mondotta Neszcviczkij, (a

ki, épp úgy, mint az ügy többi szereplője is, mint az ilyen esetekben rendesen történni szokott, még most se hitte, hogy csakugyan rákerül a sor a párbajra.) - Ön is tudja, gróf, hogy sokkal gavallérosabb dolog beösmerni a hibáját, mint annyira vinni a dolgot, hogy aztán már ne lehessen rajta segíteni. Sértés egyik részről se történt. Engedje meg, hogy megpróbáljam...

- Ugyan mire való ez a sok beszéd? - szólott Pierre. - Nekem mindegy... Készen vagyunk? - tette hozzá. - Csak azt mondja meg, mikor és hova álljak és hova löjjek? - mondotta, természetellenes szelídséggel mosolyogva. Átvette a pisztolyt. Elkezdett kérdezősködni a szerkezete felől, mert mindeddig még soha se volt pisztoly a kezében, a mit azonban nem akart bevallani. - Jaj, persze, így ni, tudom, tudom, csak elfelejtettem, - mentegetőzött.

- Semmi bocsánatkérés, hallani sem akarok róla, - mondotta Dolochov Deniszovnak, a ki a maga részéről szintén kísérletet tett a békés kiegyenlítésre, és ő is odaállt a kijelölt helyre.

A párbaj színhelyéül a fenyvesnek egy kis tisztása volt kijelölve, mely vagy nyolczvan lépésnyire volt az úttól, a hol a szánkokat hagyták, s mely az utóbbi enyhébb napok következtében olvadó hóval volt elborítva. Az ellenfelek egymástól negyven lépésnyire, a tisztás szélén állottak föl. A segédek, miközben a távolságot mérték, attól a helytől kezdve, a hol állottak, Neszviczkij és Deniszov kardjáig, a melyek egymástól tíz lépésnyire voltak leszúrva a földbe, s a sorompót jelezték, otthagyták a lucskos, magas hóban lépteik nyomát. Az olvadás és a köd még egyre tartott; negyven lépésnyiről semmi se volt látható. Már vagy három percz óta mindennel készen voltak, s még mindig nem kezdték el. Valamennyien hallgattak.

V.

- Nos hát, kezdjük! - szólott Dolochov.

- Ha úgy tetszik, - mondotta Pierre s még mindig mosolygott.

A helyzet kezdett félelmes lenni. Nyilvánvaló volt, hogy az ügy, a mely oly könnyedén kezdődött, most már semmi által el nem hárítható, hogy most már a szereplők akarata nélkül, szinte magától ment előre, s elkerülhetetlenül be kellett teljesednie. Elsőnek Deniszov ment előre a sorompóig és kikiáltotta:

- Miután az ellenfelek a békés kiegyenlítést visszautasították, tessék elkezdni: tessék fogni a pisztolyokat, és a „hávom”-ra elkezdni egymáshoz közeledni. Egy!... kettő!... Há-vom!... - kiáltott föl Deniszov bosszúsán és félreállott. A kitaposott ösvényen mind a ketten megindultak, s egymáshoz mindinkább közeledvén, fölismerték egymást a ködben. Az ellenfeleknek meg volt hozzá a joguk, hogy a sorompóhoz érve, tetszésük szerint bármikor lőhessenek. Dolochov, a nélkül, hogy pisztolyát fölemelte volna, lassan lépdelt előre, s derült, csillogó kék szemével belenézett ellenfele arczába. Az ajkán, mint mindig, valami mosolyszerű vonás ült.

- Tehát löhetek, a mikor akarok! - mondotta Pierre, s a három-ra gyors léptekkel megindult előre, miközben letért a kitaposott ösvényről s belegázolt az érintetlen hóba. Pierre előrenyújtott jobb kezében úgy tartotta a pisztolyt, mintha csak attól tartott volna, hogy saját magában tesz kárt vele. A balkezét gondosan hátradugta, mert szerette volna a jobb kezét támogatni vele, bár tudta, hogy ez nem volt lehetséges. Pierre miután vagy hatot lépett s az ösvényről letérve a hóba tévedt, egy pillantást vetett a lábai elé, majd ismét Dolochovra nézett és az újját begörcsítve, a mint tanították, elsütötte a pisztolyt. Nem számítván ilyen erős dörrenésre, Pierre a lövésre összeresztett, majd maga is mosolygott ezen a benyomáson és megállt. A nagy füsttől, mely a ködben még sűrűbbnek látszott, az első pillanatban semmit se látott: de a másik lövés, a melyet várt, nem következett. Csak Dolochov szapora léptei

hallatszottak, s a füst mögül előbukkant az alakja. Egyik kezével a bal oldalához kapott, a másikban pedig a leeresztett pisztolyt szorongatta. Az arcza sápadt volt. Rosztov odafordult és valamit mondott neki.

- Ne... nem, - mormogta Dolochov a fogai közt, - nem, még nincs vége, - és még néhány tántorgó és roskadozó lépéssel eljutván a kardig, ott összeesett a hóban. Balkeze véres volt, beletörülte a kabátjába és rátámaszkodott. Az arcza sápadt, komor volt és remegett.

- Ké... ké... - próbálta Dolochov kihozni, de képtelen volt rá... - ké-érem, - fejezte be végre nagy megerőltetéssel. - Pierre alig tudván visszafojtani a zokogást, odafutott Dolochovhoz, és már-már a sorompók által határolt területre is rálépett, mikor Dolochov rákiáltott: - A sorompóhoz! - és Pierre megértette, miről van szó, megállt az ő oldalán leszúrt kard mellett. Mindössze tíz lépés választotta el őket. Dolochov odaszorította a fejét a hóra, mohón harapdálta a havat, megint fölemelte a fejét, kiegyenesedett, maga alá szedvén a lábait, felült s mindenképpen próbálta megtalálni az egyensúlyt. Nyeldeste és szopogatta a hideg havat; az ajkai folyton mosolyogva remegtek; a szemei csillogtak az erőlködéstől és végső erőinek a megfeszítésétől. Fölemelte a pisztolyát és elkezdett czélozni.

- Álljon oldalvást és fedezze magát a pisztolyával, - szólott Neszviczkij.

- Fedezze magát! - kiáltott rá még Deniszov is az ellenfelére.

Pierre a szánakozás és a megbánás szelíd mosolyával, tehetetlenül szétterpesztett kezekkel és lábakkal, széles mellét egyenesen kitarva állt ott Dolochov előtt s szomorúan nézett rá. Deniszov, Rosztov és Neszviczkij a szemeiket hunyorgatták. A lövéssel egyidejűleg hallották Dolochov ádáz fölkiáltását.

- Hibáztam! - kiáltott föl Dolochov, és erőtlenül bukott arcczal a hóra. Pierre a fejéhez kapott, megfordult és térdig gázolva a hóban, bement az erdőbe, miközben fennhangon érthetetlen szókat hadart össze.

- Ostobaság... ostobaság... Halál... hazugság... - hajtogatta komoran. Neszviczkij útját állotta és hazavitte.

Rosztov és Deniszov a sebesült Dolochovot kísérték haza.

Dolochov szótlanul, behúnyt szemekkel feküdt a szánkón, s egy szóval se felelt a hozzá intézett kérdésekre; de Moszkvába érve, egyszerre magához tért, s nagy nehezen fölemelve a fejét, megfogta a mellette ülő Rosztov kezét. Rosztovot megdöbbentette Dolochov arcának teljesen elváltozott, és minden várakozáson felül ünnepélyesen szelíd kifejezése.

- Nos, hogy' vagy? Hogy' érzed magad'? - kérdezte Rosztov.

- Gyalázatosan. De nem erről van szó. Barátom, - szólott Dolochov elfúló hangon. - Hol vagyunk? Moszkvában vagyunk, tudom. Én,... az nem baj, de ezzel megöltem őt, megöltem... Ő nem éli ezt túl. Nem éli túl...

- Kicsoda? - kérdezte Rosztov.

- Az anyám. Az anyám, az én angyalom, az én imádott angyalom, anyám, - s Dolochov sírva fakadt, miközben Rosztov kezét szorongatta. Mikor kissé lecsillapodott, elmondta Rosztovnak, hogy együtt lakik az anyjával, s ha az anyja meglátja őt így, haldokolva, ezt nem fogja túlélni. Arra kérte hát Rosztovot, menjen el hozzá s készítse elő.

Rosztov előresietett, hogy megbízatásában eljárjon, s a legnagyobb csodálkozással tudta meg, hogy ez a kötekedő, rigolyás Dolochov, Moszkvában együtt lakott öreg édes anyjával, s egy púpos nővérével, s a leggyöngédebb fiú és testvér volt.

VI.

Pierre az utóbbi időben csak nagy ritkán találkozott négyszemközt a feleségével. Úgy Péterváron, mint Moszkvában, állandóan teli volt a házuk vendéggel. A párbaj után következő éjjel, mint a hogy' gyakran megtette, nem ment be a hálószobába, hanem ott maradt abban a tágas dolgozószobában, a melyben Bezuchij gróf meghalt.

Leheveredett a pamlagra és el akart aludni, csak azért, hogy mindenről megfeledkezzék, a mi vele történt, de képtelen volt rá. Egyszerre az érzéseknek, a gondolatoknak és az emlékeknek olyan vihara támadt föl a lelkében, hogy nemcsak elaludni nem tudott, de még egy helyben se tudott megmaradni, s kénytelen volt a pamlagról felugrani és gyors léptekkel járni föl és alá a szobában. Egyszerre maga előtt látta őt, házasságuk első idejéből, bágyadt, de azért szenvedélyes tekintetével, s legott mellette megjelent előtte Dolochov szép, kihívó és erősen gúnyos arcza, a milyen ott, azon az ebéden volt, majd ugyancsak Dolochov sápadt, reszkető és szenvedő arcza, a milyen akkor volt, a mikor megtántorodott és odaesett a hóba.

„Hát mi történt? - kérdezte magától. - Megöltem a *szeretőt*; igen, a feleségem szeretőjét. Igen, ez történt. Miért? Hogy' jutottam ennyire?” - Azért, mert feleségül vetted, - felelt egy belső hang.

„De hát mi az én hibám? - kérdezte. - „Az, hogy elvetted, a nélkül, hogy szeretted volna, hogy magadat is, őt is elámítottad”, - s élénken maga elé képzelte Vaszilij hercegnél, vacsora után azt a percet, a mikor ezt a nem szívből jött pár szót kimondotta: „Én önt szeretem”. - „Innen származik minden! Én akkor is éreztem, - gondolta magában, - akkor is éreztem, hogy ez nem volt rendén, hogy erre semmi jogom se volt. Úgy is lett”. - Eszébe jutottak a mézeshetei, és elpirult ettől az emléktől. Különösen élénken, bántóan és szégyenletesen érintette az arra való visszaemlékezés, a mint egyízben, kevéssel az esküvője után, délben tizenkét órakor, bársony hálóköntösben bement a hálószobából a dolgozószobájába, s ott találta a jószágigazgatóját, a ki tiszteletteljesen meghajtotta magát, belenézett az arczába, egy pillantást vetett a hálókabátjára és könnyedén elmosolyodott, mintha ezzel a mosolylyal akarta volna a gazdája boldogságában való tiszteletteljes részvételét kifejezni.

„Pedig hányszor büszkélkedtem vele, büszkélkedtem magasztos szépségével, nagyvilági tapintatával”, - gondolta magában; „büszkélkedtem ugyanazzal a palotámmal, a melyben ő egész Pétervárt fogadta, büszkélkedtem a megközelíthetlenségével, a szépségével. Most aztán láthatom, mivel büszkélkedtem olyan nagyon?! Akkoriban azt hittem, hogy nem értem őt. Hányszor megesett, hogy a jellemén eltűnődve, azt mondtam magamban, én vagyok az oka, hogy nem értem meg őt, nem értem azt az örökös nyugalmat, meglegedést, s minden néven nevezendő vágy és hajlandóság hiányát, pedig hát a rejtély egész titka az volt, hogy ő feslett asszony: kimondtam ezt a szót s egyszeriben világossá lett előttem minden!”

„Anatole eljárogatott hozzá, hogy pénzt kérjen tőle kölcsön, s megcsókolta meztelen vállait. Pénzt ugyan nem adott neki, de megengedte, hogy csókolgassa. Az apám tréfásan megpróbálta őt féltékenységre ingerelni; de ő nyugodt mosolylyal azt mondta, nem olyan ostoba, hogy féltékeny legyen; ám tegyen, a mit akar, - mondotta rólam. Egyszer megkérdeztem tőle, nem érzi-e magát anyának. Megvetően elmosolyodott, s azt mondta, nem bolond, hogy gyermekek után áhítozzék, s hogy *tőlem* soha se lesznek gyermekei.”

Azután eszébe jutott gondolatainak a durvasága és meztelensége, kifejezéseinek a közönséges volta, mely őt, bár a legmagasabb arisztokrata körökben nevelkedett, annyira jellemezte. „Nem vagyok én bolond... eredj magad és próbáld meg... pusztulj”, - mondotta nekem. Sokszor, a mikor öreg és fiatal férfiak és nők társaságában egyaránt elért sikereit látta, Pierre nem tudta megérteni, miért nem tudja őt szeretni. „Nem, soha se szerettem őt, - mondotta

magában Pierre; - tudtam, hogy romlott asszony”, - ismételte, de ezt még magának se merte bevallani.

„És most ez a Dolochov; lám, ott ül a havon, erőltetetten mosolyog és haldoklik, s lehet, hogy valami mesterkélt vitézkedéssel felel az én megbánásomra!”

Pierre egyike volt azoknak az embereknek, a kik látszólagos úgynevezett gyöngéjelműségük ellenére se keresnek maguknak bizalmas embereket a bánatukban. Ő minden bánatát magába fojtotta.

„Mindennek, mindennek ő az oka, - szólott magában; - de mit változtat ez a dolgon? Miért is keltem össze vele, miért is mondtam neki azt az „én önt szeretem”-et, a mi hazugság vagy még annál is rosszabb volt”, - mondotta magában. - „Én is hibás vagyok, s most viselnem kell a következményeit. De hát mik azok? A nevem gyalázata, az életem boldogtalansága? Eh, mind csak bolondság, - gondolta magában, - a nevem gyalázata, a becsület, ez mind csupa szokásszerű dolog, a mi teljességgel nem függ tőlem”.

XVI. Lajost kivégezték azért, mert *azok* azt mondták, hogy becsstelen és bűnös ember volt (jutott Pierrenek az eszébe), s nekik, az ő szempontjukból igazuk volt, éppen úgy, mint azoknak is igazuk van, a kik vértanu halált szenvedtek érte, s őt a szentek sorába igttatták. Azután Robespierret végezték ki, azért, mert zsarnok volt. Kinek van igaza, ki a bűnös? Senki. De ha már élünk, hát éljünk: ki tudja, nem halunk-e meg holnap, mint a hogy én is meghalhattam volna alig egy órával ezelőtt. És vajjon érdemes-e gyötrődni, mikor az ember élete egy rövid perc az örökkévalósághoz képest? De abban a pillanatban, a mikor az ilyesféle okoskodásokban valamelyest megnyugodott, egyszerre megjelent előtte a felesége, és azokban a pillanatokban, a mikor legvilágosabb bizonyosságát szolgáltatta iránta való nem őszinte szerelmének, s érezte, a mint a fejébe és a szívébe szökött a vér, kénytelen volt megint fölkelni, mozogni, törni, zúzni mindent, a mi csak a keze ügyébe esett. „Miért is mondtam neki: én önt szeretem”? - folyton csak ezt ismételte magában. S mikor már vagy tizedszer ismételte magában ezt a kérdést, eszébe jutott Molière mondása: *mais que diable allait il faire dans cette galère?* - s maga is elmosolyodott magán.

Éjjel behívta a komornyikját s becsomagoltatott, hogy elutazzék Pétervárra. Nem tudta elképzelni, hogy most képes legyen beszélni a feleségével. Elhatározta, hogy holnap elutazik, s egy levelet hagy hátra neki, a melyben tudtára adja azt a szándékát, hogy örökre elválík tőle.

Reggel, a mikor a komornyikja behozta neki a kávé, Pierre ott hevert az ottománon s nyitott könyvvel a kezében, aludt.

Hirtelen felocsúdott s jó darabig ijedten nézett körül, nem tudván, hol van.

- A grófné kérdezteti, vajjon itthon van-e Excellenciád, - jelentette a komornyik.

Pierre-nek még arra se volt ideje, hogy az erre adandó feleletet kimondja, mikor a grófné, ezüsttel kivarrott, fehér atlasz hálóköntösben és egyszerűen fésülve (két hatalmas varkocs, mint valami fejék, kétszer is körülcsavarta bájos fejét), maga is nyugodtan és méltóságteljesen belépett a szobába; csak kissé kiálló, márványszerű homlokán volt a haragnak egy kis ránczocskája észrevehető. Minden diadalmaskodó nyugalomával nem kezdett beszélni a komornyik előtt. Tudott a párbajról és erről akart vele beszélni. Bevárta, míg a komornyik letette a kávé és kiment. Pierre a pápaszemén keresztül szepegve nézett rá, és mint a kutyák által üldözöbe vett nyúl, hátrahúzott fülekkel meglapul ellenségei előtt, ő is megpróbálta tovább folytatni az olvasást; de érezte, hogy ez esztelenség és lehetetlenség, s megint egy félénk pillantást vetett rá. Elen nem ült le, megvető mosolylyal nézett rá s megvárta, míg a komornyik kimegy.

- Hát ez megint mi? Mit csinált már ismét? Azt kérdezem öntől, - szólalt meg szigorúan.

- Én? Mit csináltam? - kérdezte Pierre.

- Lám megint akadt egy hős! Nos hát, feleljen, miféle párbaj volt az? Mit akart ezzel bebizonyítani? Hm? Azt kérdezem öntől. - Pierre nehézkesen megfordult a pamlagon, kinyitotta a száját, de nem tudott felelni.

- Ha ön nem felel, majd megmondom én... - folytatta Elen. - Ön mindent elhisz, a mit mondanak. Azt mesélték önnek... - Elen elmosolyodott, - hogy Dolochov kedvesem, - mondotta francziául az ő megszokott durva beszédmodorában, miközben minden szót, de különösen a „kedvesem”-et erősen hangsúlyozta, - és ön ezt elhitte! Nos hát, mit bizonyított be ezzel? Mit bizonyított be ezzel a párbajjal? Azt, hogy ön bolond, ezt pedig amúgy is tudta mindenki! Mire való volt ez? Arra, hogy én most egész Moszkvában nevetség tárgyává lettem; arra, hogy mindenki azt mondja, ön ittasan, beszámíthatatlan állapotban párbajra hívott ki egy embert, a kire minden ok nélkül féltékeny, - Elen mind emeltebb hangon beszélt s mind jobban tűzbe jött, - a ki minden tekintetben különb önnél...

- Hm... hm... - ümmögött Pierre, s a homlokát összeránczolva mozdulatlanul bámult maga elé.

- És ugyan miből gondolta, hogy csakugyan a kedvesem? Miből? Abból, hogy szeretem a társaságát? Ha ön okosabb és kellemesebb volna, az önét becsülném többre.

- Ne beszéljen így velem... csak arra kérem, - suttogta Pierre rekedten.

- Miért ne beszélnék! Nagyon is beszélhetek és bátran kimondhatom, hogy kevés olyan asszony van, a ki olyan férj mellett, mint ön, ne tartana magának szeretőt, én pedig nem tettem, - mondotta. Pierre akart valamit mondani, rettenetes szemeket meresztett rá, a melyeket ő nem értett meg, majd megint lefeküdt. Testileg szenvedett ebben a pillanatban: elszorult a melle s alig tudott lélekzeni. Tudta, hogy tennie kell valamit, hogy ennek a szenvedésnek véget vessen, de az, a mit tenni akart, túlságosan borzasztó volt.

- Jobb lesz, ha elválunk, - mondotta szakgatottan.

- Váljunk el, ha úgy tetszik, de csak úgy, ha vagyont is ad hozzá, - mondotta Elen... - A válasz, lám, mivel akart ráijeszteni.

Pierre felugrott a pamlagról és tántorogva odarohant hozzá.

- Megöllek! - kiáltott föl, s olyan erővel, a melyről eddig saját magának se volt fogalma, fölkapta az asztal márványlapját s egy lépést tevén előre, feléje sujtott vele.

Elen arczára kiült a rémület: felsikoltott és elugrott mellőle. Pierreből kitört az apja természete. Megízlelte a düh mámorát és gyönyörűségét. Félrelökte és összezúzta a márványlapot, s tárt karokkal rohanva Elen felé ordította: „Ki innen!” - még pedig olyan rettenetes hangon, hogy ez az ordítás az egész házban rémületet keltett. Isten tudja, mit csinált volna Pierre ebben a pillanatban, ha Elen ki nem szalad a szobából.

*

Egy hét múlva Pierre meghatalmazást adott a feleségének nagy-oroszországi birtokainak a haszonélvezetére, a melyek összes birtokainak a nagyobbik felét tették ki és egyedül elutazott Pétervárra.

VII.

Elmúlt két hónap azóta, hogy az austerlitz-i ütközetnek és Andrej herczeg vesztének a híre Lyszyja Gory-ba megérkezett, s holtteste a nagykövetséggel folytatott levelezés és minden kutatás ellenére se volt föltalálható, neve pedig a foglyok között se szerepelt. Hozzá tartozóira nézve mindennél rosszabb volt az, hogy némi reménység azért még mindig volt arra, hogy esetleg a lakosok ráakadtak valahol a csatatéren, s lehet, hogy most lábbadozva vagy haldokolva egyedül fekszik valahol az idegenben és nem képes magáról hírt adni. A hírlapokban, amelyekből az öreg herczeg legelőször értesült az austerlitz-i ütközetéről, szokás szerint nagyon kurtán és homályosan le volt írva, hogy az oroszok, fényes győzelmeik után kénytelenek voltak visszavonulni, s hogy ez a visszavonulás teljes rendben ment végbe. Az öreg herczeg, ebből a hivatalos híradásból megtudta, hogy a mieink teljes vereséget szenvedtek. Egy héttel az austerlitz-i ütközetéről hírtadó lapok után megérkezett Kutuzov levele, a ki értesítette a herczeget a fia sorsáról.

„Az ön fia, - írta Kutuzov, - az ezred élén, zászlóval a kezében, apjához és hazájához méltó hősi módon esett el a szemem láttára. Úgy az én, mint az egész hadsereg legnagyobb sajnálatára, mindez ideig nem tudni, vajjon él-e vagy meghalt. Hízlek magamnak és önnek is azzal a reménnyel, hogy a fia még él, mert ellenkező esetben a csatatéren talált tiszték sorában, a kiknek lajstroma a kezeim közt van, az ő nevének is elő kellene fordulnia.”

Az öreg herczeg késő este kapta meg ezt a hírt, a mikor egyedül volt a dolgozó-szobájában, és másnap, szokása szerint, elindult reggeli sétájára; de szóval volt az intézővel, a kertész-szel és az építésszel szemben s bár haragosnak látszott, egyikhez se szólt egy szót sem.

Mikor Marja herczegnő a szokott időben bement hozzá, ott állott az esztergapad mellett és dolgozott, de mint rendesen, hátra se nézett rá.

- Áá! Marja herczegnő! - szólalt meg egyszerre mesterkéltén, és félredobta a lyukvésőt. (A kerék még forgott a nagy lendülettől. Marja herczegnő még sokáig hallotta ezt az elhaló nyikorgást, mely az ő füleiben összeolvadt azzal, a mi ez után történt.)

Marja herczegnő közelebb ment hozzá, rápillantott arczára s egyszerre valami köd ereszkedett a lelkére. Elhomályosodtak a szemei. Az apja nem annyira szomorú és lesújtott, mint inkább haragos és természetellenesen önmagával küzdő arcán látta, hogy ott függ fölötté s legott ő rá is rá fog nehezédni valami rettenetes, az életnél is súlyosabb szerencsétlenség, valami olyan csapás, a minőt még nem ismert, valami helyrehozhatatlan és elkerülhetetlen, olyasvalakinek a halála, a kit szeret.

- Batyuska! Andrej?... - kérdezte a fonák és esetlen herczegnő, a szomorúság és az önfeledtség olyan kimondhatatlan bájjal, hogy az apja képtelen volt a tekintetét kiállani, és szípgovva elfordult tőle.

- Hírt kaptam. A foglyok közt nincs, az elesettek közt sincs. Kutuzov írja, - kiáltott föl olyan vadul, mintha csak ezzel a kiáltással el akarta volna üzni a herczegnőt. - Elesett!

A herczegnő nem esett össze, nem ájult el. Már addig is sápadt volt, de mikor ezeket a szavakat hallotta, elváltozott az arcza s valami sugárzó fény csillant föl gyönyörű szemeiben. Mintha csak az öröm, valami ennek a világnak a szomorúságaitól és örömeitől teljesen független öröm áradt volna szét azon a szomorúságon, mely a lelkét betöltötte. Teljesen megfeledezett az apja iránt érzett tiszteletteljes félelemtől, odament hozzá, megfogta és magához húzta a kezét és átölelte erekekkel befutott, ösztövére nyakát.

- Batyuska, - rebegte. - Ne forduljon el tőlem, sirassuk őt együtt.

- Bitangok, gazemberek! - kiáltott föl az öreg és elfordította az arcát. - Pusztulásba kergetni a hadsereget, az embereket! Miért? Menj, menj és mondd meg Lizának.

A hercegnő ott mellette erőtlenül lehanyatlott egy székre és sírva fakadt. Maga előtt látta most a bátyját abban a pillanatban, mikor gyöngéd, de egyúttal büszke modorában elbúcsúzott tőle és Lizától. Látta őt abban a pillanatban, a mikor gyöngéden, de gúnyosan magára vette azt a szentképecskét. „Vajjon lett-e hívő belőle? Vajjon megbánta-e a hitetlenségét? Vajjon ott van-e most? Ott van-e, az örök nyugalom és boldogság honában?” - gondolta magában.

- Batyuska, mondja el, hogy' történt? - kérdezte könnyezve.

- Menj, menj, elesett egy ütközetben, a melyben halálba kergették az ország színejavát és az orosz dicsőséget. Menjen, Marja hercegnő. Menj és mondd el Lizának. Majd én is odamegyek.

Mikor Marja hercegnő az apjától visszatért, a kis hercegné a munkájánál ült és a benső s boldogan nyugodt tekintetnek azzal a különös kifejezésével nézett Marja hercegnőre, mely kizárólag a várandós asszonyok sajátja. Nyilvánvaló volt, hogy a szemei nem látják Marja hercegnőt, hanem visszanéznek önmagukba, valami boldog és titokzatos folyamatra, mely a lelkükben végbemegy.

- Mari, - mondotta, eltávolodva a himzőrájától és hátradőlve, - add ide a kezedet. - Megfogta a hercegnő kezét és odatette a hasára.

A szemei várakozásteljesen mosolyogtak, pelyhes ajka felszökött és gyermekesen boldog kifejezéssel úgy maradt.

Marja hercegnő ott térdelt előtte és beletemette arcát a sógornéja szoknyájának a ránczába.

- Csitt, - csitt, - hallod? Olyan furcsán érzem magamat. És tudod, Mari, én nagyon fogom őt szeretni, - mondotta Liza s csillogó, boldog szemekkel nézett a sógornőjére. - Marja hercegnő képtelen volt fölemelni a fejét és sírt keservesen.

- Mi lelt, Masa?

- Semmi... Csak úgy, egyszerre úgy elszomorodtam... elszomorodtam Andrej miatt, - mondotta s letörölte a sógornéja térdéről a könnyeket. A hercegnő a délelőtti folyamán többször megpróbálta előkészíteni a sógornéját, de mindig elsírta magát. Ezek a könnyek, a melyeknek az okát a kis hercegné nem is sejtette, bármily fogyatékos volt is a megfigyelő tehetsége, mégis nyugtalanították őt. Nem szólt semmit, de nyugtalanul nézett körül, mintha valamit keresett volna. Ebéd előtt feltűnően nyugtalan és mogorva arccal bejött a szobájába az öreg herceg, a kitől mindig félt, s a nélkül, hogy egy szót is szólt volna, megint kiment. Ekkor rápillantott Marja hercegnőre, majd a várandós asszonyoknál szokásos bensőséges figyelem kifejezésével a szemeiben, elgondolkozott és egyszerre sírva fakadt.

- Kaptatok tán Andrejtől valami hírt? - kérdezte.

- Nem, hiszen tudod, hogy még nem jöhetett hír, de a batyuska nyugtalankodik, s én magam is úgy rettegek.

- Tehát semmi?

- Semmi, - felelt Marja hercegnő és sugárzó szemeivel határozottan nézett a sógornéjára. Elhatározta, hogy nem szól neki s az apját is rábeszélte, hogy titkolja el előtte ezt a rettenetes hírt, legalább a lebetegedése alatt, mely már a legközelebbi napokra várható volt. Marja hercegnő és az öreg herceg, mindenik magába zárta és titkolta a fájdalmát. Az öreg herceg nem akart reményleni: úgy vette a dolgot, hogy Andrej herceg meghalt és bár elküldötte

egyik alkalmazottját Ausztriába, hogy a fia nyomát fölkutassa, egyúttal síremléket is rendelt a számára Moszkvában, melyet a kertjében akart fölállíttatni és mindenkinek azt mondta, hogy a fia elesett. Iparkodott továbbra is eddigi életmódját változatlanul föntartani, de ereje cserbenhagyta: kevesebbet járt, kevesebbet evett, kevesebbet aludt és napról-napra jobban gyengült. Marja hercegnő még remélt. Imádkozott a bátyjáért, mintha még életben volna, és minden pillanatban várta visszatérésének a hírért.

VIII.

- Kedvesem, - mondotta a kis hercegné március tizenkilencedikén a reggeli után, miközben pelyhes ajkát szokása szerint fölrántotta; de a mint hogy annak a szörnyű hírnek a megérkezése óta, nemcsak minden mosolyban, de minden szóban és mozdulatban benne volt ebben a házban a szomorúság, úgy most a kis hercegné mosolya is, bár maga se tudta miért, az általános hangulat befolyása alatt úgy ütött ki, hogy a közhangulatot még élesebben kidomborította.

- Kedves lelkem, attól tartok, hogy ez a „früstk” (mint a hogy’ Foka szakács hívta) megártott neked.

- De hát mi lelt, lelkem? Sápadt vagy. Rendkívül sápadt vagy, - szólott Marja hercegnő rémülten s nehézkes, de azért lágy lépteivel odasietett a sógornéjához.

- Kegyelmes kisasszony, nem kellene tán elküldeni Bogdanovna Marjáért? - kérdezte az egyik szobaleány, a ki éppen ott volt. (Bogdanovna Marja a kerületi városbeli bába volt, a ki már második hete Lyszyja-Goryban tartózkodott.)

- Bizony azt hiszem, - kapta föl Marja hercegnő, - nem ártana. Majd elmegyek én. No ne félj, angyalom. - Megcsókolta Lizát és ki akart menni a szobából.

- Dehogy’ is félek, dehogy’ is. - És a sápadtságon kívül még az elkerülhetetlen testi fájdalomtól való gyermekes félelem is kiült a kis hercegné arczára.

- Nem, ez csak a gyomortól van; mondjad, Mari, hogy csak a gyomortól... És a kis hercegné gyermekesen szenvedő szeszélyes, sőt valamelyest mesterkélt sírásra fakadt, miközben elkezdte tördelni kis kezeit. A hercegnő kifutott a szobából Bogdanovna Marjáért.

- Istenem! Istenem! Jaj! - hallatszott ki utána a szobából.

Apró, gömbölyded kezeit dörzsölve, jelentőségteljesen nyugodt arczczal már szembe jött vele a bába.

- Bogdanovna Marja! Úgy tetszik, elkezdődött, - mondotta Marja hercegnő és rémülten tágra nyitott szemekkel nézett a bábára.

- No, hála Istennek, hercegnő, - felelt Bogdanovna Marja a nélkül, hogy a lépteit gyorsította volna. - De efféle kisasszonykáknak nem illik ám tudni az ilyesmiről.

- De hogy’ van az, hogy Moszkvából még nem érkezett meg az orvos? - szólott a hercegnő. (Liza és Andrej herceg kívánságára elküldtek volt Moszkvába a szülészért, a kit minden pillanatban vártak.)

- Sebaj, hercegnő, ne aggódjék, - mondotta Bogdanovna Marja, - orvos nélkül is jól fog menni minden.

Öt percze rá a hercegnő a szobájából hallotta, hogy valami nehezet czipelnek a folyosón. Rápillantott, - a cselédek Andrej herceg szobájából egy bőr-pamlagot vittek át a hálószobába. A pamlagot czipelők arcán valami ünnepélyes és nyugodt kifejezés ült.

Marja hercegnő egyedül üldögélt a szobájában és figyelt a házban váltakozó hangokra; olykor, a mikor lépteket hallott, kipillantott az ajtón, hogy megnézzé, mi történik a folyosón. Néhány fehérceled ment el nesztelen léptekkel az ajtó előtt, rápillantott a hercegnőre, majd ismét elfordult tőle. A hercegnő nem mert kérdést intézni hozzájuk, becsukta az ajtót, visszament a szobájába, s hol leült a karosszékre, hol az imakönyve után nyúlt, hol pedig letérdelt a szentkép előtt. Szerencsétlenségére és legnagyobb meglepetésére úgy érezte, hogy az imádság nem csillapította izgatottságát. Egyszerre halkan kinyílt szobájának az ajtaja, s bekötött fejjel megjelent előtte öreg dadája, Szavvisna Praszkovja, a ki a herceg tilalma következtében csaknem soha se szokott bejönni hozzá.

- Eljöttem hozzád, Masenka, egy kicsit beszélgetni, - szólott a dada, - s elhoztam a hercegné esküvő-gyertyáit is, hogy a védszentje előtt meggyújthassuk, - tette hozzá felsóhajtva.

- Jaj, de örülök, dadám.

- Irgalmas az Isten, galambocskám. - A dada meggyújtotta a szentkép előtt az aranyozott gyertyákat, s a kötésével leült az ajtó mellé. Marja hercegnő fogott egy könyvet s elkezdett olvasni. Csak mikor léptek vagy hangok hallatszottak, akkor néztek egymásra, a hercegnő rémülten kérdő, a dada pedig megnyugtató pillantással. A ház minden zugában ugyanaz az érzés vett erőt mindenkin, a melyet Marja hercegnő érzett, a mint ott ült a szobájában. Annak a babonának a révén, a mely szerint a vajúdo asszony annál kevesebbet szenved, minél kevesebben tudnak a szenvedéseiről, mindannyian iparkodtak úgy mutatni, mintha semmiről se tudnának semmit; senki se szólt hát a dolgról semmit, de valamennyiükben, a herceg házában uralkodó jó modorból folyó higgadtságon és tiszteletteljességen kívül, valami közös aggodalom, valami ellágyulás, és valami, ebben a pillanatban lejátszódó nagyszerűnek és megfoghatatlannak a tudata volt észrevehető.

A cseléd-szobában elnémult a kaczagás. Az inasszobában némán és várakozással teljesen ültek az inasok. A cselédházban forgács és gyertya égett és nem aludt senki. Az öreg herceg telitalpon járt-kelt a szobájában, s be-beküldte Tichont Bogdanovna Marjához, megkérdezteni: mi hír?

- Menj csak és mondd meg, hogy a herceg kérdezteti, - mi ujság? Aztán gyere vissza és mondd el, a mit mondott.

- Jelentsd a hercegnek, hogy a szülés megkezdődött, - mondotta Bogdanovna Marja s jelentőségteles pillantást vetett a küldöttre. Tichon visszajött és jelentést tett a hercegnek.

- Jól van, - mondotta a herceg és betette maga után az ajtót, s Tichon többé a legkisebb neszt se hallotta a szobából.

Kevés vártatva Tichon azzal az ürügygyel, hogy megigazítja a gyertyákat, megint belépett a szobába. Látván, hogy a herceg a pamlagon fekszik, rápillantott zilált arcára, megcsóválta a fejét, szótlánul odament hozzá, megcsókolta a vállát, s a nélkül, hogy a gyertyákat megigazította s jövetelének okát adta volna, megint kiment. A világ legünnepélyesebb misztériuma ezalatt ment tovább a maga útján. Eljött az est, beköszöntött az éjszaka s a megfoghatatlannal szemben való várakozás és ellágyulás érzése nem hogy csökkent volna, hanem még fokozódott. Senki nem aludt az egész házban.

*

Egyike volt azoknak a márcziusi éjszakáknak, a mikor a tél, mintha ki akarná tombolni magát, kétségbeesett dühvel szórja szét utolsó havát és hózivatarait. A moszkvai német orvost, a kit minden pillanatban vártak, s a kiért előfogatot is küldtek az országútra, a falu végén lovas fáklyások várták, hogy átsegítsék a kátyúkon és a pocsolyákra.

Marja hercegnő már rég félredobta a könyvet; szótlanul ült ott és rámeresztette sugárzó szemeit dadájának ránczos és a legapróbb részletekig ismert arczára, a kendője alól kikanalító ősz hajfürtre s az álla alatt lecsüggő tokájára.

Szavvisna dada, kötéssel a kezében, halk hangon, a melyet még maga se hallott és értett meg, immár vagy századszor mesélte el, hogy a boldogult hercegné Kisenevben bába helyett egy moldvai parasztasszony segédkezése mellett szülte meg Marja hercegnőt.

- Ha az Isten irgalmas, doktorokra soha sincsen szükség, - mondotta. Egyszerre egy szélroham nekifeküdt a szoba egyik ablakráámájának (a herceg parancsára a pacsirták megérkezése után minden szobában egy-egy ablaknak kivették az üvegjét), és föltépve a rosszul lezárt reteszt, belekapaszkodott a függönybe és havas, hideg lehelletével eloltotta a gyertyát. Marja hercegnő összerezzen: a dada félredobván a kötését, az ablakhoz ment és kihajolva, el akarta kapni a kicsapódott ablakráámát. A hideg szél megtépázta ruhájának a szélét, és a kendője alól kicsúszott ősz hajfürtjeit.

- Matyuska hercegnő, jönnek a fasorban! - mondotta, s fogta az ablakot, a nélkül, hogy betette volna. - Fáklyákkal jönnek, alkalmasint a doktort hozzák...

- Óh Istenem! Hála Istennek! - sóhajtott föl Marja hercegnő, - elébe kell mennünk: - nem tud oroszul.

Marja hercegnő magára kapta a kendőjét és kisietett az érkezők elé. Mikor keresztül ment az előszobán, az ablakból látta, hogy valami fogat és fáklyások álltak a kapu előtt. Kiment a lépcsőre. A korlát egyik oszlopán faggyúgyertya állott, mely köröskörül olvadt a nagy szélben. Egy Filipp nevű inas, egy másik gyertyával a kezében, valamivel lentebb a lépcső első pihenőjén állott. Még lejjebb, a lépcső fordulójánál botosban járó léptek közeledő zaja hallatszott. És, mint Marja hercegnőnek tetszett, valami nagyon ismerős hang mondott valamit.

- Hála Istennek! - szólott a hang. - És a batyuska?

- Lefeküdt aludni, - felelt Demjan házfelügyelő hangja, egészen alulról.

Azután még valamit szólt az a hang, még valamit felelt Demjan, s a melegcsizmás lábak léptei gyorsan kezdtek közeledni a lépcső láthatatlan fordulójánál. „Ez Andrej!” - gondolta Marja hercegnő. - „De az lehetetlen, és nagyon is furcsa volna”, - gondolta magában és ugyanabban a pillanatban, mikor ezt gondolta, azon a pihenőn, a melyen az inas a gyertyával állott, felbukkant Andrej arcza és széles galléros, hóval teliszórt bundába bújtatott alakja. Igen, csakugyan ő volt, de sápadtan és soványan, teljesen elváltozott, furcsán ellágyult, de aggodalmas arczkifejezéssel. Felsietett a lépcsőn és megölelte a hugát.

- Nem kaptatok meg a leveleket? - kérdezte, és a nélkül, hogy a feleletet bevárta volna, a melyet nem is igen kapott volna meg, mert a hercegnő képtelen volt beszélni, az orvossal, a ki utána lépett be (az utolsó állomáson találkozott vele), gyors léptekkel ment fel a lépcsőn, miután a hugát még egyszer megölelte.

- Milyen a sors! - szólott. - Masám, kedvesem! - S ledobván a bundáját és a csizmáit, bement a hercegné lakosztályába.

IX.

A kis hercegné fehér főkötőcskében feküdt a párnáin. (Csak az imént hagytak valamelyest alább a fájdalmai.) Fekete haja apró fürtökben vette körül izzó és verejtékes orcáit; elragadóan szép piros szája, fekete pehelylyel övezett szép ajkával együtt nyitva volt és örömteljesen mosolygott. Andrej herceg belépett a szobába s megállt előtte a pamlag lábánál, a melyen feküdt. Gyerekes rémülettel és izgatottan bámészkodó szemei megállapodtak rajta, a nélkül, hogy a kifejezésük megváltozott volna. „Én valamennyiteket szeretlek, én senkinek rosszat nem teszek, miért szenvedek hát? Segítetek rajtam”, - mondotta az arczkifejezése. Láttá az urát, de nem értette, mi jelentősége van annak, hogy most egyszerre megjelent előtte. Andrej herceg megkerülte a pamlagot és homlokon csókolta őt.

- Szívecském, - mondotta s ez olyan szó volt, a melyet még soha se mondott neki. - Az Isten irgalmas... - Liza kérdőleg, gyermekesen szemrehányó pillantással nézett rá.

- Én tőled vártam segítséget, és ez is hiába, hiába! - mondották a szemei. Nem is csodálkozott rajta, hogy megjött; tán' tudatára sem ébredt annak, hogy itt van. A megérkezése az ő szenvedéseivel s ezek megkönnyebbülésével semmi kapcsolatban se volt. Újra megkezdődtek a fájdalmai és Bogdanovna Marja azt tanácsolta Andrej hercegnek, hogy menjen ki a szobából.

Az orvos belépett a szobába. Andrej kiment s találkozáván Marja hercegnővel, megint belépett hozzá. Suttogva beszélgettek, de minden pillanatban elnémult a beszélgetésük. Várakoztak s hallgatóztak.

- Menj csak lelkem, - szólt Marja hercegnő. Andrej herceg megint bement a feleségéhez s a szomszéd szobában leült és várt. Ijedt arccal valami asszonyszemély jött ki a szobából és megpillantván Andrej herceget, zavarba jött. A herceg kezeivel eltakarta az arcát és úgy ült ott pár percig. Szánalmas és tehetetlenül állatias nyöszörgés hallatszott ki a szobából. Andrej herceg fölkelt, odament az ajtóhoz és ki akarta nyitni. De belülről valaki fogta az ajtót.

- Nem lehet, nem lehet! - szólt ki onnan egy megrémült hang. - És elkezdett föl és alá járni a szobában. A nyöszörgés megszűnt s megint eltelt pár pillanat. Egyszerre borzalmas sikoltás, - nem az övé, mert ő nem tudhatott így sikoltani, - hallatszott a szomszéd szobában. Andrej herceg az ajtóhoz futott, a sikoltás elnémult, s felhangzott egy gyermek sikongása.

- Minek vitték oda a gyermeket? - gondolta Andrej herceg az első pillanatban. - Gyermek? Miféle gyermek az? Mit keres ott gyermek? Vagy tán most született... az a gyermek.

Mikor egyszerre megértette ennek a sikoltásnak egész örömteljes jelentőségét, elkezdtek fojtogatni a könnyek, és mindkét kezével az ablakpárkányra könyökölve, szíjogva, mint a hogy' a gyermekek szoktak, elkezdett sírni. Kinyílt az ajtó. Az orvos kabát nélkül kijött a szobából, az inge újjai fel voltak gyűrve s izgatottan remegett az álla. Andrej herceg odafordult hozzá, de az orvos zavartan nézett rá és szó nélkül elment mellette. Majd kilépett egy nő, s megpillantván Andrej herceget, szinte kövé dermedt a küszöbön. A herceg bement a felesége szobájába. Ugyanabban a helyzetben feküdt ott, a melyben alig öt percczel ezelőtt látta, de holtan s gyermekesen bájos arcocskáján s fekete pehelylyel szegélyezett ajkai körül, szemének az üvegessége és arcának a sápadtsága ellenére is, ugyanaz a kifejezés ült.

„Én mindannyitokat szeretlek, senkivel rosszat nem tettem, ti pedig ime, mit csináltok velem?” - mondotta búbájos, szánalmas és halálra vált arcza. A szögletben pedig Bogdanovna Marja ringató karjaiban valami kis vörös jószág szíjogott és nyöszörgött.

*

Két órával ezután Andrej herceg halk léptekkel bement az apja dolgozószobájába. Az öreg már mindent tudott. Közvetlenül ott állt az ajtó mellett, s alig, hogy az ajtó kinyílt, az öreg, mint a csavarfogóval, úgy körülölelte a fia nyakát, öreges, ösztövére karjaival s elkezdett zokogni, mint a gyermek.

Három nap múlva eltemették a kis hercegnét, s Andrej herceg, hogy elbúcsúzzék tőle, fölment a ravatal lépcsőjére. A koporsóban is ugyanaz volt az arcza, csak le voltak zárva a szemei. Még mindig, mintha csak azt mondta volna: „Oh, mit csináltatok velem?“, és Andrej herceg úgy érezte, hogy megszakadt valami a lelkében, s hogy valami olyan hibát követett el, melyet soha többé jóvá nem tehet, melyet el nem feledhet többé soha. Képtelen volt sírni. Az öreg is odalépett és megcsókolta a halott viaszsárga kezét, mely nyugodtan és magasan emelkedve pihent a másikon, s ő hozzá is így szólt az arcza: „Oh, jaj, mit csináltatok velem, és miért?“ S az öreg, mikor ezt az arcot meglátta, bosszúsan elfordult.

*

Öt napra rá megkeresztelték a fiatal Andrejevics Nikolaj herceget. A dada állával fogta a pelenkát, mialatt a pap lúdtollal bekente a kis gyerek ránczos tenyerecskéit s talpacskaikat.

Nagyapó, mint keresztapa, attól való féltében, hogy a gyereket elejti, reszkető karokkal vitte őt a rézből kovácsolt keresztút körül, s legott átadta a keresztanyjának, Marja hercegnőnek. Andrej herceg a rémülettől dermedten, attól tartván, hogy belefojtják a gyermeket a keresztútba, ült a szomszéd szobában és várta a szertartás befejezését. Örömteljesen nézte a gyermekét, mikor a dada odahozta őt neki, és elégültlen bólintott a fejével, mikor a dada közölte vele, hogy a hajszálacskákkal összegyűrt s a keresztútba dobott viaszgolyócska nem merült el, hanem fönnmaradt a víz színén.

X.

Rosztovnak a Dolochov és Bezuchij közt lefolyt párbajban való részvételét az öreg gróf utánjárásának annyira sikerült elpalástolnia, hogy Rosztovot, a helyett, hogy lefokozták volna, - a mire bizton el volt készülve, - kinevezték a moszkvai főkormányzó segédtsíztjévé. Ennek következtében nem mehetett el a családjával falura, hanem új állásában az egész nyarat Moszkvában töltötte. Dolochov teljesen felgyógyult, és lábbadozásának az ideje alatt Rosztov különösen összebarátkozott vele. Dolochov, betegségének az ideje alatt az édes anyjánál feküdt, a ki őt szenvedélyes és gyöngéd szeretettel vette körül. Az öreg Ivanovna Marja, a ki szintén megszerette Rosztovot, a fia iránt tanúsított barátságért, gyakran beszélt neki a fiáról.

- Bizony gróf, az én fiam nagyon is nemes- és tisztalelkű ember, - mondogatta mindig, - a mi mostani feslett világunkban. Manapság senki se barátja az erénynek, mely szemet szúr mindenkinek. Nos, hát mondja meg, gróf, igazságos, becsületes dolog volt ez attól a Bezuchijtól? Pedig Fegya az ő nemeslelkűségében szerette őt, s még most se mond róla soha egyetlen rossz szót sem. Ott Péterváron azok a csínyek, azzal a rendőrfelügyelővel, s a többi tréfái, hiszen ezeket együtt követték el? De persze, Bezuchij mossza kezeit, Fegya pedig csak hadd vállaljon magára mindent! Mi mindent nem toltak rá! Igaz, hogy visszahelyezték, de hát hogy' is ne helyezték volna vissza? Azt tartom, olyan hű és olyan jó hazafi nem sok van a világon. Most meg itt van, - ez a párbaj. Hát van érzés, van becsület az ilyen emberekben? Tudva, hogy egyetlen fiú, párbajra kényszerítik és szó nélkül lelövik! Még szerencse, hogy megkönyörült rajtunk az Isten. És mindez miért? Ugyan hát manapság kinek nincsenek szerelmi kalandjai? Ki tehet róla, hogy ő olyan féltékeny? Én teljesen értem, de hát már előbb

is éreztethette volna vele, de lássa egy egész esztendeig tartott. Aztán meg kihívta őt abban a föltevésben, hogy Fegya, minthogy tartozik neki, nem fog kiállani. Micsoda alávalóság! Milyen hitványság! Én tudom, hogy ön, kedves gróf, Fegyát megértette, s azért szeretem önt egész lelkemből, higgye el. Kevesen vannak, a kik őt megértik. Ez egy olyan magasztos, szinte mennyei lélek!

Dolochov maga is, lábbadozásának az ideje alatt, nem egyszer olyanokat mondott Rosztovnak, a minőket csakugyan nem lehetett volna várni tőle.

- Engem rossz embernek tartanak, tudom, - mondogatta mindig, - ám legyen. Én nem akarok senkit ismerni, azokat kivéve, a kiket szeretek; de a kit szeretek, azt úgy szeretem, hogy az életemet is odaadom érte, a többiek pedig eltiprom mind, ha az útamban állanak. Itt van az én imádott, drága anyám, két-három jóbarátom, köztük te is, a többiekkel csak annyiban törődöm, a mennyiben hasznomra vagy káromra vannak. És csaknem valamennyien, de különösen az asszonyok, káromra vannak. Úgy ám, lelkem, - folytatta, - férfiakat még találtam, a kik szerető, nemes és magasztos lelkű emberek voltak; de asszonyokkal, a kik ne lettek volna eladók, - grófnők, vagy szakácsnők, az mindegy, - még nem találkoztam soha. Soha még nem akadtam rá arra a mennyei tisztaságra és odaadásra, a melyet én a nőben keresek. Ha találnék valaha ilyen nőt, az életemet odaadnám érte! De ezek!... - Megvető mozdulatot tett a kezével. - És elhiszed-e nekem, hogy ha még becsülöm valamire az életet, ezt csak azért teszem, mert még mindig remélem, hogy talállok végre egy olyan égi lényt, a kiben újjászülethessem, megtisztulhassak és fölemelkedjem. De te ezt persze nem érted.

- Dehogy is nem, nagyon is értem, - felelt Rosztov, a ki teljesen új barátjának a befolyása alá került.

*

Őszre Rosztovék családja visszatért Moszkvába. A tél elejére Deniszov is visszakerült és Rosztovékhoz szállt. Az 1806-ik évi tél kezdete, a melyet Rosztov Nikolaj Moszkvában töltött, ő rá is, a családjára nézve is egyike volt a legboldogabb és legvidámabb időszakoknak. Nikolaj tömérdek fiatal népséget vonzott a szülei házába. Vjera húszéves, szép hajadonná serdült, Szonyából a nyíló virág minden bájával ékes, tizenhatesztendős leány lett; Natasa pedig, hol gyermekesen furcsa, hol szűziesen elbájoló, amolyan félig süldő-leány, félig kisasszony-féle volt.

Rosztovék házát akkortájt valami különös, szerelmes légkör töltötte be, a mint ez már az olyan házban szokás, a melyben nagyon kedves és nagyon fiatal leányok vannak. Minden fiatal ember, a ki Rosztovék házában megfordult, a mint ezeket a fogékony, fiatal és (alkalmasint a boldogságtól) örökké mosolygó szűzies arcokat, ezt az élénk sürgést-forgást látta, a mint a női fiatalságnak ezt a visszás, de mindenkivel szemben gyöngéd, mindenre kész és reményekkel teljes csacsogását, ezeket a zürzavaros, hol éneklő, hol zenélő hangokat hallotta, a szerelmi készségnek és a boldog várakozásnak ugyanazt az érzését tapasztalta, a mely a Rosztovék házában volt fiatalságot is eltöltötte.

Azok közt a fiatal emberek közt, a kik Rosztovék házába jártak, az elsők egyike Dolochov volt, a ki az egy Natasát kivéve, valamennyiüknek megtetszett. De Natasa csaknem hajbakapott a bátyjával Dolochov miatt. Állhatatosan megmaradt a mellett, hogy Dolochov gonosz ember, hogy a Bezuchijval való párbajban Pierrenek volt igaza, s hogy ezenkívül még kellemetlen és színeskedő is.

- Ezen nincs mit megérteni! - kiáltott föl Natasa makacs önfejűséggel, - gonosz és minden érzés nélkül való ember. Látod, itt van Deniszov, őt szeretem; pedig ő is dorbézolt eleget, de őt mind a mellett szeretem, ez is csak azt bizonyítja, hogy értek hozzá. Nem is tudom, hogy'

magyarázzam meg neked; amannál minden csupa számítás, a mit pedig nem szenvedhetek, míg Deniszov...

- No, Deniszov, az egészen más, - felelt Nikolaj, éreztetni akarván, hogy Dolochovhoz képest még Deniszov is semmi, - csak tudni kell, micsoda lelke van ennek a Dolochovnak, látni kell őt az anyja mellett; micsoda szíve van!

- Azt már én nem tudom, de rosszul érzem magamat a társaságában. És tudod-e, hogy beleszeretett Szonyaiba?

- Micsoda bolond beszéd.

- Meg vagyok róla győződve, majd meglátod.

Natasa jóslata beteljesedett. Dolochov, bár nem szerette a női társaságot, mind gyakrabban járt a házba s azt a kérdést, vajjon ez kinek a kedvéért történik (bár senki se beszélt a dologról) hamarosan eldöntötték, még pedig úgy, hogy Szonya kedvéért. És Szonya, bár soha se mert róla szólni, maga is tudta ezt, és Dolochov megjelenésekor mindig úgy elpirult, mint a kumacs.

Dolochov gyakran ebédelt Rosztovéknál, soha el nem mulasztott egyetlen színelőadást sem, a melyen ők ott voltak, s megjelent Jugel-nál a „cseperedők” báljain, a melyeknek Rosztovék rendes résztvevői voltak. Különös figyelmet mutatott Szonya iránt és olyan szemekkel nézett rá, hogy ezt a pillantást nemcsak hogy ő nem tudta pirulás nélkül kiállani, de még az öreg grófné és Natasa is belepirultak ebbe a pillantásba.

Nyilvánvaló volt, hogy ez az erőteljes, furcsa ember, teljesen ennek a kecses kis fekete leánynak az ellenállhatatlan befolyása alatt állott, a ki pedig mást szeretett.

Rosztov valami újat vett észre Dolochov és Szonya közt; de arról nem adott magának számot, hogy a köztük lévő viszonyban mi volt az újszerű. „Hiszen mind szerelmesek valakibe”, - gondolta magában Szonyáról és Natasáról. De nem érezte magát többé oly jól Szonya és Dolochov társaságában, mint annakelőtte, s kezdett ritkábban lenni otthon.

1806 őszén még nagyobb tüzzel kezdett beszélni mindenki a Napoleonnal való háborúról, mint a múlt esztendőben. Nemcsak tíz újonczot, hanem kilencz öreg katonát is szedtek ezer után. Mindenütt kimondták az anathémát Bonapartera és Moszkvában egyébről se beszéltek, mint a küszöbön álló háborúról. Rosztovék családját ezek a háborús készülődések mindössze csak annyiban érintették, hogy Nikoluska semmi áron sem akart Moszkvában maradni, s csak azt várta, hogy Deniszov szabadsága véget érjen, hogy aztán az ünnepek után ő is visszatérjen vele a hadsereghez. A küszöbön álló távozás nemcsak nem akadályozta őt abban, hogy nagyokat mulasson, de sőt serkentette erre. Ideje legnagyobb részét házon kívül, ebédeken, estélyeken és bálokon töltötte.

XI.

Karácsony harmadik napján Nikolaj otthon ebédelt, a mi az utóbbi időben vajmi ritkán esett meg vele. Ez olyan hivatalos búcsúebéd-féle volt, mert ő és Deniszov már Vízkereszt után készültek elutazni. Vagy huszan voltak együtt az ebéden, köztük Dolochov és Deniszov is.

Az a szerelmes levegő, a szerelmeskedésnek az a légköre, még soha olyan erővel nem volt Rosztovék házában érezhető, mint ezeken az ünnepnapokon. „Ne szalaszd el a boldogság pillanatait, szerettesd meg magadat és szeress magad is! Csak ez az egy ér valamit a világon, a többi mind bolondság. S ez az egy az, a mivel mi itt foglalkozunk”, - mondotta ez a légkör.

Nikolaj, miután két pár lovat is agyonhajszolt s még se jutott el mindenhova, a hova el kellett volna mennie, s a hova híva volt, mint rendesen, csak közvetlenül ebéd előtt került haza. Alig hogy belépett, tüstént észrevette és megérezte a házban uralkodó légkörnek a feszültségét, de ezenkívül a társaság egyes tagjainak a különös zavartsága is szemet szűrt neki. Különösen izgatottak voltak Szonya, Dolochov és az öreg grófné, s valamelyest Natasa is. Nikolaj megértette, hogy Szonya és Dolochov közt valaminek kellett történnie ebéd előtt s szívének veleszületett szimatjával egész ebéd alatt a lehető legóvatosabb volt a kettőjükkel való érintkezésben. Ezen a harmadik ünnepnapon estére volt kitűzve Jugelnál (a tánczmesternél) azoknak a báloknak egyike, a melyeket ő ünnepnapokon fiú- és leánytanítványai számára rendezni szokott.

- Nikolenyka, eljössz Jugelhez? Kérlek szépen, jőjj el, - mondotta neki Natasa, - külön kéretett, hogy jőjj el, Dmitrics Vaszilij (ez Deniszov volt) is ott lesz.

- Hová nem mennék én el a grófnő parancsára! - szólt Deniszov, a ki Rosztovék házában tréfásan Natasa lovagjaként viselte magát, - még pas de châte-t is kész vagyok táncolni vele.

- Ha ráérek! Eligérkeztem Archarovékhoz, ma estély van náluk, - felelt Nikolaj.

- És te?... - fordult Dolochovhoz. De alig hogy kimondta, legott észrevette, hogy ezt nem kellett volna megkérdeznie.

- Lehet, hogy elmegyek... - felelt Dolochov hidegen és bosszúsan, miközben Szonyára pillantott; s mogorván, ugyanolyan pillantással, mint azon a club-beli ebéden Pierre, megint ránézett Nikolajra.

- Valami történt, - gondolta magában Nikolaj, s még jobban megerősítette őt ebben a föltevésében az, hogy Dolochov ebéd után nyomban elment. Félrehívta hát Natasát és megkérdezte tőle, mi történt?

- Én meg már úgy kerestelek, - szólt Natasa, a mint odament hozzá. - Mondtam, de te nem akartad hinni, - szólt diadalmasan, - csakugyan megkérte Szonya kezét.

Bármily kevésbé foglalkozott is Nikolaj ebben az időben Szonyával, mégis mintha elpattant volna benne valami, a mikor ezt meghallotta. Dolochov nagyon tisztességes és bizonyos tekintetben fényes parthie lett volna az árva és minden hozomány nélkül való Szonyának. Az öreg grófné és a világ szempontjából lehetetlen volt kosarat adni neki. És azért Nikolaj első érzése, mikor ezt meghallotta, valami Szonya ellen irányuló ingerültség volt. Arra készült, hogy majd ezt feleli rá: No ez derék, persze, hogy fátyolt kell borítani a gyermekkori ígéretekre, s el kell fogadni az ajánlatát: - de ennyire még sem jutott a dolog.

- Képzeld csak! Kikosarazta, kereken kikosarazta! - szólalt meg Natasa. - Azt mondta, hogy mást szeret, - tette hozzá rövid szünet után.

„Mást nem is tehetett az én Szonyám!” - gondolta Nikolaj.

- Bármennyire beszélt is neki a mama, kikosarazta, és én tudom, nem fog tágítani, ha egyszer kimondott valamit...

- És a mama rá akarta beszélni! - szólt Nikolaj szemrehányólag.

- Igen, - felelt Natasa. - Tudod, Nikolenyka, ne haragudjál; de én tudom, hogy te sem fogod őt elvenni. Én tudom, Isten tudja honnan, de tudom biztosan, hogy nem veszed el.

- No, ezt ugyan nem tudhatod, - mondotta Nikolaj; - de beszélnem kell vele. Milyen bájos ez a Szonya! - tette hozzá mosolyogva.

- Bizony bájos! Majd ideküldöm hozzád. - És Natasa megcsókolván a bátyját, elszaladt.

Egy percz mulva ijedten, zavartan és bűnbánóan belépett Szonya. Nikolaj odament hozzá és megcsókolta a kezét. Nikolaj megérkezése óta ez volt az első eset, hogy négyszem közt és a szerelmükről beszélgettek.

- Sophie, - szólalt meg Nikolenyka, eleinte félénken, majd mind jobban nekibátorodva; - tehát csakugyan vissza akarja utasítani ezt a nemcsak fényes, hanem előnyös parthiet; pedig ez pompás, derék ember... nekem jó barátom...

Szonya közbevágott:

- Már lemondtam róla, - mondotta szaporán.

- Ha visszautasítja én végettem, úgy attól tartok, hogy én reám...

Szonya megint félbeszakította. Könyörgő és rémült pillantással nézett rá.

- Nikolenyka, ne mondja ezt nekem, - mondotta.

- Nem, ez kötelességem. Lehet, hogy ez elbizakodottság a részemről, de mégis jobb mindent megmondani. Ha ön ezt én végettem utasítja vissza, úgy kötelességem, hogy önnek a teljes igazságot megmondjam. Én önt szeretem, azt hiszem jobban, mint bárki mást...

- Ez nem elég, - szólott Szonya elpirulva.

- Nem, de én ezerszer voltam már és leszek is még szerelmes, bár a barátságna, a bizalomna, a szerelemnek olyan érzését, mint ön iránt, még soha senki más iránt se tapasztaltam. Aztán meg fiatal is vagyok. Mamuskának sincs ínyére. Szóval hát én nem ígérhetek semmit. S csak arra kérem, fontolja meg jól Dolochov ajánlatát, - mondotta, csak nagy nehezen birván barátjának a nevét kiejteni.

- Ne mondja ezt nekem. Én nem akarok semmit sem. Én úgy szeretem magát, mintha a testvérem volna, s fogom is szeretni mindig, és egyébre nincs is szükségem.

- Ön valóságos angyal, a kihez én nem is vagyok méltó, de hát én csak nem akarnám önt félrevezetni, - és Nikolaj még egyszer megcsókolta a kezét.

XII.

Jugelnál voltak Moszkvában a legmulatságosabb bálók. Ezt mondták az anyák, mikor a „csemetéiket” nézték, a kik csak az imént tanult tánczlépéseiket mutogatták; mondták maguk a csemeték, a kik rogyásig tánczoltak; mondták a felnőtt leányok és fiatal emberek, a kik azzal jöttek el ezekre a bálókra, hogy leereszkednek a többiekhez és jobban mulattak ott, mint bárki más. És ebben az évben már két házasságot is ütöttek nyélbe ezeken a bálokon. A két csinos Gorcsakov herczegnő talált vőlegényt és ment férjhez, a mi csak öregbítette ezeknek a bálókna a hírnevét. Ezeknek a bálókna az volt a különlegességök, hogy nem volt ott se háziasszony, se házigazda: hogy egyedül csak a pehelyként repülő, s a művészet szabályai szerint ugrádozó jólelkű Jugel volt ott, a ki minden vendégén megvette a tánczleczkéért járó díjat; hogy ezekre a bálókra csak olyanok jöttek el, a kik tánczolni és mulatni akartak, mint a hogy 13-14 éves leánykák akarnak, a kik elsőízben viselnek hosszú ruhát. Ritka kivétellel valamennyien csinosak voltak, vagy legalább is annak látszottak; olyan elragadtatással mosolyogtak és olyan tűzben égtek a szemeik. Olykor a jobb növendékek, a kik közt a kecsessége révén Natasa volt a legkitűnőbb, még pas de châte-t is tánczolták; de ezen az utolsó bálon csak anglais-t, ecossaise-t és az akkoriban divatosá vált mazurkát tánczoltak. A termet Jugel Bezuchij házában bérelte, s a bál, mint mindenki mondta, pompásan sikerült. Sok volt a szép leány, a kik közt Rosztovék a legszebbek közé tartoztak. Feltűnően boldogok

és vidámak voltak mind a ketten. Akkor este Szonya, a ki büszke volt Dolochov ajánlatára, az ő kosarára és Nikolajjal való beszélgetésére, már otthon alig fért a bőrébe, s alig engedte magát megfésülni, most pedig szinte ragyogott a viharos örömtől.

Natasa, a ki nem kevésbé volt büszke arra, hogy most jelent meg először hosszú ruhában egy valóságos bálon, még boldogabbnak látszott. Rózsaszínű szalagokkal díszített fehér csalánszövet ruhába voltak öltözve mind a ketten.

Natasa attól a pillanattól fogva, hogy a bálba belépett, szerelmessé lett. Voltaképpen senkibe se volt szerelmes, de mindenkibe. Abba, a kire éppen ránézett, abban a pillanatban, a mikor ránézett, szerelmes volt.

- Oh, milyen szép itt! - mondogatta s odafutott Szonyához.

Nikolaj és Deniszov leereszkedő gyöngédséggel nézték a tánczókat s teremről-teremre jártak.

- Milyen kecses, pompás, szép leány lesz belőle, - mondotta Deniszov.

- Kiből?

- Natasa grófnóból, - felelt Deniszov. - És hogy' tánczol, - milyen kecsesen! - tette hozzá rövid szünet után.

- De hát kiről beszélsz?

- A húgodról, a te húgodról! - kiáltott Deniszov bosszúsan.

Rosztov elmosolyodott.

- Kedves gróf, ön egyike legjobb tanítványaimnak. Tánczolnia kell, - szólott a kis Jugel, odalépvén Nikolajhoz. - Nézze csak, mennyi itt a szép leány! - Ugyanezzel a kérdéssel odafordult Deniszovhoz is, a ki szintén tanítványa volt valamikor.

- Dehogy' is, kedvesem, én majd csak inkább elüldögélek itt pavádénak, - mondotta Deniszov. - Talán máv nem emlékszik rá, milyen visszafelé használtam fel az ön lecskét?...

- Óh nem! - szólott Jugel szaporán, meg akarván őt nyugtatni. - Csak figyelmetlen volt egy kissé, de volt tehetsége, úgy bizony, volt tehetsége.

Megint rázendítettek egy divatos mazurkára. Nikolaj nem tudott Jugeltől szabadulni és fölkerlte Szonyát. Deniszov odaült az idősebb hölgyek közé s a kardjára támaszkodva, s a lábaival az ütemet verve, valami vidám dolgot mesélt az öreg asszonyoknak, a kik jókat kacagtak rajta, miközben ő a tánczó fiatalságot nézte. Első párnak maga Jugel tánczolt Natasával, a büszkeségével és legjobb tanítványával. Jugel, félcipős lábait finoman váltogatva, lágyan röpi végig a termen a félénk, de azért minden tánczlépést szabatosan kikanyarító Natasával. Deniszov le nem vette a szemét róla, és olyan ábrázattal kopogott a kardjával, mely világosan elárulta, hogy nem azért nem tánczol, mert nem tud, hanem egyszerűen csak azért, mert nem akar. A tánczfigura kellő közepén odaintette magához a mellette elsuhanó Rosztovot.

- Ez teljességgel nem az, - mondotta. - Ez tán lengyel mazurka akavna lenni? De pompásan tánczol.

Nikolaj tudta, hogy Deniszov még Lengyelországban is híres volt arról, hogy milyen mesterileg tánczolta a mazurkát, és odafutott Natasához.

- Menj és kérd föl Deniszovot. - Ő aztán tud ám tánczolni! Csuda! - mondotta.

Mikor a sor megint Natasára került, felkelt, s pántlikás cipőjébe bújtatott lábacskáin szégyenlősen végiglejtett a termen abba a sarokba, a hol Deniszov ült. Észrevette, hogy valamennyien várakozásteljesen néznek rá. Nikolaj látta, hogy Deniszov és Natasa mosolyogva vitatkoztak és hogy Deniszov, bár mosolygott, de kosarat adott neki. Ő is odament hát hozzájuk.

- Jőjjön kérem, Dimitrics Vaszilij, - mondotta Natasa. - Gyerünk, nagyon kérem.

- Ugyan, mit akav gvófnő, hagyjuk kévem, - szólott Deniszov.

- No elég legyen, Vaszja, - kiáltott rá Nikolaj.

- Úgy beszélnek Vaszjkával, mint valami macskával, - jegyezte meg Deniszov tréfásan.

- Egy egész estén át fogok magának énekelni, - mondotta Natasa.

- Kis boszorkány, azt csinál velem, a mit akav! - szólott Deniszov és lecsatolta a kardját. Kivergődött a székek közül, erősen megfogta a hölgye kezét, hátraszegte a fejét s a lábát kifeszítve várta az ütemet. Csak lóháton és a mazurkában nem tűnt föl Deniszov alacsony termete, s éppen olyan délczeg legénynek látszott, a minőnek magát érezte. Az ütemet kívárván, úgy félvállról, diadalmas és tréfás pillantást vetett a hölgyére, váratlanul egyet toppantott a lábával, s mint a lapda, rugalmasan felugrott a földről s a hölgyével együtt könnyedén suhant tova a körben. Egy lábon, szinte nesztelenül röpült végig a fél termen, s úgy látszik, nem vette észre az előtte álló székeket és egyenesen feléjük tartott; de egyszerre kifeszített lábakkal s a sarkantyúit pengetve megállt egy helyben a sarkain, úgy állt vagy egy pillanatig, majd pengő sarkantyúkkal topogott egy helyben a lábaival, szaporán perdült egyet s ballábával a jobb körül cserdülve, megint tovasuhant a körben. Natasa kitalálta, hogy mit akar csinálni, s maga se tudta hogyan, de teljesen átengedvén magát neki, követte őt mindenhová. Így aztán Deniszov hol a jobb, hol a bal kezével egyet pöndörített rajta, majd térdre esvén előtte, megforgatta őt maga körül, s utána olyan vadul száguldott vele előre, mintha csak egy lélekzetre az egész termet végig akarta volna rohanni; majd megint megállt s valami váratlan fordulatot csinált. Mikor daliásan megforgatta a hölgyét a helye előtt, összeütötte a sarkantyúit és meghajtotta magát előtte. Natasa még csak nem is bólintott felé. Bámulva meresztette rá a szemeit, s mosolygott, mintha meg sem is ösmerte volna őt.

- Mi volt ez? - szólalt meg.

Mindamellett, hogy Jugel ezt nem ösmerte el igazi mazurkának, valamennyien el voltak ragadtatva Deniszov művészete által, egyre-másra tánczra kérték őt, az öregek pedig mosolyogva el kezdtek Lengyelországról és a régi jó időkről beszélni. Deniszov, a mazurkától kipirulva, s az arcát a kendőjével törölgetve, odaült Natasa mellé, s az egész bál alatt nem tárgított többé az oldala mellől.

XIII.

Két nappal ezután Rosztov sem az övéinél nem találkozott Dolochovval, sem otthon nem találta őt; harmadnapra kapott tőle egy levelet.

„Miután előttem jól ösmert okokból többé nem szándékozom a házatok küszöbét átlépni, s megyek vissza a hadsereghez, ma este búcsúlakomát adok a barátaimnak, - jőjj el te is az angol fogadóba.” Rosztov a kitűzött napon este tíz órakor, a színházból, a hol az övéivel és Deniszovval volt, elment az angol fogadóba. Tüstént bevezették a fogadó legszebb helyiségébe, a melyet erre az éjszakára Dolochov foglalt le.

Vagy húsz ember tolongott az asztal körül, a melynél két gyertya közt ott ült Dolochov. Az asztalon aranyak és bankók heverték szanaszét és Dolochov adta a bankot. Azóta, hogy Dolochov megkérte Szonya kezét és kosarat kapott tőle, Nikolaj még nem látta őt, s zavar fogta el arra a gondolatra, hogy milyen lesz a találkozásuk.

Dolochov derült és hideg pillantása már az ajtóban ráesett Rosztovra, mintha csak régóta várt volna rá.

- Rég nem láttuk egymást, - mondotta, - köszönöm, hogy eljöttél. Csak keverek, s legott itt lesz Ilyuska is a bandájával.

- Voltam nálad, - szólott Rosztov elpirulva. Dolochov nem felelt.

- Ha akarsz, tehetsz, - mondotta.

Rosztovnak ebben a pillanatban eszébe jutott az a furcsa beszélgetés, mely egyszer közte és Dolochov közt lefolyt. „Szerencsére számítva, csak bolondok játszhatnak”, - mondotta volt akkor Dolochov.

- Vagy talán félsz velem játszani? - kérdezte Dolochov, mintha csak eltalálta volna Rosztov gondolatát és elmosolyodott. Rosztov a mosolyából felösmerte benne azt a hangulatot, mely azon a clubbeli ebéden is erőt vett rajta, s olyankor mindig jelentkezni szokott nála, a mikor a köznapi életbe beleúlván, szükségét érezte annak, hogy valami furcsa és rendszerint durva lépéssel szabaduljon tőle.

Rosztov kezdte magát kényelmetlenül érezni; hasztalan keresett az elméjében valami tréfát, a mely méltó felelet lett volna Dolochov szavaira. De még mielőtt ideje lett volna erre, Dolochov egyenesen belenézett Rosztov arcába, s lassan és szagatatlan, úgy, hogy mindenki meghallhatta, így szólt hozzá:

- Emlékszel, beszélünk egyszer veled a játékról... bolond, a ki a játékban a szerencsére bízva magát, biztosra kell menni, s én ezt akarom megpróbálni.

„Megpróbálkozni a szerencsével, vagy biztosra menni?” - gondolta magában Rosztov.

- Bár jobb lesz, ha nem játszol, - tette hozzá és elcsattantva az új csomag kártyát, hozzátette: - itt a bank, urak!

Előbbre lökve maga előtt a pénzt, Dolochov elkezdett keverni. Rosztov odaült mellé és eleinte nem játszott. Dolochov minduntalan rápillantott.

- Nos hát, nem játszol? - kérdezte Dolochov. És különös, Rosztov egyszerre valami kényszerfélért érzett arra, hogy kártyát kérjen, valami jelentéktelen összeget tegyen rá és elkezdjen játszani.

- Nincs nálam pénz, - felelt Rosztov.

- Adok én.

Rosztov öt rubelt tett a kártyájára és elvesztette, majd ismét tett és megint vesztett. Dolochov mindig megütötte, és egymásután tízszer lefőzte Rosztovot.

- Kérem, urak, - szólt, miközben jó darabig keverte a kártyát, - szíveskedjenek kirakni a téteket a kártyájukra, különben bele találok zavarodni a számadásba.

A játékosok egyike azt mondotta, hogy ő teljesen megbízik benne.

- Bízni bízhatik, de én azért attól tartok, hogy belezavarodom; kérem, tessék csak kirakni a pénzt, - felelt Dolochov. - Neked ez nem szól, mi majd elszámolunk, - tette hozzá Rosztovhoz fordulva.

Tovább folyt a játék, a pinczér szakadatlanul hordta körül a pezsgőt.

Rosztov kártyái egytől-egyig befagytak s már nyolczszáz rubel volt a rovásán. Egy kártyára fel akarta tenni az egész nyolczszáz rubelt, de miközben pezsgőt töltöttek neki, meggondolta a dolgot, s megint csak a szokott téttel, húsz rubellel ment bele a játékba.

- Hadd ott az egészet, - mondotta Dolochov, bár úgy látszott, mintha rá se nézett volna Rosztovra, - hamarabb visszanyered. Másoknak fizetek, téged meg nyúzlak. Talán csak nem félsz tőlem? - ismételte.

Rosztov szót fogadott és megtette a behajtott sarkú coeur hatost, melyet az imént vett föl a földről. Még később is nagyon jól emlékezett rá. Megtette a coeur hatost s egy darab krétával, kerek számokkal fölébe írta a nyolczszázast; kiitta a felé nyújtott pohár pezsgőt, mosolygott Dolochov szavain, s szorongó szívvel lesve a coeur hetest, merően nézett Dolochov kezére, a melyben a kártyát tartotta. Hogy beüt-e az a hetes, vagy sem, az most nagyjelentőségű kérdés volt Rosztovra nézve. Múlt hét vasárnapján Andrejics Ilya gróf kétezer rubelt adott át a fiának, és ő, a ki soha se szeretett az anyagi zavaráról beszélni, most kereken megmondotta, hogy májusig ez az utolsó összeg, a mit adhat neki, s kérte, hogy ezúttal a szokottnál jobban gazdálkodjék. Nikoláj azt felelte, hogy ez untig elég neki, s becsületszavát adta, hogy tavaszig nem is fogad el tőle több pénzt. Ebből a pénzből most még ezerkétszáz rubelje maradt, következésképpen a coeur hetes most nemcsak ezerhatszáz rubel elvesztését jelentette rá nézve, hanem becsületszavának a megszegését is. Szorongó szívvel bámult Dolochov kezére és gondolta magában: „Szaporán no, add már ide azt a kártyát, s akkor fogom a sipkámot s elmegyek haza Deniszovval, Natasával és Szonyával vacsorázni, s annyi szent, hogy soha többé nem veszek kártyát a kezembe.” Ebben a pillanatban egész otthoni élete, Petyával üzött tréfái, Szonyával való beszélgetései, s a duettek Natasával, az apjával játszott piképartik, sőt még a povarszkáján levő házbeli nyugalmas ágya is, olyan erővel, oly tisztán és csábítóan jelentek meg előtte, mintha mindez régen elmúlt, örökre elveszített és meg nem becsült boldogság lett volna. Nem tartotta lehetségesnek, hogy a buta véletlen ezt a hetest a baloldal helyett a jobboldalra fektesse, és őt ettől az újonnan fölfedezett és újonnan megértett boldogságtól megfosztván, az eddig ismeretlen és meghatározhatatlan boldogtalanság örvényébe sodorja. Ez lehetetlennek látszott előtte, de azért mégis szorongó szívvel leste Dolochov kezének minden mozdulatát. Ezek a csontos és vöröses, szőrös kezek, melyek az ingújj alól kikandikáltak, egyszerre letették a kártyát és a feléjük nyújtott pohár és pipa után nyúltak.

- Tehát csakugyan nem félsz velem játszani? - ismételte Dolochov, s hogy elmondhasson egy vidám történetet, letette a kártyát, hátradőlt a székében és mosolyogva, lassan elkezdett beszélni.

- Bizony, urak, azt hallom, hogy Moszkvában az a hír van elterjedve, hogy én hamis játékos vagyok, így hát azt tanácslom, legyenek kissé óvatosabbak velem.

- Ugyan keverj már! - kiáltott rá Rosztov.

- Oh, azok a moszkvai nénikék! - szólott Dolochov mosolyogva s a kezébe vette a kártyát.

- Oooh! - szisszent fel Rosztov, és mindkét kezével a fejéhez kapott. Az a hetes, a melyre neki szüksége lett volna, ott feküdt a kártyacsomó tetején, mint legelső kártya. Többet vesztett, mint a mennyit képes volt kifizetni.

- No, de azért még ne essél kétségbe, - szólott Dolochov egy futó pillantást vetvén rá, és tovább keverte a kártyát.

XIV.

Másfél órára rá a játékosok legnagyobb része már csak úgy félvállról vette a maga játékát.

Valamennyiük figyelme Rosztov körül összpontosult. Az ezerhatszáz rúbel helyett immár egy hosszú számoszlop volt a rovására írva, a melyet ő az imént körülbelül tízezerre becsült, de a mely most már, mint a hogy' homályosan érezte, a tizenötezret is megütötte. A valóságban pedig a kérdéses összeg már a húszezer rúbelt is meghaladta. Dolochov most már nem hallgatott semmire, nem is mesélgetett semmit, folyton csak Rosztov kezeinek a mozdulatait leste s olykor egy pillantást vetett a számadására. Elhatározta, hogy mindaddig folytatja a játékot, a míg a nyert összeg a negyvenháromezeret el nem éri. Ezt a számot azért választotta, mert az ő és Szonya éveinek a száma összesen negyvenhármat tett ki. Rosztov, fejével mindkét kezére támaszkodva ült ott a telefirkált, borral leöntözött és kártyákkal elborított asztal mellett. Volt egy gyötrelmes benyomás, mely semmiképpen se tágított mellőle, az, hogy: ezek a csontos, vöröses és szőrös kezek, melyek az ingújj alól kilátszottak, hogy ezek a kezek, a melyeket szeretett is, gyűlölt is, teljesen a hatalmukban tartották őt.

„Hatszáz rúbel, ágyú, behajtott sorok... kilenczes... lehetetlen visszanyerni!... És milyen mulatságos lett volna otthon... Filkó... ez lehetetlen!... És ugyan miért is tette ezt velem?...” - gondolta Rosztov és eltűnődött rajta. Olykor nagyobb összeget tett egy lapra; - de Dolochov nem tartotta, és maga állapította meg a tétet. Nikolaj engedelmeskedett neki, s hol imádkozott, mint annak idején ott az amstetteni hídon, hol meg azt számlálta, hogy hány zsinór van a zubbonyán, s ugyanannyi szemes lapon próbálta meg visszanyerni egész veszteségét, majd a többi játékosokhoz fordult a pillantásával segítségért, majd meg belebámúlt Dolochov hideg ábrázatába, és iparkodott arról leolvasni, vajjon mi történt vele.

„De hiszen ő nagyon jól tudja, hogy mit jelent nekem ez a veszteség. Csak nem kívánhatja a vesztemet? Hiszen jó barátom volt. Szerettem... De meg hiszen ő nem is hibás, mittévő legyen, ha olyan szerencséje van? Én se vagyok hibás, - biztatgatta magát. - Én semmi rosszat se tettem. Megöltem, vagy bántottam én valakit, vagy kívántam tán valakinek rosszat? Miért hát ez a rettenetes csapás? És mikor is kezdődött csak? Hiszen csak az imént volt, hogy azzal a gondolattal léptem ehhez az asztalhoz, hogy nyerek száz rúbelt, megveszem az édes anyám nevenapjára azt a kis szekrénykét, és elmegyek haza. Olyan boldog, olyan szabad, olyan jókedvű voltam! Föl se tudtam fogni, hogy milyen boldog voltam! Mikor lett ennek vége, és mikor kezdődött ez az új, rettenetes állapot? Mi jelezte ezt a fordulatot! Hiszen ugyanennél az asztalnál, ugyanezen a helyen ültem állandóan, egyformán válogattam és raktam meg a kártyáimat, és néztem azokat a csontos, fürgé kezeket. Mikor történt hát ez, és mi is történt voltaképpen? Én erős, egészséges és ugyanaz vagyok, a ki voltam, s ugyanazon a helyen ülök most is. Nem, ez teljes lehetetlen! Az egészsnek alkalmasint nem lesz a vége - semmi.”

Piros volt és bár nem volt meleg a szobában, erősen izzadt. Ijesztő volt az arcza és szájalmas, mert hasztalan iparkodott nyugodtnak látszani.

A rovás eljutott a végzetes negyvenháromezerhez. Rosztov kikészített egy lapot, a melyet behajtott sorokkal,¹⁰ azzal a háromezer rúbellel akart megrakni, melyet az imént kapott, mikor Dolochov egyszerre lecsapta a kártyát, fogta a krétát, s erőteljes, tisztán olvasható írásával elkezdte összeadni azokat az összegeket, a melyek Rosztov rovására voltak írva, miközben a krétája is eltörött.

¹⁰ Behajtott sorokkal tenni annyit tesz, mint a tulajdonképpeni tétet a tét negyedrésszével megtoldani. Tehát lehajtott sorokkal 3000-et tenni annyit, mint 3750-et tenni. (A ford.)

- Vacsorához, ideje vacsorázni! A cigányok is itt vannak már! - És csakugyan fekete férfiak és nők léptek a hidegről a terembe, a kik cigányos kiejtéssel beszélgettek egymás közt. Nikolaj megértette, hogy mindennek vége, de azért közönyös hangon így szólt:

- Nos, nem akarsz még egyet? Van egy pompás lapocskám. - Mintha csak mindennél jobban érdekelte volna a játék.

„Mindennek vége, elvesztem!” - gondolta. - „Most golyót a fejembe - nincs egyéb hátra”, - s ugyanekkor derűlten így szólt:

- No, még egy utolsót.

- Nem bánom, - felelt Dolochov, befejezván az összeadást, - nem bánom! Huszonegy rúbelt tartok, - mondotta, s rámutatott a 21-es számra, a mely a kerek negyvenháromezeren felül volt, s fogta a kártyát és elkezdett keverni. Rosztov engedelmesen visszahajtotta a kártya sarkát, és a fölírt 6000 helyébe odaírta a 21-et.

- Nekem tökéletesen mindegy, - mondotta, - csak arra vagyok kíváncsi, vajjon ezt is megütöd-e, vagy ideadod azt a tízest.

Dolochov komolyan elkezdett keverni. Oh, hogy' gyűlölte Rosztov ebben a pillanatban ezeket a rövidűjű, szőrös és vöröses kezeket melyek őt annyira a körmeik közt tartották... A tízest megkapta.

- Marad tehát negyvenháromezer, - szólott Dolochov és egyet nyújtóztatva, fölkelt az asztaltól.

- Hogy' belefárad az ember az ilyen hosszú ülésbe, - tette hozzá.

- Magam is elfáradtam, - felelt Rosztov.

Dolochov, mintegy emlékeztetni akarván őt, hogy nem igen illik tréfálkoznia, félbeszakította:

- Gróf, mikor parancsolja, hogy a pénzt átvegyem?

Rosztov fölpattant és behívta Dolochovot a szomszéd szobába.

- Egyszerre nem tudom az egészet kifizetni, de adok róla váltót, - mondotta Rosztov.

- Hallod-e Rosztov, - szólott Dolochov és derült mosolylyal nézett Nikolaj szemébe, - ösmered azt a közmondást: „A ki szerencsés a játékban, szerencsétlen a szerelemben”. Az unokahúgod szerelmes beléd. Tudom.

„Oh! Ez rettenetes, így ennek az embernek a hatalmában tudni magát”, - gondolta Rosztov. Tudta, hogy milyen rettenetes csapást mér az apjára és az anyjára, ha ezt a kártyaveszteséget bevallja; tudta, milyen boldogság volna most ettől szabadulni, azt is tudta, hogy Dolochov tisztában van vele, hogy őt mindettől a szégyentől és fájdalomtól megszabadíthatná, de azért csak játszik vele, mint macska az egérrel.

- Az unokahúgod... - kezdte Dolochov, de Nikolaj félbeszakította.

- Az unokahúgom nem tartozik ide s ő róla nincs mit beszélünk! - kiáltott rá dühösen.

- Tehát mikor kapom meg a pénzt? - kérdezte Dolochov.

- Holnap, - felelt Rosztov és kiment a szobából.

XV.

„Holnap”-ot mondani s megőrizni a tisztességes hangot, nem volt nehéz; de hazamenni egyedül, találkozni a testvérekkel, az apjával, az anyjával, vallomást tenni nekik, és pénzt kérni, a mihez adott becsületszava után nem volt többé joga, ez volt aztán a rettenetes.

Otthon még nem aludtak. Rosztovék házának a fiatalsága, a színházból hazatérve, vacsora után egyedül volt a zongora körül. Nikolájt, alig hogy a szobába lépett, legott körülvette az a szerelmes és poétikus légkör, mely ezen a télen a házukban uralkodott, s mely most, Dolohov lánykérése és Jugel bálja után, mint zivatar előtt a levegő, mintha még jobban megsűrűsödött volna Szonya és Natasa fölött. Szonya és Natasa abban a kék ruhában, a melyben a színházban voltak, szépségük teljes tiszta tudatában, boldogan mosolyogva álltak a zongora mellett. Vjera Sinsinnel sakkozott a fogadó-szobában. Az öreg grófné, mialatt a fiát és az urát várta, egy a házukban lakó öreg asszonynyal kártyázott. Deniszov, csillogó szemekkel és fölborzolt hajjal, a lábait hátraszedve, a zongoránál ült s szemeit kimeresztve, rekedt, de azért nem igen hamis hangon énekelte „A boszorkány” című saját szerzeményű versét, s kurta újjaival a billentyűkön kalimpálva, mindenféle accordokat ütögetve, zenét keresett hozzá.

Kis boszorkány, mondd oh mondd meg nékem,
Ócska lantomhoz mi vonz úgy vissza;
És mi láng az, mely úgy ég szivemben,
Mi bizseveg lelkes ujjaimba'!

énekelte szenvedélyes hangon, s achát-fekete szemeivel, szikrázó pillantásokat vetett Natasa szepegő, de boldog arczára.

- Gyönyörű! Pompás! - kiáltott föl Natasa. - Halljuk a második strófát, - mondotta, nem vevén észre Nikolájt.

„Itt minden a régi”, - gondolta Nikoláj, a mint benézett a fogadó-szobába és megpillantotta Vjerát s az édes anyját azzal az öreg asszonynyal.

- Áá! Itt van Nikolenyka is! - Natasa odasietett hozzá.

- Itthon a papa? - kérdezte tőle Nikoláj.

- Úgy örülök, hogy megjöttél! - mondotta Natasa, a nélkül, hogy felelt volna, - olyan vígan vagyunk. Azt tudod, hogy Dmitrics Vaszilij az én kedvemért még egy napig itt marad?

- Nem, a papa még nem jött haza, - mondotta Szonya.

- Koko, megjöttél, gyere ide lelkem, - szólalt meg a grófné hangja a fogadó-szobából. Nikoláj odament az anyjához, megcsókolta a kezét, némán odaült az asztalhoz, s elkezdte nézni a kezeit, a mint a kártyát rakosgatták. A teremből kacagás és vidám, Natasát rábeszélő hangok hallatszottak.

- No jó, jó, - kiáltott föl Deniszov, - semmi szabadkozás, most az ön bapkavolláján a sov, szépen kévem.

A grófné rápillantott szótalan fiára.

- Mi lelt? - kérdezte Nikolajtól az anyja.

- Eh, semmi, - felelt, mintha már torkig volna ezzel az egy kérdéssel. - Nemsokára hazajön a papa?

- Azt hiszem.

„Itt minden a régi. Nem tudnak semmit. Hova meneküljek?” - gondolta Nikolaj s megint bement a terembe, a melyben a zongora állott.

Szonya a zongoránál ült és annak a barkarollának a bevezetését játszotta, a melyet Deniszov annyira szeretett. Natasa készült az énekhez. Deniszov elragadtatással nézett rá.

Nikolaj elkezdett föl és alá járni a szobában.

„Micsoda kedvtelés őt énekelteni! Ugyan mit is énekelhet? Semmi okot se látok a széles jókedvre”, - gondolta Nikolaj.

„Istenem, én becsstelen, elveszett ember vagyok. Golyót az agyamba, ez van csak hátra, nem pedig énekelni”, - gondolta. „Megszökjem? De hová? Eh, mindegy, hadd énekeljenek!”

Nikolaj még mindig föl és alá járva a szobában, sötéten nézett Deniszovra és a leányokra, s kerülte a tekintetüket.

- Nikolenyka, mi lelte magát? - kérdezte Szonya rámeresztett tekintettel. Tüstént meglátta rajta, hogy valami történt vele.

Nikolaj elfordult tőle. Natasa, az ő finom érzésével szintén egy pillanat alatt észrevette a bátyja állapotát. Észrevette, de ő maga annyira jókedvű volt ebben a pillanatban, s oly messze volt a fájdalomtól, a szomorúságtól és a szemrehányásoktól, hogy (a mint ez fiatal leányoknál nagyon gyakori) szándékosan elámította magát. „Nem, sokkal jobbkedvű vagyok, semhogy elrontsam a kedvemet mások bánatával”, - érezte magában és így gondolkozott: „nem, alkalmasint tévedek, ő tán' épp oly jókedvű, mint én vagyok.”

- Nos hát, Szonya, - mondotta s odament a terem közepére, a honnan nézete szerint a legjobban lehetett hallani. A fejét hátraszegve, élettelenül lecsüngő karjait elhagyva, mint a tánczosnők szokták, a sarkaival egy energikus mozdulattal a lábujjhegyére állva, odatípett a terem közepére és megállt.

„Ime, hát itt vagyok!”, - mintha csak ezt mondta volna, válaszul Deniszov olvadozó tekintetére, mely mindenüvé követte őt.

„Ugyan minek örül olyan nagyon?” - gondolta Nikolaj, a mint a hugát nézte. „Hogy' nem únja ezt a dolgot, hogy' van lelke hozzá!” Natasa elénekelt az első hangot, kitágult a torka, kiegyenesedett a melle, s komoly kifejezést öltöttek a szemei. Ebben a pillanatban senkire és semmire se gondolt, és mosolyra álló szájából csak úgy áradtak a hangok, olyan hangok, a minőket ugyanazokban az időközökben és ugyanúgy bárki kihozhat magából, de a melyek ezerszer hidegen hagyják, ezeregyedszer pedig megremegtetik és sírva fakasztják az embert.

Natasa ezen a télen először kezdett el komolyan énekelni, még pedig első sorban azért, mert Deniszov annyira el volt ragadtatva az énekétől. Most már nem gyerekesen énekelt; most már nyoma se volt az énekében annak a komikus és gyerekes iparkodásnak, mely azelőtt meg volt benne; de azért a hozzáértők véleménye szerint, a kik hallották, még mindig nem énekelt valami szépen. „Gyönyörű a hangja, de még nincs kiművelve”, - mondotta mindenki. De ezt rendesen csak jóval azután mondták, hogy elnémult a hangja. De mialatt ez a csiszolatlan hang, szabálytalan lélekzetvételével és erőltetett hangvételével a fülükbe csengett, még a hozzáértők se szóltak semmit, csak gyönyörködtek ebben a csiszolatlan hangban, s csak arra vágytak, hogy még egyszer hallhassák. Megvolt a hangjában az a szűzies érintetlenség, az az öntudatlan erő és az a még kidolgozatlan bársonyosság, mely olyan csodálatosan olvadt össze az éneklés művészetében való fogyatékoságával, hogy úgy tetszett, mintha ezen a hangon semmit se lehetne változtatni a nélkül, hogy az ember el ne rontsa egyúttal.

„Hát ez mi?” - gondolta Nikolaj, mikor a hangját meghallotta, és rámeresztette a szemeit. „Vajjon mi történt vele! Hogy' énekel ma?” - gondolta magában. És egyszerre rá nézve az

egész világ abban összpontosult, hogy elleste a következő hangot, a következő zenei gondolatot, s úgy tetszett neki, mintha az egész világ három ütemre volna beosztva: „Oh, mio crudele affetto... Egy, kettő, három... egy, kettő... három... egy... Oh, mio crudele affetto... Egy, kettő három... egy. Eh, micsoda bolondság is az élet!” - gondolta Nikolaj. - Ez mind, a boldogtalanság, a pénz, Dolochov, a harag és a becsület, - ez mind badarság... csak ez az, a mi ér valamit... No csak, Natasa, rajta lelkem! No csak, matyuska!... hogy' vágja ki ezt a h-át? Kivágta! Hála Istennek! És a nélkül, hogy maga is észrevette volna, hogy énekel, mintegy meg akarván erősíteni ezt a h-át, elkezdte a felső terczben kísérni. Istenem! Milyen szép! Ezt csakugyan én vágtam ki? Milyen boldog vagyok, - gondolta magában.

Oh, hogy remegett ez a tercz, s hogy' megmozdult valami nemesebb, ott, mélyen Rosztov lelkében. És ez a valami teljesen független volt mindentől, és magasztosabb volt mindennél a világon. Mit ilyenkor kártyaveszteség, Dolochov, becsületszó?... Mind csupa merő bolondság! Lehet ölni, lopni, s a mellett mégis boldognak lenni...

XVI.

Rosztovnak rég nem volt része ekkora zenei élvezetben, mint ezen a napon. De alighogy Natasa befejezte a barcarollát, legott megint eszébe jutott a rideg valóság. Szó nélkül kisurrant és bement a szobájába. Egy fertály órára rá az öreg gróf vidáman és elégedetten hazajött a clubból. Nikolaj a mint meghallotta, hogy jön, bement hozzá.

- Nos, jól mulattál? - kérdezte Andrejics Ilya, örömteljesen és büszkén mosolyogva a fiára. Nikolaj azt akarta mondani, hogy „igen”, de képtelen volt rá: kevés híjja, hogy sírva nem fakadt. A gróf rágyújtott egy pipára és észre se vette a fia állapotát.

„Eh, hiszen úgy se kerülhetem el!” - gondolta Nikolaj először és utóljára. És egyszerre a legközönségesebb hangon, a melytől még saját maga előtt is szinte alávalónak tűnt föl, mintha csak kocsit kért volna, hogy elmehessen a városba, így szólt az apjához:

- Papa, én voltaképpen valami dologban jöttem. Majd megfeledeztem róla. Pénzre van szükségem.

- No lám, - szólott az apja, a ki ma különösen jókedvű volt. - Mondtam, hogy nem lesz elég. Sok kell?

- Nagyon sok, - felelt Nikolaj elpirulva s olyan buta mosolylyal, melyet azután még jó soká nem tudott magának megmagyarázni. - Vesztettem egy keveset, vagyis inkább sokat, nagyon sokat, negyvenhárom ezer rubelt.

- Micsoda? Kinél?... Tréfálsz! - kiáltott föl a gróf s piros lett a nyaka és a tarkója, mint az öreg embereké, mikor gutaütés éri őket.

- Megígértem, hogy holnap kifizetem, - szólott Nikolaj.

- Ugyan!... - nyögte a gróf karjait kinyújtva s erőtlenül hanyatlott a pamlagra.

- Mitévő legyek! Kivel nem esett meg ilyesmi, - folytatta a fia fesztelen, kihívó hangon, mialatt a lelke fenekén haszontalan gazembernek tartotta magát, a ki egy hosszú életen át nem lesz képes ezt a bűnét levezekelni. Szerette volna megcsókolni az apja kezét, szeretett volna térdre borulva bocsánatot kérni tőle, s ekközben hányaveti, sőt durva hangon azt mondta, hogy megesik az ilyesmi mindenkivel.

Andrejics Ilya gróf, mikor a fiának ezeket a szavait hallotta, lesütötte a szemét és iparkodott valamit kieszelni.

- Igen, igen, - szólalt meg, - nehéz lesz, attól tartok, nehéz lesz megszerezni... persze, mivel nem esik meg! mivel... - És a gróf lopva egy pillantást vetett a fia arczára és kiment. Nikolaj nagy ellenszegülésre volt elkészülve, de erre semmiképpen sem számított.

- Apuskám! Apa... kérem! - kiáltott utána zokogva, - bocsásson meg nekem! - És megkapván az apja kezét, hozzátapadt az ajkaival s elkezdett sírni.

*

Mialatt az apa a fiával tárgyalt, az anya és leánya közt egy nem kevésbé fontos megbeszélés folyt le. Natasa izgatottan futott oda az anyjához.

- Mama!... Mama... Megkérte...

- Mit kért meg?

- Megkérte, megkérte a kezemet. Mama, mama! - kiabált egyre.

A grófné nem hitt a füleinek. Deniszov megkérte a kezét. Kinek? Ennek a piczi kis Natasának, a ki nemrég még a babáival játszott s még most is leczkéket vett.

- Natasa, elég legyen az ostobaságból! - szólt rá, még mindig reménykedvén, hogy csak tréfa az egész.

- No tessék, ostobaság! - Én egészen komolyan beszélek, - szólott Natasa bosszúsan. - Eljöttem, hogy megkérdezzem, mitévő legyek, és mama meg azt mondja, hogy „ostobaság”...

A grófné vállat vont.

- Ha csakugyan igaz, hogy monsieur Deniszov megkérte a kezedet, úgy mondd meg neki, hogy megbolondult, ennyi az egész.

- Nem, nem bolondult meg, - mondotta Natasa komolyan és sértődötten.

- De hát akkor mit akarsz? Ma valamennyien szerelmesek vagytok. Ha szereted, hát csak menj férjhez hozzá, - szólott a grófné bosszúsan mosolyogva, - Isten hírével.

- Nem, mama, én nem vagyok szerelmes belé, nem vagyok szerelmes belé.

- Akkor mondd meg ezt neki.

- Mama, haragszik rám? Ne haragudjék rám mamácskám, hát tehetek én róla?

- Nem, de hát mit akarsz!! Ha akarod, elmegyek és megmondom neki én, - mondotta a grófné mosolyogva.

- Nem, majd én, csak mondja meg hogyan. Hiszen magának minden könnyű, - tette hozzá válaszul a mosolyára. - És ha látta volna, hogy' beszélt velem! Lám, én tudom, hogy ő sem azt akarta mondani, s csak úgy véletlenül mondta.

- No, de azért mégis csak kosarat kell neki adni.

- Nem, nem kell. Úgy sajnálom szegényt! Olyan kedves ember.

- Akkor hát mondj igent. Amúgy is ideje, hogy férjhez menj, - mondotta az anyja bosszúsan és gúnyosan.

- Nem, mama, úgy sajnálom. Nem tudom, hogy' mondjam meg neki.

- Nem is kell, hogy megmondd, majd megmondom én, - szólott a grófné, fölháborodván azon, hogy úgy mertek bánni ezzel a kis Natasával, mintha felnőtt leány volna.

- Nem, a világért se, maga csak az ajtónál hallgatózzék, - és Natasa a fogadó szobán keresztül belépett a terembe, a hol Deniszov még mindig ugyanazon a széken ült a zongora mellett s a kezeivel eltakarta az arcát. Könnyed léptei zajára felugrott.

- Natali, - mondotta s gyors léptekkel odasietett hozzá, - döntse el a sovsomat. Az ön kezében van letéve!

- Dmitrics Vaszilij, én önt annyira sajnálom!... Ön olyan pompás ember... de nem lehet... ez... de így én mindig szeretni fogom önt.

Deniszov ráhajolt a kezére, és Natasa furcsa és érthetetlen hangokat hallott. Megcsókolta borzas és göndör fekete haját. Ekkor a grófné ruhájának suhogása ütötte meg a fülét. Odalépett hozzájuk.

- Dmitrics Vaszilij, nagyon köszönöm önnek ezt a tisztességet, - szólott a grófné zavart hangon, mely azonban Deniszov előtt szigorúnak tetszett, - de az én leányom még nagyon is fiatal, s igazán elvártam volna öntől, hogy mint fiamnak a jóbarátja, előbb én hozzám forduljon. Ha ezt cselekedte volna, most nem volnék abban a kényszerhelyzetben, hogy kérését megtagadjam.

- Gvófné!... - szólott Deniszov lesütött szemmel és bűnbánó arczczal, még valamit akart mondani, de megakadt.

Natasa képtelen volt nyugodtan nézni ezt a szánalmas állapotát. Hangosan elkezdett szipogni.

- Gvófné, én nagyot vétettem ön ellen, - folytatta Deniszov elfúló hangon, - de tudja, annyiva imádom az ön leányát s az egész családot, hogy akáv két életet is odaadnék érte... - Ránézett a grófnéra és észrevette szigorú arcját... Isten önnel gvófné, - mondotta kezét csókolván neki, s a nélkül, hogy csak egy pillantást is vetett volna Natasára, gyors és elszánt léptekkel kiment.

*

Másnap Rosztov elkísérte Deniszovot, a ki egyetlen napot sem akart többé Moszkvában tölteni. Deniszovot többi moszkvai barátai is elkísérték, s maga se tudta, hogy' rakták föl a szánra, és hogy' vitték el a harmadik állomásig.

Deniszov elutazása után, Rosztov, a ki várta a pénzét, melyet az öreg gróf nem tudott olyan hamar összeszedni, még két hetet töltött Moszkvában, a nélkül, hogy kitette volna a lábát a házból és jobbára a leányok szobájában tartózkodott.

Szonya még nagyobb gyöngédséggel és odaadással volt iránta, mint annakelőtte. Mintha csak azt akarta volna megmutatni neki, hogy a kártyavesztesége egy nagy diadal volt, a melyért most még jobban szereti őt; de Nikolaj most méltatlannak tartotta magát hozzá.

Teleírta a leányok albumát versekkel és kótákkal, s a nélkül, hogy ösmerősei közül bárkitől is elbúcsúzott volna, miután elküldte Dolochovnak a negyvenhárom ezer rubelt és nyugtát is kapott tőle, november végén elutazott, hogy utólrje az ezredét, mely már valahol Lengyelországban járt.

MÁSODIK RÉSZ

I.

Pierre, a feleségével való kimagyarázás után, elutazott Pétervárra. Torzskában, az állomáson, nem voltak lovak, vagy ha voltak is, nem akart neki adni a fölvygázó. Pierrenak tehát várakoznia kellett. A nélkül, hogy levetkőzött volna, leheveredett egy kerek asztal mellett lévő bőrpamlagra, s meleg csizmába bújtatott lábait fölrakván az asztalra, elgondolkozott.

- Parancsolja tán, hogy behozzam a podgyászt? Megvessem az ágyat, vagy teát készítek? - kérdezgette a komornyikja.

Pierre nem felelt, mert se nem hallott, se nem látott semmit. Már az előző állomáson elmerült volt a gondolataiba, s azóta állandóan rá nézve oly fontos kérdéseken tűnődött, hogy ügyet se vetett arra, a mi körülötte történt. Nemcsak hogy nem érdekelte az, vajjon előbb vagy később érkezik-e meg Pétervárra, s vajjon lesz-e hol megpihennie ezen az állomáson, hanem, azokhoz a gondolatokhoz képest, a melyek őt most foglalkoztatták, még az is tökéletesen mindegy volt neki, vajjon csak pár órát fog-e ezen az állomáson tölteni, vagy itt marad egész életén át.

A felvygázó, a felesége, a komornyik és egy torzskai varrottasokkal kereskedő asszony, mind bejöttek a szobába és felajánlották neki a szolgálatukat. De Pierre, a nélkül, hogy az asztalra felrakott lábainak a helyzetét megváltoztatta volna, csak bámult rájuk a pápaszemén keresztül, s nem tudta megérteni, mit akarhatnak tőle, és hogy tudnak élni a nélkül, hogy azokat a kérdéseket, a melyek őt foglalkoztatják, megoldanák. Attól a naptól fogva, a mikor a párbaj után a szokolniki erdőből visszatért s eltöltötte az első gyötrelmes és álmatlan éjszakát, állandóan ugyanazok a kérdések foglalkoztatták; de most, az utazás magányában, különös erővel kerítették a hatalmukba. Bármire gondolt legyen is, mindig csak visszakerült ugyanazokhoz a kérdésekhez, a melyeket nem volt képes eldönteni s a melyekkel még se tudott megszűnni foglalkozni. Mint ha csak meglazult volna a fejében az a fő-csavar, a melyen egész élete függött. Ez a csavar nem esett ki, nem mozdult meg, hanem a nélkül, hogy a csavaranyába belekapaszkodott volna, mindig ugyanabban a rovátkában pergett tovább, s ebben a pergésben teljességgel nem volt feltartóztatható.

Bejött a felvygázó s alázatosan kezdte kérni ő Excellenciáját, hogy csak két órácskát kegyeskedjék még várni, s akkorra (lesz a mi lesz) gondoskodik a számára lovakról. A fölvygázó nyilvánvalóan hazudott, s csak több pénzt akart tőle kicsikarni. „Szép dolog-e ez vagy csúnya? - kérdezte magától Pierre. - Nekem szép, másnak tán csúnya, de a felvygázóra nézve elkerülhetetlen, mert hiszen nincsen mit ennie: azt mondja, hogy egy alkalommal ezért egy tiszt meg is verte. De ez is csak azért verte meg, mert sietős volt az útja nagyon. Én pedig azért lőttem Dolochovra, mert sértve éreztem magamat. XVI. Lajost azért végezték ki, mert bűnösnek tartották; egy évre rá pedig ugyanebből az okból megölték azokat, a kik őt kivégezték. Mi a rossz? Mi a jó? Mit szeressen, mit gyűlöljön az ember? Miért élek s mi vagyok én? Mi az élet, mi a halál? Micsoda erő az, mely igazgat mindent?” - kérdezgette magától. És ezek közül a kérdések közül egyikre se volt válasz, csak egy, mely azonban egyáltalában nem ezekre a kérdésekre felel. Ez a válasz így hangzott: „Ha meghalsz - mindennek vége. Ha meghalsz, megtudsz mindent, vagy legalább nem kérdezel többé semmit.” De meghalni, ez is rettenetes volt.

A torzskai vénasszony sápiózó hangon kínálgatta az árúit, különösen kecskebőr papucsait. „Sok száz rubelem van, a melylyel nem tudok mit kezdeni, ez meg rongyos gúnyában áll itt előttem és félénken pislog rám, - gondolta Pierre. - És ugyan mi szüksége van neki erre a

pénzre? Ez a pénz éppen csak tán egy hajszálnyival nagyobb boldogságot és lelki nyugalmat adhat neki. De vajjon van-e a világon valami, a mi keresztülviheti azt, hogy akár ő, akár én, ne legyünk minden rossznak, és végezetül a halálnak alávetve? A halálnak, a mely ma vagy holnap úgy is beköszönt, - s vajjon az örökkévalósághoz képest nem mindegy-e, akár mindjárt a következő pillanatban köszönt-e be!” S erre megint megnyomta azt a semmibe nem kapaszkodó csavart, mely egy és ugyanazon a helyen csak egyre forgott tovább.

Az inasa odaadta neki Suza asszonynak egy levelekben írt és félig fölívagott regényét. Elkezdett olvasni valami „Mannsfeld Amalia” szenvedéseiről és erényes küzdelmeiről. „Ugyan minek is küzdött hát a csábítója ellen, - gondolta magában, - ha szerette őt? Nem tudott az Isten az ő akarásával ellenkező iparkodást önteni a lelkébe. Az én volt feleségem nem küzdött ellene, s lehet, hogy neki volt igaza. Semmit se tudunk, semmit sem ismerünk. Csak azt az egyet tudhatjuk, hogy semmit se tudunk. És ez az emberi bölcsesség teteje”.

Zavarosnak, értelmetlennek és visszataszítónak tetszett benne és körülötte minden. De éppen abban az undorban, a melyet minden iránt, a mi őt körülvette, érzett, valami a maga nemében ingerlő gyönyörűséget talált.

- Könyörgöm alássan, méltóztassék egy kis helyet csinálni, ennek ni, - szólott a felvigyázó a szobába lépve, s bevezetett egy másik utast, a ki ugyancsak kénytelen volt várni, mert nem kapott lovakat. Ez az útas egy zömök, szélesvállú, ránczos és sárga arcú öreg ember volt, a kinek határozatlanul szürkés, csillogó szemei fölé sűrű szemöldök borult.

Pierre levette a lábait az asztalról, fölkelte és áttelepedett a számára megvetett ágyra, s csak olykor vetett egy-egy futó pillantást az új jövevényre, a ki nagyon is bágyadt arccal, az inasa segítségével, nagy nehezen levetkezett és rá se hederített Pierre-re. Nankinggal behűzött, viseltes kurta bundában, sovány és csontos lábain posztó-csizmákkal, leült a pamlagra, s szokatlanul nagy, kurtára nyírt, a halántékainál széles fejét odatámasztván a pamlag támlájára, rápillantott Pierre-re. Ennek a pillantásnak szigorú, okos és átható kifejezése Pierre-t szinte megdöbbsentette. Szeretett volna beszédbe ereszkedni a jövevénynyel, de mikor valami az utazására vonatkozó kérdéssel oda akart fordulni hozzá, az öreg már lehúnyta volt a szemeit és ránczos, öreg kezeit, a melyek közül egyiknek az újján egy Ádám fejfel díszített, nagy vasgyűrűt viselt, összekulcsolván, mozdulatlanul ült ott, s a mint Pierre-nek tetszett, vagy pihent, vagy pedig nyugodt és mély gondolatokba merült.

A jövevény inasa is ránczos és sárgaképű, bajusztalan és szakálltalan öreg ember volt, a kinek nyilván soha nem is nőtt szőr az arcán. A fürge öreg inas előszedte a pinczeteket, megterítette az asztalt és behozta a duruzsoló szamovárt. Mikor készen volt minden, a jövevény kinyitotta a szemeit, közelebb húzódott az asztalhoz, s miután kitöltötte a teáját, egy másik pohárba is töltött és odanyújtotta az inasának. Pierre-t valami nyugtalanság fogta el, s úgy érezte, hogy elkerülhetetlenül beszédbe kell ereszkednie ezzel az idegennel.

Az inas visszahozta üres és felfordított poharát, a melyen még egy érintetlen darab cukor is volt, és megkérdezte a gazdáját, nincs-e szüksége valamire.

- Nem kell semmi. Csak a könyvemet add ide, - szólott a jövevény. Az inas odahozta a könyvet, melyet Pierre valami egyházi könyvnek nézett, s a jövevény belemerült az olvasásba. Pierre ránézett. A jövevény egyszerre letette a könyvet, valami jelet tett bele és becsukta, majd megint behúnyta a szemeit, s a pamlag hátára támaszkodva újra visszaült előbbeni helyzetébe. Pierre rápillantott, de már nem volt ideje, hogy elforduljon, a mikor az öreg kinyitotta a szemét, s egyenesen Pierre arcára meresztette határozott és szigorú tekintetét.

Pierre zavartnak érezte magát s el akart fordulni ettől a tekintettől, de azok az öreges, csillogó szemek ellenállhatatlanul vonzották őt magukhoz.

II.

- Ha nem tévedek, Bezuchij grófhoz van szerencsém, - szólalt meg a jövevény lassan és hangosan. Pierre a pápaszemén keresztül kérdő pillantást vetett rá, de nem szólt. - Hallottam önről, - folytatta a jövevény, - valamint arról a csapásról is, mely önt érte. - A csapás szót különösen hangsúlyozta, mintha csak azt akarta volna mondani: „Igen, igen, csapás, bárminek nevezi is ön: én tudom, hogy az, a mi önnel Moszkvában történt, csapás volt”. - Igazán, nagyon sajnálom önt, uram.

Pierre elpirult, s szaporán leeresztvén a lábait az ágyról, elkényszeredetten és félénken mosolyogva odahajolt az öreghez.

- Én, uram, nem pusztán kíváncsiságból, hanem ennél sokkal fontosabb okokból emlékeztem meg erről. - Itt elhallgatott, de le nem vette a szemét Pierre-ről, s a pamlagon kissé félrehúzódva, mintegy felszólította Pierre-t, hogy üljön oda mellé. Pierrenek kellemetlen volt szóba állani az öreggel, de önkéntelenül is szót fogadott neki, s odalépve hozzá, leült mellé a pamlagra.

- Ön, uram, szerencsétlen, - folytatta az öreg. - Ön fiatal, én öreg vagyok. Erőmtől telhetőleg, szeretnék segíteni önön.

- Hjah úgy, - szólott Pierre természetellenes mosolylyal. - Nagyon hálás vagyok ezért... Honnan méltóztatik jönni?

A jövevény arcza nemcsak hogy nem volt gyöngéd, sőt talán hideg és szigorú, de azért beszédje és az arcza ellenállhatatlanul vonzotta Pierre-t.

- De ha a velem való beszélgetés önnek bármi oknál fogva kellemetlen, - szólott az öreg, - akkor kérem, uram, csak mondja meg nyíltan. - És egyszerre, teljesen váratlanul, gyöngéd, szinte apai mosoly jelent meg az ajkán.

- Óh, dehogy is, éppenséggel nem, sőt ellenkezőleg, nagyon örülök, hogy megismerkedhetem önnel, - szólott Pierre, s még egy pillantást vetvén a jövevény kezére, jobban szemügyre vette a gyűrűjét. Egy Ádám fejet látott rajta, mely a szabadkőművesség jelvénye.

- Engedjen meg egy kérdést, - úgymond, - nemde, ön szabadkőműves?

- Igen, a szabadkőművesek rendjéhez tartozom, - felelt az idegen mind mélyebben és mélyebben elmerülve Pierre szemeibe. - És úgy a magam nevében, mint az övékben is testvéri kezemet nyújtom önnek.

- Félek, - mondotta Pierre mosolyogva, s a bizalom közt, a melyet ennek a szabadkőművesnek az egyénisége gerjesztett benne, és a szabadkőművesek hitelvei iránt megszokott gúnyolódás közt ingadozva, - félek, hogy én nagyon messze vagyok annak a megértésétől..., hogy' is mondjam csak..., félek, hogy az egész mindenségről vallott nézeteim annyira homlokegyenest ellenkeznek az önökével, hogy nem igen fogjuk egymást megérthetni.

- Én ismerem az ön gondolkozásmódját, - mondotta a szabadkőműves, - s az az ön gondolkozásmódja, a melyről beszél, s a mely az ön gondolkodásának az eredményeképpen tűnik föl ön előtt, az voltaképpen az emberek nagy többségének a gondolkodásmódja, mely nem egyéb, mint a büszkeség, a léhaság és a tudatlanság fakó gyümölcse. Bocsásson meg uram, de ha ezt nem tudnám, úgy nem is beszélnék önnel róla. Az ön gondolkodásmódja szomorú eltévelyedés.

- Éppen ilyen jogon én azt mondhatnám, hogy önök vannak tévedésben, - szólott Pierre, futó mosolylyal.

- Én soha se fogom merni azt állítani, hogy ismerem az igazságot, - mondotta a szabadkőműves, mindjobban bámulatba ejtven Pierre-t beszédének a határozottságával és öntudatosságával. - Senki, egymaga nem juthat el az igazsághoz; csakis körül köre, s Ádám apánktól napjainkig a nemzedékek millióinak a közreműködésével épülhet fel az a templom, melynek a Nagy Isten méltó otthonának kell lenni, - mondotta a szabadkőműves és behúnyta a szeméit.

- Be kell önnek vallanom, én nem hiszek, nem... hiszek Istenben, - szólott Pierre sajnálkozva és nagy megerőltetéssel, szükségét érezvén annak, hogy kimondja az igazságot.

A szabadkőműves figyelmesen nézett Pierre-re és mosolygott, mint a hogy' egy megszámlálhatatlan milliókkal rendelkező nábob, mosolyogna egy szegény ördögre, a ki azt mondja, hogy nincs öt rubelje, melylyel pedig egész boldogságát megalapíthatná.

- Mert nem ismeri Öt, jó uram, - szólott a szabadkőműves. - Ön nem is ismerheti Öt. Nem ismeri, és éppen azért boldogtalan.

- Az igaz, boldogtalan vagyok, - hagyta jóvá Pierre, - de hát mitévő legyek?

- Ön, uram, nem ismeri Öt, s éppen azért olyan nagyon boldogtalan. Ön nem ismeri Öt, pedig Ő itt van, itt van én bennem, benne van a szavaimban, ott van te benned, sőt még azokban a vallásgúnyoló szavakban is ott van, a melyeket csak az imént ejtetél ki, - mondotta a szabadkőműves szigorú és reszkető hangon.

Elhallgatott és fölsóhajtott, s szemlátomást iparkodott kissé lecsillapodni.

- Mert ha Ő nem volna, - szólalt meg újra halkán, - akkor, jó uram, mi ketten itt most nem is beszélénk Róla. Miről, kiről is beszélhetünk hát? Ki az, a kit te megtagadtál? - kérdezte egyenes, lelkes szigorral és erővel a hangjában. - Ki az, a ki Öt kieszelte, ha voltaképpen nincsen? Honnan támadt benned az a föltevés, hogy van egy ilyen megfoghatatlan lény? Miért föltételezed te, miért föltételezi az egész világ egy ilyen megfoghatatlan, mindenható, örök és minden sajátságában végtelen lénynek a létezését?... - Itt megállt és jó darabig hallgatott.

Pierre nem tudta és nem is akarta ezt a hallgatást megszakítani.

- Ő van, de észszel fölélni Öt nagyon nehéz, - szólalt meg újra a szabadkőműves, s nem nézett Pierre arczába, hanem az előtte fekvő könyvbe, a melyben a belső felindulástól idegesen nyugtalankodó öreges kezével egyre lapozgatott. - Ha az, a kinek a létezésében kételkedtél, ember volna, elvezetném hozzád az embert, fognám a kezét, és megmutatnám őt neked. De hogy' mutassam meg én, nyomorult halandó, az Ő egész hatalmát, egész örökkévalóságát és egész jóságát annak, a ki vak, vagy annak, a ki eltakarja a szeméit, hogy ne lássa meg, ne értse meg Öt, s ne lássa meg és ne értse meg a maga förtelmes és bűnös voltát. - Elhallgatott. - Ki vagy te? Mi vagy te? Te azt hiszed magadról, hogy bölcs vagy, mert ki tudad mondani ezeket a vallásgúnyoló szavakat, - folytatta komor és lenéző gúnnyal, - pedig hát ostobább és esztelenebb vagy annál a gyermeknél, a ki egy művészileg megszerkesztett óra részecskéivel játszván, azt merészkednék mondani, hogy azért, mert ő ennek az órának a rendeltetését nem ismeri, nem is hisz abban a mesterben, a ki az órát készítette. Öt megismerni nehéz. Mi, Ádám apánktól kezdve napjainkig, évszázadok óta munkálkodunk ezen a megismerésen, és még mindig végtelenül messze vagyunk a célunk elérésétől, de mi ebben a tehetetlenségünkben is csak a mi gyengeségünket s az Ő nagyságát látjuk...

Pierre szorongó szívvel hallgatta, csillogó szemekkel bámult bele az arczába, nem szakította félbe, nem kérdezett tőle semmit, hanem egész lelkével elhitte azt, a mit neki ez az idegen ember mondott. Vajjon azoknak az okos érveknek hitt-e, a melyek a szabadkőműves beszé-

dében rejlettek, vagy pedig hitt egyszerűen, mint a gyermekek hisznek annak a hanghordozásnak, annak a meggyőződésnek és őszinteségnek, a mely minden szavából kicsendült, a hangja remegésének, mely olykor szinte félbeszakította, vagy pedig azoknak a csillogó, öreg szemeknek, a melyek ebben a meggyőződésben öregedtek meg, vagy annak a nyugalomnak, határozottságnak és céltudatosságnak, mely ennek az embernek egész lényéből kisugárzott, s a mely különös erővel döbbsentette meg őt, a mikor mindezt a maga lanyhaságával és vígasztalanságával összehasonlította; - de egész lelkével hinni akart és hitt is neki, s a megnyugvás, az újjászületés és az élethez való visszatérés örömteljes érzése vett rajta erőt.

- Őt észszel nem lehet fölérni, csak az étellett, - jegyezte meg a szabadkőműves.

- Nem értem, - szóltott Pierre és rémületen érezte a szívében felbukkanó kétségeket. Félt az idegen érveinek a homályosságától és gyöngeségétől, félt attól, hogy nem fog tudni hinni neki. - Nem értem, - úgymond, - hogy' lehet az, hogy az emberi ész nem éri föl azt a megösmérést, a melyről ön beszél.

A szabadkőműves szelid, apai mosolyra fakadt.

- A legfőbb bölcseség és az igazság olyan, mint valami legtisztább nedv, a melyet mi be akarunk fogadni magunkba, - mondotta. - Vajjon tisztátalan edényből magamhoz vehetem-e én ezt a tiszta nedvet, s mondhatok-e ítéletet a tisztaságáról? Csakis a benső megtisztulás által érhetem el egy bizonyos fokig ennek a magamhoz vett nedvnek a tisztaságát.

- Igen, igen, ez úgy van, - szóltott Pierre örömmel.

- A legfőbb bölcseség nem pusztán az észen s nem azokon a világi tudományokon alapul, mint a természettan, a történelem, a vegytan stb., a melyekre az észbeli tudás oszlik. A legfőbb bölcseség egy. A legfőbb bölcseség csak egy tudományt ösmér, - a Mindenség tudományát, mely úgy magát a mindenséget, mint az embernek benne elfoglalt helyét megmagyarázza. Ahhoz, hogy az ember ezt a tudományt befogadhassa, a belsejében meg kell tisztulnia, újjá kell születnie, s még mielőtt az ember tudna, hinnie kell és tökéletesednie. És ezeknek a céloknek az eléérése van a lelkünkbe oltva az Isten világossága, a mit úgy hívnak, hogy lelkiösmeret.

- Igen, igen, - erősítette Pierre.

- Próbálj lelki szemeiddel belenézni a belsődbe és kérdezd meg magadtól, vajjon meg vagy-e magaddal elégedve? Ugyan mi az, a mit pusztán az eszeddel elértél? Mi vagy te voltaképpen? Ön, uram, fiatal, gazdag, okos és művelt. Vajjon mire használta ön fel mindezeket a javakat, melyeknek részese? Meg van-e elégedve magával és az életével?

- Nem, én gyűlölöm az életemet, - felelt Pierre s összeránczolta a homlokát.

- Gyűlölöd, tehát változtasd meg, tisztítsd meg magadat, s a megtisztulás mértékében meg fogod ösmerni a bölcseséget. Nézze csak végig az életét, jó uram. Hogy' töltötte el? Vad orgiákban és feslettségben, mindent elfogadván a társadalomtól, de nem adván vissza neki cserébe semmit. Ön gazdagságot kapott. Vajjon hogy' használta fel? Vajjon mit tett az embertársaiért? Gondolt-e jobbágyainak a tízezreire, segített-e rajtuk akár testileg, akár erkölcsileg? Nem. Kiaknáta a munkájukat csak azért, hogy tovább folytassa erkölcstelen életét. Íme, ezt cselekedte. Választott-e magának valami hivatást, a hol hasznára lehetett volna embertársainak? Nem. Léhaságban töltötte egész életét. Azután, uram, megnősült, magára vette egy fiatal asszony vezetésének a felelősségét, és mit csinált? Nem segített neki abban, hogy megtalálja az igazság útját, hanem belesodorta őt a hazugság és a boldogtalanság örvényébe. Egy ember megsértette önt, ön pedig lelötte, és most azt mondja, hogy nem ösméri az Istent, és gyűlöli az életét... Ez éppenséggel nem csoda, jó uram.

Ezek után a szabadkőműves, mintha a folytonos beszédbe belefáradt volna, megint hanyatt-dőlt a pamlagra és lehúnyta a szemeit. Pierre elnézte szigorú, mozdulatlan, öreges és szinte halálra vált arcát, és hangtalanul mozgatta az ajkait. Azt akarta mondani: igen, ez gyalázatos, léha és erkölcstelen élet, - de nem merte megtörni a csendet.

A szabadkőműves rekedten és öregesen elkezdett köhögni és az inasát szólította.

- Hogy állunk a lovakkal? - kérdezte a nélkül, hogy Pierre-re ránézett volna.

- Hoztak egy előfogatot, - felelt az inas. - Nem parancsol még pihenni?

- Nem, csak fogass be.

„Talán bizony elmegy és itt hagy engem egyedül, a nélkül, hogy mindent megmondott s nekem támogatást ígért volna?” - gondolta Pierre, fölkel s lehorgasztott fejjel, időnkint egy-egy pillantást vetve a szabadkőművesre, elkezdett föl- és alájárni a szobában. - „Igen, én erre nem is gondoltam, csakugyan megvetésre méltó, feslett életet folytattam, a melyet azonban nem szerettem és nem is akartam soha, - gondolta Pierre, - de ez az ember ösmeri az igazságot, s ha akarná, én előttem is föltárható.” Pierre szerette volna ezt neki megmondani, de nem volt hozzá bátorsága. A jövevény öreges kezeivel megszokott módon összeszedegette a holmiját, és elkezdte begombolni a bundáját. Miután ezt befejezte, odafordult Bezuchijhoz, s egykedvűen, udvarias hangon így szólt hozzá:

- És most, hova méltóztatik menni, jó uram?

- Én?... Pétervárra megyek, - felelt Pierre gyerekes, határozatlan hangon. - Nagyon köszönöm. Mindenben egyetértek önnel. De ne gondolja ám, hogy én annyira rossz vagyok. Egész lelkemből szeretnék az lenni, a minek ön szerint lennem kellene, de nekem soha senkiben se volt támaszom... Egyébiránt ennek első sorban magam vagyok az oka. Segítsen rajtam, tanítson, s akkor lehet, hogy még elérem... - Pierre nem tudott tovább beszélni, egyet szippantott az orrával és elfordult.

A szabadkőműves sokáig hallgatott s nyilván valamit fontolgatott.

- Segítséget csakis az Isten adhat, - mondotta, - de a segítségnek azzal a fokával, a melylyel a mi rendünk rendelkezik, készségesen szolgál önnek, jó uram. Ön úgy is Pétervárra megy, adja át ezt Villarszkij grófnak, (elővette a tárczáját s egy négyszeresen összehajtott papírlapra írt valamit). Engedje meg, hogy egy tanácsot adjak önnek. Megérkezvén a fővárosba, a legelső időt szentelje a magányosságnak és saját maga megvizsgálásának, s ne lépjen életének az eddigi útjára. Most pedig szerencsés utat kívánok önnek, jó uram, - mondotta, észrevevén, hogy inasa belépett a szobába, - és sikert...

A jövevény, mint Pierre később a fölviigázó könyvéből megtudta, Bazgyejev Alexejevics Oszip volt. Bazgyejev még a Novikov-féle idők egyik legösmertebb szabadkőművese és martinistája volt. Eltávozása után Pierre nem feküdt le s nem is kérdezősködött a lovak után, hanem még sokáig járt föl és alá az állomásépület vendégszobájában, eltűnődött kicsapongó multján, s az ujjászületés ujjongásával elképzelte boldog, minden gáncs nélkül való és erényes jövőjét, melyet elérni most oly könnyűnek látszott előtte. Úgy tetszett neki, hogy csak azért élt olyan bűnös életet, mert legfeljebb olykor, akkor is csak véletlenül jutott eszébe, milyen jó volna erényesnek lenni. Az előbbi kétségeknek nyoma se maradt a lelkében. Erősen hitt az olyan emberek testvéresülésének a lehetőségében, a kik azzal a célzattal egyesülnek, hogy egymást az erény útján támogassák, s ilyennek látszott előtte a szabadkőművesség.

III.

Pétevárra érkezén, Pierre senkit sem értesített megérkezéséről, nem járt sehová, és egész napokon át Kempis Tamás könyvét olvasta, melyet maga se tudta, ki juttatott el hozzá. Pierre csak egy dolgot értett meg ebből a könyvből; megértette azt az előtte eddig ösmeretlen gyönyörűséget, a melyet a tökéletesség elérhetőségében, és az emberek közt való testvéri és tevékeny szeretet lehetőségébe vetett hit nyújtott, s a melyet Alexejevics Oszip fedezett föl előtte. Egy héttel a megérkezése után a fiatal lengyel gróf Villarszkij, a kit már a pétevári társaságból úgy felületesen ösmert, olyan hivatalos és ünnepélyes ábrázattal lépett a szobájába, mint annak idején Dolochov segédje, s miután betette maga után az ajtót és meggyőződött arról, hogy Pierre-en kívül senki sincs a szobában, imígyen fordult hozzá:

- Én egy megbízással és egy ajánlattal jöttem önhöz, gróf, - szólalt meg a nélkül, hogy leült volna. - Egy, a mi rendünkben nagyon magas polczon lévő egyéniség járt közben azért, hogy ön a mi rendünkbe a szokásos határidő előtt fölvétessék, és engem kért föl, hogy önt ajánljam. Én szent kötelességemnek tartom, hogy ennek a személyiségnek az akaratát teljesítem. Akar-e tehát ön az én közvetítemmel a szabadkőművesek rendjébe belépni?

Ennek az embernek, a kit Pierre a bálokon csaknem mindig szeretetreméltóan mosolyogva s a legragyogóbb asszonyok társaságában látott, ez a hideg és szigorú hangja, szinte megdöbben-tette őt.

- Igen, akarok, - felelt Pierre.

Villarszkij lehajtotta a fejét.

- Még egy kérdést, gróf, - mondotta, - a melyre nem mint leendő szabadkőművest, hanem mint tisztességes embert (galant homme) kérem, legyen szíves teljesen őszintén felelni: szakított-e ön eddigi meggyőződéseivel, hisz-e már Istenben?

Pierre elgondolkozott.

- Igen... igen, hiszek Istenben, - mondotta.

- Akkor hát... - kezdte Villarszkij, de Pierre félbeszakította.

- Igen, hiszek Istenben, - ismételte még egyszer.

- Akkor hát mehetünk, - szólott Villarszkij. - A kocsim rendelkezésére áll.

Villarszkij egész úton hallgatott. Pierre kérdésére, hogy mit kell tennie és hogy' kell majd felelnie, Villarszkij csak annyit mondott, hogy nálánál méltóbb testvérek fogják őt megvizsgálni, s hogy egyéb dolga nem lesz, mint az igazat megmondani.

Elérkezén egy nagy ház kapujához, a melyben a páholy helyiségei voltak, fölmentek a sötét lépcsőn s egy kivilágított előszobába jutottak, a hol maguknak, minden segítség nélkül kellett a kabátjaikat levenniök. Az előszobából egy szobába léptek. Az ajtóban egy furcsán öltözött ember állott. Villarszkij elébe menve, halkan mondott neki valamit francziául, majd odalépett egy szekrényhez, a melyben Pierre még soha nem látott ruhákat pillantott meg. Villarszkij kivett belőle egy kendőt, elkötötte vele Pierre szemeit s hátul csomót kötött rá, miközben pár szál haját is belefogta, a mi némi fájdalmat okozott neki. Azután odahúzta őt magához, megcsókolta, s elvezette valahová. Pierre-nek ott, a hol a haja is be volt kötve a csomóba, fájt a feje bőre, összeránczolta a homlokát a fájdalomtól, s Isten tudja miért, szégyenkezve elmosolyodott. Hatalmas alakja, karjait leeresztve, ránczos és mosolygós ábrázattal, bizonytalan és félénk léptekkel követte Villarszkijt.

Vagy tíz lépés után Villarszkij megállt.

- Bármilyen történjék is önnek, - mondotta, - mindent férfiasan el kell viselnie, föltéve, hogy szilárdan el van rá szánva, hogy belép rendünkbe. (Pierre igenlőleg bólintott.) Ha kopogást hall az ajtón, vegye le szemeiről a kendőt, - tette hozzá Villarszkij; - férfiaságot és sikert kívánok önnek, - s Pierre-el kezet szorítván, távozott.

Pierre, mikor egyedül maradt, még egyre mosolygott. Vagy kétszer vállat vont, mintha le akarta volna oldani a kendőt, fölemelte, majd ismét leeresztette a kezét. Az az öt perc, a melyet így bekötött szemekkel töltött el, egész órának tetszett előtte. Megpuffadtak a kezei, megbicsaklottak a lábai, s úgy érezte, hogy fáradt. A legzavarosabb és legkülönbözőbb érzelmek dúltak benne. Rettegett attól, a mi vele történni fog, de még inkább attól, hogy el találja árulni rettegését. Kíváncsi volt, mi történik vele, mi mindent fog látni; de mindennél nagyobb volt azon való öröme, hogy elérkezett az a perc, a melyben végre ráléphet az újjászületésnek s az erényesen tevékeny életnek arra az útjára, a melyről Alexejevics Oszippal való találkozása óta állandóan ábrándozott. Erős kopogás hallatszott az ajtón, Pierre levette a szemeiről a kendőt és körülnézett. Teljes sötétség volt a szobában: csak egyetlen egy ponton égett valami fehér tartóban egy lámpa. Pierre közelebb ment és látta, hogy a lámpa egy fekete asztalon állott, a melyen nyitott könyv hevert. Ez a könyv az Evangélium volt; az a fehér tartó, a melyben a lámpa égett, egy emberi koponya volt, a maga odvaival és teljes fogsorával. Elolvastván az Evangélium első szavait: „Kezdetben vala amaz Ige, és az az Ige vala az Istennél, és az az Ige Isten vala”, Pierre megkerülte az asztalt s egy nagy, nyitott, valamivel megtöltött ládafélét látott. Ez a láda egy csontokkal teli koporsó volt. Legkevesebb sem lepte meg, a mit látott. Abban a reményben, hogy teljesen új, az eddigtől minden tekintetben különböző életet fog kezdeni, minden furcsaságra, még furcsább dolgokra is el volt készülve, mint a miket eddig látott. A koponya, a koporsó, az Evangélium, - úgy tetszett neki, hogy mindegyik, sőt ennél még sokkal többre is számított. Iparkodván magában a meghatottság érzését fölkelteni, körülnézett. - „Isten, halál, szeretet, az emberek testvéresülése”, - mondogatta magában, s homályos, de örömteljes képzeteket kapcsolt össze ezekkel a szavakkal. Kinyílt az ajtó s belépett valaki.

A gyér világosságban Pierre egy alacsony termetű embert pillantott meg. Ez az ember, a ki nyilván a világosságról jött be a homályba, megállt; azután óvatos léptekkel odament az asztalhoz, és rátette bőrkezyűs kis kezét.

Ezen az alacsony termetű emberen fehér bőrkötény volt, mely egész mellét és lábainak egy részét is eltakarta, a nyakán valami nyakláncz-féle lógott, a mely mögöl egy magas, fehér ingfodor állt ki, mely egész körülfogta alulról megvilágított, hosszúkás arcát.

- Miért jött ön ide? - kérdezte a jövevény, s a Pierre által okozott neszre odafordult hozzá. - Ön, a ki nem hisz a világosság igazságában, s a ki nem is látja ezt a világosságot, miért jött ide, s mit akar tőlünk? Bölcseséget, erényt, fölvilágosodást?

Abban a pillanatban, a mint az ajtó kinyílt s az ösmeretlen ember belépett, Pierre éppen olyan rémületet és áhítatot érzett, mint a minő gyermekkorában a gyónás alkalmával vett volt rajta erőt: szemtől-szemben érezte magát egy, körülményeit tekintve, rá nézve teljesen idegen léttel, s egy az emberek testvéresülése révén hozzá közel álló emberrel. Pierre szinte fájó szívdobogással közeledett a *rhetorhoz* (így hívják a szabadkőműveseknél azt, a ki a jelentkezőket a rendbe való belépésre előkészíti). Pierre, közelebb lépve, fölismerte a rhetorban egy Szmolyaninov nevű ösmerőst, de az a gondolat, hogy a jövevény csakugyan ösmerőse, most bántotta őt: a jövevény egyszerűen testvére és erényekkel ékes vezetője volt neki. Pierre sokáig nem tudott felelni, úgy, hogy a rhetor kénytelen volt a kérdését megismételni.

- Igen, én... én... az újjászületést akarom, - nyögte ki Pierre nagy nehezen.

- Helyes, - szólott Szmolyaninov és legott folytatta: - van-e önnek fogalma azokról az eszközökről, a melyekkel a mi szent rendünk önt célja elérésében támogathatja? - kérdezte a rhetor nyugodtan és szaporán.

- Én... támogatást... segítséget... remélek... az újjászületésben, - mondotta Pierre reszkető hangon és akadozva, a mi részben az izgatottságától, részben pedig onnan eredt, hogy nem volt hozzászokva elvont dolgokról oroszul beszélni.

- Milyen fogalmai vannak önnek a szabadkőművességről?

- Én a szabadkőművesség alatt az emberek fraternité-jét (testvéresülés) és egyenlőségét értem, erényes célok elérésére, - felelt Pierre, s mindjobban kezdte magát szégyelni azért, hogy a szavai oly kevésbé voltak a pillanat ünnepélyességéhez illők. - Én...

- Jól van, - szólott a rhetor szaporán s nyilván teljesen meg volt elégedve ezzel a felelettel. - Vajjon keresett-e ön eszközöket ennek a célnak az elérésére a vallásban?

- Nem, én a vallást hazugságnak tartottam és nem követtem, - felelt Pierre olyan halkán, hogy a rhetor nem értette, s megkérdezte tőle, mit mondott. - Istentagadó voltam, - mondotta Pierre.

- Ön azért keresi az igazságot, hogy életében annak a törvényeit kövesse; következésképpen ön a bölcseséget és az erényt keresi, nemde?- szólott a rhetor pillanatnyi hallgatás után.

- Igen, igen, - erősítette Pierre.

A rhetor megköszöri a torkát, keztyűs kezeit a mellén összetette, és elkezdett beszélni.

- Most pedig, föl kell tárnom ön előtt a mi rendünk legfőbb célját, - mondotta, - s ha ez a cél egyezik az önével, úgy önnek csak hasznára lesz, ha a rendünkbe belép. A mi rendünknek első és legfontosabb célja és egyúttal alapja is, a melyen épült, s a melyet semmi emberi erő meg nem dönthet, egy bizonyos fontos mysteriumnak a megőrzése és utódainkra való átruházása, egy olyan mysteriumnak, mely a legrégibb időkről, sőt magától a legelső embertől maradt reánk, s a melytől, úgy lehet, az egész emberi nem sorsa függ. De mert ez a mysterium olyan természetű, hogy azt megérteni és hasznára fordítani senki sem tudja, hacsak önmagának hosszú időn át folytatott és szorgalmas megtisztítása által erre előkészítve nincsen, úgy nem is mindenki remélheti, hogy ennek a mysteriumnak egyhamar a birtokába jut. Ezért van nekünk egy második célunk is, mely abban áll, hogy tagjainkat előkészítsük, a szíveiket, a mennyire lehet, megjavítsuk, s elméjüket megtisztítsuk és fölvilágosítsuk, még pedig azokkal az eszközökkel, a melyek hagyományként szálltak ránk olyan férfiaktól, a kik ennek a mysteriumnak a földerítésén fáradoztak, hogy így képesekké tegyük őket ennek a mysteriumnak a befogadására. Tagjaink megjavításával és megtisztításával pedig, harmadszor, meg akarjuk javítani az egész emberi nemet, a mikor tagjainkat mint a becsület és az erény példányképeit állítjuk oda elé, s ezzel akarunk minden erőnkéből küzdeni a gonoszság ellen, mely a világon uralkodik. Gondolkozzék erről, s később majd újra bejövök önhöz, - mondotta és kiment a szobából.

- Küzdeni a gonoszság ellen, mely a világon uralkodik... - ismételte Pierre, s elképzelte ezen a téren való jövőendő működését. Maga elé képzelt olyan embereket, a milyen csak két héttel ezelőtt még ő maga is volt, s oktatta nevelő szóval fordult hozzájuk. Bűnös és szerencsétlen embereket képzelt maga elé, a kiken szóval és tettel segített; zsarnokokat, a kiknek a kezeiből megmentette áldozataikat. A rhetor által említett három cél közül ez az utolsó, az emberi nem megjavítása, Pierret különösen érdekelte. Az a fontos mysterium, a melyről a rhetor megemlékezett, bár ingerelte a kíváncsiságát, de nem létezőnek tetszett előtte; a második cél pedig, önmagának a megjavítása és megtisztítása, csak kevésbé foglalkoztatta őt, mert ebben

a pillanatban gyönyörűséggel úgy érezte, hogy máris teljesen megtisztult eddigi bűneitől, s nem is képes már egyébre, mint a jóra.

Egy félóra múlva visszatért a rhetor, hogy a jelentkezővel azt a hét erényt közölje, melyet a Salamon-templom hét lépcsőjének megfelelően, minden szabadkőművesnek magában ápolnia kell. Ezek az erények a következők: 1. a *szerénység*, a rend titkainak a megőrzése; 2. *engedelmesség* a rend magasabb rangfokozatai iránt; 3. *erkölcsösség*; 4. *szeretet* az emberiség iránt; 5. *bátorság*; 6. *bőkezűség* és 7. *szeretet* a halál iránt. - A mi a *hetediket* illeti, - szólott a rhetor, - a halálról való gyakori elmélkedés által iparkodjék annyira vinni magát, hogy ne tartsa a halált többé félelmes ellenségnek, hanem jó barátnek... a ki megszabadítja az erény munkájában fáradó lelket az élet nyomorúságaitól, hogy elvezesse őt a jutalom és a megnyugvás helyére.

„Igen, ennek így kell lenni”, - gondolta magában Pierre, mikor ezek után a rhetor megint kiment és tünődésében egyedül hagyta őt. - „Ennek így kell lenni, de én még annyira gyöngé vagyok, hogy szeretem az életemet, melynek az értelme csak most kezd valamelyest kibontakozni előttem.” De a többi öt erényt, a melyeket Pierre az újjain számlálgatva idézett föl az emlékezetében, már ott érezte a lelkében; a *férfiasságot* is, a *bőkezűséget* is, az *erkölcsösséget* is, az *emberiség iránt való szeretetet* is, de különösen az *engedelmességet*, mely utóbbi már nem is látszott előtte erénynek, hanem boldogságnak, (Olyan örömet okozott neki most az, hogy felszabadult a szeszélyei alól, s alárendelhetette az akaratát annak és azoknak, a kik ösmerték a kétségszövegbevonhatatlan igazságot). A hetedik erényt Pierre elfelejtette és semmiképpen se tudott visszaemlékezni rá.

Harmadízben a rhetor valamivel hamarabb tért vissza és megkérdezte Pierret, vajjon még mindig oly szilárd-e az elhatározása, s el van-e rá szánva, hogy mindannak aláveti magát, a mit tőle kívánni fognak.

- Én mindenre kész vagyok, - felelt Pierre.

- Még azt is közölnöm kell önnek, - szólott a rhetor, - hogy a mi rendünk nemcsak szavakkal terjeszti az ígét, hanem más eszközökkel is, a melyek az igazság és az erény őszinte keresőire erősebben hathatnak a szóbeli magyarázatoknál. Már ez a ház is, a maga berendezésével, a melyet ön itt lát, kell, hogy többet mondott legyen az ön szívének, - föltéve, hogy őszinte, - mint a szavak; lehet, hogy ön fölvetelének további folyamán a szemléltetésnek más, hasonló jelenségeivel is meg fog ösmerkedni. A mi rendünk a régi idők társaságait utánozza, melyek hierogliphákkal tárták föl a tanításaikat. A hierogliphá, - folytatta a rhetor, - valami olyan nem érzékelhető, elvont fogalomnak képletes ábrázolása, melynek ugyanolyan tulajdonságai vannak, mint annak a tárgynak, a melyet ez az ábrázolat jelképez.

Pierre nagyon jól tudta, mi az a hierogliphá, de nem mert szólani. Némán hallgatta a rhetort, s mindenképpen kiérezte, hogy legott elkezdődik a próbatétel.

- Ha az ön elhatározása szilárd, akkor hozzá kell látnom, hogy önt bevezessem, - szólott a rhetor és közelebb lépett Pierrehez. - A bőkezűség jeléül kérem, adja át nekem összes értéktárgyait.

- De hiszen nincs nálam semmi, - mondotta Pierre, azt híván, hogy mindenét kívánják, a mije csak van.

- Azt, a mi önnek van: az óráját, a pénzét, a gyűrűit...

Pierre sietve elővette a tárczáját, az óráját, és kövér újjairól sokáig nem tudta lehúzni a jegygyűrűjét. Mikor az is megtörtént, a szabadkőműves így szólt:

- Az engedelmesség jeléül, kérem, szíveskedjék levetkőzni. - Pierre a rhetor utasítására levetette a frakkját, a mellényét és a bal cipőjét. A szabadkőműves a melle bal oldalán feltárta az ingét, s lehajolván, ballábán térdén felül felgyűrte a nadrágját. Pierre sietve a jobb lábáról is le akarta húzni a cipőt és fel akarta gyűrni a nadrágját, hogy ezt az előtte ösmeretlen embert ettől a fáradságtól megkímélje, de a szabadkőműves azt mondta neki, hogy erre nincs szükség, s papucsot adott a bal lábára. Pierre a szégyenlősség, a kétségek és az öngúny mosolyával, mely akarata ellenére kiült az arczára, leeresztett karokkal és szétterpesztett lábakkal állt a rhetor-testvér előtt, és várta további parancsait.

- És végül, a tisztaszívűség jeléül, kérem, vallja be nekem a legnagyobb szenvedélyét, - mondotta.

- Sz szenvedélyemet! De mikor olyan sok szenvedélyem *volt*, - felelt Pierre.

- Azt a szenvedélyét, mely legjobban megingatta önt az erény útján, - magyarázta a szabadkőműves.

Pierre hallgatott és gondolkozott.

„A bor? Az evés? A tétlenség? A lustaság? A hevesesség? A harag? Az asszonyok?” - sorolta föl egymásután a bűneit, miközben egyre mérlegelte őket, sehogy’ se tudván, melyiknek adja az elsőséget.

- Az asszonyok, - mondotta végre halk, alig hallható hangon. A szabadkőműves meg se mocczant, s azután jó darabig nem szólt semmit. Végre odament Pierrehez, fölvette az asztalon heverő kendőt s megint bekötötte a szemeit.

- Utólszor mondom önnek: fordítsa egész figyelmét magára, tegyen lánczot az érzelmeire s ne keresse a boldogságot a szenvedélyekben, hanem a szívében. A boldogság forrása nem kívülünk, hanem bennünk van.

Pierre már régóta érezte magában a boldogságnak azt az üdítő forrását, mely ma örömmel és meghatottsággal töltötte be a lelkét.

IV.

Csakhamar ezután már nem az előbbi rhetor jött be Pierrehez, hanem az ő ajánlója, maga Villarszkij, a kit a hangjáról legott megismert. Az elhatározásának szilárdságára vonatkozó újabb kérdésekre Pierre így felelt:

- Igen, igen, el vagyok szánva, - s egyik, mezítelen, és másik, cipős lábával bátortalanul és egyenletlenül lépkedve, fedetlen, kövér mellével, gyerekesen sugárzó mosolylyal ment előre, miközben Villarszkij kardot szegezett meztelen mellének. A szobából kilépve keresztül-kasul vezették őt a folyosókon és végre odavitték a páholy ajtajához. Villarszkij elköhintette magát, mire szabadkőműves kalapács-jelekkkel feleltek neki, s kinyílt előttük az ajtó. Valami mély, hosszú hang (Pierre szemei még mindig be voltak kötve) megkérdezte tőle, kicsoda, hol és mikor született stb. Majd ismét elvezették valahová s menetközben, a nélkül, hogy szemeiről a kendőt levették volna, mindenféle allegóriákat mondtak neki útjának a fáradalmairól, a szent barátságról, a Mindenség örök Építő mesteréről, a férfiasságról, a melylyel a fáradalmakat és a veszedelmeket viselnie kell. Ez alatt az út alatt Pierre észrevette, hogy őt hol *jelentkezőnek*, hol *szenvedőnek*, hol pedig *küzdőnek* nevezték, s e közben kalapácsokkal és kardokkal különféle hangokat adtak. Mialatt odavezették őt valami tárgyhoz, észrevette, hogy zavar és egyenletlenség támadt a vezetői közt. Hallotta, a mint a körülötte lévő emberek suttogva vitatkoztak, és egyikük mindenáron ragaszkodott hozzá, hogy őt valami szőnyegre is

rávezessék. Ezután megfogták a jobb kezét és rátették valamire, a bal kezével meg odaszorították a melléhez egy czirkalmat és elisméltetve vele azokat a szavakat, a melyeket egyikük felolvasott, elmondatták vele a rend törvényeinek a megtartására vonatkozó hűség- esküt. Majd eloltották a gyertyákat, s mint a szagáról érezte, borszeszt gyújtottak meg és azt mondták neki, hogy az, a mit most lát, a kis világosság. Levették a szemeiről a kendőt, s Pierre, mintha álmodott volna, a borszesz gyér világosságánál néhány embert látott maga körül, a kik épp úgy, mint a rhétor, fehér kötényt viseltek, s ott állván előtte, egy-egy kardot tartottak a mellének szegezve. Volt közöttük egy ember, a kinek véres volt az inge. Pierre, mikor ezt meglátta, előrenyomult a mellével a kardok felé, azt akarván, hogy belészúrják őket. De a kardok kitértek előle, mire legott megint bekötözték a szemeit.

- Most láttad a kis világosságot, - mondotta neki egy hang. Azután megint meggyújtották a gyertyákat, azt mondták neki, hogy most meg kell látnia a teljes világosságot is, megint levették a szeméről a kendőt, és egyszerre legalább tíz hang így szólt: sic transit gloria mundi.

Pierre kissé magábaszállott és elkezdett körülnézni a szobában, a melyben volt, és szemügyre vette a körülötte lévő embereket. Egy feketével bevont hosszú asztal körül vagy tizenkét ember ült, ugyanolyan ruhában, mint azok, a kiket már előbb látott. Némelyeket már a pétervári társaságból ismert közülök. Az elnöki székből egy ismeretlen fiatal ember ült, a kinek valami furcsa kereszt csüggött a nyakán. Tőle jobbra egy olasz abbé ült, kivel Pierre most két esztendeje Pavlovna Annánál találkozott. Volt ott még egy nagyon előkelő állású ember, és egy svájci születésű nevelő, a ki azelőtt Kuraginék házában lakott. Valamennyien ünnepélyesen hallgattak, s az elnök szavára figyeltek, a ki egy kalapácsot tartott a kezében. A falra egy tüzes csillag volt alkalmazva; az asztaltól jobbra egy szőnyeg volt leterítve, a melyet mindenféle rajzok ékesítettek, a másik oldalon pedig valami oltárféle állott, rajta az Evangéliummal és a koponyával. Az asztal körül két nagy, a templomiakhoz hasonló gyertyatartó volt felállítva. A testvérek közül ketten odavezették Pierre-t az oltárhoz, s lábait derékszög alakban behajtották s parancsolták, hogy feküdjék le, azt mondván neki, hogy az a templom kapuja, a mely előtt most leborult.

- Előbb meg kell kapnia a vakoló-kanalat, - suttogta a testvérek egyike.

- Ugyan kérem, elég legyen már, - szólt rá a másik.

Pierre nem engedelmeskedett, rövidlátó szemeivel zavartan nézett körül, s egyszerre kételkedés szállott a lelkébe.

„Hol vagyok? Mit csinállok? Vajjon nem kaczagnak-e rajtam? Nem fogok-e szégyenkezni, ha minderre visszagondolok?” De ez a kételkedés csak egy pillanatig tartott. Pierre ránézett a körülötte lévő emberek komoly arczaira, eszébe jutott mindaz, a min már keresztülment, és belátta, hogy feleúton nem lehet megállania. Megrémült a kételkedésén, s iparkodván magába az iménti meghatottságot visszaidézni, odaborult a templom kapui elé. És csakugyan, az előbbinél még fokozottabb megindultság vett erőt rajta. Mikor egy darab ideig ott hevert, ráparancsoltak, hogy keljen föl, ugyanolyan fehér kötényt adtak rá, mint a milyen a többiekén volt, odaadtak neki egy vakoló-kanalat és három pár keztyűt, mire a nagymester odafordult hozzá. Azt mondta neki, legyen rajta, hogy semmivel se szennyezze be ennek a kötének a fehérségét, mely az erő és a szeplőtelenység jelvénye; azután a titokzatos vakoló-kanálról azt mondta, hogy munkálkodjék vele azon, hogy a szívét minden bűntől megtisztítsa, és leereszkedően támogassa vele embertársainak a szívét. Azután az első pár férfi-keztyűről azt mondta, hogy ennek a jelentőségét még nem tudhatja, de azért meg kell őriznie, a másodikról azt, hogy a gyűlések alkalmával viselje, a harmadik pár, női kézre való keztyűről pedig ezt mondotta:

- Kedves testvér, ez a pár női keztyű is önnek van szánva. Adja ezt a pár keztyűt annak a nőnek, a kit valamennyi közt a legtöbbre becsül. Ezzel az ajándékkal meggyőzi szívének a tisztaságáról azt, a kit méltó kőműves-nővérnek választ maga mellé. - Rövid hallgatás után hozzátette: - Csak arra ügyelj, kedves testvér, nehogy tisztátalan kezekre kerüljön ez a keztyű.

Mialatt a nagymester ezeket a szavakat mondotta, Pierre-nek úgy tetszett, mintha az elnök zavarba jött volna. Pierre még inkább zavarba jött, szinte a könyekig elpirult, mint a hogy' a gyermekek szoktak, nyugtalanul nézett körül, mire kínos csend következett.

Ezt a csöndet a testvérek egyike törte meg, a ki odaállítván Pierre-t a szőnyegre, elkezdte neki magyarázni a rajta ábrázolt tárgyak: a nap, a hold, a kalapács, az irányléc, a vakaró-kanál, a nyers- és a kockakő, az ónlap, a három ablak stb. jelentőségét. Azután kijelölték Pierre-nek a helyét, megmutatták neki a páholy jelvényeit, megmondták neki a jelszót és végre megengedték, hogy leüljön.

A nagymester elkezdte felolvasni a szabályzatot. Ez a szabályzat rendkívül hosszú volt, és Pierre örömeiben, izgatottságában és szégyenében képtelen volt megérteni azt, a mit előtte felolvastak. Csak a szabályzat utolsó szavaira figyelt oda, a melyek megmaradtak az emlékezetében.

„Mi, a mi templomainkban nem ismerünk más fokozatokat, - olvasta a nagymester, - mint azokat, a melyek az erény és a bűn közt vannak. Óvakodjál az olyan megkülönböztetésektől, melyek az egyenlőséget megzavarhatnák. Bárki legyen is, siess testvérednek a segítségére, oktasd a tévelygőt, emeld föl az elbukottat és soha se táplálj haragot vagy ellenséges indulatot a testvéred iránt. Légy gyöngéd és előzékeny. Szítsad minden szívben az erény tüzét. Oszd meg boldogságot embertársaddal, és ígység ne zavarja meg benned soha ezt a tiszta gyönyörűséget.”

„Bocsáss meg az ellenségednek és ne állj boszút rajta, hacsak azzal nem, hogy jót cselekszel vele. Ily módon a legfőbb törvényt teljesítve, újra eljutsz egykori, elvesztett „magasztosság” nyomdokaiba”, - fejezte be és fölkelvén, megölelte és megcsókolta Pierre-t.

Pierre, szemében az öröm könnyeivel nézett körül, nem tudta, mit feleljen az üdvözlésekre s a régebbi ismeretségek felújítására, a melyekkel őt körülvették. Ő nem ismert el semmiféle ismeretséget; mindezekben az emberekben csak testvéreket látott, s égett a vágytól, hogy velük karöltve mielőbb munkához láthasson.

A nagymester kopogott a kalapácsával, a mire mind leültek a helyeikre és egyikük felolvasta az alázatosság szükségességéről szóló tanítást.

A nagymester felszólította a jelenvoltakat, hogy teljesítsék utolsó kötelezettségüket, és az az előkelő úr, a ki az alamizna-gyűjtő tisztét töltötte be, körüljárta a testvéreket. Pierre mind azt a pénzt, a mi csak nála volt alá akarta írni az ívre, de attól tartott, hogy ezt kérdésnek veszik s így csak annyit írt alá, mint a többiek.

Az ülés véget ért, és útközben hazafelé úgy tetszett Pierre-nek, mintha valami messzi utazásról tért volna meg, a melyen évtizedeket töltött el, s ez alatt teljesen megváltozott és az élet azelőtti rendjétől és szokásaitól teljesen elmaradt.

V.

A páholyba történt föl vételét követő napon Pierre otthon maradt s egy könyvet olvasott, miközben iparkodott annak a négyszögnek az értelmébe behatolni, melynek egyik oldala az Istent, a másik az erkölcsi-, a harmadik a fizikai világot s a negyedik ennek a kettőnek a

keverékét jelképezte. Olykor elfordult a könyvtől és a négyszögtől, s képzeletében új életének egész tervét megcsinálta. Tegnap azt hallotta a páholyban, hogy párbajának a híre az uralkodó fülébe is eljutott, s hogy rá nézve legokosabb volna, ha elmenne Pétervárról. Pierre úgy gondolkodott, hogy visszavonul délvidéki birtokaira, s ott a parasztjaival kezd foglalkozni. Örömmel fontolgatta ezt az új életet, mikor egyszerre egészen váratlanul betoppant a szobába Vaszilij herceg.

- Kedvesem, mi a manót csináltál te Moszkvában? Mért vesztél össze Lelával, lelkem? Te tévedsz, - szólott Vaszilij herceg, mikor a szobába lépett. - Én mindent tudok, és teljes bizonyossággal mondhatom neked, hogy Elen épp oly ártatlan veled szemben, mint Krisztus volt a zsidókkal szemben.

Pierre felelni akart, de a herceg félbeszakította.

- És mért nem fordultál egész egyszerűen és egyenesen hozzám, mint jó barátodhoz? Én mindent tudok, mindent értek, - mondotta, - te úgy viselted magadat, mint az olyan emberhez illik, a ki tart valamit a becsületére; lehet, hogy kissé elhamarkodtad a dolgot, de erről ne beszéljünk. Csak azt gondold meg, milyen helyzetbe sodortad őt, és engemet is a társaság, sőt az udvar szemében is, - tette hozzá valamivel halkabban. - Ő Moszkvában van, te itt. Csak gondold meg, lelkem. - Leszorította a kezét. - Itt csak félreértésről lehet szó; ezt, úgy gondolom, magad is érzed. Írj neki most tüstént velem együttesen egy levelet, s ő majd eljön és tisztába hozunk mindent, ellenkező esetben könnyen megeshetik lelkem, hogy kárát vallo.

Vaszilij herceg biztató pillantást vetett Pierre-re.

- Jó forrásból tudom, hogy az özvegy császárné is élénken érdeklődik az egész dolog iránt. Tudod, hogy Elen nagy kegyben áll nála.

Pierre többször is el akart kezdeni beszélni, de egyrésről Vaszilij herceg megakadályozta benne, másrésről pedig maga Pierre is félt a határozott visszautasításnak és ellenkezésnek azon a hangján kezdeni beszélni, melylyel az apósának felelni szilárdan el volt határozva. Ezen kívül eszébe jutottak a szabadkőműves szabályzatnak ezek a szavai is: „Légy gyöngéd és előzékeny”. Összeránczolta a homlokát, elpirult, hol fölkelt, hol meg újra leült s nagy küzdelem folyt a lelkében, életének ebben a legsúlyosabb pillanatában, a mikor szemtől-szembe kellemetlenséget kellett mondania valakinek, még pedig olyasvalamit, a mi homlok-egyenest ellentétben állott azzal, a mire az a valaki számított. Úgy hozzá volt már szokva ahhoz, hogy Vaszilij herceg hanyagul öntelt modorának alárendelje magát, hogy most is úgy érezte, nem lesz képes neki ellenállni; de azt is érezte, hogy egész további sorsa függ attól, a mit most mondani fog neki; vajjon megmarad-e az eddigi régi úton, vagy pedig rátér arra az újra, a melyet oly csábítóan rajzoltak le előtte a szabadkőművesek, és a melyen, erős meggyőződése szerint, meg fogja találni az új életre való újjászületését.

- Nos hát, lelkem, - szólott Vaszilij herceg tréfásan, - mondj „igen”-t, s én azonnal írok a nevedben, s csapunk egy nagy áldomást. - De Vaszilij herceg be se fejezhette a tréfáját, mikor Pierre, az apjára emlékeztető dühvel az arcán, a nélkül, hogy a herceg szemébe nézett volna, suttogva így szólt:

- Herceg, én önt nem hívtam ide, menjen, kérem, menjen innen! - Fölkelt és kinyitotta előtte az ajtót. - Menjen hát, - ismételte s szinte maga se hitt magának, de örült a zavar és a rémület kifejezésének, mely Vaszilij herceg arcán megjelent.

- Mi lelt? Beteg vagy?

- Menjen! - ismételte még egyszer reszkető hangon. És Vaszilij herceg kénytelen volt elutazni a nélkül, hogy bármi néven nevezendő fölvilágosítást kapott volna.

Egy hétre rá, Pierre elbúcsúzáva új szabadkőműves barátaitól, s nagyobb összeget hagyván náluk jótékony célokra, elutazott a birtokára. Új barátai adtak neki ajánló leveleket Kievből és Odesszába, az ottani szabadkőművesekhez s megígérték, hogy írnak neki, és mindenképpen támogatják őt új törekvéseiben.

VI.

Pierre és Dolochov becsületbeli ügyét szépen elsímították, és annak a nagy szigornak ellenére is, a melyet az uralkodó akkoriban a párbajjal szemben tanusított, sem a felek, sem a segédek nem vallották kárát az esetnek. De a párbaj története, a melyet Pierre-nek a feleségével történt szakítása is megerősített, élénk megbeszélés tárgya volt a társaságban. Pierre, a kire csak úgy félvállról és vállveregetve néztek, a mikor törvénytelen fiú volt, a kit dédelgettek és égis magasztaltak, mikor az orosz birodalom legjobb parthíjává lett, a házassága után, a mikor a házasulandó leányok és a lányos mamák semmit se várhattak többé tőle, nagyon sokat vesztett a társaság szemeiben, annyival is inkább, mert se nem tudta, se nem akarta hajszozni a társaság kegyeit. Most egyedül őt okolták a történetekért, s elmondották bárgyú és féltékeny embernek, a ki a vérszomjas düh ugyanolyan kitöréseinek a rabja, mint volt az apja. És mikor Pierre elutazása után Elen visszatért Pétervárra, nemcsak hogy örömmel, de az őt ért csapás által fölkeltett tisztelet egy bizonyos árnyalatával fogadták az ismerősei mind. Mikor szóba került az ura, Elen méltóságteljes kifejezést öltött, a melyet, - bár a jelentőségével nem igen volt tisztában, - feleszületett tapintatával sajátított volt el. Ez a kifejezés elárulta, hogy el van rá szánva, hogy panasz nélkül viseli a szerencsétlenségét, és hogy az ura az a kereszt, a melyet az Isten a vállaira rendelt. Vaszilij herceg már nyíltabban kimondta a véleményét. Mikor Pierre-re fordult a szó, vállat vont, s a fejére mutatva így szólt:

- Félbolond - ezt én mindig mondtam.

- Én megmondtam előre, - tódította Pierre-ről Pavlovna Anna, - én akkor mindjárt megmondtam, még pedig előbb, mint bárki más (az elsőségéhez szívósan ragaszkodott), hogy ez egy eszeveszett fiatal ember, a kit a század feslett elvei teljesen megrontottak. Én ezt még akkoriban mondtam, a mikor mindenki el volt ragadtatva tőle, s a mikor külföldről éppen hazaérkezve, az én egyik estélyemen mint valami második Marat mutatkozott be. És mi lett a vége? Én már akkor sem helyeseltam ezt a házasságot, s előre megjósoltam, mi fog történni.

Pavlovna Anna szabad napjain még mindig adott estélyeket, úgy mint azelőtt, olyan estélyeket, a minőket csak ő tudott rendezni, s a melyeken, mint ő maga mondta: „az igazi jó társaság színejava, a pétervári társaság értelmiségének a virága” szokott összegyűlni. A társaság illetén finom megválogatásán kívül, Pavlovna Anna estélyei még az által is kiváltak, hogy Pavlovna Anna minden estélyen valami más és más érdekes egyéniséggel kedveskedett a vendégeinek, és hogy sehol oly nyilvánvalóan és határozottan nem volt megállapítható a politikai hőmérőnek az a foka, a melyen a pétervári társaság udvari és legitimista köreinek a hangulata állott, mint ezeken az estélyeken.

Az 1806. év vége felé, a mikor már megjöttek a porosz hadsereg Jena és Auerstädt mellett Napoleon által történt megsemmisítésének, és a legtöbb porosz vár föladásának a szomorú részleteiről szóló hírek, s a mikor a mi csapataink már Poroszországban jártak és megkezdődött Napoleon ellen való második hadjáratunk, Pavlovna Anna megint nagy estélyt adott. „Az igazi jó társaság színe-java” ezúttal a férje által elhagyott, bűbajos, de boldogtalan Elenből, Mortemar-ból, az elragadó, és Bécsből csak nemrég visszatért Hyppolit hercegből, két diplomatából, a nagynéniből, egy fiatal emberből, a kit egyszerűen „a nagyérdemű ember”

néven ismertek a társaságban, egy újdonsült udvarhölgyből és az anyjából, és még néhány kevésbé figyelemre méltó egyéniségből állott.

Az, a kivel mint újonczczal Pavlovna Anna ezen az estén a vendégeinek kedveskedett, Drubeczkoj Borisz volt, a ki mint futár, éppen akkor érkezett volt meg a porosz hadseregtől, s egy nagyon előkelő személyiségnek volt a segédtisztje.

A politikai hőmérőnek az a foka, a melyet a társaság ezen az estén tapasztalt, a következő volt: bármennyire iparkodtak is az európai uralkodók és hadvezérek Napoleonnal szemben elnézőek lenni, hogy *nekem*, illetve *nekünk* ezzel kellemetlenségeket és keserőségeket okozzanak, a mi Bonaparteről táplált véleményünk, az nem változhatik. Mi ebben a tekintetben nem szűnünk meg őszinte véleményünknek kifejezést adni, és csak azt mondhatjuk a porosz királynak és másoknak: „Annál rosszabb önre nézve. Tu l’as voulu, George Dandin, ez minden, a mit mondhatunk”. Ime ezt mutatta a politikai hőmérő Pavlovna Anna estélyén. Mikor Borisz, a kivel a ház úrnője vendégeinek kedveskedni akart, a fogadó-szobába lépett, már csaknem az egész vendégsereg együtt volt, és a társalgás, a melyet Pavlovna Anna vezetett, Ausztriával való diplomáciai viszonyunk és a vele való szövetség reménye körül forgott.

Borisz, a ki egészen megfőrfiasodott, s üde, piros volt az arcza, választékos segédtiszti egyenruhájában, fesztelenül lépett a fogadó-szobába, s a mint illet, mindenekelőtt az öreg nagynénit üdvözölte, azután pedig belevegült a társaságba.

Pavlovna Anna csókra nyújtotta neki sovány kezét, bemutatta őt néhány előtte ösmeretlen személyiségnek, s halkan megnevezte előtte mindeniket.

- Kuragin Hyppolit herczeg, egy nagyon kedves fiatal ember, Krug úr, a koppenhágai diplomáciai ügyvivő, igen nagy eszű ember... és egyszerűen Sitov úr, a nagyérdemű ember, - mondotta arról, a ki ezt a melléknevet viselte.

Borisz, eddigi szolgálati ideje alatt, Mihajlovna Anna utánjárása, s tartózkodó jellemének tapintata és egyéb sajátságai révén rendkívül előnyös állásra tett szert a szolgálatban. Egy igen előkelő személyiségnek volt a segédtisztje, rendkívüli fontos küldetésben járt Poroszországban, a honnan csak mostanában tért vissza. Teljesen elsajátította azt az írásba nem foglalt függelmezt, mely Olmützben annyira megtetszett volt neki, mely lehetővé tette, hogy bizonyos esetekben az egyszerű hadnagyocskák sokkalta magasabban álljon, mint a tábornok, és a mely szerint a szolgálatban való sikerhez nem erőmegfeszítés, nem munka, hősiesség és kitartás, hanem mindehhez csak az kell, hogy az ember bánni tudjon azokkal, a kiknek a szolgálatok méltánylása a kezükben van, - és sokszor ő maga is elcsodálkozott gyors sikerein, és azon, hogy ezt mások nem tudták megérteni. Ennek a fölfedezésének következtében egész életmódja, volt ösmerőseihez való egész viszonya, és a jövőre vonatkozó tervei, mind teljesen megváltoztak. Nem volt gazdag ember, de azért az utolsó garasát is arra használta fel, hogy szebben öltözködjék, mint mások; később lett volna egy sereg élvezetről lemondani, mint sem hogy valami rozoga hintóban vagy viseltes ruhában mutassa magát Pétervár utczáin. Csak olyan emberekhez közeledett, olyanoknak az ösmeretségét kereste, a kik magasabban állottak, mint ő, s így esetleg hasznára lehettek. Szerette Pétervárt és gyűlölte Moszkvát. A Rosztovék házára s a Natasa iránt érzett gyermekkori szerelemre való visszaemlékezés kellemetlen volt neki, és azóta, hogy a hadsereghez bevonult, egyetlen egyszer se volt Rosztovéknál. Pavlovna Anna fogadó-szobájában, a melyben hogy megjelenhetett, azt nagy előléptetesként fogta föl, legott fölismerte a szerepét, és engedte, hogy Pavlovna Anna kihasználja azt az érdeklődést, a mely a személye iránt nyilvánult, miközben figyelmesen fürkészett minden arcot és gondosan mérlegelte a jelenvoltak mindenikéhez való közeledésének esetleges előnyeit. Odaült a szép Elen mellett számára kijelölt helyre és hallgatta az általános társalgást.

- „Bécs annyira a lehetőség határain kívül esőnek tartja a felajánlott tárgyalások kiindulási pontját, hogy ezt csak a legfényesebb sikerek révén véli elérhetőnek; viszont nem bízik azokban az eszközökben, a melyek nekünk ezeket a sikereket megszerezhetik.” A bécsi kormánynak ezt a hiteles mondását a dán diplomáciai ügyvivő mondta.

- Hízeglő bizalmatlanság, - jegyezte meg a nagyérdemű ember finom mosolylyal.

- Föltétlenül különbséget kell tenni a bécsi kormány és az osztrák császár között, - mondotta Mortemar. - Az osztrák császár ezt soha se gondolhatta, ezt csak a kormány mondja.

- Oh, kedves vicomte, - szólt közbe Pavlovna Anna, - Európa soha se lesz nekünk őszinte szövetségesünk.

Ezután Pavlovna Anna ráterelte a szót a porosz király férfiasságára és határozottságára, tette pedig ezt azzal a célzattal, hogy a társalgásba Boriszt is belevonja.

Borisz figyelmesen hallgatta azt, a ki éppen beszélt és várta, míg a sor rá kerül, de ekközben néhányszor is talált rá alkalmat, hogy rápillantson bájos szomszédnőjére, a szép Elenre, a kinek mosolygó pillantása nem egyszer találkozott a fiatal és csinos segédtsz pillantásával.

Nagyon természetes, hogy Poroszország helyzetéről szólva, Pavlovna Anna fölkerlte Boriszt, hogy mondja el Glogauba való utazását és azt az állapotot, a melyben a porosz hadsereget találta. Borisz lassan, tiszta és szabályos francia nyelven nagyon sok érdekes részletet mondott el a hadseregről, az udvarról, de elbeszélésének egész folyamán a leggondosabban óvakodott véleményt mondani azokról a tényekről, a melyekről beszélt. Borisznak jó időre sikerült a társaság egész érdeklődését a maga számára lefoglalni, és Pavlovna Anna érezte, hogy az újonczczal való kedveskedését a vendégek mind a legnagyobb örömmel fogadták. Valamennyiüknél nagyobb érdeklődést tanúsított Borisz elbeszélése iránt Elen. Több ízben kérdéseket is intézett hozzá utazását illetőleg, és úgy látszott, hogy nagyon érdeklődik a porosz hadsereg állapota iránt. Alig, hogy az elbeszélését befejezte, Elen szokott mosolyával odafordult hozzá:

- Feltétlenül meg kell látogatnia engem, - mondotta neki olyan hangon, mintha bizonyos okoknál fogva, a melyeket persze ő nem tudhatott, ez teljességgel elkerülhetetlen volna. - Kedden nyolcz és kilencz óra közt. Nagy örömet szerez vele nekem, ha eljön.

Borisz megígérte, hogy teljesíti kívánságát és éppen beszédbe akar ereszkedni vele, mikor Pavlovna Anna, a nagynéni ürügye alatt, a ki állítólag beszélni akart vele, félrehívta őt.

- Hiszen ismeri az urát? - mondotta. Pavlovna Anna behúnyt szemmel és szomorú mozdulattal rámutatott Elenre. - Oh, ez egy szerencsétlen bájos asszony! Csak arra kérem, ne beszéljen előtte róla, nagyon kérem! Nagyon is rosszul esnék neki!

VII.

Mikor Borisz és Pavlovna Anna a társasághoz visszatért, Hyppolit herczeg vitte benn a szót. A karosszékben előrehajolva így szólt:

- Le roi de Prusse! - és ezt mondván elmosolyodott. Valamennyien odafordultak hozzá. - Le roi de Prusse? - kérdezte Hyppolit, megint elmosolyodott s megint komolyan és nyugodtan bevette magát az öblös karosszékbe. Pavlovna Anna egy darabig várt, de mikor kiderült, hogy Hyppolit semmi többet nem akar mondani, elkezdett arról beszélni, hogy az az istentelen Bonaparte Potsdamban valósággal elrabolta Nagy Frigyes kardját.

- Nagy Frigyesnek azt a kardját, a melyet én... - kezdte mondani, de Hyppolit közbevágott:

- Le roi de Prusse... - de a mint odafordultak hozzá, legott elkezdett szabadkozni s elhallgatott. Pavlovna Anna összeránczolta a homlokát. Mortemar, Hyppolit barátja, egész határozottsággal odafordult hozzá:

- Nos hát, mit akar már azzal a porosz királylyal?

Hyppolit elmosolyodott, de úgy, mintha csak szégyelte volna ezt a mosolyt.

- Eh, semmi, csak azt akartam mondani... (El akart mondani egy tréfát, a melyet Bécsben hallott, s a melyet már egész este készült értékesíteni.) Csak azt akartam mondani, hogy mi hiába harczolunk pour le roi de Prusse.¹¹

Borisz óvatosan elmosolyodott, úgy, hogy ezt a mosolyt gúnynak is, de a szójáték méltatásának is lehetett felfogni. Valamennyien elnevették magukat.

- Az ön szójátéka nagyon csípős, nagyon elmés, de nagyon igazságtalan, - mondotta Pavlovna Anna, s megfenyegette őt ránczos ujjaival. - Mi jó elvekért, nem pedig a porosz királyért harczolunk. Oh, milyen gonosz ember is ez a Hyppolit herczeg! - tette hozzá.

A társalgás, mely jobbára a politikai újdonságok körül forgott, egész este nem szünetelt. Az estély vége felé azonban, mikor az uralkodó által adott kitüntetésekről volt szó, különösen megélénkült.

- Lám a múlt évben N. N. kapott egy arczképes dohányszelenczét, - mondotta a nagyérdemű ember, - mért ne kaphatna S. S. ugyanilyen kitüntetést?

- Bocsánat, az uralkodó arczképével ékesített dohányszelencze jutalom és nem kitüntetés, - szólott a diplomata, - vagy még inkább ajándék.

- Volt rá példa - Schwarzenberg.

- Az lehetetlen, - felelt valaki.

- Fogadjunk. Az érdemrendek - az más.

Mikor mindnyájan fölkeltek, hogy elmenjenek, Elen, a ki egész este feltűnően keveset beszélt, megint odafordult Boriszhoz azzal a kéréssel és azzal a gyöngéd, jelentőségteljes parancscsal, hogy kedden okvetetlenül menjen el hozzá.

- Igen nagy szükségem van erre, - mondotta és mosolyogva nézett Pavlovna Annára, a ki azzal a szomorú mosolylyal, melylyel császári pártfogónőjére vonatkozó szavait szokta volt kísérni, megerősítette Elen kérését. Olyan színe volt a dolognak, mintha Elen Borisznak a porosz hadseregről mondott szavaiból merítette volna annak a szükségességét, hogy Borisz őt meglátogassa. Mintha csak megígérte volna neki, hogy ha kedden elmegy hozzá, majd föl-fedezi előtte ennek a szükségességnek a titkát.

Mikor Borisz kedden este megjelent Elen pompás fogadószobájában, éppenséggel nem kapott tiszta felvilágosítást az iránt, hogy voltaképpen miért kellett eljönnie. Más vendégek is voltak ott, a grófné csak keveset beszélt vele, s csak búcsúzáskor, a mikor Borisz megcsókolta a kezét, furcsa, mosolytalan arczczal, egészen váratlanul, suttogva így szólott hozzá:

- Jőjjön el holnap ebédre... este; de okvetetlenül eljőjjön ám... Jőjjön el.

Borisz ekkori pétervári tartózkodása alatt bizalmas emberévé lett Bezuchája grófné házának.

¹¹ A porosz királyért (lefordíthatatlan szójáték, annyit tesz, mint: »semmisségéért«, »csekélységéért«).

VIII.

Újra kitört a háború és a színhelye mindinkább közeledett az orosz határ felé. Mindenütt csak átkot szórtak Bonapartéra, az emberi nem ellenségére; a falvakban gyülekeztek az öreg katonák és az ujonczok, s a harctérről a legkülönfélébb, rendszerint hazug s éppen azért mindenféleképpen elcsavart hírek érkeztek.

Az öreg Bolkonszkij herczeg és Marja herczegnő élete 1805 óta sok tekintetben megváltozott.

1806-ban az öreg herczeget kinevezték az Oroszországban szervezett nyolcz népfölkelési kerület egyikének a főparancsnokává. Az öreg herczeg, a korával együttjáró gyöngeség ellenére is, mely különösen abban az időszakban volt észrevehető rajta, a mikor a fiát elveszítettnek hitte, nem érezte magát feljogosítva arra, hogy ezt az állást, a melyre őt maga az uralkodó nevezte ki, visszautasítsa, és ez az előtte újonnan megnyílt hatáskör kissé fölrázta és erőre kapatta őt. Állandóan a gondjaira bízott három kormányzóságban utazgatott, kötelességeinek a teljesítésében a szörszálhasogatásig pontos, alárendeltjeivel szemben a kegyetlenségig szigorú volt, s dolgainak a legapróbb részleteivel is ő maga törődött. Marja herczegnő már nem vett többé matematikai leczkéket tőle, s csak reggelenként ment be a dadával s a kis Nikoláj herczeggel, (a mint őt a nagyapja hívta) az apja szobájába, a mikor otthon volt. A kis csecsemő Nikolaj herczeg, a dadájával, Szavvisnával, a boldogult herczegné lakosztályát foglalta el, és Marja herczegnő a nap legnagyobb részét a gyermekszobában töltötte, s iparkodott kis unokaöccsének az édesanyját annyira, a mennyire lehet, helyettesíteni. M-lle Bourienne, a mint látszott, szintén nagyon szerette a gyermeket, és Marja herczegnő gyakran a maga megrövidítésével átengedte barátnőjének azt a gyönyörűséget, hogy azt a kis angyalt (mint a herczeg őt nevezte) gügyösgesse és eljátszszék vele.

A lyszija-gory-i templom főhajója mellett kis kápolna állott a kis herczegné sírja fölött, s ebben a kápolnában állították föl azt az Olaszországból hozott síremléket, a mely egy kiterjesztett szárnyú angyalt ábrázolt abban a pillanatban, a mikor készül az égbe fölszállani. Az angyal felső ajka kissé kurtára volt faragva, mintha mosolyogni készült volna, s egy ízben Andrej herczeg és Marja herczegnő, a mikor a kápolnából kijöttek, bevallották egymásnak, hogy mind a ketten úgy találják, mintha az angyal arcza nagyon emlékeztetné őket az elhunyt kis herczegné arczára. De a mi még furcsább volt, s a mit Andrej herczeg nem árult el hugának, az az volt, hogy Andrej herczeg abból a kifejezésből, a melyet a művész az angyalnak véletlenül adott, a szelíd szemrehányásnak ugyanazokat a szavait olvasta ki, a melyeket annak idején holt feleségének az arczáról leolvasott: „Oh miért is cselekedtetek ezt velem?...”

Kevéssel azután, hogy Andrej herczeg hazaérkezett, az öreg herczeg kielégítette a fiát és átadta neki Bogucsarovo nevű kiterjedt birtokát, mely negyven versztnyire volt Lyszyja Gory-tól. Andrej herczeg részben azért, mert olyan szomorú emlékei fűzték Lyszyja Gory-hoz, részben azért, mert nem mindenkor érzett magában elegendő erőt ahhoz, hogy az apja természetét el tudja viselni, de részben azért is, mert szükségét érezte a magánynak, élt az alkalommal, megtelepedett Bogucsarovoban, s ideje legnagyobb részét ott töltötte.

Andrej herczeg az austerlitzi ütközet után végleg elhatározta, hogy többé nem lép hadi szolgálatba; és mikor újra kitört a háború s mindenkinek el kellett menni, ő, hogy a tényleges szolgálattól szabaduljon, hivatalt vállalt az apja mellett, a népfölkelés szervezésénél. Az apa és a fiú az 1805. évi hadjárat után mintegy szerepet cseréltek. Az öreg herczeg belemelegedvén a munkakörébe, minden jót várt a mostani hadjárattól; Andrej herczeg ellenben, a ki nem vett részt a hadjáratban, mely a lelke fenekén bántotta őt, csakis rosszat várt tőle.

1807. február 26-án az öreg herczeg elutazott. Andrej herczeg, mint az apja távollétében rendesen, Lyszyja Goryban maradt. A kis Nikoluska már negyednapja gyöngélkedett. A

kocsisok, a kik az öreg herceget elvitték, Andrej hercegnek szóló iratokkal és levelekkel tértek vissza a városból.

A komornyik, miután a fiatal herceget nem találta a szobájában, elment a levelekkel Marja hercegnő lakosztályába, de ott sem akadt rá. Azt mondták neki, hogy a herceg a gyermek-szobában van.

- Parancsoljon, kegyelmes uram, Petrusa leveleket hozott, - szólott az egyik cselédleány, a dada kisegítője, Andrej herceghez fordulva, a ki ott ült egy kis gyerekszékben, s reszkető kézzel valami orvosságot csepegtetett egy vízzel félig telt pohárba.

- Mi az? - szólott bosszúsan, miközben megrándult a keze, s a kelleténél több orvosságot csepegtetett a pohárba. A pohár tartalmát kiöntötte a földre és friss vizet kért. A leány adott neki.

A szobában egy gyermekágy, két fiókos ágy, két karosszék, egy asztal, egy gyermek-asztalka s egy kis székecske állott, az, a melyen Andrej herceg ült. Az ablakok be voltak függönyözve s az asztalon egy kinyitott könyvvel beárnyékolva égett a gyertya, hogy a fénye ne essék az ágyacskára.

- Édesem, - fordult a bátyjához Marja hercegnő az ágyacska mellől, a hol állott, - jobb lesz tán várni... majd később.

- Jaj, hallgass már, kérlek, mindig csak badarságokat beszélsz, hiszen úgyis eleget vártunk már, s mit értünk el vele, - szólott Andrej herceg bosszús suttogással, nyilván meg akarván szabadulni a hugától.

- Igazán mondom, lelkem, jobb volna nem ébreszteni föl, most kissé elaludt, - mondotta a hercegnő kérő hangon.

Andrej herceg fölkel s kezében a pohárral lábujjhegyen odament az ágyacskához.

- Vagy tán csakugyan ne ébreszszük föl? - kérdezte habozva.

- A hogy' gondolod, én... azt mondanám, ne... de a hogy' te akarod, - szólott Marja hercegnő, a ki nyilván megszeppent és szégyenkezett azon, hogy az ő véleménye győzött. Rámutatott a cselédre, a ki suttogva szólította a herceget.

Immár második éjszakája volt, hogy egyikük sem aludt, s ott virrasztottak a lázban fekvő gyermek mellett. Ez alatt a két nap alatt, nem bízván a házi orvosukban s folyton azt a másik orvost várván, a kiért elküldtek volt a városba, hol ezzel, hol azzal az orvossággal próbálkoztak meg. Az álmatlanságtól kimerülve, ingerültségükben egymást ijesztgették az aggodalmaikkal és szemrehányásaikkal és összekaptak.

- Petruska levelet hozott a papától, - suttogta a leány. Andrej kiment.

- Az ördög hozta éppen most! - dörögte bosszúsan, s meghallgatván az apja szóbeli izenetét, átvette az iratokat s az apja levelét és visszatért a gyerekszobába. - Nos, hogy' van? - kérdezte Andrej herceg.

- Még mindig egyformán, várjunk még, az Istenre kérlek. Ivanycs Karl mindig azt mondja, hogy az alvás mindennél többet ér, - suttogta Marja hercegnő felsóhajtva. Andrej herceg odament a gyermekhez és megtapintotta. Szinte égett a láztól.

- Ugyan, menj a te Ivanycs Karl-oddal.

Fogta az orvosságos poharat és megint odalépett az ágyacskához.

- Andrjusa, ne bánts! - szólott Marja hercegnő.

De ő bosszúsan s egyúttal fájdalmasan összeráncolta a homlokát, ránézett s a pohárral reáhajolt a gyermekre.

- De ha én akarom, - mondotta. - Vagy hát kérlek, add be neki te.

Marja hercegnő vállat vont, de engedelmesen átvette a poharat, s odaintván a dadát, elkezdett beadni a kis betegnek, a ki hörgöve ordított. Andrej herceg összeráncolta a homlokát, a fejéhez kapott, kiment s a szomszéd szobában leült a pamlagra.

A levelek még mindig a kezében voltak. Gépiesen bontogatta őket s elkezdett olvasni. Az öreg herceg, kék papíron, az ő nagy és hosszúkas betűivel, itt-ott rövidítésekkel is élve, a következőket írta:

„Ebben a pillanatban, nagyon örvendetes híreket kaptam egy futártól, - bár igazak volnának! Bennigsen állítólag Eilaunál teljes diadalt aratott Bonapartén, Pétervár diadalmámban úszik, s a hadsereghez küldött jutalmaknak se szeri, se száma. Ámbátor német, de azért mégis gratulálok neki. A korcevói előljáró, valami Chandrikov, meg nem foghatom, mit csinál: a tartalék emberek és élelmiszerek még mindig nincsenek együtt. Tüstént siess hozzá és mondd meg neki, hogy leütem a fejét, ha egy hét alatt nem lesz együtt minden. A Preussisch-Eilau melletti ütközetről Petyenkától is kaptam levelet, a ki szintén részt vett benne, - igaz minden. Lám, ha nem avatkoznak bele olyanok, a kiknek semmi közük hozzá, még a német is elpáholja Bonapartét. Azt mondják, teljesen rendetlen futásban menekül. Láss utána, hogy nyomban útra kelj Korcevo-ba s tedd meg, a mire kértelek.”

Andrej herceg fölsóhajtott és fölbontott egy másik levelet. Ez Bilibinek egy sűrűn teleírt két íves levele volt. Összehajtotta, a nélkül, hogy elolvasta volna, és megint átfutotta az apja levelét, mely ezekkel a szavakkal végződött: „Láss utána, hogy nyomban útra kelj Korcevo-ba s tedd meg, a mire kértelek.”

„Már megbocsásson, de most bizony, a míg a fiam jobban nem lesz, nem megyek”, - gondolta magában és az ajtóhoz lépve bepillantott a gyerekszobába. Marja hercegnő még mindig ott állt az ágy mellett és gyöngéden ringatta a gyermeket.

„Mit is ír még valami kellemetlent az apám?” - tünődött Andrej herceg az apja levelének a tartalmán. „Igen. A mieink diadalt arattak Bonapartén, éppen akkor, mikor én nem vagyok ott. Igen, igen, gúnyt űz belőlem minden... ám legyen, kedves egészségére...” s elkezdte olvasni Bilibin francia levelét. Olvasta, a nélkül, hogy csak felét is megértette volna, olvasta csak azért, hogy ha csak egy perczre is, megszűnjék arra gondolni, a mire már nagyon is régóta, kizárólag és ezer gyötrelem között gondolt.

IX.

Bilibin most diplomáciai hivatalnoki minőségben volt a hadsereg főhadiszállásán, és bár francia nyelven, francia élczekkel és fordulatokkal füszerelve, de igazán oroszosan, az önleszólástól és az öngúnytól való minden félelem nélkül írta le az egész hadjáratot. Bilibin azt írta, hogy már terhére van az ő diplomáciai szerénysége, s hogy Andrej herceg hűséges barátja, a ki előtt egész bosszúságát, mely annak a láttára, a mi a hadseregnél történik, összetorlódott benne, kiöntheti. Ez még egy régebbi, a preussisch-eilau ütközet előtt kelt levél volt.

„Azt tudja, kedves herczegem, - írta Bilibin, - hogy austerlitz-i fényes sikereink óta nem távoztam el a főhadiszállásról. Határozottan beleéltem már magamat a háborúba, a minék nagyon örülök, mert az, a mit ez alatt a három hónap alatt láttam, - szinte hihetetlen.”

„De ab ovo kezdem. Az *emberi nem ellensége*, mint ön is tudja, támadja a burkusokat. A burkusok, hűséges szövetségeseink nekünk, a kik három esztendő alatt mindössze csak háromszor csaptak be bennünket. Mi közbelépünk az érdekükben. De kívül, hogy az *emberi nem ellensége* rá se hederít a mi elbűvölő szavainkra, hanem az ő udvariatlan és vad modorában rátámad a burkusokra, még arra sem adván nekik időt, hogy a megkezdett parádét befejezhessék, izzé-porrá zúzza őket és megtelepszik a potsdami kastélyban.”

„Legfőbb óhajtásom az!, - írja a porosz király Bonaparté-nak, - „hogy felséged az én kastélyomban a legkellemesebb fogadtatásban részesüljön, s erre nézve, a mennyire a körülmények engedték, a legnagyobb gonddal megtettem a szükséges intézkedéseket. Remélem, hogy intézkedéseimnek meg lesz az eredménye”. A porosz tábornokok hivalkodnak a francziákkal szemben tanúsított előzékenységükkel, és első szóra lerakják a fegyvert. A glogau-i helyőrség parancsnoka, valami tízezer emberével, azt kérdi a porosz királytól, mittévé legyen arra az esetre, ha meg kell adnia magát. Ez mind teljesen hiteles adat. Szóval, nekünk csak az volt a szándékunk, hogy rájuk ijesszünk a haderőnek felvonultatásával, a dolog vége pedig az lett, hogy a mi határainkon belekeveredtünk a háborúba és a mi fő, a *porosz királyért* és ő vele együtt. Nálunk teljesen rendben van minden, csak egy csekélység hiányzik, és pedig - a főparancsnok. Miután arra a meggyőződésre jutottak, hogy austerlitz-i sikereink még határozottabbak lehettek volna, ha a főparancsnok nem olyan fiatal ember, most szemlét tartanak a nyolczvan esztendős tábornokok fölött és Prozorovszkij és Kamenszkij közt ingadozván, hajlandóbbak az utóbbinak adni az elsőséget. A tábornok egészen Szuvarov-módra kibitkán érkezik meg hozzánk, mi pedig örömrivalgással és nagy diadallal fogadjuk őt.”

Negyedikén érkezik meg Pétervárról az első futár. A podgyászt behordják a tábornagy szobájába, a ki mindent maga szeret csinálni. Behívják engem is, hogy segítsek szétválogatni a leveleket és kiválasztani azokat, a melyek nekünk szólnak. A tábornagy átengedvén nekünk ezt a mulatságot, csak néz bennünket és várja az ő rá címzett leveleket. Mi keressük, - de nem akad egy se. A tábornagy elkezd nyugtalankodni, maga is munkához lát, és talál leveleket az uralkodótól T. gróf, V. herczeg és mások számára. Ordít és toporzékol, haragszik mindenkire és mindenre, fogja és fölszakítja a leveleket és elolvassa azokat, a melyek másoknak szólnak... „Áá, tehát így bánnak velem! Nincs bizodalomuk hozzám! Áá, ellenőrizni akartok, ám jó; ki veletek!” És megírja hírhedt parancsát Bennigsenhez:

„Megsebesültem, képtelen vagyok lóra ülni s következésképpen képtelen vagyok a hadsereget vezényelni. Ön a gondjaira bízott hadtestet szétverve vitte el Pultuszkba! Ott arra az egyre minden kétséget kizárólag rájöttek, hogy se fa, se takarmány, ezen pedig segíteni kell, s miután ön tegnap ebben az ügyben maga is Buchshevden grófhöz fordult, arra is gondolni kell, hogy a határaink felé visszavonuljanak, a minek még ma meg kell történnie”.

„A sok lovaglástól”, - írja a császárnak, - „a nyereg feltörte az ülepemet, a mi, egyéb bajaimmal egyetemben teljesen lehetetlenné teszi, hogy lóra üljek, és ilyen nagy hadsereget vezényeljek, s ezért a parancsnokságot átruháztam az utánam rangban legidősebb tábornokra, Buchshevden grófra, elküldvén hozzá az ügyeletes különítményt és mindazt, a mi hozzávaló, és azt tanácsoltam neki, hogy ha nem lesz kényere,

vonuljon vissza Poroszország belsejébe, mert mindössze egy napra való kenyér, sőt, mint azt Ostermann és Szedmoreczkij hadosztályparancsnokok jelentették, egyes ezredeknél semmi se maradt; a parasztok pedig szintén mindent fölemésztettek; én pedig, míg föl nem gyógyulok, az osztrolenkai kórházban maradok. Idezárva a legmélyebb hódolattal mellékelem a hadsereg állományáról szóló kimutatást is, és jelentem, hogy ha a hadsereg még tizenöt napig a mostani táborban marad, akkor tavaszra egyetlen egészséges ember se marad benne.”

„Engem, öreg embert pedig, a ki úgy se fog már dicsőségre szert tenni, mert nem tudok megfelelni annak a nagy és dicsőséges feladatnak, a melyre kiválasztattam, bocsásson el felséged falúra. Erre vonatkozó legkegyelmesebb elhatározását itt a kórházban fogom bevárni, hogy addig is, ne holmi *irodavezető*, hanem a *nem vezénylő* tábornok szerepében álljak a csapatok előtt. A hadsereg kötelékéből leendő elbocsátatásom a legcsekélyebb szóbeszéd tárgyául se fog szolgálni, egy megvakult embert elbocsátottak a hadseregtől, ennyi az egész. - Olyanok, mint én, - ezrivel vannak Oroszországban.”

„A tábornagy haragszik a császárra, következésképpen büntetéssel sújt valamennyiünket; ez tökéletesen logikus eljárás!”

„Ime, a komédia első felvonása. A mi ez után következik, az természetesen még érdekesebb és még mulatságosabb lesz. A tábornagy eltávoztása után kiderül, hogy szemtől szemben állunk az ellenséggel, s hogy föltétlenül el kell fogadnunk az ütközetet. Buchshevden, mint rangban a legidősebb, főparancsnok ugyan, de Bennigsen tábornok nem egészen nyugszik bele ebbe, annál is kevésbé, mert ő a hadtestével szemtől szemben áll az ellenséggel s ezt a véletlent ki akarja aknázni a megütközésre. Ezt meg is cselekszi. Ez volt a pultuszkai ütközet, mely nagy diadalnak van kikürtölve, de a mely az én nézetem szerint éppenséggel nem volt az. Nekünk, polgárembereknek, a mint tudja, nagyon rossz szokásunk van az ütközetek megnyerésének vagy elvesztésének a megítélésében. Az, a ki az ütközet után visszavonul, szerintünk elvesztette az ütközetet, s ez után ítélve a pultuszkai ütközetet mi veszítettük el. Egy szóval, mi az ütközet után visszavonulunk, de a győzelem hírével nyomban futárt menesztünk Pétervárra és Bennigsen tábornok nem engedi át a hadsereg főparancsnokságát Buchshevden tábornoknak, mert azt reméli, hogy hálából a győzelmeért megkapja a főparancsnoki címet. Ennek az interregnumnak az ideje alatt mi a hadi mesterkedésnek nagyon eredeti és érdekes sorozatába kapunk bele. A mi tervünk bármennyire annak kellene is lennie, nem az többé, hogy az ellenséget elkerüljük vagy megrohanjuk, hanem csakis az, hogy elkerüljük Buchshevden tábornokot, a kinek, mint rangban legidősebbnek, a főparancsnokunknak kellene lennie. És olyan erélylyel haladunk e felé a cél felé, hogy még olyankor is, a mikor átkelünk egy-egy folyón, a melyen gázlók nincsenek, fölégetjük magunk mögött a hidat, csak azért, hogy távol tartsuk magunktól az ellenséget, mely ezúttal nem Bonaparte, hanem Buchshevden. Kevés híja, hogy egy ilyen mesterkedés alkalmával, mely bennünket tőle megszabadított, meg nem támadták és el nem fogták Buchshevdent az ellenség kitűnő csapatai. Buchshevden üldöz bennünket, mi pedig menekülünk előle. Alig hogy ő átkel a folyó egyik partjára, mi legott visszamegyünk a másikra. Végre Buchshevden elcsíp bennünket és rohamot intéz ellenünk. Mind a két tábornok haragszik, s az ügy Buchshevden tábornok részéről párbajra való kihívással, Bennigsen részéről pedig nyavalyatöréses rohammal végződik. De szerencsére a legváltáságosabb pillanatban az a futár, a ki megvitte Pétervárra a pultuszkai győzelem hírért, visszaérkezik és hozza magával a főparancsnoki kinevezést, és így az első ellenség - Buchshevden, le van győzve. Most azután már a második ellenségre, Bonapartéra is gondolhatunk. De kiderül, hogy ugyanabban a pillanatban beköszönt hozzánk a harmadik ellenség - az *igazhitű hadsereg*, a mely hangos szóval követel

kenyeret, húst, kétszersültet, szénát, zabot - és isten tudja, még mi mindent! A raktárak üresek, az utak járhatatlanok. Az igazhitűek elkezdenek rabolni, s a rablás olyan mérveket ölt, a melyről az utolsó hadjárat még csak halvány fogalmat sem adhatott senkinek. Fél ezredek szabad csapatokká alakulnak, bejárják a környéket, kardra hányva s a lángok martalékává téve mindent. A lakosság teljesen ki van fosztva, a kórházak zsúfolva vannak betegekkel és éhség pusztít mindenfelé. A fosztogatók már két ízben a főhadiszállást is megtámadták, úgy, hogy a főparancsnok kénytelen volt egy zászlóalj katonával szétveretni őket. Az egyik ilyen támadás alkalmával elvitték az én üres ládáimat s a hálóköntösömet is. Az uralkodó minden hadosztály parancsnokának meg akarja adni a jogot arra, hogy a fosztogatókat agyonlövethesse, de én nagyon tartok tőle, hogy ez csak arra vezetne, hogy a csapatok egyik fele kénytelen volna a másik felét agyonlőni.”

Andrej herceg eleinte pusztán csak a szemeivel olvasott, de később az, a mit olvasott (bár jól tudta, hogy mennyire adhat hitelt Bilibinnek) önkéntelenül is mind jobban kezdte érdekelni. Mikor eddig eljutott, összegyűrte és eldobta a levelet. Nem az bosszantotta, a mit a levélben olvasott, hanem az, hogy az az ottani, ő rá nézve teljesen idegen élet, képes volt őt felizgatni. Behúnyta a szemeit, végigsimította a homlokát, mintha az iránt, a mit a levélben olvasott, minden részvétet ki akart volna üzni onnan, s hallgatózni kezdett, vajjon mi történik a gyermekszobában. Egyszerre úgy tetszett neki, mintha valami furcsa hangot hallana onnan. Rémület fogta el; attól tartott, nem történt-e valami a gyermekkel, mialatt ő a levelet olvasta. Lábújjhegyen odament a gyermekszoba ajtajához és kinyitotta.

Abban a pillanatban, a mint belépett, látta, hogy a dada ijedt arccal elrejtett előle valamit, s hogy Marja hercegnő már nem volt az ágy mellett.

- Kedvesem, - hallatszott a háta mögött Marja hercegnőnek - mint neki rémlett, kétségbeesett - sutogása. A mint ez tartósabb álmatlanság vagy izgalmak után gyakran megesik, valami minden ok nélkül való rémület fogta el őt: azt vette a fejébe, hogy a gyermek meghalt. Mindenben, a mit látott vagy hallott, ennek a rémületnek a megerősítését vélte felfedezni.

„Mindennek vége”, - gondolta magában, s hideg verejték lepte el a homlokát. Önmagából kikelve lépett oda az ágyacskához, s meg volt győződve róla, hogy üresen találja, s hogy a dada a meghalt gyermeket rejtegeti előle. Elhúzta a függönyt s rémülten ide s tova révedező szemei jó darabig nem tudták meglátni a gyermeket. Végre megpillantotta: a pirosképű gyermek, szétterpesztett lábakkal keresztben hevert az ágyacskáján, feje lelógott a párnáról s álmában csámcsogott az ajkaival és egyenletesen lélezett.

Andrej herceg, mikor a gyermeket megpillantotta, úgy megörült, mintha már csakugyan elvesztette volna. Lehajolt hozzá, s úgy, a mint a húga tanította, megtapintotta az ajkaival, vajjon van-e láza. Kis homloka nyirkos volt, kezével megérintette a fejét, - még a haja is szinte lucskos volt: annyira izzadt. Nemcsak, hogy nem halt meg, de most már nyilvánvaló volt, hogy keresztülvergődött a válságon, s hogy meg fog gyógyulni. Andrej herceg szerette volna fölkapni, összenyomni és a keblére ölelni ezt a tehetetlen kis teremtet; de nem volt hozzá bátorsága. Ott állott fölötte s elnézte a fejét, a kezeit s a takaró alatt kidomborodó lábacskaikat. Valami nesz hallatszott mellette, s valami árnyékféle jelent meg az ágyacska függönye alatt. Ő hátra se nézett s folyton csak a gyermek arczába bámulva, egyenletes lélekzésére figyelt. Az a sötét árnyék Marja hercegnő volt, a ki nesztelen léptekkel odament az ágyacskához, félrehúzta a függönyt és alábújt. Andrej herceg, a nélkül, hogy hátranézett volna, megösmerte és kezet nyújtott neki. A hercegnő megszorította a kezét.

- Izzadt, - szólott Andrej herceg.

- Nálad voltam, hogy ezt megmondjam.

A gyermek álmában megmozdult, elmosolyodott s a homlokát odaszorította a párnához.

Andrej herczeg ránézett a húgára. Marja herczegnő sugárzó szemei a függöny alatti félhomályban még a szokottnál is jobban csillogtak a boldogság könnyeitől, melyek ott rezegtek bennük. Marja herczegnő odahajolt a bátyjához és megcsókolta, miközben beleakadt az ágy függönyébe. Megfenyegették egymást, ottmaradtak még egy darabig abban a félhomályban, mintha csak nem akartak volna megválni attól a világtól, a melyben hármascskán el voltak különítve az egész világtól. Andrej herczeg, a függöny által felborzolt hajjal elsőnek ment el az ágy mellől. „Igen, ez mindenem, a mi maradt”, - mondotta magában s felsóhajtott.

X.

Pierre csakhamar az után, hogy a szabadkőművesek rendébe fölvtették, pontos, saját maga által készített jegyzékével mindannak, a mi teendője a birtokain lesz, elutazott a kievi kormányzóságba, a hol jobbágyságának a legnagyobb része volt.

Kievbe érkezvén, Pierre összehívta a központi irodájába valamennyi intézőjét és közölte velük a szándékait és az óhajlásait. Elmondta nekik, hogy nyomban meg kell tenni a lépéseket a parasztnak a jobbágyság alól való teljes fölszabadítására, hogy addig is föl kell menteni a parasztokat a robotmunka alól, hogy olyan asszonyokat, a kiknek gyermekeik vannak, nem szabad munkába küldeni, hogy a parasztokat minden tekintetben segíteni kell, hogy csakis intő s nem testi büntetéseket kell alkalmazni, s hogy minden birtokon kórházakat, menedékházakat és iskolákat kell alapítani. Az intézők közül némelyek (írastudatlan gazdemberek is voltak köztük) rémülten hallgatták, mert azt vették ki mindezekből, hogy a fiatal gróf nincs megelégedve a szolgálataikkal és rájött a sikkasztásaikra; mások mikor az első rémületen túlestek, mulatságosnak tartották Pierre selypegését és ezeket az új, soha még nem hallott eszméket; ismét mások egyszerűen gyönyörűséggel hallgatták, a mint a gazdájuk beszélt; végre akadtak olyanok is, a kik közé a főintéző is tartozott, - s ezek voltak a legokosabbak, - a kik ebből a beszédből megértették, mint kell bánni a gazdájukkal, hogy a maguk céljait elérhessék.

A főintéző nagy rokonszenvet árult el Pierre szándékai iránt; de megjegyezte, hogy ezeken az újításokon kívül feltétlenül szükséges volna egyébként is foglalkozni kissé a dolgokkal, melyek bizony nagyon rosszul álltak.

Bezuchij gróf rengeteg gazdagsága ellenére is, Pierre, azóta, hogy a vagyonhoz és mint mondták, az ötszázezer rubel évi jövedelemhez hozzájutott, sokkal kevésbbé érezte magát gazdagnak, mint akkor, a mikor az elhunyt gróftól a maga évi tízezer rubeljét húzta. Úgy homályosan, nagy vonásokban a következő költségelőirányzat állott előtte. Az adó az összes birtokok után kitett nyolczvanezeret; körülbelül harmincezerbe kerültek a Moszkva melletti birtok, a moszkvai ház fentartása, és a herczegnők; vagy tizenötezer ment el nyugdíjakra és ugyanannyi emberbaráti célokra; a grófné kapott százötvenezeret; az adósságok kamatai körülbelül hetvenezerre rúgtak; a megkezdett templom építése ebben a két esztendőben közel tízezerbe került; a többi százezer szintén elment, bár ő maga se tudta, hová, sőt csaknem minden évben még újabb adósságokat is kellett csinálnia. Ezenfelül a főintéző csaknem minden esztendőben hol tűzvészokról, hol rossz termésekről, hol pedig a gyárak és telepek tatarozásának a szükségességéről panaszkodott neki. És így az első, a mivel Pierre szemben találta magát, s a mihez a legkevesebb tehetséget és hajlandóságot érzett, annak a szükségessége volt, hogy a maga dolgainak a rendezéséhez hozzálásson.

Pierre naponta *foglalkozott* a főintézőjével. De érezte, hogy ezek az ő *foglalkozásai* a dolgok menetét egy hajszálnyival se vitték előre. Érezte, hogy ezek az ő *foglalkozásai* az ügyektől teljesen függetlenek voltak, s nem tartozván a dologra, az ügyek állásán semmit sem változtattak.

Egyrészt a főintéző a lehető legkedvezőtlenebb színben tüntette föl a dolgok állását, annak az elkerülhetetlenül szükséges voltát bizonyítgatván Pierre előtt, hogy az adósságait kifizesse, és a robotmunka igénybevételével újabb munkákba fogjon, a mire Pierre semmiképpen se volt hajlandó; másrészt pedig Pierre követelte, hogy a fölszabadítás mielőbb megtörténjék, a mivel a főintéző annak a szükségességét állította szembe, hogy előbb törlesztenie kell a gyámhatósággal szemben fennálló tartozását, s hogy így a fölszabadítás egyhamar nem valósítható meg.

Az intéző nem állította, hogy ez teljességgel lehetetlen, s ennek a czélnek az elérésére azt ajánlotta, adják el a koztromai kormányzóságban lévő erdőket, a lapossági földeket és a krími birtokot. De a főintéző előadásában mindezek a műveletek, a perek, feloldások, zár alá vételek, követelések és feloldások stb. olyan szövevényes özőnével voltak kapcsolatban, hogy Pierre a kérdésbe végre is belezavarodott s csak annyit mondott: „Jó, jó, hát csak csinálja meg.”

Pierreben nem volt meg az a gyakorlati ügyesség, mely lehetővé tette volna, hogy közvetlenül ő maga lásson hozzá az ügyek rendbehozásához, s azért húzódozott is tőle és csak azon volt, hogy az intézője előtt úgy tüntesse fel a dolgot, mintha értene hozzá. Az intéző viszont olybá tüntette föl a dolgot a gróf előtt, mintha ő rá nézve nagyon hasznosnak, magamagára nézve pedig kellemetlennek tartaná.

A nagy városban bőven akadtak ismerősök; sőt még ismeretlen emberek is siettek az újonnan érkezett nábobbal, s a kormányzóság legelső nagybirtokosával ösmeretséget kötni s őt örömmel üdvözölni. A Pierre legnagyobb gyöngesége terén való megpróbáltatások is, - a melyet, mint ilyet vallott be a páholyba történt fölvétele alkalmával, - olyan erők voltak, hogy Pierre nem térhetett ki előlük. Életének megint egész napjai, hetei és hónapjai teltek el estélyek, ebédek, reggelik és bálók közepett, teljes gondatlanságban, úgy, mint Péterváron, s még arra sem engedtek időt neki, hogy magához térjen. A helyett az új élet helyett, a melyre készült, még egyre a régi életet élte, csak más környezetben.

Pierre kénytelen volt beismerni, hogy a szabadkőművesség három rendbeli hivatása közül azt, a mely minden szabadkőműves számára előírja, hogy az erkölcsös élet mintaképe legyen, nem töltötte be, a hét erény közül pedig a jó erkölcs és a halál iránt való szeretet teljesen hiányzott belőle. Azzal nyugtatta meg magát, hogy helyette betöltötte a másik hivatást - az emberi nem megjavítását, és voltak más erényei, - az embertársai iránt való szeretet és különösen a bőkezűség.

1807. tavaszán Pierre elhatározta, hogy visszamegy Pétervárra. Visszafelé útközben a birtokait mind végig akarta járni, hogy személyesen is meggyőződjék arról, mi mindent valósítottak meg abból, a mit ő elrendelt, s hogy milyen állapotban van most az a nép, melyet Isten az ő gondjaira bízott, s a melynek ő jótevője akart lenni.

A főintéző, a ki a fiatal gróf ötleteit szinte esztelenségeknek, s úgy magára, mint ő rá és a parasztokra is károsaknak tartotta, - az engedmények terére lépett. Miután a felszabadítás ügyét még mindig keresztülvihetetlennek tartotta, az uraság jövetele alkalmából minden birtokon elrendelte nagy iskola-, kórház- és menedékház-épületek építését és mindenütt gondoskodott a kellő fogadtatásról, mely nem volt ugyan pazarul ünnepeles, mert tudta, hogy ez Pierrenek nem volna ínyére, hanem igenis vallásos és hálálkodó színezetű, szent-

képekkel, kenyérrel és sóval, szóval olyan, a mely, - a mennyire az uraságot ismerte, - nagy hatással lehetett rá és félrevezethette.

A délvidéki tavasz, a bécsi hintón való nyugalmas és gyors utazás, valamint a teljes magány, fölvidítő hatással voltak Pierre-re. Azok közül a birtokok közül, a melyeken még nem volt soha, egyik festőibb volt a másiknál; a nép mindenütt jólétben látszott lenni, és meghatóan háládatosnak mutatkozott a nyújtott jótéteményekért. Mindenfelé olyan fogadtatásban részesítették őt, a mely ugyan kissé zavarba ejtette, de azért a lelke fenekén mégis örömteljes érzéseket ébresztett. Egy helyen a parasztok kenyérrel és sóval, s Péter és Pál képével jöttek elébe, s engedelmet kértek tőle arra, hogy a kapott jótéteményekért érzett szeretetük és hálájuk jeléül a templomban Péter és Pál tiszteletére a maguk költségén új oltárt emel-hessenek. A másikon elébe jöttek az asszonyok szopós gyermekeikkel, s hálát adtak neki azért, hogy a nehéz munka alól fölmentette őket. Egy harmadik birtokán a pap fogadta kereszttel a kezében és azoknak a gyermekeknek a körében, a kiket a gróf jóvoltából írni és olvasni megtanított s a vallásban kioktatott. Ezenkívül Pierre minden birtokán a saját szemével látta az egy és ugyanazon terv szerint épülő vagy már fölépült iskolákat, kórházakat és szegényházakat, a melyek a legrövidebb idő alatt megnyithatók lesznek. Pierre mindenfelé átvizsgálta az intézőknek a robotmunkákról szóló kimutatásait, melyek mindenütt a munkák lényeges csökkenéséről számoltak be, és fogadta a kék kaftános paraszt-küldöttségek megható hálálkodását.

Csak azt nem tudta Pierre, hogy az a hely, a hol kenyeret és sót hoztak elébe, s Péter és Pálnak oltárt akartak emelni, kereskedő község volt, a melyben éppen akkor Péter-napi vásárt tartottak s hogy azt az oltárt a falú gazdag parasztjai már régóta építették, és hogy a falú lakóinak kilencztized része a legnagyobb nyomorúságban tengődött. Nem tudta, hogy annak a következtében, hogy az ő parancsára a gyermekes asszonyokat nem rendelték ki robotmunkára, ezeknek a boldogtalanoknak más, még sokkal terhesebb munkákat kellett végezniök. Nem tudta, hogy az a pap, a ki a kereszttel jött elé, mód nélkül zsarolta a népet, s hogy azokat a gyermekeket, a kik őt körülvették, a szüleik csak keserves könnyek közt engedték át neki. Nem tudta, hogy a tervek szerint kőből emelendő épületeket az ő munkásai építették, s ezzel a robotmunkát szaporították, a mely csak papirosra csökkent. Nem tudta, hogy ott, a hol az intéző azt mutatta ki neki, hogy az obrok az ő kívánságára leszállott egy harmadára, az uraságnak tartozó szolgáltatások felényivel fölszállottak. Éppen azért Pierre el volt ragadtatva a körutazása által és teljesen visszazökkent abba az emberbaráti hangulatba, a melyben Pétervárról eljött s lelkes hangú leveleket írt tanítótestvérének, a mint a nagymestert hívta.

„Milyen könnyű szerrel s milyen csekély megerőltetéssel lehet sok jót tenni, - gondolta magában Pierre, - és mégis milyen keveset törődünk mi ezzel.”

Boldog volt attól a sok hálálkodástól, a melylyel mindenfelé elhalmozták, de szinte szégyelte elfogadni. Ez a hálálkodás csak arra emlékeztette őt, hogy *mennyivel több* jót tehetne még ezekkel az egyszerű és jó emberekkel.

A főintéző, a ki alapján véve rendkívül ostoba, de agyafurt ember volt, s teljesen átlátott az okos és naiv gróf lelkén, s úgy játszott vele, mint valami játékszerrel, látván azt a hatást, a melyet Pierre-re a megrendelt fogadtatások tettek, erélyesebben kezdett előtte a parasztok fölszabadításának lehetetlen és fölösleges volta mellett érvelni, és váltig bizonyítgatta, hogy a parasztok a nélkül is boldogok.

Pierre titkon, a lelke fenekén, igazat adott a főintézőnek abban, hogy boldogabb embereket még elképzelni is bajos volna, s hogy ki tudja, mi várna rájuk, ha fölszabadulnának; de azért, bár nem szívesen, mégis ragaszkodott annak a megvalósításához, a mit igazságosnak tartott. Az intéző megígérte, hogy minden erejét meg fogja feszíteni, hogy a gróf akaratát megvaló-

sítsa, mert egészen tisztában volt vele, hogy a gróf soha se lesz képes meggyőződést szerezni magának arról, vajjon megtörtént-e minden az erdők és birtokok eladására, de alkalmasint soha sem is fogja kérdezni és megtudhatni azt, hogy a fölépített házak üresen állanak, és a parasztok pénzben meg munkában továbbra is beszolgáltatják mindazt, a mit másoknak szoktak, vagyis mindazt, a mit csak beszolgáltathatnak.

XI.

Pierre, mikor délvidéki utazásából a legboldogabb hangulatban visszatért, megvalósította azt a régóta táplált szándékát, hogy barátját, Bolkonszkijt, a kit már két esztendő óta nem látott, meglátogassa.

Bogucsarovo éppenséggel nem vonzó, sík vidéken feküdt, a melyet mezők, irtások, s jegenye-fenyő és nyires erdők borítottak. Az urasági udvarház az országút mentén egyenesen elnyúló falu végén, egy újonnan kiásott, s még be sem gyepesedett partok közt elterülő tó mögött, egy fiatal erdő közepén állott, a melyben szétszórva néhány hatalmas luczfenyő meredt az égnek.

Az urasági udvarház szérűskertből, melléképületekből s egy nagy kőkastélyból állott, a melynek félkör alakú oromzata még épülőfélben volt. A kerítések és a kapuk erősek és újak voltak, a kocsisín alatt két tűzifecskendő s egy zöldre mázolt hordó állott; az utak egyenesek, a hidak erősek voltak és korláttal voltak ellátva. Minden rajta volt a pontosság és a rendszeret bélyege. A cselédek arra a kérdésre, hogy hol lakik a herceg, rámutattak a kis szárnyépületre, mely közvetlenül a tó partján állott. Andrej herceg öreg gyagykája, Anton, kisegítette Pierre-t a hintóból, jelentette, hogy a herceg itthon van, s bevezette őt egy tiszta kis előszobába.

Pierre-t, az után a fényes környezet után, a melyben barátját Péterváron legutóbb látta, meglepte ennek a kicsiny, bár tiszta házacskának a szerénysége. Sietve belépett egy még be nem vakolt és fenyőillatot terjesztő kis terembe és tovább akart menni, de Anton lábújjhegyen előre szaladt és bekopogtatott az ajtón.

- Nos, mi baj? - hallatszott egy barátságtalan, éles hang.

- Vendég jött, - felelt Anton.

- Legyen szíves várni, - hallatszott s legott egy széknél az eltolódása. Pierre gyors léptekkel odament az ajtóhoz, s csaknem összeütközött az ajtón kilépő mogorva és meglehetősen megöregedett Andrej herceggel. Pierre megölelte, s miután a szemüvegét levette, megcsókolta őt, és egészen közeli belenézett az arcába.

- No tessék, erre ugyan nem számítottam, rendkívül örülök, - szólt Andrej herceg.

Pierre nem szólt semmit, csodálkozva nézett a barátjára és le nem vette róla a szemét. Meglepte őt az a változás, a mely Andrej hercegen végbement. A szavai gyöngédek voltak, mosoly jelent meg az arcán, de a tekintete bágyadt és halottszerű volt, a melynek Andrej herceg, minden feltűnő iparkodása ellenére se tudott örömteljes és vidám csillogást kölcsönözni. Azzal, hogy a barátja megsoványodott, meghalványodott, megférfiásodott, nem igen törődött, de a tekintete s az a ráncz ott a homlokán, valamint az a kifejezés, mely egy és ugyanazon dolog fölött való állandó tépelődést árult el, megdöbbenette és elidegenítette Pierre-t, a míg csak hozzá nem szokott.

A hosszú távollét után, mint ez rendesen lenni szokott, jó darabig nem indult meg a társalgás; olyan dolgokról, a melyekről ők maguk is tudták, hogy hosszasan kellett volna beszélniök,

kurtán kérdezősködtek s röviden felelgettek egymásnak. Végre nagy nehezen megállapodott a társalgás azokon a tárgyakon, a melyekről az imént csak úgy futólagosan beszéltek, a múlt kérdésein, a jövő tervein, Pierre utazásán és elfoglaltságán, a háborún stb. Az a komolyság és levertség, melyet Pierre Andrej herczeg tekintetében észrevett, most még erőteljesebb kifejezésre jutott abban a mosolyban, a melylyel Pierre-t hallgatta, különösen akkor, a mikor Pierre az öröm lelkesedésével beszélt a múltról, vagy a jövőről. Mintha csak Andrej herczeg, bár szeretett, de nem tudott volna részt venni abban, a miről neki Pierre beszélt. Pierre kezdte érezni, hogy Andrej herczeg előtt a lelkesedés, az ábrándozás és a boldogság reménysége nem helyén való beszéd tárgyak. Restelte kitalálni előtte legújabb és utolsó utazása folyamán még jobban lábrakapott és megrögzött szabadkőműves elveit. Fékezte magát, s félt, nehogy együgyűnek lássék; a mellett azonban ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy mielőbb meggyőzze a barátját arról, hogy ő most egészen más, sokkal jobb ember, mint volt akkor, ott Péterváron.

- Ki se mondhatom, mennyi mindenben mentem át azóta. Magam is alig ismerem magamra.

- Bizony, nagyon, de nagyon megváltoztunk azóta, - jegyezte meg Andrej herczeg.

- Nos, és ön? - firtatta Pierre, - mik az ön tervei?

- Terveim? - ismételte Andrej herczeg gúnyosan. - Az én terveim? - mondotta másodszor is, mintha csak csodálkozott volna ennek a szónak a jelentésén. - A mint látod, építkezem, és jövő esztendőre egészen át akarok költözni ide...

Pierre szótlanul és merően nézett Andrej megöregedett arcába.

- Nem azt kérdelem, - szólott Pierre... de Andrej herczeg félbeszakította.

- De mit is beszélünk rólam... beszélj, beszélj valamit az utazásodról s arról, a mit ott a birtokodon csináltál.

Pierre elkezdett beszélni arról, mi mindent csinált a birtokain, iparkodván lehetőleg elleplezni azt, hogy mi része volt neki az általa foganatosított újításokban. Andrej herczeg nem egyszer előre megmondta azt, a mit utána Pierre is elmondott, mintha csak mindaz, a mit Pierre csinált, már régóta ismeretes história lett volna, s nemcsak, hogy nem hallgatta őt érdeklődéssel, de mintha még valamelyest szégyenkezett volna is azért, a mit Pierre neki összebeszélt.

Pierre kezdte magát kényelmetlenül, sőt rosszul érezni a barátja társaságában. Elhallgatott.

- De tudod mit, lelkem, - szólalt meg Andrej herczeg, a ki szemlátomást maga is kényelmetlenül érezte magát a vendégével, - én csak úgy futólag vagyok itt, azért jöttem, hogy kissé körülnézzek. Még ma visszamegyek a húgomhoz. Majd megismertetlek vele. Egyébiránt, azt hiszem, ismeritek is egymást, - mondotta, nyilván csak szórakoztatni akarván a vendégét, a kivel most semmiféle közösséget sem érzett. - Ebéd után majd fölkerelkedünk. Most pedig nem volna kedved megnézni az udvarházamat? - Kimentek és ebédig elbóklásztak, miközben, mint az olyan emberek, a kik csak futólag ismerik egymást, elbeszélgettek a politikai eseményekről és közös ismerőseikről. Andrej herczeg egyedül csak az általa rendbehozott új udvarházról és az építkezéséről beszélt valamelyes élénkséggel és érdeklődéssel, de itt is, mikor éppen javában magyarázta Pierre-nek a háza jövődő elhelyezését, egyszerre, úgyszólván a szó közepén, elhallgatott. - Egyébiránt nincsen ebben semmi érdekes, gyerünk inkább ebédelni, aztán induljunk. - Ebéd alatt Pierre házasságára fordult a szó.

- Engem nagyon meglepett, mikor meghallottam, - mondotta Andrej herczeg.

Pierre, mint rendesen, most is elpirult erre és szaporán így szólott:

- Majd elmondom egyszer, hogy' történt az egész dolog. De hiszen tudja, hogy ennek most mind vége van örökre.
- Örökre? - kérdezte Andrej herczeg. - Semmi sincsen, a mi örökös volna.
- De hát tudja, hogy mi lett a dolog vége? Hallott arról a párbajról?
- Hjah, tehát ezen is keresztül mentél?
- Az egyetlen, a miért hálát adok az Istennek, az, hogy nem öltem meg azt az embert, - mondotta Pierre.
- Miért? - kérdezte Andrej herczeg. - A veszett kutyát leütni, határozottan jó cselekedet.
- Nem, embert ölni nem szép, nem igazságos...
- Már miért ne volna igazságos? - ismételte Andrej herczeg; - azt, vajjon mi igazságos és mi nem, gyalró emberi eszünkkel nem ítélhetjük meg. Az emberek öröktől fogva tévelyegtek és fognak is tévelyegni, még pedig semmiben sem olyan könnyen, mint abban, hogy mit tartsanak igazságosnak és mit igazságtalannak.
- Igazságtalan az, a mi más emberre nézve rossz, - mondotta Pierre, s nagy meglepődéssel érezte, hogy ittléte óta Andrej herczeg most élénkült fel először, most kezdett el először beszélni, mindent el akarván mondani, a mi őt olyanná tette, a minő most.
- És vajjon ki mondta meg neked azt, mi az, a mi más emberre nézve rossz? - kérdezte.
- Rossz? Rossz? - szólott Pierre, - azt valamennyien tudjuk, mi az, a mi nekünk rossz.
- Igen, azt tudjuk, csak hogy azt, a mit én magamra nézve rossznak tudok, nem követhetem el más emberrel, - mondotta Andrej herczeg mind jobban nekihevülve és szemlátomást teljesen ki akarta fejteni Pierre előtt a maga új világfelfogását. Francziául beszélt. - Én az életben csak két valóságos csapást ösmerek: a lelkiismereti furdalást és a betegséget. Az egyetlen boldogság pedig ennek a kettőnek a hiánya. Magamnak élni, elkerülni ezt a két bajt: ime, ez most nekem minden bölcsességem.
- Hát az embertársaink iránt való szeretet és az önfeláldozás? - szólalt meg Pierre. - Nem, én nem érthetek egyet önnel! Mindössze úgy élni, hogy az ember ne tegyen rosszat, hogy ne legyen mit megbánnia, ez kevés. Én így éltem, magamnak éltem és tönkretettem az életemet! És csak most, a mikor másokért élek, vagy legalább akarok élni (csupa szerénységből kijavította magát), csak most értettem meg teljesen az élet boldogságát. Nem, én nem értek egyet önnel és ön maga se hiszi azt, a mit mond. - Andrej herczeg szótlanul nézett Pierre-re és gúnyosan elmosolyodott.
- Majd meglátod a hugomat, Marja herczegnőt. Azzal összeilletek majd, - mondotta. - Lehet, hogy magadra nézve igazad van, - folytatta némi hallgatás után; - de minden ember a maga módja szerint él; te magadnak éltél és azt mondod, hogy ezzel csaknem tönkretetted az életedet, s csak akkor ismerted meg a boldogságot, a mikor másokért kezdtél élni. Én meg éppen az ellenkezőt tapasztaltam. Én a hírnévnek éltem. (És ugyan mi a hírnév? Ugyanaz a mások iránt való szeretet, az a vágy, hogy valamit tégy értetük, az ő magasztalásuk után való vágy.) Én tehát másokért éltem, és nem *csaknem*, hanem tökéletesen tönkretettem az életemet. És csak azóta vagyok nyugodtabb, a mióta kizárólag magamnak élek.
- De hát hogy' élhet az ember csak magának? - kérdezte Pierre nekihevülve. - Hát a fia, a húga, az apja?
- Hiszen ez még mind ugyanaz az *én*, ezek nem mások, - szólott Andrej herczeg; - de azok a mások, azok az *embertársak*, a mint ti őket Marja herczegnővel együtt hívjátok, azok a

tévelygésnek és a rossznak legfőbb forrásai. Embertársak azok a te kievi parasztjaid, a kikkel jól akarsz tenni.

S gúnyosan kihívó pillantással nézett Pierre-re. Nyilván ki akarta hívni Pierre-t.

- Ön tréfál, - mondotta Pierre s mind jobban és jobban megélénkült. - Ugyan micsoda eltévelyedés, micsoda rossz lehet abban, a mit én akartam (de a miből nagyon keveset és rosszul valósítottam meg), de végre is jól akartam, és valami keveset tettem is? Ugyan mi rossz lehet abban, hogy azok a szerencsétlen emberek, a mi parasztjaink, a kik ugyancsak olyan emberek, mint mi vagyunk, s a kik felnőnek és meghalnak, a nélkül, hogy más fogalmaik volnának az Istenről és az igazságról, mint a minők a szertartásokban és az értelmetlen imákban foglaltatnak, oktatást nyernek a túlvilági élet, a forbatolás, a jutalom és a megnyugvás hitelveiből is? Ugyan micsoda rossz és micsoda tévelygés van abban, hogy az emberek minden segítség nélkül rakásra pusztúlnak el a nyavalyákban, mikor olyan könnyű rajtuk segíteni, én meg adok nekik orvost és orvosságot, az elaggottaknak pedig hajlékot? És vajjon nem érezhető és minden kétséget kizáró boldogság-e az, hogy míg a parasztnak, a gyermekes asszonynak máshol se nappal, sem éjjel nincsen nyugodalma, én pihenőt és békességet adok neki?... - mondotta Pierre selypegeve és szaporán. - És én csak ezt cselekedtem, bár ha rosszul és nagyon csekély mértékben, de valamit mégis tettem ezen a téren, és ön nemcsak hogy engem nem fog tudni meggyőzni arról, hogy az, a mit tettem, nem jó, de még azt se fogja megakadályozhatni, hogy ön maga is így gondolkozzék. De a legfőbb, - folytatta Pierre, - a mit én tudok, még pedig teljes bizonyossággal tudok, az az, hogy az a gyönyörűség, a melyet a jó cselekedet okoz, az életnek egyetlen igazi boldogsága.

- Igen, ha így állítjuk föl a kérdést, az egészen más, - szólott Andrej herczeg. - Én házat építék, kertet csinálók, te pedig kórházakat. Mindakettő szolgálhat időtöltésül. De hogy mi az, a mi igazságos, mi az, a mi jó, annak a megítélését csak bízd rá arra, a ki mindent tud, nem úgy, mint mi. No, de te vitatkozni akarsz, - tette hozzá, - hát csak rajta. - Fölkeltek az asztaltól és leültek a lépcsőn, a mely az erkélyt helyettesítette.

- No hát, rajta, vitatkozzunk, - biztatta Andrej herczeg. - Te iskolákról, - folytatta az ujját begörbítve, - oktatásról és több efféléről beszélsz, más szóval ki akarod emelni őt, - mondotta s rámutatott egy parasztra, a ki a sipkáját lekapva ment el mellettük, - az ő állatias viszonyai közül, s erkölcsi szükségleteket akarsz támasztani benne, nekem pedig úgy tetszik, hogy az egyetlen lehető boldogság éppen az az állati boldogság, a melytől te őt meg akarod fosztani. Én irigylem őt, te meg olyat akarsz belőle faragni, mint én vagyok, de az én anyagi eszközeim nélkül. A másik, a mit mondasz, az, hogy meg akarod könnyíteni a munkáját. Szerintem pedig a testi munka neki épp olyan szükséglete és életének épp olyan elengedhetetlen föltétele, mint nekem és neked a szellemi munka. Te nem tudsz nem gondolkozni. Én lefekszem három órákor, eszembe jut valami, s nem tudok elaludni, hánykolódom, nem alszom reggelig, azért, mert gondolkodom, és nem tudok nem gondolkodni, mint a hogy ő sem tud nem szántani, nem kaszálni; mert ha ezt nem teszi, úgy vagy korcsnában ül, vagy beteg. De valamint én sem állanám ki az ő rettenetes testi munkáját, hanem egy hét alatt belehalnék, úgy ő nem bírná el az én testi tétlenségemet, s elhíznék és belepusztúlna. A harmadik, - mit is mondtál csak?

Andrej herczeg begörbítette a harmadik ujját.

- Hja, igen, a kórházak és orvosságok. Megütötte a guta, haldoklik, te meg eret vágtaal rajta és meggyógyítottad. Nyomorékan fog élni tehát még vagy tíz esztendeig, terhére mindenkinek. Sokkal egyszerűbb és jobb volna neki, ha meghalna. Majd születnek mások s van belőlük elég mindig. Még ha azért sajnálnád, mert elpusztúl egy munkásod, - mint a hogy' én felfogom a dolgot, de te csupa szeretetből akarod őt gyógyítani. Neki pedig erre semmi

szüksége. Aztán meg micsoda képzelődés az, hogy az orvosság valaha valakit meggyógyított! Megölni, - azt igen! - mondotta s boszúsan összeránczolván a homlokát, elfordult Pierre-től.

Andrej herczeg olyan tisztán és világosan fejezte ki a gondolatait, hogy nyilvánvaló volt, nem egyszer gondolkodott már ezen, s szaporán és szívesen beszélt, mint az olyan ember, a ki régóta nem jutott szóhoz. Minél vígasztalanabb volt az okoskodása, annál élénkebb lett a tekintete.

- Oh, ez rettenetes, ez szörnyű! - mondotta Pierre. - Én csak azt nem értem, hogy' lehet ilyen fölfogással élni. Nekem is voltak ilyen pillanataim, most legutóbb Moszkvában és útközben is, de olyankor én annyira elcsüggedek, hogy nem is élek, undorodom mindentől... és első sorban magamtól. Olyankor nem eszem, nem mosakodom... nos, és ön?...

- Már miért ne mosakodnám, ez piszkos dolog volna, - szólott Andrej herczeg; - ellenkezőleg, rajta kell lennünk, hogy minél kellemesebbé tegyük az életünket. Én élek, s ennek oka nem vagyok, következésképpen igyekeznem kell, hogy lehetőleg minél jobban éljem végig az életemet, még pedig a nélkül, hogy a másét zavarnám.

- De mi készíti önt arra, hogy ilyen gondolatok közt éljen? Hiszen így akár teljes semmittevésben, mozdulatlanul üljön az ember...

- Az élet úgy se hagy az embernek békét. Én nagyon örülnék, ha semmit se kellene tennem, de lásd, egy részről az itteni nemesség megtisztelt azzal, hogy megválasztott marsalljának, a mit csak erőszakkal tudtam magamtól elhárítani. Nem tudták megérteni, hogy nincs meg bennem az, a mi kellene, nincs meg az a bizonyos kedélyes és aggodalmas alávalóság, mely ehhez szükséges. Aztán meg itt van ez a ház, a melyet föl kellett építenem, hogy legyen egy zugom, a hol nyugodtan élhessek. Most meg itt a népfölkelés.

- Miért nem szolgál a hadseregben?

- Austerlitz után! - szólott Andrej herczeg sötéten. - Nem, alássan köszönöm, szavamat adtam magamnak, hogy a rendes orosz hadseregben szolgálni többé nem fogok. És nem fogok, még akkor sem, ha Napoleon ott állana Szmolenszknél és Lyszyja Goryt fenyegetné, még akkor se fognék szolgálni az orosz hadseregben. Nos hát, a mint mondtam, - folytatta Andrej herczeg kissé lecsillapodva. - Most itt van a népfölkelés, az apám a harmadik kerület főparancsnoka, s annak, hogy a szolgálattól szabaduljak, egyedüli módja, ha mellette maradok.

- Tehát mégis szolgál?

- Szolgállok. - Egy darabig hallgatott.

- De hát miért szolgál?

- Ime, hogy miért. Az apám egyike a század legkiválóbb embereinek. De lassankint öregszik, s a mellett, ha nem is éppen szigorú, de nagyon is tevékeny természetű ember. Rettenetes tud lenni a korlátlan hatalomhoz, most pedig ahhoz a hatalomhoz való megszokásában, a melyet az uralkodó a népfölkelés főparancsnokaira ruházott. Két héttel ezelőtt is, ha csak két órával megkésem, felkötötte volna a juchnevai igtatót, - mondotta Andrej herczeg mosolyogva; - én tehát azért szolgállok, mert kívülem senkinek sincs befolyása az apámra, s itt-ott útját állom egy-egy olyan cselekedetének, a mely később sok gyötrelmet okozna neki.

- Áá, no lássa!

- De nem úgy van ám a dolog, a mint te gondolod, - folytatta Andrej herczeg. - Én semmi jót se kívántam és nem is kívánok ennek a gaz igtatónak, a ki csizmákat lopott a népfölkelőktől; sőt nagyon örülnék, ha felkötve láthatnám; de sajnálom az apámat, vagyis jobban mondván, magamat.

Andrej herczeg mind jobban és jobban belemelegedett. Lázasan csillogtak a szemei, mialatt iparkodott Pierre-t meggyőzni, hogy az ő cselekedeteiben nyoma se volt soha annak, mintha embertársainak jót akarna.

- Lásd, te föl akarod szabadítani a parasztokat, - folytatta. - Ez nagyon szép; de nem te reád (te, azt hiszem, nem korbácsoltál meg és nem küldtél még Szibériába senkit) és még kevésbé a parasztokra nézve. Ha őket ütik, korbácsolják, Szibériába küldik, ettől, azt hiszem, semmivel se lesz rosszabb dolguk. Szibériában ugyanazt az állati életet folytatja tovább, a sebei meg behegednek a testén, s épp oly boldog lesz, mint volt annakelőtte. Azoknak az embereknek van erre szükségük, a kik erkölcsi romlásnak indultak, a kikben föltámadt a megbánás, ezt azonban elfojtják magukban, és eldurvulnak attól, hogy módjukban van igazat és nem igazat büntetéssel sújtani. Ime, ezt sajnálom én, és ezért óhajtanám a parasztok fölszabadulását. Lehet, hogy te nem láttad, de én láttam, a mint derék, jóra való emberek, a kik a korlátlan hatalomnak illetően hagyományai közt nevelkedtek, évek múltán, mikor már ingerlékenyebbek, kegyetlenekké, durvákká lesznek, tudják is ezt, de képtelenek lévén magukon uralkodni, mind boldogtalanabbakká lesznek.

Andrej herczeg olyan odaadással mondta ezt, hogy Pierre önkéntelenül arra gondolt, hogy Andrejt az apja vitte rá ezekre a gondolatokra. Nem felelt neki semmit.

- Lám, ez az, a mit én sajnálok, az emberi méltóság, a nyugodt lelkiismeret, a tisztaság, nem pedig az ő hátuk és az ő homlokuk, a melyeket bár hogy üt, ver és korbácsol is az ember, azért mégis háta és homlokai maradnak.

- Nem, nem és ezerszer is nem! Soha nem fogok önnel egyetérteni, - mondotta Pierre.

XII.

Estefelé Andrej herczeg és Pierre kocsira ültek és elmentek Lyszyja Gory-ba. Andrej herczeg, a ki Pierre-t nézte, néha-néha olyan beszédekkel törte meg a csendet, a melyek arra mutattak, hogy jó hangulatban van.

A földekre mutatva, elkezdett neki a gazdasági újításokról beszélni.

Pierre sötéten hallgatott, kurta feleleteket adott s úgy látszott, hogy mélyen el van merülve a gondolataiba.

Pierre azon tűnődött, hogy Andrej herczeg boldogtalan, hogy tévelyeg, hogy nem ismeri az igazi világosságot, és hogy neki, Pierrenek, segítségére kellene sietnie, hogy őt fölvilágosítsa és talpra állítsa. De alig, hogy Pierre kieszelte, hogyan és mit fog mondani neki, már előre megérezte, hogy Andrej herczeg egyetlen szóval, egyetlen érveléssel halomra dönti minden tanítását, s félt belekapni, félt gúny tárgyává tenni az ő szentélyét, a melyen olyan szeretettel csüggött.

- De hát miért gondolkodik, - szólalt meg egyszerre Pierre, s lehorgaszván a fejét, olyan volt, mint egy öklelőző bika, - miért gondolkodik így? Nem volna szabad így gondolkodnia.

- De hát miről? - kérdezte Andrej herczeg csodálkozva.

- Az életről, az ember rendeltetéséről. Ez képtelenség. Én is így gondolkoztam, s tudja-e, mi mentett meg engem? A szabadkőművesség. Ne, ne mosolyogjon. A szabadkőművesség nem vallásos, nem szertartásos felekezet, a minőnek én is gondoltam, a szabadkőművesség a legszebb, az egyetlen kifejezése az emberiség legszebb és örök tulajdonságainak.

És elkezdte Andrej herczeg előtt a szabadkőművességet fejtegetni, úgy, a mint ő értelmezte.

Elmondta, hogy a szabadkőművesség az állam és a vallás békáiból felszabadult kereszténység tana: az egyenlőség, testvériség és szeretet tanítása.

- Egyedül a mi szent szövetségünknek van tényleges jelentősége az életben; a többi mind csak álom, - mondotta Pierre. - Értse meg kedves barátom, hogy ezen a szövetségen kívül minden csak hazugsággal és igazságtalansággal van tele, s abban teljesen egyetértek önnel, hogy egy okos és jó embernek nem marad egyéb hátra, mint - a hogy ön is teszi, - leélni az életet úgy, hogy a másét ne zavarja. De tegye magáévá a mi alapelveinket, lépjen be a mi rendünkbe, engedje át magát nekünk, engedje meg, hogy útmutatói lehessünk, s nyomban egy kis részecskéjeül fogja érezni magát, mint a hogy én is éreztem, ennek az óriási, láthatatlan láncznak, a melynek a kezdete az égben van.

Andrej herczeg némán maga elé bámulva hallgatta Pierre-t. Olykor a kerekek zörgésétől nem értett meg jól egy-egy szót, s ilyenkor megkérdezte Pierre-t, hogy mit is mondott. Abból a különös csillogásból, mely Andrej herczeg szemeiben kigyúlt, és a hallgatásából, Pierre azt látta, hogy nem veszték kárba a szavai, hogy Andrej herczeg nem fogja őt félbeszakítani s nem fog a szavain gúnyolódni.

Elérkeztek egy kiáradt folyóhoz, a melyen kompon kellett átkelniök. Mialatt a kocsit és a lovakat elhelyezték, ők rámentek a kompra.

Andrej herczeg a komp korlátjára támaszkodva, szótlanul nézett végig a lemenő nap fényében csillogó vízen.

- Nos, mit gondol hát erről? - kérdezte Pierre. - Miért hallgat?

- Mit gondolok? Hallottam, a mit mondtál. Ez mind szép, - felelt Andrej herczeg. - De te azt mondod: lépj be a mi szövetségünkbe, s mi megmutatjuk neked az élet célját s az ember rendeltetését és a világon uralkodó törvényeket. De hát kik azok a „mi”? - emberek? Honnan tudtok ti mindent? Miért csak én egymagam nem látom azt, a mit ti láttok? Ti látjátok a földön az igaz és a jó uralmát, én meg nem látom.

Pierre közbevágott.

- Hisz ön a túlvilági életben? - kérdezte.

- A túlvilági életben? - ismételte Andrej herczeg, de Pierre nem adott neki időt, hogy feleljen, és ezt az ismétlést annál is inkább tagadó válasznak vette, mert ösmerte Andrej herczeg istentagadó meggyőződéseit.

- Ön azt mondja, hogy képtelen a jó és az igaz uralmát meglátni a földön. Én se láttam és nem is lehet azt meglátni, ha az ember úgy veszi az életet, mint a melylyel mindennek vége. A földön, éppen ezen a földön (Pierre rámutatott a földekre) nincs igazság, itt csupa merő hazugság és rossz minden; de a világon, a világegyetemben igenis fönnáll az igazság uralma, és mi most ugyan a föld, de a nagy örökkévalóságon át a világegyetem gyermekei vagyunk. Én talán nem érzem a lelkemben, hogy én is része vagyok ennek a rengeteg összhangzatos egésznek? Én talán nem érzem, hogy a teremtetett lényeknek ebben a megszámlálhatatlan tömegében, a melyben az istenség, a legmagasabb erő, a hogy' akarja, megnyilatkozik, - hogy ebben magam is egy láncszem, egy lépcsőfok vagyok a legalacsonyabb - és a legmagasabbrendű lények között? Ha pedig én látom, még pedig tisztán látom ezt a lépcsőt, a mely a növénytől az emberhez vezet, miért tételezzem föl, hogy ez a lépcső nálam megszakad és nem vezet tovább, tovább! Érzem, hogy én nemcsak el nem pusztulhatok, a mint hogy semmi se pusztul el ezen a világon, hanem ellenkezőleg, örökké leszek és örökké voltam. Érzem, hogy kívülem még szellemek is élnek fölöttem, s ezeknek a világában lakozik az igazság.

- Igen, ez Herder elmélete, - szólott Andrej herczeg, - de engem nem ez, nem a lélek, hanem az élet és a halál győz meg. Meggyőz az, ha látom, hogy egy előttem kedves lény, a ki szorosán össze van kötve velem, a ki ellen bűnt követtem el s a ki előtt igazolni akartam magamat (Andrej herczegnek remegett a hangja és elfordult), egyszerre elkezd szenvedni, kínlódni és megszűnik lenni... Miért? Az lehetetlen, hogy erre a kérdésre ne legyen válasz! S én hiszem is, hogy van... Lám, ez az, a mi az embert meggyőzi, s ez győzött meg engem is, - mondotta Andrej herczeg.

- No igen, igen, - kiáltott föl Pierre, - hát én tán' nem ugyanezt mondom?

- Nem. Én csak azt mondom, hogy a túlvilági élet létezésének a szükségességéről nem érvek győzik meg az embert, hanem az, a mikor kéz a kézben még egy emberrel az életen végig, s ez az ember egyszerre el tűnik *ott a semmiségben*, te pedig megállsz ez előtt az örvény előtt és belepillantasz. Belepillantottam én is...

- Nos hát! Ön tudja, hogy van egy *ott*, és hogy van *valaki*. Az *ott* - a túlvilági élet. Az a *valaki*, - az Isten.

Andrej herczeg nem felelt. A szekér és a lovak már régen odaát voltak a túlsó parton, a nap már félig lenyugodott, s az esti fagy apró csillagocskákkal vonta be a rév körül elterülő tócsákat, Pierre és Andrej pedig, az inasok, a kocsisok és a révészek legnagyobb csodálkozására még mindig ott álltak a kompon és beszélgettek:

- Ha van Isten és van túlvilági élet, akkor igazság is van, erény is van; s az embernek az a legnagyobb boldogsága, ha ezek elérésére törekszik. Élnünk kell, szeretnünk kell és hinnünk kell, - mondotta Pierre, - hogy nemcsak most és itt ezen a göröngyön élünk, hanem hogy örökké élünk és örökké fogunk is élni ott fenn a mindenségben (felmutatott az égre). - Andrej herczeg a komp korlátjára támaszkodva állt ott s miközben Pierre-t hallgatta, le nem vette a szemét a napnak a kékelő vízen reszkető vörös tükrözéséről. Pierre elhallgatott. Teljes csend volt köröskörül. A komp már rég kikötött volt, s csak az ár apró habjai pacsolták halkán a komp fenekét. Andrej herczegnek úgy tetszett, mintha a haboknak ez a csobogása hozzásúgta volna Pierre szavaihoz: „Ez az igazság, hidd el!”

Andrej herczeg főlőhajtott és sugárzó, gyermekes, gyöngéd pillantással nézett belé Pierre kipirult, ünnepélyes, de barátjának a fennsőbbségétől még mindig szepegő arczába.

- Hjah, ha ez így volna! - mondotta. - De gyerünk, ülünk fel, - tette hozzá Andrej herczeg, s a kompról kilépve, fölpillantott az égre, a hova Pierre mutatott és Austerlitz óta most először, megint látta azt a magas, örök eget, a melyet ott az austerlitz-i csatatéren heverve látott, s egyszerre ujjongva és fiatalos hévvel, valami régóta szunnyadó, valami jobb érzés kelt új életre benne. Ez az érzés ugyan legott eltűnt, a mint Andrej herczeg megint belezökkent életének a megszokott kerékvágásába, de ő tudta, hogy ez az érzés, a mely nem tudott benne kifejlődni, azért mégis él a lelkében. A Pierre-rel való találkozás Andrej herczegre nézve korszakot alkotott, a melylyel egy látszólag ugyan változatlan, de belső világában egészen új élet kezdődött benne.

XIII.

Már alkonyodott, mikor Andrej herczeg és Pierre a lyszyja goryi ház főkapujához közeledtek. A megérkezés előtt Andrej herczeg mosolyogva hívta fel Pierre figyelmét arra a zűrzarvarra, mely a hátsó lépcső körül egyszerre támadt. Egy görnyedt anyóka, iszákkal a vállán s egy feketeruhás, hosszúhajú, középtermetű ember, mikor az érkező kocsit megpillantották,

hanyatt-homlok rohantak vissza az ajtón. Utánuk még két vászonceléd ugrott elő, s mind a négyen, miközben a kocsira bámultak, rémülten futottak ki a hátsó lépcsőre.

- Ezek Masa istenes emberei, - mondotta Andrej herczeg. - Az apámnak néztek bennünket. S ez az egyetlen dolog, a miben a húgom nem engedelmeskedik neki: az apám azt akarja, hogy kergesse pokolba ezeket a zarándokokat, ő pedig fogadja őket.

- De hát mik ezek az istenes emberek? - kérdezte Pierre.

Andrej herczegnek nem volt ideje, hogy feleljen. Inasok jöttek eléjük és Andrej kikérdezte őket, hol van az öreg herczeg s mikorra várják őt haza.

Az öreg herczeg még a városban volt, és minden pillanatban várták.

Andrej herczeg bevezette Pierre-t a maga lakosztályába, mely mindenkor teljes rendben várta őt az apja házában, ő maga pedig bement a gyerekszobába.

- Gyerünk a húgomhoz, - mondotta Andrej herczeg, mikor visszatért Pierre-hez; - még nem is láttam őt, most bújkál s az ő istenes embereivel üldögél valahol együtt. Úgy kell neki, bizton zavarba jön, de legalább meglátod az istenes embereket. Igazán mondom, nagyon érdekes.

- Mik azok az istenes emberek? - kérdezte Pierre.

- Majd meglátod.

Marja herczegnő csakugyan zavarba jött és piros foltok jelentek meg az arcán, mikor Andrej és Pierre beléptek hozzá. Lakályos szobájában, a melyben lámpák égtek a szentképek előtt, a szamovár mögött egy barátsuhába öltözött, hosszúorrú és hosszúhajú fiatal fiú ült mellette a pamlagon.

A pamlag közelében egy karszéken ránczosképű, töpörödött anyóka gunnyasztott. Gyermekes arcán szelíd kifejezés ült.

- Andrjusa, miért nem értesítettél előre? - szólott szelid szemrehányással, s úgy állt oda a zarándokjai, mint a kotlóstyúk a csibéi elé.

- Nagyon örülök, hogy látom, nagyon örülök, - mondotta Pierrenek, mialatt ez megcsókolta a kezét. Még mint gyermeket ösmerte, s most Andrejjal való barátsága, a feleségével való szerencsétlensége és a mi a fő, jóságos és nyílt arcza, rokonszenvesen hangolták őt iránta. Ránézett gyönyörű és sugárzó szemeivel, és mintha csak azt mondta volna: „én önt nagyon szeretem, csak arra kérem, ne nevesse ki az *enyémeket*”. Az első üdvözlő szavak után leültek.

- Áá, Ivanuska is itt van, - szólott Andrej herczeg s mosolyogva rámutatott egy fiatal zarándokra.

- Andrjusa! - mondotta Marja herczegnő könnyörgő hangon.

- Tudd meg, hogy ez nőszemély, - szólott oda Andrej Pierrenek francziául.

- Andrjusa, az Istenért! - ismételte Marja herczegnő.

Nyilvánvaló volt, hogy Andrej herczegnek a zarándokok iránt tanúsított gúnyos viselkedése, és Marja herczegnőnek az érdekükben való közbelépése immár megszokott és úgyszólván megrögzött viszony volt közöttük.

- No, de kedves lelkem, - szólott Andrej herczeg. - Inkább hálával kellene lenned irántam, hogy megmagyarázom Pierrenek evvel a fiatal emberrel való bizalmas viszonyodat.

- Igazán? - mondotta Pierre, s a pápaszemén keresztül komoly érdeklődéssel (a melyért különös hálával volt iránta Marja herczegnő) nézett bele Ivanuska arcába, a ki megértvén, hogy ő róla van szó, sunyi szemekkel nézett végig valamennyiükön.

Marja hercegnő teljesen fölöslegesen aggódott az *övéiért*. Ezek legkevésbé se jöttek zavarba. Az anyóka lesütötte a szemét, lopva pislogott a belépőkre, a tányérkáján fenekével fölfelé fordította a csészéjét, odatett mellé egy darabka körülragcsált cukrot s nyugodtan és mozdulatlanul ült a helyén, arra várva, hogy majd megkínálják még teával. Ivanuska felszüröcsölte a tányérkájáról a kiömlött teát, s ravasz, női pillantással sandított a fiatal emberekre.

- Hol jártál, voltál Kievben? - kérdezte Andrej herceg az anyókatól.

- Voltam, uram, - felelt a beszédes anyóka, - és éppen karácsonykor voltam szerencsés a szentjeimtől az égi szent titkokról értesülhetni. Most pedig Kolyazinból jövök, uram, a hol nagy kegynek lőn megnyilatkozása.

- Hát te, Ivanuska, hogy' vagy?

- Én egymagam bolyongok, jó uram, - felelt Ivanuska, iparkodván minél mélyebb hangon beszélni. - Csak Juchnevban akadtam össze Pelagejuskával.

Pelagejuska félbeszakította a társnőjét: nyilván el akarta mondani azt, a mit látott.

- Kolyazinban, uram, nagy kegynek lőn megnyilatkozása.

- Mi az, no, tán valami új csontok? - kérdezte Andrej herceg.

- Elég, Andrej, - szólt Marja hercegnő. - Ne mondd el, Pelagejuska.

- No lám, mit akarsz matyuska, miért ne mondanám el? Én őt szeretem. Ő jó ember, Isten választotta, nekem pedig jóltevőm, tíz rubelt adott egyszer, nagyon jól emlékszem. Mikor Kievben voltam, és azt mondja nekem a félkegyelmű Kirjuska, - nagyon Istenfélő ember, télen-nyáron mezítláb jár. - Miért nem mégy, - aszongya, - oda, a hova kell, menj Kolyazinba, ott a matyuska, a legszentebb Isten-anyja egy képének lőn csodatévő megnyilatkozása. Mentem elbúcsúztam a szentjeimtől és elmentem...

Valamennyien hallgattak, csak az anyóka beszélt egyenletes hangon, s nagyokat nyelve szívta magába a levegőt.

- Megérkeztem, uram, s legott imígyen szólt hozzám a nép: nagy kegynek lőn itt megnyilatkozása, a legszentebb szűzanyának szent olaj csepeg az orcájából...

- No jó, jó, később majd elmeséled, - szólt rá Marja hercegnő elpirulva.

- Engedje, hogy valamit kérdezzek tőle, - mondotta Pierre. - Te magad is láttad? - kérdezte.

- Hogyne, uram, magam is méltónak találtattam rá. Olyan ragyogás volt azon a képen, mintha az égből sugárzott volna rá, a matyuska orcája meg csak csöpögött, csöpögött egyre másra...

- De hiszen ez ámtás, - mondotta Pierre együgyűen, a mint az anyókat hallgatta.

- Jaj, uram, mit beszélsz? - sziszszent föl Pelagejuska megrémülve s Marja hercegnőhöz fordult segítségért.

- Ezzel csak ámtják a népet, - ismételte.

- Uram Jézusom, Krisztusom, - szólt az anyóka s keresztet vetett magára. - Óh uram, ne mondd ezt. Volt ott egy gyenerális is, a ki nem hitt, és azt mondotta: „ez csak a barátok ámtása”, alig, hogy kimondta, megvakult. És azt álmodta, hogy megjelent neki a pecserszkaja matyuska¹² és így szólt: „Hígy bennem és meggyógyítalak”. Legott elkezdett rimánkodni:

¹² Pecserszkaja Matyuska, a Kiev melletti barlangkolostorban lévő Mária kép. Szent Wladimir is ebben a kolostorban van eltemetve. (A ford.)

vigyetek, vigyetek el hozzám. Én csak a tiszta igazságot mondom, a magam szemeimmel láttam. Egyenesen odavezették a vak embert hozzám, odament, térdreborult és aszongya: „Gyógyíts meg! Odaadom neked azt, a mit a csártól kaptam.” Magam láttam, a mint egyszerre ott termett a keblén a csillag. Mi lett a vége, - visszakapta a szemévelágát! Bűn ám így beszélni. Megver ám érte az Isten, - fordult oda feddő hangon Pierrehez.

- De hát hogy' került a szentképre az a csillag? - kérdezte Pierre.

- Tán a matyuskából is tábornokot csináltak? - tódította Andrej herceg.

Pelagejuska egyszerre elsápadt és összecsapta a kezét.

- Uram, édes jó uram, jaj neked, jusson eszedbe a fiad! - jajdult föl az anyóka s egyszerre élénk piros lett az arcza.

- Jaj, uram, mit mondtál, az Isten legyen irgalmas néked. - Keresztet vetett magára. - Uram, bocsáss meg neki. Matyuska, mit jelent ez?... - fordult oda Marja hercegnőhöz. - Fölkelt és szinte sírva kezdte összeszedgetni a czók-mókját. Szemlátomást elborzadt és szégyelte magát, hogy egy ilyen háznak a jótéteményeit élvezte, a melyben így beszélhettek, s egyúttal sajnálta, hogy ezentúl le kellett mondania ezekről a jótéteményekről.

- Ugyan, micsoda kedvtelés ez? - szólott Marja hercegnő. - Minek is jöttek a házamba?...

- No, no, hiszen csak tréfálok Pelagejuska, - szólott Pierre. - Hercegnő, igazán mondom, nem akartam őt megbántani, csak úgy eljárt a szám. Felejtsd el, no, csak tréfa volt az egész, - ismételte, restelkedve elmosolyodott és szeretne volna jóvátenni a hibáját. - Hiszen csak tréfáltam, no... ő meg komolyan veszi...

Pelagejuska hitetlenül állt ott, de Pierre arcán a megbánásnak olyan őszinte kifejezése ömlött el, s Andrej herceg olyan szeliden nézett hol Pelagejuskára, hol Pierrere, hogy lassanként lecsillapodott.

XIV.

A zarándoknő megnyugodott, s újra belevonatván a társalgásba, még jó sokáig beszélt Amfilochij atyáról, a ki olyan szent életű, hogy tömjénszagú a keze, és arról, hogy utolsó kievi zarándoklása alkalmával az ösmerős barátok odaadták neki a barlang kulcsát, s ő kétszersültet vévén magához, két teljes napot töltött a szentek között a barlangban. „Imádkozom az egyikhez, megyek a másikhöz. Alsom egyet, majd megint térdreborulok; s olyan csönd, olyan áldás van ott, hogy szinte nem is kívánczik vissza az ember az Isten szabad világára.”

Pierre figyelmesen és komolyan hallgatta. Andrej herceg kiment a szobából. És utána, az istenes embereket egyedül hagyván a tea mellett, Marja hercegnő bevezette Pierret a fogadó-szobába.

- Ön nagyon jó ember, - mondotta neki.

- Igazán mondom, eszem ágában se volt őt megbántani akarni, magam is annyira értem és becsülöm ezeket az érzelmeket.

Marja hercegnő némán nézett rá és szeliden elmosolyodott.

- Látta, én önt már régóta ösmerem, és szeretem, mintha testvérem volna, - mondotta. - Milyennek találja Andrejt? - kérdezte szaporán, nem engedvén neki időt arra, hogy gyöngéd szavaira válaszoljon. - Nagyon nyugtalan vagyok miatta. Télen ugyan jobb az egészsége, de

mult tavasszal megnyílt a sebe, s az orvos azt mondotta, hogy el kell mennie magát gyógyíttatni. És a kedélyét is nagyon féltem. Ő nem olyan természetű, mint mi nők, a ki képes volna elviselni és jól kisírni a fájdalmát. Állandóan ott hordja magában minden keserűségét. Ma ugyan jókedvű és eleven; de csak az ön látogatása volt ilyen hatással rá: ritkán szokott ilyen lenni. Hogy ha rá tudnám őt venni, hogy külföldre menjen! Neki tevékenységre van szüksége, ez a csöndes, egyhangú élet megöli. Mások ezt tán nem veszik észre, de én tisztán látom.

Tíz óra felé az inasok kirohantak a lépcsőre, mert meghallották az öreg herczeg közeledő fogatának a csengőit. Andrej herczeg és Pierre szintén kimentek a lépcsőre.

- Hát ez ki? - kérdezte az öreg herczeg, a mint a kocsiról leszállt és Pierret megpillantotta.

- Áá! Nagyon örülök! Csókolj meg, - mondotta, mikor megtudta, ki az az ösmeretlen fiatal ember.

Az öreg herczeg jó hangulatban volt és becézgette Pierret.

Andrej herczeg, mikor vacsora előtt visszatért az apja dolgozó-szobájába, Pierre-el heves vitában találta az öreg herczeget. Pierre azt bizonyítgatta, hogy eljön még az idő, mikor nem lesz háború. Az öreg herczeg pedig, bár nem volt haragos, de ingerkedve tagadta ezt.

- Ereszd ki az erekből a vért, és tölts vizet a helyébe, akkor nem lesz háború. Vénasszonyos álmok, vénasszonyos álmok, - mondotta, de azért gyöngéden megveregette Pierre vállát, és odament az asztalhoz, a melynél Andrej herczeg, a ki nyilván nem akart a vitába beleegyedni, a herczeg által a városból hozott iratok közt kotorászott. Az öreg herczeg odalépett hozzá s elkezdett vele hivatalos dolgokról beszélni.

- Rosztov gróf, a marsall, az emberek felét sem szolgáltatta be. Bement a városba s meghítt ebédre, - adtam is neki olyan ebédet... Aztán nézd csak emezt... No lelkem, - fordult oda Andrejevics Nikolaj herczeg a fiához és megveregette Pierre vállát, - derék fiú ez a te barátod, nagyon megszerettem! Egészen fölmelegített. Másra még akkor sem igen hallgatok, ha okosan beszél, de ő még a hazugságaival is tűzbe tud hozni, bár öreg ember vagyok. No, most menjetek, menjetek, - tette hozzá, - lehet, hogy majd jövök én is, és vacsora után még elüldögelek veletek. Megint vitatkozunk majd egyet. Légy szeretettel az én bolondos Marja herczegnőm iránt, - kiáltott ki az ajtóból Pierre után.

Pierre csak most, hogy Lyszyja Goryban volt, becsülte meg igazán Andrej herczeggel való baráti viszonyának teljes értékét és varázsát. Ez a varázs nem annyira az ő vele magával, mint inkább a hozzátartozóival és a háziakkal való viszonyban jutott kifejezésre. Pierre az öreg és mogorva herczeg s a szelid és félénk Marja herczegnő társaságában, bár alig ösmerte őket, egyszeriben úgy érezte magát, mintha régi barátság fűzné őt hozzájuk. Valamennyien megszerették őt. Nemcsak Marja herczegnő nézett rá a legsugárzóbb tekintetével, a kit lekenyerezett a zarándokokkal szemben tanusított gyöngéd viselkedése; de még az alig egyesztendő kis Nikoláj herczeg is, a mint a nagyapja hívta, rámosolygott Pierrere és örömmel ment a karjaiba. Ivanovics Mihail és mademoiselle Bourienne örömteljes mosolylyal néztek rá, mikor az öreg herczeggel beszélgetett.

Az öreg herczeg kijött a vacsorához: ez szemlátomást Pierre kedvéért történt. Lyszyja-gory-i tartózkodásának mind a két napján rendkívül barátságosan bánt vele, és ismételten meghívta magához.

Mikor Pierre eltávózása után a családtagok valamennyien összejöttek, és mint ez egy új ember távozása után rendesen történni szokott, elkezdtek bírálgatni, megesett az a ritka eset, hogy valamennyien csak jót mondtak róla.

XV.

Rosztov, mikor ezúttal a szabadságáról visszatért, csak most érezte és ismerte föl először, hogy milyen szoros kötelékek fűzték őt Deniszovhoz és az ezredéhez.

A mint Rosztov az ezredéhez közeledett, ugyanolyan érzés vett erőt rajta, mint mikor a Povarszkáján fekvő szülei ház felé közeledett. Mikor ezredének az egyenruhájában az első huszárt megpillantotta, mikor a rőthajú Dementyevet megösmerte, a kipányvázott lovakat meglátta, mikor Lavruska örömteljesen elkiáltotta magát a gazdája felé: „Megjött a gróf!” és a borzas Deniszov, a ki az ágyán aludt volt, kiszaladt a földkunyhóból s megölelte őt, a tisztek pedig odacsődültek köré, - ugyanolyan érzés fogta el Rosztovot, mint mikor az édes anyja, az apja és a húgai megölelték, s az öröm könnyeitől, melyek a torkát fojtogatták, képtelen volt akár csak egy szót is szólani. Az ezred is olyan volt, mint egy ház, még pedig épp oly változatlanul kedves és drága, akár a szülei ház...

Miután jelentkezett az ezredparancsnoknál s megkapta az első századhoz történt beosztását, a mint ügyelestkedett és takarmányszerzésre járt, a mint megint beleélte magát ezredének minden legapróbb érdekkörébe, s érezte, hogy meg van fosztva a szabadságától és oda van lánczolva egy szűk és változhatatlan kerethez, ugyanazt a megnyugvást, ugyanazt a biztos támaszt és öntudatot érezte, hogy itt a maga helyén van, otthon van, a mely a szülei ház falai közt a lelkét eltöltötte. Nyoma se volt itt a szabad élet ama zűrzavarának, a melyben sehogy' se' találta a helyét, s minduntalan megtévedt a cselekedeteiben; nem volt itt Szonya, a kivel ki kellett vagy nem kellett magát magyaráznia. Nem volt meg a lehetősége annak, hogy menjen vagy ne menjen valahova; nem állott rendelkezésére az a rengeteg sok ember, a kik közül egyik sem állott közelebb vagy távolabb hozzá; nem bántották azok az apjához való homályos és határozatlan pénzbeli vonatkozások, és nem emlékeztette őt semmi a Dolochov-val szemben szenvedett nagy kártyaveszteségére! Itt az ezrednél világos és határozott volt minden. Az egész világ két egyenlőtlen részre volt felosztva: az egyik a mi pavlogradi ezredünk, a másik pedig minden, a mi - ezen kívül van. És ehhez az utóbbihoz semmi köze se volt. Az ezredben ismeretes volt előtte minden: ki hadnagy, ki kapitány, ki jó és ki rossz ember, és különösen ki igazi bajtárs. A markotányos hitelbe is ad, a fizetését harmadévenként húzza; nincs min tünődnie, nincs miben válogatnia, csak ne kövessen el olyasmit, a mit a pavlogradi ezredben rossznak tartanak, s ha elküldik, tegye meg azt, a mit tisztán, világosan és határozottan parancsolnak neki: akkor rendben van minden.

Mikor újra belejutott az ezredbeli életnek eme határozottan kijelölt körülményei közé, olyan örömet és megnyugvást érzett, mint a kimerült ember, ha pihenni tér. Rosztovra nézve annál örömdetesebb volt ebben a hadjáratban ez az ezredbeli élet, mert nagy kártyavesztesége után (melyet a hozzátartozóinak minden megnyugtatója ellenére se tudott magának megbocsátani) elhatározta, hogy nem úgy fog szolgálni, mint eddig, hanem hogy a hibáját jóvá tegye, derekasan szolgál és minden tekintetben kifogástalan bajtárs és tiszt, tehát kifogástalan ember is lesz, a mi a *nagy világban* olyan nehéznek, az ezredben pedig olyan könnyűnek látszott előtte.

Rosztov a kártyavesztesége után eltökélte, hogy öt év alatt visszafizeti a szüleinek ezt az adósságot. Évente tízezer rubelt kapott, s most elhatározta, hogy ebből csak kétezret vesz igénybe, a tőkét pedig rendelkezésére bocsátja a szüleinek, az adóssága törlesztésére.

*

Többszörös visszavonulások és előnyomulások, s a pultuszkai és preussisch-eylaui ütközetek után Bartenstein körül vonták össze a mi haderőnket. Várták az uralkodó odaérkezését és az új hadjárat megkezdését.

A pavlogradi ezred, a haderő ama részéhez tartozván, a mely az 1805. évi hadjáratban is részt vett, Oroszországban kiegészítette magát s így a hadjárat első hadműveleteiről lekéselt. Sem Pultuszknál, sem Preussisch-Eylaunál nem volt ott, és a hadjárat második részében, a működő hadsereggel egyesülvén, Platov hadtestéhez lett beosztva.

Platov hadteste a hadseregtől teljesen függetlenül működött. A pavlogradiak néhányszor résztvettek az ellenséggel való csatározásokban, foglyokat is ejtettek, sőt egy ízben Oudinot marsall podgyász-szállítmányát is szétverték. Április hónapban a pavlogradiak pár hetet töltöttek egy a föld színéig elpusztult és teljesen elhagyott német faluban, a honnan egy tapodtat se mozdultak.

Olvadó, sáros, de azért hideg volt az idő, a folyók fölengedtek s az utak járhatatlanokká lettek; sem a lovak, sem az emberek napokon át nem kaptak eleséget. Miután a szállítás teljesen fönnakadt, az emberek szanaszét portyáztak az elhagyott, pusztá falvakban, hogy legalább krumplit keressenek, de immár azt is csak alig találtak.

A lakosok, a kik szanaszét menekültek, mindent föléltek; azok, a kik ott maradtak, koldusnál is nyomorultabbak voltak, a kiktől nem volt mit elvenni, sőt még a kevésbé lágyszívű katonák is nem egyszer, a helyett, hogy tőlük vettek volna, megosztották velük utolsó falatjaikat.

A pavlogradi ezred, mely a csatározásokban csak két sebesültet veszített, az éhségtől s a betegségektől embereinek nagyobb felét elvesztette. A kórházakban olyan biztos volt a halál, hogy a katonák, a kiket a hiányos táplálkozás következtében meglepett a láz vagy más egyéb nyavalya, inkább szolgálatban maradtak s végső erejüket megfeszítve vonszolták magukat tovább az arcvonalban, semhogy kórházba menjenek. A tavasz beálltával a katonák valami a spárgához hasonló növényre bukkantak, a melyet isten tudja miért édesgyökernek kereszteltek el, mire elszéledtek a mezőkön és a réteken, hogy ilyen édes gyökeret (mely különben nagyon keserű volt) keressenek, kardjaikkal kiásták, s a parancs ellenére, mely szigorúan tiltotta ennek az ártalmas növénynek a fogyasztását, megették. Tavaszra egy új betegség ütötte föl a fejét a csapatok közt, mely a kezek, a lábak és az arcz megdagadásában nyilvánult, s melynek okozójául az orvosok ennek a gyökernek a fogyasztását állították. De azért a Deniszov századának az emberei, a tilalom ellenére is főképpen ebből a Mária-édesgyökekből éltek, mert már második hete, hogy a fogytékán lévő kétszersültből fejenként csak félfontot osztottak ki az emberek közt, a krumpli utolsó szállítmánya pedig megfagyott és kicsírázott.

A lovak is immár második hete a házak szalmafedelén éltek, irtózatosan lesóványodtak s még a nagy csomókban lecsüggő téli szőrrel voltak borítva.

A katonák és a tisztek ennek a szörnyű nyomorúságnak az ellenére is úgy éltek, mint annakelőtte; a husárok, bár sápadt és beesett arczczal s rongyos egyenruhában, de most is éppen úgy sorakoztak a kihallgatásra, eljártak élelemszerzésre, tisztogatták a lovaikat s a felszerelésüket, takarmány helyett szalma háztetőket hordtak össze és megjelentek ebédelni a kátlanak mellett, a melyektől éhesen keltek föl, s eltréfáltak gyalázatos ételükön és az eleségükön. Szabad idejükben, úgy mint rendesen, tüzeket raktak, meztelenül melegedtek mellettük, pőfékeltek, kicsírázott és dohos krumplit sütögettek, s a Potemkin vagy Szuvarov-féle hadjáratokról beszélgettek, vagy a hunczfut Aljosáról s Mikolkáról, a pap napszámosairól szóló regékkel szórakoztak.

A tisztek most is, mint annakelőtte, kettesével, hármasával, dűledező házakban laktak. Az idősebbek gondoskodtak az emberek számára szalmáról, krumpliról s egyáltalában a csapatok ételmezéséről, a fiatalabbak pedig, mint rendesen vagy kártyával (pénzüik volt elég bár ennivalójuk kevés), vagy ártatlan játékokkal: szvajkával és kurnik játékkal töltötték az időt. A

dolgok állásáról vajmi keveset beszélgettek, részben azért, mert semmi bizonyosat sem tudtak, részben pedig azért, mert homályosan érezték, hogy a háború dolga nem a legjobban áll.

Rosztov még mindig Deniszovval lakott együtt, s egymáshoz való baráti viszonyuk a szabadságuk ideje alatt csak még szorosabbra vált. Deniszov soha se beszélt Rosztov családjáról, de abból a gyöngéd barátságból, a melyet a parancsnok ő iránta, mint alantas tisztje iránt tanusított, Rosztov tisztán kiérezte, hogy a vén huszár boldogtalan szerelmének Natasa iránt nagy része volt barátságuk megszilárdulásában. Deniszov szemlátomást azon volt, hogy minél kevesebb veszedelemnek tegye ki Rosztovot, vigyázzon rá, és különösen ütközetek után feltűnő örömmel üdvözölte őt, ha látta, hogy teljesen ép és sértetlen.

Egyik kivezéneyeltetése alkalmával Rosztov abban az elhagyott és elpusztított falúban, a hova élelmiszerekért ment volt, egy vén lengyelnek a családjára, a leányára s az utóbbinak egy csecsemő gyermekére bukkant. Éhesek voltak, teljesen le voltak rongyolódva s nem volt módjukban elmenekülni. Rosztov elvitte őket a szállására, elhelyezte őket a lakásán, s eltartotta őket pár hétig, a míg csak az öreg kissé össze nem szedte magát. Rosztovnak egy bajtársa, az asszonyokról szólva, elkezdett nevetni Rosztovon, azt mondván, hogy ő ravaszabb mindannyiuknál s hogy a bajtársait is megismertethetné a megmentett szép lengyel menyecskével. Rosztov sértésnek fogta föl ezt a tréfát, s tűzbe jövén, olyan kellemetlen dolgokat vágott oda tisztársának, hogy Deniszov mindkettőjüket csak nagy nehezen tudta a párbajtól visszatartani. Mikor a tiszt kiment, és Deniszov, a ki maga se tudta, milyen viszonyban van Rosztov a lengyel menyecskével, szemére hányta a hevességét, Rosztov így felelt:

- Én nem tudom, mit akarsz... Úgy érzem, akár csak a húgom volna, s meg se mondhatom, mennyire sértett engem ez... mert hát... mert...

Deniszov a vállára csapott s a nélkül, hogy Rosztovra nézett volna, elkezdett gyorsan föl és alá járni a szobában, a mit a lelki fölindulás perceiben szokott volt tenni.

- Milyen bolond egy fajta is ez a ti Vosztov fajtátok, - mondotta, és Rosztov könnyeket vett észre Deniszov szemeiben.

XVI.

Áprilisban nagy élénkséget keltett a csapatok közt az uralkodó jövetelének a híre. Rosztovnak nem sikerült résztvenni azon a csapatszemlén, a melyet a császár Bartensteinban tartott: a pavlogradiak messze Bartenstein előtt voltak előörsön.

A szabadban ütöttek tábort. Deniszov Rosztovval együtt egy rözsével és gyeppel beborított földkunyhóban lakott, melyet a katonák ástak a számukra. A földkunyhókat a következő, akkoriban divatba jött módon építették: ástak egy másfél arsin széles, két arsin mély és negyedfél arsin hosszú árkot. Az árok egyik végén lépcsőket vágtak, ez volt a bejárat; maga az árok volt a szoba, a melynek a lépcsőkkel szemben lévő végén, a szerencsésebbeknél, mint a századparancsnok is, czölöpökön egy deszka állott - ez volt az asztal. Két oldalt az árok széle mentén egy arsinnyira le volt hordva a föld, s ez kiadott két ágyat és egy pamlagot. A tető úgy volt csinálva, hogy a kunyhó közepén állni, az ágyakon pedig, az asztal közelében ülni is lehetett. Deniszovnál, a ki a katonái szeretete révén pazarul élt, a tető oromzatán még egy deszka, s ebben a deszkában egy törött, de összeraggatott üvegtábla is volt. Mikor nagy volt a hideg, akkor a lépcsőkre (a fogadószobába, a mint Deniszov a kunyhónak ezt a részét hívta) egy hajlott vaslemezen a tábori tüzekből parazsat hordtak be, s egyszeriben olyan

meleg lett, hogy a tisztek, a kik mindig szép számmal voltak együtt Deniszovnál és Rosztovnál, egy szál ingben üldögéltek benne.

Áprilisban Rosztov egy ízben ügyeletes volt. Reggel nyolcz órakor az álmatlan éjszaka után hazatérve, paraszt hozatott be, levetette az esőtől átázott fehérneműjét, imádkozott, megteázott, kissé átmelegedett, a sarokban és az asztalon rendberakta a holmiját, s a széltől kifújta, égő arczczal, egy ingben hanyatt feküdt s a feje alá dugta a kezét. Kellemesen eltűnődött azon, hogy utolsó földerítő szolgálataért, a napokban kellett megkapnia az előléptetését, és várta Deniszovot, a ki elment volt valahova. Rosztov nagyon szeretett volna beszélni vele.

A konyhó mögül egyszerre meghallotta Deniszov dörgedelmes hangját, a ki nyilván nagyon föl volt indulva. Rosztov odament az ablakhoz, hogy megnézzé kivel van baja, s ott látta Topcsejnkó őrmestert.

- Megpavancsoltam, ne engedd, hogy ezt a Mávia-édesgyökevet, vagy mit, falják! - ordított Deniszov. - Magam láttam, a mint Lazavcsuk szedte a földvöl.

- Én is megparancsoltam nekik, de nem engedelmeskednek, - felelt az őrmester.

Rosztov megint ledőlt az ágyára és elégedetten gondolta magában: - „csak hadd vesződjék most a saját bajával, én várhatok a magaméval, s most szépen lefekszem!” A falon keresztül hallotta, hogy az őrmesteren kívül még Lavruska, Deniszov hunczut és bátor legénye is beszélt. Lavruska holmi szekerekről, kétszersültekről és ökrökről mesélt, a melyeket a takarmányszerzésről visszajövet látott.

A konyhó mögött ismét fölhangzott Deniszov távolodó hangja, és ez a pár szó: „Második szakasz! Nyevgelj!”

„Vajjon hova készülnek?” - gondolta magában Rosztov.

Öt perczre rá Deniszov belépett a konyhóba, sáros lábaival fölmászott az ágyra, boszúsan szívta a pipáját, széthányta a holmiját, magához vette a szöges korbácsot, felcsatolta a kardját s elindult kifelé. Rosztov kérdésére, hogy hova megy, boszúsan és határozatlanul azt felelte, hogy dolga van.

- Vessen követ vám az Isten és a császáv! - mondotta Deniszov, mikor kiment; és Rosztov hallotta, a mint a konyhó mögött néhány lónak a lábai megszortyantak a feneketlen sárban. Rosztov meg se próbálta kisütni, vajjon hova ment Deniszov. Miután jól fölmelegedett a vaczkában, elaludt s csak estefelé lépett ki a konyhóból. Deniszov még nem tért volt vissza. A tisztek javában játszottak, mikor szekereket láttak közeledni: sovány gebéken vagy tizenöt huszár kísérte őket. A huszárok által kísért szekerek odajöttek a kipányvázott lovakhoz, s egész sereg huszár verődött össze körülöttük.

- No lám, Deniszov mindig szomorkodik, - szólott Rosztov, - lám, akadt ennivaló is.

- Csakugyan! - kiáltottak a tisztek. - Ennek ugyan megörülnek a legények! - Valamivel a huszárok mögött jött Deniszov, két gyalogos tiszt társaságában, a kikkel valamiről vitatkozott. Rosztov eléjük sietett.

- Én figyelmeztetem önt, kapitány, - mondotta az egyik tiszt, egy sovány, alacsony termetű és szemlátomást haragos ember.

- Megmondtam, hogy nem adom, - felelt Deniszov.

- Ön ezért felelni fog, kapitány, ez erőszakoskodás, - a saját bajtársaitól elrabolni egy szállítmányt! A mi embereink már két napja nem ettek.

- Az enyéme meg két hete nem ettek, - felelt Deniszov.

- Ez rablás, a melyért felelni fog, tisztelt uram! - ismételte a gyalogos tiszt emeltebb hangon.
- Ugyan mit vágja itt a fületem? Hm? - kiáltott rá Deniszov, a ki egyszeriben tűzbejött, - én fogok felelni, és nem ön, ne kántáljon hát a fülembe, ha jót akav. Mavs!! - ordított rá a tisztre.
- Ám jó! - kiáltott föl a kis tisztecske, a ki legkevésbé se szeppent meg s a helyén maradt, - ha kedve van rabolni, akkor én majd...
- Az övdögbe is, futó lépésben mavs, ha jót akav! - És Deniszov nekifordította a lovát a tisztnek.
- Jó, jó, - mondotta a tiszt fenyegető hangon, megfordította a lovát s nagyokat zökkenve a nyeregben, odább állott.
- Kutya a sövényen, akáv egy kutya a sövényen, - szólt utána Deniszov és odamenvén Rosztovhoz, hangosan felkaczagott. Ez volt a legmaróbb gúnyolódás, a melylyel a lovaskatona a lovasított gyalogost illethette.
- Elvettem a gyalogságtól, evőszakkal elvettem, ezt a szállítmányt! - mondotta. - Végve is, csak nem dögölhetnek éhen az embeveim?

A szekerek, a melyek odaállottak a huszárok mellé, egy gyalogezrednek voltak szánva, de Deniszov, Lavruskától értesülve róla, hogy a szállítmánynak nincs fedezete, a huszáraival erőszakkal elcsípte. A katonák bőségesen kaptak kétszersültet s még más századok embereinek is adtak belőle.

Másnap az ezredparancsnok magához hívatta Deniszovot és szétnyitott ujjaival eltakarván a szemeit, így szólt hozzá: - Én úgy teszek, mintha semmit se tudnék az egészlől és nem kavaram föl a dolgot; de azt tanácsolom, menjen el a törzshöz és ott az élelmezési parancsnokkal intézze el az ügyet, és ha lehet, ösmerje el, hogy ennyi és ennyi eleséget átvett; ellenkező esetben a szállítmányt a gyalogezred terhére írják: fölkaarodik a dolog és esetleg rossz vége is lehet.

Deniszov az ezredparancsnoktól egyenesen a törzshöz ment, azzal az őszinte elhatározással, hogy követi a tanácsát. Estére olyan állapotban került vissza a földkunyhójába, a minőben őt Rosztov még soha sem látta. Deniszov egyre zihált és képtelen volt beszélni. Mikor Rosztov megkérdezte tőle, hogy mi lelte, gyenge és rekedt hangon érthetetlen szitkokat és fenyegetéseket mormogott.

Rosztov megrémült Deniszov állapotán s azt ajánlotta, vetközzék le, igyék vizet és hivassa el az orvost.

- Engem, vablással vádolni, - oh! Még adjatok vizet, - ám hadd ítéljenek el, de azévt én a gazembeveknek mindig az ujjukva koppintok, s megmondom ezt a császárnak is. Jeget adjatok, - mondotta.

Az ezredorvos, a kit elhívtak hozzá, azt mondta, hogy föltétlenül eret kell vágni rajta. Egy mély tányérral teli fekete vér folyt ki Deniszov szívós karjából, s csak akkor volt képes elmondani mindent, a mi vele történt.

- Megévkezem, - szólalt meg Deniszov. - Nos, hol itt a pavancsnok? - Megmutatták. - Nem pavancsol egy cseppet vávni. - Én szolgálatban vagyok, havmincz vevsztnyivől jöttem ide, nem évek vá vávni, jelents be. - Jó, előkevül ez a főtolvaj; ez is leczkét akav adni nekem! - Ez vablás! - Nem az a vabló, mondom én, a ki elvisz egy szállítmányt azévt, hogy enni adjon a katonáinak, hanem az, a ki azévt veszi el, hogy zsebvevágja! - Jobb volna, ha hallgatna. - Jó. - Adjon elismervényt a hadbiztosnak, de az ügye föl fog menni a parancsnoksághoz. - Elmegyek a hadbiztoshoz. Belépek, asztalnál ül... Kicsoda?! - Nos, mit gondolsz, kicsoda!... Ki az, a ki bennünket kiéheztet, - ordított Deniszov és fájós kezével olyat csapott az asztalra,

hogy az asztal majd fölfordult s a poharak csak úgy tánczoltak rajta. - Telyanin!!... - Hogyan, hát te akavsz bennünket kiéheztetni?! - Egy-kettőve olyat kapott a pofájába, a hol évtém... - Áá!... azt a kevepencziádat... - és elkezdtem püfölni. - No de legalább lecsillapodtam, annyit mondhatok, - ordított Deniszov dühös örömmel, s fekete bajusza alól kivillant fehér fogai sövénye. - Agyonvevtem volna, ha ki nem veszik a kezeim közül.

- De mit ordítasz, csillapodjál hát, - szólt rá Rosztov, - lám, megint megindult a vér. Megállj csak, be kell kötni megint.

Deniszovot bekötözték és lefektették aludni. Másnap reggel vidáman és nyugodtan ébredt föl.

De déltájban az ezred segédtisztje komoly és szomorú arczczal megjelent Deniszov és Rosztov közös földkunyhójában, és leverten fölmutatott egy az ezredparancsnok által Deniszov őrnagyhoz intézett hivatalos iratot, a melyben a tegnapi eseményeket illetőleg írásbeli kérdéseket intézett hozzá. A segédtiszt azt is közölte vele, hogy az ügy alkalmasint nagyon rossz fordulatot fog venni, hogy a hadbírószági tanács már össze is van állítva és hogy tekintettel arra a szigorúságra, a melylyel most a katonák fosztogatásával és erőszakosságával szemben eljárnak, a dolog a legjobb esetben is lefokozással fog végződni.

A sértett felek úgy adták elő a dolgot, hogy Deniszov őrnagy, miután a szállítmányt megkerítette, a legcsekélyebb kihívás nélkül, részegen megjelent a főélelmezési mesternél, őt tolvajnak nevezte, megveréssel fenyegette s mikor onnan kivezették, berontott az irodába, kiveret onnan két tisztviselőt, a kik közül az egyiknek a kezét is kificzamította.

Deniszov, Rosztov újabb kérdéseire mosolyogva mondta, hogy itt talán valaki másról van szó, s hogy az egész dolog badarság és szóra se méltó, hogy neki eszeágában sincs senkitől se félni, és hogyha ezek a gazemberek bele merik őt keverni valamibe, úgy megfelel nekik, hogy teljes világéletükben megemlegetik.

Deniszov csak úgy félvállról beszélt az egész dologról; de Rosztov sokkal jobban ösmerte őt, semhogy észre ne vette volna, hogy a lelke fenekén (bár ezt mások előtt palástolta), mégis csak félt az ítélettől, s nagyon bántotta a dolog, a melynek nyilván nagyon szomorú következései támadhattak. Nap-nap után egyre-másra érkeztek a kérdőívek, az idézések, és május elsején utasították Deniszovot, hogy adja át a századot a rangban utána legidősebbnek, jelenjék meg a hadosztály törzse előtt és az élelmezési bizottság ellen elkövetett sérelmek ügyében igazolja magát. Ennek a napnak az előestéjén Platov két kozákezerredel és két század huszárral kémszemlére indult. Deniszov, mint rendesen, az előőrsök élén lovagolt és szinte kérkedett a bátorságával. A francia lövések egyik golyója felső lábszárának a lágyékán érte. Lehet, hogy máskor Deniszov ilyen könnyű sebbel nem hagyta volna ott az ezredet, de most fölhasználta ezt az alkalmat, megtagadta a hadosztálynál való jelentkezést és kórházba ment.

XVII.

Juniusban volt a friedlandi csata, a melyben a pavlogradiak nem vettek részt, s a mely után a hadakozó felek fegyverszünetet kötöttek. Rosztov, a ki nagyon is érezte barátjának a távollétét, a kiről eltávoztása óta semmi hírt se kapott, minthogy nagyon nyugtalanította őt Deniszov ügyének az állása és a sebe, fölhasználta a fegyverszünetet és elkéredzett, hogy őt a kórházban meglátogassa.

A kórház egy kis porosz helységben volt, a melyet az orosz és a francia csapatok kétízben is elpusztítottak. Éppen nyár lévén, a mikor a szabad természetben oly szép volt minden, ez a kis helység az ő rombadőlt házaival és düledező kerítéseivel, mocskos utcáival, le-

rongyolódott lakosaival, s a közöttük ödöngő részeg és beteg katonákkal rendkívül szomorú látványt nyújtott.

A kórház egy kő-épületben volt elhelyezve, a melynek az udvarán a széthordott palánk maradványai heverték szanaszét, s a melynek az ablaktáblái jó részt be voltak zúzva, ablakfélfái pedig összetördösve. Néhány bekötözött, sápadt és dagadt arcú katona üldögélt vagy járkált az udvaron és sütkérezett.

Alig hogy Rosztov a ház kapujához ért, üszkösödő testek s a kórház bűze csapta meg az orrát. A lépcsőn egy orosz katona-orvossal találkozott, a kinek szivar volt a szájában. Utána egy orosz felcser ballagott.

- Nem szakíthatom szét magamat, - szólott az orvos. - Jöjj el este Alexejevics Makár-hoz, ott leszek. - A felcser még valamit kérdezett tőle.

- Eh! Tégy, a mit akarsz! Hát nem tökéletesen mindegy? - Az orvos megpillantotta a lépcsőn közeledő Rosztovot.

- Hát ön mit akar, nagyságos uram? - szólt rá az orvos. - Mit akar? Vagy tán mert a golyó nem fogott rajta, most hagymázt akar magára szedni? Ez, batyuska, a fertőző betegek kórháza.

- Hogy-hogy? - kérdezte Rosztov.

- A hagymázosoké, batyuska. A ki ide beteszi a lábát, - halálfia. - Csak mi ketten, Makejevvel (rámutatott a felcserre) tartjuk még magunkat úgy a hogy! Már közülünk orvosok közül is vagy öten meghaltak. Alig hogy egy új ember jön, egy hét alatt beadja a kulcsot, - mondotta az orvos észrevehető meglepődéssel. - Már porosz orvosokat is hívtak ide, annyira nem szeretik a szövetségesünket.

Rosztov elmondta, hogy egy Deniszov nevű huszár-őrnagyot keres, a ki itt fekszik.

- Nem tudom, nem ösmerem, batyuska. Lássá, csak gondolja meg, nekem egymagamnak három kórházam van, legkevesebb négyszáz beteggel! Még szerencse, hogy a porosz jótékony-hölgyek havonta két-két font kávé és tépést küldenek, különben veszve volnánk. - Elmosolyodott. - Négyszáz, batyuska; s folyton újabbakat is küldenek a nyakamra. Ugy-e, hogy négyszázan vannak? - fordult a felcserhez.

A felcsernek kimerült volt az ábrázata. Nyilván bosszúsan leste, vajjon eltakarodik-e már a bőbeszédű orvos.

- Deniszov őrnagy, - ismételte Rosztov. - Molitenánál sebesült meg.

- Úgy tetszik, meghalt. Hm? Makejev, - kérdezte az orvos egykedvűen a felcsertől.

De a felcser nem erősítette meg az orvos szavait.

- Ugy-e, olyan szálas, vöröses-szőke? - kérdezte az orvos. Rosztov leírta Deniszov külsejét.

- Volt itt, volt itt egy ilyen, - szólott az orvos szinte örömmel, - de az alkalmasint meghalt, egyébiránt majd utána nézek, van egy lajstromom. Nincs nálad, Makejev?

- A lajstrom Alexejevics Makár-nál van, - szólott a felcser. - De tessék bemenni a tisztí pavillonba, ott maga is meggyőződhetik róla, - tette hozzá Rosztovhoz fordulva.

- Eh, batyuska, okosabban teszi, ha nem megy be! - mondotta az orvos; - mert még maga is ott talál maradni. - De Rosztov meghajtotta magát az orvos előtt s megkérte a felcsert, hogy vezesse oda.

- Csak aztán ne engem okoljanak, - kiáltott vissza az orvos a lépcső aljáról.

Rosztov és a felcser beléptek a folyosóra. Ezen a sötét folyosón olyan erős volt a kórházzsag, hogy Rosztov az orrához kapott s kénytelen volt kissé megállni, hogy összeszedje magát és tovább mehessen. Jobbfelől kinyílt egy ajtó, s kikukkant rajta egy mezitlábás, egy szál ingben lévő, és mankón járó sovány és sápadt alak. A deszkafalhoz támaszkodva csillogó és irigy szemekkel nézte a mellette elmenőket. Az ajtón bepillantva, Rosztov látta, hogy a szobában betegek és sebesültek heverték szanaszét a puszta földön, szalmazsuppokon vagy köpenyeiken.

- Nem lehet bemenni, megnézni? - kérdezte Rosztov.

- Ugyan mit akar megnézni? - szólott a felcser. De éppen azért, mert a felcser nyilván nem akarta őt beereszteni, Rosztov belépett a közkatonák osztályába. Az a szag, a melyhez már a folyosón hozzászokhatott, itt még erősebb, csak valamivel más volt: sokkal áthatóbban érzett, s nyilvánvalónak látszott, hogy eredetileg innen származott.

A nagy ablakokon át beszűrődő napsugártól fényesen megvilágított hosszú szobában, fejjel a fal felé, s a középen átjárót hagyva, két sorban feküdtek a betegek és a sebesültek. A legnagyobb részük eszméletlenül hevert ott és rá se hederített a belépőkre. Azok, a kik maguknál voltak, mind fölemelkedtek, vagy legalább sovány és sárga arczaikat fölemelték, s a segítségben való bizalom s az egészséges emberek iránt való irígység és szemrehányás egyforma kifejezésével néztek Rosztovra és le nem vették a szemüket róla. Rosztov odaállt a szoba közepére, az ajtón keresztül benézett a szomszéd szobákba s ott is mindkét oldalon csak ugyanazt látta. Megállt és szótlanul nézett körül. Semmiképpen se volt elkészülve arra, a mit itt látott. Közvetlenül előtte, az átjárón szinte keresztben ottfeküdt előtte a puszta földön egy beteg, a ki a hajviselete után ítélve kozák lehetett. Kezeit és lábait szétterpesztve, hanyatt feküdt. Az arcza bíborvörös volt, a szemei teljesen kifordultak, úgy, hogy csak a fehérjük látszott s meztelen lábain és vörös karjain, mint a kötél, úgy feszültek az inak. Tarkóját a földhöz csapdosta, miközben rekedt hangon ismételtetett valami érthetetlen szót. Rosztov fülelni kezdett, hogy mit mond, s lassankint megértette az általa ismételtetett szót. Ez a szó ez volt: inni - inni - inni! Rosztov körülnézett és keresett valakit a szemeivel, a ki a beteget visszafektethetné a helyére és vizet adna neki...

- Ki ápolja itt a betegeket? - kérdezte a felcsertől. Ekkor a szomszéd szobából bejött egy szekerésskatona, a ki kórházi szolga volt, és megállva kihúzta magát Rosztov előtt.

- Jó egészséget kívánok, méltóságos uram! - kiáltott föl ez a katona s rámeresztette a szemeit Rosztovra, a kit nyilván a kórház parancsnokának tartott.

- Vidd a helyére és adj neki vizet, - mondotta Rosztov és rámutatott a kozákra.

- Parancsára, méltóságos uram, - szólott a katona örömmel, s még jobban kidüllesztvén a szemét és kihúzván magát, meg se mocczant a helyéről.

„Nem, itt nem megyek semmire”, - gondolta Rosztov s lesütött szemekkel ki akart menni, de jobb felől magán érezte valakinek a jelentőségteljes pillantását és odafordult felé. Csaknem a leghátulsó zugban, sárga és mint a csontváz, oly sovány és komor arczczal, borostás, ősz szakállal ott ült a köpenyén egy öreg katona és merően bámult Rosztovra. Az öreg katona egyik szomszédja, Rosztovra mutatva, valamit súgott neki. Rosztov megértette, hogy az öreg valamit akar kérni tőle. Közelebb lépett hozzá s akkor látta, hogy az öregnek csak az egyik lába volt behajlítva, a másik pedig térden felül le volt vágva. Az öreg másik szomszédja, a ki hátraszegett fejjel, mozdulatlanul feküdt jó messze tőle, egy fiatal katona volt, a kinek szeplővel ellepott piseorrú arczán viaszsárga sápadtság ült, s a szemei kifordultak a pillái alól. Rosztov rápillantott a fiatal katonára és hideg borzongás futott végig a gerinczén.

- De hiszen ez, úgy látszik... - fordult oda a felcserhez.

- Hogy' kértük már, nagyságos uram, - szólott az öreg katona s remegett az álla. - Még reggel meghalt. Végre mi is csak emberek vagyunk, nem kutyák...

- Tüstént küldök érte; elviszik, el, - szólott a felcser szaporán. - Parancsoljon nagyságos uram.

- Gyerünk, gyerünk, - mondotta Rosztov sietve, s lesütött szemekkel összehúzván magát, s iparkodván észrevétlenül átjutni ezeknek a szemrehányó és rideg szemeknek a rámeresztett tekintetei közt, kisurrant a szobából.

XVIII.

A folyosón végigmenve, a felcser bevezette Rosztovot a tisztek osztályába, mely három egymásba nyíló szobából állott. Ezekben a szobákban már ágyak voltak; sebesült tisztek feküdtek és üldögéltek rajtuk. Egyesek kórházi köntösben föl és alá jártak a szobákban. Az első ember, a kit Rosztov a tisztek osztályában megpillantott, egy sovány kis emberke volt, a kinek sipka volt a fején, rajta kórházi köntös, az egyik karja hiányzott, s összerágott pipát szorongatva a fogai közt, föl és alá járt az első szobában. Rosztov hosszasan nézett rá, s iparkodott visszaemlékezni, vajjon hol látta már.

- No tessék, Isten nevében hol kell találkozunk, - szólalt meg a kis ember. - Tusin, Tusin, emlékszik, a ki önt Schönggrabennél vezetett? Azóta lám levágtak belőlem egy darabot,... - mondotta mosolyogva, s rámutatott a köntöse üres ujjára. - Deniszov Dmitrievics Vaszilij keresi, - lakótársunk! - mondotta, kitalálván, hogy ki az, a kit Rosztov keres. - Erre, erre, - és bevezette őt a másik szobába, a honnan hangos kaczagás hallatszott ki.

„Ugyan, hogy' tudnak itt nemcsak kacagni, de még csak élni is?” - gondolta magában Rosztov, a ki még mindig érezte azt a halottszagot, a melyet még a katonakórházból hozott magával s még mindig ott látta maga körül azokat az irigy pillantásokat, melyek őt mindkét oldalról kísérték, úgyszintén annak a fiatal katonának kifordult szemeit és halálra vált arcát is.

Bár már déli tizenkét óra volt, Deniszov még mindig nyakig betakarózva aludt az ágyán.

- Áá, Vosztov? Isten hozott, Isten hozott! - kiáltott föl ugyanolyan hangon, mint az ezrednél szokott; de Rosztov szomorúan tapasztalta, hogy e mögül a szokott élénkség és fesztelenség mögül egy másik, leplezett és rossz érzés kandikált ki Deniszov arczáról, hangsúlyozásából és szavaiból.

A sebe, minden jelentéktelen volta ellenére is, még mindig nem gyógyult be, bár már hat hete elmúlt, hogy megsebesült. Az ő arczán is ott volt az a sápadt puffadság, mely a kórházbeli arcok mindenikén látható volt. De Rosztovot nem ez lepte meg; őt az lepte meg, hogy Deniszov mintha nem örült volna a látogatásának s mintha elkényszeredetten mosolygott volna rá. Deniszov nem kérdezősködött tőle sem az ezrede, sem a dolgok állása felől. S mikor Rosztov beszélt, Deniszov nem figyelt oda.

Sőt Rosztov még azt is észrevette, hogy Deniszovnak kellemetlen volt, ha az ezredére, és általában arra a másik, szabad életre emlékeztették, mely a kórházon kívül folyt. Úgy látszott, mintha iparkodott volna elfelejteni azt az előbbi életet, s mintha csakis az élelmezési tisztekkel való ügyes-bajos dolga iránt érdeklődne. Rosztovnak arra a kérdésére, hogy' áll a dolog most, tüstént előhúzott a párnája alól egy íratot, a melyet a hadbíró-tanácsból kapott, s az ő erre adandó válaszában a fogalmazványát. Egészen felélénkült, mikor ezt a választ elkezdte olvasni, és különösen fölhívta Rosztov figyelmét azokra az oldalvágásokra, a melyekkel ebben az íratban az ellenségeit illette. Deniszov kórházi társai, a kik körülvették volt Rosztovot,

- mint egy a szabad világból közjük tévedt új személyiséget, - lassankint elszéledtek, a mint Deniszov elkezdett olvasni. Rosztov leolvasta az arczúkról, hogy már nem egyszer hallották ezt az egész históriát, a melylyel bizonyosan torkig voltak már. Csak közvetlen szomszédja, egy köpczös dzsidás maradt ülve az ágyán és összeránczolt homlokkal szíttá a pipáját, s a félkezű kis Tusin hallgatott oda, s elégedetlenül csóválta a fejét. A dzsidás az olvasás kellő közepén félbeszakította Deniszovot.

- Én szerintem, - mondotta Rosztovhoz fordulva, - egyszerűen kegyelmet kell kérni az uralkodótól. Mostanában, a mint mondják, nagy jutalmazások lesznek s így biztosan megjön a kegyelem...

- Én kévjem az uvalkodót! - mondotta Deniszov olyan hangon, melynek iparkodott erélyes és heves színezetet adni, de a melyből csak hiábavaló ingerültség volt kiérezhető. - Mive? Ha csakugyan vabló volnék, úgy tán' kegyelmet kévnék, de így, azért ítélnék el, mevt lelepleztem a vablókat. Ám csak ítéljenek el, én senkitől se félek: én becsülettel szolgáltam a czávt és hazámat s nem loptam! És engem, lefokozni, és... Hallgasd csak, hiszen egyenesen megívom nekik, ezt ívom ni: „ha én kincstávi tolvaj volnék...”

- Ügyesen van írva, szó sincs róla, - mondotta Tusin. - De nem arról van szó, Dmitrics Vaszilij, - ő is Rosztovhoz fordult, - be kell adni a derekát, és Dmitrics Vaszilij ezt nem akarja. Lám az a hadbíró is megmondta önnek, hogy rosszul áll a dolga.

- Ám hadd álljon vissza, - szólott Deniszov.

- A hadbíró már a felségfolyamodványt is megírta, - folytatta Tusin, - csak alá kell írnia és ő általa elküldenie. Neki (rámutatott Rosztovra) bizonyosan lesz valami jó embere a törzsben. Már ennél jobb alkalom igazán nem fog kínálkozni.

- De hiszen megmondtam máv, hogy én nem fogok komiszkodni, - vágott közbe Deniszov és tovább folytatta fogalmazványának a felolvasását.

Rosztov nem merte Deniszovot rábeszélni, bár ösztönszerűleg érezte, hogy a Tusin és a többi tisztek által ajánlott út a leghelyesebb, és bár boldognak érezte volna magát, ha segítségére lehetett volna Deniszovnak, de ismerte akaratának a hajthatatlanságát és az igazság keresésében való nyakasságát.

Mikor Deniszov mérges íratának a felolvasása, mely egy egész óránál is tovább tartott, véget ért, Rosztov nem szólt semmit, s Deniszov kórházi társainak a társaságában, a kik megint odagyültek köré, a legszomorúbb hangulatban töltötte el a nap hátralevő részét, miközben maga is elmondott egyet-mást, a mit tudott, s másoknak az elbeszéléseit hallgatta. Deniszov egész este komor hallgatásba merült.

Késő este volt már, mikor Rosztov indulni készült, és megkérdezte Deniszovtól, nincs-e valami megbízása a számára?

- De igen, megállj csak, - mondotta Deniszov, rápillantott a tisztekre, s a párnája alól előszedvén az írásait, odament az ablakhoz, a melyen tintatartója állott és leülvén, elkezdett írni. - Végi dolog, hogy az okosabb enged, - mondotta eljövén az ablaktól, s egy nagy borítékot nyújtott át Rosztovnak. Ez volt az az uralkodónak címzett és a hadbíró által fogalmazott felségfolyamodvány, a melyben Deniszov, egy szóval sem emlékeztet meg az élelmezési hatóság visszaéléseiről, egyszerűen kegyelmet kért magának.

- Add át, végi dolog... - Nem fejezte be, hanem betegesen torz mosolyra fakadt.

XIX.

Miután Rosztov visszatért az ezredéhez és Deniszov ügyének az állásáról az ezredparancsnokot tájékoztatta, az uralkodóhoz címzett levéllel elutazott Tilsit-be.

Június 13-ikán a francia és az orosz uralkodók Tilsitben találkoztak. Drubeczkoj Borisz megkért egy befolyásos embert, a ki mellé be volt osztva, hogy eszközölje ki a számára azt, hogy felvétessék a császárok Tilsitbe rendelt kíséretébe.

- Szeretném látni azt a nagy embert, - mondotta Napoleonról, a kit eddig mindig, mint a többiek is, egyszerűen csak Buonaparténak hívott.

- Buonapartéről beszél? - kérdezte tőle mosolyogva egy tábornok.

Borisz kérdő pillantással nézett a tábornokára s nyomban megértette, hogy ez egy tréfás próba akart lenni.

- Herczeg, én Napoleon császárról beszélek, - felelte. A tábornok mosolyogva megveregette a vállát.

- Te még sokra viszed, - mondotta neki a tábornok és elvitte őt magával.

Borisz egyike volt azoknak a keveseknek, a kik a két uralkodó találkozása napján ott voltak a Nyemen mellett; látta a zászlós tutajokat, látta, a mint Napoleon a túlsó parton ellovagolt a francia testőrség mellett, látta Alexander császár elmélázó arcát akkor, a mikor a Nyemen partján szótlanul ült egy korcsmában és várta Napoleon megérkezését; látta, a mint a két uralkodó ladikba ült, s a mint Napoleon, a ki előbb kötött ki a tutajnál, gyors léptekkel sietett előre, s Alexanderrel találkozáskor, kezét nyújtott neki, s a mint mind a ketten eltűntek a pavillonban. Borisz attól a perctől kezdve, hogy a magasabb körökbe belépett, megszokta azt, hogy mindent, a mi körülötte történik, gondosan megfigyeljen és följegyezzen. A tilsiti találkozás alkalmával megtudakolta mindazoknak a nevét, a kik Napoleonnal együtt jöttek, érdeklődött az egyenruhák iránt, a melyeket viseltek és gondosan figyelt az előkelő személyiségek minden szavára. Abban a pillanatban, a mikor a két uralkodó bement a pavillonba, az órájára nézett, s akkor sem feledkezett meg erről, mikor Alexander a pavillonból megint kilépett. A találkozás egy óra és ötvenhárom perczig tartott; így is írta be akkor este a többi olyan tények közé, a melyeknek történeti jelentőségét megérezte. Miután az uralkodó kísérete nagyon csekély számú volt, az olyan emberre nézve, a ki adott valamit a szolgálatban való előmenetelre, a két uralkodó találkozása alkalmával Tilsitben lehetni, rendkívül nagyfontosságú dolog volt, és Borisz, a ki szintén eljutott Tilsitbe, úgy érezte, hogy ettől fogva az állása teljesen megszilárdult. Nemcsak, hogy ösmerték, de meg is látták és meg is szokták őt. Két ízben magához az uralkodóhoz volt meghívása, úgy, hogy a császár is ösmerte őt személyesen, s a környezetében levők nemcsak, hogy nem idegenkedtek tőle, mint annakelőtte, a mikor még új embernek tartották, de nagyon csodálkoztak volna, ha őt nem látták volna ott.

Borisz egy másik segédtiszttel, Zsilinszkij lengyel gróffal lakott együtt. Zsilinszkij, egy Párisban nevelkedett lengyel ember, rendkívül gazdag volt, nagyon szerette a francziákat, s a tilsiti tartózkodás alatt Zsilinszkijnél és Borisznál csaknem minden nap, a francia főhadiszállás testőrségéből egész sereg francia tiszt verődött össze reggelire vagy ebédre.

Június 24-én Zsilinszkij gróf, Borisz lakótársa vacsorát adott francia ösmerősei tiszteletére. Ennek a vacsorának a vendégei: Napoleon egyik segédtisztje, a francia testőrség néhány tisztje s egy régi francia arisztokrata családból származó fiatal fiú, Napoleon egyik apródja voltak. Rosztov, az est sötét leple alatt, s nehogy fölismerjék, polgári ruhában, ugyanaznap érkezett meg Tilsitbe s belépett Zsilinszkij és Borisz lakására.

Rosztovban, s egyáltalában az egész hadseregben, a melytől ő jött, még korántsem ment végbe Napoleonnal és a francziákkal szemben az az átalakulás, mely az ellenségekből barátokat csinált, s a melyen úgy Borisz, mint a főhadiszálláson mindenki, már régen túl voltak. A hadseregnél még mindig a harag, a megvetés és a rémület vegyes érzelmeivel viseltettek Bonaparte és a francziák iránt. Rosztov még nem régiben egy Platov hadseregéhez tartozó kozák tiszttel beszélgetve, azt vitatta, hogy ha Napoleont foglyul ejtenék, nem mint császárral, hanem mint közönséges bűnőssel bánnának el vele. Ugyancsak nemrég történt az is, hogy Rosztov útközben találkozván egy sebesült franczia ezredessel, egészen kijött a sodrából, mikor azt bizonygatta neki, hogy a törvényes császár s a gonosztévő Bonaparte közt lehetetlen a békekötés. Éppen azért Rosztovot nagyon furcsán érintette, hogy Borisz lakásán franczia tiszteket talált, abban az egyenruhában, a melyre egészen más érzelmekkel volt szokva nézni a csatárláncból. A mint az ajtón kikukkanó legelső franczia tisztet megpillantotta, legott erőt vett rajta az a háborús és ellenséges érzés, melyet az ellenség láttára mindig tapasztalni szokott. Megállt a küszöbön és oroszul megkérdezte, vajjon ottlakik-e Drubeczkoj. Borisz idegen hangot hallván, kijött elé az előszobába. Az első pillanatra, mikor Rosztovot megösmerte, bosszúságot árult el az arcza.

- Oh, te vagy az, nagyon örülök, nagyon örülök, hogy látlak, - mondotta és mosolyogva közeledett felé. De Rosztov figyelmét nem kerülte el az az első mozdulata.

- Úgy látszik, rosszkor jöttem, - szólott, - nem jöttem volna, de dolgom van itt, - tette hozzá hidegen.

- Dehogy' is, én csak csodálkozom, hogy' tudtál az ezredtől szabadulni. - Tüstént rendelkezésre állok, - fordult oda valakihez, a ki őt szólította.

- Látom, hogy rosszkor jöttem, - ismételte Rosztov.

A bosszúság kifejezése már eltűnt Borisz arczáról; nyilván megfontolta és eldöntötte, hogy mitévő legyen, s feltűnő nyugalommal megfogta Rosztov mind a két kezét és bevezette őt a szomszéd szobába. Borisz szemeit, melyek nyugodtan és határozottan tekintettek Rosztovra, mintha elhomályosította volna valami, mintha valami fátyol, - a társasélet kék szemüvege, - borult volna reájuk. Rosztovnak legalább úgy tetszett.

- Ugyan kérlek, hát jöhetsz-e te egyáltalában rosszkor, - mondotta Borisz. Bevezette őt a szobába, a hol már terítve volt a vacsorához, megösmertette őt a vendégeivel, és hangsúlyozta, hogy nem polgár-ember, hanem huszártiszt és neki régi jó barátja. - Zsilinszkij gróf, N. N. gróf, Sz. Sz. kapitány, - mutatta be sorra a vendégeit. Rosztov sötéten nézte a franczia tiszteket, kelleetlenül hajtotta meg magát előttük és hallgatott.

Zsilinszkij szemlátomást nem a legnagyobb örömmel fogadta a társaságában ezt az új orosz személyiséget és nem szólt Rosztovhoz semmit. Borisz úgy látszik nem vette észre ezt a feszélyezettséget, a melyet az új jövevény a társaság körében fölidézett, s szemeiben ugyanazzal a vonzó nyugalommal és símasággal, mint a melylyel Rosztovot fogadta, iparkodott egy kis élénkséget önteni a társalgásba. Az egyik franczia, a szokott franczia udvariassággal odafordult a konokul hallgató Rosztovhoz, és azt mondta neki, hogy alkalmasint azért jött Tilsit-be, hogy az uralkodót láthassa.

- Nem, valami más dolgom van itt, - felelt Rosztov kurtán.

Rosztov tüstént azután rosszkedvű lett, hogy Borisz arczán az elégedetlenség kifejezését megpillantotta, s a mint a rosszkedvű emberekkel ez gyakorta megesik, úgy tetszett neki, hogy valamennyiüknek terhére van, a kik ezért ellenséges indulattal vannak iránta. És csakugyan mindannyiuknak terhére volt, s az újonnan megindult általános társalgáson

egymaga maradt kívül. Miért is ül itt a nyakunkon? - ezt látszottak kérdezni azok a pillantások, a melyeket a vendégek vetettek rá. Fölkelt és odament Boriszhoz.

- Látom, hogy terhetekre vagyok, - mondotta halkan, - gyerünk, intézzük el a dolgunkat, aztán megyek.

- Dehogy', legkevesbbé sem, - szólott Borisz. - De ha fáradt vagy, gyerünk a szobámba s feküdj le pihenni.

- Leg is jobb lesz...

Bementek abba a kis szobába, a melyben Borisz hálni szokott. Rosztov le sem ült, hanem nyomban, a legnagyobb ingerültséggel, - mintha bizony Borisz oka lett volna valaminek, - elkezdett neki Deniszov ügyéről beszélni s megkérdezte tőle, vajjon megteheti-e és akarja-e megtenni, hogy Deniszov érdekében a tábornok útján kérést intézzon az uralkodóhoz és általa eljuttassa a felségfolyamodványt a császárhoz. Mikor négyszemközt voltak egymással, Rosztov csak akkor győződött meg róla, hogy kellemetlen neki Borisz szemébe nézni. Borisz egymásra tette a lábait, bal kezével jobb kezének a vékony ujjait símogatta, és úgy hallgatta Rosztovot, mint a tábornok, a ki átveszi valami alárendeltjének a jelentését, miközben hol félre pislogott, hol meg homályos tekintetével egyenesen Rosztov szeme közé nézett. Rosztov mindannyiszor zavarba jött és lesütötte a szemét.

- Hallottam valamit erről a dologról, és tudom, hogy az uralkodó az ilyen eseteket nagyon szigorúan szokta venni. Én azt tartom, hogy az ügyet nem kellene az uralkodó elé terjeszteni. Szerintem jobb volna egyenesen a hadtestparancsnokhoz fordulni... De egyáltalában nekem az a nézetem...

- Tehát semmit sem akarsz tenni, mondd meg nyíltan! - szólott Rosztov szinte kiabálva, s nem nézett Boriszra.

Borisz elmosolyodott.

- Ellenkezőleg, megteszek mindent, a mint csak lehet, csak azt gondoltam...

Ebben a pillanatban megszólalt az ajtóban Zsilinszkij hangja, a ki Boriszt szólította.

- No csak menj, menj, menj... - mondotta Rosztov s lemondván a vacsorán való részvételtől, s a kis szobában egyedül maradván, elkezdett föl és alá járni, miközben vidám francia társalgást hallott a szomszéd szobából.

XX.

Rosztov egy olyan napon érkezett Tilsit-be, mely a legkevesbbé volt alkalmas arra, hogy Deniszov érdekében a szükséges lépéseket megtegye. Ő maga nem kereshette fel a szolgálattevő tábornokot, mert frakkban volt s engedelem nélkül jött Tilsitbe, Borisz pedig, még ha akarta, se tehetett volna ezt meg a Rosztov odaérkezését követő napon. Ezen a napon, június 27-ikén írták ugyanis alá a béke első föltételeit. A két császár rendjeleket cserélt egymással. Alexander megkapta a becsületrendet, Napoleon pedig az elsőosztályú Andrej-rendet, s ugyancsak erre a napra volt kitűzve az az ebéd is, a melyet a francia testőr-zászlóalj a Preobrazsenszkij-zászlóalj tiszteletére adott. Ezen a lakomán az uralkodók is résztvevők voltak.

Rosztov oly kellemetlenül érezte magát Borisznál, hogy mikor ez vacsora után benézett hozzá, úgy tett, mintha aludnék, és másnap, hogy lehetőleg ne találkozzék vele, már korán reggel elment hazulról. Nikolaj frakkban és kerek kalappal a fején bolyongott a városban,

elnézte a francziákat és egyenruháikat, elnézte az utcákat és azokat a házakat, a melyekben az uralkodók laktak. A főtéren látta a fölállított asztalokat s a lakomához való előkészületeket, az utcákon látta a kifüggesztett drapériákat, az orosz és a francia lobogókat s óriási A. és N. betűs monogrammok. A házak ablakai is zászlókkal és monogrammokkal voltak díszítve.

„Borisz nem akar segítségemre lenni, de magam sem akarok többé hozzáfordulni. Ez el van intézve, - gondolta Nikolaj, - közöttünk vége mindennek, de azért nem megyek el innen addig, a míg Deniszov érdekében minden lehető meg nem tettem, és a mi a fő, míg a felségfolyamodványt a császárnak át nem adtam. A császárnak?... Itt lakik ni!” - gondolta Rosztov és önkéntelenül is megint odament ahhoz a házhoz, a melyben Alexander lakott.

Ez előtt a ház előtt háts lovak állottak, s lassan összeverődött a kíséret, mely nyilván az uralkodót várta.

„Minden pillanatban megláthatom őt”, - gondolta Rosztov. - „Bárcsak személyesen adhatnám át neki a felségfolyamodványt s elmondhatnék neki mindent... vajjon letartóztatnának-e a frakk miatt? Az lehetetlen! Ő bizonyára megértené, hogy kinek a részén van az igazság. Hiszen ő mindent tud, mindenhez ért. Vajjon ki lehetne igazságosabb és nagylelkűbb, mint ő? De még ha letartóztatnának is azért, hogy itt vagyok, az se volna tán baj?” - gondolta, a mint rápillantott egy tisztre, a ki bement abba a házba, a melyben az uralkodó lakott. - „Lám, ott is bemegy valaki. Eh! Ostobaság. Elmegyek és átadom személyesen a folyamodványt az uralkodónak: annál kellemetlenebb lesz ez Drubeczkojnak, a ki erre készítetett engem.” És Rosztov egyszerre olyan elszántsággal, a minőt maga se várt magától, egyenesen elindult az uralkodó háza felé, miután előbb megtapogatta a zsebében a felségfolyamodványt.

„Nem, most nem szalasztom el az alkalmat, mint akkor, Austerlitz után”, - gondolta magában, s minden perczen várván, hogy szembekerül az uralkodóval, a vér a szívébe tolt erre a gondolatra. - „A lábaihoz borulok és megkérem őt. Erre ő fölemel, meghallgat s még tán köszönetet is mond. Boldog vagyok, ha jól tehetek, de az igazságtalanságot jóvátenni mégis csak a legnagyobb boldogság”, - tűnődött Rosztov az uralkodónak mondandó szavakon. S az őt kíváncsian bámulók mellett elsuhanva, fölment az uralkodó házának a lépcsőjére.

A külső lépcsőről széles lépcső vezetett föl az emeletre; jobbfelől egy zárt ajtó látszott. Lenn, a lépcső tövében egy másik ajtó az alsó helyiségekbe vezetett.

- Kit keres? - kérdezte tőle valaki.

- Egy levelet, egy folyamodványt akarok átadni ő felségének, - felelt Rosztov reszkető hangon.

- A folyamodványok az ügyeletesre tartoznak, arra tessék (odamutatott az alsó ajtóra). De most nem fogad.

Ezt a közönyös hangot hallván, Rosztov megijedt attól, a mit csinált; az a gondolat, hogy minden pillanatban szemben állhat az uralkodóval, olyan csábító és olyan rettenetes volt neki, hogy kész lett volna elszaladni; de az udvari fourir, a ki elébe jött, kinyitotta előtte az ügyeletes tiszt szobáját és Rosztov belépett.

Egy alacsonytermetű, köpczös, harmincz év körül lévő ember állt ott a szobában, fehér nadrágban, magosszárú csizmában és fehér battiszt-ingben, melyet nyilván csak az imént vett magára; mögötte a komornyikja állott s újdonszerű, hímzett bársony-nadrágtartóját gombolta be, a mely valahogyan szemet szúrt Rosztovnak. Ez az ember egy a szomszéd szobában lévő valakivel beszélgetett.

- Jól megtermett és friss teremtés, - mondotta, s mikor Rosztovot megpillantotta, elhallgatott és összeránczolta a homlokát.

- Mit akar? Folyamodvány?...

- Mi az? - kérdezte valaki a szomszéd szobából.

- Megint egy folyamodó, - felelt a nadrágtartós ember.

- Mondja meg neki, hogy majd később. Tüstént jön, és mennem kell.

- Később, később, talán holnap. Ma már késő...

Rosztov megfordult és menni akart, de a nadrágtartós ember megállította.

- Kitől? Kicsoda ön?

- Deniszov őrnagytól, - felelt Rosztov.

- Ön kicsoda? Tiszt?

- Hadnagy vagyok, Rosztov gróf.

- Micsoda merészség! Adja át a parancsnokságnál. Most pedig menjen, menjen... - S kezdte fölvenni az egyenruháját, melyet a komornyikja nyújtott oda neki.

Rosztov megint kiment az előszobába és látta, hogy a lépcsőn már teljes díszben egy sereg tábornok és tiszt állott, a kik mellett el kellett mennie.

Rosztov elátkozta a merészségét, szinte megdermedt arra a gondolatra, hogy minden pillanatban találkozhatik a császárral, a ki előtt esetleg meggyalázzák, sőt tán be is kísérik, teljes mértékben tisztában volt eljárásának az illetlenségével s bánta is már nagyon, a mit tett, és lesütött szemekkel sompolygott ki a házból, mely a kíséret ragyogó csoportjaival volt körülvéve, mikor egy ösmerős hang szólította s valakinek a keze feltartóztatta őt.

- Hát ön mit keres itt frakkban, batyuska? - kérdezte egy mély basszus hang.

Egy lovassági tábornok volt, a ki ebben a hadjáratban nagyon rászolgált a császár kegyére, s a ki azelőtt annak a hadosztálynak volt a parancsnoka, a melyben Rosztov is szolgált.

Rosztov megszeppent és mentegetőzni kezdett, de látván a tábornok kedélyes ábrázatát, félrehúzódott vele és izgatott hangon elmondta neki az egész esetet, és kérte őt, hogy járjon közben Deniszov érdekében, a kit ő is ösmert. A tábornok, miután Rosztovot végighallgatta, komolyan megcsóválta a fejét.

- Kár, igazán kár azért a derék fiúért; hol az a folyamodvány...

Rosztovnak alig volt annyi ideje, hogy a folyamodványt átadja és Deniszov esetét röviden elmondja, mikor a lépcső felől gyors, sarkantyús léptek hallatszottak, s a tábornok őt otthagyván, közelebb húzódott a feljáróhoz. Az uralkodó kíséretéhez tartozó urak lesiettek a lépcsőn s odaálltak a lovaik mellé. Ugyanaz az Ennes nevű lovász vezette elő a császár lovát, a ki Austerlitznél is ott volt, mire a lépcsőn halkán nyikorgó léptek hallatszottak, a melyeket Rosztov legott megösmert. Rosztov megfélemlítve arról a veszedelemről, hogy esetleg felösméri, a többi kíváncsiakkal együtt egészen a lépcső mellé tolakodott s két esztendő után megpillantotta ugyanazokat az imádott arczvonásokat, ugyanazt az arcot, ugyanazt a tekintetet és járást, s a nagyságnak és a szelídségnek ugyanazt a keverékét... S az uralkodó iránt való szeretet és lelkesedés a régi erővel támadt föl Rosztov lelkében. Az uralkodó a preobrazsenszkij-ezred egyenruhájában, fehér iramszarvasbőr nadrágban és magasszárú csizmában, a mellén egy csillaggal, a melyet Rosztov nem ösmert (a Becsület-rend csillaga volt), kilépett a lépcsőre, s kalapját a hóna alatt szorongatva, gombolgatta a keztyűjét.

Megállt, körülnézett és szinte fénynyel árasztott el mindent a tekintetével. Egyik-másik tábornokhoz néhány szót intézett. Rosztov hadosztályának a volt parancsnokát is fölismerte, rámosolygott és odaintette magához.

Az egész kíséret visszavonult, és Rosztov látta, a mint a tábornok elég soká beszélt a császárnak valamiről.

A császár pár szót mondott neki, s egy lépést tett előre, hogy a lovához menjen. A kíséret és az utca tömege, a melyhez Rosztov is tartozott, megint közelebb húzódott a császárhoz. A császár, mikor a lova mellett megállt, s kezét a nyeregbe tette, odafordult a lovassági tábornokhoz és hangosan, nyilván azzal a célzattal, hogy mindenki meghallhassa, így szólt hozzá:

- Nem tehetem, tábornok, nem tehetem pedig azért, mert a törvény még nálamnál is erősebb, - úgymond, és beletette lábát a kengyelbe. A tábornok tiszteletteljesen meghajtotta a fejét; az uralkodó felült és elvágtatott az utcán végig. Rosztov a tömeggel együtt örömeiben szinte magánkívül rohant utána.

XXI.

Azon a téren, a hová az uralkodó elvágtatott, szemtől szemben álltak egymással, jobbfelől a Preobrazsenszkij-ezred egy zászlóalja, balfelől pedig medvebőr kucsmában a francia testőrség egy zászlóalja.

Mialatt a császár a tisztelgő zászlóaljak egyik szárnyához odalovagolt, a másik szárnyhoz egy másik lovascsoport közeledett, a melynek az élén Rosztov megösmerte Napoleont. Más nem is lehetett. Kis kalappal a fején, az Andrej-rend szalagjával a vállán, fehér mellénye fölött kihajtott kék egyenruhában, arannyal hímzett, málnaszínű csótáros, szokatlanul jóvérű, szürke arabs paripán vágatott előre. Mikor odaért Alexander császárhoz, megemelte a kalapját, s e mozdulata közben Rosztov igazi jó lovas-szemét nem kerülte el az a körülmény, hogy Napoleon rosszul és nem a legbiztosabban ült a nyeregben. A zászlóaljak hurrá-t és vivát a császár-t kiáltottak. Napoleon valamit mondott Alexandernak. A két uralkodó leszállt a lóról és karonfogta egymást. Napoleon arczán kellemetlenül mesterkéltséggel mosoly ült. Alexander gyöngéd arczkifejezéssel mondott neki valamit.

Rosztov le nem vette róluk a szemét, s a tömeget visszaszorító francia zsandárok lovainak a topogása ellenére is, Alexander császár és Napoleon minden mozdulatát figyelemmel kísérte. Őt a váratlanságánál fogva meglepte az, hogy Alexander teljesen úgy viselkedett Napoleonnal, mintha ez vele egyenrangú lett volna, s hogy Napoleon teljesen fesztelenül viselte magát, mintha természetesnek és megszokottnak találná a császárhoz való közelségét, és teljesen úgy bánt az orosz czárral, mintha mindenben hozzá hasonló volna.

Alexander és Napoleon kíséretükkel együtt a Preobrazsenszkij-zászlóalj jobb szárnya felé tartottak, s egyenesen nekimentek a tömegnek, mely ott szorongott. A tömeg teljesen váratlanul olyan közel találta magát az uralkodókhoz, hogy Rosztov, a ki a legelső sorok egyikében állott, szinte megrémült arra a gondolatra, hogy esetleg felösmerik.

- Felség, kegyes engedelmet kérem arra, hogy katonái közül a legvitézebbnek átadhassam a becsületrendet, - szólalt meg egy érdes, határozott hang, mely tisztán kiejtett minden egyes betűt.

Ezt az alacsonytermetű Napoleon mondotta, miközben alulról egyenesen Alexander szemébe nézett. Alexander figyelemmel hallgatta ezeket a szavakat és fejét lehajtva barátságosan elmosolyodott.

- Annak, a ki a legvitézebbül viselte magát ebben a háborúban, - tette hozzá Napoleon, minden szótagot tisztán kiejtve és olyan nyugalommal és önérzettel nézett végig az oroszoknak, - a kik merőn bámultak a császáruk szemibe, - előtte tisztelgő és mozdulatlanságában megdermedt sorain, mely Rosztovot szinte fölháborította.

- Engedje meg, felség, hogy megkérdezzem az ezredes véleményét, - szólott Alexander s szaporán pár lépést tett Kozlovskij herczeg, a zászlóalj parancsnoka felé. E közben Bonaparte kis fehér kezéről lehúzta a keztyűt, melyet, mert e közben elszakadt, eldobott. A segéd tisztje egyszeriben ott termett és fölvette. - Kinek adassék? - kérdezte Alexander császár halkan és oroszul Kozlovskijtől.

- Kinek parancsolja, felség?

A császár elégedetlenül összeránczolta a homlokát és körülnézván, így szólt:

- De hiszen felelnem kell neki.

Kozlovskij elszánt pillantással végignézett a sorokon s ebbe a pillantásba Rosztovot is belefoglalta.

„Talán csak nem nekem?” - gondolta Rosztov.

- Lazarev! - kiáltott föl az ezredes mogorván, s az első sorból bátran előlépett a szárnyon álló Lazarev közlegény.

- Hova mégy? Állj meg ott! - suttogtak minden oldalról Lazarev felé, a ki nem tudta, mitévő legyen. Lazarev ijedten rásandítván az ezredesre, megállt, s valósággal remegett az arcza, a mi sokszor megesik a katonákkal, mikor az arcvonal elé idézik őket.

Napoleon alig észrevehetően hátrafordította a fejét, s kis, kövér kezével hátranyúlt, mintha valamit el akart volna venni. A kíséret tagjai, a kik abban a pillanatban eltalálták, miről van szó, összesúgtak s kézről-kézre adtak egymásnak valamit, végre egy apród, ugyanaz, a kit Rosztov az este Borisznál látott, előreugrott, és tiszteletteljesen ráhajolva Napoleon kinyújtott kezére, a nélkül, hogy őt csak egy pillanatig is várakoztatta volna, egy pirosszalagos rendjelet tett a kezébe. Napoleon, a nélkül, hogy odanézett volna, két újját összecsukta; ott érezte közte a rendjelet. Ekkor odalépett Lazarevhez, a ki kidüllesztett szemeivel még egyre a maga uralkodóját bámulta, s rápillantott Alexander császárra, ezzel akarván jelezni, hogy azt, a mit most cselekedett, a szövetségeseért cselekedte. Kis fehér kezét, melyben a rendjelet tartotta, odaérintette Lazarev közlegény gombjához. Mintha csak Napoleon tudta volna, hogy ahhoz, hogy ez a közlegény örök időkre boldognak és megjutalmazottnak érezze magát, s a világon mindenkitől meg legyen különböztetve, csak az kellett, hogy az ő, Napoleon keze méltassa őt arra, hogy a mellét megérintse. Napoleon csak odaillesztette a keresztet Lazarev mellére, azután eleresztette és odafordult Alexander-hoz, mintha csak tudta volna, hogy a keresztnek oda kell tapadnia Lazarev melléhez. A kereszt csakugyan oda is tapadt.

Orosz és francia szolgálatkész kezek, legott fogták a keresztet és odaerősítették az egyenruhára. Lazarev sötéten rápillantott arra a fehérkezű kis emberre, a ki valamit csinált rajta, és még egyre „vigyázz!”-ban állván, megint egyenesen belenézett Alexander arczába, mintha csak azt kérdezte volna tőle: még mindig ott maradjon-e, nem parancsolják-e már, hogy visszamenjen a helyére, vagy hogy még valamit csináljon? De semmit se parancsoltak neki, s még jó darabig mozdulatlanul állt ott.

Az uralkodók lóra ültek és elvágattak. A Preobrazsenszkijek sorai felbomlottak s a francziákkal összekeveredve leültek a számukra megterített asztalokhoz.

Lazarev a díszhelyen ült; orosz és francia tisztek jöttek, a kik üdvözltek s össze-vissza ölelgették őt és kezet szorítottak vele. Tömegeستől jöttek a tisztek és a népség, csak hogy láthassák Lazarevet. Az orosz és francia szó és a kaczagás moraja töltötte be az egész teret az asztalok körül. Két kipirult arczú, vidám és boldog tiszt ment el Rosztov mellett.

- Pajtás, micsoda lakoma! És mind csupa ezüst, - szólott az egyik. - Láttad Lazarevet?

- Láttam.

- Mondják, hogy holnap meg a Preobrazsenszkij-ek fogják őket megvendégelni.

- Milyen szerencséje van ennek a Lazarevnek! Ezerkétszáz franc évi nyugdíj, élethossziglan.

- Ez aztán a sipka, fiúk! - kiáltott föl egy orosz, s a fejébe csapta egy francia bozontos sipkáját.

- Csuda, hogy milyen szép, gyönyörű!

- Hallottad a jelszót? - kérdezte egy testőrtiszt a másiktól. - Tegnapelőtt volt Napoleon, Franciaország, vitézség, tegnap: „Alexander, Oroszország, nagyság”, egyik nap a mi császárunk adja a jelszót, másnap Napoleon. Holnap a császár küldi el a Georgij-keresztet a legvitézebb francia testőrnek. Nagyon természetes. Ugyanúgy kell viszonznia.

Borisz a lakótársával, Zsilinszkijvel szintén elnézett a Preobrazsenszkij-ek lakomájára. Mikor onnan visszatérőben voltak, Borisz megpillantotta Rosztovot, a ki egy ház szögletén állott.

- Rosztov! Adj' Isten; még nem is találkoztunk, - mondotta neki, s nem tudta megállni, hogy meg ne kérdezze tőle, mi történt vele: olyan feltűnően sötét és zilált volt Rosztov ábrázata.

- Semmi, semmi, - felelt Rosztov.

- Eljössz még?

- Igen, elmegyek.

Rosztov sokáig állt ott a sarkon, s messziről nézte a lakmározókat. Valami gyötrelmes munka folyt az elméjében, a melynek sehogy' se tudott a végére járni. Rettenetes kétségek támadtak a lelkében. Majd Deniszov jutott az eszébe az ő elváltozott arczkifejezésével és alázatos-ságával s az egész kórház a sok levágott kézzel és lábbal, a maga mocskával és betegségeivel. Oly élénken képzelte, hogy most is érzi azt a kórházi halott-szagot, hogy körülnézett, meg akarván győződni róla, vajjon honnan jöhet ez a szag. Majd meg ez az önelégült Bonaparte jutott eszébe az ő fehér kezeivel, a ki most császár volt s a kit Alexander császár is szeret és tisztel. Miért volt hát szükség azokra a leszakított kezekre és lábakra, azokra az elesett emberekre? Majd ismét eszébe jutott a kitüntetett Lazarev, és Deniszov, a kit megbüntetnek s a kinek nem adnak kegyelmet. Olyan különös gondolatokon kapta rajta magát, hogy szinte megrémült tőlük.

A Preobrazsenszkij-ek ételének az illata és az éhség végre fölrázták őt ebből az állapotból: ennie kellett valamit, mielőtt megint útnak indul. Bement egy fogadóba, a melyet még reggel látott. A fogadóban annyi embert és különösen katonatisztet talált, a kik, mint ő is, polgári ruhában jöttek ide, hogy csak nagy nehezen tudott ebédet kapni. Két tiszt csatlakozott hozzá, a kik vele egy hadosztályban voltak. Természetesen a békéről beszélgettek a tisztek. Rosztov bajtársai, mint a hadsereg legnagyobb része is, nem voltak megelégedve a friedlandi ütközet után kötött békével. Azt mondták, hogy ha még tartottuk volna magunkat, Napoleon tönkre ment volna, mert a seregének már se kétszersültje, se lőszere nem volt. Nikolaj szótlanul evett és még inkább ivott. Egymaga két palack bort megivott. Az a belső munka, a melynek

nem tudott a végére járni, még egyre gyötörte őt. Félt átengedni magát a gondolatainak, s nem tudott szabadulni tőlük. Egyszerre, az egyik tisztnek arra a megjegyzésére, hogy valósággal bántó itt látni a francziákat, - Rosztov minden ok nélkül olyan hevesen elkezdett ordítózni, hogy a tisztek szinte elbámultak.

- És ugyan honnan tudják, hogy mi volna jobb! - kiáltott föl s az arcát hirtelen elfutotta a vér. - Hogy' törhetnek pálczát az uralkodó tettei felett, s micsoda jogunk van nekünk okoskodni?! Mi az uralkodónak sem a céljait, sem a cselekedeteit nem érthetjük meg!

- De hiszen én egy szót se szóltam az uralkodóról, - mentegetőzött a tiszt, a ki nem tudta magának ezt a hevesiséget másként megmagyarázni, mint hogy Rosztov becsípett.

Rosztov azonban nem hallgatott rá.

- Mi nem vagyunk diplomáciai tisztviselők, hanem egyszerű katonák, több semmi, - folytatta. - Ha azt parancsolják, hogy meghaljunk - meg kell halnunk. Ha a császár ő felségének úgy tetszik, hogy Bonapartet császárnak ismerje el, és vele szövetségre tépjen, - ez annyit tesz, hogy úgy kell lenni. Máskülönben, ha mi elkezdenénk mindenben okoskodni, mindent bírálgatni, maholnap semmi se lenne szent előttünk. Úgy majd azt mondjuk utóbb, hogy sem Isten nincs, se semmi, - ordított Nikolaj az asztalt csapdosva, még pedig a bajtársai szerint éppenséggel nem a maga helyén, de az ő gondolatmenete szerint nagyon következetesen. - A mi dolgunk a kötelességünket teljesíteni, verekedni és nem gondolkodni, ennyi az egész, - fejezte be.

- És inni, - szólott a tisztek egyike, a ki nem akart vele hajbakapni.

- Igen, és inni, - kapta föl Nikolaj. - Hé, hallod-e! Még egy palaczk bort! - kiáltott föl.